Spine: 20 mm

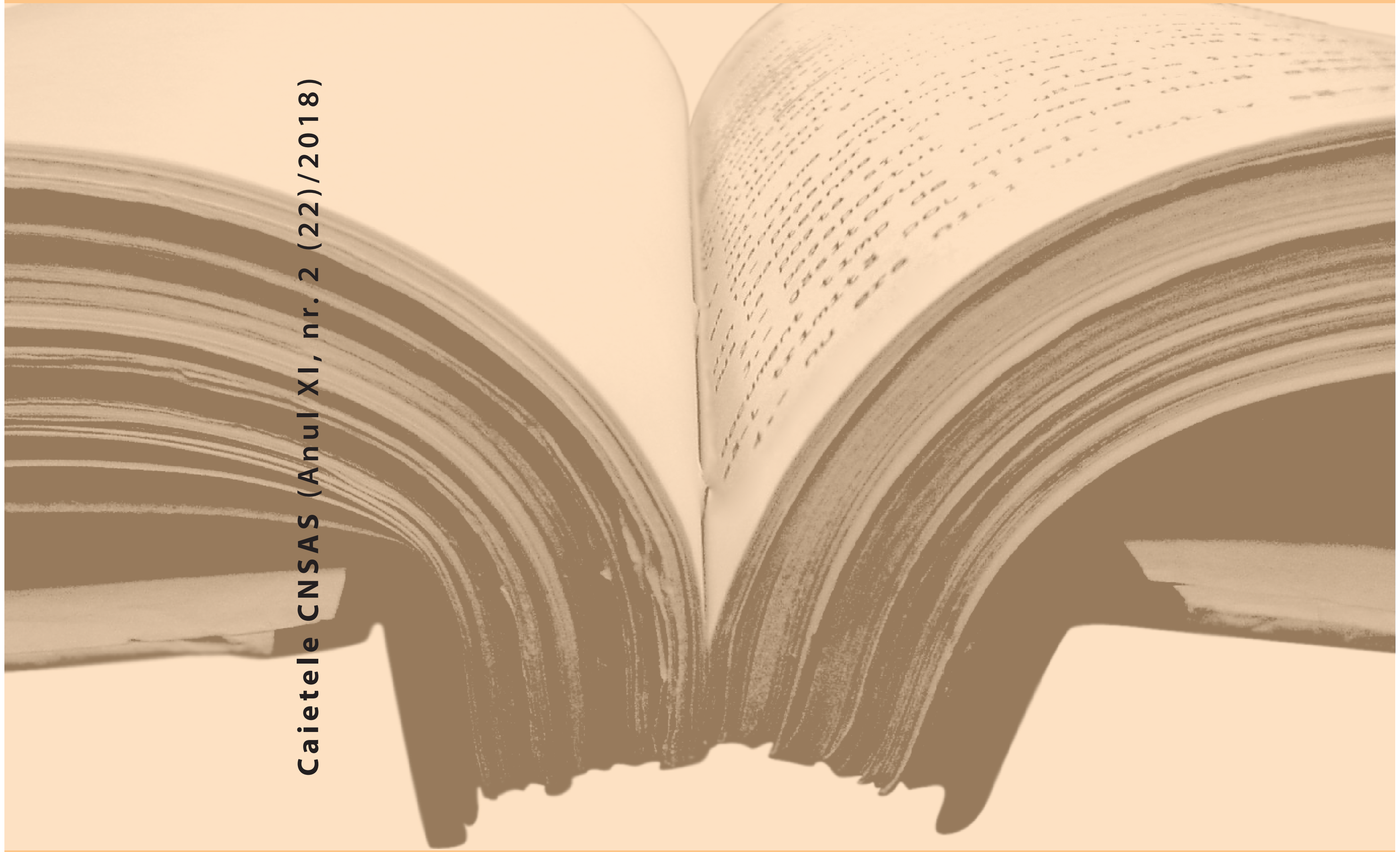
Din Sumar:

Caietele CNSAS (Anul XI, nr. 2 (22)/2018)

22

Caietele CNSAS

Anul XI, nr. 2 (22)/2018

ISSN 1844-6590

CNSAS

Caietele CNSAS

Consiliul Național
pentru
Studierea Arhivelor Securității

Minoritatea evreiască din România (II)

Anul XI, nr. 2 (22)/2018

Editura CNSAS

București

2020

Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii

Bucureşti, str. Matei Basarab, nr. 55-57, sector 3

www.cnsas.ro

Caietele CNSAS, anul XI, nr. 2 (22)/2018

ISSN: 1844-6590

Coperta: **Cătălin Mândrilă**
Machetare computerizată: **Liviu Ţăranu**
Traducere în limba engleză: **Raluca Toncu**

Editura Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii
e-mail: editura@cnsas.ro

CUPRINS

I. Studii

II. Amintiri, Istorie Orală și Documente ale Securității

III. Recenzii. Note de lectură

SUMMARY

I. Research

II. Memories, Oral History and Securitate Documents

Argument

Demersul care se concretizează prin prezentul număr al revistei noastre a început în anul 2015, odată cu lansarea inițiativei de a realiza un număr tematic dedicat „Minorității evreiești din România". Tema, pe care o apreciem ca fiind una de mare importanță, atât din punct de vedere istoric, cât și etic, s-a bucurat de un real interes, astfel încât, beneficiind de un coordonator extrem de inimos (pe care credem că și l-ar dori orice revistă științifică de ținută), dar și de ofertele numeroase (și ridicate calitativ) de publicare a unor studii, am fost „nevoiți" (o constrângere pe care, însă, am primit-o cu multă plăcere!) să împărțim materia (planificată, inițial, pentru un singur număr) în două părți. Astfel, numărul 20 („Minoritatea evreiască din România" – partea I) a apărut la sfârșitul anului 2018, ocazionându-ne organizarea, în data de 13 februarie 2019, la Muzeul de Istorie a Evreilor din România, a unei lansări cu public, în parteneriat cu Federația Comunităților Evreiești din România și cu Centrul de Istorie a Evreilor din România. În cadrul acestei lansări, care s-a bucurat de o prezență extrem de numeroasă, au fost prezentate atât numărul 20 al „Caietelor C.N.S.A.S.", precum și cel mai recent număr al „Revistei de Istorie a Evreilor din România", realizat de către distinșii noștri colegi de la C.S.I.E.R.

În același timp, prezentul număr (22) încheie o serie întreagă de numere tematice ale „Caietelor C.N.S.A.S.", care au fost dedicate „Cadrelor Securității" (nr. 13), „Reeducării și propagandei" (nr. 16), „Cultelor religioase în România comunistă" (nr. 17-18) și „Centenarului Marii Uniri" (nr. 21).

Apreciem, în mod special, că ultimele două teme care au fost onorate, de către noi, prin aceste ample apariții tematice (Centenarul Marii Uniri, respectiv Minoritatea evreiască din România) se vor menține

și în viitorul apropiat printre domeniile de maximă preocupare pentru Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, implicit şi explicit pentru Serviciul Cercetare, Editare din cadrul acestuia, dar şi pentru destul de mulţi dintre cercetătorii acreditaţi. Așadar, o serie de studii, al căror conținut se circumscrie momentului de apoteoză al naţiunii române (Marea Unire de la 1918), ori uneia dintre cele mai importante (prin contribuţia ei spirituală şi, până la un moment dat, şi prin numărul membrilor ei) minorităţi din România (cea evreiască), se vor regăsi și în numerele viitoare ale revistei noastre.

La fel ca și până acum, vom primi cu interes studiile de valoare propuse de colaboratori externi (care pot avea, sau nu, calitatea de cercetători acreditaţi de Colegiul C.N.S.A.S.), în vederea publicării acestora în paginile revistei noastre semestriale, cu respectarea tematicii anunțate, precum și a normelor etice consacrate în cercetarea științifică.

Silviu B. Moldovan

Alina ILINCA
Liviu Marius BEJENARU

Evghenia Ghinzburg, „fata din Kolîma"[1]

Evghenia Ghinzburg, „the Girl from Kolima"

„Am petrecut şapte luni la cozile de la închisorile din Leningrad. Într-o zi, cineva m-a «recunoscut». O femeie cu buzele vinete, care stătea lângă mine şi care, bineînţeles, nu auzise niciodată numele meu, s-a trezit brusc din starea de prostaţie în care ne găseam cu toţii la vremea aceea şi mi-a şoptit la ureche (acolo toată lumea vorbea în şoaptă):

- Ai putea descrie ce se petrece aici?

Iar eu i-am răspuns:

- Aş putea.

Atunci, ceva asemănător unui zâmbet a fluturat pe ceea ce fusese cândva chipul ei".

Anna Ahmatova, *Requiem*[2]

Evghenia Semionovna Ghinzburg (1904-1977) is, along with Varlam Shalamov and Alexander Solzhenitsyn, one of the authors who laid the foundations of concentration camp literature in the Soviet Union. Being excluded from the party on February 7, 1937, the year when the Great Stalinist Terror began, as a result of her activity as head of the Culture Section of the regional publication „Krasnaia Tataria", which was considered „peace-making with elements hostile to the party", Evghenia Ghinzburg was arrested eight days later and was sentenced to ten years in prison on charges of „terrorism", according to the provisions of art. 58 para. 8 of the Soviet Penal Code.

After a period in Yaroslavl Prison, at the end of May 1939, she was sent to the Kolima camp to work for political re-education. The memorialist was set free on February 15, 1947, with the mandatory residence in Kolima. The marriage with the doctor Anton Walter, the reunion of Vasia's son and the adoption of Antonina brought her relief. After Stalin's death, she was able to obtain legal and political rehabilitation and settled in Moscow. Evghenia Ghinzburg died on May 25, 1977.

---

[1] Expresia „fata din Kolîma" îi aparţine scriitoarei Raisa Orlova (Evghenia Ghinzburg, *Destin în bătaia vântului. Jurnal*, Bucureşti, Editura Corint, 2015, p. 503; în continuare Evghenia Ghinzburg, *Destin*...).

[2] Citată în Robert Conquest, *Marea Teroare. O reevaluare*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998, pp. 319-320.

Her memoirs, particularly touching by describing her experiences, can be considered classics, if we compare them to the testimonies of other women who had to endure Stalinist terror: Nadezhda Mandelstam, Anna Larina Buharina or Antonina Babel. In 2009, her memoirs were screened, the title of the film being *Within the Whirlwind*, directed by Marleen Gorris, in the starring role being Emily Watson.

Etichete: comunism, procese politice, gulag, stalinism, literatură concentraționară
Keywords: communism, political processes, gulag, Stalinism, concentration camp literature

Evghenia Semionovna Ghinzburg face parte, alături de Varlam Șalamov și Alexandr Soljeniţîn, dintre autorii care au pus bazele literaturii concentraţionare din Uniunea Sovietică[3]. Născută la Moscova, în anul 1904, ca fiică a unui farmacist evreu, Solomon Abramovici Ghinzburg, care mai târziu s-a mutat la Kazan, capitala de astăzi a Republicii Tatarstan din Federaţia Rusă, Evghenia a urmat Științele Sociale, pentru a se transfera în anul trei la Institutul Pedagogic Oriental din Kazan. După absolvire, a lucrat la Catedra de Istorie a Europei Occidentale a Universității Comuniste Tătare, pentru un an, iar apoi ca asistent la Catedra de Metodică a Predării Istoriei a Institutului Pedagogic (1925-1930). În perioada 1930-1933 a predat Istoria Partidului Comunist Bolșevic la Școala Superioară Tehnică, iar între 1933-1935 a ocupat poziţia de conferenţiar la Universitatea din Kazan[4].

Aderarea sa la ideologia comunistă a fost făcută din convingere, Evghenia Ghinzburg apreciind că regimul sovietic „părea o parte din noi, ca inima noastră și la fel de firesc ca respiraţia. Tot ce aveam: și miile de cărţi citite, și amintirea despre tinereţea minunată, (...) îmi erau dăruite de ea, de Revoluția care a transformat lumea încă de când eram copil. Cât de interesantă era viaţa noastră! Ce bine începuse totul! Și atunci de ce, de ce s-au întâmplat toate astea?”[5].

[3] Memoriile sale, deosebit de emoționante prin descrierea experienţelor trăite, pot fi considerate clasice, dacă le raportăm și la mărturiile altor femei care au avut de îndurat teroarea stalinistă: Nadejda Mandelștam, Anna Larina Buharina sau Antonina Babel.
[4] Armand Goşu, *Prefață* la Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, pp. 5-6.
[5] Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, p. 255.

„Anul 1937 a început, de fapt, de la sfârșitul anului 1934. Mai bine zis, de la... 1 decembrie 1934"[6]. Așa își începe Evghenia Ghinzburg jurnalul. Într-adevăr, moartea lui Serghei Kirov, liderul partidului de la Leningrad, survenită ca urmare a unui atentat, a reprezentat momentul-cheie al drumului lui Stalin spre puterea absolută și teroarea extremă[7]. După cum afirma, în 1938, un oficial local al partidului, „acum oamenii sunt închiși fără nici un motiv"[8].

Drama Evgheniei Ghinzburg este legată de activitatea sa ca șefă a Secţiei Cultură a publicaţiei regionale „Krasnaia Tataria" (1932-1937), unde l-a avut coleg pe profesorul N. Elvov, șeful Secţiei de Informaţie Internaţională[9]. Prigoana împotriva acestuia s-a declanșat odată cu apariţia lucrării *Istoria Partidului Comunist Bolșevic din toată Uniunea Sovietică.* Cartea și, în mod special, articolul lui Elvov despre anul 1905 au fost condamnate de Stalin în scrisoarea către redacţia revistei „Proletarskaia revoliuţia", mai târziu greșelile primind o calificare mult mai precisă, și anume aceea de „contrabandă troţkistă"[10]. Arestarea lui Elvov, în februarie 1935, a determinat ceea ce Evghenia Ghinzburg numea începutul „acelei simfonii a nebuniei și groazei"[11].

La câteva zile după arestarea lui Elvov, în cadrul redacţiei ziarului a avut loc o ședință de partid, Evghenia Ghinzburg fiind sancţionată cu mustrare „pentru slăbirea vigilenţei politice". Cu acel prilej, editorul ziarului a rostit un adevărat rechizitoriu împotriva ei, fiind privită ca o „potenţială tovarășă de idei a lui Elvov". În cele din urmă, mustrarea a fost anulată, rămânând numai punerea în discuţie pentru „vigilenţă insuficientă"[12].

Însă, bulgărele de zăpadă, o dată rostogolit, nu a mai putut fi oprit. În toamna aceluiași an, a fost sancţionată cu avertisment pentru „împăciuitorism cu elemente ostile partidului" și retragerea dreptului de a preda[13]. La pronunţarea sancţiunii a contribuit și atitudinea sa, faptul că

[6] *Ibidem*, p. 17.
[7] Robert Conquest, *op. cit.*, p. 70.
[8] Sheila Fitzpatrick, *Stalinismul de fiecare zi. Viaţa cotidiană în Rusia sovietică a anilor 1930*, București, Editura Corint, 2016, p. 355.
[9] Armand Goșu, *op. cit.,* p. 6.
[10] Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, p. 19.
[11] *Ibidem*, p. 23.
[12] *Ibidem*, p. 26.
[13] *Ibidem*, p. 33.

nicio forţă nu o putea face să ia parte la campania de „căinţă” care începuse şi la „recunoaşterea greşelilor”[14].

Nici variantele de salvare nu au fost luate în calcul. În această perioadă au existat şi cazuri de oameni care s-au salvat plecând în raioanele îndepărtate, și pe atunci exotice, din Kazahstan sau din Orientul Îndepărtat[15]. În acest sens, Evghenia Ghinzburg se referă la cazul lui Pavel Kuzneţov, secretar executiv al ziarului din Kazan, care figura în rechizitoriul ei ca aparţinând „grupului”, dar care nu a fost arestat, deoarece plecase în Kazahstan, iar N.K.V.D.-ul a uitat de el. Mai târziu, Kuzneţov a publicat în „Pravda” traducerile sale de ode ale barzilor populari închinate lui Ejov şi Stalin. Alţii „și-au pierdut” carnetele de partid, iar după ce au fost sancţionaţi pentru asta au plecat în oraşe îndepărtate, unde li s-a pierdut urma. Unele femei au ales să rămână însărcinate, neştiind că nu făceau „decât să sporească numărul orfanilor părăsiţi”[16].

Oamenii căutau tot felul de tertipuri pentru a trece neobservaţi, iar unii dintre ei, aşa cum afirmă autoarea, cei care „au avut minte, spirit de observaţie şi capacitatea de a gândi cu capul lor, au depășit efectele unei educaţii demagogice, cei asupra cărora nu apăsa prea tare forţa mistică a «sloganurilor de partid» au găsit uneori această ieșire”. Nu a fost și cazul ei, care a „ales cea mai aberantă dintre toate variantele posibile de autoapărare: dovezile înflăcărate ale nevinovăției mele, asigurările fierbinţi de loialitate faţă de partid, consumate în faţa unor indivizi sadici sau în faţa unor funcţionari năuciţi de realitatea fantastică a acelor zile și care tremurau pentru pielea lor”[17].

---

[14] *Ibidem*, p. 25.

[15] *Ibidem*, p. 37.

[16] *Ibidem*, pp. 37-38.

[17] *Ibidem*, p. 38. Au existat, însă, și ofiţeri N.K.V.D. de bună credinţă, care au crezut în dreptate și umanism. În acest sens, Lilianna Lunghina amintește cazul lui Iaşa Dodzin, *kaghebeşnik*-ul (securistul) Institutului de Filosofie, Literatură și Istorie din Moscova, a cărui studentă era, şi care i-a salvat pe mulţi studenţi de arestare, sfătuindu-i să plece cât mai departe de capitală. Un alt caz amintit de Lunghina a fost cel al procurorului care a pus-o în libertate pe Nina Gheghecikori, colega sa de şcoală, după şase luni de interogatorii (Lilianna Lunghina, *Cuvânt cu cuvânt: amintirile unei mari traducătoare despre literatură, politică și supraviețuire în Uniunea Sovietică, povestite în filmul lui Oleg Dorman*, București, Editura Humanitas, 2015, pp. 97-98).

Atmosfera din acei ani era puternic antielitistă și anticonducere. Așa cum se exprima și Stalin într-un toast închinat „oamenilor muncii": „liderii vin și se duc, oamenii rămân. Numai poporul este etern"[18].

De aici decurgea și senzația că toți comuniștii erau judecați, o senzație confuză pe care Lermontov ar fi numit-o „angoasă profetică". După cum recunoștea și doctorița Makarova în fața Evgheniei Ghinzburg, „îmi pare tare rău pentru toți comuniștii pe care îi cunosc. Este o perioadă dificilă pentru tine. Dar oricine poate fi acuzat"[19].

Teama provenea și din pierderea privilegiilor. Apartenența la nomenclatură atrăgea după sine schimbarea integrală a modului de viață al activistului de partid și al familiei sale. Fiecărei funcții din această piramidă restrânsă îi corespundeau un set de privilegii, care-i separau pe beneficiari de poporul al căror aleși se declaraseră[20]. Evghenia Ghinzburg își amintea că „Astafievo – un loc pușkinian, fosta moșie a prințului Viazemski – era în vremea sa o «Livadie» a celor din capitală. În vacanța de iarnă, acolo veneau foarte mulți «copii de șefi», care îi împărțeau pe cei din jur în categorii în funcție de marca mașinii. Cei cu Lincoln și Buick erau cotați bine, cei cu Ford erau disprețuiți. Noi făceam parte din ultima categorie și Alioșa (unul dintre copiii memorialistei, n.n.) a înțeles asta imediat"[21].

Raymond Aron observa că, din momentul în care „unificarea și etatizarea birocrației sunt îndeplinite, nu mai există decât o *clasă privilegiată* formată din oameni care datorează totul statului, munca și veniturile, și care pierd totul când sunt revocați sau epurați"[22]. De acest fapt avea să se convingă și soțul Evgheniei Ghinzburg, Pavel Aksionov. După arestarea soției sale, a fost destituit din postul de președinte al Comitetului Politic Orășenesc, dar a fost numit șef de șantier[23]. În 1937, însă, un ziar din Kazan a lansat un atac la adresa sa, acuzându-l că deturnase fonduri guvernamentale împreună cu alți președinți de soviete, construindu-și un cartier de case de vacanță, luând bani direct din fondurile trusturilor locale de construcții și solicitând contribuții de la

---

[18] Sheila Fitzpatrick, *op. cit.*, p. 362.

[19] Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, pp. 46-47.

[20] Lavinia Betea, *Psihologie politică. Individ, lider, mulțime în regimul comunist*, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 90.

[21] Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, pp. 53-54.

[22] *Apud* Claude Lefort, *Complicația. Recurs asupra comunismului*, București, Editura Univers, 2002, p. 93.

[23] Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, p. 139.

directorii de fabrici (care aveau să utilizeze și ei vilele)[24]. Această acuzaţie adusă soţului ei nu se regăseşte în cartea memorialistei, cel mai probabil pentru că nu aflase ce s-a mai întâmplat după arestarea sa. De altfel, despre faptul că și soţul ei fusese arestat a aflat nu de la anchetatori sau de la gardieni, ci de la unii dintre deţinuţi[25].

Revenind la Evghenia Ghinzburg, aceasta a fost exclusă din partid la 7 februarie 1937, arestarea survenind opt zile mai târziu[26]. A fost mai întâi convocată la direcţia regională a N.K.V.D., care se afla situată vizavi de parcul „Lacul Negru”, denumirea căpătând aceeaşi semnificaţie ca „Lubianka” pentru Moscova[27]. Iniţial, ancheta s-a axat pe legăturile acuzatei cu Elvov, pe faptul că acesta „recunoscuse”, și pe acuzaţiile pe care i le adusese chiar soţul ei, menţionându-se, la insistenţele Evgheniei de a fi dusă la şeful instituţiei, că pentru anchetatori „duşmanii poporului nu sunt oameni. Cu ei, totul ne e permis”[28].

După aceste tatonări, ancheta a căpătat consistenţă, în sarcina acuzatei intrând faptul că organizase, din însărcinarea lui Elvov, „pe lângă Uniunea Scriitorilor din Tataria, o filială a unui grup terorist redacţional, recrutând în el următorii oameni. Urma lista unor scriitori tătari, începând cu președintele de atunci al uniunii, Kavi Hadjmi”[29]. Au urmat interogatoriile „pe bandă”, pentru a o face să mărturisească despre „celula reacţionară a burghezilor naţionaliști tătari” sau despre actele teroriste care ar fi fost îndreptate împotriva secretarului Comitetului Regional de Partid, precum și confruntările cu ceilalţi arestaţi[30]. Nimic nu a făcut-o să recunoască acuzaţiile care i se aduceau, nici chiar atunci când vecinii de celulă, prin alfabetul Morse, o îndemnau să spună „direct despre dezacordul cu linia lui Stalin” și „cât mai multe nume ale unor oameni care nu sunt nici ei de acord. N-o să aresteze tot partidul. Și dacă vor fi mii de asemenea procese verbale, o să apară ideea convocării unui congres extraordinar al partidului, o să apară speranţa în răsturnarea «lui»”[31].

Dar Evghenia nu putea proceda astfel, deoarece, chiar dacă simţea vag, fără să știe precis, „că inspiratorul întregului coşmar ce se declanșase

[24] Sheila Fitzpatrick, *op. cit.,* p. 364.
[25] Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, p. 138.
[26] *Ibidem*, pp. 56-64.
[27] *Ibidem*, p. 69.
[28] *Ibidem*, pp. 80-81.
[29] *Ibidem*, p. 104.
[30] *Ibidem*, p. 110.
[31] *Ibidem*, p. 94.

în partidul nostru este chiar Stalin, nu puteam să declar că nu sunt de acord cu linia lui. Ar fi fost o minciună. Doar eu susținusem așa de pătimaș și sincer și industrializarea țării și colectivizarea agriculturii. Iar asta era doar fundamentul liniei”[32].

În consecință, a hotărât să se ghideze numai după vocea conștiinței. „Iar asta înseamnă să spun numai adevărul despre mine, să nu semnez nicio invenție provocatoare nici despre mine, nici despre alții, să nu rostesc numele altora. Să nu cred în niciun argument care să justifice minciuna și fratricidul. De ele nu poate avea nevoie acel partid în care crezusem așa de mult, căruia mă decisesem să-i dedic întreaga mea viață”[33].

Deși această hotărâre nu i-a adus niciun avantaj, în sensul că a primit tot zece ani de închisoare, ca și ceilalți acuzați, Evghenia s-a felicitat că, datorită conștiinței sale curate, nimeni nu a ajuns în „rețeaua lui Lucifer”, din vina sau din lașitatea ei[34], dar a recunoscut că avut și noroc, în sensul că ancheta s-a terminat înainte de a se folosi pe scară largă „metodele speciale”[35]. „Atunci mi se părea că suferințele mele depășesc orice limită. Dar peste câteva luni, am aflat că interogatoriul meu «pe bandă» era o jucărie de copil în comparație cu ceea ce se practica mai târziu, începând cu iunie 1937. Nu eram lăsată să dorm și să mănânc, dar stăteam jos, nu în picioare cu zilele. Uneori mi se dădea apă din carafa anchetatorului. Nu eram bătută”[36].

---

[32] *Ibidem*.
[33] *Ibidem*, p. 95.
[34] În acest sens, memorialista aduce în discuție cazul unei deținute care, momită de anchetator cu promisiunea că i se vor da acte noi și o nouă identitate, scăpând astfel de condamnare, a acceptat să contribuie prin declarațiile sale la condamnarea la moarte a cel puțin douăzeci și cinci de persoane. Nu numai că nu a obținut iertarea, dar a trebuit să suporte și cele mai josnice înjurături din partea anchetatorului, care, cinic, i-a spus că a folosit-o drept momeală. Mai târziu, deținuta a încercat să se sinucidă cu o lamă furată din biroul anchetatorului (*ibidem*, p. 211). Un alt caz a fost cel al unei deținute pe care a întâlnit-o la Kolîma, care, ca asistent tehnic al primului secretar dintr-un comitet regional de partid, a denunțat „pe secretar, întreg biroul și mulți alții din activul comitetului” (*ibidem*, p. 345).
[35] *Ibidem*, p. 110.
[36] *Ibidem*, p. 106. Nadejda Mandelștam face și ea o distincție privitoare la tipul de anchetator dinainte și după anul 1937. Înainte de anul 1937, cei arestați se confruntau cu un anchetator care avea o pregătire umanistă, spre deosebire de

În ceea ce privește compoziția socială a arestaților, memorialista avea să afle în curând că fusese arestat tot guvernul Tatariei și toată conducerea de la Irkustsk, că, „sub privirile noastre, secretarii comitetelor de partid, din persoane păzite, care erau, chipurile, ţinte ale comploturilor teroriste, se transformaseră în subiecţi care conduceau asemenea comploturi. Până acum ştiam că în închisoarea noastră se află un elev de 16 ani acuzat de atentat asupra secretarului Comitetului Regional de Partid, Lepa. Iar acum e deja închis tot biroul Comitetului Regional şi Lepa însuşi"[37]. Mai târziu, pe când se afla în închisoarea Butîrki, a întâlnit și alte victime ale epurărilor staliniste, printre care și pe soţia lui Aleksei Rîkov[38], succesorul lui Lenin în funcţia de preşedinte al Consiliului Comisarilor Poporului, înlăturat din partid ca „deviaţionist de dreapta" şi condamnat la moarte în procesul înscenat din 1938[39], precum și patru membre de partid, arestate în ținute de seară, pe când se aflau în vizită la Ian Ernestovici Rudzutak, membru, iar mai apoi membru supleant al Biroului Politic, condamnat și el la moarte în cadrul aceluiaşi proces[40]. Alte femei „cu oarecare faimă" erau Lina Holodova, care luptase alături de Nikolai Aleksandrovici Sciors, celebrul comandant al Armatei Roșii în timpul Războiului Civil, cunoscuta paraşutistă Klava Şaht, Felia Olszewskaia, membră de partid din 1917, care activase mulţi ani în mişcarea comunistă ilegală poloneză şi a cărei soră era căsătorită cu liderul comunist polonez Boleslaw Bierut[41], precum şi o celebră preşedintă de colhoz din Uzbekistan, Tadjihon Şadieva, al cărei chip multe deţinute și-l aminteau din filme documentare și de pe coperţile unor reviste ca „Ogniok" şi „Projektor"[42].

Contrar opiniei des întâlnite, teroarea nu s-a limitat în mare măsură la oficialităţile din partid, ci a lovit pe toată lumea, „medici, intelectuali, ţărani, atei, preoţi, directori din industrie, diplomaţi, foşti oameni de afaceri privaţi"[43]. Evghenia Ghinzburg afirmă, la rândul ei, că în

---

brutele care au venit după ei (*apud* Martin McCauley, *Stalin și stalinismul*, Bucureşti, Meteor Press, 2010, p. 111).

[37] *Ibidem*, p. 153.

[38] *Ibidem*, p. 172.

[39] Stéphane Courtois (coord.), *Dicționarul comunismului,* Iași, Editura Polirom, 2008, p. 167.

[40] Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, p. 173.

[41] *Ibidem*, p. 362.

[42] *Ibidem*, pp. 361-362.

[43] Robert Conquest, *op. cit.*, p. 313.

celula sa erau „multe femei simple: muncitoare, colhoznice, funcţionare mărunte. Majoritatea sunt «flecare», «gură-spartă», adică beneficiarele punctului 10 de la articolul 58. Propagandă antisovietică... Aproape toate au primit câte 8 sau 10 ani de lagăr"[44]. O figură aparte era baba Nastia, o colhoznică arestată sub acuzaţia de „troţkism" şi care nu înceta să-şi susţină nevinovăţia: „Mi-au zis traţkistă. Dar eu, mă crezi, fetiţo, uite, îţi spun ca în faţa lui Dumnezeu, nu m-am apropiat deloc de el, de blestematul ăla de tractor. Şi de unde au scos-o, «traţkistă»... Păi bătrânele nici nu sunt puse pe tractor doar..."[45].

Acest exemplu demonstrează că, pe lângă listele prestabilite cu „duşmani ai poporului", a existat şi un important factor aleatoriu în procesul de selecţie, în care un rol decisiv l-au jucat denunţurile private, unele folosite pentru obţinerea de avantaje personale[46].

Alte deţinute erau copii de emigranţi, părinţii lor repatriindu-se în Uniunea Sovietică, după ce trăiseră o perioadă îndelungată în Occident. Evghenia Ghinzburg o aminteşte pe Nataşa Stoliarova, care îşi petrecuse copilăria şi adolescenţa la Paris, dar care se întorsese în ţară împreună cu poeta Marina Ţvetaeva, pentru a „construi socialismul". După eliberare, Nataşa Stoliarova a reuşit să revină la Moscova, ca urmare a faptului că scriitorul Ilia Ehrenburg a angajat-o ca secretară[47].

În afară de cetăţenii sovietici, printre cei care aveau să cunoască teroarea stalinistă s-au numărat şi cetăţenii străini din U.R.S.S., cei mai afectaţi fiind comuniştii din aparatul Cominternului[48]. Evghenia Ghinzburg afirmă că la închisoarea Butîrki era închis „întregul Comintern"[49], amintindu-şi de strigătele pe care vecina sa de carceră le scotea când era târâtă pe coridor: „comunista italiana, comunista italiana, care răzbat de acolo cu acelaşi urlet prelung"[50]. Au existat, de asemenea, şi alţi cetăţeni străini care au intrat în angrenajul stalinist. Evghenia Ghinzburg o aminteşte pe actriţa germană Carolla Neer-Heintschke, care venise cu soţul ei, inginer, în 1934 în U.R.S.S.[51], la care mai pot fi adăugaţi şi cetăţenii americani care doreau să scape de efectele Marii Crize

---

[44] Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, p. 206.
[45] *Ibidem*, p. 207.
[46] Sheila Fitzpatrick, *op. cit.,* p. 369.
[47] Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, p. 179; Lilianna Lunghina, *op. cit.,* p. 232.
[48] Robert Conquest, *op. cit.,* p. 473.
[49] Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, pp. 175-180.
[50] *Ibidem*, p. 253.
[51] *Ibidem*, p. 167.

Economice[52].

În cazul Evgheniei Ghinsburg, acuzaţiile i s-au adus la cunoştinţă la 31 iulie 1937. După formula de introducere, actul de acuzare cuprindea lista „membrilor organizaţiei contrarevoluţionare teroriste troţkiste de la redacţia ziarului «Krasnaia Tataria», dar în care apăreau oameni care nu lucraseră niciodată la redacţie și chiar dintre cei care plecaseră de mult în alte orașe și lipsiseră în timpul «infracţiunii»". În temeiul acestor „învinuiri", acuzata urma să fie judecată de Colegiul Militar de pe lângă Tribunalul Suprem, conform alineatelor 8 și 11 ale art. 58 din Codul Penal, cu aplicarea Legii din 1 decembrie 1934, care stabilea că sentinţa va fi dusă la îndeplinire în 24 de ore de la momentul pronunţării[53], lege care a devenit o Cartă a Terorii Staliniste[54].

Alineatul 8 al art. 58 din Codul Penal se referea la infracţiunea de terorism. Potrivit dreptului penal sovietic, actele teroriste erau „una din cele mai ascuţite forme de luptă a claselor exploatatoare răsturnate și a lagărului imperialist împotriva dictaturii clasei muncitoare"[55], constituind un important mijloc de represiune.

Evghenia Ghinzburg a fost condamnată la zece ani de detenţie în regim de izolare, cu pierderea drepturilor civile timp de cinci ani. Ca urmare a faptului că se aștepta la „pedeapsa supremă", la citirea sentinţei, Evgheniei i s-a părut că „totul în jurul meu devine luminos și cald. Zece ani! Asta înseamnă să trăiesc!"[56].

În momentul pronunţării, sentinţa era maximă și venea înainte de cea de condamnare la moarte, astfel că „îl înconjura pe omul care o primise cu o aură de martir", despre aceste persoane apărând zvonul că fac parte din straturile înalte ale societăţii, iar despre Evghenia Ghinzburg că ar fi soţia lui Gheorghi Piatakov[57], care fusese condamnat la moarte în procesul din ianuarie 1937. Începând din 1 octombrie 1937, au fost introduse termenele de 25 de ani[58].

---

52 A se vedea, în acest sens, Tim Tzouliadis, *Abandonaţii. De la Marea Criză Economică la Gulag: destinele unor tineri americani în Rusia lui Stalin*, București, Editura Corint, 2014.

53 Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, p. 191.

54 Robert Conquest, *op. cit.*, p. 59.

55 *Drept penal sovietic. Partea specială*, București, Editura de Stat pentru Literatură Științifică, 1953, p. 97.

56 Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, p. 198.

57 *Ibidem*, p. 206.

58 Stéphane Courtois (coord.), *op. cit.*, p. 498; Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, p. 206.

Durata procesului, pe care Evghenia Ghinzburg l-a numit „o tragicomedie”[59], a fost de şapte minute, Curtea revenind după două minute cu un „verdict” a cărui redactare ar fi durat cel puţin douăzeci de minute[60]. De altfel, timpul necesar judecării unui dosar era de ordinul minutelor, fie că era vorba de demnitari, cum a fost cazul lui Rudzutak, a cărui judecare a fost de douăzeci de minute[61], sau de militari, ca în cazul generalului A.V. Gorbatov, a cărui farsă judiciară a durat cinci-şase minute[62].

În felul acesta, Colegiul Militar a „rezolvat” zeci de mii de cazuri în anii Marii Terori. Astfel, de la 1 octombrie 1936 până la 30 septembrie 1938, Colegiul a pronunţat 36.157 de sentinţe, dintre care 30.514 la moarte şi 5.643 la detenţie, dar care se refereau numai la o mică parte din cei condamnaţi[63].

După pronunțarea sentinței, Evghenia Ghinzburg a fost transferată la închisoarea de la Iaroslavl, cea mai rea dintre variantele posibile pentru ispășirea pedepsei[64]. Comandantul închisorii era maiorul Weinstock, iar regulamentul acesteia, conținând douăzeci şi două de puncte, era împărțit în trei secţiuni inegale: „Deţinuţii sunt obligaţi, Deţinuţilor li se permite şi secțiunea cea mai lungă Deținuților li se interzice”[65].

Repartizarea în celulă alături de Iulia Karepova, una dintre deţinutele cu care fusese trimisă la Colegiul Militar la Moscova, a reprezentat pentru autoare „o minune, una dintre acele minuni despre care se spune că «nu se poate întâmpla niciodată în viaţă»”[66]. Împreună cu Iulia avea să-şi petreacă timpul citind, vorbind despre viaţa lor de dinaintea arestării, consolându-se pentru caznele detenţiei (carcera), dar şi amuzându-se când făceau planuri pentru a mura câţiva castraveţi pe care îi primiseră de la chioşcul închisorii[67] şi sărbătorind sosirea Anului Nou, amintindu-şi de „nişte versuri legate de destinul poporului evreu, de stoicismul şi vitalitatea lui. Era amintit un vechi salut de an nou: «Anul

[59] *Ibidem*, p. 195.
[60] *Ibidem*, p. 197.
[61] Robert Conquest, *op. cit.,* p. 499.
[62] *Ibidem*, p. 118.
[63] *Ibidem*, p. 343.
[64] Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, p. 213.
[65] *Ibidem*, p. 226.
[66] *Ibidem,* p. 229.
[67] *Ibidem,* pp. 243-244.

viitor să fim la Ierusalim!»”[68].

Micile plăceri din timpul detenției erau posibile, deoarece, deși comandantul închisorii le schimba mereu gardienii, aceștia reveneau după un anumit timp, iar cele două prietene reușiseră să-și dea seama „ce fel de oameni erau. Fiecare avea o poreclă și o caracterizare.

În zilele în care pășea pe coridor Satrapiuk sau, cu pași neauziți, se furișa spre vizetă Vurm, cu obrazul plin de coșuri, respingător, cu buze subțiri, respectam cu sfințenie regulamentul. Dar când apăreau Iaroslavski, sau Sfântul Gheorghe, sau Bulgărașul rotund, gardiana cea drăguță, schimbam rânduiala zilelor și nopților”[69].

Cu timpul, învățaseră să afle, „după zgomotele auzite, după pași și chiar după respirație, care dintre gardieni este pe coridor. De asta depind multe. În tura Sfântului Gheorghe, de exemplu, poți face gimnastică fără să te ascunzi. El se face că nu ne observă. Când e Bulgărașul, putem să-i cerem un ac și să ne cârpim ciorapii. Dar dacă pe coridor e Vurm, trebuie să fii cu ochii în patru! Să încerci numai să ridici mâna în prezența lui! Imediat o să deschidă ferestruica ușii și o să înceapă să orăcăie cu vocea lui de broască:

– Încetați! Aici nu e Institutul de Educație Fizică!”[70].

În pofida speranțelor nutrite, cuprinse în versurile-urare pentru Iulia ale Evgheniei Ghinzburg, inspirate de cele citite despre soarta evreilor:

„Mâncând arpacaș, nu griș,
Și noi, ca niște evrei cărunți,
Credem în țara noastră făgăduită.
Că doar acesta este neamul!
Chinuiți, săraci, prigoniți.
Și totuși o să spunem în noaptea Anului Nou:
Anul viitor să fim la Ierusalim!”[71],

orașul fiind interpretat în mod convențional ca un simbol al libertății[72], „anul 1938 nu a devenit judecătorul drept al lui 1937. Dimpotrivă, s-a dovedit geamănul fratelui său sângeros și chiar, în unele privințe, l-a depășit!”[73].

---

[68] *Ibidem,* p. 257.
[69] *Ibidem,* p. 234.
[70] *Ibidem,* p. 261.
[71] *Ibidem,* p. 258.
[72] *Ibidem,* p. 487.
[73] *Ibidem,* p. 260.

Astfel, pe 12-13 martie, a avut loc la Moscova ultimul mare proces-spectacol, cel al „Blocului antisovietic troţkist de dreapta"[74], printre cei 21 de acuzaţi numărându-se: Buharin, Rîkov, Krestinski sau Iagoda, fostul şef al N.K.V.D. Citind despre desfăşurarea procesului din ziarul „Severnîi Rabocii", pe care îl primiseră după o interdicţie de o lună, cele două prietene au remarcat căinţa acuzaţilor şi faptul că au recunoscut cele mai abjecte crime pe care nu le comiseseră niciodată. „Toată ziua ne batem capul cu comportamentul acuzaţilor. Oare s-au speriat aşa de tare de moarte? Ei, chiar dacă de o sută de ori nu au dreptate, oricum, sunt nişte oameni politici mari. De ce în timpul ţarismului nu erau aşa de laşi? Poate că nu sunt în apele lor, cum se zice? (...) Dar poate că nu sunt ei? Sunt nişte actori deghizaţi? La urma urmei, Ghelovani îl joacă pe Stalin aşa de bine, că nici nu-ţi dai seama că nu e el"[75].

Însă, cel mai important eveniment al anului 1937 a fost căderea „piticului sângeros", Ejov, şi înlocuirea lui cu Beria, Evghenia Ghinzburg dedicându-i şi o poezie în spiritul epigramelor puşkiene, rezultat al speranţei unor vremuri mai bune:

„Spune, o, Beria,
O să deschid eu uşa?
Răspunde-mi, Beria,
O să-mi recapăt pierderile?
(...) O să deschid eu uşa?
Răspunde odată, Beria!"[76].

Din păcate, „vântuleţul liberal a bătut puţin în primăvara şi vara anului 1939"[77], după care s-a revenit la vechile practici sau, altfel spus, la ceea ce Evghenia intuise încă de la schimbarea lui Ejov:

„Sau tu, o, Beria,
Eşti o nouă serie

---

[74] David R. Marples, *Rusia în secolul XX. În căutarea stabilităţii*, Bucureşti, Meteor Press, 2014, p. 169.

[75] Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, pp. 267-268. Astfel de discuţii aveau loc şi între cei care asistau la procese, mai ales în momentul în care, de pildă, unul dintre acuzaţi, Nikolai Krestinski, membru al primului Birou Politic, şi-a retractat mărturisirea din ancheta preliminară. După ce şedinţa a fost întreruptă, Krestinski a recunoscut din nou învinuirile ce i se aduceau, bănuindu-se atunci că locul său fusese luat de altcineva, cel mai probabil un actor, sau că fusese „tratat în mod corespunzător" de către organele de anchetă (Robert Conquest, *op. cit.,* pp. 424-425).

[76] Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, p. 290.

[77] *Ibidem,* p. 291.

De crime, lipsă de credință
Și fățărnicie?”[78].

La sfârșitul lunii mai 1939, deținuții de la închisoarea Iaroslavl au aflat că vor fi trimiși într-un lagăr de muncă. În noua concepție a regimului, chiar și cei care fuseseră membri de partid trebuiau să muncească pentru a fi reeducați politic. Pentru cele două prietene, aceasta însemna, în primul rând, bucuria că vor scăpa de zidurile închisorii și vor ieși la muncă: „Gata cu celula trei, zona nord! Drumul înaintează spre est. Muncă forțată! Ce binecuvântare!”, striga Evghenia Ghinsburg când a plecat, „în sfârșit”, spre Kolîma. Speranțele se vor dovedi iluzorii[79].

Drumul spre Kolîma l-a făcut într-un tren de marfă căruia i se atașase un alt vagon, al șaptelea din garnitură, în care erau înghesuite atâtea deținute, încât aveai impresia „că nu vei încăpea nici măcar în picioare. Un vagon de vite”[80]. La 7 iulie 1939 a ajuns în lagărul de tranzit de la Vladivostok, unde Evghenia Ghinzburg a făcut cunoștință cu Tamara, „prima dintre șmecherii adevărați din lagăr” pe care i-a întâlnit. Înainte de arestare, aceasta fusese activist de Comsomol la Odesa, „o fată foarte frumoasă, binevoitoare și deschisă față de oameni”[81]. Faptul că Evghenia a apelat-o cu termenul „tovarășă” i-a trezit amintiri dureroase și memorialista și-a făcut astfel „un dușman de moarte extrem de puternic. Am simțit deja concret consecințele în a treia zi, când eu, care abia mă țineam pe picioare de epuizare, scorbut și diaree distrofică, am fost trimisă să muncesc într-o carieră de piatră”[82]. Ura pe care i-a trezit-o Tamarei este explicată de autoare în felul următor: „Pentru unele, trecutul fusese eliminat total. Apărea astfel un om nou, înspăimântător. Un monstru, un robot fără suflet, fără sentimente umane și, mai presus de toate, fără memorie.

Acești oameni nu-și aduceau niciodată aminte de libertate, de perioada umană din viața lor. Amintirile acestea îi împovărau. (...) Și de câte ori mă întâlneam cu Tamara, îmi aduceam aminte de versurile lui Blok:

«Ce groază pentr-un mort ca, printre oameni,
Să se prefacă viu și pătimaș!

[78] *Ibidem,* p. 290.
[79] Nicolas Werth, *Drumul din Kolîma. Călătorie pe urmele Gulagului*, București, Editura Corint, 2013, p. 14.
[80] Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, p. 306.
[81] *Ibidem,* p. 377.
[82] *Ibidem.*

Dar trebuie să se strecoare-n lume,
Acoperind al oaselor geamăt»"[83].

Întâlnirea cu un convoi de deţinuţi veniţi de la închisoarea politică de la Verhneuralsk a fost una deosebit de emoţionantă. Erau, în marea lor majoritate, comunişti, dar, înainte de toate, erau bărbaţi, „bărbaţii Noştri! (...) Erau soţii şi fraţii noştri, lipsiţi de ocrotirea noastră în acel loc teribil"[84].

În cele din urmă, unul dintre deţinuţi le-a observat şi el pe femei, „femeile Noastre! Nu găsesc cuvinte să descriu ce a fost după aceea. Parcă un curent electric puternic ne-a pătruns pe toţi, de-o parte şi de alta a sârmei ghimpate. În acel moment s-a demonstrat cu claritate că, în adâncul lor, toţi oameni gândesc şi simt la fel! Tot ce fusese înăbuşit în decursul celor doi ani lungi de închisoare, tot ce fiecare purtase în sine în celulă răzbătuse la suprafaţă şi fierbea acum în jurul nostru, în noi, se părea că şi în aer. Acum şi noi, şi ei strigam şi întindeam mâinile unii spre alţii. Aproape toţi plângeau în hohote.

– Dragilor, scumpilor, iubiţilor, sărmanilor!

– Rezistaţi! Fruntea sus! Fiţi curajoşi!"[85].

În august 1939, după o lună petrecută în lagărul de tranzit de la Vladivostok, a urmat călătoria spre „infernul alb" de la Kolîma („Planetă îndepărtată/Douăsprezece luni de iarnă, restul este vară"[86], după cum suna unul dintre cântecele cântate de către deţinuţi), o săptămână în fundul calei, pe unul din cargourile cumpărate de ocazie din Olanda, de către însuşi comandantul *Dalstroi* (Trustul de Construcţii din Nordul Îndepărtat), Eduard Berzin, şi reamenajat pentru transportarea miilor de deţinuţi din fiecare schimb între Vladivostok şi Magadan[87], vapoare numite de Andrei Saharov „navele morţii de pe marea Ohoţk"[88].

Primul comandant al lagărelor de la Kolîma, Eduard Berzin, era cunoscut ca un om cu o atitudine rezonabilă faţă de reclamaţiile deţinuţilor[89]. Născut în 1893, într-o familie de ţărani letoni, Berzin a lucrat mai întâi ca zugrav, apoi a fost admis la Academia de Arte Frumoase din Berlin, unde a cunoscut-o pe cea care avea să-i devină soţie, pictoriţa Elsa

---

[83] *Ibidem,* pp. 377-378.
[84] *Ibidem,* p. 381.
[85] *Ibidem,* p. 382.
[86] *Ibidem,* p. 386.
[87] Nicolas Werth, *op. cit.,* p. 13.
[88] Robert Conquest, *op. cit.,* p. 393.
[89] *Ibidem,* p. 392.

Ianovna Mittenberg. Înrolat în armata țaristă, în timpul Marelui Război Berzin a trecut, ca toți tinerii din generația lui, proba focului, a tranșeelor și a morții în masă, iar după preluarea puterii de către bolșevici s-a aflat în fruntea unui detașament de elită de trăgători letoni, însărcinat cu protecția personală a celor mai înalți demnitari ai noului regim. Remarcat de Lenin și câștigând încrederea lui Feliks Dzerjinski, tânărul a făcut o remarcabilă carieră în C.E.K.A., mai întâi pe fronturile războiului civil, pentru ca în anii '20 să facă parte din Secția Specială Însărcinată cu Supravegherea Cadrelor Militare. Recunoașterea deplină a meritelor sale a venit în 1928, când Stalin i-a încredințat sarcina de a duce la bun sfârșit construcția celui mai mare combinat de celuloză și hârtie din Uniunea Sovietică, în Ural. În anii 1929-1930, Berzin a fost în Statele Unite pentru a cumpăra, în devize, mașini și echipamente, iar în iulie 1931 combinatul a fost pus în funcțiune, forța de muncă fiind în exclusivitate formată din deținuți[90].

Fiind apreciat ca un manager eficient, lui Berzin i s-a încredințat, în noiembrie același an, o misiune de o și mai mare importanță strategică: exploatarea imenselor zăcăminte de aur din Kolîma. În doi ani, în perioada 1935-1936, producția de aur a crescut de șase ori, atingând 33 de tone, Kolîma devenind principala rezervă de devize a U.R.S.S., numărul deținuților ajungând la 70.000, la sfârșitul anului 1936, o parte dintre aceștia fiind folosiți la construirea drumului strategic către zăcămintele aurifere, la nord de Magadan, precum și a orașului însuși. Cifrele privind mortalitatea deținuților din lagărele de la Kolîma nu au fost făcute publice întotdeauna, existând numai cele privind mortalitatea generală comunicate de Administrația Penitenciară: 13,8% pe an în 1933, 4,5% în 1934, 3,6% în 1935, 7% în 1938, culminând cu 20% în perioada 1942-1943. Arestat în decembrie 1937, în drum spre Moscova, Berzin a fost executat un an mai târziu[91], nu înainte de a duce la îndeplinire Ordinul Operativ Secret nr. 00447 din 30 iulie 1937 al N.K.V.D., care stabilea cota de „inamici ai puterii sovietice" ce trebuiau arestați și condamnați. Dată fiind populația Kolîmei, formată în proporție de 90% din deținuți, Berzin a primit o cotă exclusiv pentru „prima categorie", care, în limbajul codificat al instrucțiunilor N.K.V.D., însemna condamnarea la pedeapsa capitală, cea de a „doua categorie" desemnând condamnările la zece ani muncă silnică. În perioada august-noiembrie 1937, Berzin a ratificat execuția a peste 2.000 de deținuți condamnați deja la muncă silnică, dar considerați

[90] Nicolas Werth, *op. cit.,* p. 37.
[91] *Ibidem,* pp. 37-40.

în mod special periculoşi, fiind vorba mai ales de prizonieri politici și de foşti opozanţi troţkişti, care, în 1936, declaraseră greva foamei în lagărul de tranzit de la Magadan, fapt care poate fi considerat rarisim în analele Gulagului[92].

Lui Eduard Berzin i-a urmat la conducere K.A. Pavlov, care, prin adjunctul său, colonelul Garanin, a inaugurat o campanie considerată, chiar şi după standardele N.K.V.D., una de teroare maniacală, tortură şi execuţii[93]. Despre colonelul Garanin circula o serie de povești, pe care Evghenia Ghinzburg le-a auzit la venirea sa la Kolîma (deşi acesta fusese înlocuit din funcţie şi executat, „faima” sa îi supravieţuise): „colonelul era credincios cu tot sufletul intereselor producţiei. Suferea aşa de mult pentru planul de exploatare a aurului, că nu-şi putea reţine furia justă dacă vedea că vreun duşman al poporului, simulând boală sau slăbiciune din cauza foametei, mânuiește apatic roaba sa. Și pentru că colonelul Garanin era o fire impulsivă și aprinsă, adesea își scotea revolverul și-l punea jos pe simulant chiar în abataj, lângă locul de muncă.

De fapt, cel mai adesea colonelul manifesta o abţinere demnă de lăudat şi trecea numele sabotorilor în agendă. Mai târziu, a doua zi, el dădea un ordin: cutare şi cutare, pentru sabotaj contrarevoluţionar, manifestat în neîndeplinirea sistematică a planului, este condamnat la pedeapsa maximă”[94]. Execuţiile aveau loc într-un lagăr înfiinţat special pentru acest scop, la Serpantinka, o secţiune a lagărului de Nord-Est[95]. Numai pentru anul 1938 se estimează că aici au fost executaţi 26.000 de oameni[96].

După o scurtă perioadă în care conducerea lagărului a fost asigurată de un anume Vîsneveţki, care a primit o condamnare de cinsprezece ani pentru o iniţiativă dezastruoasă, ce avea drept scop deschiderea unei zone noi de exploatare[97], comandant al lagărului a fost numit Ivan Fiodorovici Nikişov, descris ca un om de o cruzime inflexibilă, de gheaţă. În fotografii apare alături de soţia sa, locotenentul N.K.V.D. Aleksandra Romanovna Gridassova, care, în 1943, a fost numită la conducerea lagărului de femei de la Magadan. Evghenia Ghinzburg a

---

92 *Ibidem,* p. 46.

93 Robert Conquest, *op. cit.,* p. 392.

94 Evghenia Ghinzburg, *Ocna... ce binecuvântare! Jurnal, partea a doua*, București, Editura Corint, 2016, p. 38 (în continuare, Evghenia Ghinzburg, *Ocna*...).

95 *Ibidem*.

96 Robert Conquest, *op. cit.,* p. 392.

97 *Ibidem*.

numit-o „regina din Kolîma”, iar traseul ei poate fi considerat emblematic pentru o *success story* sovietică, ea îndemnând foarte mulţi tineri şi tinere să susţină cu trup şi suflet un regim care le oferea o promovare socială rapidă sau patronând manifestările cele mai apreciate de elita locală, formată mai ales din funcţionarii partidului și ai N.K.V.D. – reprezentaţiile teatrale și concertele organizate la Magadan[98].

Nikișov a asigurat conducerea lagărului în perioada 1939-1948, căderea sa fiind determinată de pofta nemăsurată pentru lux, dar mai ales pentru că începuse să devină un mic Stalin. A fost destituit după episodul în care i-a plimbat cu mașina pe copiii din grădinița lagărului[99].

La început, Evghenia Ghinzburg a muncit la tăiatul lemnelor din taiga, numit în mod eufemistic „amenajări funciare”[100], apoi a fost trimisă şi la „munci uşoare”, la hotelul din oraş, pentru a face curăţenie, sau la cantina lagărului. Aici, într-una din zile, un deţinut i-a cerut să cedeze raţia ei de pâine unui muribund. Numele său i-a trezit Evgheniei amintiri dureroase („Am scăpat totul din mână. Maiorul Elîşin! În faţa mea, ca pe un ecran, a plutit cabinetul plăcut, cu fereastra mare, ce dădea în bulevard. În urechi a început să-mi răsune vocea catifelată, baritonală, a maiorului. «Recunoaşteţi în faţa partidului!... Sunteţi o fire romantică... V-a atras ilegalitatea...». El! El a fost cel care a încadrat «crimele» mele la punctul 8, în articolul despre terorism, care se pedepseşte cu moartea. El m-a făcut să ajung la izolator, să fiu «deţinut politic». Bine, chiar dacă nu putea să-mi dea drumul, ca să nu intre chiar el în dinţii acestei «roţi a istoriei», dar ar fi putut măcar, doar asta stătea în puterea lui, să-mi dea, nu zece ani, ci cinci...”), amplificate mai apoi de comportamentul ei, pe

---

[98] Nicolas Werth, *op. cit.,* pp. 68-69.

[99] *Ibidem*, pp. 67-68. În realitate, plimbarea copiilor de la grădinița din Magadan, la care face referire Varlam Șalamov, a fost picătura care a umplut paharul, deoarece, după război, la Moscova au fost trimise mai multe rapoarte anonime despre „comportamentul nedemn al șefului *Dalstroi*, tovarășul Nikișov”. În acest sens, la Magadan, organele de anchetă au întocmit un raport în care descriau luxul, desfrâul și corupția soților Nikișov, asemuind atmosfera cu cea a unei curți regale. În 1956, Nikișov a fost găsit mort în baie, cel mai probabil ca urmare a unei sinucideri. Asupra sa a fost găsit un bilet prin care încerca să se justifice pentru crimele comise: „Ejov și Beria mi-au cerut să îndeplinesc planul la producția de aur cu orice preţ. «Să nu-ţi faci griji legat de deţinuţi. Vei primi în permanenţă muncitori, în ritmul navigaţiei vapoarelor...». Nu mă simt vinovat... Eram doar un executant. Iată copiile ordinelor date de Ejov și Beria. Le-am păstrat, pentru că știam că s-ar putea să mi se ceară socoteală” (Tim Tzouliadis, *op. cit.,* p. 457).

[100] Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, p. 404.

care memorialista l-a socotit josnic: „Convoiul a plecat, nu am aflat dacă Elîşin a murit sau nu, fostul maior strălucit, a cărui funcţie era să ispitească victimele cu turtă dulce, în timp ce alţii le şfichiuiau cu biciul. Dar mă chinuia mai ales propriul meu comportament. Cum am putut să mă cobor până la această răzbunare măruntă! De ce am cerut să i se comunice numele meu, de ce am încercat să otrăvesc cu fiere această ultimă bucată de pâine din viaţa lui? Ce josnicie! Oare în iadul acesta nu suntem oare chit, nu ne-am plătit unul altuia pentru tot? Socoteala e închisă. E închisă prin moarte, prin ASEMENEA moarte"[101]. Mai târziu, avea să aducă noi argumente medicului-deţinut Anton Walter, care avea să-i devină şi soţ, „pentru a dovedi că ne-am întors în societatea barbariei. E adevărat, noii barbari se împart în activi şi pasivi, adică în călăi şi victime, dar împărţirea aceasta nu le dă victimelor o întâietate morală, sclavia le descompusese şi sufletele lor"[102].

În schimb, pentru Helmuth, germanul originar de pe Volga cu care lucra, şi care, deşi era surd, bolborosea toată ziua în germană, gestul Evgheniei era unul nobil, care avea să-i salveze viaţa: „O să rămâneţi în viaţă, auziţi? îmi şoptea el tot timpul în germană. O să fiţi eliberată. Pentru că i-aţi dat pâinea duşmanului... Rămân pentru totdeauna prietenul dumneavoastră. Sunt gata să-mi dau viaţa..."[103].

Şi pentru că l-am amintit pe germanul Helmuth, cel care avea să o salveze pe Evghenia din mâinile tătarului Ahmet, responsabilul cantinei, care voia să o transforme în metresa sa[104] (problema prostituţiei îi era cunoscută memorialistei, fie „în calitate de aspect social, în legătură cu creşterea şomajului în S.U.A., fie ca subiect de film", la Kolîma auzind multe propuneri indecente din partea bărbaţilor, care i-au trezit o indignare profundă[105], spre deosebire de alte deţinute, care îşi negociau vânzarea farmecelor)[106], trebuie să ne referim şi la atacul Germaniei naziste asupra U.R.S.S. din 22 iunie 1941, ştire care ajunsese şi în lagărul îndepărtat din Extremul Orient Rus: „Cu o claritate neobişnuită ne-am adus aminte cine eram... Ţipăm până răguşim. Încercăm să prindem perspectivele. Nu ale noastre, ci cele generale. Oameni umiliţi, epuizaţi de patru ani de suferinţe, ne dăm seama, deodată, că suntem cetăţeni ai ţării

---

[101] *Ibidem*, p. 431.
[102] Eadem, *Ocna*..., p. 193.
[103] Eadem, *Destin*..., p. 431.
[104] *Ibidem*, pp. 431-433.
[105] *Ibidem*, p. 417.
[106] Eadem, *Ocna*..., pp. 26-27.

noastre. Pentru ea, pentru Patria noastră, tremurăm acum noi, copiii ei renegaţi. Cineva a făcut rost de nişte hârtie şi, cu un capăt de creion, scrie: «Vă rog să mă trimiteţi în sectorul cel mai periculos al frontului. Sunt membru al Partidului Comunist de la vârsta de 16 ani...»"[107].

Deși elanul patriotic de care fuseseră cuprinși deţinuţii de la Kolîma era demn de admiraţie, cei care urmau să fie eliberaţi în anul 1941 au primit o nouă dispoziţie. Se forma, astfel, o nouă categorie „de oameni din lagăr – aşa numiţii condamnaţi ţinuţi peste soroc. În decursul următorilor şase ani, numărul lor s-a tot mărit. Mai întâi, după ce terminau de ispăşit pedeapsa lor, rămâneau «până la terminarea războiului», apoi, pur și simplu, «până la o dispoziţie specială»"[108].

Izbucnirea războiului a determinat conducerea lagărelor să emită o nouă dispoziţie, prin care deţinuţii cu nume de origine germană erau repartizaţi într-o baracă cu regim special, în care era să ajungă şi memorialista. „Pentru că şeful regimului formulase precis: «Toţi care sunteţi de-alde BERG şi BURG», atunci, automat, şi eu intram în această categorie. Supraveghetorul de serviciu, cazac, nu prea luminat în problemele naţionale, o ţinea langa:

– Hai, GhinzBURG (accentuând nemilos terminaţia criminală!), hai cu lucrurile în baraca germană!

Bine că am reuşit să dau fuga la U.R.C. (Filiala Autonomă de Lagăr, n.n.), s-o conving pe inspectoare să «ridice problema», să stabilească cetăţenia şi naţionalitatea. Abia am scăpat.

Pentru prima dată în istoria naţională s-a dovedit avantajos să fiu evreică"[109].

Intrarea Uniunii Sovietice în război a determinat şi o reconfigurare a alianţelor, locul Germaniei naziste fiind luat de Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii. Cel care a susţinut necondiţionat intrarea Statelor Unite în război şi a oferit un sprijin considerabil cauzei sovietice a fost secretarul Departamentului Agriculturii şi mai târziu vicepreşedintele Henry Wallace. La 23 mai 1944, acesta s-a deplasat la Magadan, de organizarea vizitei ocupându-se şeful *Dalstroi*, Ivan Nikişov. Pe tot parcursul vizitei, oficialul american a fost victima, dar şi complicele falsificării adevărului (aşa-numita potemkiadă): „Ca o recuzită mobilă, totul în Kolîma a fost pregătit cu grijă, pentru a bucura ochii creduli ai lui Wallace. Niciun detaliu seducător nu a fost lăsat neprelucrat în strădaniile

[107] *Ibidem*, pp.43-44.
[108] *Ibidem*, p. 45.
[109] *Ibidem*, pp. 45-46.

sovieticilor de a-l convinge pe Wallace că avea în față imaginea idilică a unor pionieri înhămați entuziast la lucru, nu realitatea unor rețele de lagăre de exterminare. Dispăruseră paznicii N.K.V.D. cu câinii lor agresivi, se făcuseră nevăzuți și prizonierii scheletici. Dispăruseră, de asemenea, turnurile de pază și reflectoarele. Magazinele din Magadan erau pline de o bogăție nemaipomenită de alimente"[110]. Evghenia Ghinzburg a aflat detalii despre această vizită de la un deținut, care s-a prezentat drept „inginerul Krivoșei" și care pretindea că era deținut politic (în realitate, așa cum s-a aflat mai târziu, fusese condamnat pentru delapidare sau pentru neglijență), dar care avea un talent deosebit de a-și încânta asistența prin relatarea unor întâmplări petrecute în lagăr, la loc de cinste figurând așa-numitul *Monolog al lui Wallace*: „Flăcăi zdraveni, bine făcuți, din Rusia centrală s-au hotărât să cucerească acest ținut, spunea Krivoșei în numele lui Wallace, iar din partea sa, în șoaptă, și aparte, comenta: Trei plutoane de securiști, aleși unul și unul, îmbrăcați în salopete de muncitori, de producție americană... Și, din nou, în numele lui Wallace: Pionierii progresului... Întemeietorii unor orașe noi..."[111].

După perioada în care a muncit la cantina lagărului, Evghenia Ghinzburg a fost repartizată din nou la tăiatul copacilor, apoi a fost trimisă la Elghen, ca soră medicală pentru copiii din lagăr. Bucuria a fost fără margini, deoarece fugise, „din nou, norocoasă, de Moarte"[112].

A fost trimisă din nou la tăiatul copacilor, după care a lucrat la ferma de găini de la Elghen, repartizarea la „munci grele" și „munci ușoare alternând". Acum, „stăpânii de fapt ai vieții noastre erau doi: comandantul lagărului din Elghen, Zimmerman, și directorul sovhozului din Elghen, Kaldîmov"[113], cel de-al doilea fiind un absolvent al Facultății de Filozofie, care venise la Kolîma de bunăvoie, în urma unor necazuri familiale[114].

În ceea ce o privește pe comandanta lagărului de la Elghen, „Valentina Mihailovna Zimmerman era membră de partid cu vechime, din

---

[110] Tim Tzouliadis, *op. cit.,* p. 320.

[111] Evghenia Ghinzburg, *Ocna...*, p. 435. În afară de discursul lui Wallace, presa americană a mai publicat o fotografie a profesorului Owen Lattimore, reprezentantul Biroului de Informații de Război, care înfățișa un grup de oameni voinici, care nu corespundea deloc standardelor despre deținuții de la Kolîma. În comentariul care însoțea fotografia se arăta că: „Oamenii trebuie să fie puternici, pentru a rezista rigorilor iernii". La sfârșitul călătoriei, Wallace a descris Magadanul ca fiind „un loc idilic" (Robert Conquest, *op. cit.,* pp. 396-397).

[112] Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, p. 460.

[113] Eadem, *Ocna...*, p. 99.

[114] *Ibidem*, pp. 99-100.

1918 sau 1919. Unele dintre ale noastre, care erau mai bătrâne, chiar recunoscuseră în ea pe fostul tovarăș, își aduceau aminte de ea la ședințele de partid de la începutul anilor '20. E adevărat, recunoașterea asta era unilaterală"[115]. Despre Zimmermanșa, cum era numită în lagăr, se spunea că era „cinstită în sensul literar al cuvântului. Ea nu fura alimente de la masa deținuților, nu lua mită pentru eliberarea de la muncile extrem de periculoase, nu făcea nici o combinație cu vistieria lagărului, lucru pentru care se și remarcase ca un fel de corp străin printre colegii săi, care nu o iubeau deloc.

În afară de onestitate, îi mai era specific și un anumit ascetism. Se știa că Zimmerman, necăsătorită, trăiește alături de doi fii, nu ia parte la nicio beție și la distracțiile șefilor din Kolîma. (...) Bețivanii, corupții și depravații adulmecau în ea ceva străin și săreau din fața ei, așa cum se spune că sare lupul din fața unor prădători din altă specie"[116]. Ei i-a datorat Evghenia Ghinzburg numirea ca „soră medicală pe lângă doctorul Herzberg la ambulatoriul zonei centrale"[117]. Și tot ea a fost cea care a izgonit-o, după ce a aflat că Evghenia îi furase din scurta îmblănită scrisoarea unui angajat al fermei zootehnice adresată Administrației Generale a Lagărelor din Kolîma, în care acesta învinuia conducerea de la Elghen de moartea unei deținute. Scrisoarea fusese inițial confiscată de la Evghenia, memorialista renunțând la locul călduț pentru a-l salva pe reclamant, zootehnistul Orlov[118]. „Și mânia boierului, și iubirea boierului", avea să constate Ghinzburg, amintindu-și de comedia *Prea multă minte strică*, scrisă de A.S. Griboedov[119].

Evghenia relatează că, după 25 de zile petrecute în zona disciplinară de la Izvestkovaia, în care abia se mai putea ține pe picioare, „am primit un bilețel pe care reușise să mi-l aducă un tractorist în trecere, din rândurile deținuților de drept comun. Biletul era încurajator. Prietenii mă rugau să mai rezist puțin: deja fusese stabilită pentru mine o numire specială, ca soră medicală la lagărul Taskan, la spitalul deținuților. Asta e la numai 22 de kilometri de Elghen, dar într-un alt lagăr, în afara zonei de putere a lui Zimmerman"[120].

În lagărul de la Taskan, Evghenia Ghinzburg l-a cunoscut pe cel

[115] *Ibidem*, p. 104.
[116] *Ibidem*, p. 105.
[117] *Ibidem*, p. 113.
[118] *Ibidem*, pp. 127-131.
[119] *Ibidem*, p. 311.
[120] *Ibidem*, p. 146.

care avea să fie marea ei iubire, medicul Anton Iakovlevici Walter. Etnic german, originar din Simferopol, Crimeea, era închis încă din anul 1935, iar în momentul în care memorialista l-a întâlnit avea 46 de ani[121]. În tinerețea sa, Evghenia a fost tulburată de o definiție a iubirii dată de scriitorul, poetul și dramaturgul norvegian Knut Hamsun: „Ce este iubirea? Oare o adiere ce foșnește în tufele de agriș, sau furtuna ce rupe catargele corăbiilor? Este o iluminare aurie a sângelui...". Acestei definiții i se opunea un aforism cinic al unui personaj literar al scriitorului Ilia Ehrenburg: „Iubirea este atunci când oamenii dorm împreună"[122].

Relațiile cu primul ei soț s-au deteriorat ca urmare a atmosferei de suspiciune creată de începutul Marii Terori. Deși în adunările de partid îi lua apărarea, în particular, soțul ei dădea dovadă de slăbiciune, temându-se să nu-i împărtășească soarta[123]. În detenție, Evghenia avea să constate că „iubirea în lagărele din Kolîma înseamnă niște întâlniri extrem de periculoase, pe fugă, în niște unghere de la «locul de muncă», în taiga, în spatele unei perdele murdare a vreunei «barăci de oameni liberi». Și mereu cu groaza de a fi prins și expus rușinii publice, iar mai apoi să ajungi într-un batalion de pedeapsă, într-o «delegație» periculoasă pentru viață, adică să plătești pentru această întâlnire nu cu altceva, ci cu viața"[124].

La aceasta se mai adăuga și regimul inuman din lagărul de la Kolîma, faptul că deținuții și deținutele nu mai credeau în posibilitatea de a fi fericiți; cei mai mulți dintre ei adoptaseră o atitudine cinică, rezumându-se la relații strict sexuale. Chiar și Evghenia a trecut aproape cu indiferență pe lângă vestea morții soțului, deoarece „acum nu mi-e milă de nimeni, de nimeni. Egoismul suferinței, probabil, e și mai cuprinzător decât orgoliul celor fericiți"[125].

Cu toate acestea, avea să constate că iubirea „apărea printre noi. Oricât ar nega unii, rigoriștii noștri (și ei erau extrem de mulți printre menșevici și eseri), posibilitatea unei iubiri pure la Kolîma, dar iubirea exista. Uneori ea se instala și în barăcile noastre, neștiută de cei din jur, dar, de fapt, ea, oricum EA era chiar acea «adiere în tufele de agriș».

---

[121] *Ibidem*, pp. 146-150.
[122] *Ibidem*, p. 24.
[123] Eadem, *Destin*..., pp. 52-53.
[124] Eadem, *Ocna*..., p. 25.
[125] *Ibidem*, p. 115. Mai târziu avea să afle că știrea era falsă, dar căsătoria cu Anton Walter a avut loc ca urmare a unei legi care permitea o nouă căsătorie în cazul absenței fără veste a unuia dintre soți (*ibidem*, p. 409).

Uite, de exemplu, una din manifestările ei tainice”[126]. Și autoarea înfățișează iubirea dintre doi artiști: EL, fost actor la teatrul Meyerhold, EA, fostă balerină și având un copil născut în lagăr, ambii actori în „teatrul de iobagi” de la Kolîma. Denunțați în timp ce se întâlneau la 4 kilometri de zonă, în timp ce căluțul ei se odihnea, au fost pedepsiți cu carcera „cinci zile și cinci nopți fără scoatere” pentru „legătura unui deținut cu o deținută, care s-a manifestat ca un cal simplu (sic!) pe termen de două ore”[127]. Însă El a reușit să-i strecoare un bilet:

„– Slavă Domnului! Totul este în ordine! exclamă bucuroasă EA, citind repede biletul. Mâine și poimâine au un spectacol pentru șefii din Iagodnoe. De aceea nu este luat la carceră, i s-a citit numai condamnarea... Au nevoie de el! Iar eu, ce să fac... O să rezist...

Și EA, prima dintre cei condamnați la carceră, merge spre ușile barăcii, pornind pentru cinci zile și cinci nopți în iad, cu mersul ei elegant de balerină”. Și Evghenia Ghinzburg concluzionează: „Oameni, să-i invidiați!”[128].

În ceea ce o privește pe Evghenia Ghinzburg, aceasta avea să mărturisească cititorilor că, „în viața mea, ca și în cea a altuia, au fost, desigur, momente de bucurie. Nașterea copiilor. Succesele de la lucru. Pasiuni. Aventuri. Lectura.

Dar acestea au fost chiar niște bucurii, mereu drese cu o doză destul de mare de așteptare, de întristări care le-au premers. Dar uite, când mă gândesc dacă am întâlnit cândva adevărata fericire, nebunească, pot să-mi amintesc numai două episoade scurte. O dată a fost la Soci. Chiar fără niciun motiv. Pur și simplu aveam 22 de ani și dansam un vals pe terasa deschisă a unui sanatoriu, cu un profesor de materialism dialectic care era mai mare decât mine cu 25 de ani și de care tot anul nostru era îndrăgostit. Și uite, a doua oară am reușit să prind de coadă Pasărea de foc”[129], în ziua de 15 februarie 1947, când, după eliberarea din lagăr, a străbătut drumul de la Elghen la Taskan în timpul viscolului, iar Anton Walter a venit după ea. „Aproape că zburam, luați pe sus de viscol. Uneori ne opream și ne sărutam cu buzele înghețate. Ne țineam strâns și ea, Pasărea de foc, ne-a dus cu credință pe traseul său uimitor”[130].

Lagărul de la Taskan era condus de comandantul Timoșkin.

---

[126] *Ibidem*, pp. 28-29.
[127] *Ibidem*, p. 31.
[128] *Ibidem*, p. 32.
[129] *Ibidem*, pp. 239-240.
[130] *Ibidem*, p. 240.

Evghenia Ghinzburg i-a descris pe el și pe soția sa ca fiind niște oameni „care şi-au păstrat, în ciuda tuturor lucrurilor, sentimentele omeneşti, au încercat să facă totul pentru a ne uşura situaţia[131]. Dar nici Timoşkin nu a putut să o salveze de hotărârea de a fi trimisă din nou la Elghen, ca urmare a faptului că „a încercat să creeze condiţii pentru desfrâu pe calea spitalizării unui deţinut de sex bărbătesc în saloanele pentru deţinutele de sex feminin"[132], decizie pe care memorialista o luase ca urmare a faptului că nu mai erau locuri decât în salonul pentru femei, iar „umbra asta de om mai are sex?"[133].

Grație intervenției lui Timoşkin, a fost repartizată ca soră medicală la spitalul pentru tuberculoși de la Belicie, condus de Nina Vladimirovna Savoieva. Născută în 1916, într-o familie de ţărani din îndepărtata Osetie, Savoieva a fost, ca numeroşi alţi tineri, produsul „acţiunii afirmative" promovată de regimul sovietic, în 1940 obținând diploma de medic la Universitatea din Moscova. Se pare că Marea Teroare şi-a pus puternic amprenta asupra sa, de vreme ce a ales la repartiţie, spre stupefacţia tuturor, îndepărtata Kolîma, „acolo unde consideram că pot fi mai de folos în încercarea de a ușura suferințele celor pe nedrept condamnaţi la lagăr", după cum afirma în *Memoriile* sale[134]. Ca membră de partid, a știut în mod profitabil să-și folosească excelentul profil socio-politic, astfel încât, în doi ani, a urcat toate treptele, până la statutul de medic-șef al Spitalului Central din Sevvoslag, mai ales datorită protecţiei acordate de unul din responsabilii *Dalstroi*, Stepan Gagkaiev. În august 1942, a fost numită directoarea spitalului din Belicie, reușind să transforme acest stabiliment într-un spital modern la scara Gulagului, dotat cu sistem de încălzire, apă caldă, personal sanitar şi chiar cu un mic laborator de analize medicale[135]. În 1945 a fost transferată într-un loc mai puţin important, în apropiere de sinistrele zăcăminte de cobalt de la Ninji Seimcean[136].

Evghenia Ghinzburg o judecă, însă, destul de aspru pe Savoieva: „Anticipând, trebuie să spun că soarta a fost miloasă cu această femeie: viaţa ei se aranjase astfel încât au fost scoase la lumină cele mai bune părţi ale caracterului ei şi, dimpotrivă, au fost înăbușite acele instincte primare ale dorinței de putere și samavolnicie care-i erau specifice. După ce s-a

---

[131] *Ibidem*, p. 171.
[132] *Ibidem*, p. 175.
[133] *Ibidem*, p. 174.
[134] Nicolas Werth, *op. cit.,* p. 109.
[135] *Ibidem*, p. 112.
[136] *Ibidem*, p. 113.

îndrăgostit de un deținut laborant, a devenit mai târziu soția lui și, după moartea lui Stalin, a lucrat deja ca medic la spitalul din Magadan. (...) Revin iar la un gând banal: puterea absolută corupe absolut. Deloc rea din fire, Nina Savoieva făcea o grămadă de lucruri rușinoase sub aripa lui Gagkaev, acest Stalin raional, despre a cărui cruzime circulau mereu tot soiul de zvonuri. Ce bine că, datorită iubirii pentru un bărbat, soarta Savoievei se frânsese! Încă vreo doi ani de domnie la Belicie și ea ar fi fost pierdută total, s-ar fi transformat într-un torționar"[137].

La Belicie, pe lângă alți deținuți bolnavi, memorialista l-a întâlnit pe micul Grițiko, furat de pe stradă de trupele nemțești și trimis mai târziu de sovietici în lagăr, de parcă băiatul ar fi plecat de bunăvoie, fără ca mama sa să afle ce s-a întâmplat cu fiul ei, plecat să se joace[138].

O altă întâlnire a fost și mai grea pentru autoare, aceasta aflând că un deținut, Krivițki, care pe ea o salvase în 1939, în timpul călătoriei spre Kolîma, acceptase să depună mărturie mincinoasă în procesul intentat lui Anton Walter. „Da, mâna lui stângă era încă vie. Ea m-a apucat febrilă de marginea halatului, se agita pe cearșaf, avea o forță anume de expresivitate. Tocmai după mișcarea mâinii mi-am dat seama că-și cere iertare... Avea ochii închiși. M-am așezat pe un taburet, m-am aplecat în fața lui și am spus în șoaptă:

– Mie mi-ați făcut bine. Țin minte asta. Dar restul... Sunt bucuroasă că cereți iertare pentru asta. Sunt sigură că Walter vă va ierta când îi voi povesti despre chinurile dumneavoastră. Îi blestem pe toți cei care s-au folosit de slăbiciunea dumneavoastră.

Un ochi al lui s-a deschis. Din el curgeau lacrimi și era viu, deloc rău, nefericit"[139].

Dar poate că cel mai greu episod petrecut la Belicie a fost acela când a aflat că unul din pacienții pe care îl salvase era un fost ofițer nazist.

„Odată mi-a adus doi îngerași asemănători celor care se aflau la picioarele Madonei sixtine:

– Pentru dumneavoastră, a spus el privind devotat spre mine, pentru că și dumneavoastră sunteți un înger.

Eram singuri. Atunci mi-au scăpat niște cuvinte groaznice pe care probabil nu trebuia să le spun.

---

[137] Evghenia Ghinzburg, *Ocna*..., pp. 181-182. În 1946, a fost exclusă din partid tocmai din cauza legăturii cu un deținut (Nicolas Werth, *op. cit.*, p. 113).
[138] Evghenia Ghinzburg, *Ocna*..., pp. 186-187. A se vedea, în acest sens, și Alin Mureșan, *Prefață* la *Ibidem*, p. 10.
[139] Evghenia Ghinzburg, *Ocna*..., p. 198.

– Eu sunt înger? Ce spuneţi? Sunt un om obișnuit. Și dacă m-aţi fi întâlnit acum vreo trei ani, în alte circumstanţe, m-aţi fi ars de vie în camera de gazare sau m-aţi fi spânzurat...

– Eu? Pe dumneavoastră?

Faţa frumoasă i s-a umplut de pete purpurii.

– Dar de ce?

– Pentru că sunt evreică. Și dumneavoastră se pare că sunteți ofițer fascist.

Atunci a pălit brusc și a căzut în genunchi. (...) Stând în genunchi în fața mea, plângea în hohote, ca un copil, încerca să-mi prindă mâinile, să le sărute și repeta întruna același lucru:

– Eu sunt un om credincios... Oare eu am vrut? Oare eu am vrut?

Și în cuvintele acestea era o asemenea profunzime a disperării, că pentru o clipă mi-a părut rău că m-am luptat pentru viața lui. Poate că era mai bine dacă ar fi murit, decât să trăiască cu o asemenea povară? Nu știu, poate că a fost un fascist inuman, dar poate că a fost unul dintre cei care executau orbește ordinele inumane. În orice caz, acum, în acest chin insuportabil el a devenit om"[140].

Zilele liniștite de la Belicie s-au sfârşit brusc odată cu mutarea Ninei Savoieva. În locul ei „a venit o femeie puternică pe nume Volkova, poreclită Lupoaica"[141], despre care se zvonise că urăște femeile. De acest fapt avea să se încredinţeze și Evghenia Ghinzburg, când, după ce a primit vizita lui Anton Walter, pe care nu-l mai văzuse de un an, a fost acuzată de „comportament depravat", urmând să fie trimisă la Elghen. Din fericire, inimosul Timoşkin a intervenit din nou, astfel că, fiind schimbată cu un sobar, a putut să revină la Taskan[142] și să fie apoi repartizată ca soră medicală la grădinița liberă[143].

La 1 ianuarie 1947, secţia de femei de la Taskan a fost desfiinţată și Evghenia a fost trimisă din nou la Elghen. Până la eliberarea sa mai rămăseseră șase săptămâni[144].

A fost eliberată la 15 februarie 1947, urmând să locuiască într-o cameră cu chirie în satul liber, așteptând eliberarea lui Anton Walter, care

[140] *Ibidem*, pp. 202-203.
[141] *Ibidem*, p. 206.
[142] *Ibidem*, p. 211.
[143] *Ibidem*, p. 216.
[144] *Ibidem*, p. 220.

avea să vină șase ani mai târziu[145]. Eliberarea a survenit la momentul oportun, deoarece şi Timoşkin a fost trimis la un curs de calificare la Magadan, astfel că doctorul nu mai putea beneficia de protecţia sa[146].

Perioada imediat de după eliberare a fost folosită de autoare pentru a o vizita pe Iulia Karepova, vechea sa prietenă de la închisoarea Iaroslavl, pe care nu o mai văzuse de opt ani[147]. După o perioadă în care a lucrat la atelierul înființat de Iulia[148], a reușit să se angajeze ca educatoare la Grădinița nr. 3 cu orar permanent de la Magadan[149]. În acest loc, îndoctrinarea se făcea de la o vârstă foarte fragedă, copiii fiind învăţaţi, „aproape cu un extaz religios, cântecul extrem de popular «Un șoim e Lenin, celălalt șoim Stalin»"[150]. De asemenea, nu lipseau nici manifestările de iubire pentru conducătorul de la Kremlin: „«Noi îl iubim pe tovarășul Stalin mai mult decât pe tata şi pe mama», se pare că astfel spuneau copiii. Apoi ei strigau în cor: «Trăiască 100 de ani tovarășul Stalin! Nu, 200! Nu, 300!»

Iar un băiat, Vova, se dovedise a fi așa de bine pregătit din punct de vedere politic, că a exclamat:

– Să trăiască veșnic tovarășul Stalin!".

În felul acesta, avea să realizeze că, în perioada în care ea fusese închisă, „toate procesele merseseră foarte departe", Stalin fiind divinizat, devenind „total obligatorie problema COPARTICIPĂRII la faptele lui mărețe. Până și într-o activitate așa de nevinovată, la prima vedere, cum era creșterea copiilor"[151].

Eliberarea i-a redat și posibilitatea de a se ocupa, chiar dacă cu foarte mari eforturi, de cel mai mic dintre copiii săi, Vasia, fiul cel mare, Alioșa, pierzându-și viața în timpul blocadei Leningradului. După mai multe scrisori prin care solicita ca fiului ei să-i fie aprobată venirea la Magadan, toate respinse, Evghenia a găsit înțelegere la directoarea lagărului de femei, Aleksandra Romanovna Gridassova, astfel că Vasia a

---

[145] *Ibidem*, p. 223. Eliberarea lui Anton Walter a avut loc, în cele din urmă, „înainte de termen, cu doi ani înainte să se încheie cea de-a TREIA pedeapsă a sa" (*ibidem*, p. 407).
[146] *Ibidem*, p. 248.
[147] *Ibidem*, p. 265.
[148] *Ibidem*, p. 273.
[149] *Ibidem*, p. 280.
[150] *Ibidem*, p. 282.
[151] *Ibidem*, p. 283.

ajuns în cele din urmă la Magadan, la 9 octombrie 1948[152]. Purtarea Gridassovei în timpul audienței Evgheniei Ghinzburg era asemnătoare cu cea a unei moșierese cu inima bună, „care discuta cu o țărancă iobagă"[153]. După căderea în dizgrație și căsătorită a doua oară cu un soț alcoolic, Gridassova obișnuia să ceară împrumut 20 de ruble de la cei care fuseseră cândva subiecții îndurării sale, neîntâmpinând niciodată vreun refuz[154].

Familia Evgheniei avea să cîștige un nou membru, când la grădinița de copii la care lucra a întâlnit-o pe Antonina, o fetiță de 1 an și 10 luni, pe care mama sa, fostă deținută la Kolîma, o abandonase[155]. Când Tonia era în preajma ei, Evghenia a observat că dorul pentru Alioșa devenea mai puțin supărător[156], așa că s-a hotărât să o înfieze. A respins, astfel, argumentele contra ale Iuliei Karepova referitoare la ereditatea necunoscută a micuței sau ale lui Anton Walter, care era de părere că nu aveau dreptul să-și lege soarta lor de condamnați de soarta unui copil, susținând, la rândul său, că „are mai mare nevoie de Tonia decât ea de mine"[157].

„Iar între timp, asupra țării noastre, asupra Europei Răsăritene și, în primul rând, asupra locurilor noastre de ocnași venea anul 1949, fratele adevărat al lui 1937"[158]. Aproape toți foștii deținuți care fuseseră eliberați au fost rearestați, iar în democrațiile populare debutau procesele-spectacol.

Zvonurile despre arestările care aveau loc au venit de la Aleksandrov, situat la 101 kilometri de Moscova[159]. Apoi, arestările s-au produs și la Magadan, iar Ghinzburg avea să constate că ele se făceau în ordine alfabetică, deși Anton, pentru a nu-l speria pe Vasia, repeta iritat că nu erau decât niște coincidențe întâmplătoare[160]. Însă logica represiunii staliniste acționa implacabil, iar rearestarea sa a avut loc, ca și în 1937, ziua, când se afla la grădiniță[161]. De aici a fost dusă la domiciliu pentru percheziție și, atunci, unul dintre cei doi bărbați în civil care o arestaseră

---

152 *Ibidem*, p. 344.
153 *Ibidem*, p. 328.
154 *Ibidem*, p. 329.
155 *Ibidem*, p. 355.
156 *Ibidem*, p. 359.
157 *Ibidem*, p. 361.
158 *Ibidem*.
159 *Ibidem*, p. 363.
160 *Ibidem*, p. 367.
161 *Ibidem*, p. 369.

avea să-i comunice că „nu e pentru multă vreme, nu vă neliniştiţi, nu e ca în 1937”[162]. Dar Evghenia ştia deja că „suferinţa purifică numai într-o anumită măsură. Când ea se întinde pe decenii şi devine ceva cotidian, ea nu mai purifică. Pur și simplu se transformă într-un moment de răgaz. Și dacă mi-am mai păstrat sufletul viu în viaţa mea «liberă» din Magadan, acum, după a doua arestare, cu siguranţă o să împietresc”[163].

Șansa Evgheniei a fost că cel care o arestase nu o mințise, deoarece arestările s-au făcut numai pentru a li se întocmi, „conform sentinţei Comisiei Speciale a M.G.B. (Ministerul Securității Statului, n.n.), domiciliu definitiv, pe viaţă”, la Magadan[164]. La scurt timp, comandantul închisorii de la Magadan, colonelul Ţirulniţki, i-a comunicat că va fi trimisă spre deportare împreună cu familia. „Ce fericire! Deci nu Elghen, nu lagărul, nu sârma ghimpată... Deci cerul de deasupra capului meu va fi liber?”[165].

La 19 noiembrie 1949 a fost eliberată, bucuria Toniei fiind fără margini, mai ales că educatoarele, crezând că nu aveau să o mai revadă vreodată, au minţit-o pe fetiţă, spunându-i că mama ei a murit[166].

Între timp a primit şi decizia Comisiei Speciale a M.G.B. în privinţa cazului ei: deportarea pe viaţă în graniţele Siberiei Orientale, care pentru Evghenia reprezenta o lovitură dureroasă, deoarece trebuia să părăsească Kolîma şi pe Anton Walter[167]. Ajutată din nou de colonelul Ţirulniţki, care i-a schimbat locul de deportare, a reîncadrat-o la grădiniţa de copii, trecând peste obiecţiile Direcţiei de Cadre, şi i-a facilitat înfierea Toniei, autoarea a revenit la viaţă[168]. Mai târziu, Evghenia avea să afle care fusese raţiunea acestui comportament: colonelul ştia despre apropiata lui

[162] *Ibidem*, p. 371. În timpul celui de Al Doilea Război Mondial, Stalin l-a chestionat pe mareșalul Konstantin Rokossovski în legătură cu arestarea sa din timpul Marii Terori:
„– Ați fost bătuţi?
– Da, tovarăşe Stalin, răspunde Rokossovski.
– Din păcate, există printre noi încă mulţi oameni care sunt gata să facă orice pentru a place superiorilor lor.
– Mi-e teamă ca anul 1937 să nu se repete pentru mine, mărturisește Rokossovski.
– Nu va mai fi nici un an 1937, a replicat atunci Stalin” (Lilly Marcou, *Stalin – viaţa privată*, Bucureşti, Editura Antet, 1997, p. 183).
[163] Evghenia Ghinzburg, *Ocna*..., p. 377.
[164] *Ibidem*, p. 380.
[165] *Ibidem*, p. 385.
[166] *Ibidem*, p. 391.
[167] *Ibidem*, pp. 397-398.
[168] *Ibidem*, p. 400.

demitere, determinată de o hibă de la dosarul de cadre referitoare la naţionalitatea sa[169].

Schimbarea locului de deportare şi acceptul de a se stabili pe viaţă la Kolîma alături de Walter (Evghenia Ghinzburg relatează și cazul a doi deţinuţi care, nereuşind să-și înregistreze căsătoria, el fiind austriac, şi neputând trăi despărţiţi, au ales să se sinucidă)[170] i-au mai alinat durerea ce avea să vină: plecarea pe continent a lui Vasia, pentru a urma facultatea de medicină[171]. Din fericire, acele hârtii obținute la începutul anului 1951, certificatul de căsătorie, certificatul de naştere al Toniei, carnetul de student al lui Vasia, „deşi modeste”, au reprezentat o bucurie, mai ales ca urmare a forţei pe care o avea în Uniunea Sovietică o hârtie, putând să ofere la starea civilă răspunsurile la întrebările suspicioase de genul „Dar cine este ea (el) pentru dumneavoastră?”[172]. Cel puţin până la o nouă lovitură ce avea să vină.

Ca urmare a preţuirii de care se bucura la Grădiniţa nr. 3 şi a succesului de public al piesei *Lupul și cei șapte iezi*, pusă în scenă de ea, piesa fiind transmisă şi la radio, a fost transferată la Grădiniţa nr. 2. De asemenea, la 15 februarie 1952, i s-a încheiat şi perioada de privare de drepturi civile, impusă de către Colegiul Militar de la Moscova[173].

Dar caracterul arbitrar al terorii staliniste şi încetățenirea practicii denunţurilor au ajuns-o iar din urmă. Evghenia Ghinzburg rememorează scena în care îi citește fiicei sale din basmul *Marele Gândac*, de Kornei Ciukovski, în încăpere aflându-se și un informator al autorităţilor, „inginerul Krivoșei”, care se strecurase cu viclenie în casa lor, susținând că era deținut politic:

„Şi atunci am dat de *Marele Gândac*, pe care, desigur, o ştiam de dinainte, dar nu mă gândisem la ea cum trebuie. Am citit: «Uite, şi Gândacul a ajuns învingător şi stăpânul pădurilor şi al mărilor. Animalele s-au supus mustăciosului, înghiţi-l-ar pământul, blestematul...» Şi, deodată, pe toţi ne-a frapat sensul secund al versului. Am început să râd. (...) Dar Krivoșei a devenit brusc extrem de serios. Sticlele ochelarilor lui au aruncat scântei în toate părţile.

– La ce v-aţi gândit? a exclamat el cu o emoţie neobişnuită. Oare... Oare Ciukovski a avut curajul? (...)

---

[169] *Ibidem*, p. 401.
[170] *Ibidem*, p. 406.
[171] *Ibidem*, p. 409.
[172] *Ibidem*.
[173] *Ibidem*, p. 425.

Krivoșei nu mai avea stare, se agita de colo-colo prin cameră. Își freca mâinile, își strângea degetele așa de tare, că i se albiseră.

– O strălucită satiră politică! Nu se poate să nu fi observat cineva... Pur și simplu fiecare se teme să spună că i-a putut trece așa ceva prin minte... Așa ceva...”[174].

Ulterior, după ce a fost dată afară de la grădinița de copii „în urma informării făcute de Krivoșei”, și pentru că nu mai avea ce pierde, a continuat să-i citească fiicei sale basmul:

„Sărmanele, sărmanele animale!
Plâng, hohotesc, urlă...
În fiecare bârlog și în fiecare peșteră,
Îl blestemă pe mâncăul cel rău”[175].

Dar cum o nenorocire nu vine niciodată singură... „Cuvântul «evreu» nu se mai scria și nu se mai pronunța, se folosea termenul «cosmopoliți fără patrie», dar toți înțelegeau ce înseamnă asta”[176]. La Kolîma, problema reglementării componenței naționale s-a pus abia la începutul lui 1953. În ianuarie, Anton Walter a fost dat afară din serviciu, cu toate că doctorul era de origine germană. Nu-l acuza nimeni că ar fi fost evreu, dar putea „fi acuzat de altceva”[177].

Două luni mai târziu, în dimineața zilei de 4 martie, Walter a fost convocat de către autoritățile de la Magadan, versiunea cea mai optimistă rămânând o posibilă deportare. Până la urmă, i s-a reținut doar buletinul. Dar ziua de 4 martie 1953 avea să mai aducă și alte surprize: Evghenia a deschis difuzorul din cameră și, „deodată, printre bâzâituri, aud... Ce aud, Dumnezeule cel milostiv!

«...Lucrurile s-au înrăutățit... Întreruperi ale bătăilor inimii... Pulsul slab...»”[178].

La radio se transmitea „buletinul medical despre starea de sănătate a tovarășului Stalin”. Pentru cei închiși în lagăre, dar și pentru foștii deținuți, moartea lui Stalin putea să însemne sfârșitul suferințelor lor. Dar dacă...

„– Antoșa, repetam eu, înfigându-mi degetele în mâna lui. Antoșa... Dar dacă, deodată... Dar dacă, deodată, o să se facă bine?

[174] *Ibidem*, pp. 438-439.
[175] *Ibidem*, p. 443.
[176] Lilianna Lunghina, *op. cit.*, p. 161.
[177] Evghenia Ghinzburg, *Ocna...*, pp. 444-445.
[178] *Ibidem*, p. 456.

– Nu mai vorbi prostii, Jeniușa, a spus aproape strigând Anton, surescitat, îţi spun ca doctor: însănătoșirea e imposibilă. Auzi? Respiraţia de tip Cheyne-Stokes… Asta este agonie…”[179].

Și atunci Evghenia a izbucnit în plâns. Evident, ea nu-l plângea pe acel „stăpân aberant al nefericirii omenești pe o scară egalată numai în Germania hitleristă”[180], ci plângea „toate torturile și celulele. Toate șirurile de executaţi și mulţimile nenumărate de oameni chinuiţi. Și viaţa mea, a mea personală, distrusă de voinţa LUI diavolească. Și băiatul meu, fiul meu cel mort…”[181].

În curând, ca urmare a morţii lui Stalin, prin inspiraţia lui Ehrenburg, cuvântul „dezgheţ” a intrat în limbajul curent, deși Evgheniei îi plăcea mai mult replica lui Ostap Bender, personajul romanelor lui Ilf și Petrov: „S-a spart gheaţa, domnilor juraţi!”[182]. La 15 martie 1953, Evghenia Ghinzburg a fost chemată la comandantul lagărului de la Magadan pentru prelungirea vizei. Pe coridorul lung și îngust, unde, altădată, se aștepta în picioare, apăruse o bancă, iar atmosfera din rândul celor convocaţi era una veselă, de bună dispoziţie[183]. Au urmat revoltele deţinuţilor de la Magadan și Vorkuta și, mai ales, eliberarea de frică și de oboseala acumulată în lagăr. „Devenisem a dracului de energică. Ca la 20 de ani”, mărturisea ea[184].

Evghenia Ghinsburg și doctorul Walter au decis să sărbătorească, printr-o plimbare romantică de-a lungul golfului Nagaev, faptul că

---

[179] *Ibidem*, pp. 456-457. Un astfel de dialog despre dereglarea ritmului și a amplitudinii respiratorii ale lui Stalin și a imposibilității însănătoșirii sale a avut loc și între un anchetator și unul dintre cei arestați în „complotul medicilor”: „Unchiul meu este foarte bolnav” – a spus anchetatorul – „și are această respirație Cheyne-Stokes. Ce crezi că înseamnă?”. „Dacă așteptați o moștenire de la unchiul dumneavoastră” – a răspuns profesorul care în detenţie nu-și pierduse umorul său de evreu – „puteți considera că o aveți deja în buzunar” (Simon Sebag Montefiore, *Stalin. Curtea țarului roșu*, Iași, Editura Polirom, 2014, p. 509).

[180] Idem, *Tânărul Stalin*, Iași, Editura Polirom, 2015, p. 322.

[181] Evghenia Ghinzburg, *Ocna*…, p. 457. În anii ’90, pe locul marcat „Groapa comună nr. 1 – cenușa nerevendicată din 1930-1942 inclusiv”, din vechiul cimitir Donskoi, a fost ridicat un monument pe a cărui inscripţie scrie: „Aici sunt înmormântate rămășițele victimelor nevinovate, torturate și executate ale represiunilor politice. Spre pomenirea lor veșnică” (Simon Sebag Montefiore, *Stalin. Curtea țarului roșu*…, p. 268).

[182] Evghenia Ghinzburg, *Ocna*…, p. 460.

[183] *Ibidem*, pp. 464-465.

[184] *Ibidem*, p. 467.

medicului i se restituise buletinul, ceea ce însemna, în mod oficial, sfârşitul suferinţelor sale din lagăr. Era o seară frumoasă din scurta vară din Kolîma[185]:

„– Ce minune e azi! exclamă Anton. Nu e Nagaevo, ci vreun Neapole cumva... (...)

– Spui Neapole? am întrebat eu. Păi cum așa? Poate o să vedem noi și Neapole... Mi se pare că viața o ia de la capăt... Încă nu suntem bătrâni...

Ce vremuri nebunești, nebunești! Speranţele nebunești de a ne reîntoarce la viaţa pierdută. Nişte voci misterioase, abia auzite, din interior"[186].

În timpul petrecut în lagărele din Kolîma, autoarea a întâlnit numeroşi deţinuţi care au adresat memorii, „fie procurorului general, fie ministrului securităţii statului, fie președintelui Consiliului de Miniştri, fie la Comitetul Central al Partidului. Şi, cel mai des, personal tovarăşului Stalin. Unii au scris, pe perioada detenţiei, câteva sute de cereri. Răspunsul era mereu unul singur: nu sunt temeiuri pentru revizuirea cazului.

Niciodată nu am fost atrasă de febra aceasta. Ştiam bine că atâta vreme cât pe tron se află Cel mai bun prieten al copiilor, nicio mamă din Kolîma nu se va întoarce la copiii săi.

Acum am scris cererea, considerând că au apărut șanse pentru un răspuns favorabil". I-a scris lui Voroșilov[187], pe care îl cunoscuse în tinereţe. După ce i-a fost aprobată cererea, a adresat alta, către Direcţia Politică a *Dalstroi*, solicitând să fie „numită într-un post conform specialităţii. Activitate pedagogică. Şi, total provocator, am mai adăugat: «Pentru că în Magadan nu există universităţi, sunt de acord să predau şi la şcoala medie»"[188].

Având studii superioare, Evghenia a fost repartizată la o şcoală pentru adulţi. Prima zi în care s-a prezentat la post avea să fie una de neuitat:

„– Iată elevii dumneavoastră, a spus directoarea şcolii, ducându-mă în clasă.

Ce-i asta? În faţa mea, cu epoleţii aurii strălucind şi cu cizmele curăţate impecabil, se aflau ofiţeri. Numai ofiţeri. 40 de oameni. Printre ei se vedeau şi feţe pe care le ştiam. Păi ăştia sunt comandanţii noştri! Foştii

[185] Nicolas Werth, *op. cit.*, p. 20.
[186] Evghenia Ghinzburg, *Ocna...*, p. 473.
[187] *Ibidem*, pp. 467-468.
[188] *Ibidem*, p. 469.

și actualii! Tineri și mai bătrâni. Mai târziu mi s-a explicat că, în legătură cu noile schimbări, ofiţerii aveau nevoie de studii şi au trebuit să meargă imediat la şcoala pentru adulţi pentru a obţine diploma de bacalaureat devenită necesară"[189].

Faptul că a acceptat postul i-a adus numeroase critici din partea foştilor deţinuţi de la Magadan, aceştia considerând că a fost numită ca să-i lumineze pe torţionari. La obiecţiile sale că „printre soldaţii de rând din armata Răului sunt oameni, mulţi oameni care pot fi aduși de partea Binelui"[190], i s-a răspuns că era necesară o „răfuială cu toţi complicii Tiranului, cu toţi satrapii lui! Să primească fiecare ce i se cuvine, fiecare șurub al mașinii torţionare!"[191]. Disputa a fost tranșată de Anton Walter care, susţinându-şi soţia, a concluzionat: „În opinia mea, singurul lucru care trebuie făcut cu aceşti comandanţi este să fie învăţaţi. Sunt proşti de nu se mai poate! Și nu ştim ce va ieşi la iveală din sufletele lor când va pătrunde acolo măcar puţină lumină... Apoi Anton a tăcut puțin și a mai spus încet de tot: De fapt, eu cred că toţi trebuie trataţi şi învăţaţi..."[192].

Noii săi elevi s-au arătat receptivi, dar mai ales recunoscători pentru cele învăţate. La 8 martie 1954, a primit o felicitare de la locotenentul Nasreddinov, care îi ura „o mulţime de lucruri bune şi mai ales «REABELETARE cât mai rapidă»". A doua zi, locotenentul s-a corectat, pronunţând cuvântul corect, deoarece „reabilitare" apărea în „aproape toate hârtiile de la serviciu"[193]. Tot în primăvara anului 1954 au fost anulate permisele de intrare în Kolîma, fapt care i-a adus o neașteptată bucurie, întrucât a putut să primească vizita lui Vasia, care a fost trimis la spitalul din Magadan pentru a face practica[194]. Și tot atunci, în cadrul redacţiei ziarului din Magadan a fost desfiinţat Biroul de Verificare Specială a Materialelor, astfel încât orice deţinut sau exilat putea publica. Articolul trimis de Evghenia Ghinzburg la redacţia ziarului avea ca temă pângărirea limbii ruse, cu referire la dialectul specific din Kolîma[195].

„Primul reabilitat important din Magadan a fost Aleksandr Ivanîci

[189] *Ibidem*, p. 479.
[190] *Ibidem*, p. 488.
[191] *Ibidem*, p. 489.
[192] *Ibidem*, p. 490.
[193] *Ibidem*, p. 493.
[194] *Ibidem*, p. 494.
[195] *Ibidem*, p. 496.

Milceakov, fost secretar al Comitetului Central al Comsomolului"[196]. Conducându-și la aerodrom fiul, care călătorea cu același avion, memorialista a observat detașarea lui Milceakov, faptul că nu mai era interesat de cei rămași „pe pămîntul Kolîmei", pleca „fără niciun fel de părere de rău pentru cei de care ieri îl apropiau rănile identice", sentiment ce avea să-i fie confirmat în 1957, când ea și Anton Walter au fost, la rândul lor, reabilitaţi și s-au întors la Moscova. Conversația telefonică avută atunci cu fostul lor prieten le-a dezvăluit un om rece, care dorea să uite experiența închisorii și să revină la viața de dinainte[197].

Dar lui Saşa Milceakov, precum şi altora dintre cei reabilitaţi, nu li s-a îndeplinit dorinţa de a reveni la cârma puterii, pentru aceștia acţionând „dispoziţia de partid. Odihnă legală? Da. Pensie personală? Vă rog! Locuinţă? Primiţi! Publicarea memoriilor despre trecutul revoluţionar glorios? Ei, de ce nu, publicaţi... Dar atât. Pentru a conduce treburile practice ale zilei de azi există deja o nouă nomenclatură. Formată cât dumneavoastră aţi stat în Kolîma, la Peciora, la Solovki. Neîmpovărată de o cunoaştere prea adâncă a istoriei"[198]. În felul acesta, noua nomenclatură din perioada lui Brejnev și-a datorat ascensiunea epurărilor staliniste. Și tot Ghinzburg a observat că „sfârșitul de mucenic al acestor eroi împușcați în 1937 era o temă interzisă. Și, dacă la începutul anilor '60, încă mai puteai să scrii «a devenit victimă a încălcării legalității revoluționare», la jumătatea deceniului trebuia deja să renunţi la această notă optimistă, lăsând în beznă totală modul în care acești eroi și cavaleri incomparabili ai Revoluţiei au părăsit această viață"[199].

Cu toate limitele sale, dezgheţul a continuat şi pentru Evghenia Ghinzburg. Pentru anul şcolar 1954-1955 a primit două clase obişnuite de la şcoala serală pentru adulţi, noii ei elevi fiind acum aviatori, muncitori de la uzina de reparaţii auto, dar şi câţiva foşti deţinuţi, acceptaţi să-și termine studiile, ca urmare a liberalismului noii conduceri. La lecţiile pe care le preda ea veneau directorii Direcţiei pentru Învăţământ şi ai Direcţiei Regionale de Învăţământ, care i-au propus să ţină câteva lecţii deschise pentru profesorii care doreau să-i preia metodele de predare[200].

Repartizarea unui apartament a constituit un alt pas pe drumul către o existenţă normală. „Savuram din plin, sensibil, am putea spune cu

[196] *Ibidem*, p. 498.
[197] *Ibidem*, pp. 499-500.
[198] *Ibidem*, p. 501.
[199] *Ibidem*, p. 502.
[200] *Ibidem*.

pasiune, eliberarea de Frică, în sfârșit dobândită. Încuiam ușa seara, curajoși și liniștiți, și adormeam fără să mai așteptăm să sune sau să bată la ea cineva noaptea. Apartament particular... Într-un cuvânt, casa mea – fortăreața mea"[201].

Aproape de Anul Nou 1955 a primit de la Moscova două hârtii pline de speranță. În prima i se comunica faptul că cererea de reabilitare, adresată lui Voroșilov, a fost trimisă la Procuratura U.R.S.S., iar în cealaltă, că de la procuratură s-a dus la Curtea Supremă. În primăvara anului 1955 a ajuns la Moscova. În drum spre Procuratură, „încerc să privesc Moscova pe fereastra tramvaiului, să prind, să văd cum s-a schimbat ea în 18 ani. Dar nu reușesc să fac asta. Pentru că pe fereastră îmi văd reflexia, mă uit la ea și încerc să înțeleg despre ce este vorba, de ce prima moscovită, proprietăreasa apartamentului, a recunoscut în persoana mea fosta ocnașă. Ridicând privirea de la fereastră, mă uit în jur cu o privire hăituită, pentru că în fiecare pasager al tramvaiului văd un om important, marcat de stema vizei de Moscova, inaccesibilă mie"[202].

La Procuratură, lucrurile au mers foarte repede. „Doar câteva minute am stat la ghișeu, după ce mi-am spus numele unui milițian politicos.

– Totul e în ordine, a spus el cu o amabilitate reținută, aplecându-se deasupra cartotecii. Sentința dumneavoastră a fost contestată de procuror. Acum nu mai trebuie să veniți la noi, ci la Curtea Supremă. Strada Vorovskogo. Acolo o să primiți decizia finală în cazul dumneavoastră"[203].

Aflată în cafeneaua „Landîș", pe care obișnuia să o frecventeze în anii doctoratului, Evghenia a văzut cum doi tineri au venit la masa ei și i-au dăruit un buchet de gladiole înfășurate în celofan. „Remarc că ochii fetei sunt plini de lacrimi, de asemenea și cei ai băiatului care poartă ochelari". Acest gest de prețuire și de admirație pentru suferințele îndurate i-a arătat Evgheniei faptul „că nu toți, în mod clar, nu toți au crezut în acea mare minciună, că în multe suflete, mai ales ale tinerilor, a trăit pe ascuns compasiunea față de cei chinuiți fără vină" și că „avea dreptate Evtușenko, atunci când a scris în minunatele sale versuri de tinerețe «Mor fricile în Rusia...». Ele mureau văzând cu ochii. Și rezultă că tocmai pe ele, pe aceste frici, s-a bazat respingerea noastră. Prin frică, nu

[201] *Ibidem*, pp. 503-504.
[202] *Ibidem*, p. 517.
[203] *Ibidem*, p. 519.

prin încrederea în acea calomnie care ne-a înconjurat aproape două decenii"[204].

A doua confirmare a primit-o de la o veche prietenă din Comsomol, Tonia Ivanova, care, aflând că este la Moscova, a invitat-o să stea la ea acasă. Aici a descoperit că fratele prietenei sale, cel care îi făcuse recomandarea pentru intrarea în partid, a reușit să scape din malaxorul stalinist, ca tânăr ziarist la „Pravda", refugiindu-se în provincie și revenind la Moscova după căderea lui Ejov[205]. Era încă unul din exemplele despre supraviețuire și șansă în anii puterii staliniste sau despre faptul că unele prietenii dăinuie chiar și în cele mai negre timpuri, așa cum a demonstrat-o întâlnirea ei cu o altă veche prietenă, Ksenia Krilova[206].

În schimb, când a revăzut-o pe sora ei, Evghenia a avut impresia că are în față o ființă total necunoscută. „Cu toată iubirea ei fierbinte, de rudă, față de mine, cu toată solicitudinea de a-mi veni clar în ajutor din toate privințele, ea a manifestat, în același timp, o asemenea indiferență organică față de tot ce m-a ars și m-a făcut scrum, față de tot ceea ce a fost pentru mine, pentru NOI toți, lucrul cel mai important în restul vieții noastre. Și, la scurtă vreme, am abandonat tentativele de a o face să fie interesată de asta. Ea mă asculta distrată, în mod clar gândindu-se la ale ei, și încheia toate povestirile mele cu o replică invariabilă: «Ah, ce grozăvie! Mai bine să nu ne mai aducem aminte de asta!». După care, din nou, trecea la ale ei, la problemele cotidiene, de serviciu, obișnuite. Asta m-a lovit cu atât mai mult cu cât primul ei soț, Șura Koroliov, absolvent al Institutului Profesorii Roșii, tatăl singurului ei fiu, fusese executat în anul 1938, și eu așteptam întrebări despre lumea noastră, despre lumea în care murise el"[207]. Și totuși, nu toate fricile voiau să moară în Rusia!

Nici Evghenia Ghinzburg nu se debarasase complet de sentimentul de frică. După ce a mers la Curtea Supremă, ea a avut două sentimente contradictorii, faptul că „spiritul acestei instituții parcă exprima la modul cel mai grăitor neclaritatea, caracterul de tranziție și așteptarea momentului pe care îl trăia țara. Puteai să-ți imaginezi foarte ușor că acești ofițeri politicoși, tăcuți, într-o bună zi o să înceapă, deodată, să bată cu pumnul în masă și să scuipe acele cuvinte urâte aruncate și de colegii lor mai mari din 1937. Dar la fel de ușor puteai să-ți imaginezi și reversul, că, într-o zi cu adevărat bună, ei o să înceapă să vorbească și o să înceapă

[204] *Ibidem*, pp. 520-521.
[205] *Ibidem*, p. 521.
[206] *Ibidem*, p. 522.
[207] *Ibidem*, p. 525.

să demonstreze convingător că personal nu au avut nici o legătură cu crimele din 1937, pe atunci erau numai nişte copii nevinovaţi. Şi că sunt indignaţi de fărădelegile de atunci”[208].

După o aşteptare care i s-a părut destul de lungă, a primit „în sfârşit” o telegramă de la Curtea Supremă, prin care era anunţată să vină urgent „după adeverinţa despre reabilitare”[209].

Adeverinţele privind reabilitarea celor condamnaţi pe nedrept se diferenţiau prin cele două formulări pe care le conţineau: „pentru lipsă de probe” şi „nedovedirea acuzaţiilor”. Adeverinţa Evgheniei Ghinzburg era „clasa întâi” şi era formulată astfel: „În urma unor circumstanţe nou apărute, cazul se suspendă pentru lipsă de probe”. S-a dovedit, astfel, avea să-şi amintească Ghinzburg, valabilitatea cuvintelor pe care cei mai „umani” temniceri le rosteau pentru a-i linişti şi potoli pe deţinuţi: „O să vadă ei! Dacă nu sunteţi vinovat(ă), o să vadă ei şi o să vă dea drumul”[210], în minte revenindu-i şi remarca colonelului Ţirulniţki, din timpul celei de-a doua arestări: „Ştiu că nu sunteţi vinovată de nimic”[211].

Nu avea să fie singura surpriză din acea zi, pentru că, odată cu adeverinţa, a mai primit şi un număr de telefon de la Comisia de Control a Partidului, la care trebuia să sune dacă dorea şi redarea calităţii de membru de partid[212].

Pe drumul către casa Toniei Ivanova, a constatat că pierduse adeverinţa de reabilitare, disperarea ei fiind una profundă, deoarece i se comunicase că, în cazul pierderii, nu i se va mai elibera o altă adeverinţă, iar pe lângă aceasta a trebuit să mai suporte şi cuvintele grele ale unui şofer de camion, care era să o accidenteze din cauză că traversase pe culoarea roşie a semaforului. Dar Evghenia a suportat injuriile cu un zâmbet fericit; omul avea dreptate şi, mai presus de toate, ea îşi găsise adeverinţa. „Se pare că o pusesem, nu în poşetă, ci acolo unde, timp de 18 ani, mă obişnuisem să-mi ascund toate lucrurile de valoare, în sân, în sutien...”[213].

Astfel s-au sfârşit cei 18 ani de chin pentru Evghenia Ghinzburg. Acum putea să se încadreze din nou în societatea care o renegase. „Se poate oare? Doar sunt la fel ca ceilalţi!

---

[208] *Ibidem*, p. 524.
[209] *Ibidem*, p. 525.
[210] *Ibidem*, pp. 528-530.
[211] *Ibidem*, p. 384.
[212] *Ibidem*, p. 527.
[213] *Ibidem*, p. 529.

«Lipsă de probe...»”[214].

Despre cartea sa, ea a afirmat că „a trăit alături de mine peste 13 ani. Mai întâi ca intenţie, apoi ca scriere permanentă a variantelor, ștergerea unor fragmente mari de text, căutări ale unor cuvinte mai potrivite, ale unor meditaţii mai mature”[215].

Intenţia de a așterne pe hârtie experienţa trăită în închisorile şi lagărele staliniste i s-a format pentru prima dată atunci când fiul ei, Vasia, a venit la Magadan. Înainte de sosirea fiului ei, întreaga colonie din Magadan a foştilor deţinuţi politici dezbătuse cu patimă chestiunea dacă primului copil de pe continent trebuia să i se spună tot adevărul despre cum au ajuns ei acolo. În acest sens, au fost argumente contra, ca cel al Iuliei Karepova, care spunea că, „dacă știe tot adevărul, îi va fi greu să trăiască. Şi periculos”, dar şi pentru aflarea întregului adevăr, după cum pleda Anton Walter, „că pe omisiuni și minciuni nu poţi să construiești o relaţie adevărată cu fiul”[216]. Ascultându-i răbdătoare, Evghenia Ghinzburg ştia în sinea ei că nu avea nicio îndoială: „Chiar de la prima întrebare: «Pentru ce?», i-am răspuns: «Nu pentru ce, ci de ce». Şi mai departe, cu deplină sinceritate și veridicitate, i-am povestit prin tot ce am trecut și ce am înţeles pe acest drum. Am înţeles atunci, în 1948, numai o parte a lucrurilor. Dar totuși multe”. În felul acesta, „în noaptea de 9 spre 10 octombrie 1948, deja aproape de răsărit, i-am povestit capitolele din *Destin în bătaia vântului* pe care mi le imaginasem. A fost primul meu ascultător...”[217].

„A ţine minte, pentru a scrie după aceea!” a fost scopul principal al vieţii sale timp de 18 ani. „Adunarea materialului pentru această carte a început chiar din momentul în care am pășit pentru prima dată pragul beciului închisorii interioare a N.K.V.D. din Kazan. În toţi acești ani, nu am avut posibilitatea de a nota ceva, de a face niște crochiuri pentru viitoarea mea carte. Tot ce am scris, am scris numai din memorie. Singurele jaloane în labirinturile trecutului au fost când am lucrat la cartea mea de versuri, create și ele fără hârtie și creion, dar datorită memoriei mele antrenate tocmai cu poezie s-au întipărit bine în minte.

---

[214] *Ibidem*, p. 530.

[215] *Ibidem*, p. 531.

[216] *Ibidem*, p. 346.

[217] *Ibidem*, pp. 346-347. De ce? – întrebarea aceasta reprezintă, de fapt, o temă predilectă a literaturii concentraţionare din Uniunea Sovietică, putând fi întâlnită pe zidurile celulelor, gravată în pereţii vagoanelor de închisoare sau pe scândurile lagărelor de tranziţie (Robert Conquest, *op. cit.*, p. 527).

Îmi dau seama foarte bine de caracterul «domestic», de amator, al versurilor mele din închisoare și lagăr. Dar ele au înlocuit, într-o oarecare măsură, lipsa hârtiei. Și așa se justifică”[218].

La carte a început să scrie consecvent încă din anul 1959, la casa de vacanță de la Zakarpatie, primele capitole citindu-i-le lui Anton Walter, la acea dată bolnav incurabil, acesta având să se stingă din viață în același an, pe 27 decembrie[219].

La sfârșitul anului 1962, Evghenia Ghinzburg terminase o primă variantă a cărții, manuscrisul însumând circa 400 de pagini dactilografiate. „Această primă variantă, scrisă în acea stare de durere iluminată, care apare după pierderea celor apropiați, era plină de lucrurile cele mai sacre, care puteau fi încredințate numai hârtiei. Motto-ul la acea variantă erau versurile lui Blok: «Secolul douăzeci. Negura vieții e și mai singură, și mai înfricoșătoare...»”[220].

Odată cu speranțele de publicare, născute ca urmare a Congresului al XX-lea al P.C.U.S., a apărut și temerea că o parte a manuscrisului nu va trece de cenzură. Astfel, s-au stricat „niște fragmente extrem de reușite”, în cele din urmă manuscrisul navigând, timp de cinci ani, „pe valurile furtunoase ale samizdatului”[221]. Aprecierile venite de la cititori, în special tineri, i-au risipit autoarei „groaza de demult față de forța hipnotizatoare a acuzațiilor fantastice care ni s-au adus. Acum vedeam că tinerii își scot pălăria în fața memoriei tovarășilor mei morți în celule și-mi mulțumesc pentru acele frânturi de adevăr care au ajuns la ei prin intermediul cărții mele”[222].

S-a bucurat și de evaluări pozitive din partea altor scriitori, printre ei numărându-se Ehrenburg sau Soljenițîn, din partea unor oameni de știință, așa cum a fost academicianul Tamm, istoricul Roy Medvedev, al cărui tată murise la Kolîma, a dorit să o cunoască, iar din partea altor istorici a primit o culegere de studii cu următoarea dedicație: „Celei care a luat-o înaintea istoricilor în înțelegerea evenimentelor istorice”[223].

În cele din urmă, o parte a cărții a văzut lumina tiparului în Occident. „Eu, o locatară de mulți ani a văgăunilor de lagăr înghețate în

---

[218] Evghenia Ghinzburg, *Ocna*..., p. 532.

[219] Ghinzburg a presimțit apropiata moarte a soțului ei atunci când i-a citit capitolul „Nopțile la Butîrki” și acesta a izbucnit în plâns (*ibidem*, pp. 532-533).

[220] *Ibidem*, p. 533.

[221] *Ibidem*, p. 534.

[222] *Ibidem*, p. 535.

[223] *Ibidem*.

care predomina sunetul *î* în denumirile localităților (Mîgla, Hattînah ș.a.), eram publicată la Milano, care suna așa de dulce! Şi după aceea la Paris, şi la Londra, şi la München, şi la New York, şi la Stockholm, şi în multe alte locuri. Am avut norocul să văd unele dintre aceste ediții, să le țin în mână. O parte a acestor cărți a fost adusă din călătoria lui în străinătate de către Ehrenburg”[224].

În anul 1967, editorul italian Mandatori a scos cartea în două ediții, italiană și rusă, iar mai multe capitole au fost transmise la B.B.C. Imediat, ministrul Securităţii Statului, Semiceastnîi, în adunarea de la redacţia ziarului „Izvestia”, a afirmat că *Destin în bătaia vântului* era o „«lucrare calomnioasă, care-i ajută pe duşmanii noştrii». În cele din urmă, Semiceastnîi a fost înlocuit, ceea ce însemna că pericolul trecuse”[225].

Aşa cum afirmă Lev Kopelev, cunoscutul scriitor şi luptător pentru drepturile omului, „cartea ei a căpătat o glorie universală. Cartea aceasta a fost prima dintr-o serie, care încă mai continuă şi va continua. Toţi cei care au scris de atunci şi scriu amintiri, care încearcă să întipărească, să înțeleagă trecutul nostru, soarta tragică a ţării noastre, toţi am mers pe urmele ei. *Destin în bătaia vântului* este începutul unui nou capitol în istoria gândirii sociale de la noi și a literaturii de la noi”[226].

Atunci când se afla în închisoarea de la Lefortovo, în aşteptarea sentinței, crezând că va fi condamnată la moarte, Evgheniei îi treceau următoarele gânduri prin minte: „Pe masă se aflau cărţile cuiva. Am deschis una. Baranski. *Geografie economică*. Asta e bine. Să mă mai uit încă o dată la hartă. Lumea. Uite-o. Uite, aici e Moscova. M-am născut în ea şi în ea îmi e sortit să mor. Uite, Kazan, Soci, Crimeea. Şi restul pământului. Nu l-am văzut niciodată şi nici n-o să-l mai văd”[227]. În 1976, însă, Parisul şi „fata din Kolîma” s-au întâlnit, după cum afirma scriitoarea Raisa Orlova[228], expresia „fata din Kolîma” fiind o caracteristică nu numai pentru Evghenia Ghinzburg, ci pentru toţi cei născuţi în secolul XX, deoarece „lagărele se nasc frecvent și amenință pretutindeni. Copile al secolului, vei fi copil al Buchenwaldului şi al Kolîmei, chiar dacă nu

[224] *Ibidem*, p. 537.
[225] Eadem, *Destin...*, pp. 470-471.
[226] *Ibidem*, p. 462.
[227] *Ibidem*, p. 193.
[228] *Ibidem*, p. 503.

reușim încă să ne deslușim acest statut"[229].

La Paris, în onoarea ei, PEN Clubul francez a organizat o recepţie la care a participat „floarea literaturii franceze": Claude Roy, Eugène Ionesco, Pierre Emmanuel, ultimul ţinând un discurs emoţionant. Dar Evghenia a observat că, deşi toţi cei care îi solicitaseră autografe erau mişcaţi şi emoţionaţi, „și la ei e același lucru ca și la noi, au cenzura lor, șefii lor. Și ei se tem de șefi, se tem de ai noștri". Și a încheiat cu o izbucnire plină de mânie: „Îi urăsc pe cei de stânga. Pe toţi cei de stânga îi urăsc"[230].

Relaţia sa cu intelectualitatea franceză de stânga (la Kőln și apoi la Moscova s-a întâlnit și cu scriitorul german Heinrich Böll) a rămas una de respingere. Când, în anul 1970, a venit la Moscova George Pompidou, în delegaţia preşedintelui Franţei se afla şi „Karol, un cunoscut publicist politolog", polonez de origine, provenit dintr-o familie de comuniști și stabilit după mai multe peripeţii în Franţa. Întâlnirea sa cu Ghinzburg a fost una deosebit de aprinsă, simpatiile publicistului faţă de Che Guevara și manifestaţiile studenţeşti de la Paris, din mai 1968, fiind combătute cu indignare de „fata din Kolîma". De fapt, ea intuia ceea ce avea să se spună mult mai târziu în Franţa, şi anume că „limbajul participanţilor la mişcarea '68 din Franţa a fost în esenţă acela propriu comunismului, sau mai curând hipercomunismului, fără deghizarea patriotică, reformistă sau de altă natură pe care o impune viaţa politică reală a unui mare partid. Un limbaj, prin urmare, stângist, anarhist, anarho-sindicalist, îmbinat cu estetism în mediul studenţesc și intelectual"[231].

Există viziuni diferite ale celor care s-au confruntat cu „răul concentraţionar". Astfel, pentru Varlam Șalamov, viziunea este absolută și radicală: „Lagărul este în mod sigur o școală negativă a vieţii. (...) Fiecare clipă petrecută în tabără este otrăvită. Sunt prea multe lucruri pe care omul n-ar trebui nici să le vadă, nici să le cunoască, și, dacă le vede, cel mai bine este să moară". Aceeaşi viziune o întâlnim și la Primo Levi, unul din supravieţuitorii lagărelor naziste: „Un regim inuman își răspândește inumanitatea în toate direcţiile, în special în jos, dacă lipsește rezistenţa

[229] André Glucksmann, *Bucătăreasa și mâncătorul de oameni. Eseu despre raporturile dintre stat, marxism și lagărele de concentrare*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 13.
[230] Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, pp. 499-500.
[231] Alain Besançon, *La originile religioase ale lui mai '68*, în Idem, *Eseuri despre lumea de azi,* București, Editura Humanitas, 2007, p. 346.

sau nu ai tărie de caracter, el corupe atât victimele, cât și adversarii săi”[232]. Vina supraviețuitorului lagărelor este aceea de a fi supraviețuit, de a nu fi reușit să transmită profunzimea suferinței celorlalți, de a nu-și fi dedicat fiecare clipă amintirii și mărturiei[233]. În schimb, pentru Soljenițîn, viziunea este una relativă, deoarece, din dezastrul concentraționar, putea izvorî afirmarea unei legi etice care conserva umanitatea deținutului[234].

Nici memoriile Evgheniei Ghinzburg nu au scăpat de vocile critice. Încă din vremea în care circula în samizdat, cartea a fost criticată de redactorul-șef al publicației „Novîi Mir”, Alexandr Tvardovski, cel care a publicat nuvela lui Soljenițîn, *O zi din viața lui Ivan Denisovici*, deoarece „ea a observat că nu e totul în ordine numai atunci când au început să-i aresteze pe comuniști. Dar când a fost distrusă țărănimea rusă, ea considera asta perfect normal”. La această acuzație, „grea și nedreaptă”, autoarea a răspuns că Tvardovski nu a citit cartea, ci numai a răsfoit-o în fugă, deoarece problema răspunderii personale a rămas principala ei durere, detaliată în capitolul *Mea culpa*[235]: „Mi se poate reproșa că întâlnești mult mai des oameni care-și urlă cu voce tare nevinovăția, care dau vina lor pe epocă, pe vecin, pe tinerețea lor și pe lipsa de pricepere. Așa e. Dar sunt aproape convinsă că asemenea urlete puternice sunt chemate ca, tocmai prin gălăgia lor, să acopere acea voce liniștită și imperturbabilă, interioară, care le amintește întruna de vina personală”[236].

„Spre deosebire de Șalamov și Soljenițîn, al căror obiectiv a fost descrierea grozăviilor GULAG-ului, cartea Evgheniei Ghinzburg reflectă drumul transformării comunistei naive, idealiste, într-un om care prin suferință caută să afle adevărul”[237]. La această judecată de valoare mai trebuie amintit și modul în care au fost receptate în Occident cărțile celor trei supraviețuitori ai Gulagului. Soljenițîn a fost rău primit în Occident, ca urmare a orbirii oamenilor de cultură de aici față de ceea ce se întâmpla în Uniunea Sovietică[238]. Nu trebuie omis nici că primele scrieri

---

[232] Nicolas Werth, *op. cit.*, p. 183.

[233] Tony Judt, *Adevărurile elementare ale lui Primo Levi*, în Idem, *Reflecții asupra unui secol XX uitat: reevaluări*, Iași, Editura Polirom, 2011, p. 50.

[234] Nicolas Werth, *op. cit.*, p. 183.

[235] Evghenia Ghinzburg, *Ocna...*, p. 537.

[236] *Ibidem*, p. 203.

[237] Armand Goșu, *op. cit.*, p. 8.

[238] André Glucksmann, *op. cit.*, p. 37. În legătură cu maniera în care disidenții din Uniunea Sovietică erau percepuți în Occident, Evghenia Ghinzburg spunea: „Ei, ce dacă uneori exagerează. Este firesc. Ei au o mânie justificată. Ei încearcă să

ale lui Soljenițîn sunt opere de artă uimitoare, *O zi din viața lui Ivan Denisovici* și *Casa Matrionei*, ceea ce nu se poate spune despre următoarele, unde n-a mai fost la înălțimea celor dintâi[239]. Referindu-se la stilul lui Soljenițîn, Vladimir Nabokov îl considera „un fel de stil gazetăresc picant, amorf, prolix și repetitiv”[240]. În ceea ce îl privește pe Șalamov, în Occident, „povestirile lui n-au avut nici un răsunet. Au dispărut de parcă le-a înghițit pământul. Nu înțelegea ce s-a întâmplat”, consacrarea venind după căderea comunismului[241]. Spre deosebire de cei doi scriitori, în Occident, cartea Evgheniei Ghinzburg a fost receptată în mod favorabil, deoarece, după cum îi spunea Karol, „ nu e suficient să spui adevărul, mai trebuie și să-l creadă oamenii. Și l-au crezut nu numai cei care nu știu nimic, dar și cei păcăliți, înșelați. Cartea dumneavoastră convinge, și-ți întărește totodată convingerea”[242].

„După concepția despre lume este comunistă, după felul în care simte lumea, nu”, spunea Raisa Orlova despre Ghinzburg[243]. Reprimirea Evgheniei în partid a fost o lovitură pentru Anton Walter, cu toate că principala motivație a reprezentat-o faptul că, în timpul anchetei, nu a semnat nimic despre ea sau despre alți membri de partid[244]. După reprimire, s-a atașat unei grupe de partid pe lângă administrația blocului, ca pensionară. În afară de plata cotizației, mergea mereu la ședințe și scotea de două ori pe an o gazetă de perete. Părerea sa despre membrii din grupa de partid nu era una măgulitoare, comparându-i cu conducătorii dictaturii militare din Grecia sau făcându-i înapoiați, deoarece „habar nu au cine sunt eu, habar nu au de samizdat”. Cu toate acestea, tocmai acea organizație de partid i-a dat caracterizarea pentru a

---

explice idioților ăstora din Occident că ne predau și se distrug și pe ei” (Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, pp. 488).

[239] Lilianna Lunghina, *op. cit.*, p. 224. Totuși, „opera lui Soljenițîn, care a ajuns în Occident la sfârșitul anilor ’60, a căzut ca un trăsnet, având efecte răsunătoare” (Alain Besançon, *Despre istoria Rusiei*, în Idem, *Eseuri...*, p. 254).

[240] *Apud* Orlando Figes, *Dansul Natașei. O istorie culturală a Rusiei*, Iași, Editura Polirom, 2018, p. 414.

[241] Lilianna Lunghina, *op. cit.*, p. 226.

[242] Evghenia Ghinzburg, *Destin...*, pp. 471-472. Cu toate acestea, Evghenia Ghinzburg nu și-a considerat niciodată cartea de valoarea *Arhipelagului Gulag*: „Nu confundați harul Domnului cu o omletă”, obișnuia ea să le spună celor care o comparau cu Soljenițîn (*ibidem*, p. 14).

[243] *Ibidem*, p. 466.

[244] *Ibidem*.

pleca la Paris în 1976[245]. Practic, ea îi grupa pe oameni în două tipuri, ortodocşi şi liberali, primul ei soţ, pe care l-a revăzut în 1956, la Kazan, făcând parte din prima categorie[246].

Spre deosebire de femeile din anturajul liderului de la Kremlin, care au dispărut, fiind lichidate fizic sau condamnate la ani grei de lagăr, deoarece erau „prea exuberante, prea inteligente, prea cultivate şi mai ales prea guralive", după cum se justifica acesta în faţa fiicei lui[247], condamnarea Evgheniei Ghinzburg a fost cauzată de faptul că oamenii de ştiinţă şi de cultură trebuiau să fie sistematic îndoctrinaţi cu ideea că operele teoretice valoroase puteau fi scrise numai de către un Conducător şi că gândirea profundă şi acţiunile valoroase puteau porni numai de la acestal[248]. Cu toate că nu şi-a propus să descrie atrocităţile Gulagului, cartea Evgheniei Ghinzburg denunţă caracterul de farsă al anchetei, atunci când şi-a numit dosarul „ficţiune poliţistă", identificând stilul special practicat de poliţia secretă şi discreditându-l în cele din urmă[249]. Admiţând că, împreună cu generaţia sa, „din adâncurile poeziei ne-am aruncat spre comunism", Ghinzburg se consideră o idealistă, „în ciuda ataşamentului nostru tineresc faţă de construcţiile reci ale materialismului dialectic"[250]. Durerea sa cea mai mare a fost că regimul comunist i-a răpit cei mai frumoşi ani, cei ai tinereţii[251].

Cu toate că, în momentul arestării, nu avea nici cea mai mică umbră de îndoială în ceea ce privea justeţea liniei partidului, instinctiv nu putea să-l idolatrizeze pe Stalin, iar, pe măsură ce se confrunta cu realităţile din lagăr, începea să conştientizeze şi rolul lui în tragedia care cuprinsese partidul şi ţara[252], fapt cu atât mai remarcabil, dacă o raportăm la alte deţinute, ce „îmbinau o apreciere nesănătoasă asupra evenimentelor care se petreceau în ţară cu un adevărat cult religios închinat lui Stalin"[253].

---

[245] *Ibidem*, p. 469.
[246] *Ibidem*, p. 466.
[247] Magali Delaloye, *O istorie erotică a Kremlinului: de la Ivan cel Groaznic la Raisa Gorbaciova*, Iaşi, Editura Polirom, 2017, p. 232.
[248] Robert Conquest, *op. cit.*, p. 546.
[249] Cristina Văţulescu, *Cultură şi poliţie secretă în comunism*, Iaşi, Editura Polirom, 2017, p. 30.
[250] Evghenia Ghinzburg, *Ocna...*, p. 137.
[251] Eadem, *Destin...*, p. 467.
[252] *Ibidem*, p. 40.
[253] *Ibidem*, p. 241.

Evghenia Ghinzburg se oprește și la asemănarea celor două regimuri totalitare: comunismul și nazismul. În afară de confruntarea cu ofiţerul nazist pe care îl salvase, ea se referă şi la copiii deţinuţilor politici de la maternitatea din Elghen: „Nu poţi să-i uiţi, copiii din Elghen. Nu, aici nu poate fi nicio comparaţie cu copiii, să spunem evrei, din imperiul lui Hitler. Copiii din Elghen nu numai că nu au fost omorâţi în camerele de gazare, ci mai erau şi trataţi. Erau hrăniţi pe săturate. Trebuie să subliniez asta, să nu ne îndepărtăm deloc de adevăr"[254]. Aprecierea poate fi considerată ca făcând parte din arsenalul propagandistic al regimului sau o lipsă de sensibilitate faţă de soarta acestor copiii[255], dar nu trebuie să uităm și faptul că autoarea consemnează și opinia lui Anton Walter, exprimată cu doi ani înainte de moartea acestuia, la sfârșitul lui decembrie 1959, când vorbea despre rana care-i apăruse pe picior, ca urmare a inaniţiei: „Prizonierii de la Auschwitz și Dachau sunt recunoscuţi după numerele arse pe mână. Cei din Kolîma pot fi recunoscuţi după ştampila asta tatuată de foame"[256]. Este posibil, deci, ca acești micuţi să nu fi suferit de foame, dată fiind grija regimului pentru îndoctrinarea lor, faptul că aceștia, ca urmare a inocenţei, puteau fi mult mai uşor de convertit (a se vedea şi experienţa sa ca educatoare la Grădiniţa nr. 3).

În încheiere, dorim să ne referim la un alt aspect, acela al modului în care s-a raportat Evghenia Ghinzburg la naţionalitatea sa evreiască. Am văzut că au fost momente când ea și-a asumat evreitatea: în momentul în care Germania a atacat Uniunea Sovietică și în confruntarea cu ofițerul nazist. La începutul anilor '70, în Israel, a apărut o antologie a poeţilor ruşi pe teme evreieşti, în care, alături de poeţi din istoria modernă şi contemporană a Rusiei, ca Boris Abramovici Sluţki sau Gavril Romanovici Derjavin, a fost inclusă și Evghenia Ghinzburg, cu poezia pe care a compus-o în seara Anului Nou 1938, în închisoarea de la Iaroslavl. Deşi se bucurase de publicare, s-a arătat și mirată, deoarece editorii interpretaseră literar îndemnul „Anul viitor să fim la Ierusalim!", ceea ce pentru ea era numai o expresie poetică. „Ea nu numai că nu se simţea, dar nici nu se recunoştea evreică", afirma Raisa Orlova[257].

---

[254] Eadem, *Ocna*..., p. 23.
[255] Alin Mureșan, *op. cit.*, p. 9.
[256] Evghenia Ghinzburg, *Ocna*..., p. 322.
[257] Eadem, *Destin*..., p. 487.

Evghenia Ghinzburg a decedat la 25 mai 1977. În anul 2009, memoriile sale au fost ecranizate sub titlul *Within the Whirlwind*, în regia lui Marleen Gorris, rolul principal fiind interpretat de Emily Watson[258].

[258] Alin Mureșan, *op. cit.*, p. 7.

Alina ILINCA
Liviu Marius BEJENARU

„Conspirația imperialist-sionistă": procesul Rudolf Slánský din Cehoslovacia (20-27 noiembrie 1952)

The „Imperialist-Zionist Conspiracy": The Rudolf Slánský Trial in Czechoslovakia (November 20-27, 1952)

In the twentieth century, to ensure its cohesion, communist regimes always needed to proclaim the existence of a conspiracy directed against them, both from the inside and from the outside. An example of this is the outbreak of the Great Terror in the USSR. In addition to eliminating Stalin's real or imaginary opponents, the processes had, as Annie Kriegel pointed out, a pedagogical role, being true mechanisms of social prophylaxis.

Political repression in Eastern Europe used the same procedures as in the Moscow trials: torture, suggestions and dialectical arguments, which led to the moral defeat of the defendants and to instilling a sense of „objective guilt" by amplifying minor mistakes and the sacrifice dedicated to the Party, to which the writer Arthur Koestler, one of the disappointed people by the communist idea, refers in his novel *Darkness at Noon*. These methods let them not lose confidence in the Party, even after they had become the victims of the most horrible slanders and when they saw death before their eyes.

An element of novelty in Rudolf Slánský's trial is the anti-Semitic attacks on the defendants, Stalin being convinced of the existence of a vast „imperialist-Zionist conspiracy backed by Titoist elements against socialism".

Etichete: antisemitism, comunism, epurări, mărturisiri, procese spectacol

Keywords: anti-Semitism, communism, purges, testomonies, show trials

„Sub părul roșcat rătăcesc, înconjurați de o mască de riduri, niște ochi lași și perfizi, care, preț de o fracțiune de secundă, privesc în sală. Pășește încet, se așează în boxa acuzaților și, pe moment, pare copleșit. Nu este decât tot o mască, pe lângă multe altele, care nu reușește să-i ascundă decât o clipă chipul de Iudă. Ca un șarpe călcat în picioare, care nu mai are scăpare, Slánský răspunde fără să se împotrivească la prima întrebare și aprobă din cap, rostind un «da» la întrebarea prin care președintele vrea să știe dacă se recunoaște vinovat. Rudolf Slánský a

înţeles acuzaţiile ce i se aduc şi se simte vinovat. Fără să dea vreun semn de emoţie şi vorbind cu un calm de neînţeles şi respingător, sceleratul acesta începe să-şi descrie crimele nemăsurate, prin care a făcut, numai el singur, mai mult rău decât sute de criminali la un loc. Începe, astfel, relatarea ultimei scene a unui act sinistru, prin care o bandă de trădători punea în pericol destinul întregului nostru popor, viitorul patriei, viaţa cetăţenilor, a bărbaţilor şi a femeilor noastre, a copiilor noştri (...). Masca lui Rudolf Slánský a căzut pentru totdeauna, iar din spatele ei a ieşit la iveală un chip de canibal, de vechi şi perfid agent al burgheziei, de gropar al independenţei şi libertăţii noastre, de lacheu al americanilor, care aspiră la dominaţia lumii. Un chip de pretendent redus la tăcere, zdrobit la timp, învins întru totul, cu numele de «Tito cehoslovac»”[1].

Cel care era astfel înfăţişat în coloanele ziarului „Rude Pravo”, din 22 noiembrie 1952, îndeplinise până în momentul căderii în dizgraţie funcţia de secretar general al Partidului Comunist Cehoslovac. La 20 noiembrie 1952 compărea în boxa acuzaţilor, începând ceea ce în epocă s-a numit „procesul centrului complotist antistatal în frunte cu Rudolf Slánský”.

Pregătirea procesului

Născut la 31 iulie 1901, Rudolf Slánský a aderat la mişcarea comunistă din Cehoslovacia când avea 20 de ani, îndeplinind o serie de funcţii în aparatul de partid, singurul din Europa Centrală şi de Est ce nu fusese scos în afara legii. În 1935, după plecarea secretarului general al Partidului Comunist, Klement Gottwáld[2], la Moscova, conducerea

---

[1] Citat în Christian Duplan, Vincent Giret, *Viaţa în roşu. Pionierii: Varşovia, Praga, Budapesta, Bucureşti (1944-1968)*, vol. I, Bucureşti, Editura Nemira, 1997, p. 160.

[2] În timpul Primului Război Mondial, Klement Gottwáld (1896-1953) a luptat în armata austro-ungară, trecând apoi, în 1918, în Armata Roşie. După război a luat parte la crearea Partidului Comunist Cehoslovac, al cărui conducător a devenit în 1927. Între 1928-1935 a fost colaboratorul Cominternului, ajungând secretar general al acestuia în 1935. După acordurile de la München s-a retras în Uniunea Sovietică, revenind în Cehoslovacia în 1945. În anii 1945 şi 1946 a fost locţiitor al primului-ministru, iar, din 1946 până în 1948, prim-ministru. A fost unul dintre artizanii loviturii de forţă de la Praga, din februarie 1948. Între 1945-1953 a fost preşedintele Comitetului Central al Partidului Comunist Cehoslovac. Din 1948 până la moarte a fost preşedintele Republicii (Mária Schmidt, *Prin culisele serviciilor secrete: credinţe, ideologii şi spioni în secolul XX*, Iaşi, Institutul European, 2011, p. 283; Thomas Parish, *Enciclopedia Războiului Rece*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2002, pp. 124-125).

partidului i-a revenit lui Rudolf Slánský și unui alt activist, Jan Śvermá. În 1938, Rudolf Slánský a plecat la rândul său la Moscova, unde a activat în cadrul Cominternului, iar, în anii celui de Al Doilea Război Mondial, în calitate de crainic la secția de limbă cehă a postului de radio Moscova. În 1944 a făcut parte din statul-major al partizanilor de pe frontul ucrainean, iar în septembrie același an a fost trimis, alături de prietenul și tovarășul său de partid, Jan Śvermá, ca reprezentant al Partidului Comunist Cehoslovac pe teritoriul slovac, unde izbucnise insurecția contra monseniorului Tiso. Aici au condus luptele din munți, alături de liderii slovaci ai mișcării de partizani și de generalii sovietici, Jan Śvermá găsindu-și sfârșitul în luna noiembrie. După război a făcut parte din Olimpul comunist, îndeplinind funcția de secretar general al partidului, alături de Klement Gottwald, care îndeplinea funcția de președinte al Republicii, venirea la putere a comuniștilor în Cehoslovacia amintindu-le cehilor de München și de non-rezistență[3].

Adularea lui Stalin făcea parte din sistem, cultul personalității extinzându-se pe întreaga scară comunistă a puterii, dar, așa cum avea să se exprime mai târziu liderul comuniștilor polonezi, Wladislav Gomulka, cultul liderilor mai mărunți era doar o „lumină împrumutată. Strălucea la fel ca și luna”[4].

În perioada 22-27 septembrie 1947 a avut loc, în localitatea poloneză Szklarska Poreba, o conferință a partidelor comuniste (U.R.S.S., cele șase democrații populare, Franța și Italia), care a decis crearea Biroului Informativ al Partidelor Comuniste (Cominform), din partea Partidului Comunist Cehoslovac participând Rudolf Slánský. La această conferință s-a hotărât abandonarea căilor specifice de construire a socialismului în favoarea internaționalismului proletar, „atașamentul față de U.R.S.S.” constituind cheia de boltă a noii construcții. În condițiile amplificării „bipolarității lumii” (teză pronunțată de Jdanov în cadrul conferinței), Moscova proclama din nou experiența sovietică drept unic criteriu al justeței practicii politice pentru toate partidele comuniste[5].

---

[3] Piotr S. Wandycz, *Prețul libertății. O istorie a Europei central-răsăritene din Evul Mediu până în prezent*, București, Editura All, 1998, p. 248.

[4] *Ibidem*, p. 250.

[5] Galina P. Murașko, *Represiunile politice în țările Europei de Est la sfârșitul anilor ’40: conducerea sovietică și nomenclatura națională de partid și de stat*, în Romulus Rusan (ed.), *Analele Sighet 6: Anul 1948 – Instituționalizarea comunismului*, București, Fundația Academia Civică, 1998, pp. 339-349.

Păstrarea coeziunii în cadrul acestor partide era cu atât mai importantă în ochii liderului de la Kremlin, cu cât, în martie 1948, a izbucnit conflictul ideologic dintre comuniştii sovietici şi cei iugoslavi, din cauza iniţiativelor lui Tito de reorganizare a raporturilor interstatale în Balcani, de aici decurgând contestarea Uniunii Sovietice ca model absolut în construcţia socialismului. Conflictul din 1948 dintre Iugoslavia şi Uniunea Sovietică a contribuit la crearea unei atmosfere de suspiciune în rândul partidelor comuniste din Europa de Est. Potrivit demonologiei politice staliniste, perfidul „duşman de clasă" se infiltrase în partidele comuniste. În felul acesta, epurările în rândul partidelor comuniste au fost lansate pentru a-i stârpi pe „conspiratorii ascunşi"[6].

Complexul „duşmanului ascuns în rândurile partidului" a determinat purificarea partidelor comuniste de „agenţii şi spionii lui Tito", sarcină considerată de cea mai mare importanţă de către C.C. al P.C.U.S. De la eşaloanele superioare ale nomenclaturii de partid şi de stat din cadrul democraţiilor populare ajungeau la Moscova informări secrete despre situaţia din conducerile partidelor, despre slăbiciunile liderilor, însoţite de acuzaţii precum cele de „naţionalism", „subaprecierea rolului U.R.S.S.", „legături cu Tito", „spionaj în favoarea lui Tito" etc.[7]. Astfel, în septembrie 1948, primul secretar al Partidului Comunist Maghiar, Mathias Rákosi[8], expedia la Moscova, „personal pentru tovarăşul Stalin", o notă

[6] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 149.

[7] Galina P. Murașko, *op. cit.*, p. 345.

[8] Mátyás Rákosi (1892-1971) a fost la început membru al Partidului Socialist Democrat Ungar (M.S.Z.D.P.). A participat la Primul Război Mondial, fiind luat prizonier în 1915 de către armata țaristă. La sfârșitul războiului, a aderat la Partidul Comuniștilor Maghiari (K.M.P.). În timpul Republicii bolșevice a lui Béla Kun a fost locțiitorul Comisarului poporului pentru comerț, apoi Comisar al poporului pentru producția socială și membru al Consiliului Guvernamental Revoluţionar. La 17 iulie 1919, a fost numit comandant pe țară al Gărzii Roșii, iar după căderea Republicii bolșevice de la Budapesta a plecat la Viena, apoi, în 1920, în Rusia sovietică, fiind cooptat în activitatea Comisiei Executive a Internaționalei Comuniste. În 1924, s-a întors ilegal în Ungaria, fiind arestat un an mai târziu. A fost acuzat de instigare la revoltă și condamnat, în august 1926, la opt ani și jumătate de detenție. În februarie 1935, i-a expirat condamnarea, însă, a fost tras la răspundere pentru activitatea din timpul republicii bolșevice, fiind condamnat la închisoare pe viață. În 1940, în schimbul predării drapelelor ungare de la 1848, i s-a permis să plece în Uniunea Sovietică. La Moscova a devenit șeful emigrației comuniste maghiare, lucrând la redactarea emisiunilor postului de radio

informativă despre situaţia Partidului Comunist din Slovacia, o parte dintre liderii acestuia (Husák, Novomenski și Clementis) fiind învinuiţi de naţionalism[9].

Prin expedierea unor astfel de note, Rákosi urmărea nu numai să-l informeze pe liderul de la Kremlin despre situaţia din propriul partid sau din celelalte partide „frățești”, ci își atribuia și rolul de dirijor din culise în lupta diferitelor grupări.

Asemenea documente erau elaborate și de către conducerea P.C.U.S. Astfel, în 1948, ideologii sovietici au pregătit un document intitulat „Referitor la unele greșeli ale Partidului Comunist Cehoslovac”, în care au introdus unele aluzii la Slánský, acuzându-l că a comis greșeli în recrutarea de membri ai Partidului Comunist[10].

În vara anului 1949, în febra pregătirilor pentru procesul intentat lui László Rajk[11], Rákosi a trimis la Moscova liste cu 526 de persoane, care

„Kossuth” din Moscova. S-a întors în Ungaria în ianuarie 1945, devenind secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist Ungar (M.K.P. K.V.). După alegerile din 1945 a fost ministru de stat, iar din 1947 locțiitor al primului-ministru. În martie 1948, a fost numit președinte al Partidului Comunist Ungar unit cu Partidul Socialist Ungar (M.K.P. – S.Z.D.P.). Din iunie 1948 a fost secretar general al Partidului Muncitoresc Ungar, iar din februarie 1949 a fost numit președinte al Frontului Popular Independent. După alegerile din 1949 a fost numit și președinte al Comisiei de Apărare a Statului. Din august 1952 până în iunie 1953 a fost președintele Consiliului de Miniștri, înlocuit apoi cu Imre Nagy. Din această luptă, Rákosi a ieșit învingător în 1955, dar, odată cu denunțarea cultului personalității de către N.S. Hrușciov, în 1956, a fost schimbat din postul de prim-secretar al partidului, fiind eliminat și din Biroul Politic. A plecat în Uniunea Sovietică pentru un „tratament medical”, de unde nu s-a mai întors în Ungaria decât odată cu repatrierea rămășițelor sale pământești, în 1971, decesul și înmormântarea fiind aduse la cunoștința opiniei publice doar prin câteva rânduri publicate în presă (Mária Schmidt, *op. cit.*, pp. 306-307).

[9] Galina P. Murașko, *op. cit.*, p. 346.

[10] Anne Applebaum, *Cortina de Fier. Represiunea sovietică în Europa de Est, 1945-1956*, București, Editura Litera, 2015, p. 397.

[11] László Rajk (1909-1949), profesor de limba și literatura maghiară și franceză. În 1931 a devenit membru în Uniunea Tineretului Muncitor din Ungaria (K.I.M.S.Z.), apoi în Partidul Comunist Ungar. Pentru activitatea comunistă ilegală a fost de mai multe ori arestat. În 1936, din însărcinarea partidului, a plecat la Praga și de acolo, în anul următor, în Spania, unde a luat parte la războiul civil. În 1939 s-a refugiat în Franța, unde a fost internat într-un lagăr. În 1941 s-a reîntors în Ungaria, dar a fost din nou arestat și, de asemenea, internat. A fost eliberat pe 10 septembrie 1944. După această dată a devenit unul dintre secretarii Partidului

ar fi fost implicate în legături cu fostul lider maghiar, printre care 353 de cehi, 71 de austrieci, 40 de germani, 33 de români, precum și bulgari, polonezi, italieni, francezi, elveţieni. În rândul partidelor comuniste a început o campanie de demascare a „legăturilor lui Rajk cu partidele comuniste din străinătate”. Pe adresa Moscovei au început să sosească din partea celorlalte partide cereri de trimitere de specialişti pentru „analizarea situaţiei unor membri ai partidului cu o activitate neclară și suspectă”, cum a fost și cererea din 3 noiembrie 1949, adresată de Gheorghe Gheorghiu-Dej locţiitorului ministrului de Externe, A. Gromîko: „Studiind materialele legate de procesul bandei lui Rajk, conducerea partidului nostru a adoptat hotărârea de a trece la analizarea situaţiei unor membri ai partidului cu o activitate neclară și suspectă. Deoarece nu deţinem experienţe suficiente în desfăşurarea cu succes a unor asemenea anchete, vă rugăm să ne trimiteţi unul sau doi specialiști în problemele respective, pentru acordarea de ajutor partidului nostru pentru descoperirea şi nimicirea agenţilor serviciilor de spionaj imperialiste”[12].

Procesul din octombrie 1949 împotriva lui László Rajk a servit ca model pentru celelalte procese care au urmat în cadrul democraţiilor populare, scopul urmărit de sovietici fiind acela de a crea și generaliza un climat de spiono-manie, a unei atmosfere de „vânătoare de vrăjitoare” moderne, pentru desăvârșirea controlului asupra partidelor și guvernelor

Comunist Ungar, fiind cooptat și în conducerea Frontului Ungar (Magyar Front), precum și unul dintre principalii organizatori și conducători ai mișcării de rezistență. La 7 decembrie 1944 a fost arestat de către Partidul Crucile cu Săgeți, judecat și trimis în lagărul de la Sopronköhida, de unde, la 29 martie, a fost mutat în lagărul de la Mauthausen, într-un convoi de oameni trimiși într-acolo pe jos. A fost eliberat de către trupele americane, întorcându-se, în vara anului 1945, în Ungaria. Din 1945 până în 1949 a fost membru în conducerea centrală a Biroului Politic al Partidului Comunist Ungar (M.K.P.K.V.P.B.). Din 1948 a fost membru și în Comisia Organizatorică. În anii 1945 și 1946 a fost secretar al Biroului Politic (P.B.) al organizației orășenești de partid Budapesta, iar, mai târziu, locțiitor al secretarului general. Din martie 1946 până în august 1948 a deținut funcția de ministru de Interne, apoi a fost numit ministru de Externe. La 30 mai 1949 a fost arestat pe baza unor acuzații false, iar la 24 septembrie Tribunalul Poporului l-a condamnat la moarte, execuția având loc la 15 octombrie 1949. În 1955 a fost reabilitat, iar la 6 octombrie 1956 a fost înhumat în cimitirul Kerepsi. Înmormântarea, la care au participat mai mult de trei sute de mii de oameni, a constituit o acțiune premergătoare revoluției din octombrie 1956 (Mária Schmidt, *op. cit.*, pp. 305-306).

[12] Galina P. Murașko, *op. cit.*, p. 347.

din ţările-satelit și asigurarea sprijinului necondiţionat al partidelor comuniste din mişcarea internaţională.

Teroarea declanșată în rândul partidelor comuniste din Europa de Est a făcut ca întreaga legitimitate ideocratică a Partidului să fie absorbită în întregime în persoana lui Stalin. Acuzaţiile de „atitudine duşmănoasă” erau aduse mai întâi în raport cu Uniunea Sovietică, ca apărătoare a „lagărului socialist” faţă de „uneltirile imperialiştilor şi aţâţătorilor de război”, ţara de origine fiind plasată pe locul al doilea în formularea acestor acuzaţii. La 14 decembrie 1949 s-a pronunţat verdictul în cazul liderului bulgar Traicio Kostov, acuzat de deviere naţionalistă, acesta fiind condamnat la moarte și spânzurat două zile mai târziu[13]. În Polonia, liderul P.M.U.P., Wladislaw Gomulka, a fost arestat, şi, cu toate că îi fusese hărăzit să fie un „Rajk polonez”, el nu a fost judecat, rămânând în închisoare până la moartea lui Stalin[14].

Acest fapt demonstrează că cerinţele sovieticilor nu erau respectate întotdeauna cu precizie, deoarece, în întregul bloc sovietic, liderii partidelor comuniste tergiversau luarea unor măsuri, modificau ordinele și aranjau arestări și procese în conformitate cu propriile nevoi politice. Este posibil, aşadar, ca liderul polonez Bierut să nu fi organizat un proces în cazul lui Gomulka tocmai pentru că s-a temut ca rivalul său să nu câștige în popularitate sau din temerea că acesta nu va putea fi făcut să mărturisească. Se mai poate, de asemenea, ca noul secretar general să se fi temut și de consecinţele pe termen lung ale organizării unui asemenea proces[15].

Pregătirea pentru organizarea unui nou proces similar cu cel din Ungaria a început în Cehoslovacia încă din momentul arestării lui Rajk, când Rákosi i-a trimis lui Gottwald o listă cu 60 de cetăţeni cehoslovaci suspecţi. În ajunul procesului Rajk, la Budapesta a avut loc o consfătuire a celor două partide comuniste, maghiar și cehoslovac, la care s-a hotărât ca

---

[13] Traicio Kostov (1897-1949), conducător comunist bulgar. În 1929 a plecat în Uniunea Sovietică, unde a lucrat în Comitetul Executiv al Cominternului. Din 1931 a fost membru al Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar, iar, din 1937, membru al Comitetului Executiv. Între 1946-1949 a fost vicepreşedinte al Consiliului de Miniștri, ca ministru fără portofoliu. În 1949, ca urmare a deciziei Comitetului Central, a fost schimbat din funcţie, arestat și i s-a intentat un proces, în decursul căruia și-a retras mărturiile, apoi a fost executat. În 1956 a fost reabilitat (Mária Schmidt, *op. cit.*, pp. 289-290).

[14] Piotr S. Wandycz, *op. cit.*, p. 252.

[15] Anne Applebaum, *op. cit.*, p. 399.

„Rajk din Cehoslovacia” să fie ministrul de Externe slovac, Vladimir Clementis, care a fost demis din funcţie în martie 1950. În decembrie 1949, referindu-se la „învăţămintele procesului Rajk”, Slánský afirma că „nici măcar partidul nostru nu va fi scutit de tentativele duşmanului de a-şi plasa agenţi în rândurile sale (...). În consecinţă, trebuie să ne arătăm cu atât mai vigilenţi în demascarea inamicului din propriile noastre rânduri, cu cât acesta este cel mai periculos”[16].

Adoptând noua linie oficială, Slánský nu a bănuit că victima principală avea să fie chiar el însuşi. Însă şi scopul urmărit de sovietici era acum altul; după ce au condamnat, prin organizarea „procesului Rajk şi a acoliţilor acestuia”, pe „stăpânii lor din străinătate, instigatorii imperialişti de la Belgrad şi Washington”, accentul se va pune pe sionism, ca instrument principal al comploturilor subversive ale serviciilor occidentale de spionaj.

Încă din timpul dezbaterilor de la Naţiunile Unite, din 1947, Uniunea Sovietică a susţinut planul de împărţire a Palestinei şi crearea unui stat evreiesc. „Această decizie”, afirma A. Gromîko în faţa Adunării Generale, „corespunde nevoii legitime a poporului evreu, care nu are o ţară şi un pământ”. Naşterea statului Israel era percepută de Moscova ca o contrapondere la imperialismul britanic şi o deschidere a intereselor sovietice spre Mediterana. În consecinţă, Uniunea Sovietică a oferit atât sprijin diplomatic, cât şi militar, prin armamentul furnizat din Cehoslovacia în timpul războiului sioniştilor cu arabii[17].

Nu după mult timp, însă, sovieticii au fost nevoiţi să contabilizeze un eşec usturător în relaţiile cu noul stat. Orientarea Israelului spre Washington, precum şi reproşurile ţărilor arabe faţă de sprijinul acordat de Moscova în crearea noului stat, au determinat o dramatică răsturnare de atitudine în politica sovietică faţă de Israel. Consilierii sovietici din ţările de democraţie populară au primit ca sarcină să strângă dovezi care să ateste activitatea sioniştilor şi legăturile acestora cu „naţionalismul burghez evreiesc”. Numele lui Slánský va apărea din ce mai des în rapoartele acestora, din cauza originii sale evreieşti şi a implicării Cehoslovaciei în politica prosionistă a Moscovei[18].

Folosirea terorii în exercitarea puterii a căpătat valenţe antisemite şi ca urmare a faptului că, în concepţia lui Stalin, puternicele sentimente

[16] Christian Duplan, Vincent Giret, *op. cit.*, vol. I, p. 147.
[17] Christopher Andrew, Oleg Gordievski, *KGB. Istoria secretă a operaţiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, Bucureşti, Editura All, 1994, p. 290.
[18] Christian Duplan, Vincent Giret, *op. cit.*, vol. I, p. 152.

antievreiești ar fi prins contur mai ales după cel de Al Doilea Război Mondial, în timpul campaniilor de afirmare a priorităţilor rusești în cultură şi ştiinţă şi de restabilire a înregimentării ideologice complete. Antisemitismul postbelic al apogeului stalinismului era, astfel, strâns legat de afirmarea rușilor, ca „bază sigură” a regimului de după 1945[19].

Ţările aflate sub dominaţia comunistă au recunoscut statul Israel din raţiuni politice fluctuante[20], deşi există mărturii orale și documente de arhivă privind atacurile brutale și fatale asupra evreilor, în anii imediat după război, în Ungaria, Polonia, precum și în Cehoslovacia, în unele cazuri căpătând caracter de pogromuri[21].

Începând cu 1945, imediat după încheierea războiului, s-au înregistrat revolte antisemite în oraşele poloneze Rzeszow, Cracovia, Tarnow, Kalisz, Lublin, Kolbuszowa şi Mielec, în oraşele slovace Kolbasov, Svinna, Komarno și Teplicany, precum și în orașele Ózd și Kunmadaras din Ungaria[22].

Cele mai cunoscute revolte s-au înregistrat, însă, în 1946, în oraşul Kielce, din Polonia, pe 4 iulie, și în orașul Miskolc, din Ungaria, între 30 iulie și 1 august. La Kielce, cauza revoltei a constituit-o un zvon fals, referitor la anumite ritualuri sângeroase practicate de evrei. Un copil polonez, probabil pentru a evita pedeapsa care îl aştepta pentru că se întorsese acasă târziu, le-a spus părinților că fusese răpit de evrei, care intenţionaseră să-l sacrifice ritualic. În cursul acelei zile au fost uciși, de către o mulțime furioasă, mai mulţi evrei în diferite părţi ale oraşului, la periferie și în trenurile în care pasagerii evrei avuseseră ghinionul de a opri la Kielce[23].

În schimb, incidentul de la Miskolc a izbucnit ca urmare a arestării a trei speculanţi pe piaţa neagră, dintre care doi erau evrei, ceea ce a atras asupra lor ura populaţiei oraşului, care a dorit să-i linşeze[24].

---

[19] Vladimir Tismăneanu, *Diavolul în istorie. Comunism, fascism și câteva lecții ale secolului XX*, București, Editura Humanitas, 2013, p. 95.

[20] Alain Besançon, *Nenorocirea secolului: despre comunism, nazism și unicitatea „Şoah”-ului*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2007, p. 13.

[21] Anne Applebaum, *op. cit.*, p. 212.

[22] *Ibidem*.

[23] *Ibidem*, p. 213.

[24] *Ibidem*, p. 214. Violenţele de la Miskolc au captat atenția opiniei publice pe plan naţional, iar în cazul celor de la Kielce pe plan internațional, declanșând noi valuri ale emigrației evreiești. Pe larg, despre aceste violențe, în *Ibidem*, pp. 213-218.

În iulie 1951, Stalin a pregătit terenul pentru arestarea lui Slánský, printr-un mesaj către Klement Gottwald. Ordinul arestării era unul extrem de neplăcut, deoarece Partidul Comunist Cehoslovac tocmai inițiase o campanie națională pentru sărbătorirea zilei de naștere a lui Slánský, la împlinirea vârstei de 50 de ani. Astfel, o mină de cărbune a fost numită „Partizan Slánský”, iar alte fabrici solicitau să li se acorde același privilegiu[25]. Gottwald a amânat arestarea lui Slánský, până când a fost el însuși amenințat[26].

Pentru pregătirea procesului, Stalin a trimis la Praga un grup de consilieri, condus de Alexandr Besceasnov, pentru a conduce investigația. Aceștia au fost cazați într-o vilă din suburbii, unde au folosit patru traducători cu program normal și au transmis cu regularitate rapoarte lui Stalin[27].

La 24 noiembrie 1951, Slánský a fost arestat și anchetat timp de un an de către organele de securitate cehoslovace și sovietice. În privința pregătirii procesului, în Raportul ambasadei R.P.R. la Praga despre procesul Slánský se arăta: „Ancheta care a stat la baza lui a fost făcută în profunzime. Ea s-a bazat pe un material documentar bogat, alcătuit din acte, fotografii și scrisori găsite, o parte în arhivele complotiștilor, o parte în instituțiile de stat, precum și pe trei expertize făcute asupra acțiunilor de sabotaj duse de complotiști în domeniul economiei naționale, relevând daunele grave aduse statului cehoslovac. În felul acesta, ancheta a putut obține ca rezultat recunoașterea integrală de către acuzați a crimelor săvârșite. Martorii folosiți, în majoritate arestați și ei (fiind complici și urmând a fi judecați ulterior), nu au făcut decât să completeze și să lămurească unele laturi ale acțiunilor criminale săvârșite.

Munca instanței a fost coordonată de munca procurorilor. Procurorii au avut un rol foarte activ în proces. După ce președintele punea acuzaților primele întrebări generale cu privire la vinovăție, și acuzații arătau în mod sumar în ce consta vinovăția lor, intervenea procurorul cu întrebările sale, sistematizate pe probleme, astfel încât întregul interogatoriu era luat de către procurori. Președintele intervenea și el cu întrebări, dar mai mult pentru a preciza unele răspunsuri date de acuzați, ajutând în felul acesta pe procurori. Astfel, sarcina interogatoriilor fiind numai pe umerii președintelui, acesta a avut

[25] *Ibidem*, pp. 397-398.
[26] *Ibidem*, p. 399.
[27] *Ibidem*, p. 398.

posibilitatea să conducă într-adevăr dezbaterile și să observe orice lipsuri, intervenind la timp.

Dacă lipsurile nu puteau fi înlăturate pe loc, preşedintele găsea prilejul potrivit de a suspenda şedinţa pentru o pauză de 10-20 minute, în care totul era pus la punct. În genere, pauzele erau date după fiecare două ore sau chiar o oră şi jumătate de la şedinţă şi, de asemenea, la sfârșitul fiecărui interogatoriu. Când instanţa reintra, preşedintele şi procurorii puneau uneori întrebări suplimentare acuzaţilor, ceea ce însemna că pauzele erau folosite pentru analiza muncii, pentru îndreptarea lipsurilor, pentru regruparea materialului, pentru îmbunătățirea lucrărilor procesului.

Munca procurorilor a fost bine organizată, sarcinile fiind raţional împărţite. Astfel, fiecare procuror a lucrat cu 2-4 acuzaţi. Când se puneau întrebările, ceilalţi procurori urmăreau cu atenţie și îl ajutau, punându-i la dispoziţie material documentar.

În ceea ce priveşte ordinea de interogare a acuzaţilor şi martorilor, s-a procedat astfel: acuzaţii erau interogaţi nu în ordinea în care erau trecuţi în actul de acuzare, ci într-o ordine care ţinea seama de legăturile dintre faptele lor. De asemenea, nu s-a procedat la audierea mai întâi a tuturor acuzaţilor şi apoi a tuturor martorilor, ci după fiecare acuzat au fost ascultaţi martorii în legătură cu el. Toate acestea au contribuit la o prezentare mai clară a metodelor şi activităţii criminale a complotiştilor.

Ca metodă de interogare şi de prezentare a documentelor: după ce, la întrebarea procurorului, acuzatul declara cum s-a petrecut un anumit fapt, procurorul prezenta imediat documentul care confirma acel fapt. În felul acesta, documentele au fost folosite pentru întărirea depoziţiilor acuzaţilor, ceea ce a lăsat o impresie profundă cu privire la realitatea incontestabilă, la adevărul faptelor stabilite.

Asupra documentului prezentat, acuzatul nu mai avea decât să-l recunoască și să confirme că i-a fost arătat în cursul anchetei. Documentele care n-au fost arătate acuzatului în cursul anchetei au fost citite de preşedinte la proces.

Expertizele care analizau acţiunile de sabotaj săvârșite împotriva economiei naţionale și care evaluau daunele grave cauzate statului au fost prezentate la sfârşitul procesului, fiind citite de experţii înșiși.

Organizarea temeinică şi adoptarea unor metode de folosire a materialului au contribuit la succesul procesului"[28].

[28] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13029, vol. 5, ff. 1-2.

În fapt, așa cum a demonstrat Annie Kriegel, a existat un adevărat mecanism intern de pregătire a unor astfel de procese, ale căror origini se găseau în procesele sovietice din anii Marii Terori din Uniunea Sovietică, și care avea în vedere fabricarea următoarelor elemente: definirea axei politice a procesului, personalităţile implicate şi raţiunile subiacente. În cazul proceselor din anii Marii Terori, erau vizaţi membrii grupului conducător bolșevic care i se opuseseră cândva lui Stalin, motivele pentru care aceștia acţionaseră fiind spionajul, sabotajul și, mai ales, încercarea de restaurare a capitalismului în Uniunea Sovietică, Stalin însuși organizând „decorul" proceselor, alegând „actorii" și stabilind verdictul final[29].

Odată stabilită axa politică, organele de securitate erau însărcinate să efectueze arestări masive în diferite medii vizate: anturajul unui lider, structura organizatorică din cadrul partidului, al unui minister, conducerea unei mari întreprinderi, alegând acuzaţii cei mai potriviţi pentru scenariul ce se pregătea şi care va servi ca laitmotiv în desfăşurarea ședințelor publice. În același timp, organele de securitate aveau ca sarcină să obțină „mărturisirea acuzaţilor", prin mijloace de tortură, presiuni psihice, dar și prin argumente dialectice, făcându-se apel la calitatea de comunist a acuzatului. În sfârșit, „mărturisirile" odată obţinute, se trecea la redactarea piesei, deoarece desfășurarea acestor procese avea la bază un text redactat cuvânt cu cuvânt, pe care, atât acuzatul, cât și acuzatorul, trebuiau să-l învețe pe dinafară și să îl recite în timpul judecății, creându-se astfel impresia de „firesc", și care îi va face pe mulți naivi sau observatori independenţi să creadă într-o justiţie liberă[30].

Procesul Slánský a urmat întocmai preceptele învăţate din procesele Marii Terori. Începând cu anul 1951, Stalin era din ce în ce mai convins de existenţa unei vaste „conspiraţii imperialist-sioniste sprijinită de elementele titoiste la adresa socialismului"[31]. După stabilirea axei politice, s-a trecut și la „recrutarea actorilor" din cadrul procesului. Pe lângă Slánský, au mai fost arestaţi încă 13 comuniști cehoslovaci, care, prin funcţiile deţinute, reprezentau câte un sector cheie al vieţii publice: Externele, Comerţul Exterior, Poliţia, Finanţele, Armata, Comitetul

[29] Stéphane Courtois (coord.), *Dicționarul comunismului,* art. *Proces*, Iași, Editura Polirom, 2008, p. 499.
[30] *Ibidem*, p. 500.
[31] Vladimir Tismăneanu (ed.), *Stalinism revisited. The establishment of communist regimes in Eastern Europe*, CEU PRESS, Budapest, New-York, 2009, p. 29.

Central, Preşedinţia, Politica Economică, Aparatul de Partid, Informaţiile[32].

După efectuarea arestărilor, s-a trecut la anchetarea acuzaţilor, pentru a se obţine „mărturisirile” acestora. În legătură cu acest aspect din cadrul anchetei, există mărturiile a doi supravieţuitori ai procesului Slánský, Artur London și Eugen Löbl, care au relevat mecanismul infernal al anchetei. Pe lângă torturile fizice la care a fost supus, Löbl a fost convins că în timpul anchetei i se administrau droguri, pentru a-l face să mărturisească[33], procedeu condamnat de jurisprudenţa occidentală[34], iar asupra lui London s-a acţionat prin metoda de tortură, care consta în acuzarea unui comunist că a „trădat Partidul”, deşi acuzatul îi dedicase întreaga sa viaţă[35]. De altfel, anchetatorii sovietici au înţeles foarte bine că oamenii cu care aveau de-a face puteau fi făcuţi să se simtă nesiguri, neliniştiţi şi chiar vinovaţi pentru faptele lor de viaţă, acest lucru fiind valabil atât pentru cei care fuseseră arestaţi, cât şi pentru cei aflaţi în libertate sau încă liberi[36].

În afară de virulenţa limbajului din timpul anchetei, London a adus în discuţie şi injuriile cu caracter antisemit pe care a trebuit să le îndure, în conformitate cu logica poliţienească despre lume a regimurilor staliniste, care vedeau în evreu pe cosmopolitul şi sionistul mai mult sau mai puţin compromis în diferite cazuri de spionaj[37]. Din cei 14 acuzaţi, 11 erau de origine evreiască, iar consilierii sovietici propuseseră ca în actul de acuzare să se menţioneze şi naţionalitatea acestora, fapt fără precedent în procesele staliniste, deoarece nici în anii '30 nu se făcuseră referiri la originea evreiască a lui Troţki sau a condamnaţilor Kamenev, Zinoviev sau Radek şi a altor victime ale Marii Terori sau ale unor condamnaţi din

---

[32] Christian Duplan, Vincent Giret, *op. cit*., vol. I, p. 159.

[33] Eugen Löbl, *Procès à Prague. Un survivant du procès Slansky parle…*, Paris, Éditions Stock, 1969, p. 27.

[34] A se vedea, în acest sens, *L'aveu dans la procédure pénale*, în „Revue internationale de droit comparé”, vol. 3, nr. 3, juillet-septembre 1951, pp. 516-541.

[35] Artur London, *L'aveu. Dans l'engrenage de procès de Prague*, Paris, Gallimard, 1968, p. 116.

[36] Anne Applebaum, *op. cit*., pp. 406-407. În arestul Securității, London avea să-și amintească de concepția lui Kierkegaard despre „libertatea posibilităților pure” de decizie, din care decurge „angoasa” cu paradoxurile ei (pentru concepția filosofului danez, a se vedea Alexandru Boboc, *Filosofia contemporană. Marxismul și confruntările de idei în lumea contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1982, p. 137).

[37] Artur London, *op. cit*., p. 218.

procesul Rajk[38]. În cele din urmă s-a renunţat la acest lucru din cauza obiecţiilor lui Klement Gottwáld şi ale Biroului Politic cehoslovac, dar în cadrul interogatoriilor acuzaţilor, precum și, în cazul unora dintre ei, în actul de acuzare, originea evreiască a fost menţionată ca o circumstanţă agravantă a acuzaţiei de trădare. Un exemplu în acest sens a fost cazul lui André Simone, fostul redactor al ziarului „Rude Pravo", „infam cosmopolit, aventurier internaţional, individ fără patrie, agent al serviciilor de spionaj franceze, engleze și americane, cu nume propriu Otto Katz"[39]. Pe tot parcursul procesului s-au făcut multe referiri și aluzii la originea evreiască a acuzaţilor, așa cum a fost cazul cu „troţkistul și naţionalistul burghez evreu Bedrich Geminder", fostul conducător al secţiunii internaţionale a Secretariatului C.C. al P.C.C., care, la întrebarea președintelui completului de judecată de ce naţionalitate este, a răspuns că este de naţionalitate cehă.

„Preşedintele: Vorbiţi bine limba cehă?

Acuzatul: Da.

Preşedintele: Sau vreţi un translator?

Acuzatul: Nu.

Preşedintele: Înţelegeţi întrebările şi veţi da în limba cehă răspunsurile?

Acuzatul: Da.

Preşedintele: Pricepeţi şi înţelegeţi de ce acte penale sunteţi învinuit în actul de acuzare al procurorului de stat?

Acuzatul: Da. Mă simt vinovat de ce conţine acuzarea"[40].

Și acuzatul Vavro Hajdu şi-a justificat activitatea „trădătoare" de originea sa etnică şi socială:

„Procurorul: În ce împrejurări aţi început activitatea conspiratoare şi duşmănoasă?

Acuzatul: În lagărul duşmanilor socialismului m-a adus trecutul meu. Am crescut într-o familie burgheză evreiască și am fost educat în spiritul ideologiei burgheze şi a naţionalismului evreiesc"[41].

După terminarea anchetei, s-a trecut la organizarea ultimelor detalii ale procesului. Instanţa care a fost desemnată pentru a judeca acest proces era compusă din judecători civili şi militari, precum şi din asesori

[38] Christopher Andrew, Oleg Gordievski, *op. cit.*, p. 293.
[39] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13029, vol. 2, f. 32.
[40] *Ibidem*, vol. 1, ff. 100-101.
[41] *Ibidem*, vol. 2, f. 21.

populari. Procuratura a fost reprezentată prin patru procurori[42]. Procesul putea, așadar, să înceapă.

Desfășurarea procesului

Procesul s-a deschis la 20 noiembrie 1952, la Praga. În actul de acuzare citit de procurorul de stat, dr. Urválek, se arăta:

„Acuz pe Rudolf Slánský, fostul secretar general al CC al PCC, Bedrich Geminder, fostul conducător al secțiunii internaționale a Secretariatului CC al PCC, Ludvik Freika, fostul șef al secțiunii național economice a Cancelariei președintelui Republicii, Josef Frank, fostul reprezentant al secretarului general al CC al PCC, Vladimir Clementis, fostul ministru al Afacerilor Externe, Bedrich Reicin, fostul vice-ministru al Apărării Naționale, Karel Šváb, fostul vice-ministru al Securității Naționale, Artur London, fostul vice-ministru al Afacerilor Externe, Vávro Hajdu, fostul vice-ministru al Afacerilor Externe, Eugen Löbl, fostul vice-ministru al Comerțului Exterior, Rudolf Margolius, fostul vice-ministru al Comerțului Exterior, Otto Fischl, fostul vice-ministru de finanțe, Otto Sling, fostul secretar al Comitetului regional al PCC la Brno, André Simone, fostul redactor al ziarului *Rude Pravo*, de faptul, căci ca trădători torțkiști-titoiști, sioniști, naționaliști burghezi și dușmani ai poporului cehoslovac, ai orânduirii de democrație populară și ai socialismului, au creat, în slujba imperialiștilor americani și conduși de serviciile dușmănoase din apus, un centru conspirator contra statului, au adus pagube economiei naționale, au subminat orânduirea de democrație populară, au împiedicat construirea socialismului, au slăbit unitatea poporului cehoslovac și aptitudinea de apărare a republicii, pentru a rupe alianța și prietenia fermă cu Uniunea Sovietică, pentru a lichida în Cehoslovacia orânduirea de democrație populară, a reînoi capitalismul, pentru a duce din nou republica noastră în lagărul imperialismului și a-i nimici suveranitatea și independența”[43].

Actul de acuzare era însoțit de un rechizitoriu asupra faptelor comise de acuzați. În cazul fostului secretar general al partidului, se arăta: „În fruntea acestei adunături criminale, al cărui rol a fost de a nimici republica de democrație populară cehoslovacă, au pus imperialiștii americani pe Rudolf Slánský, care a fost demascat ca agent vechi al burgheziei și trădător infam al poporului cehoslovac. Această alegere a imperialiștilor nu a căzut la întâmplare. Asupra lui Slánský, care se trage

[42] *Ibidem*, vol. 5, f. 1.
[43] *Ibidem*, vol. 1, ff. 1-2.

din familia unui comerciant bogat, s-a introdus în Partidul Comunist al Cehoslovaciei, în afară făcând pe comunistul, înăuntru a rămas sluga burgheziei. Caracterul mincinos, falsitatea şi trădarea faţă de mişcarea muncitorească se trage ca un fir roşu în toată activitatea lui. Deja în deceniul al doilea, după cum a fost constatat când a fost în mâna poliţiei, Slánský a negat în mod murdar ideea Partidului Comunist”[44].

În privinţa celorlalţi acuzaţi, instanţa avea în vedere: „Astfel, conspiratorii, în frunte cu Slánský, au pregătit lichidarea orânduirii de democraţie populară în Cehoslovacia şi ducerea republicii în robia imperialiştilor apuseni. Cu conducerea secţiunii internaţionale a CC al PCC este însărcinat, prin stăruinţa lui Slánský, troţkistul şi naţionalistul burghez evreu Bedrich Geminder, unul dintre cei mai apropiaţi prieteni personali ai acestuia. Unul din redactorii ziarului *Rude Pravo* devine André Simone, pe numele adevărat Otto Katz, spion internaţional, sionist şi troţkist. La Brno, în una din cele mai mari şi importante regiuni ale PCC, domneşte milionarul Otto Sling, din care a ieşit un vechi agent americano-englez. În alte regiuni industriale importante ale PCC, prin stăruinţele lui Rudolf Slánský şi Mariei Švermová[45], devin secretari, conducători şi activişti ai aparatului de partid Vitõslav Pucha, Mikulas Landa (Landau), Hanuš Lomský, cu numele propriu Gabriel Lieben, Ervin Polák, Koloman Moško, cu numele propriu Moščovic şi alte elemente aventuriere şi sioniste. Planificarea şi economia naţională este dată în mâna criminală a preşedintelui comisiei naţional-economice de pe lângă CC al PCC, Ludvik Freika, vechi cosmopolit şi – după cum a fost demascat – agentul spionului american Herman Field şi al Intelligence Service. La Ministerul de Finanţe, în funcţia de vice-ministru şi împuternicitul de frunte al lui Slánský este trimis unul din organizatorii activităţii sioniste de subminare în Cehoslovacia şi cel mai însemnat agent al serviciului de

---

[44] *Ibidem*, f. 4.

[45] Maria Švermová, văduva lui Jan Śvermá, îndeplinea funcţia de locţiitor al secretarului general al partidului. A fost arestată în 1951, alături de Vitõslav Pucha, Mikulas Landa, luptător în cadrul Rezistenţei antifasciste în Marea Britanie, Hanuš Lomský, Ervin Polák şi Moško Koloman, colaboratori şi prieteni ai lui Artur London. Faptul că a renunţat la statutul de văduvă a lui Jan Śvermá şi a vrut să se recăsătorească cu Otto Sling a constituit o crimă de neiertat în ochii partidului. Procesul ei şi al celorlalţi „complici” a fost organizat în 1951, constituind o repetiţie pentru cel al lui Slánský. A fost reabilitată în 1963, împreună cu ceilalţi condamnaţi, rămânând, însă, exclusă din Comitetul Central al P.C.C. (Eugen Löbl, *op. cit*., pp. 201-211).

spionaj israelit, aventurierul Otto Fischl, care, în timpul ocupației în serviciul Gestapoului, a făcut serviciul de lichidare a evreilor și a averii lor. Ministru al Afacerilor Externe devine unul din cei mai apropiaţi prieteni ai lui Beneš și, după cum a fost constatat prin cercetări, vechi agent al serviciilor de spionaj american, englez și francez, însemnat burghez naţionalist slovac, Vlado Clementis. În funcţia de vice-miniștri ai săi trimite Slánský un milionar și vechi agent al Intelligence Service, pe sionistul Hajdu și pe însemnatul agent al serviciului de spionaj american, troţkistul London, pentru a-l ajuta pe Clementis și a-l observa. La Ministerul Comerţului Exterior vine ca vice-ministru agentul dinainte de război al fraților Field și mai târziu și agent al Intelligence Service, Eugen Löbl, și agentul spionajului englez, cosmopolitul Rudolf Margolius, pe care i-a pus acolo Slánský. Vice-ministru al Apărării Naţionale pentru chestiunile de cadre este numit Bedrich Reicin, care mai târziu a fost demascat ca vechi confident al Gestapoului și care a predat morţii pe membrii Comitetului Central în ilegalitate al PCC, redactorii ziarului *Rude Pravo* și pe favoritul poporului cehoslovac, eroul național Fučik. Tocmai pentru aceste crime Reicin, după înfrângerea naziștilor, a devenit un ajutor preţios al lui Rudolf Slánský și un agent al serviciului de spionaj american, englez și iugoslav. Adevăratul conducător al Securității devine Karel Švab, criminal de război mascat, care a chinuit pe deţinuţi în lagărele de concentrare germane”[46].

La fel ca și în procesul de la Budapesta, instanța a menţionat numele lui Noel și Herman Field[47], care aveau misiunea să recruteze

[46] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13029, vol. 1, ff. 9-11.

[47] Noel Havilland Field (1904-1970), comunist american, a făcut spionaj în favoarea serviciului de informaţii sovietic împotriva patriei sale. A lucrat în Departamentul de Stat al S.U.A., iar din 1935 în Liga Naţiunilor, de unde, în vara lui 1940, a fost concediat pe motivul activității sale comuniste. În perioada 1941-1947 a fost directorul Organizaţiei Umanitare Unitariene (U.S.C.). În 1948, pentru a evita convocarea legată de procesul împotriva lui Alger Hiss din partea Comisiei de Investigare a Activității Anti-americane a Congresului, s-a stabilit în Europa de Est. La 11 mai 1949, serviciul sovietic și ungar de securitate a statului l-au arestat la Praga și, în secret, l-au transportat în Ungaria, numele său fiind menţionat în procesul Rajk din noiembrie 1949. În cele din urmă nu a fost convocat în fața unui tribunal, dar a fost ţinut în detenţie din octombrie 1949 până în noiembrie 1954. În decembrie 1954, Noel Field a primit cetățenia ungară, iar din 1955 a lucrat ca redactor și traducător la Editura Corvina din Budapesta, locuind într-o vilă pusă la dispoziție de autoritățile comuniste. În pofida anilor de închisoare la care a fost condamnat pe nedrept, Field a rămas un comunist devotat, regimul comunist

membri de partid în serviciul de spionaj american, în scopul distrugerii comunismului. Interogatoriul lui London din timpul procesului s-a dorit a fi o dovadă în acest sens:

„Acuzatul: Cu Noel Field, cunoscutul agent american, am intrat în legătură în anul 1947 în Elveţia. Era acolo pe atunci conducătorul organizaţiei de ajutor americană Unitarian Service Committee. În mod practic, sub această denumire a funcţionat serviciul de spionaj american și însuși Field era subordonat șefului serviciului de spionaj american Allen Dulles, care avea în Elveţia rezidenţa lui.

Procurorul: Cum aţi aflat aceasta?

Acuzatul: Direct de la Field, când m-am dus cu el în anul 1949 în Cancelaria de informaţii cehoslovacă de la Paris, unde Field mi-a spus că s-a înapoiat de curând din Cehoslovacia, unde a stat mai mult timp și a vorbit cu oamenii săi.

Preşedintele: Aţi vorbit cu cineva despre legăturile personale de spionaj cu Field?

Acuzatul: Da, am vorbit despre ele cu Slánský de mai multe ori în anul 1949, cu Geminder și mai târziu cu Karel Šváb. Mai ales Karel Šváb în aceste convorbiri îmi amintea că aceasta rămâne fără urmări pentru mine"[48].

Noel Field a fost implicat în acest proces ca urmare a faptului că „regizorii de culise", respectiv consilierii sovietici, considerau că, pentru a fi reușite, procesele înscenate aveau nevoie de o naraţiune și de o intrigă complexă, o conspiraţie care să presupună participarea mai multor actori. În acest sens, consilierii sovietici i-au încurajat pe colegii lor est-europeni din organele de securitate să îi distribuie pe „trădătorii" partidelor comuniste de la Berlin, Varșovia, Budapesta și Praga într-un singur scenariu, omul de legătură fiind găsit în persoana lui Noel Field, care îi

folosindu-l pentru condamnarea revoluţiei din 1956 și a activităţii unor dizidenţi. A decedat în 1970, la Budapesta (Mária Schmidt, *op. cit.*, pp. 278-279). Herman Field (1910-2000), arhitect, profesor la Trufs University, fratele lui Noel H. Field. În timpul celui de Al Doilea Război Mondial a lucrat la Cracovia pentru organizaţia umanitară Czech Refugee Trust Fund, care avea ca obiectiv salvarea refugiaţilor din Polonia și Cehoslovacia pentru a-i ajuta să ajungă în Anglia. În august 1949 a zburat la Varșovia, pentru a investiga ce s-a întâmplat cu fratele său. Serviciul secret l-a arestat la aeroport și, timp de cinci ani, l-a ţinut întemniţat. În 1954 a fost eliberat din detenţie și s-a întors în S.U.A. (*ibidem*, p. 278).

[48] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13029, vol. 2, ff. 14-16.

cunoscuse pe unii dintre protagoniști și care putea fi acuzat, în mod plauzibil, de recrutarea tuturor[49]. Prin Field, trebuiau să fie inculpaţi toţi acei comuniști care se lăsaseră corupţi de Occident.

Alături de Noel Field, în cadrul procesului a fost menţionat și numele liderului laburist englez Konni Zilliacus, învinuit la rândul său de activitate de spionaj pe teritoriul Cehoslovaciei, singura sa „vină” fiind aceea că împărtășise punctul de vedere al lui Tito în disputa sovieto-iugoslavă[50]. După cum „mărturisea” în cadrul procesului Vladimir Clementis, în încercarea de „demascare” a politicianului englez: „Ziliacus a venit deseori în Cehoslovacia și eu l-am primit în audienţă pe baza instrucţiunilor lui Slánský. A fost cunoscut, și el singur, de asemenea, nu a tăinuit că este în serviciul Intelligence Service. În autobiografiile sale scoate singur în evidenţă această funcţie a sa. În anul 1946 am citit una din cărţile lui, unde scrie despre trecutul lui politic și din nou scoate în evidenţă activitatea sa în Intelligence Service în timpul războiului de intervenţie în U.R.S.S.

Procurorul: Un rol asemănător a jucat Zilliacus și în Cehoslovacia?

Acuzatul: Da, a venit aici și a intrat în legături.

Procurorul: Arătaţi legăturile concrete ale lui Zilliacus.

Acuzatul: Știu că Zilliacus a fost în anul 1947 la Slánský. Apoi Slánský mi-a telefonat de a primi pe Zilliacus și de a-i da informaţii. Mi-a fost clar că Slánský ştie bine că Zilliacus este în legătură cu serviciul de spionaj englez”[51].

Procesul a decurs fără incidente, fiecare dintre acuzaţi jucându-și rolul la perfecţie, fără nicio abatere de la litera textului și de la regie[52]. Chiar și Rudolf Slánský, care în decursul procesului a devenit victima celor mai odioase calomnii, fiind acuzat de moartea prietenului său, Jan Śvermá[53], sau că a „lucrat activ la scurtarea vieţii preşedintelui Klement Gottwáld”[54], a înţeles să respecte această stranie „mărturisire a păcatelor”:

„Procurorul, dr. Urválek: Cum și pe cine aţi pus în acest centru contra statului, cum l-aţi construit și în ce fel?

Acuzatul: Acest centru contra statului l-am format, după cum deja am spus la interogatoriu, din diferite elemente dușmănoase.

---

[49] Anne Applebaum, *op. cit.*, pp. 400-401.

[50] Galina P. Murașko, *op. cit.*, p. 344.

[51] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13029, vol. 1, f. 135.

[52] Christian Duplan, Vincent Giret, *op. cit.*, vol. I, p. 161.

[53] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13029, vol. 1, f. 60.

[54] *Ibidem*, f. 39.

Procurorul: Aţi strâns o frumoasă adunătură, ce este drept. Şi din aceşti oameni aţi format astfel centrul conspirator contra statului?

Acuzatul: Da, aceşti oameni reprezentau pe activiştii de frunte ai centrului conspirator contra statului"[55].

La sfârşitul procesului, în aşteptarea sentinţei, Slánský a rostit ultima sa declaraţie: „M-am făcut vinovat de crimele cele mai abjecte care se pot comite vreodată. Ştiu că pentru mine nu poate exista nici o circumstanţă atenuantă, nici o scuză şi nici o clemenţă, şi că merit pe bună dreptate dispreţul tuturor. Nu merit alt sfârşit pentru viaţa mea criminală decât cel propus de procurorul de stat"[56].

„Viaţa mea a ajuns la capăt", recunoştea şi Bedrich Geminder, „şi singurul lucru pe care îl pot face este să aleg drumul adevărului şi astfel să salvez partidul... Păşesc spre spânzurătoare cu inima grea, dar sunt relativ calm... aerul devine mai pur şi un obstacol de pe drumul victorios spre socialism este înlăturat. Partidul are întotdeauna dreptate"[57].

Ca şi în celelalte democraţii populare, când sentinţele veneau de la Biroul Politic, şi în cazul procesului Slánský, Klement Gottwald i-a telefonat preşedintelui Curţii de Stat, dr. Novák, dictându-i verdictul în cazul celor 14 acuzaţi: „Vom da unsprezece cravate de cânepă şi trei condamnări pe viaţă"[58]. În aceeaşi noapte, Novák a redactat verdictul, iar a doua zi, 27 noiembrie 1952, ora 9:30, a pronunţat unsprezece pedepse capitale şi trei condamnări pe viaţă[59].

Slánský şi „complicii" săi „şi-au jucat rolurile distribuite de partid, atât în viaţă, cât şi în moarte. Nici nu puteau proceda altfel. S-au integrat în comunitatea adepţilor convinşi ai partidului, în schimb au renunţat la independenţă, la dreptul de a judeca liber"[60]. Aşa cum sunau şi versurile din *Cântecul partidului*, imnul comuniştilor est-germani: „Partidul,

---

[55] *Ibidem*, f. 60.

[56] Christian Duplan, Vincent Giret, *op. cit.*, vol. I, p. 161. La fel ca în procesele de la Moscova, în tiradele procurorilor acuzatori se cerea pedeapsa cu moartea pentru „câinii turbaţi", deosebirea constând în faptul că aceasta urma să aibă loc prin spânzurare şi nu prin împuşcare.

[57] Anne Applebaum, *op. cit.*, p. 407.

[58] Christian Duplan, Vincent Giret, *op. cit.*, vol. I, p. 161.

[59] Cele unsprezece condamnări la moarte au fost pronunţate împotriva lui Rudolf Slánský, Bedrich Geminder, Ludvik Freika, Josef Frank, Vladimir Clementis, Bedrich Reicin, Karel Šváb, Rudolf Margolius, Otto Fischl, Otto Sling şi André Simone, în timp ce Artur London, Vávro Hajdu şi Eugen Löbl au supravieţuit acestui proces.

[60] Mária Schmidt, *op. cit.*, p. 197.

partidul, el are întotdeauna dreptate!/Şi tovarăşii şi astfel va rămâne mereu,/Pentru că acela care luptă pentru dreptate/Are întotdeauna dreptate”[61].

Ca o ironie a sorţii, autorul versurilor a fost un comunist german de origine cehă, pe numele său Louis Fürnberg, care s-a refugiat în Palestina în timpul celui de Al Doilea Război Mondial şi a revenit la Praga în 1946. Fiind evreu, a devenit o persoană suspectă în Cehoslovacia anului 1949, astfel că a fost exclus de la participarea la congresul partidului desfăşurat în acelaşi an. A compus versurile imnului *Cântecul Partidului* de tristeţe sau poate pentru că spera să îşi recapete poziţia pierdută. Şansa i-a surâs mai apoi, deoarece, în loc să i se însceneze un proces ca lui Slánský, a fost trimis ca diplomat în Germania de Est. Cântecul a fost interpretat pentru prima dată la congresul partidului de la Berlin, din 1950, unde s-a bucurat de apreciere. În cele din urmă, a devenit imn al Partidului Comunist German, fiind auzit cu regularitate la evenimentele oficiale de partid, chiar până în anii 1980, de multe ori cu mare succes[62].

Conform raportului ambasadei R.P.R. la Praga, procesul s-a dorit a fi o lovitură dată „agenturilor de spionaj imperialiste americane, engleze şi franceze, precum şi celor titoiste şi israelite, puse în slujba spionajului american, cât şi pentru demascarea troţkismului, sionismului şi francmasoneriei ca unelte ale lagărului imperialist împotriva socialismului şi a păcii”[63], un accent deosebit punându-se pe sionism. Aşa cum se arăta în actul de acuzare, „în 1947, la Washington, s-a hotărât la o consfătuire conspirativă Truman, Acheson[64], preşedintele de mai târziu al guvernului statului Israel, Ben Gurion, fostul ministru de Finanţe al SUA, Morgenthau, şi ministrul de mai târziu al Afacerilor Externe ale statului Israel, Sharet, asupra aşa-zisului «plan Morgenthau»[65], care stabileşte condiţiile pentru care S.U.A. vor sprijini statul Israel. În acest plan era pusă şi condiţia ca organizaţiile sioniste să fie larg folosite pentru

[61] Anne Applebaum, *op. cit*., p. 526.
[62] *Ibidem*, p. 527.
[63] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13029, vol. 5, f. 1.
[64] Dean Gooderham Acheson, subsecretar şi apoi secretar de stat al S.U.A. în perioada 1945-1953, arhitect al politicii americane în timpul Războiului Rece şi unul dintre promotorii Doctrinei Truman, Planului Marshal şi Organizaţiei Tratatului Atlanticului de Nord (Thomas Parish, *op. cit*., p. 16).
[65] Henry Morgenthau (1891-1967), ministru de Finanţe al S.U.A. între 1934-1945. A fost autorul planului care i-a purtat numele şi care conţinea propuneri pentru reabilitarea economică a Germaniei postbelice (Mária Schmidt, *op. cit.* p. 297).

activitatea de spionaj în ţările de democraţie populară, în interesul sprijinirii eforturilor imperialiştilor americani de a stăpâni lumea. Îndeplinirea scopurilor criminale în Cehoslovacia a fost încredinţată însemnatului agent american, fostului ambasador al statului Israel în ČSR, lui Avriel Yehud Uberall. După venirea sa în Cehoslovacia, Uberall s-a unit cu Slánský şi cu Geminder şi a început să colaboreze activ cu ei pentru realizarea acestui plan sinistru al lui Truman şi Ben Gurion, servitorul imperialismului american. Ben Gurion a produs o situaţie grea materială poporului muncitor din Israel, a suprimat libertăţile democratice şi a creat o situaţie insuportabil de grea, în special pentru populaţia arabă, care suferă de o crudă discriminare”[66].

La rândul său, şi Rudolf Slánský a oferit detalii referitor la colaborarea sa cu sioniştii:

„Preşedintele: «Aţi făcut aluzie că aţi impus în locuri importante sionişti. Cum a fost de fapt»? Acuzatul: «La fel cum m-am sprijinit de alţi naţionalişti burghezi, m-am sprijinit şi pe sionişti, a căror activitate duşmănoasă tindea, de asemenea, la lichidarea orânduirii de democraţie populară în Cehoslovacia. Am plasat elemente sioniste în sectoare importante în aparatul de stat, economic şi de partid şi, de asemenea, le-am apărat. Aceşti sionişti au impus mai departe alţi sionişti în diferite sectoare ale vieţii de stat şi economice şi prin intermediul sioniştilor am avut apoi legături cu organizaţiile sioniste». Şi acuzatul Slánský numeşte apoi pe colaboratorii săi, Geminder, Frejka, Sling, Löbl, Margolius, Hajdu, London şi o întreagă serie de alţi sionişti, care au venit în partidul comunist ca agenţi direcţi ai marii burghezii, din care proveneau şi care erau în legătură prin interese de clasă asemănătoare. Numai de aceea s-au întâlnit pe aceeaşi bază cu mişcarea sionistă mondială, înfiinţată şi reprezentată de cei mai înalţi monopolişti şi financiari anglo-americani. De aceea, şi acuzatul Slánský, la întrebarea preşedintelui tribunalului, dr. J. Novák, referitoare la însemnătatea acestor legături cu sioniştii, răspunde: «Însemnătatea acestor legături ale mele şi ale întregului centru conspirator contra statului cu sioniştii şi cu organizaţiile sioniste constau în aceea că organizaţiile sioniste din Cehoslovacia erau în legătură cu organizaţii asemănătoare sioniste din ţările capitaliste. Întreaga mişcare sionistă mondială a fost *de facto* condusă de şi stăpânită de imperialişti, în primul rând de imperialiştii americani, prin intermediul sioniştilor americani»”[67].

---

[66] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13029, vol. 1, ff. 37-38.

[67] *Ibidem*, f. 68.

Un alt obiectiv a fost combaterea „războiului psihologic dus de Statele Unite împotriva lagărului socialist”, așa cum a reieșit din interogatoriul inculpatului André Simone:

„Președintele: Acum, lămuriţi-ne, ce este Oficiul american pentru războiul psihologic?

Acuzatul: Oficiul american pentru războiul psihologic este condus de un comitet special guvernamental, în fruntea lui fiind fostul șef al Statului Major al lui Eisenhower și conducătorul de astăzi al serviciului de spionaj american, generalul Bedell Smith[68]. Membrii lui sunt reprezentanţi ai Departamentului de Stat, Ministerului de Război, bisericii catolice și protestante și organizaţiilor evreiești. Oficiul american pentru războiul psihologic organizează, de exemplu, în China de democraţie populară, crime, sabotaje, diversiuni și răspândirea de bancnote false. Acum administrează fondul de 100.000.000 de dolari, pe care în anul 1951 Congresul american l-a votat pentru organizarea de crime, sabotaje, diversiuni contra Uniunii Sovietice și ţărilor de democraţie populară, pentru angajarea de mercenari din rândul emigraţiei din aceste ţări pentru armata americană.

Președintele: Dacă aţi arătat acestea, care ar trebui să fie denumirea adevărată pentru acest oficiu?

Acuzatul: Oficiul american pentru războiul fierbinte, după cum spun ei asasinării poporului, pentru agresiunea criminală atomică contra Uniunii Sovietice și ţărilor de democraţie populară.

Președintele: Deci, ce fel de oficiu este?

Acuzatul: Este un oficiu barbar”[69].

Este posibil, de asemenea, ca procesul Slánský să fi fost, de fapt, un contraproces, prin care se arăta opiniei publice internaționale că acuzațiile ce aveau în vedere influența comunistă asupra administrației americane, precum și spionajul desfășurat de Uniunea Sovietică în S.U.A., nu erau decât manevre propagandistice antisovietice rău intenționate[70].

---

[68] Generalul Walter Bedel Smith a îndeplinit funcția de director al C.I.A. între anii 1950-1953 (Thomas Parish, *op. cit.*, pp. 264-265).

[69] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13029, vol. 2, f. 37.

[70] Mária Schmidt, *op. cit.*, p. 83. De altfel, sovieticii mai experimentaseră genul acesta de acțiuni atunci când au organizat, în februarie 1949, procesul împotriva primatului Ungariei, cardinalul József Mindszety, ca răspuns la cel desfășurat în Statele Unite, în care unsprezece membri cu funcții de conducere ai Partidului Comunist American au fost condamnați pentru activitate subversivă (*ibidem*, p. 23).

Faptul că, în paralel cu procesul Slánský, în Statele Unite avea loc campania de protest pentru împiedicarea execuţiei soţilor Rosenberg, acuzaţi de spionaj nuclear, ne oferă o imagine detaliată a mizelor urmărite de sovietici. Întreaga stângă „progresistă" și-a manifestat simpatia faţă de soţii Rosenberg, „nevinovaţi", condamnaţi la moarte de „justiţia de clasă" din Statele Unite, fără a exista nicio luare de poziţie faţă de victimele procesului Slánský[71].

Autorităţile comuniste din R.P.R. au urmărit cu atenţie evenimentele de la Praga, Biroul Politic hotărând trimiterea unei delegaţii care să asiste la proces[72]. La rândul său, ambasada R.P.R. la Praga a trimis un raport cu privire la desfășurarea procesului, în care sublinia pregătirea în cele mai bune condiţii a acestuia[73]. Se pare, așa cum subliniază unii autori, că interesul liderilor P.M.R. pentru procesul Slánský decurgea din intenţia de a organiza, la rândul lor, un proces în care rolurile „evreului sionist" Slánský și al „burghezului naţionalist" Vladimir (Vlado) Clementis să fie jucate de Ana Pauker și Lucreţiu Pătrășcanu[74], numai moartea lui Stalin zădărnicind aceste planuri. De asemenea, la 14 ianuarie 1953, la o zi după publicarea în „Pravda" a anunţului privind „descoperirea complotului medicilor asasini, care au atentat la viaţa conducătorilor U.R.S.S. printr-un tratament nociv", la București a avut loc ședinţa Biroului Politic al C.C. al P.M.R., în care Gheorghiu-Dej a declarat că „trebuie să punem pe ordinea de zi a Biroului Politic analiza experienţei procesului din Cehoslovacia și cele ce s-au petrecut în U.R.S.S. cu banda

---

[71] *Ibidem*, p. 190.

[72] Delegaţia era compusă din Ronea Gheorgiu, membră în Comisia de Control a P.M.R., gen. mr. Vladimir Mazuru, șeful Direcţiei a IV-a Contrainformaţii în Armată din cadrul Securităţii, Ioan Șoltuţiu, anchetator penal de Securitate, și I. Fîntînaru, redactor la organul de presă al partidului „Scânteia", ultimul semnând ample corespondenţe de la proces, intitulate *Din sala de judecată* (Liviu Rotman, *Evreii din România în perioada comunistă, 1944-1965*, Iași, Editura Polirom, 2004, p. 43).

[73] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13029, vol. 5, f. 1.

[74] Teșu Solomovici, *Securitatea și evreii. Teroare. Crime. Turnători. Colaboraţioniști*, vol. II, București, Editura Teșu, 2004, p. 31. De altfel, în timpul desfășurării procesului de la Praga, ambasadorul sovietic A.I. Lavrentiev l-a întrebat pe Gheorghiu-Dej dacă existau „relaţii criminale ale trădătorilor cehoslovaci cu persoane române" (Mioara Anton, *Ieșirea din cerc. Politica externă a regimului Gheorghiu-Dej*, București, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2007, p. 48).

de «medici». În mod special, va trebui să discutăm aceste probleme"[75]. Problemele vizate de liderul P.M.R. erau sionismul, „una din principalele agenturi ale imperialismului americano-englez", precum și „membrii de partid noi, care țin pașaportul în buzunar ca să plece în Israel"[76].

Urmările procesului

Pronunțarea și ducerea la îndeplinire a verdictului în cazul celor 14 condamnați nu a pus capăt epurărilor din cadrul P.C. Cehoslovac. După cum menționa ambasada R.P.R. la Praga:

„Slánský a declarat că el este autorul moral nu numai al grupului care se află în fața instanței, că afară de ei mai sunt sute de oameni plasați în diferite funcții, unii conștienți, alții inconștienți, atrași în acest complot.

Menționăm că, în cursul procesului, atât Freika, cât și Lőbl, au declarat că Gregor, ministrul Comerțului Exterior, a asistat și aprobat unele tranzacții comerciale în defavoarea Cehoslovaciei.

De asemenea, am fost informați că după proces au fost arestați Gregor, fost ministru al Comerțului Exterior, Svobodca, ministru adjunct de Securitate, Noseķ, ministru de Interne"[77].

În total, au fost organizate treizeci și cinci de procese „secundare", care au urmat procesului Slánský, fiind pronunțate șase sute treizeci și nouă de condamnări, dintre care unsprezece pedepse capitale și patruzeci și opt de întemnițări pe viață, restul însumând un total de șapte mii opt sute cincizeci de ani de închisoare[78].

După moartea lui Stalin, urmată la scurt timp de cea a lui Gottwald[79], precum și după valul de liberalizare adus de Congresul al XX-lea al P.C.U.S., s-a trecut la declanșarea dezbaterii asupra stalinismului și a urmărilor sale, dar, spre deosebire de Polonia sau Ungaria, aceasta nu va avea un rezultat imediat și radical, din cauza lipsei de mobilizare a populației sau a absenței unei alternative politice clare în cadrul partidului[80]. În cele din urmă, în aprilie 1963, noul secretar general al partidului și președinte al Republicii, Antonin Novotný, a prezentat în fața Comitetului Central al partidului raportul comisiei însărcinate cu

[75] Teșu Solomovici, *op. cit.,* p. 90.
[76] *Ibidem*, pp. 89-90.
[77] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13029, vol. 5, f. 8.
[78] Christian Duplan, Vincent Giret, *op. cit*., vol. I, p. 162.
[79] Ca urmare a contactării unei răceli puternice la funeraliile lui Stalin.
[80] Christian Duplan, Vincent Giret, *op. cit,* vol. II, p. 32.

revizuirea proceselor staliniste din perioada 1950-1954. La 16 mai 1963, Curtea Supremă a anunţat că, pentru opt din cei unsprezece condamnaţi la moarte, „legea fiind încălcată, se impune casarea verdictului original”, ceilalţi trei condamnaţi la închisoare pe viaţă fiind deja achitaţi[81]. Cu toate acestea, reabilitarea era una parţială, limitată la planul penal, deoarece postum, Rudolf Slánský, Otto Sling şi Otto Fischl rămâneau excluşi din partid[82], reabilitarea totală fiind obţinută în timpul „Primăverii de la Praga” din 1968[83].

Concluzii

Procesul „liderilor centrului de conspiraţie antistatală, condus de Rudolf Slánský”, face parte din seria a ceea ce în Occident au fost denumite „procese vizualizate” sau „procese de vitrină”, adică procesele în care, în loc de jurisdicţia bazată pe fapte adevărate, se inventau cazuri în care acuzaţiile se construiau „prin tratarea creativă a faptelor” şi se căutau pentru ele inculpaţi corespunzători[84]. La fel ca în Uniunea Sovietică, epurările şi instituţionalizarea terorii au dus la pulverizarea societăţii civile şi cvasi-atomizarea populaţiei de către partid. În faţa partidului-stat nu a mai existat de acum încolo decât o societate fantomatică, formată din indivizi izolaţi, descurajaţi din cauza fricii de a se asocia între ei. Violenţa limbajului din propaganda de partid, faptul că victimele erau obligate să-şi mărturisească „crimele”, grija regimului ca ele să fie repetate în cadrul proceselor-spectacol, incriminările, auto-incriminările şi pocăinţa publică, toate acestea trebuiau să demonstreze populaţiei existenţa unui vast complot, care a cuprins toate straturile societăţii şi, în consecinţă, să îndemne la vigilenţă sporită.

Pentru a putea supravieţui în această nouă situaţie, întreaga populaţie a fost constrânsă să dezvolte un fel de schizofrenie permanentă[85], dizidentul ceh Vaclav Havel ilustrând-o cel mai bine într-un eseu, în care a vorbit despre responsabilul unei prăvălii cu zarzavaturi, care plasase în vitrină, printre cepe şi morcovi, lozinca „Proletari din

---

[81] *Ibidem*, p. 275.
[82] Eugen Löbl, *op. cit.*, pp. 208-209.
[83] Artur London, *op. cit.*, p. 455.
[84] Mária Schmidt, *op. cit.*, p. 20.
[85] Martin Malia, *La tragédie soviétique. Histoire du socialisme en Russie, 1917-1991*, Paris, Éditions du Seuil, 1995, p. 351.

lumea întreagă, uniţi-vă!”[86].

Acest triumf al partidului-stat asupra populaţiei a creat, fără ca regimurile comuniste să-şi dea seama, premisele eşecului final. După ce s-a pus capăt proceselor spectacol, prăpastia existentă între mitul comunist și realităţile cotidiene nu a putut fi acoperită decât printr-o teroare permanentă, legitimată prin fantezia unei conspiraţii universale. În același timp, însă, această legitimitare ideocratică a Partidului absorbită în persoana lui Stalin reprezenta o construcţie extraordinară și fără precedent, dar care avea și punctele sale slabe, deoarece a indus în rândul populaţiei un imobilism care a pus în discuţie viitorul regimurilor comuniste[87].

În timpul procesului de la Praga, o senzaţie cumplită de *déjà vu* i-a cuprins pe comunişti, simpatizanţi ai comuniştilor şi foşti simpatizanţi, atât din Europa de Est, cât și din Europa Occidentală. Astfel, Arthur Koestler, scriitor german de origine maghiară, a izbucnit în plâns când a ascultat la radio „mărturisirea” vechiului său prieten, Otto Katz. Koestler, care cunoștea procesele din anii Marii Terori, al căror mecanism l-a înfățișat în romanul *Întuneric la amiază*, încercase să-și reprime astfel de amintiri urâte pe altarul luptei împotriva fascismului, dar acum duplicitatea regimului sovietic îi apărea din nou în faţă, împreună cu toate lozincile de partid, goale de conţinut și înspăimântătoare[88].

Și tinerii din ţările comuniste aveau sentimente contradictorii. Krýsztof Pomian, fiul unei familii comuniste poloneze, şi-a amintit că „nu se făcea să discutăm despre arestări, ele erau acceptate fără comentarii. Și cum acesta nu era un subiect de discuţie, nu era nici unul de reflecţie”. În 1952, însă, împreună cu un prieten de origine evreiască, a citit relatări apărute în presă despre procesul Slánský. Prietenul său l-a întrebat ce părere avea despre proces, iar Pomian i-a răspuns că nu avea niciuna, deoarece era un proces ca oricare altul. Atunci, prietenul său a explodat: „Nu vezi că este vorba despre antisemitism?”. Discuţia l-a făcut pentru prima dată pe Pomian să cadă pe gânduri asupra caracterului regimului comunist[89].

Pentru foştii deţinuţi politici din Uniunea Sovietică, victime ale Marii Terori, procesul Slánský a reprezentat rememorarea tragediei la care

---

[86] Vaclav Havel, *Puterea celor lipsiți de putere. În memoria lui Jan Patočka*, în Idem, *Viața în adevăr*, București, Editura Univers, 1997, pp. 52-130.
[87] Martin Malia, *op. cit.*, p. 352.
[88] Anne Applebaum, *op. cit.*, p. 407.
[89] *Ibidem*, p. 542.

luaseră și ei parte. Evghenia Ghinzburg și-a amintit, când i-a căzut în mână cartea lui Arthur London, *Mărturisirea*, că speranțele sale, după eliberarea din Gulag, în sosirea Secolului de aur fuseseră spulberate de faptul că „oamenii continuau să fie chinuiţi rafinat, umiliţi, erau puși să joace, conform unor scenarii, «procese juridice» rușinoase... Oamenii continuau să fie SPÂNZURAŢI pentru nimic, fără nici o vină... Și cenușa lor era împrăștiată în vânt...”[90].

După schimbările produse în U.R.S.S. prin creșterea caracterului de masă al partidului, reducerea rolului poliţiei politice și dispariţia terorii arbitrare s-a asigurat pentru o vreme liantul ideologiei comuniste și simbolul coeziunii puterii. Spargerea blocadei informaţionale despre adevărata faţă a comunismului a jucat un rol important în căderea acestor regimuri. Așa cum afirma Artur London, în august 1970, „există o diferenţă între Praga anilor ’50 și cea de astăzi. În acea perioadă, acuzatul era singur, izolat. El mărturisea și o mare parte a populaţiei credea mărturisirile sale. Astăzi, cei care apar în faţa tribunalului ştiu ce crede opinia publică despre ei. Ei nu sunt deloc singuri”[91].

---

[90] Evghenia Ghinzburg, *Jurnal, vol 2: Ocna... ce binecuvântare*, București, Corint Books, 2016, p. 506.

[91] *Apud* Annie Kriegel, *Les grands procès dans les systèmes communistes. La Pédagogie infernale*, Paris, Gallimard, 1972, p. 186.

Valeriu MEDIAN

Misiune în vremuri furtunoase. Nunțiul Apostolic Andrea Cassulo, diplomat la București[1]

Mission in stormy times. Apostolic Nuncio Andrea Cassulo diplomat in Bucharest

Having the longest diplomatic mission among the representatives of the Holy See in Bucharest, between 1936–1947, the Apostolic Nuncio Andrea Cassulo integrated itself into the reality of this country, becoming one of the well-known actors of the Romanian society of that time. As a man of the Church, he was fully involved in the life of the Catholic Church of both rites in Romania, generously and responsibly putting the attributes of his hierarchical mission in the service of the community, if we were to remember only the consecration of two Latin bishops, Áron Márton and Marcu Glaser.

In addition, it must be said that his diplomatic mission was according with the efforts of the Catholic resistance against Nazi repression in Europe. The diplomat prelate fought firmly but skilfully, using the full range of means at his disposal: the anti-Jewish attitude of the authorities of the time. The quality of supporter of the Jewish population, massacred or severely persecuted then in that geographical area, according to the inhuman ideologies of that historical moment, was later recognized by being awarded the title of right between peoples by the Yad Vashem Institute in Jerusalem.

Etichete: Nunțiu/Nunțiatură Apostolic/Apostolică, Holocaust, Arhiereu, Evrei/Comunitate, Reprezentant/Reprezentanță, Diplomatic/Diplomatică, Biserica Catolică din România, Romano-Catolică/Greco-Catolică

Keywords: Apostolic Nuncio/Nunciature, Holocaust, Bishop. Jews/Community, Diplomatic Representative/Representation Catholic Church from Romania, Roman-Catholic / Greek-Catholic

Orice suflet sensibil, trecând pragul holului de acces în Palatul Nunțiaturii Apostolice din București, edificiu ridicat într-o locație amplasată pe fosta stradă Esculap, devenită ulterior strada dr. Lueger, nr. 5, astăzi fiind strada Pictor Constantin Stahi, nr. 5-7, după planurile

---

[1] *Respectueusement Dédié a Son Excellence, Mgr. Miguel Maury BUENDIA, Nonce Apostolique à Bucarest*.

arhitectului Giulio Magni[2], rămâne impresionat de farmecul inconfundabil al acelui imobil. Se înfățișează ochilor privitorului o clădire cu arhitectură deosebită, unică, din respectiva zonă a capitalei, a cărei însemnătate rezidă în ceea ce adăpostește, de fapt între ziduri, acest splendid ansamblu arhitectonic.

Pe de o parte, Palatul, fostă reședință arhiepiscopală romano-catolică, își leagă cea mai mare parte a existenței sale istorice ca locație a Ambasadei vaticaneze din București. Ajuns aici, ești întâmpinat chiar după ușa de la intrarea holului de acces de o masivă placă de marmură, încastrată pe peretele din partea stângă a spațiului de primire a oaspeților. Pe ea sunt dăltuite cu litere aurii numele unora dintre arhiereii catolici, care au trăit în acest spațiu geografic, precum și anul MDCCCCXXVI. Deși astăzi toți aceștia au trecut la cele veșnice, au devenit, între timp, adevărate pagini de referință ale istoriei ecleziastice românești.

Placa de la intrarea în sediul Nunțiaturii apostolice

[2] Inițiativa construirii unui sediu nou al Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București a aparținut arhiepiscopului Franz Xaveriu von Hornstein (1840-1905), cleric catolic de origine elvețiană. Edificiul a fost inaugurat în anul 1901 ca Palat al Arhiepiscopiei romano-catolice din București. În generosul spațiu al imobilului respectiv s-au regăsit mai mulți ani împreună atât reședința arhiepiscopală, sediul Nunțiaturii Apostolice, și, după anul 1922, seminarul arhidiecezan. Ca urmare a tratativelor dintre arhiepiscopul Alexandru Th. Cisar și Nunțiul Apostolic Andrea Maria Dolci, statul Vatican a achiziționat, la 21 decembrie 1925, contra sumei de zece milioane lei, palatul respectiv doar ca sediu al reprezentanței diplomatice a Sfântului Scaun din capitala țării noastre. Prin intermediul sumei de bani obținute ca urmare a tranzacției, Arhiepiscopia Romano-Catolică de București a reușit amenajarea reședinței curiei arhiepiscopale latine, a casei parohiale aferente catedralei Sfântul Iosif, precum și a sediului seminarului arhidiecezan.

Pe de alta, însă, cum admirația și curiozitatea se întrepătrund în mintea vizitatorului, oricât de atent ar fi cenzurat de protocolul aparent rigid şi de aerul sobru ale acestei reprezentanţe diplomatice a Sfântului Scaun apostolic din România, privirea poposește, inevitabil, și asupra pereţilor pe care sunt expuse portretele pictate ale arhiereilor care au deţinut în trecut demnitatea de Nunţiu Apostolic în ţara noastră. Imagistic, prin intermediul reprezentărilor picturale, se derulează dinaintea feţei privitorului intervalul cronologic dintre momentele 1 septembrie 1920[3] şi 5 iulie 1950[4], apoi, fireasca scurgere a anilor ultimului sfert de veac.

Între respectivele portrete[5], datorită rezonanţei plăcute a sonorităţii numelui, dar şi a lungimii ca segment temporal a mandatului

---

[3] Data învestirii arhiepiscopului de *Hadrianopolitanus in Haemimonto*, ulterior cardinal al Sacrei Biserici Romane, Francesco Marmaggi (31 august 1870-3 noiembrie 1949), ca Nunțiu Apostolic în Regatul României. În această calitate de diplomat, de exemplu, a participat la sărbătorile dedicate încoronării Regelui Ferdinand I și a Reginei Maria ca suverani ai României Mari, la Alba Iulia, pe 15 octombrie 1922.

[4] Momentul demisiei și al expulzării Regentului Nunțiaturii Apostolice din România, Arhiepiscopul Gerald Patrick Aloysius O'Hara, precum și a principalilor săi colaboratori de la București, la 7 iulie 1950, din țara noastră, intrată în sfera de influență politică sovietică. *De facto*, expulzarea acestora s-a produs ca urmare a unui prim proces al unui „*grup de spioni și trădători*", judecat în fața Tribunalului Militar din București, între 28-30 iunie 1950. Desfășurarea procesului a „scos la lumină" faptul că, folosindu-se de calitatea lor diplomatică, s-ar fi amestecat în treburile interne ale R.P.R: „Monseniorul O'Hara Gerald Patrick, Regent al Nunțiaturii, Monseniorul Del Mestri de Schönberg Guido, auditor al Nunțiaturii, Kirk C. John, secretar al Nunțiaturii". În atari condiții, „Guvernul RPR aduce la cunoștință că prezența în RPR" a acestora „nu mai este dorită și, în consecință, cere ca cei notați mai sus să părăsească RPR în următoarele 3 zile de la prezentarea acestei Note", datată 4 iulie 1950 (Ministerul Afacerilor Externe al României, Direcția Arhivelor Diplomatice, *România – Vatican Relații diplomatice*, vol. I 1920-1950, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 359).

[5] Trecerea succintă în revistă a mandatelor reprezentanților diplomatici ai Sfântului Scaun în România, toți arhierei ai Sacrei Biserici Catolice, are următoarea configurație cronologică: Francesco Marmaggi † (1 septembrie 1920 a fost numit în România–apoi, la 30 mai 1923, a devenit Nunțiu Apostolic în Cehoslovacia); Angelo Maria Dolci † (a fost numit la București, pe 30 mai 1923, iar la 13 martie 1933 a demisionat); Valerio Valeri † (1 iulie 1933 a fost numit Nunțiu Apostolic în România – iar la data de 11 iulie 1936 a fost transferat Nunțiu Apostolic în Republica Franceză); Andrea Cassulo † (a fost acreditat în capitala

petrecut în România, se detașează, individualizându-se, persoana Arhiepiscopului Andrea Cassulo[6]. Totodată, s-ar impune a fi reținută, în

țării noastre pe data de 14 iunie 1936 – ulterior, din 3 iunie 1947, a devenit Delegat apostolic în Turcia). Finalul respectivei perioade a istoriei românești a fost marcată de întreruperea unilaterală a contactelor diplomatice dintre România și Sfântul Scaun. Șirul ambasadorilor acreditați aici, care au reprezentat Statul Vatican, s-a încheiat cu Monseniorul Gerald Patrick Aloysius O'Hara, Regent al Nunțiaturii Apostolice din România în intervalul dintre 1947-7 iulie 1950. După momentul de cotitură marcat de anul 1989 și reluarea relațiilor diplomatice între țara noastră și Sfântul Scaun, au îndeplinit mandatul de Nunțiu Apostolic următorii arhierei: John Bukovsky, S.V.D. † (la 18 august 1990 a fost numit – la 20 decembrie 1994 transferat Nunțiu Apostolic în Federația Rusă); Janusz Bolonek (numit la 23 ianuarie 1995 – până la 30 septembrie 1998, când a primit o însărcinare ca oficial al Secretariatului de Stat al Sfântului Scaun); Jean-Claude Périsset (la 12 noiembrie 1998 a fost numit Nunțiu Apostolic în România, apoi în România și în Republica Moldova – iar din 15 octombrie 2007 a devenit Nunțiu Apostolic în Germania, actualmente fiind retras pe meleagurile natale, în Elveția) și Arhiepiscopul Francisco Javier Lozano Sebastián, din 10 decembrie 2007, nunțiu în România și Moldova de peste Prut până în momentul retragerii sale la Roma, în data de 20 iulie 2015. Actualul Nunțiu Apostolic în România și Republica Moldova, decan al Corpului Diplomatic, este Înalt Preasfințitul Părinte Arhiepiscop Miguel Maury Bundía, numit la 5 decembrie 2015.

[6] Născut la 30 noiembrie 1869, în Castelleto d'Orba, provincia Alessandria, dieceza de Tortona, din părinții Giuseppe și Maria Cassulo, născută Mason. Primii ani de formare intelectuală i-a urmat la Ovada, la școala *I chierici regolari poveri della Madre di Dio delle scuole pie* (a clericilor regulari săraci ai Maicii Domnului ai școlilor pioase) și în Seminarul episcopal de la Chiavari. Ulterior, a absovit Universitatea Pontificală Sfântul Thoma d'Aquino „Angelicum" de la Roma, în anul 1898. Concomitent, la data de 23 decembrie 1893, a fost hirotonisit preot de arhiepiscopul de Pontremoli, ulterior de Florența, Alfonso Maria Mistrangelo. Pas cu pas, a parcurs ascendent diferite trepte administrative în serviciul Bisericii: secretar al episcopului consacrator, canonic al catedralei Santa Maria del Fiore și, din anul 1911, vicar general al arhidiecezei de Florența. Accederea la treapta arhierească s-a făcut la 15 aprilie 1914, când a fost promovat episcop de Fabriano e Metalica și, după alți șase ani, la data de 25 ianuarie 1921, a fost numit arhiepiscop de Leontopolis in Augustamni, cu jurisdicție în Egipt și părțile afro-asiatice. Cooptarea în diplomația Vaticanului a impus, potrivit practicii tradiționale ecleziastice, ridicarea la treapta arhiepiscopală. Din această postură a debutat seria mandatelor sale diplomatice reprezentative. Astfel, a îndeplinit misiunea de Delegat Apostolic în Egipt și Arabia, între 1921-1927. Apoi, s-a aflat în postura de Delegat Apostolic pentru Canada și Terranova, între 7 mai 1927 și 14 iunie 1936. Din acel moment a desfășurat un îndelungat mandat ca

contextualitatea succint expusă, observaţia de natură certă că mandatul îndeplinit ca misiune diplomatică la Bucureşti a respectivului diplomat ecleziastic a însumat un interval de aproape unsprezece ani în derularea lui.

Sosirea în România a Nunţiului Cassulo s-a produs într-o perioadă a normalității istorice, a firescului evolutiv al vieţii economice şi socio-politice a ţării noastre, considerat în paginile istoriografiei de specialitate, fie de către istoricii români, fie de cei străini, drept reper comparativ, şi, pe cale de consecinţă, a fost invocat în această accepțiune de majoritatea surselor edite dedicate acelor vremuri. Dar, debutul mandatului său nu lăsa nici un moment loc presupunerii anticipative că, din frumuseţea şi normalitatea primelor zile ca ambasador pe meleagurile româneşti, va rămâne doar o „dulce și frumoasă amintire”. Prietenia trainică pe care au legat-o românii faţă de acest diplomat de excepţie al Vaticanului îşi va ranforsa configuraţia în perioada marcată de dramatismul anilor celui de Al Doilea Război Mondial. Din nefericire, ca o ironie sinistră a sorţii, şi finalizarea ei s-a petrecut tot în circumstanţe tragice, pe fundalul altor auspicii cu trăsături apocaliptice, acelea ale instaurării forţate a regimului comunist materialist-ateu, sistem importat şi implementat cu ajutorul tancurilor sovietice și la noi în ţară, ca și în celelalte zone ale Europei Central-Răsăritene.

„Raportăm că cu [sic!] trenul simplon de astăzi [14.10.1936, ora 14, min. 25 este înregistrarea datei exacte a telegramei radio, s.n.] pleacă [din gara Timişoara, s.n.] cu destinaţia Bucureşti Nunţiul Papal [Cassullo]. Ambasador al vaticanului [sic!] în Canada…”, nota sârguincios, o probabilă dovadă suplimentară a zelului în practicarea meseriei, mai puţin a flerului profesional ori a probităţii, dovedit şi prin intermediul acestor rânduri de „Insp.[ector] Reg.[ional] de Pol.[iţie] Porumb”[7].

E de reţinut, aşadar, acest detaliu cronologic, care va rămâne fixat în memoria colectivă a posterităţii ca moment al venirii aici, pe meleagurile noastre româneşti, a diplomatului Sfântului Scaun. Entuziasmul şi euforia, inerente oricărui început de drum, se regăsesc

---

Nunţiu Apostolic în România, între 14 iunie 1936 şi 19 februarie 1947. Ulterior, între 3 iunie 1947 şi 9 ianuarie 1952, data înregistrării decesului său, a îndeplinit mandatul de Delegat Apostolic în Turcia şi Administrator apostolic *sede vacante* la Constantinopol, Istanbul. Este înmormântat în cripta din biserica dedicată Sfântului Francisc, din localitatea natală, biserică la întreținerea căreia a contribuit substanțial cu fonduri.

[7] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13.501, f. 3.

atitudinal și la noul diplomat acreditat la București. În aparență, la o lectură făcută într-o primară cheie simplă şi superficială, mirajului şi tentaţiei de a le găsi sorgintea cu greu i se poate rezista chiar şi într-un astfel de demers ştiinţific. Practic, s-ar remarca drept punct de pornire al demersului cognitiv originea italiană a Arhiepiscopului Andrea Cassulo. Cum notorietatea realității istorice că rădăcinile comune latine ale popoarelor noastre se îngemănează a fost deja demonstrată cu argumentație solidă, aceasta ar putea fi considerată generatoarea empatiei pe care apreciatul ierarh a arătat-o constant românilor. Scrutând după esență, însă, se conturează, distingându-se, în tușe neîndoielnice, profilul moral şi trăsăturile personalității sale aparte.

Practic, se constată că devoalarea unicității imaginii sale este susținută prin argumentele incombatabile enunțate de o voce distinctă, apreciată și inconfundabilă, a respectivului timp istoric. Prin apartenența la segmentul etnic al comunității iudaice, originar din România, ilustrul personaj susținător al respectivelor aprecieri laudative nu poate fi suspectat de partizanat filo-latin. Trimiterea se focalizează spre fostul Șef-Rabin al României, ulterior ajuns al Genevei, dr. Alexandru Șafran[8]. Evoc aici termenii deosebit de elogioși prin intermediul cărora venerabilul teolog iudeu, originar de pe meleagurile românești, îl înfățișază pe Cassulo: „Știam că presiunea germană asupra guvernului român urma să se intensifice, eram permanent informat despre aceasta, în mare măsură datorită unor oameni curajoşi, printre care aş vrea să-l amintesc în mod deosebit pe Mgr. Cassulo. Doresc să-mi exprim aici stima și prietenia pentru acest mare umanist. Exista între noi o relaţie excepţională, bazată pe multe afinităţi şi pe un foarte mare respect reciproc. Niciodată n-am găsit uşa sa închisă”[9].

---

[8] Yehuda Alexander Shafran, s-a născut pe 12 septembrie 1910, la Bacău, în România, și a decedat în ziua de 27 iulie 2006, la Geneva, în țara cantoanelor, Elveția. A fost un reputat și apreciat doctor în filosofie, cu teză susţinută în cadrul Facultății de Filosofie a Universității din Viena. De asemenea, a îndeplinit misiunea pastorală de Mare-Rabin, cu o formație enciclopedică multiplă de teolog, istoric și filosof, precum și de scriitor român aparținând tradiției iudaice. După evenimentele din decembrie 1989, a primit și aici, în țară, recunoașterea meritelor personale, fiind desemnat membru de onoare al Academiei Române.

[9] Portretul se continuă în aceleași linii: „Dacă se întâmpla să lipsească din Bucureşti, avea grijă să-mi lase posibilitatea de a-l găsi în caz de urgenţă. Dacă, în mod excepţional, nu puteam să merg la el eu însumi, primea mesajul prin soţia mea, fără să fie fixată o întâlnire. (...) Ca mare diplomat ce era, nu-mi prea vorbea despre atitudinea Vaticanului faţă de evrei şi deloc despre rolul Papei Pius al XII-

Finalmente, dar nu în ultimul rând, poate fi inserată aici, și în aceeași contextualitate evocată deja a prezentării, imaginea proprie a celui vizat de rândurile prezentului studiu. Firesc, concis și sobru, cu rafinamentul specific tagmei diplomatice din care făcea parte, dar cu mare modestie și evidentă căldură lăuntrică, lesne sesizabilă din simplitatea și înlănțuirea curgătoare a vorbelor, iată cum se înfățișează Nunțiul Apostolic Andrea Cassulo însuși:

„ – Sunt de câteva ore în capitala țării dv. …

Nu mă pot considera ca integrat, în calitatea mea oficială de reprezentant diplomatic al Vaticanului, decât după ce mă voi fi prezentat în audiență protocolară la președinția consiliului de miniștri și la palatul regal. Pot să vă exprim însă ce simt, de pe acum, pentru țara și poporul dv.

Salut cu toată căldura și entuziasmul [meu] nobila națiune română, făcându-i cele mai bune urări de prosperitate. În Canada și la Roma mi s-a vorbit despre poporul român în cuvinte de simpatie adânc simțită.

Abia am pus piciorul pe solul românesc și am încercat bucuria sinceră de a putea colabora la menținerea legăturilor, cari au fost întotdeauna dintre cele mai bune între Sf. Scaun și guvernul regal român, precum și a putea lucra pentru binele poporului român, de care mă simt, de pe acum, nespus de atașat”[10].

---

lea. El m-a informat doar că, în 1943, Vaticanul a făcut să-i parvină o anumită sumă de bani pentru deportații din Transnistria și că a fost autorizat să se ducă să-i viziteze. Eu îi sugerasem de mult să facă această călătorie. De fapt, el se servea de marea sa autoritate morală în tot felul de împrejurări, chiar dacă nu era obligat s-o facă. Nu voi repeta niciodată îndeajuns faptul că evreii din România îi datorează enorm, și am fost extrem de mișcat când, mai târziu, mi-a spus, de mai multe ori, că l-am influențat prin felul meu de a prezenta lucrurile. Chiar dacă comportamentul meu nu se acorda întotdeauna cu manierele sale de diplomat perfect, el accepta sugestiile mele, făcute uneori fără etichetă, fiind disperate” (Alexandru Șafran, *Un tăciune smuls flăcărilor*, București, Editura Hasefer, 1996, p. 101).

[10] A se vedea A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13501, f. 4. De altfel, materialul reținut de Direcțiunea Generală a Poliției este un colaj jurnalistic consistent, decupat din paginile cotidianului „Adevărul”, nr. 16.174, datat 16 octombrie 1936. *In extenso*, cuvântul prelatului continua viguros, cu același ton de simpatie și cordial față de poporul român: „Primirea afectuoasă ce mi s-a făcut în drum, întâmpinarea populației, atât de bună și de liniștită, frumusețea câmpiilor românești, atât de bogate cu toate binecuvântările Domnului, recepția ce mi s-a pregătit la sosirea mea în București, – iată atâtea amintiri scumpe și

Raportat la atașamentul față de valorile noastre naționale, precum și legătura empatică aparte pe care prelatul diplomat al Sfântului Scaun le resimţea, exprimându-le fără inhibiţii, faţă de întregul popor român, fără preţiozitate diplomatică stearpă ori artificii retorice prefabricate, stare uşor descifrabilă din sinceritatea interviului, se constată că s-au dezvoltat de-a lungul timpului. Evidenta evoluţie *in crescendo* a sentimentelor filo-românești ale Monseniorului Cassulo s-a datorat și deprinderii lui de a lua contact direct, de a se familiariza cu realitățile pe viu, luând „pulsul” la fața locului. O privire sumară, aruncată în fugă prin publicistica ecleziastică a vremii, devoalează pagini întregi de relatări, prin intermediul cărora sunt rememorate și redate aspecte surprinse cu prilejul vizitelor pe care diplomatul vaticanez le-a făcut prin diferitele regiuni ale României. Spre exemplificare, pot fi evocate aici paginile revistei „Curierul Creştin”, organul oficial al Eparhiei de Cluj-Gherla, nr. 11-12, anul XIX, Cluj, 1-15 iunie 1937. Lecturarea lor, extrasă din paginile tipărite, dezvăluie consideraţii de natura celor care urmează privind vizitaţiile canonice ale Nunţiului Apostolic Andrea Cassulo: „Trimisu[l sic !] Sfântului Părinte a venit să ne vadă la noi acasă, să ne cunoască clerul și poporul credincios, la sate ca şi 12 oraşe, cu realizările pe cari le-a putut face Biserica română unită întru mărirea lui Dumnezeu şi mântuirea poporului credincios, precum şi lipsurile pe care le avem. (...) Nu a cunoscut povara vârstei, nici a drumurilor rele, ci pe lângă cercetarea oraşelor de reşedinţă şi a institutelor cultural-religioase ale Bisericii noastre, a coborât în zeci de sate”[11]. Iar mărturiile publicate în presa vremii ca referințe ale acestor vizite, pe care arhiereul Cassulo le-a întreprins în diferitele locuri, zone ori regiuni ale ţării noastre, sunt susţinute şi prin conţinutul mai multor documente și materiale de arhivă, parcurse în documentarea rândurilor de față.

Nu pot fi ignorate și, pe cale de consecință, trebuie avute în vedere

---

preţioase pentru întreg restul vieţii mele. Majestăţii Sale, suveranul mult iubit de supuşii săi, guvernului român, scumpei naţiuni române, îi prezint, prin dv., salutul meu plin de respect, cu urarea ca poporul român să găsească în spiritul de pace și de colaborare frățească, taina unui viitor din ce în ce mai glorios și dătător de belşug”.

[11] Referințe despre vizitațiile canonice ale Nunțiului Cassulo pot fi întâlnite în cea mai mare parte a presei ecleziastice unite, realitate zugrăvită și prin intermediul paginilor revistei „Cultura Creştină”, nr. 6-7, anul XVII, [Blaj], iunie-iulie 1937. A se vedea, în sensul susținerii celor enunțate, pp. 511 și 512 ale publicației respective.

și redate aici rapoartele și notele care ne-au parvenit din arhiva deja evocată, a fostei poliții politice comuniste, Securitatea – aflate astăzi în custodia C.N.S.A.S. Exemplificăm, în contextualitatea dată, cu trimiterea directă la unul dintre rapoartele Chesturii Poliţiei Municipale Brașov, înaintat Direcţiunii Generale a Poliţiei București. Parcurgerea raportului în speță oferă, de pildă, detalii particularizate și amănunte de esență referitoare la popasul Nunţiului Apostolic în orașul amplasat la poalele Tâmpei: „La ordinul Dvs. №. 35682 conf. din 19 Mai 1939. Avem onoarea de a raporta că Nunţiul Papal a sosit în localitate, în ziua de 25.V.1939, la orele 17,02, cu rapidul „Ardealul". În gară a fost primit de oficialitățile brașovene în frunte cu Dl. Sub Prefect al Județului, de Dr. [Vasile, s.n.] Aftenie canonic din Blaj și protopopul [Mihail, s.n.] Hodârnău din partea bisericei greco-catolice, Dr. Peter Antal, protopopul romano-catolic din Brașov etc."[12].

Paradoxal, și, aparent fără explicaţii vizând esența fenomenului, nu lungul şir al vizitaţiilor canonice, prin care a cunoscut într-o manieră directă și neintermediată realitățile și problemele Bisericii Catolice din România, l-au impus pe Arhiepiscopul Andrea Cassulo drept bunul amic al neamului nostru. Acestea au reprezentat doar partea însemnată a întregului, latura lesne-observabilă la prima vedere, dar secvențială, a activității diplomatice desfășurate la noi de Nunțiul Apostolic Andrea Cassulo, derulată cu abnegație în întreg arealul sacru al spațiului spiritual românesc, cu precădere în cel catolic.

Consacrarea și deplina afirmare a multiplelor calităţi umane, precum şi a înaltei și rafinatei sale personalități angrenate, în plenitudinea ei, într-o încleștare crâncenă, pe viaţă şi pe moarte, avea să survină, precum am afirmat deja, în anii dificili ai celui de Al Doilea Război Mondial. Înfruntarea cu bărbăție a răului, a crimei ridicate la rangul de politică a statului, pretins garant al drepturilor și libertăților cetăţeneşti,

---

[12] Trimiterea se face la A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13501, f. 15. Este avută în vedere nota purtând nr. 174, din 26 mai 1939, a structurii brașovene a Siguranței locale emitente, care, ulterior, la 1 iunie 1939, cu nr. 058880, avea să fie înregistrată în evidențele Ministerului de Interne, Direcțiunea Generală a Poliției, în dosarul 21212/as. Prezența acelor doi clerici români uniți, greco-catolici, la ceremonia primirii nunțiului oaspete, atestă trăinicia relațiilor care se statorniciseră între reprezentantul Vaticanului și reprezentanții situați pe toate palierele administrative ale Bisericii Române Unite. Iar în ceea ce-l privește pe viitorul episcop-mucenic dr. Vasile Aftenie, prietenia dintre el și Nunțiul Apostolic Andrea Cassulo era o realitate notorie a respectivei perioade, care a stârnit pasiuni și invidii omenești printre contemporanii lor.

au impus personalitatea arhiereului Andrea Cassulo în conştiinţa contemporanilor și a posterității din postura dublei sale calități de prelat și de diplomat, reprezentant al Sfântului Scaun. Am decis, în consecinţă, să reiau prin intermediul câtorva considerații personale și fără pretenții, vădit exagerate, ampla, mai vechea și încă insuficient dezbătuta problematică a Holocaustului împotriva populaţiei evreieşti la nivelul continentului european. Până acum, proiecţia istoriografică punea accentul generic pe implicarea Vaticanului în încercarea de contracarare sau de limitare a efectelor distructive ale politicii de inspiraţie fascistă faţă de evrei, după căderea unei importante părţi a Europei sub ocupaţie nazistă. Astfel, având intenţia doar de a focaliza obiectivul cercetării asupra unuia dintre personajele vizibile, prin intermediul cărora Sfântul Scaun a acţionat intens în combaterea soluțiilor de exterminare a evreilor, în redactarea prezentului studiu proiecția a fost reorientată dinspre particular spre general.

Concret, ca accepțiune lingvistico-semantică, termenul de Holocaust și-a restrâns până la particularizare definirea. De regulă, utilizat în limbajul curent și obișnuit al timpurilor noastre, termenul desemnează până la particularizare procesul istoric de masacrare în cele mai brutale și inumane condiții, rămase încă parțial cunoscute chiar și acum, a unui segment din populația continentului european, estimată la aproximativ şase milioane de evrei, copii, femei sau bărbați, de diferite vârste și provenind din aproape toate statele vechiului continent Europa, în anii deceniului patru-cinci ai secolului trecut. Istoriografia de tradiţie ebraică, însă, referindu-se la același fenomen istoric dramatic, parte a sinistrului program ce viza „soluţia finală a problemei evreieşti", are tendinţa de a pune în dezbatere termenul Shoah (Șoah), care se traduce prin cataclism, referindu-se la planul sistemic de nimicire a poporului ales, a evreilor, în timpul celui de Al Doilea Război Mondial.

Dincolo de aceste aparent controversate abordări de sorginte filologică, ce pot fi regăsite fie în planul istoriografic, fie ca accepţiune lingvistică, rămân grozăvia și barbaria totalitarismului ideologic de dreapta, fascist, devenit politică statală. Ele se identifică prin intermediul milioanelor de vieţi umane spulberate, prin sângele nevinovat vărsat din voința sălbatică a minților îmbolnăvite de ură, în suferinţele și dramele care au afectat persoanele, familiile distruse ori destrămate definitiv, în comunitățile condamnate și popoarele damnate să plătească tributul jertfelor sângeroase. Totodată, aceeași proiecţie perspectivă a aprecierii jertfei evidențiază efortul susținut al Bisericii lui Hristos, care, exercitându-și misiunea în plan social, a combătut răul și a tratat rănile

sângerânde. Această latură este susținută, indubitabil, prin strădania de a alina, pe cât posibil, suferința incomensurabilă prin implicarea responsabilă a clericilor cunoscuţi ori anonimi, care, asemenea Nunţiului Apostolic Andrea Cassulo, „știau cui servesc".

Deci, inițial, intenția redactării prezentului studiu n-a fost aceea a focalizării demersului cognitiv pe activitatea desfășurată de Monseniorul Cassulo în protejarea populaţiei evreieşti din România acelor timpuri foarte grele. Există cel puţin trei astfel de demersuri anterioare dedicate integral și tratând extins problematica în speţă, urmând, firesc, metodologii şi finalităţi diferite[13]. De asemenea, nu am vizat nici cea de-a doua direcţie de combatere a răului şi a nedreptăţii înspre care s-a aplecat, spre finele mandatului său diplomatic în România, Nunțiul Andrea Cassulo: încercarea de trenare a comunizării ţării, vizată de acţiunile în forță ale celor „Fără Neam și Dumnezeu", prin devoalarea totalitarismului de inspiraţie sovietică, la fel de dăunător ca totalitarismul fascist. De altfel, se impune ca fiind de bun simţ observaţia că ambele direcții ale implicării sale i-au fost definitorii și, pe cale de consecință, recunoscute mai mult sau mai puţin, atât de amici, cât și de neprieteni. Dar, pe parcursul documentării și redactării studiului, simpla înșirare invocatoare a mişcărilor şi acţiunilor, atât a celor făcute în planul protejării populaţiei de origine iudaică, convertită sau nu la creştinism, cât şi a acelora care vizau apărarea Bisericii Catolice, direct amenințată de noua putere comunistă, au căpătat conturul acceptabil, oferind cadrul în care se configurează, inconfundabilă și distinctă, personalitatea arhiereului Andrea Cassulo[14].

---

[13] Sunt de amintit aici: *Acte Vaticaneze, România și Sfântul Scaun*, precum și articolul *Intervenția Reprezentantului Sfântului Scaun la București în Favoarea Evreilor din România în perioada 1940-1944*, autor drd. Constantin-Adrian Simion, disponibil în variantă web http://www.academia.edu/5560920.

[14] De altfel, ideea redactării studiului dedicat Nunţiului Apostolic Andrea Cassulo a apărut după o vizită făcută în anii trecuți la parohia romano-catolică de la Torriglia, din dieceza de Totona–Italia. Profitând de generoasa invitaţie a părintelui dr. Ioan Furtună, pentru care mulțumim și sub această formă, am vizitat, împreună cu familia, o serie de obiective, printre care se regăsea şi locul naşterii arhiepiscopului Andrea Cassulo. Mi-au produs o impresie deosebită strădaniile și efortul material vizibil pe care ilustrul fiu al acelor meleaguri le-a făcut pentru ridicarea concetățenilor lui prin acces la lumina culturii, iradiind din două surse: şcoala primară comunală şi Biserica locului. Faima generozității și mărinimiei s-au transmis din generaţie în generaţie, astfel încât, deşi a decedat de aproape şapte decenii, locuitorii acelor locuri îi cinstesc memoria cu deosebită

Aplicând, deci, inversarea planurilor din general în particular, Arhiepiscopul Andrea Cassulo, reprezentantul diplomatic al Sfântului Scaun la București, în anii tulburi ai celei de-a doua conflagraţii mondiale, a utilizat căile de acţiune concretizate în tot atâtea modalități de intervenție în ajutorarea evreilor. Temeiul legal și strict delimitat al demersurilor sale îl constituiau prevederile legislaţiei interne a statului român, decurgând din metodologiile specifice aplicării lor problematicii în speță. Totodată, acestea erau coroborate cu reglementările rezultate din documentele internaţionale, asumate de Regatul României prin semnarea şi ratificarea lor, fie cu Sfântul Scaun[15], fie cu alte state, și a practicii în materie. În acest context, se cuvine subliniat și reținut aspectul potrivit căruia intervenţiile Nunțiului Cassulo invocau ca primă instanță situația nativilor evrei convertiţi prin botez la catolicism[16]. Apoi, treptat, treptat, într-o derulare logic-previzibilă, se făcea trimiterea firească la întreaga populație evreiască din ţara noastră, supusă unui regim sever de privaţiuni în vederea exterminării.

Un detaliu de interes al derulării mandatului diplomatic în România al Monseniorului Andrea Cassulo, cu trimiterile recunoscute în

---

condescendență și astăzi. Fotografiile inserate materialului de față sunt mai mult decât expresive în direcţia invocată. De asemenea, acestor impresii le-a fost suport și imbold de finalizare portretul sugestiv al Monseniorului Cassulo pictat de deținutul evreu Leonid Haritonovici, din lagărul de la Covurlui. Prin amabilitatea și cu binecuvântarea actualului Nunțiu Apostolic, Excelența Sa, Înalt Preasfinţitul Părinte Arhiepiscop Miguel Maury Bundía, care, cu părintească deschidere, mi-a permis să preiau acest portret, specificând sursa provenienței, ajutându-mă, totodată, să fotografiez pictura ce împodobește peretele uneia dintre încăperile Nunțiaturii Apostolice, pot ilustra prezentele rânduri cu o piesă de excepție. Pe această cale îmi exprim mulțumirile și recunoștința.

[15] Concordatul dintre Regatul României și Sfântul Scaun a fost semnat pe 10 mai 1927. Ulterior, după dezbateri destul de pătimașe și aprinse în diferite medii și paliere ale societății vremii, cu precădere în cele ortodoxe, reticente la ideea existenţei unei astfel de tratat diplomatic, legea ratificării a fost publicată în „Monitorul Oficial", nr. 126, din 12 iunie 1929.

[16] Ottmar Trașcă, Dennis Deletant, *Al III-lea Reich și Holocaustul din România, 1940–1944, Documente din arhivele germane,* [București], Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel", 2007, p. 384. În contextualitatea evocată se poate insera aspectul că, la momentul 19/20 ianuarie 1942, în Biserica greco-catolică „Sfântul Vasile cel Mare" din București au primit Taina Botezului un număr de 40 de prunci evrei. Rămâne ca provocare ulterioară redactării prezentelor rânduri de identificat și aprofundat parcursul și etapele vieții acestora.

diferitele sfere ale acțiunilor sale, este acela că misiunea, căreia i-a alocat fără rezerve toate resursele fizice personale, i-a fost permanent susținută prin stilul de muncă în echipă desfășurată la noi. Fără a avea, încă, un tablou complet, se cuvine amintit aici faptul că secondant, păstrând proporțiile termenului, i-a fost secretarul nunțiaturii, preotul Guido del Mestri (de Schönberg), care, de asemenea, fusese naturalizat cetățean italian[17]. Acesta sosise în România la 30 aprilie 1943 și făcuse proba calităților sale umane și profesionale, asistându-l și sfătuindu-l cu loialitate, curaj și abnegație pe Nunțiul Apostolic Andrea Cassulo[18].

---

[17] A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310232, ff. 46-48. Numele complet al sacerdotului este redactat Schönferg. Mai trebuie menționat că arhiepiscopul Del Mestri a fost creat cardinal al Sfintei Biserici Romane de Papa Ioan-Paul al II-lea, în Consistoriul din 28 iunie 1991. Fost Nunțiu Apostolic în Germania pentru ultimii ani de activitate, acesta s-a născut la data de 13 ianuarie 1911, la Banja-Luka, în Bosnia-Herțegovina, și a decedat la 2 august 1993, la Nürnberg, în Germania. După anul 1989, a trăit bucuria reîntoarcerii în România, ca reprezentant al Sfântului Scaun, spre a participa la hirotonisirile episcopale ale preoților greco-catolici din ilegalitate: Vasile Hossu pentru eparhia de Oradea și Lucian Mureșan în cea a Maramureșului, imediat după legalizarea Bisericii Române Unite. Personal, am avut oportunitatea de a-l întâlni, împreună cu întregul grup al credincioșilor români uniți ajunși la Roma, cu ocazia ridicării la demnitatea de purpurat, petrecută atunci împreună cu a mitropolitului de pie pomenire al Blajului, dr. Alexandru Todea.

[18] La 9 martie 1945, Siguranța redacta o primă notă informativă ușor ambiguă despre el. Era apreciat drept „tânăr, pare un italian al Renașterii, plin de spirit politic, reținut, iezuit ca formație și temperament, foarte conspirativ". Ulterior, Guido Del Mestri a intrat și el în malaxorul acuzațiilor false, că ar fi pus la punct pe teritoriul român o „vastă organizație de spionaj", subordonată reprezentanței diplomatice a Sfântului Scaun din București. Ceea ce era completamente denaturat, deoarece Nunțiatura nu dorea decât să afle ce se petrecea la data aceea în România, unde presa și alte mijloace de informare erau cenzurate atât de autoritățile românești, cât și de Comisia Aliată (sovietică) de Control. Evident, nu intrau în discuție informațiile care ar fi afectat siguranța națională, ci datele pe care comuniștii evitau să le dea publicității. Între altele, culmea stupidității, i s-a imputat părintelui Guido Del Mestri că, în 1938, ar fi solicitat arhiereilor catolici din țara noastră informații despre mișcarea muncitorească din România, în special despre acțiunile comuniștilor. Alegația, ca și în cazul acuzelor îndreptate contra Monseniorului Andrea Cassulo, era de-a dreptul neverosimilă: secretarul Nunțiaturii ajunsese în țară la noi cu cinci ani mai târziu, în anul 1943, în plină perioadă a desfășurării războiului.

Făcând referire la populația de origine iudaică stabilită la noi, este aproape unanim acceptată realitatea că locuitorii evrei au reprezentat segmentul uneia dintre cele mai importante minorităţi etnice din ţara noastră. Până în anul 1945, cu toate mutațiile dramatice generate de desfășurarea celei de-a doua conflagrații mondiale, România rămânea în aprecierile statistice drept a doua ţară europeană raportat la numărul etnicilor evrei. Numărul acestora se situa atunci, deși înjumătățit față de momentul anterior de referință, 29/31 decembrie 1930 – recensământul populației, undeva la 350.000 de persoane[19], alcătuind comunități distincte, mai ales în arealul marilor orașe. Paleta activităților pe care le desfășurau respectivii cetățeni era diversă, fiind, cu precădere, negustori, mici meseriași, liber-profesioniști, medici sau artiști. Parte a populației ţării, minoritate distinctă şi particularizată, evreii se pot mândri cu o îndelungată istorie a viețuirii pe meleagurile noastre, părerile specialiștilor convergând în direcția ideii că s-au stabilit în Țările Române încă din vremea feudalismului mijlociu. La rigurozitate, mare parte dintre păreri convergând în aceeași direcție, o serie de istorici au emis ipoteza chemării lor de către voievozii moldoveni ori munteni, atât pentru a se stabili aici spre a contribui la revigorarea vieții economice a principatelor locuite de români, dar, mai ales, cu dorința de „a le fi puse în evidență aptitudinile" de creditori potenţi și cu potenţial apreciabil, având, din această perspectivă, un cuvânt greu în ambiţioasele confruntări dintre pretendenţii care voiau accederea la tronul Moldovei ori al Munteniei.

Comunitatea locuitorilor evrei s-a configurat ca entitate de sine stătătoare la nivelul Principatelor Române undeva prin secolul al XIV-lea. Acestor nativi evrei, voievozii moldoveni le-au permis şederea și chiar au încurajat-o, tolerându-i îndeosebi pentru a-i implica activ în dezvoltarea economică a târgurilor și orașelor importante, în ridicarea întregii regiuni. În acest sens, izvoarele istoriografice atestă realitatea că prima comunitate ebraică a apărut în secolul al XIV-lea, în Moldova. Domnitorul Roman I Mușat, unul dintre primii voievozi moldavi, cel care a pus temeliile oraşului Roman, este, de asemenea, și acela care a aşezat aici, printre

[19] În acest sens, vezi, pe larg, S. Manuilă, D.C. Georgescu, *Populația României* (*Cu o anexă cuprinzând populația Capitalei după datele recensământului general al populației din 29 decembrie 1930*), București, Imprimeria Națională „Monitorul Oficial", 1937, p. 68. Din conținutul sursei edite rezultă că populația aparținătoare religiei mozaice număra 758.226 persoane la momentul derulării recensământului, 29 decembrie 1930, statistic exprimată sub proporția de 4,2 % din totalul populației de 18.053.000 locuitori recenzați.

locuitorii târgului nou-ctitorit, o comunitate evreiască de negustori. Documentele vremii atestă că aceştia erau scutiţi de prestarea serviciului militar în condiţiile achitării unei anumite taxe. De asemenea, o serie de documente atestă prezența unor comunităţi evreiești în Moldova, pe drumul comercial ce unea porturile Mării Negre de târgurile Poloniei, străbătând Moldova de-a lungul ei, pe calea de la „varegi la greci”.

Realitatea se configurează astfel în conținutul documentelor negustorilor askenazi, care au sosit în anul 1349 din Polonia, dar și prin intermediul mărturiilor lui Benjamin de Tudela, care, în periplurile sale, îi menţionează pe evrei în anul 1192, vieţuind în spaţiul situat la Estul Carpaţilor. În pofida acestor indicii istoriografice, informaţiile despre comunităţile evreiești parvin, sporadic, până în secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Puţinele informaţii arată că evreii din Principate au fost căutaţi şi chiar chemaţi în aceste locuri pentru diferite oficii. Erau fie medici foarte buni, fie negustori pricepuţi. Specialişti care au avut între preocupările lor studiul evoluției istorice a populației iudaice, precum: Iacob Psantir, Iuliu Barasch, Josef Kaufman, J.B. Brociner, Elias, Wilhelm și Moses Schwarzfeld, Iţhac Niemirower, Iţic Kara-Șfarț, M.A. Halevy, Pincu Pascal și alții, susțin, printre altele, că au existat comunităţi evreieşti în vremea domniilor voievozilor Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare. De altfel, e de notorietate faptul că marele domn moldovean, Ștefan cel Mare, a beneficiat de serviciile medicului evreu Șmil, trimis de hanul din Crimea, dar şi de acelea ale unui logofăt, fiu al lui Beniamin Şor. Totodată, în Moldova ștefaniană au fost atestate sate cu denumiri toponimice adaptate, precum „Jidești–Jâdești”, din ținutul Cernăuțiului, la 1481, dintr-un hrisov datat 1438 în ținutul Nemțului și „Jidovina”, în satele Urzici și Târpești, ori hidronimice, precum „pârâul jidanului”, afluent al râului Bicaz[20]. Totodată, evreii ar fi venit şi la chemarea boierilor care doreau propăşirea negustorilor de pe pământurile lor şi, pe cale de consecință, contribuiau implicit la sporirea valorii de inventar a domeniului feudal. Mai mult decât atât, negustorii evrei practicau şi cârciumăritul, profesiune apreciată drept infamă pentru societatea medievală, ancorată într-un creştinism rigid şi sincretic. Alte studii de specialitate evidenţiază că mulţi evrei au poposit în Principate după persecuţiile religioase şi etnice din Regatul spaniol şi din zona estică a Europei. Se apreciază că un val de evrei persecutaţi au părăsit Spania, stabilindu-se în diferite părţi ale Imperiului Otoman, parte dintre aceştia

[20] Jid, jidan, cuvânt de proveniență slavă, însemnând evreu (*Tezaurul toponimic al României*, vol I, partea I, București, Editura Academiei Române, 1991, p. 615).

ajungând și peste Dunăre, în Țara Românească. Aceștia erau evrei sefarzi, vorbitori ai dialectului ladino. Supuși în secolul al XV-lea și al XVI-lea persecuțiilor Inchiziției Spaniole, aceştia au fost fie alungaţi[21], fie, prevăzători, au fugit din calea prigoanei chiar înainte de declanșarea ei. Aceștia alcătuiau un segment aparte al populației iudaice, fiind, în majoritatea lor, personalități distinse, persoane foarte bine educate și buni specialişti în medicină, dar și în alte științe. Parte însemnată dintre evreii sefarzi s-au stabilit în Țara Românească mai ales după momentul 1500. Între locuitorii orașului întemeiat de ciobanul Bucur (în proximitatea anului 1550) se regăsesc atestaţi o serie de negustori evrei, precum Isac Rufus și Habib Amato. Se poate lesne presupune că proveneau, cel mai probabil, din stirpea sefardă. Din același neam, probabil pe aceeași filieră spaniolă, a poposit aici și celebrul medic Iosif Conian, care, însă, s-a stabilit pe plaiurile moldave.

Tot în secolul al XVI-lea, pogromurile comise împotriva populației evreiești din regiunile mai apropiate ale Ucrainei au călăuzit spre Moldova un alt însemnat segment al populației de origine iudaică. De această dată referirea îi vizează pe așa-zișii evrei aşkenazi. Erau vorbitori ai dialectului idiş, fiind, totodată, o populaţie de condiție modestă, mai conservatoare, mai puţin elevată și mai nevoiașă decât evreii sefarzi. „Evreii au venit în această zonă (spațiul românesc, n.n.) din vest (Germania, Boemia, Ungaria), nord (Polonia) și sud (Imperiul Otoman, unde sefarzii alungaţi din Spania au găsit în Ţările Române un rai al toleranței)", susține profesorul doctor Ladislau Gyémánt, în articolul *The Romanian Jewry: Historical Destiny, Tolerance, Integration, Marginalisation*[22]. Se poate concluziona, în această formă, că primii locuitori evrei se regăsesc menționați sporadic prin secolele al XII-lea – al XIV-lea în diverse surse, dar fără a putea invoca existența unor dovezi arheologice ori documente istoriografice consistente în acest sens[23].

---

[21] Au fost expulzați prin efectele draconice ale așa-numitului *Edict de expulzare, Decretul de la Alhambra–Granada*, emis la 31 martie 1492.

[22] Ladislau Gyémánt, *The Romanian Jewry – Historical Destiny, Tolerance, Integration, Marginalisation*, în *„Journal for the Study of Religions and Ideologies"*, №.3 /Winter 2002, pp. 85-98.

[23] Primele documente demne de luat în seamnă privind apariţia evreilor în Principate sunt cele provenind cronologic din secolele XV-XVI, atunci când ajung la noi cele două mari ramuri evreiești din Ţările Române, alungate de pogromuri și persecuţii. Se consideră că nobilimea a încurajat aşezarea evreilor pentru aportul lor în plan economic, alături de voievozii care recrutau diverşi specialişti, în special medici, din rândurile evreilor. Nu au fost atestate, însă, până în secolul

Dar, așa numita „problemă evreiască" s-a configurat în spațiul locuit de români cu o dinamică specifică în anii ultimei jumătăți a secolului al XIX-lea. În plan concret, un prim moment al manifestării sale într-o configurație de sine-stătătoare este legat chiar de actul istoric al obținerii independenței de stat a României, după finalizarea războiului ruso-româno-turc, în anii 1877-1878. De atunci, în diverse alte etape istorice ulterioare, au fost adoptate de autoritățile guvernamentale de la București o serie de măsuri și legi cu caracter antisemit până la începutul celei de-a doua conflagrații mondiale. Ca exemplu ilustrativ și aleatoriu

al XVI-lea, sinagogi importante sau o populație evreiască consistentă aici. Începând cu secolul al XVII-lea, evreii au început să fie chemați de voievozii Moldovei și Țării Românești. Motivele erau aparent aceleași ca în trecut, dezvoltarea economică a târgurilor. În realitate, capacitatea financiară a evreilor era cea care îi determina pe voievozi să ofere privilegii și chiar să-i cheme pe evrei în târgurile Principatelor. Astfel, deja de la sfârșitul secolului al XVI-lea în orașe precum: Bacău, Roman ori Galați s-au constituit comunități evreiești însemnate. De exemplu, la Iași, în secolul al XVI-lea și începutul celui următor, se afla un rabin important al comunității evreiești. Se numea Salomon Ben Aravi și practica medicina, fiind considerat drept primul rabin al evreilor din Moldova. La rândul său, trimisul papal Cristofor Bruti, ajuns în secolul al XVI-lea în Moldova, amintea faptul că negoțul principatului era controlat în mare parte de evrei polonezi. Voievozii și, în general, pretendenții la tron se bazau pe acești creditori evrei pentru a-și putea cumpăra tronurile. „A doua componentă importantă a activității economice evreiești a fost aceea a aprovizionării cu credite necesare atât conducătorilor, dar și comunităților rurale și urbane. O parte a celor care doreau tronul obțineau nominalizarea după ce apelau la serviciile creditorilor evrei influenți în capitala otomană", scrie Ladislau Gyémánt. De altfel, un bun exemplu în acest sens a fost Joseph Nassi, ducele de Naxos, favoritul și sfetnicul sultanului, evident de origine evreiască, cel care i-a ajutat să obțină tronul pe Alexandru Lăpușneanu și Ioan Vodă cel Cumplit. Aceeași realitate istorică o apreciază și Nicolae Iorga, în termenii următori: „La bursa caftanelor și a cârjelor din Constantinopol, juca finanța evreiască un rol din ce în ce mai considerabil, cu cât creșteau numărul pretendenților la vreun scaun domnesc, mazili, beizadele veritabile ori simpli aventurieri ambițioși, pe care mirajul domniei le făcea să contracteze cele mai nesocotite sarcini pecuniare față de gelepi și cămătari". În aceste condiții, comunitățile evreiești s-au înmulțit și, totodată, s-au înrădăcinat în târguri, fiind mai ales negustori, meseriași, cârciumari sau bancheri. Totodată, erau și artiști sau oameni de știință. Ultimul mare val care a consolidat comunitatea evreiască a sosit în secolul al XVIII-lea. Atitudinea voievozilor a oscilat de-a lungul timpului față de comunitățile evreiești în funcție de interesele imediate.

ales în acest sens poate fi invocat momentul 21 ianuarie 1938, când guvernul Goga-Cuza a decretat anularea unor drepturi sancţionate prin tratatele de pace din 1919. Prin această dispoziție legală un număr de peste 225.000 de evrei s-au regăsit în situația de a pierde cetăţenia română. De asemenea, trebuie amintit că nici Constituţia din 1938 nu vorbea despre existenţa unor minorităţi etnice în cuprinsul României, noua lege fundamentală accentuând numai caracterul naţional al statului[24].

---

[24] A se vedea, în acest sens, Constituția României din 27 februarie 1938, în „Monitorul Oficial”, nr. 48, din 27 februarie 1938. Cu ajutorul informației preluate din paginile autorului Hary Kuller, *Despre evrei*, *antisemitism și Holocaust*, accesibil în https://vignette.wikia.nocookie.rationality/evrei/antisemitism, o cronologie, în înșiruire, prezentare și accepțiune personală, a evoluțiilor sinuoase a acestei problematici s-ar configura astfel: 1878 – Congresul de pace de la Berlin condiționează recunoașterea independenței României de modificarea articolului 7 din Constituție și acordarea de drepturi civile evreilor. Primul-ministru Ion C. Brătianu și ministrul de Externe Mihail Kogălniceanu au refuzat modificarea articolului în cauză, susținând argumentația eronată a vremii, potrivit căreia evreii erau percepuți ca dușmani ai țării. Un an mai târziu, în 1879, la presiunea marilor puteri europene, Parlamentul țării a procedat la introducerea modificărilor disputatului articol 7 al Constituției. Se proceda, astfel, la deschiderea căii de acordare a cetățeniei evreilor. În practica aplicării, însă, hotărârea marilor puteri a fost ,,tradusă” în variantă „dâmbovițeană”, optându-se pe varianta acordării cetățeniei individual și prin cerere personală și nu pentru acordarea ei în masă. Astfel, numai un număr de 883 de nativi evrei, foști combatanți ai armatei române în bătăliile războiului de independență, au fost naturalizați și au primit cetățenia română sub formă de grup. Ceilalți cetățeni de origine evreiască erau nevoiți să adreseze individual o cerere Parlamentului, pentru ca, ulterior, forul legislativ să voteze acordarea cetățeniei române și a naturalizării. În această procedură alternativă, până în proximitatea izbucnirii Primului Război Mondial, a fost votat favorabil doar un număr insignifiant de cereri de acordare a cetățeniei. Dar, măsurile discriminatorii au continuat. În intervalul cuprins între anii 1878-1919 au fost adoptate câteva legi restrictive, care interziceau evreilor să dețină funcții la Căile Ferate Române, în vămi, la bursă ori în cadrul regiilor statului ce comercializau produsele care intrau sub embargoul monopolului de stat (tutunul, sarea) sau să vândă alcool la sate. Ministrul de Interne, prefecții aflați la cârma județelor și consiliile locale au primit atribuții sporite în direcția expulzării nativilor evrei din localitățile țării. În respectivele circumstanțe neprielnice, mii de evrei de la sate au fost alungați, iar bunurile acestora risipite sau prădate. La data de 3 aprilie 1886 – măsurile punitive aplicate nativilor evrei se amplificau prin conținutul noii Legi Sanitare. Prin textul legii se stipula că ,,străinii” (trimiterea îi viza evident pe nativii evrei) puteau deveni farmaciști sau asistenți farmaciști numai acolo unde nu existau candidați români.

Poate fi reținut, în aceeași ordine a ideilor, aspectul important potrivit căruia, după apariția statului național unitar român, statutul credincioșilor aparținători cultului mozaic, îmbrățișat de majoritatea evreilor trăitori în România înainte de cel de Al Doilea Război Mondial, fusese reglementat prin prevederile unei noi legi a cultelor. Ratificat în cursul anului 1928 de Parlamentul de la București, acest act normativ organic în speță reflecta, prin conținut, noile realități ale vieții românilor.

Încadrându-se firesc procesualității generale de uniformizare, pe întregul teritoriu al țării nou-formate, a cadrului legislativ existent anterior momentului unirii în varii forme, iată că, sub aspectul concret delimitat al vieții religioase, legea a devenit instrumentarul metodologic indispensabil, care asigura și garanta libertatea tuturor cultelor istorice recunoscute, de la cel majoritar, ortodox român, până la celelalte denominațiuni religioase minoritare din România, așa după cum era și cazul cultului mozaic[25]. Actul norma, de asemenea, inclusiv funcționarea în limitele legii a celor neo-protestante.

Cum una prevedea legea și alta era configurarea realității, nu se poate afirma că, de fapt, totul era perfect în această materie. Derogări și abateri au continuat, propagându-se și după apariția cadrului legal, benefic în teorie. Însă, gravele probleme ale existenței în limitele normalității pentru evreii trăitori în România au escaladat în trombă la debutul verii anului 1940. După acceptarea de către România a ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940, problema evreilor aflaţi pe teritoriul Basarabiei, cât și dincolo de Nistru, a devenit o componentă a conflictului sovieto-român, evoluând rapid din planul disputei ideologice în sfera măsurilor punitive concrete. U.R.S.S. îi percepea pe evrei ca pe o masă de manevră, lesne manipulabilă în criză, pe când pentru extrema dreaptă din România „chestiunea izraeliților” avea conotații

---

De asemenea, se legifera că puteau fi desemnați medici primari doar locuitorii care dețineau cetățenia română. Aveau dreptul la asistență medicală în condiții de gratuitate numai cetățenii români. Străinii, în marea lor majoritate erau vizați cei evrei, erau nevoiți să achite contravaloarea unei taxe. În aceiași notă a restricțiilor, pe 25 iunie 1892, în paginile „Monitorului Oficial”, a fost publicat raportul din care reieșea că evreilor li se limita drastic accesul în spitale.

[25] A se vedea Legea pentru Regimul General al Cultelor nr. 54, din 22 aprilie 1928, unde la art. 21, litera g, se făcea referire la: „Cultul mozaic (cu diferitele sale rituri)”. În context, de reținut aspectul că relațiile dintre culte și asociațiile religioase, pe de o parte, și stat, pe de altă parte, erau mediate de către Ministerul Cultelor și Artelor, organism creat și învestit cu drepturi depline de supraveghere și control în această problematică sensibilă.

propagandistice stridente. Acțiunile antisemite derulate de-a lungul întregii perioade cuprinse între anii 1940-1944, pe întreaga desfășurare a războiului, își aveau unele rădăcini și în asocierea care era făcută la vremea respectivă între evrei și comuniști. Era o asociere forțată, având drept fundament informațiile gonflate care devoalau la dimensiuni astronomice adeziunea unor cetățeni evrei la mișcarea comunistă[26].

Totodată, se poate susține că măsurile luate contra evreilor din România în 1940 și ulterior acestui an au fost influențate și de atitudinea antisemită răspândită pe întreg teritoriul țării. Practic, în societatea românească a timpului, principalele măsuri și acțiuni cu evident caracter antisemit au debutat chiar înainte de momentul accederii generalului Ion Antonescu la cârma statului. Poate fi invocat, spre exemplificare, incidentul de la Dorohoi, din iulie 1940, când, pe fondul retragerii trupelor armatei române din Basarabia, au fost uciși cincizeci de cetățeni evrei, dintre care unsprezece femei și cinci copii. Acțiuni tragice de aceiași factură au continuat toată vara anului 1940 în diverse zone ale Moldovei, exemplificative putând fi în această direcție cazurile de la Lespezi și Pașcani. Autorii omorurilor au fost identificați în persoana unor militari sau civili români, dar acțiunile autorităților responsabile cu anchetarea abuzurilor comise s-au limitat doar la măsura timidă și ineficientă a punerii în stare de arest a unora dintre vinovați.

Cu toate că generalul Ion Antonescu a condamnat, ulterior momentului producerii lor, „dezordinile” din Moldova, este de natură certă faptul că, după debutul guvernării antonesciene (la data de 6 septembrie 1940), a fost înregistrată producerea celor mai grave atentate la adresa evreilor. Legislația antievreiască de după septembrie 1940, după proclamarea noului Stat Național Legionar, a fost generată de gama mai multor factori de influență, precum: prezența elitelor legionare în guvern, între septembrie 1940 și ianuarie 1941, mesajele antisemite larg răspândite în rândul opiniei publice, cu precădere prin intermediul paginilor presei aservite ideologiei fasciste, presiunile Germaniei naziste, dar și propriile idei și viziunea politică ale lui Ion Antonescu privind eliminarea evreilor

[26] Spre exemplificare, *in extenso*, volumul propagandistic: *Guvernământul Basarabiei*, *Basarabia Desrobită – Drepturi Istorice, Nelegiuiri Bolșevice, Înfăptuiri Românești*, [București], Institutul de arte grafice „Marvan”, iulie 1942. Cu precădere, trimiterea vizează capitolul *Acțiunea de distrugere iudeo-comunistă*, pp. 95-131.

din ţară prin configurarea ideologică a conceptului de „românizare"[27]. În condiţiile în care, la debutul toamnei anului 1940, în România se desfăşurau acţiuni antisemite, pe 22 octombrie 1940, Nunţiul Apostolic acreditat la București, Monseniorul Andrea Cassulo, a adresat ministrului de Externe legionar, prinţul dr. Mihail R. Sturdza, o notă prin intermediul căreia, pentru început, protesta în legătură cu situaţia punctuală a unor elevi cu origini iudaice, dar de religie catolică, din Banat. Respectivii școlari erau împiedicaţi prin mijloacele coercitive ale autorităților statului să frecventeze cursurile şcolare. La 20 noiembrie, Monseniorul Cassulo intervenea în favoarea copiilor evrei catolici şi pe lângă Conducătorul Statului, rugându-l pe acesta „să se găsească o soluţie care să concilieze, în modul cel mai satisfăcător, interesele naţiunii și drepturile Bisericii"[28]. Acestei note îi pot fi adăugate cele trei intervenţii ulterioare pe lângă generalul Ion Antonescu, memoriile datate cronologic astfel: 20 noiembrie 1940, 2 decembrie 1940 şi 14 februarie 1941[29].

Dar, conform expozeului de susținere a intenţiei prezentelor rânduri, finalitatea lor este doar aceea de a creiona în câteva tușe portretistice personalitatea diplomatului și prelatului Andrea Cassulo. Astfel, o viziune de ansamblu asupra implicării şi desfăşurării acţiunilor lui în sprijinirea populaţiei evreiești din perioada războiului nu poate fi exhaustiv abordată și analizată aici. Evident, este numai o sumară radiografiere, o trecere cu privirea asupra unor detalii ori aspecte, cunoscute sau nu, oricum, o expunere în accepţiune personală a acelor momente dramatice petrecute, rememorate în nota firească a bunului simţ, a deontologiei în materie şi a adevărului istoric peren. Fidel acestor consideraţii, limitez incursiunea interogativă la expunerea unei mici părți a problematicii de referință.

---

[27] *Procesul Marii Trădări Naţionale*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1946, p. 47, în https://ro.scribd.com/document/364115581/Procesul-Marii-Tradari-Nationale, accesat 08.01.2021, ora 10.22, şi *Stenograma procesului mareșalului Ion Antonescu*, București, Paul Edition, 2018, p. 25.

[28] Ottmar Trașcă, Dennis Deletant, *Al III-lea Reich..., op. cit.*, p. 384.

[29] Gesturile sale au acoperit un larg spectru al acţiunilor, de la simple intervenţii, memorii justificative ori carismatică deschidere lăuntrică dovedită. Poate servi ca exemplificare momentul februarie 1943, când, în preajma sărbătorii pascale, de generozitatea Papei Pius al XII-lea, exprimată concret sub forma unei donații de 500.000 de lei, prin mijlocirea Nunţiului Cassulo, puteau beneficia evreii internaţi civili. Despre aceste demersuri, a se vedea, pe larg, Vladimir Solonari, *Purificarea Națiunii – Dizlocări forțate de populație și epurări etnice în România lui Ion Antonescu, 1940-1944, Studii Românești*, Iași, Editura Polirom, 2015.

Concret, trimiterea vizează episodul vizitei întreprinse de Nunţiul Cassulo, la debutul verii anului 1943, cu intenţia susţinerii populaţiei din zonele de internare ale evreilor din Transnistria. Negocierea obţinerii permisiunii de a întreprinde acest demers s-a făcut prin intermediul câtorva runde de discuţii. De altfel, aspect notabil, primăvara anului 1943 a marcat începutul „dezgheţului" în raporturi, precum și debutul colaborării, în limitele unei acceptabile normalități, dintre Nunţiatura Apostolică din București și guvernul român. Așa se explică faptul că, după primirea aprobării, a fost organizată călătoria diplomatului vaticanez prin arealul geografic al „durerii". Prima etapă a traseului Monseniorului Cassulo a fost vizitarea portului Odessa. Locul era traumatizat încă de grozăviile care se petrecuseră aici, dat fiind că fusese scena tragicului episod al aruncării în aer a comandamentului trupelor române, în 22 octombrie 1941, urmată, la 24 octombrie 1941, de masacrarea unei părți a locuitorilor evreii ca represalii. Cei rămași în viaţă au fost obligatoriu internați în lagărele organizate acolo[30].

Următorul punct vizitat a fost capitala Basarabiei, orașul Chișinău. Înaintea declanșării războiului, orașul avea o numeroasă comunitate evreiască. La momentul vizitei, însă, locuitorii evrei care-l populau fuseseră deportaţi fără excepţii, urmând planul „românizării", iar multe dintre locuințele acestora fuseseră distruse sau repopulate. Traseul a continuat în configurarea următoarelor etape: Chișinău-Cernăuţi-Moghilev, în paralel fiind vizitate lagărele de concentrare ale prizonierilor de război și de internare a evreilor. Finalizând această călătorie exploratorie, după revenirea sa la București, în cursul lunii mai 1943, Monseniorul Andrea Cassulo remitea un memoriu concluziv asupra situației constatate în vizită ministrului de Externe, profesorul universitar Mihai A. Antonescu[31].

---

[30] În explozia produsă și-au pierdut viaţa generalul de brigadă Ion Glogojanu, comandantul militar al Odessei, 16 ofițeri români și 4 ofiţeri germani de marină, împreună cu alţi 46 de subofiţeri și soldaţi români, precum și mai mulţi civili. Neputând fi identificaţi autorii atentatului, represaliile care au urmat s-au finalizat prin uciderea fără menajamente a aproximativ 5.000 de localnici, cea mai mare parte dintre aceștia fiind evrei. Cei rămași în viaţă au fost internaţi în lagărul de la Bogdanovca. Spaţiul respectiv adăpostea, în condiţii de dură precaritate, specifice centrelor de detenţie, circa 52.000 de evrei deportaţi din diferite zone ale ţării și 7.000 din Basarabia.

[31] Datat 18 mai 1943, memoriul nunţiului, adresat ministrului de Externe român, descria multe dintre aspectele întâlnite pe traseu. Accentul cădea pe aspectele negative observate în timpul călătoriei sale prin Transnistria. Reprezentantul

Intensitatea implicării Nunțiului Apostolic Andrea Cassulo a sporit după ce realitățile frontului evidențiau clar faptul că Germania nazistă și aliații acesteia din Axă aveau curând să fie puși în fața alternativei pierderii ireversibile a războiului. A crescut exponențial numărul demersurilor către autoritățile de stat române pentru ameliorarea situației evreilor, sprijinind astfel și eforturile liderilor comunității lor din acea vreme, în special pe acelea ale Șef-Rabinului României, Alexandru Șafran.

---

papal atrăgea astfel atenția asupra unor chestiuni sensibile, în primul rând asupra celor referitoare la copiii evrei. La momentul respectiv, în rândul celor deportați în Transnistria se regăseau aproximativ 8.000 de copii rămași orfani, dintre aceștia aproape 5.000 își pierduseră ambii părinți în circumstanțe dramatice. Soarta incertă a acestora îl marcase vizibil pe ierarhul deschis la suflet și doritor în a-i ajuta. Soluția pe care acesta o susținea în acel context era readucerea copiilor în țară și emigrarea lor în Palestina, cel mai probabil inspirat de viziunea similară a dr. Wilhelm Filderman, președintele Uniunii Comunităților Evreiești din România, propusă de liderul evreu, ironie a sorții, fostului său coleg de liceu, mareșalul Ion Antonescu. Planul, însă, se dovedea anevoios, greu materializabil. De altfel, în context, se reține faptul că personalitatea avocatului Filderman are și ea un parcurs interesant și dimensiuni încă puțin cunoscute. S-a născut la data de 13(14)/25 septembrie 1882, în București, din părinții Moritz și Carolina, și a decedat în exil, la Paris, pe 22 aprilie 1963. Formarea intelectuală și-a desăvârșit-o absolvind cursurile Facultății de drept din cadrul Universității din București, în anul 1906. Șase ani mai târziu, în 1912, a devenit avocat al Baroului Ilfov. Ales în Comitetul Central al Uniunii Evreilor Pământeni (1913), a deținut, între 1931-1933, conducerea Comunității Evreiești din București și președinția Federației Uniunii Comunităților Evreiești din România, între 1940-1941. De asemenea, a activat în perioada regimului antonescian în Consiliul clandestin evreiesc. Ca parlamentar, între 1927-1928, a fost ales deputat de Ilfov pe listele Partidului Național Liberal. A experimentat experiența privării de libertate înainte și după momentul 23 august 1944: ca deportat în Transnistria, mai-august 1943, apoi pe parcursul anilor 1945-1946, când a fost arestat în câteva rânduri. Ulterior, în luna martie 1948 a reușit să părăsească fraudulos și definitiv România. Rămân de descifrat rostul și locul pe care le-a avut în cadrul emigrației românești din diaspora. Informațiile referitoare la această personalitate a comunității ebraice din România mi-au fost puse la dispoziție cu generozitate de dr. Claudiu–Octavian Secașiu, căruia îi sunt recunoscător, și, pe cale de consecință, exprim și astfel sincere mulțumiri. Informații similare în A.C.N.S.A.S., fond S.I.E., dosar nr. 7271. A se vedea, în acest sens, și Ottmar Trașcă, *Relațiile politice și militare româno-germane. Septembrie 1940-august 1944,* Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2013, p. 612. Totodată, semnalez că date referitoare la subiect sunt disponibile pe pagina web a Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, la secțiunea *Narațiunea*, pp. 43, 47.

Cu precădere era vizată soarta copiilor evrei, rămași orfani, victime sigure ale „soluției finale”, în eventualitatea rămânerii lor la îndemâna trupelor germane în retragere. Și demersurile, în pofida obstaculării lor, și-au dovedit până la urmă validitatea și efectele salvatoare. La 28 februarie 1944, un alt diplomat al Sfântului Scaun din regiune, Monseniorul Angelo Roncali, Delegatul Apostolic la Istanbul[32], a telegrafiat Cardinalului Luigi Maglione, Secretarul de Stat al Vaticanului din prima parte a pontificatului Papei Pius al XII-lea, pentru a-i transmite mulțumirile și gratitudinea exprimate de Șef-Rabinul Ierusalimului, Isaac Herzog[33], pentru intervențiile Sfântului Scaun în susținerea cauzei populației evreiești din Transilvania. Nu trebuie ignorat în acest context nici efortul conjugat al nunțiului Cassulo cu acelea ale organizațiilor internaționale pentru spijinirea emigrării etnicilor evrei în Palestina. Un exemplu în acest sens este relatarea diplomatului acreditat la București, Andrea Cassulo, datată 11 iunie 1944, către Sfântul Scaun. În conținut se făcea referire la episodul emigrării a 750 evrei români, 250 proveniți din Transnistria, la bordul vaporului sub pavilion turcesc, Tari, emigrare negociată, printre altele, de organizația *War Refugee Board*[34].

Un ultim, dar important aspect, s-ar mai cuveni a fi reținut aici. În configurarea apărării sale, pe parcursul simulacrului juridic intentat de autoritățile comuniste fostei guvernări militare antonesciene, așa-zisul

[32] Viitorul papă Ioan al XXIII-lea, *Il Papa Buono* (Papa cel bun), cel de-al 261-lea Suveran Pontif, laic Angelo Giuseppe Roncalli, n. 25 noiembrie 1881, Sotto il Monte, Italia – d. 3 iunie 1963, Vatican, inițiatorul amplei mișcări de reînnoire, *aggiornamento*, a Sacrei Biserici Catolice Romane, și predecesor al Arhiepiscopului Andrea Cassulo la Constantinopol. Canonizat de Biserica Romano-Catolică la 27 aprilie 2014, împreună cu Ioan Paul al II-lea.

[33] Isaac/Yitzak Halevi Herzog, n. 3 decembrie 1888 – d. 25 iulie 1959, a fost Șef-Rabinul Irlandei, între 1922 și 1936. După emigrarea cu familia în Palestina, produsă în cursul anului 1936, și până la decesul său a fost Șef-Rabinul Ashkenaz al Ierusalimului.

[34] Demersul Nunțiului Cassulo se circumscria eforturilor depuse de Ira Hirschmann (1901-1989), om de afaceri american cu origini iudaice, reprezentantul W.R.B. în Turcia. În esență, aceste activități au facilitat transferul în Palestina a aproximativ 8.000 de evrei din țările central-europene, aflate sub influența sau ocupația nazistă. Accesibile pe pagina web a Muzeului Holocaustului, *Holocaust Encyclopedia*, *War Refugee Board: Activities*.

proces al *„marii trădări naționale”*, derulat între 6 și 15 mai 1946[35], mareșalul Ion Antonescu a cerut ca Monseniorul Andrea Cassulo, Nunțiul Apostolic din România, să compară ca martor al apărării în favoarea sa. Dar, avându-se în vedere implicaţiile de natură diplomatică decurgând din această prezență a sa la bară, pentru a depune mărturie, nunțiul a declinat alternativa prezentării sale în instanță. A solicitat, ca alternativă în sensul susţinerii actului de înfăptuire a justiției, trimiterea unei comisii rogatorii la sediul Nunțiaturii Apostolice. Mai mult aplecată spre a pedepsi, în loc de a judeca fără părtinire, instanța comunizată nu a admis varianta respectivă. În paralel, totodată, ca reacție a disponibilității de a depune mărturie potențial favorabilă acuzatului Ion Antonescu, împotriva Monseniorului Andrea Cassulo a fost declanșată o furibundă, deșănțată campanie de presă ostilă şi vădit calomnioasă. Prin această campanie, o cohortă de ziariști oportuniști, profitori ai ocaziei ivite, intenționau să-l acuze de colaborare cu regimul politic din România anilor 1940-1944.

Dar, în pofida atmosferei incendiare din țară, atâta timp cât a mai rămas la noi, în ciuda ostilității cu care l-au tratat comuniștii români, Monseniorul Andrea Cassulo nu a fost vizat de acuzaţii de spionaj direct poziționate către persoana sa. Asemenea imputații au debutat, fiind puse în sarcina diplomatului vaticanez, abia la câțiva ani după ce acesta plecase din București. La finalul mandatului său diplomatic, în cursul lunii februarie 1947, a parcurs călătoria de întoarcere spre Italia în compania preotului asumţionist greco-catolic Vasile Cristea, trimis la Roma, printr-un artificiu menit să combată vigilența autorităților comunizate, drept… nou-numit secretar al Nunțiului Cassulo! Ulterior, la data de 10 mai 1948, rămași în arealul protector al Cetății Eterne, preoţii români uniţi Vasile Cristea[36], rectorul Colegiului Pio Romeno, și Ludovic-Aloisie Tăutu[37],

---

[35] Ca urmare a sentinței pronunțate în acest proces, fostul Conducător al Statului și președinte al Consiliului de Miniștri a fost condamnat la moarte și executat prin împușcare, la 2 iunie 1946.

[36] Vasile Cristea, n. 24 februarie 1906, Șomoștelnic, com. Mica, jud. Mureș, fiul lui Petre și al Valeriei – d. 17 octombrie 2000, Roma. Monah augustinian asumpționist greco-catolic, din 1946 rector al Colegiului Pio Romeno de la Roma. Ulterior, din anul 1960 episcop român unit pentru românii greco-catolici trăitori în diasporă. Vezi, în acest sens, A.C.N.S.A.S., fond S.I.E., dosar nr. 86 și Idem, fond Informativ, dosar nr. 50008.

[37] Aloisie Ludovic Tăutu, n. 23 decembrie 1895, Trebești, copilăria la Valea Vinului, jud. Satu-Mare, fiul lui Gaspar și al Anei – d. 28 septembrie 1981, Roma. Preot greco-catolic, canonic al eparhiei Române Unite din Oradea. Delegat în Comisia pontificală istorică de la Roma (din 1937), încredințat cu strângerea și

rectorul misiunii române unite, greco-catolice, de la Roma, au refuzat să presteze jurământul de loialitate față de noul regim eminamente comunist, instaurat la Bucureşti după abolirea monarhiei. Mai mult, manifestaseră vădită ostilitate față de autoritatea guvernamentală, sfidând solicitarea de a se reîntoarce în România la terminarea studiilor. În consecință, potrivit aprecierilor organelor Siguranței române, decontul gestului și atitudinii celor doi sacerdoți se înregistra în dreptul Arhiepiscopului Andrea Cassulo.

În acest climat tensionat, în cursul lunii iunie a anului 1946, Vaticanul a procedat prudent și cu tact la rechemarea sa din postul de la București la Roma, uzând de justificarea real-motivată că Arhiepiscopul Andrea Cassulo împlinise vârsta de 77 de ani[38]. În subsidiar, însă, se

---

publicarea corespondenței papale din toată istoria. În paralel, a fost consilier eclesiastic al Legației române de la Vatican (1937-1945) și preot-paroh la Biserica română unită din Roma San Salvatore delle Copelle, din 1937 (A.C.N.S.A.S., fond S.I.E., dosar nr. 96).

[38] Pare nefiresc detaliul că, în perioada mandatului, Nunțiul Cassulo a fost oarecum ferit de macularea numelui prin exacerbarea atenției ochiului vigilent al structurilor de *Intelligence*. Această tentativă debutează tardiv, mult după plecarea lui din România. S-a manifestat într-o formă similară cu episodul legat de preotul iezuit Del Mestri. Se poate reține aici, de exemplu, că, pe parcursul interogatoriilor la care a fost supus, în primăvara lui 1951, preotul Iosif Waltner, secretarul Episcopiei romano-catolice din Timișoara, ar fi declarat că Andrea Cassulo, în anul 1934, l-ar fi instigat la crearea unui „serviciu de spionaj pentru Vatican". Concret, părintele Waltner ar fi recunoscut în fața organului de anchetă că: „Nunțiul Cassulo mi-a spus că biserica este legată de viața publică în fiecare țară și, de aceea, Vaticanul trebuie să știe amănunțit ce se petrece în România cu privire la viața economică, politică, militară și culturală și că această mare misiune mi se încredințează mie, deoarece am la îndemână condițiile și mijloacele necesare de a culege informații". Bineînțeles, nu era vorba de spionaj, ci numai de obișnuitele rapoarte de factură informațională trimise la Roma de către toate reprezentanțele Vaticanului din străinătate. În mod firesc, în toate țările democrate, cutuma acestor rapoarte nu tulbura pe nimeni, fiind vorba, de regulă, de informații de interes public. Din nefericire, însă, România încetase de ceva timp să mai fie o țară democrată. Ulterior, în același context, la 15 martie 1951, preotul Iosif Waltner a mai declarat că Andrea Cassulo, tot în 1934, îi solicitase informații despre „activitățile mișcării național-socialiste depuse în cadrul școlilor și despre influența pe care o au asupra populației". Însă, chestiunea nu mai prezenta nicio relevanță pentru Siguranța română, metamorfozată, în luna august 1948, în Securitatea poporului, după modelul N.K.V.D.-ului sovietic. N-a frapat nici aspectul că fostul nunțiu sosise în România

aprecia și că i-ar fi fost din ce în ce mai dificil să răspundă corespunzător și prompt tuturor provocărilor generate de climatul politic detonant și incendiar de la Bucureşti.

Nunțiul apostolic Andrea Cassulo s-a despărțit cu demnitate și eleganță de meleagurile românești la începutul tragicului an 1947. Pe 19 februarie 1947 se regăsea între călătorii de la bordul navei de pasageri „Transilvania", vasul în care se îmbarcaseră și alți doi diplomați italieni, Pietro Gerbore[39], *chargé d'affaires ad interim* la conducerea Legaţiei noii Republici Italiene de la Bucureşti, după rechemarea ambasadorului Renato Bova Scoppa în centrala din capitala Italiei, și proaspătul numit inspector general al Ministerului Comerțului de la Roma, Clemente Boniver[40]. Un alt detaliu, de asemenea, demn de a fi menţionat: de puţin

abia în 1936, deci nu putea să-i ceară părintelui secretar Iosif Waltner ceea ce pretindea acesta că i-ar fi cerut cu doi ani mai devreme, în 1934! Oricum, din respectivul moment de referință, numele Monseniorului Andrea Cassulo s-a disipat din conținutul documentelor structurilor informative și represive din România. Detalii cu aspecte și conotații similare se regăsesc și în interogatoriul luat preotului Ioan Scheffler („Scheffler Ioan a fost reţinut la data de 9 Martie 1952, în baza materialului informativ care-l arată că, începând din anul 1945, a furnizat Nunțiaturii Papale din Bucureşti, informaţii cu caracter politic, economic şi social" – A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 14.152, vol. 3, ff. 368-372).

[39] Diplomat, jurnalist, istoric și scriitor italian, n. 6 martie 1899, Roma – d. 19 noiembrie 1983, Florența. La finalul Primului Război Mondial a făcut parte din Comisia Aliată de Control în Austria și Ungaria. După experiența profesională căpătată astfel a intrat în diplomația Regatului Italian în anul 1924 și a deținut, ca diplomat, calitatea de însărcinat cu afaceri în Canada, Statele Unite, Austria, Portugalia și România. Pietro Gerbore a fost legat de țara noastră prin multiple fire, între care pot fi evocate relația de apropiere cu familia regală a României, îndeosebi cu regina-mamă Elena, chiar și în anii exilului forțat al fostului Rege Mihai și al apropiaților acestuia, precum și căsătoria cu tânăra româncă Aurelia Athanasiu. Informații din mediul virtual, accesibile în: SIUSA – Archivi di personalità/Censimento dei fondi toscani tra '800 e '900.

[40] Diplomat de formație economică, consilier comercial și inspector general în cadrul Ministerului Comerțului de la Roma, atașat economic în diferite țări, n. 13 iulie 1905, Torre Bel Vicino, Vicenza, Italia – d. septembrie 1980, Roma. A fost absolvent al renumitei universități specializate în predarea științelor economice și sociale, de drept și management „Luigi Bocconi" din Milano. Devenit consilier comercial pe lângă reprezentanța diplomatică a Italiei de la București în 1942, a funcționat în România până în 1947. Din acel an a fost promovat inspector general în cadrul Ministerului Comerțului de la Roma și a continuat să funcționeze potrivit pregătirii și abilității dobândite la Washington (1949),

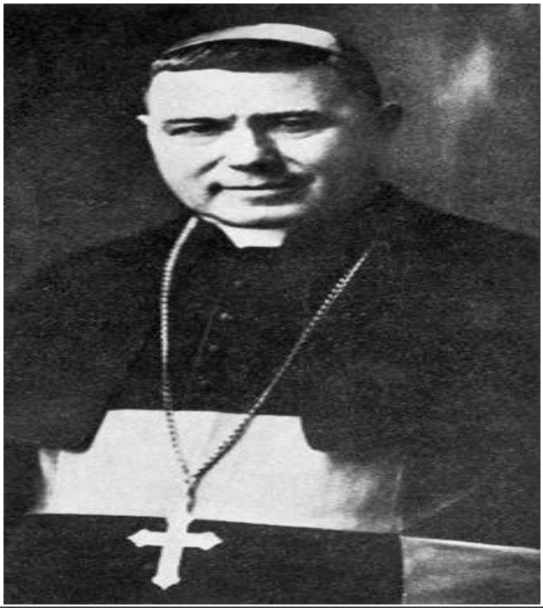
timp ajunsese în România Arhiepiscopul Gerald Patrick Aloysius O'Hara, succesor al Nunțiului Andrea Cassulo, în misiunea de reprezentant diplomatic al Sfântului Scaun în România[41]. Și cum, *finis coronat opus*, în respectivele circumstanțe tensionate, ca o recunoaștere a implicării apreciatului diplomat în diferite aspecte ale vieții din societatea românească a timpului, tânărul Rege Mihai I îl decorase pe venerabilul prelat și diplomat Cassulo, acordându-i Medalia „Serviciul Credincios"[42]. Împărțirea decorațiilor și primirea scrisorilor de acreditare ale ambasadorilor rămăseseră printre puținele prerogative de șef al statului, pe care încă le mai exercita Suveranul român la respectivul moment de referință.

Finalul carierei a survenit determinat de deces. După plecarea din România, apreciindu-i-se alesele calități, omenia, generozitatea și priceperea dovedite în îndelungata sa activitate, pusă pe de-a întregul în slujba Sfântului Scaun al Romei, la 3 iunie 1947, ca măsură reparatorie și de recunoaștere a meritelor de ambasador al Vaticanului, a fost numit Delegat Apostolic în Turcia, ultima sa însărcinare într-o misiune diplomatică, deși împlinise 77 de ani. Acolo, în Turcia, la confluența a două lumi distincte și a două sisteme politice ireconciliabile ideologic, după aproape cinci ani în serviciu, a trecut la cele veșnice, pe data de 9 ianuarie 1952, având venerabila vârstă de 82 de ani, dintre care treizeci și unu de ani dedicați cu înaltă dăruire carierei diplomatice.

Londra (1955), Madrid (1962) și Atena (1965). Informații accesibile și în mediul virtual la https://www.geni.com/people/Clemente-Boniver. A se vedea și A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 59189/B.

[41] De reținut detaliul semnificativ că, în ierarhia diplomației Sfântului Scaun, rangul noului ambasador vaticanez era doar de Regent al Nunțiaturii, poziție situată imediat sub cea de Nunțiu Apostolic.

[42] Conferit pentru (alte) servicii excepționale aduse Statului Român sau poporului român.

יד ושם Yad Vashem

Fotografia Nunțiului Cassulo în site-ul Memorialului Yad Vasem:
(Item 962 of 1134)

Portretul executat de deținutul evreu Leonid Haritonovici
în lagărul de la Covurlui

Cripta Arhiepiscopului Andrea Cassulo

Statui ale Nunțiului Cassulo situate lângă criptă
și în fața școlii sale primare

Adrian Nicolae PETCU

Condiția evreului român creştin în perioada Holocaustului

The condition of the Romanian Christian Jew during the Holocaust

The „Jewish problem” during the Second World War or the topic of the Holocaust is another historiographical chapter that must be analysed objectively, starting from historical sources. In this research we intend to discuss this subject from a historical, theological and geopolitical perspective, a hitherto unique approach in this case.

We try to paint the facts and events from a theological perspective, in a political and geopolitical context, because we will see that the problem of the Christian Jew in Romania led by Ion Antonescu goes beyond the limits known until now.

We will approach a theological perspective in the strict sense, with the institutional church mechanisms and the Romanian jurisprudence of that time, taking into account both the Orthodox Church, national at that time, and the Catholic Church, which held a privileged position through concordat provisions, which will be used with the support of the Vatican, through diplomatic channels, in relations with the Romanian state.

Etichete: Biserica Ortodoxă Română, Biserica Catolică, Holocaust, evreu creștin

Keywords: Romanian Orthodox Church, Catholic Church, Holocaust, Christian Jew

„Problema evreiască” în perioada celui de Al Doilea Război Mondial sau tema Holocaustului reprezintă încă un capitol istoriografic care trebuie analizat obiectiv, pornind de la sursele istorice. În materialul de față ne propunem să discutăm subiectul enunțat dintr-o perspectivă istorică, teologică și geopolitică, adică interdisciplinară. Încercăm să creionăm faptele și evenimentele într-o privire teologică, în context politic și geopolitic, deoarece vom vedea că problema evreului creștin în România condusă de Ion Antonescu depășește granițele până acum cunoscute. Vom avea de-a face cu abordări teologice în sensul strict, cu mecanismele instituționale bisericești și jurisprudența românească din perioada anunțată, unde vor fi implicate atât Biserica Ortodoxă, națională în vremea aceea, cât și Biserica Catolică, care deținea o poziție privilegiată

prin prevederile concordatare, de care se va prevala cu sprijinul Vaticanului, pe canalul diplomatic, în cadrul raporturilor cu statul român.

S-a scris foarte mult despre această perioadă, în care regimurile extremiste din Europa promovau și aplicau strategii pentru exterminarea evreilor, considerând că numai așa își pot rezolva problemele economice și sociale prin care treceau. Fenomenul de eliminare a evreilor din Europa, cunoscut în istoriografia contemporană sub numele de Holocaust, a atins inevitabil și România, care după Primul Război Mondial cunoscuse o întregire teritorială, dar se confrunta cu diferențe sociale, economice și, mai ales, cu probleme de ordin politic, influențate tot mai pregnant, dinspre est, de revoluția bolșevică, iar, dinspre vest, de ideologia nazistă. Una îl nega pe Dumnezeu, iar cealaltă dorea să și-l subordoneze, folosind stindardul religios, în sprijinul unei purificări sociale și economice care să permită o tot mai mare dezvoltare.

Se poate spune că, până în preajma celui de Al Doilea Război Mondial, România nu a cunoscut, la modul aplicat, o ideologie care să propună anihilarea anumitor grupuri etnice pe motive rasiale, sociale sau economice. În România de până atunci, grupurile etnice care se profilau din punct de vedere economic sau social erau fie asimilate în masa populației românești, fie erau izolate sau se autoizolau, dintr-un instinct de conservare în raport cu autoritatea statului de la nivel central sau teritorial, în orice situație rămânând, însă, distincte din punct de vedere spiritual.

În contextul presiunii crescânde a ideologiei naziste, al cărei purtător era Germania, și a celei fasciste, reprezentate de Italia, prin factorii săi politici, în statul român de la sfârșitul anilor `30 s-a creat un cadru legal menit să separe, cu perspectiva de a expulza sau anihila, anumite grupuri etnice. Ne referim la etnicii evrei, așezați în număr mare mai ales în spațiul moldav, spre sfârșitul Evului Mediu, dar și în cel transilvan, ajunși mai apoi în granițele României, după Unirea de la 1918. Pentru prima dată, printr-o lege a statului român (8 august 1940), se făcea o separație etnică pe criteriul sângelui. Spunem acest lucru deoarece evreii conviețuiau cu românii de secole, fără a fi supuși unor legi discriminatorii, rasiste, care să-i excludă din societate. Evreii din România conviețuiau fie asimilați prin încreștinare, fie ca tolerați din motive economice și așezați în comunități mozaice distincte.

Încă de la formarea Bisericii creștine, poporul ales al Vechiului Testament era chemat să primească botezul creștin, conform îndemnurilor Mântuitorului și ale Sf. Apostol Pavel (Matei 10, 6; 15, 24; Fapte 13, 46). Această chemare s-a perpetuat în perioada medievală, când,

prin vechile legiuiri din Țările Române, evreii constituiau o categorie aparte în tabloul confesional din spațiul românesc. În fapt, evreii care se converteau la creştinism primeau o serie de avantaje în comparaţie cu mozaicii, prin scutiri de taxe și posibilitatea de ascensiune pe scara socială, participare la viaţa politică etc. E drept, încreștinările de evrei nu au fost multe, iar unele s-au dovedit temporare, născându-se, astfel, prejudecata că „un evreu creștin rămâne tot un evreu"[1], devenită, ulterior, o marotă propagată de promotorii cuzismului interbelic.

Oricum, Biserica Ortodoxă Română nu și-a manifestat un interes programat pentru convertirea evreilor la confesiunea creştin-ortodoxă. În schimb, astfel de „misiuni de evanghelizare" în rândurile evreilor au fost desfăşurate îndeosebi de congregaţiile protestante, începând cu mijlocul sec. al XIX-lea. De pildă, Misiunea norvegiană israelită, care aparţinea de Biserica Norvegiană, de confesiune lutherană, înființată în 1844, a ajuns pe teritoriul românesc, la Galaţi, în anul 1891. Aceasta a devenit cunoscută în rândul evreilor români mai ales prin activitatea neobosită a pastorilor Magne Solheim și Isaac Feinstein, printre convertiți numărându-se și Richard Wurmbrand. Cu toate acestea, chiar dacă era evreu convertit, Feinstein, pastor al congregației norvegiene la Iași, a fost arestat la 29 iunie 1940, iar a doua zi a încetat din viață în al doilea „tren al morţii", la Podu Iloaiei[2].

În contextul manifestării exaltate a ideologiilor nazistă și fascistă, legiuitorul român a trecut la impunerea unui cadru aparte, discriminatoriu, la adresa evreilor din România, mai întâi la 22 ianuarie 1938, prin legea privind revizuirea cetățeniei române, apoi la 8 august 1940, prin legea privind starea juridică a locuitorilor evrei din România[3]. Altfel spus, se făcea o delimitare clară între cetățenii României, pe criteriul sângelui, conform căruia, chiar și cei încreştinaţi deveneau cetăţeni de categoria a doua în societatea românească.

---

[1] Yaakov Geller, *Apostazia în rândul evreilor români între secolele al XVII-lea și al XX-lea*, în „Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae", coord. Silviu Sanie și Dumitru Vitcu, vol. 6, București, Editura Hasefer, 2001, pp. 71-84.

[2] Detalii se pot găsi la adresele de web: https://www.israelsmisjonen.no/om-oss/organisasjon/historie și https://frgheorghe.wordpress.com/isaac-feinstein-1904-1941-un-evreu-roman-martir-al-lui-hristos/ (consultate la 27.03.2019).

[3] Un excurs istoriografic pe această temă a se vedea la: Ioan Scurtu, *Statutul politico-juridic al evreilor din România (1858-2004)*, la adresa de web: http://www.ioanscurtu.ro/statutul-politico-juridic-al-evreilor-din-romania-1858-2004/ (consultat la 27.03.2019).

Aşadar, condiţia evreului şi a evreului creştin a cunoscut modificări majore la sfârşitul interbelicului românesc şi în contextul celui de Al Doilea Război Mondial[4]. În urma acestor schimbări legislative nu a mai fost decât un pas pentru ca factorul politic să recurgă la măsuri de excludere din societatea românească, la ghetoizări şi deportări ale evreilor, situaţii în care cele două Biserici istorice din România, Ortodoxă şi Catolică (cu cele două confesiuni), au manifestat empatie în diverse forme, determinate mai ales de raporturile pe care le aveau cu regimul antonescian.

Din aceste motive, problematica condiției evreului român creștin și a modului în care Bisericile istorice din România s-au implicat, inclusiv în acțiunea de salvare a evreilor în general, o vom trata pe mai multe paliere, precum: cadrul legislativ general privind statutul evreului şi al evreului creştin din perspectivă spirituală, atitudinea factorului guvernamental antonescian faţă de evreul român creştin și, mai ales, intervenţiile celor două instituţii ecleziastice, prin reprezentanţi lor, fie pentru atenuarea situaţiei dramatice în care se aflau evreii mozaici, fie pentru oprirea deportării acestora în afara ţării.

În demersul nostru ne-am folosit îndeosebi de izvoare, precum seriile de volume publicate de istoricii Lya Benjamin (*Evreii din România, 1940-1944*) și Marcel D. Ciucă (*Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*), memorialistica unor actori ai evenimentelor (Alexandru Șafran[5]), dar şi de surse inedite identificate de noi, fie în Arhivele Naţionale ale României, fie în arhivele gestionate de Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii sau în cele bisericești. Ne-am folosit inclusiv de lucrările unor istorici consacrați privind Holocaustul din România (Carol Iancu[6]) sau Al Doilea Război Mondial (Ottmar Trașcă[7]), dar și de materialele apărute în mediul istoriografic bisericesc (Teodor N. Manolache, Antim Nica sau Ion

[4] O introducere în problemă a se vedea la: Lya Beniamin, *Prigoană și rezistență în istoria evreilor din România, 1940-1944. Studii*, București, Editura Hasefer, 2001, pp. 81-106; Florin C. Stan, *Situația evreilor din România între anii 1940-1944*, Argonaut, Cluj Napoca, [2012], pp. 325-344, 347-351.

[5] Alexandru Șafran, *Un tăciune smuls flăcărilor. Comunitatea evreiască din România 1939-1947. Memorii*, trad. Țicu Goldstein, București, Editura Hasefer, 1996.

[6] Carol Iancu, *Alexandru Şafran, o viață de luptă, o rază de lumină*, trad. Țicu Goldstein, Bucureşti, Editura Hasefer, 2008.

[7] Ottmar Traşcă şi Dennis Deletant (eds.), *Al III-lea Reich și Holocaustul din România. 1940-1944. Documente din arhivele germane*, Editura INSHR, 2007.

Dumitru-Snagov[8]).

Cadrul legislativ general privind evreii mozaici și evreii creștini

După adoptarea legii de revizuire a naţionalităţii din 21 ianuarie 1938, prin Decretul-Lege nr. 2650 din 8 august 1940, statutul juridic al evreilor în statul român se modifica fundamental. În înțelesul legii, erau consideraţi evrei inclusiv aceia care făceau parte din comunitatea creştină. Se pare că legiuitorul reușise să acopere mai toate variantele care îl excludeau pe evreu fie și dintr-o eventuală prevalare prin calitatea de „creştin" (art. 2). Fie şi botezat, evreu era considerat cel născut din părinţi de religie mozaică nebotezaţi (lit. c); cei născuţi din mamă creştină şi tată de religie mozaică (lit. d) sau femeile evreice care, căsătorite cu creştini, trecuseră la creştinism cel mai târziu cu un an înainte de înfiinţarea Partidului Naţiunii (lit. f), adică la 22 iunie 1940. În privinţa apartenenţei la credinţa creştină, tot la art. 2 se mai stipula că „trecerea la creştinism a celor de religie mozaică, după punerea în aplicare a decretului, nu schimbă calitatea de evreu"[9].

În spiritul aceleiaşi legi şi în aceeaşi zi s-a adoptat Decretul-lege nr. 2651, prin care se interziceau căsătoriile între români de sânge şi evrei, noul act normativ stipulând inclusiv sancţiuni de natură penală[10].

Definiţia termenului de „evreu" dată de noua legislație va deveni fundamentală pentru toate normele juridice privitoare la evrei, care se vor

---

[8] † Antim Nica, *Pe urmele apostolatului românesc,* în „Biserica Ortodoxă Română", an LXIII (1945), nr. 11-12, pp. 571-589; Teodor N. Manolache, *Din dragoste și din simțul datoriei. Fapte puțin cunoscute din activitatea I.P.S. Patriarh Nicodim în timpul războiului*, în *Ibidem*, an LXIII (1945), nr. 11-12, pp. 670-677; Alexandru M. Ioniță, *Atitudinea Bisericii Ortodoxe față de evrei între 1918-1945 în Muntenia, reflectată în publicațiile vremii și în documente de arhivă*, în *Ibidem*, an CVIII (1990), nr. 7-10, pp. 203-211; Ion Dumitriu-Snagov, *România în diplomația Vaticanului, 1939-1944*, București, Editura Garamond, 1991; Adrian Gabor și Adrian Nicolae Petcu, *Biserica Ortodoxă Română și evreii în timpul lui Antonescu*, în „Vestitorul Ortodoxiei", an XIV, nr. 292-293, 15 iunie 2002, pp. 4-5.

[9] *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 1 (*Legislația antievreiască*), ediție de Lya Benjamin, București, Editura Hasefer, 1993, p. 46.

[10] *Ibidem*, p. 55; câteva considerații pe această temă a se vedea la: Lya Beniamin, *Naționalism și antisemitism în legislația regimului autoritar al Regelui Carol al II-lea. România, 1938-1940*, în „Studia et acta historiae iudaeorum romaniae", vol. 4, coord. Silviu Sanie și Dumitru Vitcu, București, Editura Hasefer, 1999, pp. 208-217.

emite inclusiv în perioada guvernării antonesciene. Practic, statutul evreului în societatea românească devenea al unui cetățean de categoria a doua, ambiguu în fața legii și a dispozițiilor circumstanțiale luate de autoritățile statului. Altfel spus, dacă evreul devenea creștin, situația sa în fața legii era la fel de incertă cu a evreului rămas la credința mozaică. Un exemplu în acest sens, manifestat de autoritățile statului în aplicarea legii discriminatorii, îl constituia apartenența la Partidul Națiunii. Conform unei circulare din 8 iulie 1940, emise de conducerea partidului-stat înființat de către regele Carol al II-lea, evreii, chiar și cei încreștinați sau „soțiile creștine ale evreilor sau evreicele soții de români, chiar dacă sunt botezate”, nu puteau deveni membri/membre „sub nici un motiv”[11]. Această restricție determina inclusiv eludarea evreilor din aparatul funcționăresc al statului român.

Caruselul legilor restrictive de sorginte fascistă inițiate de guvernul condus de Ion Gigurtu a continuat în vara anului 1940 și până la instalarea conducerii legionaro-antonesciene. Deși primul-ministru Ion Gigurtu demisionase (practic, guvernul fusese preluat de către generalul Ion Antonescu la 5 septembrie), ministrul Cultelor, Radu Budișteanu, a trecut la adoptarea unor decizii care vizau în mod direct activitatea economică a evreilor din România. De pildă, prin Decizia nr. 42.180 din 8 septembrie 1940, se interzicea „în mod absolut tuturor părților constitutive și organelor de conducere ale cultelor creștine din țară să achiziționeze (...) de la magazinele evreiești (...) obiecte de cult, veștminte bisericești sau alte articole în legătură cu nevoile cultului respectiv” (art. 1). Măsura era motivată de către ministru astfel: „comercializarea acestor lucruri sfinte către beneficiarii evrei constituie o pângărire a altarului și a slujitorilor săi, prea îndelung tolerată”. Totodată, reprezentanții cultelor creștine care încălcau această dispoziție erau pasibili de destituirea din funcțiunile publice (art. 3)[12].

Folosindu-se de vidul constituțional creat prin Decretul-regal nr. 3052/5 septembrie 1940, ministrul R. Budișteanu a adoptat, la 9 septembrie, alte două dispoziții care afectau profund libertatea de manifestare religioasă a mozaicilor. Prin Decizia nr. 42.352 era publicată lista cultelor recunoscute de statul român, din care lipsea, însă, cultul mozaic. Altfel spus, cultul mozaic ajungea în afara legii, iar, prin Decizia nr. 42.354, ministrul Budișteanu punea în discuție statutul locașurilor de

[11] *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 3 (*1940-1942: Perioada unei mari restriști, partea I*), București, Editura Hasefer, 1997, doc. 38, pp. 62-63.
[12] „Monitorul oficial”, partea I, nr. 216, 17 septembrie 1940, p. 5437.

cult mozaic. Adică, o sinagogă putea funcţiona pentru o comunitate cu un număr de cel puţin 400 de credincioşi şi în urma unei „noi încuviinţări a Ministerului Cultelor"[13]. Noua reglementare juridică introducea practic o ambiguitate în statutul de funcţionare a cultului mozaic, situaţie de care factorul politic se va folosi mult în tratarea „problemei evreiești".

Interesant este faptul că, în preambulul acestor decizii ministeriale, se invoca caracterul noului stat român, adică „naţionalist, creştin și totalitar". Altfel spus, puterea politică își aroga rolul de conservare a identităţii naţionale și spirituale a cetăţenilor români. Astfel, de la această calitate şi până la a impune Bisericii cum să slujească în societate nu a mai fost decât un pas[14]. Mai exact, în această perioadă, ministrul R. Budișteanu a cerut patriarhului Nicodim Munteanu semnarea unui memorandum pentru oprirea botezării evreilor în Biserica creştin-ortodoxă. În caz contrar, factorul politic avea în vedere chiar o înlocuire a întâistătătorului român.

Faţă de aceasta, patriarhul Nicodim a refuzat categoric cererea puterii seculare, considerând că, din „înalte raţiuni de stat", nu i se poate impune Bisericii, care este o instituţie divino-umană, să nu boteze, practic să abdice de la misiunea dată de Întemeietorul său, Iisus Hristos[15].

În sprijinul patriarhului s-au ridicat chiar unii teologi cu simpatii legionare, precum Gheorghe Racoveanu, care, la începutul lunii septembrie 1940, publica un articol polemic la adresa ministrului legionar, din care spicuim: „Bine ar fi fost dacă domnul ministru al cultelor s-ar fi referit la hotărârile soboarelor; dacă ar fi venit cu o decizie prin care biserica noastră românească să fie chemată la respectarea hotărârilor soboarelor, în chestiunea botezului evreilor", deoarece s-a constatat o „năvală a evreilor spre cristelniţă, pentru pricini care n-au înrudire cu setea mântuirii sufletului". Astfel, „pe toţi aceştia dovediţi că nu participă la comunitatea de dragoste şi de jertfă a creştinilor, ci au legături cu cei de un sânge și de o credinţă cu ei, Biserica îi aruncă afară [în sens spiritual, n.n.]", potrivit canonului 8 al Sinodului VII de la Niceea".

---

[13] *Ibidem*, pp. 5437-5739. Prima măsură a ministrului R. Budișteanu împotriva cultului mozaic a fost adoptată la 18 iulie 1940, prin suspendarea subvenției acordate de la bugetul de stat (*ibidem*, nr. 168, 23 iulie 1940, p. 3722).

[14] În cazul acesta poate ar trebui lansată o discuție asupra terminologiei, rădăcinilor ideologice, istorice și juridice, precum și a modului în care „statul naționalist, creștin și totalitar" s-a manifestat în perioada de la 1938 și până în 1944.

[15] A.M.J.D.I.M., fond Penal, dosar nr. 8290, vol. 2, f. 183.

Din aceste motive, Racoveanu considera că interdicţia botezului „e o glumă. Biserica e corabie a mântuirii. Cea dintâi îndatorire a ei este mântuirea celor naufragiaţi pe marea vieţii. A interzice Bisericii să boteze, înseamnează a-i interzice să mai mântuiască; botezul fiind poarta mântuirii. Căci nu este mântuire în afară de Biserică. Raţiuni de stat? Nu. Pentru raţiuni de stat nu se poate interzice Sfânta Liturghie. Căci statul, care declară Liturghia şi Evanghelia lui Hristos subversive, și-a semnat, în același timp, actul de deces”[16].

În contextul venirii legionarilor la guvernare, părerile în privinţa statutului evreului creştin şi a evreului în general erau diferite. Unii vedeau problema rezolvată din „înalte raţiuni de stat”, pe când alţii se opuneau din considerente teologice. Cu toate acestea, legislaţia discriminatorie la adresa evreilor a devenit tot mai drastică, ajungându-se la situaţii dramatice, de genul: copiii familiilor mixte etnic, dar creştine, să nu aibă dreptul să frecventeze şcolile de stat, ei nefiind primiţi nici la cele ale comunităţilor mozaice, deoarece erau consideraţi „apostaţi”.

Conflictul dintre patriarh și ministrul Cultelor s-a consumat într-un context extrem de dificil pentru statul român. Ne aflăm în perioada marilor schimbări politice, în care regele Carol al II-lea achiesase să-l aducă pe generalul Ion Antonescu în postul de prim-ministru (4 septembrie). Însă, generalul nu a ezitat să-l oblige pe monarh să părăsească tronul (5 septembrie), iar, în faţa eşecului de a colabora cu partidele istorice, a încheiat pactul cu legionarii, care a condus inevitabil la formarea „guvernului naţional-legionar” (14 septembrie). Totodată, în această perioadă am văzut că ministrul Budișteanu adoptase deciziile care afectau grav atât libertatea de manifestare a cultului mozaic, cât și a Bisericii Ortodoxe Române în raport cu evreii.

Însă, conflictul cu factorul politic și atitudinea favorabilă manifestată faţă de situaţia evreilor „i-au atras neplăceri” patriarhului, potrivit unei note a S.S.I.-ului din 17 octombrie 1941, întocmite în urma unei întâlniri a celor doi șefi spirituali (patriarh – rabinul-șef)[17].

Totuși, intervenţia patriarhului nu a fost singulară. După apariţia în presa centrală și intrarea în vigoare a deciziilor ministeriale date de ministrul Budișteanu, la 17 septembrie 1941, un reprezentant al Legaţiei S.U.A. de la Bucureşti a prezentat un memorandum generalului

---

[16] Gheorghe Racoveanu, *Între ecumenicitate și raţiune de stat*, în „Însemnări sociologice”, an IV, nr. 1, 1 septembrie 1940, pp. 20-21.

[17] *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 3 (*1940-1942: Perioada unei mari restriști, partea a II-a*), București, Editura Hasefer, 1997, doc. 382, p. 68.

Antonescu, prin care îi solicita păstrarea libertății de manifestare a cultului mozaic[18]. Vizita diplomatului american urma celei făcute de către W. Filderman, tot la generalul Antonescu (8 septembrie), care pledase pentru aceeași cauză[19].

Aceste eforturi conjugate nu au fost inutile, deoarece, prin deciziile ministeriale nr. 43.931 și 43.932 din 19 septembrie 1940, generalul I. Antonescu suspenda deciziile nr. 42.352 și 42.354, privind restricționarea exercitării cultului mozaic, „până la reglementarea definitivă, pe cale de lege, a regimului asociațiilor și comunităților religioase"[20].

În mod evident, deciziile lui Antonescu se datorau unor calcule de ordin politic, atât pentru a anihila din elanul actelor săvârșite de Mișcarea legionară și a-și atrage de partea sa Biserica[21], cât, mai ales, pentru consolidarea poziției sale la conducerea țării, în contextul conflictului cu legionarii, care deja mocnea. Aparentele concesii făcute Bisericii vor dispărea după rebeliunea din ianuarie 1941, atunci când, fără nicio reținere și cu o autoritate de un exces fără precedent, generalul Antonescu a

[18] *Situația evreilor din România (1939-1941)*, editori coordonatori Alesandru Duțu și Constantin Botoran, București, 2003, pp. 246-247. Se pare că nu era prima intervenție din anul 1940 a Legației S.U.A. de la București în favoarea evreilor. Pentru detalii, a se vedea *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 3, partea I, doc. 5, pp. 7-8. Noua reglementare ministerială, privind organizarea și funcționarea cultului mozaic, a apărut în ziarul „Universul" din 15 septembrie 1941.

[19] Intervenția scrisă a lui W. Filderman la generalul I. Antonescu și rezoluția celui din urmă, a se vedea în *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 3, partea I, doc. 64, pp. 100-101, nota 1.

[20] „Monitorul oficial", an CVIII, partea I, nr. 220, 21 septembrie 1940, p. 5518; Matatias Carp, *Cartea neagră. Suferințele evreilor din România, 1940-1944*, vol. 1 (*Legionarii și rebeliunea*), Atelierele Grafice Socec &Co, SAR, București, 1946, p. 85.

[21] În acest sens, a se vedea corespondența dintre general și patriarh, publicată în ziarul „Curentul", an XIII, nr. 4539, 30 septembrie 1940, pp. 1, 3. Asupra relației tensionate dintre Biserica Ortodoxă Română, Ion Antonescu și Mișcarea legionară în această perioadă, am detaliat în comunicarea noastră „Biserica și extrema dreaptă la sfârșitul perioadei interbelice", susținută în cadrul congresului de teologie „Local și universal în Ortodoxia românească. Credință-unitate-identitate", Iași, 9-11 mai 2018, organizat de Universitatea „Al. I. Cuza" și Mitropolia Moldovei și Bucovinei (https://www.facebook.com/SimpozionStaniloae/videos/418317285300304/, consultat la 27.02.2019).

început să trateze Biserica Ortodoxă Română ca pe o a doua armată a ţării.

Interzicerea convertirii evreilor la creştinism

Ulterior, situaţia evreilor s-a înăsprit prin Decretul-lege nr. 3438 din 11 octombrie 1940, privind reglementarea acceptării acestora în instituțiile de învățământ. În principiu, evreii puteau să-și organizeze propriile unităţi de învăţământ în care să predea și care să fie urmate numai de evrei, ei neavând acces la şcolile româneşti „de stat sau particulare şi nici în şcolile celorlalte unităţi creştine" (art. 1-3). În acelaşi text de lege se mai arăta că, „în mod excepţional şi de la caz la caz, Ministerul Educaţiunii Naţionale, Cultelor şi Artelor poate autoriza pe cei născuţi din tată evreu creştinat şi mamă creştină de altă origine etnică să funcţioneze sau să urmeze în şcolile particulare și confesionale creştine, dacă au fost botezaţi în religia creştină până la vârsta de 2 ani (art. 3). Restricţiile nu se aplicau urmașilor direcţi ai acelora care luptaseră în Războiul de Independenţă şi în Războiul de Reîntregire, precum și ai acelora care fuseseră decoraţi, creştini și urmaşilor acestora din urmă, dacă cei din ambele categorii erau creştini la 9 august 1940 (art. 4)[22].

Însă, acest act normativ a născut o opoziţie venită dinspre Nunţiatura Apostolică de la Bucureşti, prin trei note diplomatice (22 octombrie, 20 noiembrie şi 2 decembrie), deoarece, practic, copiilor evreilor botezaţi în credinţa catolică li se interzicea să urmeze şcolile confesionale. Totodată, intervenţiile diplomatice ale nunţiului nu erau întâmplătoare, deoarece, în perioada 14-16 noiembrie 1940, aflat în vizită în Italia, generalul I. Antonescu fusese primit în audienţă de papă, în urma căreia Conducătorul statului „a rămas plăcut impresionat"[23].

Problema a fost discutată sumar în şedinţa Consiliului de Miniştri din 4 decembrie 1940, unde generalul I. Antonescu i-a cerut ministrului Educaţiei şi Cultelor, Traian Brăileanu, să dea posibilitatea „jidanilor catolici" și celor creştini-ortodocşi să urmeze și să profeseze în școlile confesionale, însă, fără să dobândească „anumite drepturi"[24].

---

[22] *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 1, doc. 14, p. 70.

[23] Pentru detalii, a se vedea: Ion Dumitriu-Snagov, *România în diplomația Vaticanului,* pp. 126-127, 142-143.

[24] *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. 1 (*septembrie-decembrie 1940*), M.D. Ciucă, A. Teodorescu și B.Fl. Popovici (eds.), București, 1997, p. 563.

Probabil din cauza diferendelor care se accentuau tot mai mult cu legionarii, se pare că Ministerul Educaţiei şi Cultelor a amânat reglementarea juridică privind accesul copiilor evrei catolici la şcolile confesionale, deoarece, la 16 februarie 1941, nunţiul apostolic revenea cu un memoriu către generalul I. Antonescu. Conducătorul statului a răspuns „pozitiv şi cordial" la 21 februarie 1941, după ce cu două zile înainte semnase Decretul-lege nr. 377/1941, privind accesul la instrucţie în şcolile confesionale ale cultelor creştine a „elevilor creştini, indiferent de originea lor etnică"[25].

După anihilarea rebeliunii legionare, problematica convertirii evreilor la creştinism a revenit în discuţiile guvernului antonescian. Motivul se pare că s-a datorat insistenţelor formulate de către nunţiul papal cu privire la libertatea de exercitare a activităţii Bisericii Catolice din România, care desigur că nu erau bine văzute de către reprezentanţii Germaniei naziste la Bucureşti. Astfel, în şedinţa Consiliului de miniştri din 4 martie 1941, generalul I. Antonescu spunea: „A fost o presiune mare făcută asupra mea de către nunţiul papal, ca să admit pe evreii care sunt creştinaţi să meargă la şcolile confesionale catolice. Am rezistat mai multă vreme, însă acum le-am dat drumul, ţinând seama că avem peste un milion de români uniţi în Ardealul de dincolo, însă am cerut ca aceasta să nu fie o poartă prin care toţi evreii din Ţara Românească să eludeze dispoziţiunile legii. Noi trebuie să avem o garanţie că nu va creşte numărul evreilor trecuţi la catolicism, căci cu sistemul acesta vor reintra iarăşi evrei în posturile de conducere ale neamului românesc. Trebuie să urmărim numărul celor care trec la catolicism şi, în cazul când acest număr ia proporţii, să facem o lege care să le bareze drumul. Domnule Sandu, te rog să iei dispoziţiuni ca să se împiedice trecerea evreilor în masă la catolicism"[26].

Dacă ideea privind interzicerea botezării evreilor, disputată în lunile august-septembrie 1940, nu ajunsese să fie legiferată, iată că în martie 1941 factorul politic trecea la fapte, determinat, se pare, de discuţiile privind accesul elevilor catolici de origine evreiască la şcolile confesionale și, probabil, din cauza presiunilor exercitate de aliatul nazist. În stadiul actual al cercetării nu ne putem pronunța asupra poziției pe

[25] „Monitorul oficial", an CIX, partea I, nr. 43, 20 februarie 1941, p. 838; Ion Dumitriu-Snagov, *op. cit.*, pp. 144-146.

[26] *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. 2 (*ianuarie-martie 1941*), M.D. Ciucă, A. Teorescu și B.Fl. Popovici (eds.), București, 1998, p. 486.

care Patriarhia Română va fi avut-o pe această temă. Probabil că nici nu a fost consultată. Ştim, însă, că decizia Conducătorului Statului era dată într-un context total nefavorabil Bisericii Ortodoxe Române, cu toate aparenţele bunei colaborări între cele două părţi. În acest caz putem aminti de atitudinea categorică, chiar revanşardă, a generalului faţă de preoţii ortodocşi, pe care îi acuza prea uşor, şi de multe ori fără dovezi, de implicare în activitatea Mişcării legionare[27].

Schimbarea legislativă a constat în modificarea articolului 44 din Legea cultelor din 22 aprilie 1928, care stipula că orice cetăţean român care a împlinit vârsta de 18 ani „poate trece de la un cult la altul". Astfel, la 18 martie 1941 a fost adoptat Decretul-lege nr. 711, prin care factorul politic excludea „persoanele aparţinând cultului mozaic" de la dreptul de a-şi schimba credinţa religioasă[28]. Altfel spus, evreii care îşi declaraseră abjurarea de la credinţa mozaică nu intrau în prevederile noii reglementări, ci îi privea pe cei care doreau să-şi schimbe credinţa religioasă de la data intrării în vigoare a legii. Însă, această interpretare a legii a fost eludată de către autorităţile statului, existând şi situaţii în care legea s-a aplicat retroactiv.

Motivul acestei modificări a legii cultelor era menţionat în raportul ministrului Cultelor, Radu Rosetti: „Fiinţa etnică a neamului nostru trebuie ferită de amestecul cu sânge evreiesc. Evreii au astăzi posibilitatea ascunderii originii lor etnice, prin trecerea de la cultul mozaic la religiunile noastre naţionale. Spre a împiedica aceste infiltraţiuni în comunitatea noastră naţională, este necesară modificarea textului art. 44 din legea pentru regimul general al cultelor, în sensul că evreii de religiune mozaică nu pot trece la nici un cult"[29].

Noul act normativ nu făcea decât să confime, o dată în plus, statutul juridic al evreilor prevăzut prin legea din 8 august 1940 şi să interzică schimbarea credinţei mozaice, mai puţin cei înregistraţi deja în actele de stare civilă cu calitatea de creştini. Totodată, noul act normativ genera apariţia fenomenului de convertire clandestină, în speranţa că, astfel, cei ameninţaţi cu neajunsurile create de regimul antonescian vor găsi protecţie la noii părinţi spirituali.

Legea a întâmpinat, încă de la început, o opoziţie din partea Bisericii Ortodoxe, în special din partea patriarhului Nicodim şi a

[27] În acest sens, a se vedea, de pildă, la *Ibidem*, pp. 637-638.
[28] „Monitorul oficial", an CIX, partea I, nr. 68, 21 martie 1941, p. 1414.
[29] *Ibidem*.

mitropolitului Nicolae Bălan al Ardealului, dar și a celei Catolice, prin Andrea Cassulo, nunțiul apostolic acreditat la Bucureşti.

Protestul din partea ierarhiei ortodoxe a venit de la mitropolitul Nicolae Bălan, care, în adresa nr. 4068 din 2 aprilie 1941, către Radu Rosetti, ministrul Cultelor, spunea: „Principial nimeni de pe pământ nu poate opri ca Evanghelia și harul mântuitor al Domnului nostru Iisus Hristos să fie împărtășite oricărui om. Fiul lui Dumnezeu s-a coborât pe pământ și a suferit moartea pe cruce pentru mântuirea tuturor oamenilor care vor să creadă în El. Cu atât mai puţin este această interdicţie de competenţa Statului. El nu se poate face stăpân peste ceea ce nu are, peste harul și peste voința de mântuire a lui Dumnezeu. Statul ar putea face altceva: să oprească amestecarea sângelui jidovesc cu cel românesc, prin interzicerea căsătoriilor mixte, indiferent că jidovii sunt sau nu botezaţi. Mai departe nu poate merge, amestecându-se în lucruri de dogmă. (...) Vă rugăm, prin urmare, domnule ministru, să binevoiţi a retrage Decretul-lege amintit ca fiind în contradicţie cu dogma despre Biserică. Dacă nu aţi face aceasta suntem nevoiţi a vă declara că, pentru Biserica pe care o păstoresc, Decretul-lege împricinat îl vom considera neavenit"[30].

Altfel spus, prelatul ardelean cerea statului să nu se amestece în activitatea pastorală a Bisericii. Totodată, pentru a menaja susceptibilitatea factorului politic, prelatul ardelean propunea interzicerea căsătoriilor mixte din punct de vedere etnic. Propunerea mitropolitului era oricum caducă, deoarece, odată convertiţi la credinţa creștin-ortodoxă, evreii, în calitate de membri ai Bisericii, puteau cere Cununia religioasă, care și aceasta, ca și Botezul, este o Taină a Bisericii, deci, din nou, Bisericii nu i se putea restricţiona activitatea pastorală.

Pe acest memoriu, ministrul Cultelor scria următoarea rezoluție: „8.IV.1941, Se va răspunde că am supus acest raport dlui. Conducător al statului. Chestiunea împiedicării acestor botezuri pun în primejdie bazele statului român. Nu pot crede ca Biserica să refuze îndeplinirea învăţământului Mântuitorului de «a da Cezarului ceea ce este al Cezarului»"[31].

Ulterior, pe acest memoriu, generalul I. Antonescu punea următoarea rezoluţie: „1.V, Mitropolitul Ardealului a început să exagereze. Dl. ministru al Justiţiei este rugat să cerceteze dacă legile organice ale statului îngăduie capului bisericii să ia atitudine oficială și să amenințe

[30] *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 3, partea I, doc. 138, pp. 201-202.
[31] *Ibidem*, p. 202.

neexecutarea legilor. Va lua îndeaproape în cercetare și adresa nr. 4529 aici anexată din același punct de vedere. După care voi decide”[32].

Într-o interpretare teologică preliminară, reiese faptul că ministrul Cultelor făcea o confuzie gravă, voită sau nu, între rolul Bisericii și al factorului politic în societate. Însă, această confuzie legitima măsura factorului politic de a interzice Bisericii să boteze evrei, după cum vom vedea.

În spiritul memoriului înaintat de mitropolitul ardelean, la 8 aprilie 1941, Episcopul Andrei Magieru al Aradului trimitea un memoriu ministrului Cultelor, în care arăta următoarele: „Principial, nimeni de pe pământ nu poate opri ca Evanghelia și harul mântuitor al Domnului Iisus Hristos să fie împărtășite oricărui om. Fiul lui Dumnezeu s-a coborât pe pământ şi a suferit moartea pe cruce pentru mântuirea tuturor oamenilor care aveau să creadă în El. Cu atât mai puţin este această interdicţie de competenţa statului. El nu se poate face stăpân peste ceea ce nu are, peste harul şi peste voinţa de mântuire a lui Dumnezeu. (...) Vă rugăm, prin urmare, domnule ministru, să binevoiţi a retrage decretul-lege amintit ca fiind în contradicţie cu dogma despre Biserică. Dacă nu aţi face aceasta, suntem nevoiţi a vă declara că pentru Biserica pe care o păstoresc, decretul-lege împricinat îl vom considera neavenit, pentru că, într-un caz de conflict între porunca dumnezeiască a Mântuitorului și între un decret-lege dat de oameni, noi suntem datori a vă repeta cuvântul Sfintei Scripturi: «De este drept înaintea lui Dumnezeu a asculta pe voi mai vârtos decât pe Dumnezeu, judecaţi (Fapte 4, 19)»”[33].

Mai mult, în şedinţa Sinodului Permanent al Bisericii Ortodoxe Române, din 9 aprilie 1941, s-a hotărât ca, până la întrunirea Sfântului Sinod, să se însușească punctul de vedere exprimat de către mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului. Această decizie a fost comunicată Ministerului Cultelor la 12 aprilie 1941[34]. Ulterior, această poziţie a fost confirmată de plenul Sfântului Sinod în sesiunea din 6 iunie 1941[35].

Probabil din cauza unui schimb de opinii exprimate sau nu în scris pe această temă între cele două puteri, seculară și spirituală, la 23 aprilie 1941 mitropolitul a revenit cu un alt memoriu, în care spunea că „dogmele

---

[32] *Ibidem*. În stadiul actual al cercetărilor, nu știm ce conține „adresa nr. 4529”, la care se face vorbire.

[33] A.N.I.C., fond Ministerul Cultelor și Artelor, dosar nr. 2/1941, ff. 133-134.

[34] *Ibidem*, f. 135; „Biserica Ortodoxă Română”, an LIX (1941), *Supliment-Ședințele Sfântului Sinod*, p. 16; † Antim Nica, *op. cit.*, p. 584.

[35] „Biserica Ortodoxă Română”, an LIX (1941), *Sumarele*, p. 16.

nu pot fi discutate" și „biserica noastră strămoșească a ocrotit dintotdeauna ființa neamului. (...) Cu învățăturile creştinismului nu se pot face tranzacţii şi compromisuri, fără ca să nu se clatine întreaga autoritate a lui. El este un întreg descoperit de Dumnezeu și nu putem înlătura când o parte, când alta, din dogmele lui, după bunul nostru plac. În asemenea cazuri nu mai este el deasupra noastră, ci noi oamenii deasupra lui; nu mai este recunoscut ca dumnezeiesc, ci ca omenesc. Iată de ce calitatea noastră de păzitori ai adevărurilor de credință descoperite de Dumnezeu nu îngăduie să ne abatem de la ele la dorința și judecata omenească. Acesta este cuvântul nostru definitiv în această chestiune"[36].

Biserica Romano-Catolică, prin Nunţiul papal de la Bucureşti, a protestat şi ea la oficialităţile române, susţinând că i se restricţionează dreptul de manifestare prevăzut de Concordatul Statului român cu Vaticanul din 1927[37]. Nota de protest nu am găsit-o, deocamdată, în cercetările noastre, însă, despre conţinutul ei aflăm din stenograma şedinţei Consiliului de Cabinet din 9 mai 1941:

„*Constantin Stoicescu, ministrul Justiției*: Am fost sesizaţi de Ministerul de Externe, deși această chestiune mai are o latură, de care v-am vorbit, despre o dispoziţie prevăzută în Legea cultelor.

În art. 44 din Legea cultelor se spune că oricine a împlinit 18 ani poate trece de la un cult la altul. S-a adăugat însă un alineat final, prin legea din 18 martie 1941, în care se prevede că nu beneficiază de această dispoziţie cei care aparţin la cultul mozaic.

Contra acestei dispoziţii protestează Nunţiul Apostolic din Bucureşti; şi la protestul lui, care pretinde că această dispoziţie nu poate fi aplicabilă celor care practică religia catolică şi că, deci, preoţii catolici de la noi au totuşi dreptul să boteze pe evrei, cu toată dispoziţia Decretului-lege din 18 martie 1941, protest pe care l-a adresat Ministerului de Externe. Ministerul de Externe a cerut avizul Consiliului Juridic de la acel minister,

[36] *Apud* Alexandru M. Ioniță, *op. cit.*, p. 208, nota 20.

[37] În textul Concordatului, la articolul VIII se spunea: „Episcopii vor avea deplină libertate în exercițiul funcțiunilor lor bisericești și în cârmuirea propriilor lor dioceze. Ei vor putea exercita toate drepturile și prerogativele proprii oficiului lor pastoral, conform disciplinei aprobate de Biserica Catolică și vor fi liberi a da instrucțiuni religioase, morale și bisericești așa cum o cere oficiul lor sacru. În cazul când ele ar fi de un interes general și publicate de dânșii, vor fi după aceea aduse de asemenea la cunoștința Ministerului Cultelor. De ei vor depinde exclusiv ceilalți membri ai clerului catolic în tot ce privește numirea lor și exercitarea oficiului lor sacru" (*Minoritățile naționale din România, 1925-1931. Documente*, ed. coord. I. Scurtu și I. Dordea, București, 1996, doc. 60, p. 373).

un aviz care a fost dat în mod incomplet, pentru că problema era dacă preoţii catolici, în România, pot să boteze sau nu pe un evreu.

Mihai Antonescu: Și mai în concret, dacă Concordatul nostru cu Biserica de la Roma a fost o limitare a dreptului reglementării cultelor pe teritoriul statului român, care este un apanagiu al suveranităţii românești...

C. Stoicescu: Aceasta se leagă și de chestiunea cealaltă și, de aceea, aș vrea să știu ce hotărăște guvernul.

M. Antonescu: Dacă, prin Concordat, noi am dat o plenipotenţă de reprezentare spirituală și liturgică pe teritoriul român, atunci, fără îndoială, că ne găsim în dificultatea de a fi siliţi să ne respectăm propriul nostru consimţământ. Dacă însă noi nu am dat o asemenea renunţare la un apanagiu care este al suveranităţii noastre, atunci Nunţiul Papal nu poate să ne ceară să revenim asupra măsurii.

Nichifor Crainic, ministrul Propagandei Naţionale: În Concordat nu este nimic care ar putea să ne impună pe cine poate să boteze și pe cine nu. Concordatul a fost criticat ca fiind stat în stat.

M. Antonescu: Puneţi să examineze chestiunea Consiliului Juridic de la minister, și mai ales compatibilitatea Legii Cultelor cu Concordatul și problema acestei limitări.

N. Crainic: Tot așa de arbitrară este și legea de restricţie a noastră faţă de canoanele bisericii, cum este și faţă de catolicism; așa că, dacă vrem să punem această restricţie și catolicilor, o punem pe aceeași bază pe care am făcut restricţia și la noi.

M. Antonescu: Acolo este o problemă dublă; nu este vorba numai de o limitare de ordin religios.

Dacă noi am consimţit, prin Concordat, să recunoaștem plenitudinea drepturilor pe teritoriul nostru, atunci este o obligaţie juridică. Dincolo se pune problema conflictului între legile funcţionale organice ale bisericii și între legile formale ale statului. Aceasta este o problemă pe care o rezolvăm noi în interior, cel mult creând un conflict între organul care reprezintă pe teritoriul nostru organizarea religioasă – Sfântul Sinod – dreptul canonic, și între Guvern, care reprezintă dreptul de organizare statală. Dar problema, în raporturile cu Biserica de la Roma, are un caracter juridic internaţional, nu este numai un conflict de limite canonice”[38].

---

[38] *Stenogramele ședinţelor Consiliului de Miniștri-Guvernarea Ion Antonescu*, vol. 3 (*aprilie-iunie 1941*), Marcel D. Ciucă, Maria Ignat și Aurelian Teodorescu (eds.), București, 1999, pp. 357-358.

Dincolo de imixtiunea gravă și, am putea spune, fără precedent a statului în funcţiunea Bisericii, faţă de care Bisericile istorice din România au protestat, guvernul antonescian se confrunta cu viziunea unei aplicări diferenţiate a legii.

Din aceste motive, guvernul a fost nevoit să consulte Consiliul Superior Juridic din Ministerul Juridic, care a elaborat Avizul nr. 823/1941 pe marginea Decretului nr. 711/1941. Astfel, conform avizului, în ședința din 11 iulie 1941 se arăta faptul că: „pentru interese superioare de stat, conducătorul statului, urmând seria unor restricţiuni aplicate evreilor din România, a întocmit Decretul-Lege nr. 711 din 18 martie 1941", act normativ care „nu a putut aduce vreo atingere dreptului recunoscut Bisericii Catolice prin Concordat, însă trecerea, în viitor, a unei persoane, vizată prin această lege, la catolicism, nu va produce vreun efect de stare civilă, în cuprinsul teritoriului românesc"; considerând că, „evident, libertatea de conștiință a evreilor suferă o îngrădire, dar aceasta se justifică prin marile interese naţionale care trebuie satisfăcute și prin nevoia de a se fixa, odată pentru totdeauna, situaţia minorității etnice evreiești", Consiliul Superior aviza că decretul sus-amintit „modifică parţial regimul trecerilor de la un cult la altul, iar interzicerea evreilor de a părăsi religia mozaică este opozabilă deopotrivă tuturor cultelor istorice, inclusiv Bisericii Catolice din România"[39].

Mai mult, pentru încălcarea prevederilor Decretului nr. 711/1941 Consiliul Superior Juridic invoca aplicarea articolului 309 din Codul Penal, care stipula: „Acela care primește și înscrie în rândul credincioșilor săi vreo persoană aparţinând altui cult, fără a se fi asigurat mai înainte că a îndeplinit formalităţile necesare de trecere de la cultul căruia i-a aparţinut, comite delictul de convertire ilegală și se pedepsește cu închisoare corecţională de la una la trei luni"[40].

Cu toate acestea, la 10 noiembrie 1941, Sinodul Bisericii Ortodoxe Române aducea la cunoştinţa Ministerului Cultelor, printr-o adresă, faptul că, în urma ședinței din 6 iunie același an, s-au hotărât următoarele: „Statul are toată libertatea de a aduce îngrădiri necesare apărării ţării și fiinţei Neamului. Biserica însă nu poate abdica de la împlinirea poruncii dată Ei de dumnezeiescul Întemeietor, prin cuvintele: «Mergând, învățați

---

[39] A.N.I.C., fond Ministerul Propagandei Naționale – Presa internă, dosar nr. 913/1940-1944, ff. 32-35; Lya Benjamin, *Prigoană și rezistență în istoria evreilor din România,* p. 83. A se vedea documentul *in extenso* în A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 179/1942, ff. 28-32.

[40] A.N.I.C., fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 179/1942, f. 31.

toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh».

Aşadar, Biserica nu poate împiedica botezul celui care îl cere pentru mântuirea lui, însă botezul nu infirmă întru nimic legile şi dispoziţiunile în vigoare privitoare la ocrotirea rasei". Pe acest document, secretarul de stat de la Culte, prof. I. Sandu, a pus următoarea rezoluţie: „Se ia act"[41].

Prin atitudinea exprimată de ierarhia ortodoxă faţă de normele juridice restrictive impuse de stat, Biserica nu abdica de la rolul ei de a boteza evrei. Însă, convertirea nu aducea după sine schimbarea statutului cetăţenesc fixat de legislaţia de după 1938. Altfel spus, Biserica îşi trasa limitele funcţionale în societate, faţă de un guvern care dorea să subordoneze factorul spiritual unor planuri eminamente seculare („raţiuni înalte de stat").

După această corespondenţă şi, probabil, discuţii purtate între factorul guvernamental şi conducerea Bisericii Ortodoxe Române, la 28 noiembrie 1941, Ministerul Cultelor răspundea la memoriile înaintate iniţial de către mitropolitul Nicolae Bălan şi Episcopul Andrei Magieru, în următorii termeni: „S-a hotărât că, pentru raţiuni înalte de stat, întrucât chestiunea reprezintă un act de guvernământ, nu se poate reveni asupra dispoziţiunilor sus-zisului decret-lege [nr. 711/1941, n.n.], deoarece trecerea evreilor la culte creştine pune în primejdie însăşi bazele statului român. Ministerul este conştient că problema, pe lângă latura ei naţional-statală, mai are şi o latură dogmatică. Pe nici una dintre acestea nu le-a ignorat. Dar, atunci când este ameninţată însăşi fiinţa noastră naţională, suntem convinşi că Biserica strămoşească, singura instituţie a statului care în trecutul ei s-a identificat ontologic cu aspiraţiunile superioare şi permanente ale neamului, nu va da dovadă de neînţelegere faţă de strădaniile statului de a feri neamul de primejdia înstrăinării şi degenerării"[42].

Prin urmare, statul antonescian continua să interzică Bisericii să boteze evrei, încălcând, astfel, normele dreptului canonic recunoscut prin legea cultelor, situaţie faţă de care, însă, reprezentanţii Bisericii Ortodoxe nu înţelegeau să abdice de la misiunea pe care o aveau.

Situaţia nu a fost similară în cazul Bisericii Catolice din România, care se prevala de prevederile Concordatului. Faţă de atitudinea de protest formulată de către nunţiul apostolic, partea română a răspuns într-o notă

[41] *Idem*, fond Ministerul Cultelor şi Artelor, dosar nr. 2/1941, f. 129.
[42] *Ibidem*, ff. 129v-132v.

din 25 iulie 1941, în care se preciza că „drepturile Bisericii vor fi recunoscute și respectate”. Totodată, în timpul unei vizite făcute secretarului general al Ministerului Afacerilor Străine, în 18 noiembrie 1941, nunțiul papal și-a exprimat intenția de a vizita lagărele evreiești și a întrebat dacă statul român „ar putea avea în vedere, în noile legi, situația evreilor încreștinați”[43].

Ulterior, pe cale diplomatică, Vaticanul a solicitat statului român precizări clare asupra libertății de activitate a Bisericii Catolice în România, în următorii termeni: „1. Dacă evreii trecuți la catolicism se vor putea bucura în România de drepturile garantate de Concordat; 2. Dacă vor putea să profeseze liber religia catolică; 3. Dacă vor fi admiși în școlile catolice; 4. Dacă vor putea primi educație religioasă, precum și asistență spirituală publică și în spitale”, conform art. I, XVIII și XX din Concordat. La aceste chestiuni guvernul român, conform nunțiului apostolic, „cu un spirit de largă înțelegere și cu dorința de a îndepărta toate temerile exprimate de Sfântul Scaun, a răspuns favorabil”[44].

Politica dusă de Vatican prin nunțiul papal de la București în chestiunea evreiască se regăsea inclusiv în raportul lui G. Richter, din 1 februarie 1942, către centrala Ministerului de Externe de la Berlin: „Legile elaborate în decembrie 1941 și teama care domnea în general printre evrei că în viitor vor fi elaborate alte legi radicale în viața evreilor din România au dus la o acțiune intensă de botez printre evrei. Centrala evreilor din România informează despre numeroase cazuri de convertire a evreilor la credința catolică. Acești evrei, care propagau această convertire, pretindeau că eficiența acestei treceri a evreilor la credința catolică s-ar dovedi cu prilejul deportării evreilor din Bucovina în regiunile de dincolo de Bug; pe atunci autoritățile bisericii catolice erau pentru protecția evreilor care trecuseră la credința catolică, în fața acestor deportări. Prin aceste convertiri formale la credința catolică, evreii sperau să se sustragă

---

[43] *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 3, partea a II-a, doc. 397, p. 86; Ion Dumitriu-Snagov, *op. cit.*, p. 160.

[44] *Apud* Ion Dumitriu-Snagov, *op. cit.*, pp. 160-161. Art. XVIII din Concordat prevedea următoarele: „Biserica catolică are dreptul de a se îngriji de asistența religioasă de orice fel, pentru credincioșii ei, în armată, spitale civile și militare, orfelinate, școlile corecționale, penitenciare, ținând seamă de regulamentele instituțiunilor respective”, iar art. XX, punctul 1, stipula: „Biserica catolică are dreptul de a da instrucția religioasă elevilor catolici în toate școlile publice ale Regatului; această instrucție religioasă li se va da în limba lor maternă (*Minoritățile*..., pp. 375-376).

deci de la alte eventuale deportări. La 19 și 20 ianuarie 1942 a avut loc, în Biserica greco-catolică din Bucureşti, botezul unui grup de 40 evrei. De remarcat că această acţiune de botez a fost întâmpinată binevoitor înainte de toate de Cassulo, nunţiul apostolic de la Bucureşti, care a declarat că «**evreii care trec la catolicism se vor bucura de protecţia papală**» [subl. A.N.P.]. Evreii botezaţi îşi vor arăta gratitudinea lor faţă de strădaniile nunţiului papal prin ridicarea unei biserici pentru cei convertiţi. Câteva sute de evrei care au cerut să fie botezaţi și care urmau să frecventeze pentru trei luni o şcoală de rit catolic, au fost botezaţi între timp în mare grabă de preoţi catolici. Cursurile de instruire au continuat după ce a avut loc botezul. Marton Aron, arhiepiscopul maghiar romano-catolic de Alba Iulia, a cerut tuturor păstorilor din subordine să-i boteze pe evreii maghiari care doresc să treacă la credinţa catolică, să-i convertească pe oameni în mod egal la credinţa catolică”[45].

Raportul lui Richter oferă o cheie de înțelegere asupra politicii Vaticanului în problema convertirii evreilor. Prevalându-se de prevederile Concordatului, de contextul geopolitic și de statutul său diplomatic, nunţiul apostolic cerea statului român libertate neîngrădită în acţiunea de botezare a evreilor, iar când situaţia acestora era periclitată, prin măsurile de deportare, atunci trimisul papal invoca dreptul de protejare pe cale diplomatică, adică de la stat la stat (România/Vatican).

Totodată, însă, trebuie să avem în vedere faptul că exprimarea din raportul lui G. Richter ar putea fi o percepţie la nivelul evreilor care căutau salvarea și care, odată convertiţi, se considerau protejaţi pe cale diplomatică sau, de ce nu, chiar o exagerare a funcţionarului nazist, pentru a arăta gravitatea problemei factorilor decizionali de la Berlin. Oricum, situaţia devenea dificilă pentru ambasadorul Vaticanului, care se găsea în poziţia de a interveni pentru cei convertiţi, după cum se exprima în raportul trimis cardinalului Luigi Maglione, secretarul de stat de la Vatican, în data de 5 decembrie 1941: „În diferite ocazii am putut să prezint Eminenţei Voastre Reverendissime condiţia în care se află evreii convertiţi, ca urmare a recentelor legi emise de guvernul român.

Văzând că ei erau împiedicaţi să se poată bucura de drepturile rezervate catolicilor, în special în ceea ce priveşte botezul, educaţia și asistenţa religioasă, cum de altfel Eminenţa Voastră bine ştie, din partea noastră s-a făcut tot ce s-a putut mai bine să se obţină de la guvern o

[45] *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 3, partea a II-a, doc. 565, pp. 288-289. Documentul se regăsește la Ottmar Trașcă și Dennis Deletant (eds.), *Al III-lea Reich și Holocaustul*, doc. 70, p. 384.

condiţionare a lucrurilor în conformitate cu Concordatul și, în general, cu drepturile Bisericii. Guvernul, trebuie să spunem, a ţinut seama de cererile repetate făcute de nunţiul apostolic în numele Sfântului Scaun, a episcopilor și a credincioşilor interesaţi. De altfel, dat fiind că problema rasială este atât de complexă și restrictivă din orice punct de vedere, acum au survenit alte dificultăţi. Pentru nişte fapte săvârşite de grupuri de evrei simpatizanţi ai bolşevicilor, guvernul a crezut că este de datoria sa să asuprească nu numai pe vinovaţi, ci întreaga masă de evrei; fără nicio deosebire au fost executate deci represiuni, au fost adoptate măsuri restrictive, concentrări etc. În acest mod, multe familii de evrei, printre care sunt cuprinse și cele trecute la Biserica Catolică, s-au văzut expuse la deportări sau la măsuri odioase. Negăsindu-se nicio autoritate care să le poată ajuta, s-au adresat la reprezentantul Sfântului Părinte, convinse că numai această autoritate morală putea să le ajute în vreun fel oarecare. M-am trezit astfel într-o situaţie delicată și penibilă. Pe de-o parte am crezut că este de datoria mea să mă interesez de atâtea familii sărmane, pe de altă parte trebuia să folosesc stima și discreţia faţă de guvern, ca să nu mă amestec, dincolo de limitele consimţite de misiunea mea, în treburile interne ale ţării.

Scrisoarea, aici anexată, trimisă acum guvernului, va răspunde și mai bine Eminenţei V. Reverendissime la întrebarea: Care au fost și care sunt criteriile după care s-a condus și se conduce acţiunea mea? Scopul acestui nou pas pe lângă guvern este acela de a vedea dacă se poate obţine pentru evreii convertiţi o condiţie morală conformă cu viaţa catolică pe care ei au îmbrăţişat-o. M-am ocupat chiar și de familiile necatolice și, la invitaţia guvernului, am prezentat liste de persoane, care prin declaraţii formale pe care le-am avut erau angajaţi în acţiuni cel puţin bune. Știu că multe dintre acele persoane nu au fost nici molestate, nici supuse la restricţii.

Acum voi vedea ce efect va face scrisoarea mea și, după răspuns, îmi voi reglementa activitatea pentru îndeplinirea unei misiuni, care este în întregime o misiune de caritate”[46].

Probabil la sesizarea Legaţiei germane și în faţa numeroaselor cazuri identificate de către autorităţile române, problema evreilor botezaţi în confesiunea romano-catolică și în cea reformată de către preoţii, respectiv pastorii maghiari din Capitală, a fost discutată la nivel guvernamental. În Consiliul de Miniștri pentru ordine publică din 16

[46] *Apud* Ion Dumitriu-Snagov, *op. cit.*, pp. 150-152. Scrisoarea trimisă guvernului, la care face referire nunţiul apostolic, nu se regăsește în cartea citată.

aprilie 1942, prefectul Poliţiei Capitalei, generalul M. Pălăngeanu, susţinea că, prin aceste botezuri, „cei trei preoţi nu fac decât propagandă iredentistă", iar Eugen Cristescu arăta că preoţii în cauză „botează evrei şi iau bani". Faţă de acestea, subsecretarul de stat de la Ministerul Afacerilor Interne, generalul C. Vasiliu, nu ezita să afirme că un număr de 32 evrei din această categorie au fost trimişi pe Bug[47].

În faţa insistenţelor Nunţiaturii Apostolice de la Bucureşti şi la cererea Conducătorului statului, la 30 aprilie 1942, la Ministerul Culturii Naţionale, s-au întrunit secretarii generali ai ministerelor Justiției (Paul Porumbeanu), Afacerilor Interne (col. Vasile Gelep) și Culturii Naţionale și al Cultelor (Aurel Popa), pentru a formula propuneri care să fie înaintate mareșalului. Aceștia, „examinând problema convertirii evreilor la catolicism, sub toate aspectele ei: juridic, social, naţional şi al intereselor superioare de stat românesc, ţinând socoteală de legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române, legea pentru regimul general al cultelor, legea Concordatului cu Sf. Scaun și Decretul-lege nr. 711/1941, s-a arătat că trecerea evreilor de la cultul mozaic la alt cult este nu numai o problemă de ordin confesional, ci mai ales o problemă de stat, ce trebuie soluţionată aşa cum o pretind interesele Neamului şi Ţării, garantând tuturor cultelor o deopotrivă libertate şi protecţiune cu Biserica majorității românilor, (...) dar nicidecum privilegii neînțelese și nedrepte pe seama Bisericii greco sau romano-catolice, în raport cu situaţiunea de fapt şi de drept a Bisericii ortodoxe dominante". Astfel, în conferinţa secretarilor generali, în unanimitate, s-a aprobat „în întregime și sub toate raporturile, avizul Consiliul Superior Juridic al Statului nr. 823", menționându-se că aplicarea Decretului-lege nr. 711 „priveşte în mod uniform trecerea unui mozaic fie la Bisericile naționale (ortodoxă și greco-catolică), fie la celelalte culte istorice recunoscute în România". În consecinţă, s-a hotărât „inadmisibilitatea convertirii evreilor la catolicism sau oricare alt cult istoric. Slujitorilor și organelor bisericești care vor înfrânge această interdicţie, trebuie să li se aplice atât sancţiuni disciplinare, cât şi penale. Această hotărâre trebuie comunicată eparhiilor și reprezentanţilor tuturor cultelor din ţară, spre ştiinţă şi conformare"[48].

---

[47] *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 2 (*Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*), volum alcătuit de Lya Benjamin, București, Editura Hasefer, 1996, doc. 132, p. 393.

[48] A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 179/1942, f. 177 f/v. A se vedea editat în *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 2, pp. 393-394, nota 2.

Câteva zile mai târziu, pe aceste decizii, mareşalul a pus următoarea rezoluţie: „1) Să se comunice avizul Consiliului Juridic al Statului de către Ministerul de Externe acelora care încurajează pe evrei la actele de șmecherie evreiască și ungurească; 2) Represalii nu se vor aplica, din consideraţii politice, contra acelora care convertesc şi în contra convertiţilor; 3) În consecinţă, evreii trecuţi la religia reformată sau unitariană maghiară să fie imediat trimiși pe Bug cu familiile lor; 4) Acei catolicizaţi vor fi lăsaţi încă pe loc, pentru motivul de oportunitate politică. Dacă catolicizarea se continuă, vom trece la represalii şi contra acestora. Dar cred că lecţia va servi tuturor. Să se aducă la cunoștința Ministerului de Interne și al Culturii”[49].

Ostilitatea mareşalului la adresa maghiarilor era pe cât se poate de evidentă, deoarece nici relaţiile cu Ungaria horthystă nu consonau în cadrul Axei. Totodată, el considera că, prin botezarea evreilor maghiari la Bisericile creştine de limba maghiară, iridenta maghiară va căpăta forţe noi. Totuşi, potrivit referatelor întocmite de Siguranţă, se arăta că „nu s-a stabilit că primirea evreilor la catolicismul maghiar ar servi direct iredentismului maghiar, solicitarea botezurilor de către aceștia fiind numai un subterfugiu către perspectiva inexistentă până în prezent, unei situații favorizată față de actualele dispozițiuni antisemite”[50].

Urmare a ordinului dat de mareșal privind evreii reformaţi, la 18 mai 1942 Ministerul Afacerilor Interne informa Preşedinţia Consiliului de Miniştri că „evacuarea pe Bug a acestei categorii de evrei este în faza de pregătire a lucrărilor, urmând ca, după identificarea evreilor botezaţi în religia reformată şi adunarea lor, să fie îmbarcaţi în trenuri speciale şi evacuaţi în Transnistria, pe Bug”[51]. „Faza de pregătire” presupunea ca Prefectura Poliţiei Capitalei să realizeze tablourile nominale cu numele, prenumele, vârsta, membrii familiei şi ocupaţia evreilor botezaţi, conform ordinului dat de colonelul V. Gelep din Ministerul Afacerilor Interne la 3 mai 1942[52]. Astfel, la 13 iulie 1942, Ministerul Afacerilor Interne informa deja Preşedinţia Consiliului de Miniştri că Direcţia Generală a Poliţiei a întocmit tablourile cu evreii botezaţi în religia reformată după data de 21

---

[49] A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 179/1942, f. 27. A se vedea documentul editat în *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 2, p. 394.
[50] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 11374, f. 191v.
[51] A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 179/1942, f. 174. A se vedea documentul editat în *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 2, p. 393, nota 2.
[52] A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 179/1942, f. 181.

martie 1941, în baza cărora au fost începute „formalităţile de strângere a evreilor vizaţi şi a familiilor şi a-i îndruma spre regiunea ce le este destinată". „Expedierea evreilor" urma să se facă potrivit „itinerariului şi indicaţiilor propuse" de Inspectoratul de Jandarmi Transnistria, adică strângerea lor la Galaţi, apoi trimiterea cu trenul Galaţi-Tighina-Tiraspol-Gara Vradievca (jud. Ananiev), respectiv în com. Dumanovca (jud. Golta)[53].

Măsura luată de autorităţile antonesciene se pare că a avut efect, deoarece, la 30 iulie 1942, într-o notă a Siguranţei, se arăta că pastorul Hamar Bela primise ordin de la conducerea comunităţii maghiare şi a Bisericii Reformate din România să înceteze acţiunea de convertire şi primire în locaşul de cult a evreilor trecuţi la confesiunea reformată[54].

Totodată, la 22 mai 1942, cabinetul mareşalului I. Antonescu comunica guvernatorilor Basarabiei, Bucovinei şi Transnistriei principiile fixate pentru exceptarea internării evreilor în lagăre, între care figurau: „g) evreii şi evreicele căsătoriţi cu creştini sau creştine, indiferent dacă au copii sau nu; h) evreii botezaţi înainte de anul 1920; j) cazuri excepţionale de oameni merituoşi, care nu intră în nici una din categoriile de mai sus vor fi supuse aprecierii domnului mareşal"[55]. Aceste principii erau reiterate la 17 august 1942, în adresa Preşedinţiei Consiliului de Miniştri către Ministerul Afacerilor Interne, privind deportarea evreilor[56].

Toate aceste fapte erau consemnate de G. Richter, care, într-un referat către superiorii săi de la Berlin, arăta că, din Vechiul Regat, Transilvania de sud şi Banat, „pentru moment nu vor fi expatriaţi [deportaţi, n.n.]", între alţii, evreii din „căsătoriile mixte şi evreii botezaţi până la 31 decembrie 1941"[57].

Problema convertirii la catolicism a evreilor a revenit în atenţia miniştrilor antonescieni, conform stenogramei şedinţei Consiliului de Miniştri cu guvernatorii provinciilor Basarabia – Bucovina – Transnistria, din 30 iunie 1942. La afirmaţia lui Mihai Antonescu, potivit căreia botezul „nu înrâureşte asupra calităţii de evreu", guvernatorul Bucovinei, C. Calotescu, spunea: „Ei [evreii botezaţi, n.n.] pun chestiunea altfel. Au venit la mine în audienţă preoţii catolici, spunând ca să exceptăm pe evreii botezaţi, zicând că sunt creştini etc.

[53] *Ibidem*, ff. 23-24.
[54] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 11374, ff. 6-8v.
[55] *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 3, partea a II-a, doc. 521, p. 235.
[56] *Ibidem*, vol. 2, doc. 142, p. 429.
[57] *Ibidem*, vol. 3, partea a II-a, doc. 542, p. 257.

C. Voiculescu, subsecretar de stat la Muncă și Sănătate: Aceștia se botează în fiecare zi.

C. Vasiliu, subsecretar de stat la Afaceri Interne: Ordinul dlui. mareşal a fost ca cei reformaţi sau anglicani să fie trimişi la Bug; iar catolicii urmează să rămână pe loc, din motive politice.

Gen. C. Calotescu: Iată cum procedează: sunt câte 7-8 la un loc, în sus: mama, tata, socrul, soacra; în jos: copii, nepoţi; iar la mijloc este unul singur, care are 50 de ani, și din aceștia toţi, cel de la mijloc se botează și se face catolic.

Eu am spus: să se păstreze aici cel botezat, iar ceilalţi să plece toţi. Nu le-a convenit. Dar ei așa procedează: se botează unul din familie.

M. Antonescu: Trebuie să aplicaţi principiile generale. (...) Pentru evreii catolici, fireşte că rezoluţiunea domnului mareșal a urmărit ca să se ţină seama de condiția specială pe care o au catolicii datorită intervenţiei la Bucureşti făcute de Sfântul Scaun. Însă, dacă acestea sunt simple acte de camuflaj şi de fraudă împotriva unui regim sau, în cazurile citate de dvs., dacă sunt simple pretexte, cazuri care şi faţă de catolici sunt nesincere, atunci dvs. examinaţi situaţia de la caz la caz şi vedeţi măsurile ce trebuiesc luate.

Gen. C. Voiculescu: Sunt creştinaţi în ultima vreme.

Gen. C. Vasiliu: Numai până la aprilie 1941.

I. Petrovici, ministrul Educației naționale și Cultelor: S-au făcut intervenţii ca să se limiteze această creştinare. Însă, aceasta este în funcţie de interese pecuniare. Să nu vă închipuiţi că autorităţile catolice sunt ferm convinse de sinceritatea confesională a evreilor. (...) Și care sunt foarte contagiabile, fiindcă la un moment dat am primit o adresă de la autorităţile noastre religioase, de la Patriarhie, care protestează spunând: «Ce însemnează acest regim de neegalitate? Cum, catolicii au dreptul să boteze, iar Sfânta Biserică Ortodoxă n-are dreptul să boteze?» Și cerea să dăm și ortodocșilor acest drept, în loc să-l luăm și catolicilor"[58].

Spre deosebire de categoria evreilor botezaţi în bisericile de limbă maghiară, abordarea autorităţilor antonesciene în cazul celor convertiţi la catolicism a fost diferită, aceștia din urmă nefiind vizaţi pentru deportare[59]. Însă, această viziune a politicii antonesciene nu a fost lipsită

[58] *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri-Guvernarea Ion Antonescu*, vol. 7 (*mai-iulie 1942*), Marcel D. Ciucă și Maria Ignat (eds.), București, 2003, pp. 447-448. A se vedea și A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri – Cabinetul Militar, dosar nr. 510/1942, ff. 39-40.

[59] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 11374, ff. 52, 74, 94, 139.

de cereri către Nunţiatură de a reduce valul convertirilor, pe considerentul că toate Bisericile din România trebuie să se supună legislaţiei în domeniu.

Cu toate acestea, nunţiul apostolic nu se încadra în aspiraţiile guvernului antonescian, ci chiar încuraja campania de botezare a evreilor la credinţa catolică. De pildă, conform unei note informative a S.S.I.-ului, din 23 iulie 1942, aflăm că, „în urma ordinelor date de nunţiul papal Andreea Cassulo la parohiile catolice din ţară se oficiază în fiecare miercuri o slujbă specială pentru evreii deportaţi în Transnistria. La aceste servicii religioase au fost invitaţi să ia parte toţi evreii, indiferent dacă sunt botezaţi sau nu”[60].

Mai mult, însuşi preotul catolic maghiar Horvath Sandor, de la Biserica „Sf. Elena” (str. Cuza Vodă) din Capitală, care depindea de Bărăţie, s-a plâns reprezentanţilor Legaţiei Ungariei de la Bucureşti, într-un memoriu, susţinând „că agenţii poliţiei îl vizitează neîntrerupt (...) terorizându-l personal pe dânsul şi pe toţi credincioşii găsiţi ocazional la aceste vizite”[61]. Ulterior, conform unei note a Siguranţei din 3 august 1942, aflăm că, deşi în iunie 1942 întrerupsese catehizarea aspiranţilor la confesiunea romano-catolică, o lună mai târziu, în urma unei consultări cu mai mulţi clerici maghiari din Capitală, Horvath a reluat campania de convertire cu acceptul diecezei de Bucureşti, în „mod clandestin”, în „grupe mici” şi pe o perioadă de numai 45 zile, în biserica din str. Cuza Vodă, în timp ce autorităţile poliţieneşti au decis „urmărirea şi raportarea oricărui fapt nou”[62]. În activitatea sa, Horvath era motivat de faptul că „nici guvernul român şi nici Legaţia ungară, nu le poate da ordine [preoţilor, n.n.] de interzicere, această chestiune fiind de competenţa papei de la Roma, de unde până în prezent nu au primit dispoziţiuni de interzicere”[63]. De asemenea, la ordinul arhiepiscopului romano-catolic de Bucureşti, Alexandru Cisar, în această acţiune, lui Horvath i s-au adăugat canonicul Iosif Schubert şi Gheorghe Alexandru de la catedrală, care urmau să boteze un grup de 800 evrei, din care 250 de origine maghiară, după catehizarea lor sub supravegherea lui Elemer Gyarfas, preşedintele Congregaţiei mirenilor catolici[64].

---

[60] *Ibidem*, f. 16.
[61] *Ibidem*, f. 4.
[62] *Ibidem*, ff. 5-5v, 9, 133.
[63] *Ibidem*, f. 12.
[64] *Ibidem*, ff. 23, 25-25v. În alte surse se vorbeşte de cifra de 200 sau chiar de 600 evrei (*ibidem*, ff. 138bis, 139bis).

Convertiri ale evreilor s-au făcut inclusiv în Biserica Greco-catolică. În decembrie 1942, parohul Bisericii unite de pe strada Acvila, nr. 36-40, din Capitală, preotul Neculai Munteanu, elibera certificate de botez pentru șase evrei, care mai apoi erau legalizate la Tribunalul Ilfov[65].

Valul de convertiri, mai ales în credința catolică, i-a înfuriat pe oficialii naziști, încât, la 8 august 1942, ziarul Legației Germaniei de la București, „Bukarester Tageblatt", publica un articol cu tilul *Românii au devenit evrei puri!*[66]. Materialul a produs efecte, deoarece, pe 22 august, guvernul trimitea o notă către Nunțiatură, prin care o înștiința că își rezervă dreptul de a verifica registrele de botezați din bisericile catolice, pentru a-i putea recenza pe evreii convertiți[67].

În schimb, Bisericii Ortodoxe Române nu i s-a permis să boteze evrei și să-i protejeze pe cei convertiți la credința ortodoxă, cu toate că protestase, după cum menționa ministrul Ion Petrovici, în ședința de guvern din 30 iunie 1942. Știm că, în data de 4 martie 1942, orele 12.30-13.00, însuși patriarhul Nicodim a avut o întâlnire cu mareșalul, în care a expus doleanțele Bisericii Ortodoxe Române față de interdicția convertirii evreilor la creștinism[68]. A doua zi, la 5 martie 1942, Episcopul Andrei Magieru al Aradului cerea în ședința Sinodului Permanent al Bisericii Ortodoxe Române o intervenție la guvern, în favoarea copiiilor evreilor botezați care trebuiau să frecventeze școlile primare, motivând că aceste instituții de învățământ erau continuatoarele școlilor confesionale ortodoxe, confiscate de statul român după 1918 (școlile confesionale catolice nu fuseseră confiscate)[69]. Situația era dramatică pentru copiii evrei sau din părinți evrei creștin-ortodocși, deoarece acestora nu li se mai permitea să învețe în școlile de stat, spre deosebire de cei catolici, pentru care exista o derogare juridică din februarie 1941.

În urma discuțiilor din forul sinodal, patriarhul Nicodim a trimis un memoriu către mareșalul I. Antonescu, în care solicita reglementarea tratamentului inegal aplicat de stat bisericilor istorice din România, mai ales în problema convertirii evreilor la credința creștin-ortodoxă. Pe acest memoriu, la 16 martie 1942, mareșalul răspundea că se vedea nevoit să

---

[65] *Ibidem*, f. 212.
[66] Ion Dumitriu-Snagov, *op. cit.*, p. 158.
[67] *Ibidem*, p. 161.
[68] *Pace și război (1940-1944). Jurnalul Mareșalului Ion Antonescu*, vol. 2 (*ianuarie 1942-iunie 1943*), Gheorghe Buzatu, Stela Cheptea, Marusia Cîrstea, Corneliu M. Lungu (eds.), Iași, Casa Editorială Demiurg, 2010, p. 115.
[69] Alexandru Ioniță, *op. cit.*, p. 209.

respecte prevederile Concordatului[70].

Nemulţumirea ierarhiei ortodoxe s-a manifestat în continuare, prin discuţiile purtate în şedinţa Sinodului permanent din 17 septembrie 1942, unde Episcopul Vasile Lăzărescu al Timişoarei își făcea cunoscută părerea: „Cred că ar fi bine ca evreilor botezaţi să li se acorde anumite circumstanţe atenuante. Mai ales acelora care s-au botezat înainte de 1940, ba poate chiar din copilărie", în acest sens solicitând o intervenţie la autorităţile statului[71].

Protestul conducerii Bisericii Ortodoxe Române era justificat atâta vreme cât activitatea ei misionară întâmpina dificultăţi, spre deosebire de Biserica Catolică din România, care continua să-și exercite elanul misionar, printr-o politică duplicitară în relaţia cu guvernul antonescian, datorată protecţiei diplomatice asigurate de nunţiul apostolic.

Cu toate acestea, discuţiile dintre statul român și Vatican au continuat. La 21 decembrie 1942, mareșalul era informat că reprezentanţii Ministerului Afacerilor Străine „au discutat cu monseniorul A. Cassulo, care a fost rugat a face tot ce-i stă în putinţă pentru a modera zelul clerului romano-catolic de a face prozelitism printre evrei. Reprezentantul Sf. Scaun a promis a interveni în acest sens"[72]. Totodată, se arăta că Ministerul Cultelor, „de acord cu Ministerul Afacerilor Interne, a numit delegaţi care să verifice scriptele bisericilor romano-catolice și mahomedană din Capitală și pentru a stabili numărul tuturor evreilor, care au trecut la acele religii, după data de 21 martie 1941". Potrivit raportului înaintat către mareșal, „numai Biserica reformată și cea mahomedană au pus la dispoziţia delegaţiilor, pentru verificare, registrele în care se înscriu cei trecuţi la confesiunea respectivă.

Biserica romano-catolică și greco-catolică nu au permis această verificare și au declarat că sunt gata să comunice numai listele evreilor trecuţi la catolicism, dar să se renunţe la cercetări directe în registrul bisericii lor.

Ministerul Culturii Naţionale și al Cultelor arată că nu înţelege să accepte această procedură, întrucât dreptul de supraveghere și control asupra tuturor cultelor îi este asigurat prin legea pentru regimul general al

---

[70] Arhiva Mănăstirii Neamţ, fond Patriarhul Nicodim Munteanu, dosar Acte pe anii 1940-1942, nenumerotat.

[71] Alexandru Ioniță, *op. cit.,* p. 209.

[72] A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 179/1942, f. 114.

cultelor și prin art. VI din Concordat[73].

Nunţiatura apostolică a comunicat că problema controlului registrului de trecere în catolicism a evreilor nu poate fi conciliată cu libertatea exercițiului religiei catolice, asigurată de art. I din Concordat[74].

Ministerul Culturii Naționale și Cultelor arată că, prin Concordat, statul român nu și-a luat numai obligații, ci are și un drept de ordin constituțional, în virtutea căruia biserica greco-catolică este obligată să respecte principiul de a nu se aduce atingere ordinii publice, bunelor moravuri și legilor de organizare ale statului. De asemenea, se arată că art. 25 din legea pentru regimul general al cultelor: «Statul are asupra tuturor cultelor dreptul de supraveghere și control, care se va exercita prin Ministerul Cultelor. Autoritățile tuturor cultelor sunt datoare să trimită și să dea acestui Minister sau delegaților săi autorizați orice acte oficiale și orice informații ce li s-ar cere».

Ministerul Culturii Naționale și Cultelor a rugat Ministerul Afacerilor Străine să comunice Nunțiaturii Apostolice că statul român nu înțelege să renunțe la dreptul său de control asupra tuturor cultelor din țară și ca atare să invite Biserica Romano-catolică și Greco-catolică din țară să se conformeze întocmai art. 25 din Legea pentru regimul general al cultelor și Concordatului.

Dacă Biserica Catolică din țară va continua totuși să se mențină în aceeași atitudine ca și până acum, în aceste chestiuni, statul român se va vedea silit, cu tot regretul, să ia măsurile ce va socoti necesare, pentru a îndruma lucrurile pe cale legală și conforme cu interesele superioare ale neamului”[75].

În consecință, Subsecretariatul de stat pentru Culte trimitea o adresă Arhiepiscopiei Romano-catolice de București, prin care se aducea la cunoștință o rezoluție a mareșalului, care prevedea că botezarea în continuare a evreilor de către preoții catolici atrăgea sancționarea și chiar

[73] Este vorba despre textul jurământului pe care episcopii catolici trebuiau să-l depună la intrarea în funcțiune, prin care se angajau să respecte: „Constituția și legile țării. Pe lângă aceasta, nu voi întreprinde nimic care să fie de natură a aduce atingere ordinii publice sau integrității statului” (*Minoritățile...*, doc. 60, p. 373).

[74] Articolul I prevedea următoarele: „Religia catolică apostolică romană, de orice rit, se va practica și exercita liber și în public în tot Regatul României” (*ibidem*, p. 372).

[75] A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 179/1942, f. 114.

deportarea acestora în Transnistria[76].

Însă, în contextul schimbărilor de ordin geopolitic din Europa, Biserica Catolică va primi, treptat, libertatea totală din partea guvernului antonescian de a-i boteza pe evrei fără restricţiuni. Drept dovadă, redăm următoarele pasaje din şedinţa Consiliului de Miniştri din 4 februarie 1943:

„*Mihai Antonescu*: Eu am pus chestiunea aceasta la ordinea zilei şi iată de ce: am avut în ultima vreme o serie de plângeri din partea Nunţiului Papal. Nu fac nici un fel de politică tranzacţionară, nici în acest domeniu, chiar dacă într-o bună zi voi ajunge să fiu excomunicat de Biserica Ortodoxă, în care m-am născut şi în care voi muri.

Cred, însă că, departe de a merge la o politică de separatism religios de dogme şi de confesiuni, dacă vrem realmente să gândim răspunzător asupra reconstituirii civilizaţiei europene, trebuie să facem, dimpotrivă, o politică de solidarizare a bisericilor şi de cooperare a lor, prin întemeierea unei ordini creştine la baza aşezărilor de mâine din Europa.

Prin urmare, departe de a face o politică de concesiuni – pentru că sunt în faţa unor simple solicitări ale Nunţiului Papal, orişicât de legitime ar fi, pentru că sunt bazate pe Concordat, care a dat oarecare libertate religiei catolice în România, eu reazem această atitudine de menajare a Bisericii Catolice pe însuşi simţul meu de creştin şi de european, care mă face să cred că în nici un caz în această perioadă nu trebuie să stingherim Biserica, orişicare ar fi ea, în acţiunea ei.

Adaug la aceasta – domnule ministru Petrovici, dv., care înţelegeţi foarte bine poziţia diplomatică actuală şi cunoaşteţi care este rolul pe care îl are Sfântul Scaun în împrejurările de război –, adaug la aceasta că şi motive de ordin românesc special îmi poruncesc să menajez Biserica de la Roma: întâi, pentru că ungurii fac mare caz de catolicismul lor şi pe această temă şi-au organizat echipe, care merg la Roma, ca să arate că, spre deosebire de români, ei sunt închinaţi Bisericii Occidentale, pe când noi suntem slujitorii bizantini ai unor formule bisericeşti perimate şi încăpăţânaţi, refractari, faţă de ideea de universalism a Bisericii Creştine.

Pe de altă parte, faţă de situaţia de astăzi, când însuşi Führerul Adolf Hitler – care a avut în spatele lui, la un moment dat, o tendinţă laică, o revoluţie naţional-creştină, deşi este creştin şi crede şi deşi ar fi fericit să pună religia la baza naţional-socialismului şi din nenorocire nu a

---

[76] *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 4 (*1943-1944: Bilanţul tragediei-renaşterea speranţei*), Bucureşti, Editura Hasefer, 1998, doc. 10, p. 12.

fost înţeles: erau prea multe confesiuni în Germania şi nu putea să le folosească, prin sistemul unitar, la care mergea – , când Adolf Hitler, datorită unei tendinţe laice, unui pozitivism foarte acut în Germania, a ajuns, după ce lăsase religia la o parte, să vorbească, în ultima cuvântare, nu de providenţă, ca expansiune spirituală sau mistică, ci de Atotputernicul, de misiunea, pe care Atotputernicul o impunea în viaţa oamenilor, ceea ce este o orientare cu totul nouă a revoluţiei naţional-socialiste. Aceasta este ultima proclamaţie din 30 ianuarie, în pragul celui de-al unsprezecelea an de mişcare naţional-socialistă.

Vedeţi că tendinţa aceasta de comunitate religioasă, de spirit religios, chiar în politica de stat, este văzută și de alţii. Cum n-am vedea-o noi, care avem o conştiinţă religioasă și o tendinţă mistică atât de profundă.

Și atunci, pentru toate aceste consideraţiuni, rog pe dl. ministru Petrovici – fără ca prin aceasta să îndrept cea mai vagă critică politicii care a fost făcută de Ministerul Cultelor şi care uneori i-a fost cerută chiar de guvern, în măsurile de supraveghere a convertirilor la creştinism, domnului Mareșal Antonescu, atunci când i s-au prezentat unele cazuri, părându-i-se că acelea sunt frauduloase și că prin aceasta se încearcă să se schimbe, printr-o simplă păcălire a bisericii, condiţiunea juridică a proprietarilor evrei, a dat atunci o serie de dispoziţiuni, care probabil au stat la baza unor măsuri luate de Ministerul Cultelor, rog pe dl. Ministru Petrovici ca, ţinând seama de situaţia generală, să vadă această necesitate a întăririi spiritului religios.

De fapt, acum putem foarte bine să facem ca, prin legile noastre, să nu fie nici un fel de raport direct, în această perioadă, între starea religioasă a celor convertiţi și exerciţiul drepturilor civile și politice. În felul acesta, noi nu vom avea nici un fel de nelinişte în ceea ce priveşte actele de fraudă şi de camuflare. Noi, trebuie, pur şi simplu, să ţinem seama de acest mare principiu, obiectiv și constant, care trebuie să stea la baza politicii noastre generale și să nu provocăm prin aceasta anumite efecte, care pot fi foarte mari și care se pot întoarce împotriva noastră.

Pot să vă asigur că din partea Nunţiului Papal am avut întotdeauna cea mai mare înţelegere și pot să vă informez că și Papa a trimis în Transilvania pe unul din cei mai învăţaţi nunţi ai săi, care a analizat problema Bisericii românești din Transilvania de Nord, în urma unor memorii pe care le trimisesem și, deși ungurii făceau mari stăruinţe pentru aşezarea unei Biserici Ortodoxe, cu care voiau să repete formula Bisericii Unite pe cont naţional ungar, şi nu pe contul mare habsburgic sau papal, în tendinţa lor de a obţine drepturi speciale de la Biserica de la

Roma, printr-o revizuire a diecezelor și prin acordarea unei serii întregi de drepturi, toate aceste situații au fost înțelese și am găsit întotdeauna cel mai larg spirit de înțelegere din acest punct de vedere la Sfântul Scaun.

Mă simt dator să vă informez despre acestea, ca să mă ajutați în răspunsul de respect, pe care trebuie să-l dăm acestei înțelegeri arătate poporului nostru.

Pe de altă parte, îmi voi face bucuria să trimit acest text fotocopiat însuși Sfântului Părinte. I-am trimis un album asupra acțiunii religioase românești de dincolo de Nistru, l-am informat asupra vizitelor făcute de Nunțiul Papal prizonierilor de la noi și am avut îndată și efectul acestei acțiuni de informare: s-au publicat în «Ecclesia», revista Sfântului Scaun[77], câteva fotografii ale vizitelor făcute prizonierilor de Nunțiul Papal de la noi, cu articole în care se comentează în modul cel mai frumos tratamentul aplicat de români prizonierilor de pe teritoriul lor.

Am avut, deci, o serie întreagă de manifestări din cele mai înțelegătoare pentru noi, în care am arătat cunoscutul spirit religios al neamului nostru.

Deși Sfântul Scaun nu face politică în înțelesul laic obișnuit, face, însă, o politică spirituală foarte susținută. Mesajul trimis de Papa, la Crăciun, pe care l-am citit în întregime, deși are peste 20 de pagini de doctrină canonică și juridică, vorbește de reconstituirea ordinii spirituale europene și de așezarea lumii noi.

Dacă, prin urmare, Sfântul Scaun este preocupat de ordinea europeană, cu atât mai mult trebuie să punem în valoare spiritul nostru religios, care este o realitate sigură, și să facem ca să nu pară că, pe de o parte, suntem misionari religioși, care creștinăm Răsăritul, iar, pe de altă parte, facem restricțiuni religioase și împiedicăm câteva botezuri, care nici pe plan internațional nu pot avea nici un fel de înrâurire defavorabilă nouă.

V-am dat toate aceste informațiuni generale, dle ministru Petrovici, pentru ca să vă rog pe dvs. să explicați domnului secretar-general [Aurel] Popa că acesta este spiritul în care trebuie să lucreze. Aceasta este politica pe care trebuie să o facă guvernul român, pentru că are mai mult de câștigat decât de pierdut dintr-o asemenea politică.

I. Petrovici: Domnilor, este datoria mea ca să vă dau unele asigurări și unele explicațiuni.

Împărtășesc pe deplin punctul dv. de vedere în ceea ce privește spiritul de toleranță față de toate bisericile. Înțeleg, în primul rând,

[77] Această publicație a apărut la Vatican, în perioada 1942-1945, în limba italiană.

necesităţile politicii internaţionale. Am deplină cunoştinţă de momentul de campanie prin care trecem şi de interesul pe care îl avem ca să menajăm marile puteri internaţionale din care face parte şi Sfântul Scaun, în felul său spiritual.

(...) Se înţelege că sunt dificultăţi pe care trebuie să vi le aduc la cunoştinţă. Guvernul a luat faţă de populaţia evreiască o anumită atitudine.

M. Antonescu: Este o anumită politică şi evreii care sunt foarte dibaci au alergat la sistemul care să-i boteze. Pentru ca să se evite unele situaţiuni neplăcute, bisericii noastre i s-a interzis botezul.

I. Petrovici: Eu spun că este o situaţie de fapt pe care am găsit-o atunci când am venit în fruntea acestui departament. Evreii care nu renunţau la creştinare nu se mai puteau face ortodocşi şi atunci s-au dus la greco-catolici sau la romano-catolici, prin urmare creştinarea continuă.

În primul rând am avut protestul Bisericii Ortodoxe, care a spus: «De ce mie mi se interzice să fac aceste botezuri, când eu sunt biserică de stat, care am mai multe drepturi decât celelalte?» Mai erau şi unele chestiuni pecuniare, căci botezul nu se face cu titlul gratuit, cum spuneţi dvs., juriştii.

I. N. Finţescu, ministrul Economiei Naţionale: Şi moneda se converteşte.

I. Petrovici: Eu nu cred că există biserică care să dispreţuiască aceste bunuri pământeşti.

Biserica Ortodoxă a făcut acest protest.

Mai era şi o a doua primejdie: după Concordat şi după legile noastre bisericeşti, o dată ce există o mie de credincioşi în plus, cineva poate cere întemeierea unei parohii. Or, cum s-au botezat cam 35.000 evrei, vă închipuiţi dvs. ce urmează.

Gen. C. Vasiliu, subsecretar de stat Ministerul Afacerilor Interne: Nu cred să fi atins o mie.

I. Petrovici: Se vede că serviciul meu statistic este cam fanatic. Dar realitatea este următoarea: la o mie de credincioşi poate pretinde o confesiune crearea unei biserici. Or, eu vă mărturisesc că, deşi sunt foarte bun ortodox, ca şi domnul prim-ministru, şi vreau să mor în această confesiune, şi la mine este mult mai uşor decât la domnia sa, căci sunt mult mai aproape de moarte...

M. Antonescu: Nu se ştie niciodată.

I. Petrovici: ...cu toate acestea, vă mărturisesc că nu văd cu ochi buni extensiunea celorlalte confesiuni şi o întindere mai mare decât este în prezent şi, în special, mă gândesc la greco-catolici.

Ne-au făcut destule neplăceri această diviziune din Ardeal între Biserica Unită și cea Ortodoxă și n-ar mai trebui ca diviziunea aceasta să se întindă mai departe și în Vechiul Regat.

De aceea, mă silesc să stăvilesc, să opresc de a se întinde aceasta și în Vechiul Regat.

Evreii aceştia creează drepturi celorlalte confesiuni și am avut cereri de parohii noi, cereri întemeiate pe augmentarea numărului de credincioși.

Aceasta este situaţia de fapt. Pentru aceasta noi am spus: Un drept pe care nu-l dăm Bisericii Ortodoxe este greu să-l dăm celorlalte confesiuni. Este greu să refuzăm Bisericii Ortodoxe ceea ce am dat celorlalte confesiuni, și de aceea nu doresc să continuăm cu acest sistem.

Apoi, vrem să stăvilim întinderea greco-catolicilor în Vechiul Regat. Acestea au fost cele două idei de care m-am călăuzit.

Acum, dacă se hotărăște, pe cale legală, că toate aceste botezuri de ultimă oră nu creează drepturi...

M. Antonescu: În starea dreptului pozitiv existent nu creează drepturi și putem să punem aceasta chiar într-un text de lege.

Deși aceasta era un atribut de ordin canonic, în care n-aveam dreptul să mă amestec, nici conform dispozițiunilor Concordatului, nici conform Dreptului canonic, care mărginesc Dreptul Statului chiar față de propria noastră Biserică, totuși am discutat cu Nunțiul Papal și am pus problema unor stagii de timp și condițiuni care s-ar cere celor care vor să treacă la creștinism și Nunțiul Papal a fost de acord.

Prin urmare, îl rog pe dl. ministru al Cultelor să facă aceeași sugestie.

Eu voi vorbi din nou Nunțiului Papal în această privință și chiar Bisericii de la Roma, atrăgând atenția să nu se creeze nici curente care să se întoarcă împotriva Bisericii Catolice prin această acțiune de prozelitism.

Îi voi atrage atenţia să pună anumite stagii și condiții de timp, pentru ca să nu încurajeze aceste treceri nesincere la Biserica Creştină.

Gen. C. Calotescu: Se botează bărbatul și nu se botează nevasta; ori se botează tatăl și nu se botează copiii.

M. Gr. Romașcanu, Comisarul general al prețurilor: Un caz foarte interesant: un evreu care și-a botezat cu o zi înainte părinții, a doua zi s-a botezat el, iar a treia zi își creștinează copiii. Copii sunt creștini de a treia generație (ilaritate).

M. Antonescu: Prin urmare, rămâne stabilit că, în nici un caz, noi, în amestecul pe care îl facem în acțiunea aceasta, nu întrebuințăm

mijloacele care să ducă la constrângeri și la limitarea libertății de acțiune a Bisericii Catolice din România. În primul rând, conform Concordatului, noi suntem ținuți la acest lucru și, în al doilea rând, împrejurările internaționale de care am vorbit duc la aceeași concluzie.

Noi, românii, avem întotdeauna tendința să rezolvăm marile probleme de principii și cu exemple de umor sau de sarcasm, dar istoria unui neam nu se scrie nici cu umor, nici cu sarcasm. Și atunci, indiferent de judecata acelora care pot să ilustreze glumeț unele consecințe ale unui principiu, ceea ce mă conduce pe mine este să urmăresc marile principii și afirm că fac mai multe servicii statului român, respectând Biserica de la Roma și făcând ca și ea să ne respecte pe noi, decât stingherind-o în câteva cazuri și ofensând, printr-o procedură administrativă, libertatea ei de acțiune.

P. Strihan, subsecretar de stat Afaceri Interne: Câteva cuvinte în această chestiune.

Rog să se examineze legislația care privește pe evrei de către dl. ministru al Justiției, cu preocuparea de a vedea dacă botezul acesta le creează sau nu anumite drepturi. O informație: din Baroul Ilfov au fost excluși o serie întreagă de evrei avocați; în urma botezului au fost reprimiți foarte mulți.

I. Marinescu, ministrul Justiției: A fost o simplă coincidență. Au fost reprimiți după ce au fost revizuiți și s-a constatat că aveau drepturi.

M. Antonescu: Este adevărat că, în statutul evreilor din 1940, pentru exercițiul drepturilor profesionale sunt unele posibilități pentru cei creștini; legile cu caracter economic, de expropriere a bunurilor, au, de asemenea, criterii de ordin religios, însă toate se raportează la trecut și, în nici un caz, creștinul de dată recentă sau cel care devine în viitor nu intră în dispozițiunile de excepție ale decretului.

Prin urmare, chiar dacă, până vom ajunge la un statut care să stabilească condițiunile evreilor, chiar dacă până atunci vor fi doi, trei, care eludează legea, noi nu putem să facem altfel. Aceasta nu înseamnă că dl. ministru al Justiției nu trebuie să examineze chestiunea cu avocații și, în genere, cu ceilalți profesioniști.

În ceea ce privește Biserica de la Roma, eu sunt ținut, ca ministru de Externe, să atrag atenția dlui. ministru al Instrucțiunii Publice că, prin art. 1 al Concordatului am garantat libertatea exercițiului Bisericii Catolice și, în conformitate cu Concordatul, eu, ca ministru de Externe, care veghez la respectul convențiunilor, trebuie să vă aduc la cunoștință că am primit note scrise din partea Sfântului Scaun, care protesta contra amestecului în anumite atribute ale sale, amestecuri pe care le considera

incompatibile cu prevederile Concordatului încheiat între noi și Sfântul Scaun.

Problema ortodoxă și celelalte sunt lucruri care pot fi discutate, căci Biserica Ortodoxă este a noastră. Însă, aici trebuie să ținem seama de acest element al relațiunilor internaționale [subl. A.N.P.].

Cred, însă, că faptul de a face ca dispozițiunile să fie cât mai precise, arătând că condițiunea religioasă nu modifică și nu va modifica în viitor situațiunea, acestea sunt suficiente ca să oprească nesinceritatea, oricât de scump se va plăti.

Să nu luați măsuri prea grave, nici față de Biserica Ortodoxă"[78].

Motivat de discursul lui Hitler cu caracter religios, Mihai Antonescu a încercat să demonstreze de ce trebuie să menajeze Biserica Catolică din România, la insistențele Nunțiaturii Apostolice. Desigur, perorația lui în cadrul Consiliului de Miniștri trebuia să se facă auzită și în mediul german. Dar, prin acest discurs, primul-ministru contura o viziune geopolitică diferită de cea de la începutul războiului. Acum i se conferea Vaticanului un rol proeminent în relația cu România, într-un context geopolitic total diferit de cel cu un an în urmă. Altfel spus, Biserica Catolică trebuia să devină o punte de dialog a României în aspirațiile ei de a negocia cu Aliații. Și cum Vaticanul nu putea să intre în acest rol, fără a obține ceva pe cale diplomatică, în mod evident că, motivat de prevederile concordatare, Mihai Antonescu oferea avantaje Bisericii Catolice în raport cu celelalte culte istorice din România, în probleme stringente, precum cea a convertirii evreilor la creștinism. Mai exact, catolicismul din România devenea o entitate religioasă menajată de autoritățile antonesciene de eventuale interdicții, iar Bisericii Ortodoxe Române, biserică majoritară, i se impuneau în continuare restricții în activitatea misionară, în mod conștient prin încălcarea dreptului canonic recunoscut de legislația în domeniu.

Însă, lucrurile nu s-au oprit aici. În primăvara anului 1943, în cercurile antonesciene și chiar în presa de propagandă din România se făcea loc ideii de unire a Bisericilor sub sceptrul Romei. Tema era discutată între guvernul român și reprezentanții Vaticanului în scopul pregătirii vizitei pe care M. Antonescu urma să o facă papei Pius al XII-lea

[78] A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri-Cabinet, dosar nr. 375/1943, ff. 56-68; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri-Guvernarea Ion Antonescu*, vol. 9 (*februarie-decembrie 1943*), Marcel D. Ciucă și Maria Ignat (eds.), București, 2006, pp. 24-29.

la 2 iulie 1943. Altfel spus, statul român oferea Vaticanului unirea cu Biserica Ortodoxă Română și mână liberă în convertirea evreilor la catolicism, în schimbul medierii negocierilor care urmau să înceapă cu Naţiunile Unite[79].

Cele discutate în ședința Consiliului de Miniștri din 4 februarie 1943 au creat efecte imediate. La puţin timp, ministrul Ion Petrovici emitea Decizia nr. 9607/1943, pe care o făcea cunoscută Nunțiului apostolic, Andrea Cassulo: „Monseniore, prin scrisoarea de față vă aducem la cunoştinţă că adresa Ministerului Cultelor nr. 33/1943, care avea ca obiect interzicerea trecerii evreilor la un cult istoric recunoscut, este retrasă, iar punctul de vedere al Ministerului în această problemă este cel fixat de Consiliul de Miniștri în ședința din 4 februarie 1943, în sensul că se recunoaşte Bisericii Romano-catolice dreptul de a boteza evrei, fără ca bineînţeles această schimbare a religiei să aibă vreun efect asupra stării civile a celui botezat"[80]. Această decizie a fost comunicată de către Mihai Antonescu, personal, nunţiului papal în convorbirea purtată la 12 februarie 1943[81]. Prin aceasta se anulau eventualele sancțiuni penale care îi viza pe clericii catolici care converteau evrei.

Mai mult decât atât, după obținerea ordinului guvernatorului Bucovinei de a rămâne pe loc, deci de a nu fi deportaţi, evreii romano-catolici din Cernăuţi au înmânat Episcopului romano-catolic Mihai Robu un memoriu, pentru a-l înainta mareșalului, prin care „cereau să se admită fiilor lor să fie primiţi la examenele particulare de la școlile românești, iar lor să li se încuviinţeze a lucra în branșa respectivă, spre a-și câștiga existența"[82].

Tot în privinţa convertirilor la catolicism care se făceau în ţinutul Cernăuţilor, într-o notă informativă a Serviciului Secret al Jandarmeriei,

---

[79] Pentru detalii, a se vedea, de exemplu: Ion Dumitriu-Snagov, *op. cit.*, p. 134 sau mărturia diplomatului Raoul Bossy, mandatat de M. Antonescu să înceapă discuțiile în privința unirii religioase, lucru pe care acesta l-a refuzat (R. Bossy, *Jurnal*, ed. îngr. Ion Mamina, București, Editura Enciclopedică, 2001, pp. 199-200, 203-204). Încă din 16 decembrie 1942, în urma intervenţiilor făcute la guvern, în privința evreilor convertiţi, nunțiul apostolic de la București spunea cardinalului L. Maglione: „Eu atribui rezultatul obținut la intervenția personală și la autoritatea primului ministru, care înțelege nevoia unei bune colaborări cu Sfântul Scaun și are idei de extinsă viziune, peste mentalitatea ortodoxă (Ion Dumitriu-Snagov, *op. cit.*, p. 162).

[80] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 11374, f. 255.

[81] *Evreii din România*, vol. 4, doc. 10, p. 12.

[82] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 11381, f. 38.

din 11 august 1943, se arăta despre cei circa 105 evrei din Cernăuţi, care urmau cursurile celor şapte manuale de religie, participau la discuţiile cu preoţii romano-catolici, timp de un an de zile, pentru ca la sfârşit să treacă printr-un examen menit să le faciliteze încreștinarea[83].

Acutizarea situaţiei pe frontul de Est a determinat autoritățile antonesciene să adopte o politică mai favorabilă evreilor creştini, în special a celor catolici. În acest sens, la 28 octombrie 1943, prin Ordinul circular nr. 40083/A al Ministerului Afacerilor Interne către prefecturile și primăriile din ţară (cu excepţia celor din Basarabia și Bucovina), se reitera autorizaţia Ministerului Cultelor dată Bisericii Catolice din România de a boteza evrei, cu obligaţia ca „ofițerii de stare civilă să îndeplinească în viitor formalităţile prevăzute de art. 45 din legea cultelor, pentru trecerea evreilor la cultul catolic", libertăţi care, totuși, „nu au nici un efect asupra stării civile a celui botezat"[84].

Această libertate din partea statului era dată, se pare, numai Bisericii catolice, deoarece convertirile în credinţa creştin-ortodoxă erau interzise în continuare. De pildă, la 21 ianuarie 1944, membrii Consiliului Inspectorilor Generali din Ministerul Cultelor refuzau să aprobe convertirea copilului Iţic Dubin, pe motiv că, „prin introducerea lui în comunitatea creştină, prin botez, s-ar ajunge în mod cert la o căsătorie mixtă ulterioară"[85].

Ba chiar au fost înăsprite condiţiile impuse Bisericii Ortodoxe. La 30 noiembrie 1943, soţii Sapsen Klein şi Elisa Klein înaintau un memoriu către Ministerul Cultelor, prin care arătau că, în ziua de 8 august 1940, își declaraseră în fața ofițerului Stării civile a Sectorului I Galben din Capitală schimbarea credinţei în cea creştin-ortodoxă, după care, în urma petiţiei din 17 mai 1942 către Mitropolia Ungrovlahiei, primiseră acordul pentru a fi botezaţi, după o prealabilă perioadă de catehumenat. În anul următor, cei doi au fost botezaţi la Biserica „Doamnei" din Bucureşti, însă, la eliberarea certificatelor de botez li s-a comunicat avizul negativ de la Protopopiatul II Capitală, ca urmare „a ultimelor dispoziţiuni date cu privire la botezul evreilor, care nu mai pot fi primiţi în sânul creştinismului". În avizul contenciosului din minister se arăta că trebuie cerute lămuriri la centrul eparhial și dacă botezul s-a săvârșit prin

---

[83] A.N.I.C., fond Inspectoratul General de Jandarmerie, dosar nr. 111/1943, f. 149 f/v.

[84] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 11381, f. 62.

[85] A.N.I.C., fond Ministerul Cultelor și Artelor, dosar nr. 98/1944, f. 2.

verificarea scriptelor parohiale[86].

Cu toate interdicţiile venite dinspre autorităţi, Biserica Ortodoxă Română a continuat totuşi să-i boteze pe evreii care doreau să se convertească. Conform ordinului nr. 64488/S din 21 februarie 1943 al Siguranţei din Direcţia Generală a Poliţiei către unităţile din teritoriu, aflăm că, după data de 21 martie 1941, alături de celelalte Biserici istorice, şi cea Ortodoxă Română a convertit, spre exemplu: soţii Corman Leu Andrei şi Corman Maria Marhip, din Galaţi (19 mai 1942); Holosinschi Leopold, din Roşiorii de vede (19 aprilie 1942); David Elena Constanţa, nou-născută, din Oraviţa (14 februarie 1943); Telis Victor, din Chișinău (2 iunie 1941); Sobaru Rubinstein Basea (9 aprilie 1942); Căinaru Mintea (25 iunie 1941); Butucel Tamara, copil, din Chișinău (februarie 1942); Galopenţa Sara Atina, din Giurgiu (26 ianuarie 1942); Djonat Lidia, din Hotin (20 aprilie 1941) ș.a.[87].

Interdicţii drastice s-au înregistrat împotriva Misiunii Bisericii norvegiene pentru Israel, condusă de pastorul Magne Solheim, căreia, în aprilie 1943, i s-au ridicat autorizaţiile de funcţionare a capelelor din Iași (str. Dancu, nr. 1) și Galaţi (str. Gen. Berthelot, nr. 12), de către Ministerul Cultelor și au fost închise la intervenția Poliţiei[88].

Potrivit unor cifre vehiculate în evidențele Siguranței, în privinţa convertirilor evreilor la creștinism, aflăm că, din numărul de 4631 de evrei, numai în anul 1942, 1743 trecuseră la confesiunea ortodoxă, 613 la cea greco-catolică, 1546 la cea romano-catolică, 360 la cea reformată, 231 la cea luterană și 138 la altele, neprecizate[89].

Cifrele se pare că nu sunt complete, deoarece, în şedinţa Consiliului de ordine internă din 12 februarie 1943, se preciza că, după o statistică a Ministerului Culturii Naţionale rezulta că 331 familii evreiești trecuseră la romano-catolicism, în timp ce 337 se convertiseră la greco-catolicism. Pentru a stagna acest flux de botezuri, din ordinul mareşalului se afirma că, „până se vor stabili măsurile definitive contra lor, să se dea dispoziţiuni autorităţilor să le facă diferite şicane (să-i cheme la poliţie pentru diferite cercetări, să le ceară diferite acte etc.), pentru a-i înspăimânta și a forţa astfel pe restul evreilor să nu mai treacă la

[86] *Ibidem*, dosar nr. 120/1943, f. 117 f/v.

[87] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 11374, ff. 221, 235, 237, 246-248, 296, 301.

[88] *Ibidem*, ff. 289, 304, 305; *ibidem*, dosar nr. 11381, ff. 28-30.

[89] Lya Beniamin, *Prigoană și rezistență*..., p. 81.

catolicism”[90].

Evident că afluxul de convertiri s-a înregistrat cel mai mult în Biserica Romano-catolică, care se prevala, după cum am văzut, de prevederile Concordatului. Din acest motiv, evidenţele convertirilor nu erau accesibile autorităţilor antonesciene, cărora li se punea la dispoziţie numai statistici întocmite discreţionar de către reprezentanţii Bisericii Catolice[91].

Statutul socio-profesional al evreilor creştini

În contextul politicii antisemite din perioada războiului, alături de interzicerea convertirii evreilor la creștinism, o altă problemă era legată de românii căsătoriţi cu soţii evreice, între aceștia aflându-se chiar şi preoţi ortodocşi. În şedinţa Consiliului de Miniştri din 26 august 1941, subiectul a fost deschis de către ministrul Lucărilor Publice, C. Bușilă („cutare funcţionar are nevastă jidoavcă”). Mihai Antonescu adăuga faptul că era o problemă la nivelul întregului aparat de stat, deoarece astfel de cazuri se regăseau inclusiv în rândurile magistraţilor, în vreme ce, în Armată, ofițerii din această categorie au fost excluși. Tot acesta afirma că, în vederea găsirii unor „soluţii potrivite”, urma să se discute într-o altă ședință a Consiliului de Miniştri, pornind de la situaţiile statistice pe fiecare structură guvernamentală, mai ales că unele dintre acestea „cer o mai mare rigiditate din partea statului”[92].

Cu toate acestea, ministrul Bușilă insista, susţinând că existau inclusiv preoţi căsătoriţi cu evreice:

„*Ing. C. Bușilă*: Lucrul acesta s-a petrecut și la popi. Colegul Rosetti n-a vrut să mă creadă, dar sunt popi însuraţi cu jidoavce.

Gen. R. Rosetti, ministrul Educației și Cultelor: Sunt.

M. Antonescu: Sunt preoţi însuraţi cu evreice?

R. Rosetti: Sunt. Le-au botezat și s-au căsătorit cu ele.

M. Antonescu: Aceasta este într-adevăr fantastic. Vă rog să vedeţi unde s-au petrecut aceste cazuri și vă rog să mi le aduceţi la cunoștință. Să mi le aduceţi la cunoștință, dacă se poate, chiar săptămâna viitoare, împreună cu toată chestiunea.

R. Rosetti: Nu se poate până atunci.

---

[90] *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 2, doc. 156, p. 492.

[91] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 11374, ff. 253-254.

[92] *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri-Guvernarea Ion Antonescu*, vol. 4 (*iulie-septembrie 1941*), Marcel D. Ciucă și Maria Ignat (eds.), București, 2000, pp. 416-417.

M. Antonescu: În cazul acesta, mă anunţaţi atunci când aveţi toate datele pregătite, pentru ca, apoi, să luăm în cercetare această chestiune”[93].

O altă categorie privea pe evreii liber-profesioniști, încreștinați cu mult înainte de adoptarea măsurilor discriminatorii. Exemplificăm cazul avocatului Constantin Diamant, evreu încreștinat din Iași. La 14 noiembrie 1941, patriarhul Nicodim înainta o adresă la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, care însoţea un memoriu al unui grup de evrei din Iași, încreştinaţi cu mult înainte de adoptarea Decretului nr. 711. În acest memoriu, semnat de avocatul Constantin Diamant, se arăta că noul cadru legal privitor la evrei „ne aruncă pur și simplu din nou în braţele comunităţii evreieşti, care e lesne de înţeles cum ne pot privi şi la ce ocazie se dă de dezlănţuire a patimii omeneşti; copii noştri stau miraţi văzându-se supuşi la cele mai mari suferinţe, ei ştiindu-se creştini, în şcoli nu sunt primiţi, [iar] zi de zi nu aud decât epitetul de Iuda”. Situația era fără precedent pentru avocatul ieşean, deoarece copiiilor săi, deşi erau botezaţi în credinţa creştină ortodoxă, nu li se permitea frecventarea şcolilor româneşti în conformitate cu Decretul lege nr. 3438 din 14 octombrie 1940, care interzicea ca elevii născuţi din părinţi evrei să frecventeze școlile românești. Același avocat arăta cum copiii săi nu puteau frecventa nici școlile evreiești, deoarece nu erau primiți ca evrei, fiind văzuţi drept creştini („evreii nu i-ar primi căci e botezat; n-ar înceta strigătul de jidan botezat”). De asemenea, petiţionarul arăta patriarhului că, fiind considerat evreu, putea reprezenta numai pe „coreligionarii săi”, deci activitatea de avocat îi era limitată. Cu toate că înaintase o serie de petiţii către Ministerul Justiţiei şi Preşedinţia Consiliului de Miniştri, avocatului Diamant i se va răspunde că situaţia sa „va fi în vedere la o eventuală modificare a legii la care se referă”.

Memoriul trimis de patriarhul Nicodim a ajuns la Centrala Evreiască din România, unde directorul Radu Lecca a pus rezoluţia: „Dl. Diamant să aştepte apariţia statutului evreiesc, în lucrare”[94].

O intervenție a patriarhului Nicodim a fost refuzată de către autoritățile antonesciene și în cazul evreului Haas Gheza Iuliu, pensionar C.F.R., din Bucureşti, căsătorit cu o româncă din anul 1924. Acesta declarase părăsirea cultului mozaic în faţa ofiţerului de stare civilă al Sectorului IV Verde al Capitalei încă din 21 martie 1939, pentru a se converti la aceeaşi credinţă cu a celorlalţi membri ai familiei sale, dar nu primise Taina Botezului creştin-ortodox. La 18 octombrie 1941, Haas

[93] *Ibidem*, p. 471.

[94] A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 60/1940, ff. 67-70.

înaintează un memoriu patriarhului Nicodim, care la rândul său îl trimite Ministerului Cultelor. Avizul Contenciosului din minister este unul negativ, pe motiv că „declaraţia de trecere la alt cult nu poate fi socotită perfectă decât în momentul botezului. Nefiind încă botezat, petiţionarul este socotit de religie mozaică"[95]. Evident că era o interpretare abuzivă a Decretului nr. 711.

După primirea refuzului, tot prin intermediul Mitropoliei Ungrovlahiei, la 25 noiembrie 1941, Haas revine cu un alt memoriu către Ministerul Cultelor, prin care arată că, în alte cazuri similare, solicitarea de convertire nu fusese refuzată[96]. Nu ştim, însă, cum s-a finalizat acest dosar, deoarece în documentele consultate nu am găsit niciun răspuns la a doua petiţie înaintată de Haas Gheza Iuliu.

Atât în cazul de faţă, cât şi în cel reprezentat de Constantin Diamant, atitudinea Ministerului Cultelor faţă de patriarhul Nicodim pare a fi una refractară, după episoadele cu intervenţiile datorate adoptării Decretului nr. 711.

Au fost, totuşi, şi situaţii diferite în aplicarea legii. Unele cazuri de evrei încreştinaţi au fost tratate cu ambiguitate de către factorul politic, ca urmare fie a unor influenţe în cercurile antonesciene, fie a unor circumstanţe politice de moment.

O excepţie de la categoria evreilor botezaţi „şi cu merite deosebite" s-a consumat în cazul avocatului Mihail G. Valerian, din Baroul Ilfov. Într-un memoriu trimis lui Mihai Antonescu, în care făcea un scurt istoric asupra problemei botezării evreilor în Vechiul Regat şi o autentică demonstraţie de drept civil, avocatul Valerian spunea: „Atât în Moldova, cât şi în Muntenia, străinii de orice rit, cât şi evreii, dacă se botezau în religia ortodoxă şi se căsătoreau cu romånce, deveneau de-a dreptul cetăţeni români; deoarece fondau astfel o familie românească.

(...) Regulamentul organic al Moldovei, anexa X, art. 4, dispune că: «Vor dobândi drepturi politiceşti aceia de religie pravoslavnică sau aceia ce o vor primi». Deci, şi aceia de altă religie, ce se vor boteza în religia pravoslavnică.

Regulamentul organic al Munteniei, prin art. 370, a introdus împământenirea individuală şi a creştinilor de orice rit.

Constituţia din 1866, prin art. 7, a acordat dreptul la împământenire numai celor de rit creştin, dar nu face nicio deosebire între aceia ce s-au născut creştini sau au devenit creştini ulterior, prin

[95] *Idem*, fond Ministerul Cultelor şi Artelor, dosar nr. 120/1943, ff. 9, 16-17.
[96] *Ibidem*, ff. 12, 15.

botez; întocmai ca și mai sus-arătata dispoziţie din Regulamentul organic al Moldovei.

În art. 4 din Regulamentul din 1938, sub guvernul Goga, referitor la revizuirea cetăţeniei evreilor, s-a creat excepţia pentru evreii botezaţi în religia creştină de 30 ani sau căsătoriţi cu românce de 20 ani sau de 10 ani, scoţându-i din expropriere.

Din cele mai sus expuse, se constată că, din timpurile cele mai îndepărtate și până în prezent, legiuitorii români au acordat cea mai mare însemnătate religiei ortodoxe, considerând-o o bază a naţionalităţii române și au primit întotdeauna încetăţenirea română, cu drepturi egale, pe cei creştinaţi în religia ortodoxă, ca unii ce au dat astfel o dovadă că vor să se contopească cu românii, confundându-se în marea familie românească.

Din toate timpurile, botezul a fost încurajat în România, în scopul absorbirii elementelor străine de altă religie și confundarea lor în masele româneşti, în interesul statului.

Sfânta noastră Patriarhie, cercetând de curând această importantă chestiune, și-a dat în martie 1941 avizul, din care spune următoarele: «Biserica creştină nu face nici un fel de deosebire între fiii săi. Cu atât mai mult nu trebuie nedreptăţiţi și respinşi din comunitatea românească cei ce creştinându-se de bună voie au trăit în mediu creştin, întemeind familii româneşti și creştine prin căsătoria lor cu românce etnice. Şi cu atât mai vârtos au dreptul să fie acceptaţi în comunitatea românească, fără nicio rezervă, dacă pe lângă îndeplinirile condiţiunilor de mai sus ei sau părinţii lor au și merite naţionale, au fost încetăţeniţi prin legi individuale, liberi profesioniști care au adus contribuţii recunoscute la patrimoniul naţional al ţării».

După părerea Sfintei Patriarhii, bazată pe tradiţii și pe dogmele Bisericii Ortodoxe, evreul ce s-a botezat în religia ortodoxă, s-a însurat cu o româncă etnică și a fost și naturalizat prin lege individuală nu mai face parte din comunitatea evreiască, de care îl îndepărtează religia și sentimentele sale. El trebuie să fie acceptat în comunitatea românească, în care s-a confundat cu voinţă și dragoste de ţară.

Cu atât mai vârtos, în cazul subscrisului, ce s-a botezat de mai bine de 44 ani, s-a însurat cu româncă etnică de mai bine de 40 de ani, a fost naturalizat prin votul ambelor corpuri legiuitoare de mai bine de 43 de ani și în tot timpul a adus contribuţii recunoscute patrimoniului naţional, fiind și decorat pentru aceste merite.

Naturalizarea individuală acordată acum 43 de ani, prin votul ambelor corpuri legiuitoare, în baza art. 7 din Constituţia de la 1879, cu

majoritate de 2/3, are caracter constituţional şi exprimă voinţa poporului român, reprezentat în mod egal de deputaţii şi senatorii aleşi de acest popor.

Evreii ce prin botez şi căsătorie au ieşit din comunitatea evreilor de peste 44 ani şi au intrat de atunci în comunitatea românească, iar statul le-a acordat toate drepturile politice încă de acum 43 de ani şi i-a asemănat cu românii, cum exprimă art. 7 din Constituţie, nu pot fi consideraţi ca evrei, ci trebuind să fie scoşi din statutul evreilor, de unde religia creştină, familia, Constituţia şi tradiţia ţării i-o scos pentru totdeauna"[97].

Faţă de acest memoriu, Mihai Antonescu s-a văzut nevoit să cedeze în şedinţa Consiliului de Miniştri din 2 septembrie 1941, aducând o serie de argumente pentru gestul său: „Aş vrea să discut un caz pe care l-a relevat ieri un fost coleg de barou. Avocatul Valerian, care este creştinat de 44 de ani, care s-a căsătorit acum 44 de ani cu fiica unui preot român, care, într-o comună din judeţul Constanţa, unde are o proprietate rurală, a făcut o biserică, care n-a avut niciodată legături cu evreii şi care întotdeauna a avut legături cu creştinii şi a lucrat chiar în tinereţe ca secretar al unora dintre marii avocaţi creştini, a venit la mine şi mi-a atras atenţia că a rămas pe drumuri la 72 de ani, că nu-şi poate exercita profesia, pentru că niciodată nu a avut clientelă evreiască, fiind creştin, că în acelaşi timp nu a putut să păstreze proprietatea, pentru că el totuşi a rămas evreu, deşi este creştinat de peste 44 de ani, a ajuns ca preotul din sat să intervină pentru el. Mi-a semnalat în acelaşi timp că în aceeaşi situaţie se găseşte fostul profesor Alexandru Cerban, de la Facultatea de Drept din Bucureşti, de asemenea, de 44 de ani creştinat, căsătorit cu o româncă dintr-una din cele mai vechi familii româneşti. (...) Acest om care 30 ani a fost profesor la Facultatea de Drept din Bucureşti, eu însumi i-am fost elev la un moment dat, care are copii, care şi-a făcut datoria, se găseşte în aceeaşi situaţie: este considerat evreu, deşi este căsătorit cu o româncă ortodoxă şi dintr-o veche familie românească, iar printr-o serie de achiziţii succesive este acuzat că a infectat întreaga lui proprietate de calitatea sa de evreu şi face ca, după atâta vreme, să i se pună în primejdie situaţia de români a copiilor lui şi însuşi dreptul de proprietate, după o viaţă întreagă de muncă.

Cred, domnilor, cu toată rigiditatea pe care am aplicat-o reformelor noastre, că sunt cazuri (...) când, în interesul respectării unor mari principii de omenie şi din respect pentru muncă, când trebuie să

[97] *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 2, pp. 287-288, nota 1.

creăm totuși posibilitatea ca Consiliul de miniștri – și numai în cazuri excepţionale – să poată constata situaţiile speciale, mai ales pornind de la aceste date: oameni care de 40 ani au fost creştinaţi şi au intrat în familii româneşti”[98].

Un alt caz este al magistratului Vasile Panu, consilier al Curţii de Apel din Iaşi, evreu după mamă, dar botezat creştin la naştere. Acesta fusese reclamat că este evreu și, ca atare, obligat să contribuie cu obiecte de îmbrăcăminte și să se supună recensământului care-i viza pe evrei, măsuri pe care le-a respins. Pe referatul cabinetului ministrului Justiţiei, din 16 martie 1942, mareșalul I. Antonescu a pus următoarea rezoluţie: „Cei care sunt evrei și de religie mozaică să fie îndepărtaţi. Cei botezaţi, descendenţi dintr-unul din părinţi sau bunici evrei să fie menţinuţi şi consideraţi români. Să se studieze modificările legale, ţinând seamă de fapte concrete și de alte contribuţii în baza actualei legislaţii”[99].

Au fost cazuri de evrei încreștinați a căror apartenența confesională i-a ajutat să se salveze de la deportare. Într-o telegramă din 23 octombrie 1941, un grup de evrei basarabeni creștini se adresau mareșalului I. Antonescu: „În numele românilor creștini basarabeni, care au soţii născute din părinţi evrei, vă implorăm sprijinul Excelenţei Voastre să nu ne distrugă căminele încheiate de mai mulţi ani, să nu ne ridice tovarășele de viață, care au îndurat și au suferit alături de noi mizeria și jugul bolșevic și au intrat în familiile noastre. Implorăm să fim trataţi ca fraţii de peste Prut; daţi-ne liniștea căminului nostru, soţiile noastre să rămână cu noi. Rugăm dispoziţiuni către Guvernământul Basarabiei”. Pe acest memoriu, mareșalul a pus următoarea rezoluţie: „Dlui. Gl. Voiculescu, ptr. a opri trimiterea peste Nistru a acelora care sunt în această situaţie, cât și pentru creștinaţii mai de mult sau care au fost cu adevărat buni români. La fel în Bucovina”[100].

În alte cazuri, însă, litera legii s-a aplicat până la destrămarea unor familii. A fost cazul Ecaterinei Ardelean, etnică română căsătorită cu un evreu, mamă a patru copii, toţi botezaţi creștin-ortodocși la naștere. Într-un memoriu înaintat Curţii Regale, la 7 decembrie 1942, aceasta arăta cum fusese nevoită să se despartă de soţ, iar copiilor le fusese impus un regim discriminatoriu în privința dreptului la muncă și la servicii sociale. De asemenea, cununia uneia dintre fiicele sale cu un român fusese respinsă

[98] *Ibidem*, doc. 104, p. 280; *Stenograme*, vol. 4, pp. 500-501.
[99] *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 3, partea a II-a, doc. 438, pp. 138-139.
[100] *Ibidem*, doc. 386, pp. 73-74.

de Starea civilă din Arad tocmai din cauza originii etnice. În faţa acestei situaţii, petiţionara solicita sprijinul Curţii Regale pentru scoaterea copiilor săi de pe lista evreilor, astfel încât fiica sa să se poate căsători cu un etnic român. Pe acest memoriu, reprezentanţii Casei Regale au pus următoarea rezoluţie: „8.I.1943, Să se răspundă petiţionarei că situaţia copiilor rezultaţi din căsătoria cu un evreu este reglementată de legile în vigoare”[101].

Implicarea clerului ortodox în acțiunea de salvare a evreilor

Cel puţin în stadiul actual al cercetărilor, avem puţine informaţii din arhive care să certifice implicarea directă a unor clerici ortodocși în salvarea evreilor în perioada războiului. Avem, însă, mărturii preţioase de la cei care au intrat în contact cu clericii implicaţi în acțiunea de salvare a celor sortiți umilințelor și deportării.

În timpul pogromului de la Iași, se cunoaște implicarea preotului Grigore Resmeriţă. Potrivit anchetei din 1945, aflăm următoarele: „Preotul Răzmeriță a fost împușcat pe str. Sărărie, pe când încerca să salveze câțiva evrei. Preotul a murit împreună cu cei pe care a încercat să-i ocrotească”[102]. În necrologul publicat în revista bisericească „Mitropolia Moldovei”, motivul decesului părintelui Resmeriţă era prezentat sumar, probabil din cauza cenzurii militare: „În noaptea de 28 spre 29 iunie 1941 s-a stins din viaţă, în împrejurări cu totul tragice și neașteptate. (...) Vestea morţii lui în acea noapte de groază și infern pentru toată creştinătatea din orașul Iași ne-a umplut sufletele de durere”[103]. Conform înregistrării de la Starea civilă – decedaţi a Primăriei Iași, la cauza decesului era consemnat: „zdrobirea corpului prin căderea cu avionul; împușcat de necunoscuţi”. Preotul Resmeriţă a fost institutor și preot deservent la Biserica „Sf. Ilie” din Iași (demolată în 1953), foarte apreciat în mediul clerical ieşean[104].

Un alt caz este al preotului Neculai Savin, de la Biserica „Sf. Gheorghe” – Lozonschi din Iași. Potrivit mărturiei dată la 15 noiembrie 1981, de Janeta Eisenberg, victimă a pogromului din Iași, aflăm: „După o noapte de groază (28 spre 29 iunie), petrecută într-o pivniță – în care ne-

[101] *Ibidem*, doc. 474, p. 180.
[102] The Beate Klarsfeld Foundation, *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust*, selected and edited by Dr. Jean Ancel, vol. 6, [New York], doc. 3, p. 4 (în continuare, *DCFRJH*).
[103] „Mitropolia Moldovei”, an XVII (1941), nr. 9-11, p. 526.
[104] *Ibidem*, pp. 526-528; Gheorghe Samoilă, *Dor de oameni*, Iași, 2011, pp. 61-67.

am dat seama ce ne așteaptă – am profitat de un moment pe care l-am crezut mai liniștit și m-am dus la Părintele Neculai Savin, care slujea la biserica Sf. Gheorghe – Lozonschi, ce era alături de casa noastră, pentru a-l ruga să-l adăpostească pe nepotul meu, atunci în vârstă de 13 ani. Părintele a fost imediat de acord. I-am dus băiatul, pe care l-a ascuns în biserică, chiar în altar.

(...) Eu și sora mea am continuat să mai umblăm – așa în neștire. Pe străzi megafoanele de pe mașinile nemților urlau muzică de jazz; mulți nemți fotografiau; i-am văzut pe mulți rânjind; am auzit strigând «în insula Șerpilor»; era pe de o parte o dezlănțuire fioroasă, o oribilă revărsare de ură, pe de altă parte o consternare cumplită. Ca să nu fim înhățate din nou în vreunul din convoaie de care erau străzile pline, ne opream din când în când și ne potriveam rujul pe buze în oglinjoară! În sfârșit, am hotărât să ne ducem acasă. I-am găsit pe toți. Se întorseseră. Era și băiatul, pe care un derbedeu – din sutele care mișunau atunci pe străzi l-a denunțat-mă iluzionasem că nu ne-a văzut nimeni – l-au scos din biserică și l-au încolonat într-unul din convoaie – și iar spre norocul nostru, când au ajuns în dreptul chesturii un ofițer superior a strigat: «Copiii și femeile acasă!».

Gestul părintelui nu pierde nimic din valoarea lui. Părintele Neculai Savin a mai dat dovadă de omenie a doua zi.

Într-o curte vecină – unde locuia familia Eisig Wachtel, (...) a năvălit un grup de nemți cu o mitralieră. După ce i-au bătut crunt – fiul lor căzuse în genunchi, implorându-i să-l bată numai pe el și s-o cruțe pe mamă – i-a înșirat în fața mitralierei. Atunci, părintele Neculai Savin, care văzuse aceste bestialități, a ieșit cu icoana și le-a spus că sunt oameni de treabă și să nu-i omoare. Nu știu cum a reușit să îmblânzească fiarele, care s-au hotărât să plece cu mitraliera și cu tot ce au putut jefui.

Părintele Neculai Savin a salvat astfel viața a trei oameni. Niciodată nu a povestit nimic nimănui, socotind firesc ce a făcut. Era un om de rară modestie. Eu am aflat toate acestea chiar de la familia W.

Mare pildă de omenie. Păcat că n-au fost așa multe. Am avut totuși fericirea să cunosc un om deosebit în toate privințele și, de asemenea, foarte modest, care a adăpostit un număr de evrei, nelăsându-i să plece decât când a fost sigur că vânătoarea a încetat și nu vor mai fi hăituiți. După pogrom a intervenit și pentru a ușura viața ostaticilor"[105].

[105] A se vedea mărturia în facsimil la adresa de web: https://frgheorghe.files.wordpress.com/2012/10/janeta-eisenberg.pdf (consultat la 13.06.2019). Documentul se păstrează în Arhiva C.S.I.E.R., fond III, dosar 376, ff.

Un alt caz este al preotului Paul Teodorescu, paroh la Războieni, jud. Iaşi. Aflat în Tg. Frumos, preotul Teodorescu a fost martor al înhumării, în cimitirul israelit, a evreilor decedaţi în trenul venit de la Iaşi, după cum relatează într-o declaraţie din 1945: „La uşa cimitirului am găsit doi ostaşi români, pe care i-am întrebat dacă pot să intru şi eu în cimitir, să văd ce se petrece acolo. Soldaţii români mi-au declarat că ei patrulează pe străzi şi aici au venit şi ei ca şi mine, iar acolo ei nu au nici un rol. Am intrat, deci, în cimitir şi am mers drept la groapă. Groapa era de cca. 20 m lungă, 2 jum[ătate] m înaltă şi tot cam atât de largă. În capete, groapa era aproape plină de cadavre, iar la mijloc era trecută de jumătate. În partea de nord a gropii, la distanţă de vreo 10-15 m, erau vreo 10-15 băieţi evrei din Tg. Frumos, culcaţi pe iarbă jos. M-am dus la ei, i-am mângâiat fiindcă erau înspăimântaţi de spectacol – ba se temeau că la terminarea transportului de cadavre îi va împuşca şi pe ei. Am mers în jurul gropii, deşi era greu să te apropii din cauza mirosului, cadavrele majoritatea fiind descompuse, şi deodată am auzit: «Mor, mor». M-am adresat acestor tineri evrei şi discuţia a decurs în felul următor: «Voi, băieţi! Voi nu auziţi ceva parcă strigă unul în groapă». «Da, şi nouă ni se pare că strigă şi dacă strigă ce putem noi să facem?» «Să-l scoateţi afară!», am zis eu. «Dar cine se vâră în groapă?» «Are să zică că noi furăm morţi şi ne împuşcă tot atunci». «Dar cine este aici mai mare?», am întrebat eu. «Uite subofiţerul ăsta neamţ, care se apropie». Evreii s-au îndepărtat şi subofiţerul neamţ a venit la mine şi m-a întrebat în limba lui ce vreau eu? I-am răspuns că în groapă este un om viu şi ar trebui scos afară. «Dar ce eşti dumneata?» «Eu sunt preot ortodox român şi nici o religie din lume nu aprobă ca un om să fie îngropat de viu». Atunci subofiţerul neamţ mi s-a adresat într-o românească perfectă: «Să-ţi fie ruşine obrazului». În loc să-i replic, l-am întrebat: «Dumneata ştii româneşte. Unde ai învăţat?» Mi-a răspuns că a făcut şcoala superioară de comerţ la Timişoara sau Sibiu, nu-mi aduc aminte bine. Din nou i-am propus să aprobe scoaterea din groapă a celui ce începuse să strige acum mai tare. Mi-a repetat aceleaşi cuvinte «să-ţi fie ruşine obrazului». Atunci m-am îndârjit şi i-am spus că nu plec până nu-l scot afară pe cel viu. «Ca să poţi pleca mai repede, îţi dau voi să-l scoţi, dar să-l scoţi tu». În acel timp s-a îndepărtat de groapă cu încă trei soldaţi

4-6 (*ibidem*). Mărturia J. Eisenberg este confirmată de avocata Veronica Gorgos, din Iaşi, martor al pogromului, care după război a investigat crimele şi abuzurile din Iaşi, în calitate de magistrat (Veronica Gorgos, *Relatarea faptelor mai importante pe care le cunosc în legătură cu tragicele evenimente petrecute la Iaşi la 29 iunie 1941*, în „Însemnări ieşene”, an III, seria a III-a, nr. 4, aprilie 2011, p. 70).

germani, care veniseră la noi şi care asistaseră la discuţie. Ziceau că nu pot suporta mirosul. Am convenit cu tinerii evrei şi am plătit la doi ţigani care au înlăturat cadavrele, care erau peste cel viu, vreo opt la număr, acesta fiind tocmai la fundul gropii, fiind adus în primul transport de dimineaţă. Toată această întâmplare a fost între orele 2-4 pm. Cam două ore a durat târguiala cu neamţul, cu ţiganii şi operaţia de sub cadavre. În sfârşit a fost scos afară, era în pielea goală şi pentru că era plin de noroi şi murdărie, i s-a dat să se spele. Mortul înviat a refuzat să bea apă; a băgat însă pumnii în căldarea cu apă rece şi a cerut lapte, ceea ce i s-a adus. După aceasta i s-au dat nişte rufe de la morţi. A fost îmbrăcat şi suit în camionul care venise cu alt transport de cadavre, de la gară. Timp de două ore, cât am stat acolo, n-am auzit să fi strigat vreunul din groapă. De altfel, cadavrele erau majoritatea înnegrite şi intrate în putrefacţie”[106].

Implicarea clerului ortodox în salvarea evreilor aflaţi în pericolul deportării este un alt capitol al empatiei manifestate de instituţia Bisericii Ortodoxe Române în perioada celui de Al Doilea Război Mondial.

Prima mărturie este a şef-rabinului din vremea aceea, tânărul Alexandru Şafran, care vorbeşte despre întâlnirile pe care le-a avut cu trei ierarhi ortodocşi români, anume: Patriarhul Nicodim Munteanu şi mitropoliţii Nicolae Bălan al Ardealului şi Tit Simedrea al Bucovinei.

De pildă, potrivit mărturiilor lui Alexandru Şafran, aflăm cum Patriarhul Nicodim, „un om rece, un preot antisemit de modă veche”, a intervenit în septembrie 1941 la mareşal pentru ca stema lui David să nu mai fie purtată de evrei[107]. Aceasta s-a întâmplat după ce, la 6 septembrie 1941, Wilhelm Filderman, liderul comunităţilor evreieşti din România, şi Al. Şafran înaintaseră un memoriu întâistătătorului ortodox român, iar cei doi lideri spirituali se întâlniseră.

---

[106] Matatias Carp, *Cartea neagră. Suferințele evreilor din România în timpul dictaturei fasciste, 1940-1944*, vol. 2 (*Pogromul de la Iași*), Societatea națională de editură și arte grafice „Dacia traiană”, București, 1948, pp. 130-131. Fapta preotului P. Teodorescu este confirmată de declarațiile lui Ghiță Petrea, împiegat în gara din Tg. Frumos, Aurel Totoiescu, fost primar al orașului Tg. Frumos, și de către martorul Solomon Avram (*ibidem*, pp. 126, 128, 132). Acesta din urmă spunea că evreul îngropat între cadavre striga: „Apă” (*ibidem*). Episodul este relatat și în Radu Ioanid, *Holocaustul din România. Distrugerea evreilor și romilor sub regimul Antonescu, 1940-1944*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Hasefer, 2006, pp. 122-123.

[107] Alexandru Șafran, *Un tăciune...*, pp. 77-78; Carol Iancu, *Alexandru Șafran...*, pp. 134-135.

În memoriu se spunea: „Purtarea unui semn distinctiv va avea desigur cele mai grave repercusiuni asupra ordinii publice, a economiei și finanțelor țării.

Cum, însă, semnul ales este «Stema lui David»; cum această stea este la fel de sacră și religiei creștine, și religiei mozaice; mai mult încă, cum DIVINITATEA LUI ISUS CHRISTOS se întemeiază pe aceea că este mlădiță din trunchiul lui David, apare neîndoielnic că acest ordin violează religia, expunând batjocurei și hulei creștinilor una din cele mai sfinte embleme religioase, săpând astfel încrederea în cele sfinte.

Ce poate crede în adevăr un dreptredincios care, ieșind din Biserica în care a auzit cântându-se și preamărindu-se psalmii lui David și iubirea aproapelui, vede cum se pângărește steaua acestui ascendent al întemeietorului religiei creștine și cum această stemă servește tocmai drept ațâțare la ură contra aproapelui.

Nădăjduim, Înaltpreasfințite, că veți binevoi a lua sub înalta ocrotire a Sanctității Voastre respectul religiei și respectul omului”[108].

Apoi, în luna octombrie 1941, la solicitarea rabinului-șef Alexandru Șafran, are loc o nouă intervenție a patriarhului Nicodim la Ion Antonescu, pentru oprirea convoaielor pregătite să-i deporteze pe evreii din Basarabia și Bucovina[109]. Gestul este consemnat inclusiv de către Serviciul Special de Informații, care supraveghea activitatea liderilor evrei pentru salvarea semenilor lor. În referatul S.S.I. din 17 octombrie 1941 către Președinția Consiliului de Miniștri se arăta: „Șeful Rabin Al. Șafran a fost primit de S.S. Patriarhul Nicodim. În cercurile evreiești se discută că întrevederea a avut loc într-o atmosferă cordială, ca între doi prelați care, deși reprezintă două culturi diferite, au deplină condescendență unul față de celălalt.

Cercurile evreiești comentează că S.S. Patriarhul a declarat Șefului Rabin că sub regimul legionar s-a sesizat de excesele unor elemente legionare radicale față de evrei și că a făcut personal unele intervențiuni, ceea ce i-a atras neplăceri.

În ce privește măsurile luate recent pentru evacuarea populației evreiești din Bucovina și Basarabia, aceleași cercuri afirmă că S.S. Patriarhul a avut cuvinte dezaprobatoare și a făgăduit că va face intervenții pe lângă guvern, adăugând însă că este nevoie ca cele două Biserici Creștine să facă demersuri în același timp. În acest scop, S.S. Patriarhul a îndemnat pe Șeful Rabin să viziteze și pe Nunțiul Papal.

---

[108] *Apud* Carol Iancu, *op. cit.*, pp. 134-135.
[109] Al. Șafran, *op. cit.*, pp. 83-84.

De asemenea, discută cercurile menţionate, S.S. Patriarhul l-a îndemnat pe Şeful Rabin să solicite o audienţă dnei. Maria Mareșal Antonescu, ceea ce Al. Şafran a și făcut"[110].

Legat de acest episod avem o mărturie preţioasă de la cel care l-a însoţit pe rabinul Al. Şafran până în antecamera patriarhului, publicată, se pare, la puţin timp după încheierea războiului. După o intervenţie la Regina-mamă Elena, S.C. Cristian rememorează: „Eu cu şeful Rabin am plecat spre Patriarhie, întovărăşiţi de o a treia persoană, un fost coleg de şcoală al Patriarhului, ceasornicarul Herşcovici, care cunoştea anturajul Sfinţiei Sale şi care avea să înlesnească anunţarea sosirii şefului Cultului Evreiesc.

Patriarhul a primit de îndată pe colegul său minor. Eu l-am aşteptat afară.

Audienţa Eminenţei noastre israelite la şeful suprem al Bisericii Creştine pare să fi avut caracterul unui moment dramatic. Unul din acele momente, pe care îl va exploata, cândva, scriitorul de mâine, când apele se vor așeza și povestea va trece în cronică. Poate și în legendă.

Doctorul Şafran mi-a redat scena întâlnirii.

Patriarhul, cu cunoscuta-i înfăţişare de patriarh şi bunătate apostolică în privire, şedea pe sofa. Avea 75 de ani atunci.

Tânărul şef al religiei mozaice avea atunci 31-32 ani. Înfățișarea de evlavie a Şef-Rabinului, cu toată vârsta-i atât de tânără, e iarăși cunoscută.

Şeful Rabin, întâmpinat cu zâmbet de încurajare, a căzut în genunchi în faţa Patriarhului, i-a sărutat mâna plângând, fără să-i poată rosti o vorbă.

Patriarhul l-a îndemnat părinteşte să se ridice, l-a ajutat să se aşeze lângă Înaltpreasfinţia Sa pe sofa și, mângâindu-l pe obraz, cu bunătate de părinte, l-a liniștit și l-a întrebat despre ce e vorba.

«-Ajută-ne Înaltpreasfinte», şi şeful rabin, în lacrimi, i-a spus povestea unui dezastru, fără pereche.

Patriarhul a rămas impresionat de cele auzite și a asigurat pe tânărul coleg că va face tot ce-i va sta în putinţă pentru a-l ajuta"[111].

---

[110] *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 3, partea a II-a, doc. 382, p. 68. Conform faptelor expuse în documentul amintit, se pare că vizita Rabinului-șef la Patriarh a avut loc în ziua de 13 sau 14 octombrie 1941.

[111] S.C. Cristian, *Patru ani de urgie. Notele unui evreu din România*, București, [f.a.], p. 77. Descrierea întâlnirii făcută de S.C. Cristian este preluată de Teodor N. Manolache, *op.cit.*, pp. 674-675.

După acest moment, la iniţiativa Reginei-mamă, la Palat s-a ţinut un dineu, unde au fost invitaţi mareşalul, vice-prim-ministrul Mihai Antonescu, ambasadorul Germaniei şi Patriarhul. La cererea reginei către mareșal, de a opri deportarea, ambasadorul a avut o ieșire impertinentă. Diplomatul german „a reuşit să lovească în orgoliul patriarhului român”, care apoi s-a întors către mareşal, cerându-i măcar încetinirea convoaielor şi o amânare pentru cele care nu porniseră încă[112].

Faptul că patriarhul Nicodim, alături de Casa Regală, contribuise la oprirea convoaielor de evrei ce urmau să plece din Moldova s-a aflat mai târziu inclusiv în mediul evreiesc ieșean, potrivit mărturiei lui M. Braunstein, liderul comunităţii evreieşti din Iaşi, dată în 1945: „Evacuarea evreilor ieşeni n-a mai venit şi cauza acestei anulări de dispoziţii am aflat-o ulterior că se datorează Regelui Mihai, susţinut de M.S. Regina Elena şi Patriarhul Nicodim. Lucrul acesta mi l-au confirmat două personalităţi, unul este col. Magistrat Constantin Ulea, fratele dlui col. Octav Ulea, care a deţinut şi deţine încă şi astăzi un post important la Palatul Regal, cealaltă personalitate este ieromonahul Vasile Vasilache, omul de încredere al I.P.S.S. Nicodim, Patriarhul ţării. Aceştia mi-au arătat cum capul Ţării, Augusta Regină şi capul bisericii româneşti s-au opus în Consiliul de Coroană cu îndârjire la planurile lui von Killinger de a deporta populaţia evreiască din Moldova şi în primul rând din Iaşi în Transnistria”[113].

După patriarhul Nicodim, mitropolitul Tit Simedrea al Bucovinei a fost al doilea ierarh ortodox care l-a primit pe rabinul Alexandru Şafran. Conform unei note informative a S.S.I.-ului din 19 octombrie 1941, aflăm că, după încercarea eşuată la Maria Antonescu, rabinul a fost primit, în dimineaţa zilei de 16 octombrie 1941, de către ierarhul ortodox, „care i-a dat asigurări că, împreună cu fruntaşul bucovinean [Gheorghe] Flondor[114], a intervenit pentru evreii din Bucovina, invitându-l ca, ori de câte ori va socoti necesar, să-l viziteze, promiţându-i sprijinul său”[115]. Episodul este relatat inclusiv de rabinul Şafran: „În această perioadă îngrozitoare, mitropolitul Bucovinei, Tit Simedrea, a sosit la Bucureşti, venind de la Cernăuţi, un oraş în care ai noştri fuseseră foarte dur loviţi. Era un

---

[112] Al. Şafran, *op. cit.*, pp. 84-85.

[113] *DCFRJDH*, vol. 6, p. 49 (*Referat rezumat asupra situației evreilor de la 29 iunie 1941 și până în august 1944 petrecută la Iași*).

[114] Acesta era membru al P.N.L., fost parlamentar și rezident regal de Suceava (n. 31 august 1892-d. 26 aprilie 1976).

[115] *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 3, partea a II-a, doc. 383, p. 70.

antisemit notoriu, dar mi-am zis că trebuie totuși să-l văd, fie și numai pentru a avea mărturia sa directă și pentru a încerca să-l influențez în favoarea noastră.

I-am cerut, deci, o audiență urgentă, iar el știa foarte bine pentru ce. M-a primit și a mărturisit, spre marea mea surprindere, că ceea ce a văzut îl tulbură încă. Mi-a povestit despre soldați români smulgând bolnavi din paturile lor, copii țipând în timp ce sunt duși cu de-a sila la tren. A înțeles în ce măsură relatarea lui mă sfâșia și, fără a pierde nicio clipă, i-am cerut pe un ton imperativ să-și comunice impresiile mareșalului și să-i ceară să oprească deportările. El a făcut-o, și a făcut-o într-adevăr cu folos, fiindcă convoaiele care porneau din Cernăuți au fost oprite. A mers chiar mai departe, căci odată ajuns în orașul său, s-a asigurat din partea autorităților, destul de recalcitrante, că ordinul guvernului e dus la îndeplinire. Era ceva absolut de neînchipuit: obținusem oprirea deportărilor din Cernăuți cu ajutorul lui Tit Simedrea”[116].

Gestul mitropolitului bucovinean nu era singular față de evreii din Cernăuți. Potrivit mărturiilor date de către Marcel Slacman (Meir Shai), aflăm că la vârsta copilăriei, împreună cu familia sa, venită de la Iași, abia scăpat de pogromul din iunie 1941, locuia într-o garsonieră din vecinătatea Mitropoliei din Cernăuți. În aceste împrejurări, tatăl său, David Slacman, a fost angajat la Mitropolie, în urma intervenției făcute de pictorul George Rusu, nepot al patriarhului Miron Cristea, la mitropolitul Tit Simedrea. În iulie 1941, elevului M. Slacman i s-a interzis să mai frecventeze școala, iar la puțin timp, împreună cu familia sa, a fost nevoit să se mute în ghetoul amenajat în capitala Bucovinei. Mai apoi, David Slacman, tatăl, reușește să se sustragă coloanei de evrei sortiți deportării în Transnistria, ajungând la pictorul Rusu căruia îi cere sprijin, pentru a fi angajat pentru „economia țării”, solicitare care trebuia formulată prin mijlocirea mitropolitului Tit la guvernatorul Bucovinei. Însă, mitropolitul bucovinean plecase la București, pentru că fusese solicitat de către rabinul-șef Alexandru Șafran să intervină la autoritățile statului pentru oprirea convoaielor. După refuzul categoric al guvernatorului în fața cererii mitropolitului, de a-l salva pe tipograful D. Slacman, G. Rusu a obținut acordul primarului Traian Popovici. La puțin timp, prin intermedierea lui G. Rusu și cu acordul mitropolitului Tit, întreaga familie Slacman a fost găzduită în beciul Mitropoliei, unde a locuit până în 1943, când politica de deportare a evreilor s-a oprit, revenind, astfel, în garsoniera de lângă Mitropolie. Nu

[116] Al. Șafran, *op. cit.*, pp. 85-86.

au lipsit nici momentele tensionate, de pildă când militari germani au vrut să percheziţioneze subsolul Mitropoliei, fiind opriţi de către însuşi mitropolitul bucovinean. În 1970, familia Slacman a emigrat în Israel. După declararea pictorului George Russu ca „drept între popoare”, astăzi Meir Shai întreprinde demersuri pentru recunoașterea mitropolitului Tit Simedrea cu aceeași distincție[117].

În cursul anului 1942, un gest de ajutorare a venit din partea mitropolitului Irineu Mihălcescu al Moldovei. Pe motiv că unii evrei din zona Iașilor dezertaseră de la munca obligatorie, autorităţile statului au decis deportarea acestora împreună cu familiile lor în Transnistria. Potrivit declaraţiei din 1945 a lui M. Braunstein, aflăm: „Comunitatea nu avea trecere la generalul [Hugo] Schwab, [comandantul Corpului 4 Teritorial Armată]. Subsemnatului i-a venit ideea să apeleze în acel moment la mitropolitul Moldovei, însă nu aveam nici o calitate. Părerea mea a fost admisă și o delegaţie compusă din rabinul Şafran, şeful-rabin al comunităţii evreilor din Iaşi, fratele rabinului Alexandru Şafran, şeful cultului mozaic din România, şi rabinul Warman, fiul marelui rabin Warman din Fălticeni, ne-am dus la directorul cancelariei mitropolitane, pr. dr. [Constantin] Nonea, căruia i-am confiat rugămintea noastră. Pr. Nonea, om de cultură superioară şi needucat în cultura antisemită, care întotdeauna a arătat bunăvoință față de evrei, s-a oferit să ne conducă la I.P.S.S. Mitropolit Irineu, chiriarhul Moldovei. Acesta ne-a primit imediat şi s-a oferit să facă toate diligenţele necesare. S-a aşezat la birou şi-a scris o scrisoare dlui gen. Schwab. N-am avut timp să fotocopiem scrisoarea, care este un document istoric, însă am reţinut parte din conţinutul ei: «Stimate domnule general, în numele bisericii lui Christ, ca bun creştin, care se adresează altui creştin, mă văd obligat să apelez la concursul dvs. Astăzi s-au prezentat la mine capii bisericii mozaice, rugându-mă să intervin pentru clemenţă faţă de nişte familii evreieşti sărace şi în plină deznădejde. Christ a spus: Iartă greşelile greşiţilor noştri, precum şi Domnul ni le iartă nouă. Nu e bun creştin acela care nu face astfel. Când fiii noştri luptă pe front, noi, care ne rugăm pentru viaţa lor, trebuie să cinstim şi viaţa altora. Poporul român a dat totdeauna dovadă de blândeţe şi toleranţă faţă de străinii care au convieţuit împreună cu el. De aceea, vă rog, domnule general, să vă faceţi ecoul sentimentelor mele, intervenind

[117] Detalii a se vedea la pagina de web: https://pressone.ro/povestea-evreului-care-se-lupta-de-20-de-ani-ca-un-mitropolit-roman-sa-fie-declarat-drept-intre-popoare/ (consultată la 10.06.2019); „Realitatea evreiască”, nr. 392-393 (1192-1193), 1-31 octombrie 2012, p. 2.

la forurile superioare, pentru iertarea celor căzuţi în vină».

Cu scrisoarea în mână, pr. Nonea şi noi ne-am dus la generalul Schwab. Acesta ne-a primit cu vorbele, după ce a citit epistola capului bisericii moldoveneşti: «De ce n-aţi venit din timp la mine, de ce n-aveţi conducători serioşi; ei cred că numai cu parale se câştigă sufletul; e prea târziu; centrul a dat dispoziţii de deportare. Ceea ce pot face este să temporizez cu de la mine putere deportarea 48 de ore, în care răstimp atât eu, cât şi forurile dvs să facă toate diligenţele spre a se pune în aplicare rugămintea dvs. şi a Înalpreasfântului»”[118]. După 48 de ore, evreii au fost strânşi şi încolonaţi către gară. Aici, gestul de omenie al mitropolitului moldav s-a exprimat din nou: „În gară evreii au primit printr-o persoană necunoscută suma de 100 mii lei din partea mitropolitului Irineu”[119]. Din nefericire, „mulţi din evreii care au fost deportaţi nu s-au mai întors”.

Tot rabinul Al. Şafran arată cum în favoarea evreilor au intervenit mitropoliţii Tit Simedrea al Bucovinei şi Nicolae Bălan al Ardealului, în anul 1942[120]. Acest aspect se regăseşte inclusiv în raportul ofiţerului nazist G. Richter, din 5 octombrie 1942, către Ministerul de Externe de la Berlin, privind deportarea evreilor. În acest document, funcţionarul nazist susţine că baronul Francisc Neuman, evreu botezat catolic, din Arad, a solicitat mitropolitului Nicolae Bălan să meargă la Bucureşti şi să vorbească cu politicieni proeminenţi şi membri ai guvernului antonescian, ca să se stopeze deportările evreilor din Transilvania şi Banat[121].

În după-amiaza zilei de 15 august 1942, mitropolitul Nicolae Bălan a mers la Bucureşti[122], unde s-a întâlnit cu rabinul-şef. Rabinul Alexandru Şafran rememorează întâlnirea cu mitropolitul ardelean: „La începutul discuţiei noastre, mitropolitul mi s-a părut la fel de rece, ca de obicei. I-am descris situaţia extrem de critică în care se aflau evreii din sudul Transilvaniei, a căror deportare în Polonia nu mai era decât o chestiune

---

[118] *DCFRJDH*, vol. 6, p. 51.
[119] *Ibidem*, p. 52.
[120] Al. Şafran, *op. cit.*, pp. 98-100.
[121] Ottmar Traşcă şi Denis Deletant, *op. cit.*, doc. 114, pp. 536-537.
[122] Matatias Carp, *Cartea neagră. Suferinţele evreilor din România, 1940-1944*, vol. 3 (*Transnistria*), Societatea naţională de editură şi arte grafice „Dacia traiană”, Bucureşti, 1947, p. 237. Matatias Carp afirmă în cartea sa: „Se spune că problema s-ar fi pus în toată întinderea ei dramatică, în cursul unui dejun la Palatul [Regal], la care ar fi participat I.P.S.S. Mitropolitul Bălan şi Ion Antonescu, cu care prilej Majestatea Sa a sprijinit, cu demnitate, dar şi cu neclintită hotărâre, cauza celor prigoniţi” (*ibidem*). Însă, lucrurile au decurs puţin diferit, nesiguranţa afirmaţiei lui Carp datorându-se, probabil, unei interpolări de evenimente.

de ore. (...). S-a ridicat şi a început să străbată camera în lung şi-n lat. S-a aşternut o tăcere grea. Brusc, mitropolitul s-a aşezat din nou şi m-a privit cu o intensitate crescândă. Faţa lui părea mai blândă. A ridicat receptorul telefonului, care se afla lângă el şi a chemat biroul mareşalului Antonescu, spunând că vrea să fie primit de urgenţă. Însuşi mareşalul a venit la aparat şi l-a invitat, chiar în aceeaşi zi, la dejun.

Văzând în ce măsură întreaga sa atitudine s-a schimbat, am insistat povestindu-i mitropolitului un episod înfricoşător pe care mi l-a relatat Iuliu Maniu însuşi: în urmă cu câteva zile, trecând pe strada Sfântul Ioan-Nou, a auzit strigăte sfâşietoare ce veneau dintr-un imobil. S-a oprit ca să întrebe ce se întâmplă şi i s-a răspuns că e vorba de nişte evrei închişi acolo pentru a fi deportaţi în Transnistria. Maniu, acest om atât de dur, a fost emoţionat şi a încercat să obţină anularea ordinului, dar în zadar. «Dumneavoastră, am spus eu mitropolitului, dumneavoastră aţi putea face ceva pentru aceşti nenorociţi».

Trebuia făcut acum apel la Mihai Antonescu. A doua minune: Bălan a telefonat şi i-a cerut prim-ministrului să se ocupe de această problemă. Iar evreii de pe strada Sfântul Ioan-Nou nu au mai fost deportaţi.

Ora dejunului se apropia. Mitropolitul se pregătea să răspundă invitaţiei mareşalului. L-am condus în curte, până la automobilul său. Pleca. Simţeam că pleacă într-o misiune de care depindea soarta a zeci de mii de evrei. Cu o voce tremurândă i-am repetat acest lucru. Odată instalat în automobil, mi-a întins mâna, m-a privit drept în ochi şi mi-a şoptit să nu uit această zi.

Am revenit acasă şi, abia intrat în biroul meu, eram gata să leşin. Soţia a fugit să caute un termometru; şi-a dat seama că am febră. Treptat, am reuşit să trec peste emoţia puternică pe o trăisem.

La orele 3, a sunat telefonul. O voce gravă şi sigură de sine s-a făcut auzită. Era mitropolitul Bălan. Vroia să-mi spună că a obţinut de la mareşalul Antonescu anularea ordinului de deportare a evreilor din sudul Transilvaniei. Miracolul... da, miracolul s-a produs; ei erau salvaţi...!”[123].

După cum promisese rabinului Şafran, Nicolae Bălan a intervenit personal la mareşal pentru ca evreii să nu fie deportaţi. Cu acest prilej au rămas memorabile cuvintele lui Bălan către Şafran: „Să nu uiţi niciodată această zi!”. În replică, după terminarea războiului, Şafran avea să întoarcă fapta bună a ierarhului ortodox, prin intervenţia personală la liderii comunişti din România pentru ca ierarhul sibian să nu fie acuzat de

[123] Al. Şafran, *op. cit.*, pp. 99-100.

„crime de război" și de colaborare cu mareșalul. Acest lucru îl aflăm din cuvântul mitropolitului, la banchetul de la Cluj-Napoca, din 13 martie 1945, ţinut cu ocazia preluării Ardealului de Nord de către oficialităţile române: „Dacă sunt astăzi aici, alături de dumneavoastră, o datorez șef-rabinului Șafran"[124].

Relatarea rabinului-şef se completează cu informaţiile din jurnalul de cabinet al mareșalului. Din acest document aflăm că Mitropolitul Nicolae Bălan fost primit în audienţă de mareșal sâmbătă, 15 august 1942, la ora 20.30. Zece minute mai târziu, prelatul ardelean servea cina cu mareșalul, soţia acestuia, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu, și cu Veturia Goga. Prezenţa mitropolitului la București s-a prelungit până a doua zi, când, la ora 11.00, a fost primit din nou în audienţă la mareşal, până la ora 11.30, iar la ora 13.00, a servit dejunul cu acesta[125].

Chiar și în rândul clericilor ortodocşi de rând s-au înregistrat gesturi de ocrotire a evreilor prigoniţi în timpul războiului. Au fost preoţi români ortodocși care i-au ajutat pe evreii deportaţi în lagărele din Transnistria. De pildă, preotul Gheorghe I. Petre, trimis în noiembrie 1942, de către Mitropolia Olteniei, ca misionar la Parohia Sirova, din jud. Golta, pe malul drept al Bugului[126], cu acordul ofiţerului Gheorghe Ciurescu, comandantul trenului Iași-Odesa-Golta, a adus din ţară, de la rude, corespondenţă, pachete cu bani, alimente și lucruri pentru evreii internaţi în ghetourile Crivoe-Ozero și Tridubie, din apropierea parohiei în care slujea. Descoperit de Jandarmerie, a fost atenţionat de către un locotenent că urmează să i se facă o percheziţie domiciliară. Preotul Gh. Petre a distrus corespondenţa și fotografiile, iar pachetele și banii a reușit să le transmită destinatarilor din ghetoul de la Crivoe-Ozero. Deși nu i se găsise nimic la percheziţie, a fost arestat împreună cu ofiţerul Ciurescu, iar la sfârşitul anului 1943 a fost chemat în faţa Curţii Marţiale din Tiraspol. În anul următor, prin Sentinţa nr. 573 din 16 februarie 1944, preotul Gh. Petre a fost achitat, deoarece martorii fuseseră deportaţi pe malul Bugului, iar ofiţerul Ciurescu, trimis în linia întâi a frontului. Pentru faptele sale, în anul 2004 a primit distincţia „Drept între popoare", oferită

[124] *Ibidem*, pp. 217-218.

[125] *Pace și război...*, vol. 2, pp. 184-185.

[126] Parohia era situată în localitatea Golta, din Guvernământul Transnistriei (1941-1944), astăzi având denumirea de Pervomaisk, regiunea Nicolaev, Ucraina, aflată pe ambele maluri ale Bugului.

de statul Israel[127].

Un alt cleric ortodox care i-a ajutat pe evreii deportaţi a fost preotul Grigore Georgescu. Ca paroh la Parohia Cuporani, jud. Cetatea Albă, la 15 septembrie 1942 a fost trimis ca misionar la Râbniţa, în Transnistria. Biserica în care slujea se afla vizavi de fostul cartier evreiesc, transformat în ghetou. Potrivit mărturiei sale, dată în ancheta de la Securitate (octombrie 1949), aproape după fiecare slujbă împărţea evreilor pâinea primită la biserică. Din acest motiv, în primăvara anului 1943 a fost trimis în ţară, revenind la Cuporani[128].

Empatie faţă de evreii deportaţi au manifestat inclusiv preoţii ortodocşi autohtoni din Transnistria. De pildă, în raportul Legiunii de jandarmi Berezovka, din ianuarie 1942, în care se spunea despre evreii deportaţi din Odesa: „Printre evreii evacuaţi din Odesa şi trimişi pentru plasarea în acest judeţ, mulţi arată că sunt creştini, însă nu li s-a luat în seamă de către autorităţile din Odesa cele spuse de ei, neavând acte, ar fi fost ridicaţi şi trimişi pentru plasare, fără a se cerceta dacă într-adevăr sunt sau nu evrei. Evreii ce trec în convoi prin satele din acest judeţ dau copiii lor minori la creştini, cu scopul de a-i înfia pe numele lor. De exemplu: în ziua de 19 ianuarie 1942 locuitorii Gancearuc Nicolae şi Gacovenco Timofei din comuna Cazimirovka au luat câte un copil în vârstă de 3-4 ani, de la evreii din convoaiele ce treceau prin acea comună Vasilinova, pentru plasare. La fel, locuitorul Bogaciuc din Berezovka a primit un copil în vârstă de 6 ani de la evreul Zehler Mihail din Odesa, cu scopul de a-l boteza şi înfia pe numele său.

Mulţi evrei se botează la preoţi ruşi, cu scopul de a nu fi internaţi în lagărul de evrei. De exemplu: evreica Ana căsătorită cu ucraineanul Vasile Ivanov, din Berezovka, a fost botezată de preotul din Berezovka în luna septembrie 1941.

De asemenea, evreica Hristiana, căsătorită cu ucraineanul Cramerenco Andrei din comuna Balaiciuc, acest judeţ, a fost botezată tot prin luna septembrie 1941 de acelaşi preot din Berezovka"[129].

---

[127] https://adevarul.ro/locale/ramnicu-valcea/foto-povestea-fascinanta-preotului-gheorghe-petre-govora-unul-cei-ajutat-victimele-holocaustului-1_5bd31b6bdf52022f75e3402a/index.html (consultat la 06.03.2019).

[128] Adrian Nicolae Petcu, *Dicționarul clericilor și mirenilor ortodocși români mărturisitori în detenția comunistă (1945-1964)*, Bucureşti, Editura Basilica, 2017, p. 130.

[129] *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 3, partea a II-a, doc. 500, p. 216.

În loc de concluzii

În studiul de faţă am încercat să creionăm un excurs asupra condiţiei pe care a cunoscut-o evreul român creştin în perioada Holocaustului. De asemenea, am reliefat câteva aspecte asupra modului în care Biserica Ortodoxă Română, prin reprezentanţii săi, a exprimat compasiune și a contribuit la salvarea evreilor sortiți deportării. Vedem că faptele și evenimentele istorice, dincolo de încărcătura emoţională, au o foarte mare doză de complexitate, atât prin succesiunea lor, cât mai ales prin conţinutul lor, racordate la contextul politic și chiar geopolitic.

Totodată, aspectele de ordin spiritual sunt nelipsite şi chiar complicate prin natura lor, deoarece acestea implică atât elemente de comportament politic, cât mai ales teologic, pe dimensiuni dogmatice şi de drept canonic. Din aceste motive, abordarea noastră a fost una interdisciplinară, astfel încât să reconstituim problematica în toată complexitatea sa.

De asemenea, după cum se poate constata, în excursul nostru istoriografic am surprins faptele de la nivelul decizional până la cel de aplicabilitate în abordarea problematicii legate de condiţia evreului convertit și a celui vizat pentru ghetoizare, respectiv deportare. Aducând în atenţie atât surse de arhivă noi, cât și o interpretare adecvată, considerăm că am surprins mai bine politica dublei măsuri adoptate de regimul antonescian în problema convertirii evreilor.

Totodată, aspectele legate de încercările clericilor ortodocşi, nu puţine la număr și nu lipsite de importanţă, pentru salvarea evreilor de la deportare au fost mai bine evidenţiate. Pentru aceasta ne-am folosit de surse istorice care fie nu prea au fost utilizate, fie nu au fost interpretate interdisciplinar în demersurile istoriografice de până acum.

Materialul de faţă nu se pretinde exhaustiv, ci, dimpotrivă, propune începerea unei dezbateri istoriografice pe o temă care se revendica de mai multă vreme, din perspectiva surselor istorice și într-o viziune interdisciplinară.

Liviu PLEȘA

Epurarea din Securitate a cadrelor de origine evreiască (1960-1961)

Purge of Jewish personnel from the Securitate (1960-1961)

The study concerns about the internal context and the real stages of the process of quasi-total removal from the Securitate of Jewish employees in 1960 and 1961.

Jewish officers and warrant officers were removed from the Securitate, being blamed for a wide range of problems: past „biographical spots”, past membership in a Zionist organization or attending their activities, the existence of relatives established in capitalist states, and behavioural and professional deviations. Many of these accusations were in fact mere pretexts, useful for achieving the goal desired by the political power and the leadership of the Securitate: the total purge of the Jewish staff from the Securitate.

For the process of purging the Jews would not be brutal and its anti-Semitic character would not be obvious, the Securitate leadership - at the indications of political power - carried it into effect during several stages, usually monthly or bimonthly, carried out between March 1960 and March. 1961.

Besides, the purge was achieved through several solutions: removal from the Securitate, the purpose being also to camouflage the anti-Semitic character of the process. Thus, Jewish employees were either transferred directly to the reserve, or retired at the age limit, retired in case of illness, transferred to other M.A.I. (quasi-majority in the Militia), from where they were then expelled after a maximum of two years.

At the end of this purge operation, there was still a tiny number of Jews in the Securitate, we think that of a sub-decimal order. The quasi-total removal of the Jews from the Securitate, followed, in just one year, by the removal from the M.A.I. of the Securitate personnel who had been transferred to other units in the ministry, denotes that the political power and the leadership of the Securitate applied an anti-Semitic administrative measure.

Etichete: sionism, emigrare, „rude necorespunzătoare”, antisemitism

Keywords: Zionism, emigration, „inappropriate relatives", anti-Semitism

Epurarea totală a etnicilor evrei din rândul cadrelor Securității este una dintre problemele istoriei contemporane românești mai puțin

cunoscută. Petrecut la începutul deceniul șapte, momentul nu a beneficiat până în prezent de o tratare sistematică, și asta din mai multe motive, dar, îndeosebi, din lipsa accesului la arhivele de cadre ale fostei Securităţi[1]. Însă, nu firavul istoric al cercetărilor științifice reprezintă motivul principal al redactării materialului de față, ci relevanța subiectului, atât pentru istoria contemporană a României, cât și pentru istoria minorității evreiești din România și, totodată, pentru istoria regimului comunist din țara noastră. De asemenea, sperăm că elucidarea unor goluri în cunoașterea istorică a perioadei tratate în prezentul studiu va permite îndeosebi o mai bună echilibrare a discursului științific referitor la atitudinea regimului comunist față de minorități, dar va oferi și noi informații privind politica de cadre a Securității. Opinăm că relevarea documentată a atitudinii intransigente de la debutul anilor '60 a regimului comunist față de cadrele Securității de origine evreiască poate completa celelalte aspecte concrete ale politicii ofensive a P.M.R. față de etnicii evrei din țară (epurarea evreilor din aparatul ideologic, propagandistic și cultural, procesele funcționarilor evrei din comerțul exterior[2]), ajutând la edificarea unei imagini cât mai apropiate de realitatea istorică și, eventual, oferind explicații suplimentare pentru emigrarea unui foarte mare număr de evrei din România în acei ani și în perioada următoare. Nu în ultimul rând, studiul nostru are în vedere și impactul epurării angajaților evrei din Securitate asupra politicii de cadre a instituției, care a fost destul de semnificativ – având în vedere faptul că un mare număr al ofițerilor evrei epurați dețineau funcții de conducere în aparat – și care constituie unul dintre primii pași, fortuit, însă, către

---

[1] Subiectul a fost abordat abia recent, dar ca o subtemă în cadrul unui studiu, de către Nicolae Ioniță (un cercetător cu ample, documentate și bine argumentate contribuții istoriografice referitoare la politica de cadre a Securităţii), care constată existența unui fenomen de îndepărtare masivă din Securitate a angajaților cu origine evreiască, fără a analiza, însă, amploarea acestuia și fazele concrete de desfășurare, la care se adaugă și faptul că nicăieri nu este prezentată vreo opinie referitoare la cauzele care l-au declanșat și a contextului politic în care acesta s-a produs, ceea ce desigur că viciază apoi – în opinia noastră – și interpretarea concluzivă dată faptului istoric amintit (Nicolae Ioniță, *Politica de cadre în Securitate (1948-1989). Românizare? (I)*, în „Caietele CNSAS", anul X, nr. 2, (20)/2017, București, Editura C.N.S.A.S., pp. 211-268).

[2] A se vedea recentul și excelentul volum publicat de Veronica Rozenberg, *Procesele economice ale funcționarilor evrei din Comerțul Exterior: 1960-1964*, Cluj Napoca, Editura Mega, 2018.

edificarea noii politici de cadre în Securitate, vizibilă de la debutul deceniului șapte.

Încă de la început ținem să precizăm faptul că cercetarea noastră, deși relativ amplă, nu este încă finalizată. În materialul de față dorim să prezentăm principalele fapte istorice (momentele în care epurarea cadrelor evreiești din Securitate a fost transpusă în practică – ea având loc în „valuri"), să reliefăm tiparele prin care operațiunea a fost desfășurată și „actorii" decizionali și executivi implicați, precum și să expunem contextul intern, premisele acțiunii și mai ales concluziile la care am ajuns până în momentul de față. Pentru primele aspecte vom oferi și câteva exemple concrete, doar cu rolul de a indica suportul argumentativ, nedorind să intrăm prea mult în consistenta bază documentară adunată, pe care intenționăm să o expunem pe larg într-un eventual volum dedicat temei sau în studii ulterioare. Prezentul studiu are, așadar, în principal rolul de a supune subiectul atenției specialiștilor, în speranța obținerii unor reacții științifice care să corecteze eventualele concluzii eronate, care să ofere sugestii de investigație documentară și, mai ales, care să propună abordări interpretative suplimentare.

Pentru a oferi câteva explicații, ținem să arătăm că cercetarea inițială am început-o după ce – în timpul documentării pentru alte teme – am observat faptul că la 1 martie 1960 – cu prilejul reorganizării M.A.I., ca efect al noii împărțiri administrativ-teritoriale a României – un mare număr de ofițeri evrei au fost trecuți în rezervă sau transferați la Miliție. În acel moment, am dorit să realizăm un studiu de mică anvergură, care să surprindă și să documenteze aspectul amintit. Cercetarea extinsă a acelui moment limitat – îndeosebi în A.C.N.S.A.S. în dosarele privind probleme de cadre ale fostei Securității (fondurile D.M.R.U. a M.I., D.S.J. a M.I., Cadre și Documentar) – ne-a indicat, însă, faptul că problema era mult mai amplă și mai complexă și, mai ales, că îndepărtarea din Securitate a cadrelor de origine evreiască s-a desfășurat sinuos, dar fără oprire (sau mai exact cu false pauze), pe parcursul a mai multor ani, ceea ce-a transformat-o, în final, într-o adevărată epurare pe criterii etnice. Începută timid în toamna anului 1959, epurarea evreilor din Securitate s-a desfășurat în mai multe etape majore pe parcursul anilor 1960 și 1961, continuând apoi punctual în 1962 și în anii următori (dar asta numai pentru că nu mai rămăseseră decât extrem de puțini ofițeri, subofițeri și angajați civili evrei care să fie dați afară). Dată fiind amploarea temei și mai ales a specificităților ei (pe care le vom detalia mai jos), am considerat că este dificil de tratat în mod exhaustiv în cadrul unui studiu, întrucât considerăm că doar prezentarea pe larg a cât mai multor cazuri de cadre

cu origini evreiești epurate poate oferi cu adevărat imaginea corectă a momentului istoric de care ne ocupăm. Din acest motiv, cum deja am amintit, intenționăm să tratăm subiectul într-un volum aparte, prezentul studiu având rolul de a expune sintetic tema și de a prezenta concluziile la care am ajuns, în speranța obținerii unor reacții critice care să ne ajute în demersul nostru științific.

Momentul politic

De la finalul celui de Al Doilea Război Mondial și până către 1948, inclusiv după crearea statului Israel, România a acordat etnicilor evrei permisiunea de a emigra aproape fără restricții[3]. În fapt, această atitudine a României practic n-a reflectat decât integrarea ei în politica generală a țărilor comuniste est-europene față de evrei, politică stabilită la Moscova de către Stalin și liderii P.C.U.S., care sperau că un aflux în Israel de evrei comuniști, socialiști sau de stânga, proveniți din statele deja comunizate, va permite creșterea influenței politice interne a P.C. Israelian și, eventual, chiar accederea acestuia la guvernare. Pe deasupra, U.R.S.S. dorea ca prin sprijinirea creării statului Israel să-și atragă susținerea evreilor din întreaga lume, în detrimentul Marii Britanii, care acceptase cu mare greutate înființarea noului stat. În scurt timp, însă, către finalul anului 1948, după ce Stalin nu și-a văzut așteptările confirmate, Israelul apropiindu-se de S.U.A., liderul de la Kremlin s-a reorientat spre statele arabe și, prin urmare, nu doar că n-a mai privit cu aceeași bunăvoință statul evreu, dar chiar l-a considerat în mod automat ca fiind un stat ce acționa integral în subordinea „puterilor imperialiste” și, prin extindere, această viziune maniheistă a fost aplicată imediat asupra tuturor organizațiilor evreiești. În acei ani, când toți liderii importanți ai P.M.R. executau cu maximă promptitudine toate directivele primite de la Moscova, România s-a pliat și ea imediat pe această optică politică, ceea ce s-a reflectat atât în relațiile externe, cât și în politica internă.

[3] La ședința din 11 ianuarie 1946 cu responsabilii C.D.E. și ai altor organizații de masă afiliate P.C.R., Vasile Luca declara referitor la dorința evreilor de a emigra: „Noi nu suntem împotriva plecării, tocmai pe baza dreptului lor, pentru că oamenii caută o ieșire (...) dacă evreii de aici vor să plece, treaba lor (...) Dacă vor să plece, noi nu negăm dreptul lor” (Lucian Nastasă – coord., Andreea Andreescu, Andreea Varga – eds., *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Evreii din România 1945-1965*, cuvânt înainte de Liviu Rotman, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2003, pp. 179, 182).

Odată modificată decizia politică, dar și ca efect al numărului foarte mare de cereri de emigrare depuse de etnicii evrei, autoritățile române au introdus tot mai multe restricții la emigrare, pentru ca, în octombrie 1951, să sisteze total aprobarea oricărei cereri de emigrare, iar evreii ale căror solicitări fuseseră deja aprobate de M.A.I. aveau să primească un termen de șase luni pentru a părăsi țara[4]. În total, se estimează că, în perioada 1948-1952, din România au emigrat cca. 120.000 etnici evrei[5].

Piedicile puse emigrării de către autoritățile române au generat reacții în rândul comunității evreiești, atât a celei din România, cât și din afara țării. În țară, în februarie 1949, asociațiile evreiești – cu precădere cele sioniste – au organizat trei săptămâni de proteste publice în masă, care au culminat la 17 februarie 1949 cu o mare demonstrație de protest la București, la care au participat cca. 20.000 de evrei[6]. Desigur, un asemenea moment, care avea și un important relief de protest politic, nu putea fi ignorat de regimul comunist și nu putea rămâne fără urmări. Chiar a doua zi a fost convocată o ședință a Secretariatului C.C. al P.M.R., având ca subiect tocmai problema organizațiilor sioniste, referitor la care Gheorghiu-Dej s-a pronunțat foarte tranșant: „Trebuie să fie dizolvate toate ciupercile pe care le-am lăsat să crească și urmărite ca organizații fasciste. Conducătorii lor să fie chemați și scuturați, pentru că sunt cetățeni români”[7].

Unde anume trebuia liderii sioniști să fie „chemați și scuturați” nu mai era necesar să fie precizat, întrucât tuturor liderilor P.M.R. le era foarte clar: la Securitate. De altfel, chiar în aceiași zi, 18 februarie 1949, Securitatea a și arestat trei cetățeni israelieni, pe care a început să-i ancheteze, învinuindu-i de spionaj în favoarea statului Israel[8].

Și aici ajungem la adevăratul factor politic major care a influențat decisiv deciziile luate în perioada 1949-1953 de conducerea P.M.R., în ceea

[4] Robert Levy, *Gloria și decăderea Anei Pauker*, traducere de Cristina Pupeza și Ioana Gagea, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 153.

[5] Mihnea Berindei, Dorin Dobrincu, Armand Goșu (eds.), *Istoria comunismului din România: documente. Perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej (1945-1965)*, București, Editura Humanitas, 2009, p. 98.

[6] R. Levy, *op. cit.*, p. 149.

[7] *** *Stenogramele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, vol. II, *1949*, studiu introductiv de Ioan Scurtu, Arhivele Naționale ale României, București, 2003, p. 83.

[8] R. Levy, *op. cit.*, p. 149.

ce privește emigrarea evreilor în special și comunitatea evreiască în general: acum Stalin – și implicit toate statele comuniste – privea Israelul ca un stat inamic, aflat în tabăra pro-occidentală. La 20 noiembrie 1948, U.R.S.S. a anunțat interzicerea Comitetului Antifascist Evreiesc, făcând public unul dintre primele semnale politice prin care-și anunța reorientarea atitudinii politice față de evrei. Politicului i s-a dat imediat și o „argumentație" ideologică și, ca urmare, în întregul bloc comunist s-a trecut la atacarea deschisă și publică a sionismului, curent ce data din a doua parte a sec. XIX și care considera că rezolvarea problemei evreiești în lume – dar mai ales în statele în care minoritatea era abuzată sau discriminată – se poate realiza doar prin emigrarea în Palestina. În acord cu directivele primite de la Moscova, la 12 decembrie 1948 C.C. al P.M.R. a făcută publică *Rezoluția în problema națională*, pe care tocmai o adoptase, în care erau dur atacați și „sioniștii naționaliști evrei". Astfel, liderii sioniști erau acuzați deoarece, „cu ajutorul unei propagande criminale" și cu sprijinul agenților „imperialismului anglo-american", ar fi împiedicat „procesul de încadrare a maselor evreiești în munca constructivă democratică" și ar fi dus „permanent o acțiune de sabotare" a C.D.E.[9]. Imediat, rezoluția a fost prelucrată cu întregul activ al C.D.E.[10]. Anumite măsuri de tip represiv fuseseră luate chiar mai devreme, începând de la finalul lunii noiembrie 1948, așadar imediat după ce devenise vizibilă noua atitudine a U.R.S.S., autoritățile române trecând la desființarea anumitor organizații sioniste, iar Securitatea, la arestarea unor lideri sioniști locali și la confiscarea unor arhive ale asociațiilor sioniste[11].

În România, curentul sionist era activ de peste șapte decenii (la primul congres sionist din țară, ținut la Focșani, în 1881, au participat reprezentanți ai unui număr de 36 de organizații sioniste românești) și s-a dezvoltat foarte mult în primele decenii ale sec. XX, atât ca efect al impulsurilor și susținerii date de organizațiile sioniste internaționale (Organizația Sionistă Mondială, Jewish Colonization Association, W.I.Z.O. ș.a.), cât și ca urmare a existenței perspectivei reale (deschisă de Declarația Balfour, cuprinsă, ulterior, în Tratatul de la Sèvres) de creare a unui stat evreiesc în Palestina. Chiar dacă partidele politice create de comunitățile evreiești în perioada interbelică (Uniunea Evreilor Români, Partidul Evreiesc ș.a.) au evitat de regulă să se poziționeze deschis de

[9] Florin C. Stan, *România-Israel. Relații bilaterale (1948-1991)*, Cluj, Editura Argonaut, 2016, pp. 52-53.
[10] L. Nastasă, *op. cit.*, p. 39.
[11] *Ibidem*, pp. 39-40.

partea sionismului, începând mai ales din deceniul trei activitatea pro-sionistă a evreilor din țară a fost foarte efervescentă, fiind înființate extrem de multe organizații și asociații, care la rândul lor editau publicații, organizau școli și cursuri de învățare a limbii ebraice și de popularizare a culturii evreiești și a istoriei evreilor, dar și tabere și ferme de pregătire intensivă în diverse meserii și profesii considerate a fi necesare pentru a trăi în Palestina după emigrare. Pentru a atrage un număr cât mai mare de evrei, ținta predilectă fiind tinerii (inerent preferați pentru emigrare), activitatea acestor organizații și asociații era extrem de variată: conferințe și prelegeri pe diferite teme, ceaiuri și petreceri dansante, concerte, spectacole muzicale și de teatru, evenimente culturale, activități sportive etc. Din aceleași motive, organizațiile sioniste au fost și extrem de diversificate ca profiluri și nuanțe, ele fiind de diferite orientări: religioase (cum ar fi Hapoel Hamizrachi și Mizrachi), de tineret (Gordonia), muncitorești, de femei (W.I.Z.O. România), sportive (Maccabi). De asemenea, acopereau întregul spectru politic, regăsindu-se asociații de dreapta (Bethar, Menora) și centriste, dar îndeosebi de stânga, sionist-socialiste (precum: Ichud, Hașomer Hațair, Haoved Hazioni – muncitorească – sau Borochowa).

În perioada interbelică, toate aceste organizații sioniste au avut un succes deosebit în rândul comunităților evreiești din România, accentuat de contextul favorabil, deschis de obținerea de către etnicii evrei a dreptului real de a primi cetățenia română, care a atras după sine dobândirea în sfârșit a drepturilor politice, dar și ridicarea diverselor restricții de natură culturală, economică sau privind accesul în sistemul de învățământ de stat. Mai ales tinerii frecventau în număr foarte mare manifestările organizate de asociațiile sioniste, bucurându-se de satisfacțiile unei foarte diversificate și ardente vieți comunitare cultural-religios-politice, chiar dacă în fundal era vizibilă creșterea în intensitate a curentului antisemit din România, care nu de puține ori s-a manifestat și direct, prin violente atacuri fizice asuprea evreilor, magazinelor acestora sau sinagogilor. Pe acest fond de intensă viață comunitară au găsit un foarte bun teren de receptare – îndeosebi printre tineri – ideile de formare spirituală în cultura iudaică, învățarea limbii ebraice, popularizarea istoriei evreilor etc., toate diseminate de organizațiile sioniste.

Activitatea organizațiilor sioniste din România a scăzut brusc în intensitate – cel puțin în plan public – pe la finalul deceniului patru, când regimurile politice din țară au început să emită și să aplice tot mai multe prevederi legale cu caracter antisemit. Începând din 1945, ele și-au reluat, însă, din plin activitatea, profitând și de faptul că P.C.R. nu se opunea

deschis emigrării în Palestina (piedicile reale venind din partea Marii Britanii). Desigur, un rol important în captarea bunăvoinței regimului comunist l-au avut acele asociații sioniste care erau de orientare socialistă sau chiar pro-comunistă. Spre exemplu, în 1945, într-un apel către membrii și susținătorii săi, Borochowa insera numeroase citate din Lenin și Stalin, militând în continuare pentru emigrare, dar pentru o emigrare care să aibă ca final crearea în Palestina a unui stat evreiesc de orientare cel puțin socialistă („noi trebuie să pregătim, să educăm masele evreiești-sioniste, în vederea cristalizării lor în Ereț într-un cadru de viață socialistă și deci colectivă”[12]), ceea ce, desigur – cum deja am amintit –, se plia foarte bine pe dorințele lui Stalin și, ca atare, și pe cele ale conducerii P.C.R. În acest context relativ favorabil, organizația sionist-socialistă Hașomer Hațair și-a creat și un vehicul politic care să-i susțină ideologia, Partidul Mișmar, care ulterior s-a atașat C.D.E. și în 1946 a reușit chiar să impună un deputat „votat” de populație pe lista B.P.D.[13].

Ampla dezvoltare a organizațiilor sioniste, precum și faptul că acestea nu doar că erau foarte active și deloc controlabile, dar chiar „mutau” interesele comunității evreiești în direcții care nu erau congruente cu cele ale regimului comunist, a determinat conducerea P.C.R. să treacă la crearea C.D.E., ca o organizație de masă anexă a partidului, înființată cu scopul de a reduce priza la masele evreiești a organizațiilor sioniste și de a atrage din punct de vedere politic un număr cât mai mare de evrei de partea P.C.R. și a noii puteri politice. O declarație a Anei Pauker din 17 iunie 1945 credem că este edificatoare în acest sens: „Împotriva nenumăratelor organizații evreiești, sioniste în cea mai mare parte, noi am creat acum un comitet democrat al evreimii, care abia acum își începe activitatea. Dacă în chestia ungurilor, a șovinismului român și unguresc, ne-am preocupat și am fost activi, pe acest tărâm, pe chestia evreiască, am cam adormit, am rămas în urmă și ne-a crescut pe cap”[14].

C.D.E. a fost înființat la 22 iulie 1945, cu scopul declarat „pentru a contrabalansa, într-o primă etapă, influența celorlalte organisme reprezentative ale evreilor (Partidul Evreiesc, Organizația Sionistă,

[12] *Ibidem*, p. 86.

[13] *Ibidem*, p. 31.

[14] Lucian Nastasă (coord.), Andreea Andreescu, Andreea Varga (eds.), *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1945-1955)*, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2002, p. 124.

Uniunea Evreilor Români)”[15]. Vasile Luca, unul dintre cei mai lipsiți de scrupule lideri ai P.C.R., le explica conducătorilor C.D.E. faptul că P.C.R. le recunoștea evreilor dreptul la emigrare, dar că, până ce sosea momentul plecării din țară, partidul avea nevoie de sprijinul lor din punct de vedere politic, iar rolul C.D.E. era tocmai acela de a canaliza masele evreiești în această direcție: „Voi trebuie să reprezentați interesele maselor evreiești, nu pe linie națională, ci pe linia revendicărilor sociale, economice, culturale, împreună cu celelalte forțe democratice (...) Trebuie să fim dialectici. Căutăm să atragem pe evrei alături de noi, pentru democrație, pentru revendicările nu ale lui Filderman și ale bandei lui capitaliste, ci a maselor nevoiașe, mai mult din Ulița Evreiască decât din Lipscani. Aceasta e linia. Deci, noi recunoaștem dreptul celui ce vrea să plece de a pleca, dar până ce ești aici, lucrează cu noi (...) Trebuie să fim elastici și să nu jignim sentimentul național creat deja la anumite categorii de evrei, dar nici nu sprijinim întărirea lui. Ne ocupăm cu mobilizarea elementelor sărace, pentru sprijinirea revendicărilor lor”[16].

În primii ani, C.D.E. nu a reușit, însă, să-și îndeplinească cu succes „misiunea” politică ce-i fusese încredințată de către conducerea P.C.R., organizația având o slabă influență în cadrul comunității evreiești, astfel încât, nu de puține ori, liderii partidului aflat la putere, și mai ales Vasile Luca (cel care în acea perioadă avea ca sarcină politică coordonarea tuturor organizațiilor de masă afiliate P.C.R.), au adus critici dure liderilor C.D.E. și faptului că aceștia nu doar că nu reușeau să facă breșe în rândul organizațiilor sioniste, dar acestea chiar începeau să se coalizeze în afara controlului puterii politice[17].

Dar, în pofida activismului organizațiilor sioniste și a debilității C.D.E., P.C.R. a reușit să atragă de partea sa un număr din ce în ce mai mare, în timp, de membri ai comunităților evreiești. Perioada 1945-1948 a fost, în general, una destul de fluidă din punct de vedere politic, mai ales

---

[15] L. Nastasă, *Minorități... Evreii...*, p. 29.

[16] Declarație făcută către reprezentantul C.D.E. la ședința cu organizațiile de masă din 11 ianuarie 1946 (*ibidem*, pp. 181-182).

[17] Vasile Luca la ședința cu liderii C.D.E. din 19 februarie 1946: „C.D.E. nu a stăruit, nu a dus o luptă serioasă, ca să se simtă că există. Pentru că, dacă se simțea că există, ar fi avut și autoritate și ar fi fost susținut de mase și ca rezultat concret s-ar fi ajuns la izolarea lui Filderman și a lui Zissu. Dar dacă noi nu am făcut acest lucru, când așteptăm ca altcineva să-l izoleze pe Filderman de evrei (...) De ce să facem noi unitate între Zissu și Filderman, ca să meargă împotriva noastră? (...) Oare nu suntem noi vinovați că Filderman s-a dus la reacțiune după 23 august?” (*ibidem*, pp. 200-201).

în primii ani, opțiunile politice ale unui număr ridicat de cetățeni ai României fiind diversificate și schimbătoare, acestea modificându-se – mai exact, ajustându-se – evoluției contextului politic. În acest cadru, nu puțini au fost etnicii evrei care și-au modificat sensibil opțiunile politice, proces favorizat de faptul că regimul comunist nu doar că le acorda (și respecta) drepturi politice și civile reale, dar era, totodată, și prima putere politică din istoria României care-i promova în funcții superioare în aparatul guvernamental, instituțional și administrativ de stat și, pe deasupra, nu făcea nici discriminări oficiale pe bază de sex. În afara notoriului exemplu al Anei Pauker, încă din 1945 un număr relativ ridicat de evrei au fost numiți în funcții în diverse instituții și nu de puține ori chiar în posturi de conducere, inclusiv de vârf. De asemenea, etnici evrei au fost aleși și în funcții de conducere în P.C.R., în aparatul partidului sau în formațiunile satelite P.C.R., ceea ce implicit – P.C.R. fiind practic singurul deținător al puterii politice – aducea ocupanților acestor poziții și o influență politică reală și semnificativă.

Pentru unii membri ai comunității evreiești din țară se deschidea, astfel, perspectiva reală de a se realiza din punct de vedere politic, profesional și social și, parțial, chiar și din punct de vedere economic (îi avem în vedere pe cei proveniți din clasele sărace) și în România. Pentru aceste categorii de persoane părea a fi mult mai atrăgătoare rămânerea în țară, în speranța de a beneficia de contextul intern favorabil, decât incertitudinile unui trai nou în Israel (sau, mai exact, decât certitudinea unor primi ani dificili). Acest cadru a determinat în rândul anumitor evrei – la fel ca și printre numeroși români sau alți minoritari – schimbări de aderență de la un tip de organizație la altul, uneori chiar în decurs de o lună-două, după cum li se părea că perspectivele deschise de frecventarea acestora se pliau mai bine pe aspirațiile lor individuale. Sensul afluxului final a fost, însă, practic unilateral, dinspre organizațiile sioniste către P.C.R./P.M.R. și U.T.M. sau formațiunile politice satelite acestuia (C.D.E., Uniunea Patrioților, P.M.P.), singurele care, în acea perioadă, puteau avea rolul real de trambulină politică, profesională sau socială. Mulți dintre viitorii activiști ai P.C.R./P.M.R. și U.T.M., ca și dintre noii angajați ai instituțiilor de stat comunizate, au gravitat inițial în jurul multitudinii de organizații sioniste, fiind prinși și ei de valul de activism comunitar ce avea ca scop emigrarea în Israel, pentru ca, ulterior, după ce regimul comunist avea să le ofere posibilitatea reală de a se afirma politic și profesional și în țară, să se apropie de noua putere politică instalată în 1945. De menționat este și faptul, remarcat adeseori în fișele de cadre consultate, că mulți dintre etnicii evrei care în primii ani după Al Doilea

Război Mondial trecuseră din punct de vedere politic de partea noii puteri (indiferent de motivele și interesele pentru care au făcut-o) au depus multă energie în activitățile politice pe care le-au desfășurat; această constatare denotă – în opinia noastră – că multe dintre aceste persoane chiar crezuseră sincer că în România comunistă urma să fie creată o societate nouă, radical mai bună decât acelea din trecut, în care discriminările etnice, sociale și politice urmau să fie eliminate.

Întrucât suntem pe acest palier, reamintim faptul bine-cunoscut că, după instalarea guvernului Groza, în organele de Siguranță a fost încadrat un număr semnificativ de etnici evrei, mulți dintre aceștia în funcții de conducere, inclusiv superioare, centrale sau regionale. Pentru majoritatea acestora, intrarea în aparatul de Siguranță a însemnat o ascensiune din punct de vedere profesional și social, precum și deschiderea perspectivei dezvoltării unei cariere de tip militar. În anii 1945 și 1946, în anumite zone ale țării, cu precădere în Nordul Moldovei, unde ponderea etnicilor evrei era semnificativă în cadrul populației locale, numărul angajaților evrei din structurile locale de Siguranță era mare, chiar majoritar uneori. Nu vom detalia cauzele încadrării unui număr ridicat de evrei în organele centrale și locale ale Siguranței și apoi ale Securității, acestea fiind multiple și diverse: mulți dintre ei aveau o bună pregătire școlară (facultate sau liceu), au beneficiat de un plus de compasiune în contextul expunerii ororilor Holocaustului și a abuzurilor la care fuseseră supuși și în România, chiar inexistența în anumite zone a unor suficiente persoane de altă etnie care să nu fi fost „pătate” din cauza activității politice din trecut (legionari, P.N.Ț., P.N.L.) etc.

Subiectul ponderii evreilor în structurile represive în primii ani ai regimului comunist (incluzându-l și pe cel aferent procentului funcțiilor cu putere decizională reală deținute de aceștia) este complex și a fost tratat și de alți cercetători[18], motiv pentru care preferăm ca în acest studiu să ne limităm la considerațiile expuse, întrucât intenționăm să-l detaliem cu un alt prilej, când dorim să facem și o analiză critică a istoriografiei acestui aspect, digresiuni care ar încărca prea mult prezentul text. Ceea ce

---

[18] Liviu Țârău, *Instaurarea comunismului în România și evreii*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj-Napoca”, tom XXXV/1996, pp. 289-302; Teșu Solomonovici, *Securitatea și evreii. Despre călăi și despre victime*, vol. I, București, Editura Ziua, 2003; Florian Banu, *Prezența minoritarilor evrei în structurile Securității – între mit și realitate*, în Vasile Ciobanu, Sorin Radu (coord.), *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, vol. III, Sibiu, Editura Technomedia, 2008, pp. 320-330.

reținem, însă, pentru tema noastră este constatarea că există o probabilitate ridicată ca un procent semnificativ dintre etnicii evrei încadrați în Siguranță/Securitate în anii 1945-1948 să fi activat anterior, pe perioade de timp mai scurte sau mai lungi, în una din multele organizații sioniste ce ființau în țară ori să fi gravitat în jurul acestora, frecventându-le ocazional, cu prilejul unor diverse manifestări non-politice, care suscitau în mod firesc un interes mai mare în rândul tinerilor din comunitățile evreiești (petreceri dansante, competiții sportive, excursii, spectacole etc.).

Revenind la decizia politică luată de conducerea P.M.R. la 18 februarie 1949, de a dizolva organizațiile sioniste și de a-i „scutura" pe liderii acestora, trebuie făcută precizarea că acest act politic a prins Securitatea complet nepregătită. Până la finalul anului 1948, activitatea informativă a Securităţii în problema sionistă fusese practic infimă, ca să nu spunem inexistentă, cauza principală rezidând în faptul că instituția represivă nu primise de la puterea politică nicio directivă de a lua măsuri împotriva organizațiilor sioniste și a liderilor acestora, conducătorii Securităţii conchizând, prin urmare, că activitatea lor nu deranja regimul comunist, care avea destule alte ținte politice în atenție (legionari, țărăniști, liberali).

La 2 martie 1949, pentru a transpune în practică decizia politică adoptată de Secretariatul C.C. al P.M.R. și pentru a-i da consistența informativ-operativă aferentă, Teohari Georgescu a organizat o ședință cu principalii lideri ai D.G.S.P.: directorul general gen.-lt. Pintilie, subdirectorii generali gen.-mr. Nicolschi și gen.-mr. Mazuru, precum și col. Birtaş, șeful Direcției I Informații interne (cea care avea în atribuții și problema sionistă). După ce a recunoscut deficiențele acțiunilor Securităţii în acest domeniu („arată că problema sionistă ne-a scăpat oarecum din obiectiv, din cauză că am considerat organizaţiile sioniste ca fiind mai puţin periculoase decât celelalte"), conducătorul M.A.I. avea să le expună celor prezenți noua interpretare politică pe care P.M.R. o dădea activității organizațiilor sioniste: „Analizând scopul și tendințele acestor organizaţii şi, mai ales, urmărind elementele care le sprijină şi care le folosesc în scopuri diversioniste, putem să ne dăm seama că nu există nici o deosebire între scopurile [pe] care le urmăresc organizaţiile sioniste şi scopurile [pe] care le urmăreşte orice altă organizaţie fascistă. Organizaţiile sioniste sunt instrumente în mâna imperialiştilor, pe care ei le subvenţionează şi le folosesc ca instrumente de diversiune".

Odată organizațiile sioniste definite, ideologic, atât de extrem, iar, politic, ca activând integral în slujba statelor imperialiste și având rolul

principal de a submina regimul comunist din țară, hotărârile luate la ședința M.A.I. erau în consecință: „dizolvarea tuturor organizațiilor sioniste şi a anexelor lor”, „urmărirea activității elementelor sioniste, care activează sub orice formă” și „pedepsirea tuturor elementelor care intră în ţară cu scopul de a duce activitate sionistă”[19]. Teohari Georgescu le-a atras, însă, atenția liderilor Securităţii din subordine că la aplicarea în practică a deciziilor adoptate „se va proceda cu foarte mare atenţie şi tact”, astfel încât măsurile ce trebuia luate „să nu dea duşmanului” posibilitatea de a le prezenta drept măsuri antisemite, care desigur că ar fi creat României o imagine nefavorabilă în plan extern, în contextul în care întreaga populație a globului era oripilată de ororile Holocaustului. După cum am văzut, în discuțiile purtate de conducătorii M.A.I., aceștia nu se cramponau de astfel de considerente, definind fără ezitare activitatea organizațiilor sioniste ca fiind „fascistă”, catalogare politico-ideologică la care avea să achieseze fără scrupule inclusiv etnicul evreu prezent la ședință.

Imediat după ședință, în aceeași zi, M.A.I. a solicitat oficial liderilor organizațiilor sioniste din România să treacă la dizolvarea tuturor asociațiilor pe care le conduceau și să închidă toate instituţiile, taberele de pregătire și anexele aferente acestora[20]. Cum decizia M.A.I. de desființare a organizațiilor sioniste prin autodizolvare „benevolă” a fost transpusă rapid în practică, Secretariatul C.C. al P.M.R., în ședința din 12 martie 1949, a luat act de această realitate, hotărând să nu fie dat publicității niciun act oficial în acest sens, Iosif Chișinevschi opinând că e mai bine să n-o facă, „ţinând seama de aspectul internaţional”. În ședință, Vasile Luca a propus „să fie urmăriţi cei care activează clandestin”, opinie asumată de toți membrii Secretariatului, care au adoptat hotărârea de a însărcina M.A.I. „să interzică orice activitate fascistă a acestor organizaţii”[21].

La 14 martie 1949, în cadrul unei ședințe a conducerii M.A.I., discutându-se colateral și despre problema liderilor sioniști din țară, s-a dat din nou o interpretare politică extremă acțiunilor acestora, subsumată, desigur, celei adoptate de Secretariat cu două zile înainte: „Activitatea elementelor sioniste este caracterizată ca o activitate fascistă și va fi tratată ca atare”[22]. Practic, pentru liderii M.A.I. prezenți (Teohari Georgescu, Gheorghe Pintilie, Marin Jianu) nu exista nicio diferență

---

[19] M. Berindei, D. Dobrincu, A. Goşu (eds.), *op. cit.*, p. 128.
[20] R. Levy, *op. cit.*, p. 149.
[21] *** *Stenogramele...*, vol. II, *1949*, p. 191-192.
[22] M. Berindei, D. Dobrincu, A. Goşu (eds.), *op. cit.*, p. 144.

semnificativă între sioniști și legionari, ambele categorii fiind puse, din punct de vedere politic, pe picior de egalitate, optică pe care aceștia o preluaseră, însă, de la liderii P.M.R., Gheorghiu-Dej și Vasile Luca, care se exprimaseră în felul acesta în ședința invocată anterior, și care evident că se transmisese imediat și în aparatul represiv din subordinea lor.

Puțin mai tarziu, la 30 septembrie 1949, ideologul principal al P.M.R. din acea perioadă, Iosif Chișinevschi, va explicita, din punct de vedere teoretic, în ce sens era interpretată această categorisire ideologică radicală a sionismului ca fiind fascism; potrivit acestuia, sionismul era curentul ideologic „pe care imperialismul american îl folosește pentru a ațâța ura de rasă”[23]. Definiția era emisă de ideologii sovietici, Chișinevschi fiind doar portavocea internă a acestora. Întrucât ajută la definirea contextului ideologic extern al perioadei de care ne vom ocupa, considerăm necesar să precizăm că această catalogare teoretică extremă a sionismului nu doar că n-a avut o soartă efemeră, dar U.R.S.S. a promovat-o continuu din ce în ce mai virulent (din considerente de politică externă determinate de escaladările conflictelor arabo-israeliene) și chiar a reușit, conjunctural, s-o impună în plan internațional. La 10 noiembrie 1975, Adunarea Generală a O.N.U. (cu voturile statelor din blocul comunist – dar, fapt notabil, nu și al României –, ale statelor arabe și ale țărilor nealiniate controlate de U.R.S.S.) a adoptat Rezoluția nr. 3.379, prin care sionismul era declarat ca fiind o formă de rasism și discriminare rasială, hotărâre revocată de același organism abia după dispariția U.R.S.S., prin Rezoluția nr. 46 din 16 decembrie 1991[24].

Lucrurile fiind „clare” din punct de vedere teoretic și, mai ales, politic, deciziile politice și ordinele profesionale ale conducerii M.A.I. și a D.G.S.P. fiind adoptate și diseminate în structurile din subordine, cu atribuții în problema sionistă (Direcția I și compartimentele teritoriale corespondente pe linie Direcției I Informații interne), angajații Securității cu responsabilități în domeniu au trecut la supravegherea informativă a

---

[23] Iosif Chișinevschi, *Munca educativă în rândurile intelectualilor*, în „Pentru pace trainică, pentru democrație populară”, 30 septembrie 1949, p. 3.

[24] Rezoluția nr. 3.379, intitulată *Elimination of all forms of racial discrimination*, stipula că „zionism is a form of racism and racial discrimination”. A se vedea textul complet la https://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/761C1063530766A7052566A2005B74D1, iar cel al Rezoluției nr. 46 la https://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/9a798adbf322aff38525617b006d88d7/0aea0b9fe5c99b0885256a9b006130oc?OpenDocument.

liderilor sioniști și apoi la aplicarea unor măsuri operative, în funcție de specificul fiecărui „obiectiv”.

În această fază, loviturile Securității s-au îndreptat asupra unor lideri sioniști centrali și locali, dar au avut mai mult un caracter punctual. Spre exemplu, în iunie 1949 au fost arestați conducătorii sioniști de la Centrul de recalificare profesională din București, ținta și victima principală fiind Willy (Zeev) Lazarovici, liderul foarte extinsei și activei organizații sioniste Hașomer Hațair[25]. De asemenea, a fost arestat și Iancu Marcovici, fost mare negustor în Buzău și „cunoscut ca cel mai înrăit dușman al regimului nostru”; în pofida faptului că acesta era unchiul Josefinei Nicolschi, soția subdirectorului general al D.G.S.P., Marcovici a fost condamnat la cinci ani închisoare și a decedat în detenție, în anul 1951[26].

Dacă, în primăvara anului 1949, emigrarea evreilor din România a fost temporar blocată de autoritățile române (care foarte probabil așteptau să vadă care avea să fie decizia finală a lui Stalin în această chestiune), emigrările au fost reluate în toamna aceluiași an, fiind deblocate prin decizia politică adoptată de Secretariatul C.C. al P.M.R. în ședința din 31 august 1949, la propunerea ministrului Teohari Georgescu („Să începem să dăm pașapoarte acelor elemente care vor să-și găsească un loc sub soare în altă parte”)[27]. Cum aprobările de plecare au crescut treptat, de la câteva sute lunar la câteva mii, în primăvara anului 1950 s-a înregistrat iarăși o creștere semnificativă a numărului de cereri de emigrare depuse de către evrei, fiind din nou vizibile cozile lungi de așteptare din fața sediilor Miliției. În consecință, în martie 1950, conducerea P.M.R. a decis să aprobe acordarea lunară a 10.000-12.000 vize de emigrare pentru evrei[28], recurgând și la reducerea semnificativă a procedurilor birocratice aferente (o familie depunea o singură cerere pentru toți membrii care doreau să emigreze, Miliția renunța să mai solicite anumite acte etc.)[29].

[25] L. Nastasă, *op. cit.*, p. 41.
[26] Mihai Burcea, *Josefina Nicolschi*, în „Arhivele Totalitarismului”, nr. 1-2/2018, pp. 261-264.
[27] L. Nastasă, *op. cit.*, p. 40.
[28] R. Levy, *op. cit.*, pp. 151-152.
[29] Natalia Lazăr, *Emigrarea evreilor din România în perioada 1948-1952*, în Liviu Rotman (coord.), *Noi perspective în istoriografia evreilor din România*, București, Editura Hasefer, 2010, p. 203.

Reacția comunităților evreiești față de deblocarea emigrărilor a surprins, însă, conducerea P.M.R. În aprilie 1950 a depus cereri de emigrare un număr enorm de etnici evrei, ajungându-se – conform unor opinii – la procente extrem de mari în cadrul comunităților din anumite localități (de 60-70% sau chiar de 90%), fiind vorba inclusiv despre angajați din producție, specialiști, funcționari de stat și chiar membri de partid, nu doar despre reprezentanți ai burgheziei și ai claselor comerciante, cum crezuseră liderii P.M.R. că avea să se întâmple[30].

La 12 mai 1950 a fost organizată de urgență o ședință a Secretariatului privind problema emigrărilor în Israel, care, însă, s-a încheiat fără a se lua o decizie politică lipsită de echivoc. Astfel, s-a reiterat permisiunea oficială de a se aproba emigrările fără piedici („Sunt libere de a pleca în Israel acele elemente din rândurile populaţiei evreiești, care își vor exprima voința de plecare prin completarea formularelor distribuite de M.A.I.”), dar în același timp se deschidea un intens „front ideologic”, cu două obiective principale:

– persuadarea etnicilor evrei necesari societății românești ca să rămână în țară: „Organizaţiile de partid și de masă vor duce o muncă sistematică de lămurire a populaţiei muncitoare evreiești, în special în rândurile elementelor productive din întreprinderi și instituţii (muncitori, tehnicieni, ingineri, contabili, medici) pentru ca aceștia să rămână în R.P.R., unde au un viitor asigurat”;

– „Se va intensifica demascarea și combaterea sionismului, a conţinutului său reacţionar, contrarevoluţionar etc.”[31].

Nu în ultimul rând, membrii Secretariatului, organ care în acea perioadă era principalul centru decizional al partidului, a reiterat ordinul dat Securității, de a trece la măsuri represive contra asociațiilor sioniste și a conducătorilor acestora („vor fi luate măsuri practice de către organele de stat împotriva organizaţiilor sioniste, cari își desfășoară activitatea ilegal”)[32]. Dintre aceste măsuri, un interes sporit pentru subiectul nostru îl reprezintă decizia de a se trece deschis la atacarea publică a sionismului din punct de vedere ideologic. Până atunci fuseseră emise anumite critici publice, dar – din considerente de politică externă – nu se trecuse la atacuri virulente. Din acest moment, însă, combaterea sionismului își va câștiga un rol tot mai important în discursul public promovat de aparatul

[30] *Ibidem*, pp. 203-204.
[31] *** *România – viața politică în documente – 1950*, București, Arhivele Naționale ale României, 2002, pp. 127-128.
[32] *Ibidem*, p. 128.

ideologic și propagandistic al P.M.R., crescând tot mai mult în intensitate, până la moartea lui Stalin.

În ceea ce privește problema emigrărilor, măsurile paliative adoptate de Secretariatul C.C. la 12 mai 1950 nu aveau cum să afecteze ritmul în care etnicii evrei depuneau cererile de aprobare pentru plecarea definitivă din țară, așa că, peste numai o săptămână, liderii P.M.R. au fost obligați din nou să se întâlnească pentru a decide asupra acestui subiect. Discuțiile au fost mutate, de data aceasta, în Biroul Politic, organ care, din punct de vedere teoretic, adopta deciziile politice majore ale partidului și în care Gheorghiu-Dej avea majoritatea. Astfel, în ședința din 20 mai 1950 a avut loc o dispută între Gheorghiu-Dej și Ana Pauker pe tema emigrării evreilor; în timp ce primul susținea că trebuia lăsată să plece doar burghezia, cea de-a doua dorea libertate totală. Liderul P.M.R., aflat deja în ofensivă lentă în lupta pentru putere în partid, s-a mulțumit cu o victorie parțială, și anume restricționarea categoriilor de persoane care puteau depune cereri de emigrare, chiar dacă nu era atât de radicală precum o dorea[33]. În baza acestei decizii politice, conducerea M.A.I. a introdus restricții la emigrare chiar în acea zi, pe care le va extinde la 31 mai 1950 și apoi, din nou, în toamna aceluiași an. În octombrie 1951, conducerea P.M.R. a decis stoparea depunerii oricăror noi cereri de emigrare[34], iar în februarie 1952 emigrarea evreilor a fost oprită, fiind aprobate doar cazuri individuale[35].

În același timp, Securitatea a trecut la aplicarea în practică a deciziei politice adoptate de Secretariatul C.C. al P.M.R. la 12 mai 1950, de a trece la măsuri represive contra organizațiilor sioniste și a liderilor sioniști militanți. După o scurtă perioadă de pregătire informativă, la 10 iulie 1950 a fost lansată o amplă acțiune operativă represivă, fiind arestați „mai multe zeci de conducători sioniști"[36]. Printre cei reținuți s-au numărat: Moshe Benvenisti (fost președinte al Executivei Sioniste din România între 1941 și 1943 și al Partidului Național Evreiesc în 1946)[37], Șlomo Șitnovitzer (fost conducător al Bethar și vicepreședinte al Mișcării

[33] N. Lazăr, *op. cit.*, p. 206.

[34] R. Levy, *op. cit.*, p. 153.

[35] L. Nastasă, *op. cit.*, p. 42.

[36] *Ibidem*, p. 40.

[37] Ottmar Trașcă, Stelian Obiziuc (eds.), *Diplomați români în slujba vieții. Constantin I. Karadja și salvarea evreilor români din Europa în timpul celui de-al treilea Reich (1932-1944)*, Cluj, Editura Argonaut, 2017, pp. 655-656.

Sioniste Revizioniste din România)[38], Theodor Lavi Löwenstein[39] ș.a. Arestările operate în rândul liderilor sioniști au continuat și în lunile următoare, Securitatea – din ordinul partidului – pregătind un proces politic al sioniștilor, acuzația principală urmând a fi cea de desfășurare de activități de spionaj în favoarea Israelului. La 3 mai 1951, Securitatea l-a arestat și pe Abraham Leib Zissu, practic cel mai important lider sionist român al momentului[40], care imediat a fost anchetat în vederea procesului sioniștilor[41]. Ancheta a fost, însă, tărăgănată, foarte probabil grupul Gheorghiu-Dej așteptând un context politic favorabil pentru ca eventual să o poate aduce în instanță și pe rivala sa politică, Ana Pauker.

Un nou val de arestări în rândurile sioniștilor s-a înregistrat în vara anului 1952, în contextul mai amplu de intensificare a „vigilenței", ce a urmat înlăturării politice a grupului Ana Pauker-Vasile Luca. În iunie-august 1952, foști lideri și militanți sioniști din toată țara au fost arestați, anchetați și, de regulă, internați în C.M. pentru 2-3 ani.

Paranoia antisemită a lui Stalin, vizibilă din vara anului 1952, și procesul Slánský creaseră premisele politice pentru ca grupul Gheorghiu-Dej să treacă la organizarea unui proces politic al sioniștilor, moartea dictatorului de la Kremlin aducând, însă, o nouă amânare. Totuși, conducerea P.M.R. s-a remarcat prin faptul că, imediat după ce campania antisemită a lui Stalin se materializase prin măsuri concrete (procesul Lozovski, procesul Slánský, arestarea medicilor „asasini"), aceasta a adoptat unele măsuri represive contra sioniștilor și a evreilor acuzați că desfășurau activități de spionaj în favoarea Israelului.

Printre acuzele aduse de Gheorghiu-Dej „deviatorilor" în şedinţa Biroului Politic din 26 mai 1952 s-a numărat şi faptul că – la cererea Anei Pauker – Teohari Georgescu ordonase Direcţiei Anchete să elibereze un grup de spioni israelieni, deși la nivelul conducerii partidului se decisese judecarea acestora[42]. Pentru a se da consistenţă atacului politic, în scurt timp avea să fie arestat mr. Antoniu Samuel, locţiitor al şefului Direcţiei Anchete, pentru că „a divulgat verișoarei lui că nu se va face sioniștilor

---

[38] F. Stan, *op. cit.*, p. 68.

[39] Cristian Vasile, *Comunitatea evreiască și politicile culturale comuniste în România postbelică: de la dimensiunea internaționalistă la stalinismul național cu accente xenofobe*, în „Revista de istorie a evreilor din România", nr. 2/2017, p. 206.

[40] O. Trașcă, S. Obiziuc (eds.), *op. cit.*, p. 657.

[41] Teodor Wexler, *Procesele sioniștilor*, în „Analele Sighet", nr. 8/2000, p. 381.

[42] *** *Stenogramele 1952...*, partea II, pp. 118-119.

proces"[43]. Ulterior aveau să fie arestați și alți ofițeri etnici evrei din Direcția Anchete, inclusiv șeful acesteia, col. Dulgheru, reținut chiar în zilele când la Praga se desfășura procesul Slánský.

Considerăm sugestiv și faptul că, chiar a doua zi după ce „Pravda" denunțase „complotul medicilor asasini de la Kremlin" (13 ianuarie 1952), iar „isteria antisemită" cuprinsese U.R.S.S.[44], a fost organizată o ședință a Biroului Politic având ca subiect problema sionistă și a comunității evreiești în ansamblu, iar viziunea în care aceste probleme trebuiau analizate era descrisă de Gheorghiu-Dej fără ocolișuri: „Noi vom discuta, vom analiza învățămintele din Cehoslovacia și cele ce s-au petrecut în Uniunea Sovietică"[45]. Prin urmare, nu surprinde faptul că liderii P.M.R. au decis dizolvarea Comitetului Democratic Evreiesc și că în timpul ședinței au fost aduse acuze dure și globale etnicilor evrei din România, cel care s-a remarcat prin virulență fiind Iosif Chișinevschi („Casele de rugăciuni sunt întreprinderi capitaliste și de spionaj (...) Sinagogile trebuie reduse, se pot reduce și de văzut cine stă în cap. Așa cum nu ne e milă de preoții catolici spioni, așa să nu ne fie milă de rabini și cantori"[46]). De reținut este și faptul că liderii partidului erau foarte preocupați pentru că sioniștii erau infiltrați în partid și în aparatul de stat, considerând că aceștia reprezentau un mare pericol pentru regim, deoarece „la noi, sionismul a fost foarte puternic, a existat mulți ani de zile, a fost organizat de sus până jos, a fost subvenționat de către imperialismul străin, de imperialismul american și englez, condus de imperialiști" (Borilă)[47]. Spre exemplu, Petre Borilă recunoștea deschis că „avem chiar foarte puțini membri de partid care n-au trecut prin organizațiile sioniste, în organizațiile tineretului sionist"[48], în vreme ce Gheorghiu-Dej ridica direct problema periculozității acestora, prin prisma pozițiilor pe care le ocupau: „Trebuie să spunem că aici am dat dovadă de lipsă mare de vigilență. Sunt foarte mulți încă în partid, sunt în aparatul de stat. Cine ne dă nouă garanția, mâine sau poimâine sau chiar până acum, că probabil au lucrat destul de

[43] F. Dobre (coord.), *Securitatea...*, vol. I, p. 185.
[44] R. Levy, *op. cit.*, p. 181.
[45] Camelia Moraru, Constantin Moraru, *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R.*, vol. V, *1953*, cuvânt înainte de Ioan Scurtu, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2012, p. 42.
[46] *Ibidem*, p. 35.
[47] *Ibidem*, pp. 33-34.
[48] *Ibidem*, p. 34.

bine și noi destul de prost (...), aşa cum pot să lucreze în Cehoslovacia, în U.R.S.S. după 35 de ani, săvârşesc asemenea crime, şi aici (...) ei luptă tot mai înverşunat şi au o bază largă"[49].

Chiar dacă moartea lui Stalin a atenuat imediat virulența politică ce se anunța la adresa sioniștilor, iar Ana Pauker a fost eliberată, problema n-a fost ignorată cu totul de către conducerea P.M.R., care dorea să obțină în continuare beneficii politice din instrumentarea anumitor aspecte. Astfel, din dorința de a demonstra faptul că statele occidentale desfășurau acțiuni de spionaj în R.P.R., dar și atitudinea dură pe care regimul o avea față de spionii români din interior, la 31 martie 1954 Tribunalul Militar București a judecat, în sfârșit, un lot al principalilor lideri sioniști din țară (care a urmat, însă, mai multor procese sioniste de mai mică anvergură, desfășurate în 1953[50]), pronunțând pedepse dure, inclusiv la muncă silnică pe viață (pentru A.L. Zissu, Moshe Benvenisti ș.a.) pentru „crima de înaltă trădare și uneltire"[51].

Cum era de așteptat, însă, reacțiile externe nu au fost chiar cele dorite, astfel că, la 10 iunie 1954, însuși președintele S.U.A., Dwight Einsenhower, a făcut o declarație publică, în care acuza România că prigonea comunitatea evreiască din țară, acuzând regimul de la București de antisemitism[52]. Foarte probabil că liderii P.M.R. au înțeles faptul că măsurile represive luate – aproape exclusiv din considerente politice – contra etnicilor evrei sioniști erau foarte dificil de explicat în afara granițelor, omenirea aflându-se încă sub impactul ororilor naziste, astfel că, în scurt timp, avea să devină vizibilă schimbarea atitudinii lor politice față de această problemă. O imagine externă nefavorabilă era exact ceea ce nu avea nevoie regimul comunist de la București în acel moment, când încerca să obțină legitimitate unanimă prin admiterea în O.N.U., organizație la care depusese cerere de aderare în septembrie 1954. Credem că nu este lipsit de semnificație faptul că, doar cu câteva zile înainte de depunerea acestei cereri, România semnase cu Israelul un acord comercial

[49] *Ibidem*, p. 41.
[50] În iulie 1953 au fost condamnați sioniștii: Șlomo Șitnovitzer, Meir Horovitz, Edgar Kanner, Pascu Schechter, Marcel Tăbăcaru (Halevi Elimeleh) ș.a., în noiembrie 1953: Iacov Litmann și Suzana Benvenisti, în decembrie 1953: Samy Rottemberg (fost conducător al Irgun Zvai Leumi România) și Mendel Isacson (F. Stan, *op. cit.*, pp. 68-69).
[51] O. Trașcă, S. Obiziuc (eds.), *op. cit.*, pp. 656-657.
[52] C. Vasile, *op. cit.*, p. 206.

și unul de plăți[53].

Din aceste motive și în acest context, la ședința Biroului Politic din 22 ianuarie 1955 s-a decis reluarea acordării pentru evrei a permisiunii de emigrare, însă, doar pentru întregirea familiilor și numai cu aprobări punctuale pentru fiecare caz în parte. Singurul care s-a opus a fost Alexandru Drăghici („Înseamnă să aruncăm un pietroi într-o baltă agitată. Toată banda sionistă o să înceapă să împingă oamenii spre plecare și să vedeți cozi pe Calea Victoriei, care o să ne preseze să le dăm drumul"), dar în același timp s-a înregistrat și opinia mult mai relaxată a lui Constantin Pârvulescu („Noi nu ne putem izola de restul lumii (...) Dacă vrea cineva să rămână, rămâne. Dar cu sila nu se poate ține, dacă vrea să plece")[54]. De asemenea, foarte probabil „la presiuni externe", în același an au fost eliberați din detenție mai mulți lideri sioniști arestați încă din 1950 și nejudecați până atunci[55], iar la 14 aprilie 1956, prin Decretul Prezidiului M.A.N. nr. 166, au fost grațiați A.L. Zissu și Moshe Benvenisti, cărora li s-a acordat imediat și permisiunea de emigrare în Israel[56]. La mijlocul anilor '50 se revine, așadar, la o atitudine mult mai destinsă a regimului față de comunitatea evreiască din țară, inclusiv față de problema sionistă. În 1957, România și Israelul au reluat relațiile diplomatice la nivel de ambasadă, relații ce fuseseră suspendate în anii 1951 și 1952[57].

Volutele politico-ideologice – pe alocuri radicale – ale conducătorilor P.C.R./P.M.R. în problema evreiască/sionistă din primul deceniu de după cea de-a doua conflagrație mondială nu au afectat, însă, prea mult politica de cadre a conducerii Securității privitoare la angajații de origine evreiască ai instituției. Cu excepția unor arestări și treceri în rezervă punctuale, din vara-toamna anului 1952, care au vizate doar spețe specifice și individuale (de regulă, cadre care puteau fi „legate" de vreunul dintre „deviatori", în eventualitatea preconizatului proces), cadrele de origine evreiască din Securitate nu au avut prea mult de suferit, nici măcar în perioadele de acutizare a ofensivei politico-ideologice a regimului contra sioniștilor. Cu rare excepții, acestea și-au continuat cariera în Securitate, fiind promovate în funcții și avansate în grad în condiții similare cu cadrele omoloage de origine românească sau aparținând altor minorități etnice.

---

[53] F. Stan, *op. cit.*, p. 86.

[54] A.M.R., fond Microfilme, rola AS1-411, cc. 511-515.

[55] C. Vasile, *op. cit.*, p. 206.

[56] O. Trașcă, S. Obiziuc (eds.), *op. cit.*, pp. 656-658.

[57] F. Stan, *op. cit.*, p. 456.

O modificare radicală s-a înregistrat, însă, în ceea ce privește încadrarea etnicilor evrei în Securitate, care în 1950 era redusă brusc la cote infime și numere derizorii, proces care se va menține așa pentru totdeauna. Puterea politică și conducerea Securităţii preferau să nu aducă suplimentar în sensibilul aparat represiv persoane care, date fiind emigrările de amploare din anii 1948-1950, era foarte posibil să aibă rude foarte apropiate într-un stat capitalist, precum era considerat Israelul. Procentul evreilor din cadrul totalului încadrărilor oricum ar fi trebuit să scadă și să se apropie treptat de cel al procentului minorității în cadrul populației generale din țară. După 4-5 ani de la instalarea regimului comunist, conducerea Securităţii avea la dispoziție un palier mult mai larg de medii și categorii sociale din care să-și poată selecta viitorii angajați, nemaifiind presată – ca în primii ani după 1945 – să apeleze cu prioritate la etnicii evrei, în cazul cărora, la acel moment, avea certitudinea că nu făcuseră parte din partide și formațiuni de extrema dreaptă.

Revenind la contextul politic, în 1958, liderii P.M.R. au relaxat iarăși regimul emigrării etnicilor evrei, fiind convinși că urma să fie depus un număr redus de cereri, axate cu preponderență pe reîntregirea familiilor, și sperând, totodată, că, astfel, vor scăpa de anumite categorii de persoane care nu doreau să mai stea în R.P.R. și care, pe deasupra – prin presiunile care se făceau în exterior în favoarea lor –, creau diverse probleme în relațiile internaționale, afectând imaginea externă a țării. În foarte scurt timp, însă, la Miliţie au fost depuse circa 130.000 cereri de emigrare și sigur că „șocul autorităților române a fost mare”[58], deoarece întreaga comunitate evreiască din România nu depășea 150.000 persoane. Pe undeva, istoria i-a dat dreptate lui Drăghici (avem în vedere punctul lui de vedere din ianuarie 1955) sau poate că structurile informativ-operative simțiseră mult mai bine pulsul real al societății.

Evident că numărul impresionant de cereri de plecare din țară era dificil de aprobat rapid de către închistatul regim comunist din România, fiind vorba nu doar de o problemă internă, ci și de una care-i deteriora imaginea în afara granițelor. Emigrarea din anii 1945-1951 nu afectase prea mult imaginea externă a regimului comunist din România: comunitatea mondială era cvasi-favorabilă emigrării (cu excepția Marii Britanii și a statelor arabe), astfel încât România apărea ca fiind o ţară democratică (precum şi era, din acest punct de vedere). Pe deasupra, în țară abia se făcuseră primii pași în direcția construirii socialismului, iar „binefacerile”

[58] Cristina Păiușan-Nuică, *Emigrarea evreilor din România. 1948-1978*, în „Arhivele Securității”, vol. IV, București, Editura Enciclopedică, 2008, p. 239.

sistemului nu apucaseră încă să fie resimțite de către populație. În plan intern, unele dintre măsurile economice adoptate de regim (naţionalizările, interzicerea comerţului particular, interzicerea folosirii de salariaţi) afectaseră serios segmentele înstărite ale comunităților evreiești, așa că liderii partidului chiar doreau să scape de povară conviețuirii cu foști burghezi și comercianți, pe care oricum nu-i doreau în comunism, dar știau că era dificil să ia măsuri împotriva lor, din cauza reacțiilor internaționale. Date fiind dificultățile economice majore prin care trecuse țara în acei ani, nu exista opoziție politică nici la plecarea vârstnicilor evrei și a persoanelor necalificate, întrucât regimul nu trebuia să se mai preocupe de problema întreținerii acestora.

În anii 1958 și 1959, dorința masivă și puternică de emigrare a etnicilor evrei, materializată prin depunerea rapidă a cererilor de plecare definitivă din țară, se încadra, însă, într-un alt context. Trecuseră deja 13 ani de când partidul comunist preluase puterea și 10 ani de când o deținea singur și neîngrădit de nimic, iar această atitudine decisă pro-emigrare reprezenta o puternică lovitură de imagine pentru regim, întrucât putea constitui o dovadă că binefacerile socio-economice interne nu erau cele pe care le populariza propaganda puterii politice. Ajunși în afara țării, emigranții puteau povesti tuturor că era o prăpastie enormă între afirmațiile propagandistice și realitățile „raiului comunist”, ceea ce – coroborat cu recenta revoltă din Ungaria și cu dezvăluirile *Raportului secret* al lui Hrușciov – putea arunca o lumină cu totul nefavorabilă și asupra regimului comunist din România. Aici trebuie făcută precizarea că, în acei ani, România era practic ermetizată în ceea ce privea plecarea cetățenilor români în exterior sau sosirea în țară a cetățenilor occidentali (numărul aprobărilor de intrare/ieșire din țară se situa sub 1.000 de persoane/an), iar opiniile critice ale unui număr foarte redus de persoane erau ușor de contracarat, ceea ce nu mai era posibil, însă, în situația în care astfel de critici erau dezvăluite de un număr enorm de emigranți.

În plus, dacă în perioada 1945-1951 marea masă a emigranților evrei era puțin integrată în structurile regimului comunist și avea contacte slabe cu partidul comunist, foarte mulți dintre cei care doreau să plece în 1958 dețineau deja de ani buni funcții – inclusiv de conducere – nu doar în enormul aparat administrativ de stat (funcționari de stat), ci și în P.M.R. sau în organizațiile de masă anexe ale partidului, fiind, așadar, bine integrați în regimul comunist și bucurându-se din plin de avantajele oferite de acesta. Faptul că acum aceste persoane își exprimau fără ezitare dorința de plecare din țară reprezenta o lovitură de imagine externă cu atât mai dură pentru regimul comunist. Nu în ultimul rând, spectacolul

cozilor evreilor în fața birourilor de emigrare din București și din țară devenise notoriu și toată populația urbană cunoștea evrei care depuseseră actele pentru emigrare, iar aprobarea acestor cereri putea ridica și o altă problemă internă, etnicii români sau cei aparținând altor minorități decât cea evreiască putând să-și pună în mod legitim întrebarea de ce evreii erau lăsaţi să plece din țară, în timp ce lor li se interzicea exercitarea acestui drept.

Problema fiind, așadar, destul de spinoasă, regimul comunist a soluționat într-un mod aparte rezolvarea numărului enorm de cereri de emigrare depuse de etnicii evrei. Decizia politică a fost luată de liderii partidului în ședința Biroului Politic din 31 mai 1958. Fără a le respinge, pur și simplu, conducerea P.M.R. a hotărât tărăgănarea analizării acestora, aprobând anual un număr considerat acceptabil pentru puterea politică și evitând să se pronunțe asupra celorlalte („cererile de plecare să fie aprobate de către organele competente în mod treptat, pentru a nu se crea aspectul unei campanii de plecări")[59]. Astfel, în perioada 1958-1960 au fost aprobate anual cca 9.000 cereri, un număr foarte redus față de imensitatea numărului total de cereri depuse, dar considerabil mai ridicat față de cele câteva sute de aprobări pe an din 1955-1957. Ulterior, în perioada 1961-1965, a fost aprobat un număr mare de cereri (cca. 75.000 în total, ele fluctuând semnificativ de la un an la altul)[60]. Conform acestor date, în perioada 1958-1965, din România au emigrat în Israel aproape 110.000 de evrei[61].

După cum se poate observa, o mare parte din cererile de emigrare depuse au fost până la urmă aprobate, chiar dacă procedura a durat aproape un deceniu. Credem, însă, că această masivă soluționare favorabilă în timp nu a fost rezultatul vreunor bune practici democratice de care ar fi dat dovadă România în ceea ce privea emigrarea (pentru restul cetățenilor, aceasta fiind practic complet blocată), ci s-a datorat diversificării orientărilor de politică externă pe care puterea politică a început să le transpună în practică de la începutul deceniului șapte, în cazul de față referindu-ne, desigur, la îmbunătățirea continuă a relațiilor diplomatice cu Israelul. Nu în ultimul rând, un argument cu greutate în luarea deciziei de aprobare a emigrării etnicilor evrei l-a constituit cu

---

[59] A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar nr. 15/1958, f. 2.
[60] F. Stan, *op. cit.*, p. 482.
[61] Hannelore Baier vorbește de 107.540 (Hannelore Baier, *Ceaușescu și emigrarea germanilor din România*, în Hannelore Baier, Ernst Meinhardt, *Cumpărarea libertății*, Sibiu, Honterus Verlag, 2014, p. 150).

siguranță și faptul că statul Israel a fost dispus să plătească anumite sume de bani în schimbul aprobării de către statul român a cererilor de emigrare depuse de etnicii evrei. De asemenea, când s-a permis emigrarea evreilor s-a ținut seama și de unul dintre considerentele avute în vedere și în perioada 1945-1951: faptul că o parte dintre cei ce depuseră cereri de emigrare erau cetățeni pe care regimul comunist nu-i dorea în țară, aparținând în trecut unor clase sau categorii sociale mai apropiate de cele „exploatatoare”, decât de cele „exploatate”[62].

Până la atitudinea mai relaxată de la mijlocul anilor ’60, trebuie precizat, totuși, faptul că, în 1958, reacția politico-ideologică a conducerii P.M.R. a fost asemănătoare cu aceea din 1950, și anume adoptarea de măsuri represive contra sioniștilor. De această dată, însă, cu deosebirea remarcabilă că nu s-a mai recurs la masive arestări sau internări în C.M., măsurile de acest tip fiind mai mult punctuale. O altă diferență de reținut este și aceea că, dacă în 1950 au fost luate în general măsuri de tip represiv contra unor militanți sioniști activi (deschis sau nu), începând din 1958 acestea se vor aplica adeseori și asupra unor persoane care avuseseră simpatii sioniste cu mult timp în urmă, în pofida faptului că, ulterior, se încadraseră în P.M.R., iar unele chiar desfășuraseră activități ideologice, propagandistice și organizatorice în slujba partidului. Spre exemplu, în vara anului 1958, Paul Cornea, director general al Direcției Edituri din Ministerul Culturii, a fost supus unei ședințe de demascare și destituit din funcție pe motiv că aderase la o organizație sionistă în anii ’30, trecându-se cu vederea faptul că era membru P.C.R. din 1944 și deținuse chiar funcția de secretar al C.C. al U.T.M.[63]. În același an i s-a desfăcut contractul de muncă și lui Hary Kuller, cercetător la Institutul de Istorie și

[62] În Nota de fundamentare a problemei, din 8 mai 1958, elaborată pentru a fi supusă spre analiză și decizie membrilor Biroului Politic, cărora le-a fost înaintată, se făcea precizarea: „Sunt mulți care cer plecarea în Israel, la rude apropiate sau îndepărtate, pentru motiv că sunt bătrâni, bolnavi sau fără ocupație bine stabilită și că ar putea să-și asigure acolo condiții mai bune de existență. Cei mai mulți din aceștia sunt foști comercianți, afaceriști și elemente declasate, care nu sunt mulțumiți de situația lor și prin prezența lor în țară contribuie la menținerea unei atmosfere potrivnice regimului nostru. Reținerea în țară și a acestei categorii n-ar avea nici un rost” (Petre Opriș, *Acorduri secrete româno-vest-germane privind emigrarea etnicilor germani din România*, în https://www.contributors.ro/acorduri-secrete-romano-vest-germane-privind-emigrarea).

[63] C. Vasile, *op. cit.*, p. 207.

Filozofie din București, pe motiv că în perioada în care era licean activase în cercuri sioniste de tineret[64].

În prealabil, în ședința Biroului Politic din 31 mai 1958, liderii P.M.R. au decis și adoptarea unor măsuri punitive asupra etnicilor evrei care depuseseră cereri de emigrare: „Să se ia măsuri de scoatere din rândul membrilor de partid și U.T.M., precum și din funcțiile de răspundere ce le dețin, a acelor persoane care au făcut cerere de plecare definitivă din țară”[65]. Dacă de excluderea din partid probabil că nu se preocupau prea mulți (deși în anumite situații lipsa calității de membru P.M.R. putea atrage după sine posibile dezavantaje directe sau indirecte), pierderea posturilor deținute avea repercusiuni imediate asupra celor în cauză, de care sigur nu le-ar fi păsat, dacă ar fi obținut rapid aprobarea pentru emigrare, dar – după cum am văzut – acest proces avea să dureze aproape 10 ani. Mai exact, unii etnici evrei s-au trezit în situația de a fi epurați din funcțiile pe care le ocupau, la puțin timp după ce depuseseră cererile de emigrare, fiind nevoiți, însă, să aștepte ani de zile până la primirea permisiunii de a pleca definitiv din țară. Liderii partidului au considerat, însă, că persoanele care depuseseră cereri de emigrare nu mai prezentau încrederea politică necesară pentru deținerea unor funcții de conducere în aparatul de stat sau de partid din România și, prin urmare, au hotărât epurarea lor din posturile respective.

Această decizie politică represivă luată în 1958 de către puterea politică are o mare importanță pentru subiectul de care ne ocupăm, întrucât, în anii următori, lipsa încrederii politice și consecințele represive aferente au fost extinse și asupra rudelor persoanelor care depuseră cereri de emigrare (de regulă, asupra celor de gradele I și II, dar uneori și mai îndepărtate). În ceea ce privește cadrele Securității, în anii 1960 și 1961 a fost aplicat cu mare strictețe acest principiu de epurare imediată, pe motiv de neîncredere politică, a angajaților ale căror rude depuseseră cereri de emigrare în Israel, indiferent dacă cei în cauză dovediseră în trecut că erau atașați politic regimului și instituției sau că făceau dovada unor bune calități profesionale.

Începând din 1958, timp de câțiva ani, procesul îndepărtării din funcții de conducere din administrația de stat, din aparatul de partid sau din unitățile economice a unor etnici evrei s-a desfășurat pe un fundal

64 Hary Kuller, *Intelighenția evreiască în anii comunismului local. Considerații preliminare și studiu de caz*, în Liviu Rotman (coord.), *Noi perspective în istoriografia evreilor din România*, București, Editura Hasefer, 2010, pp. 175-179.
65 A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Cancelarie, dosar nr. 15/1958, f. 3.

politico-ideologic deloc liniștit, în care, pe deasupra, în câteva momente au fost inserate și anumite elemente care puteau accentua și mai mult suspiciunile privind lipsa de atașament politic față de regim a unor persoane de origine evreiască, suspiciuni care, la rândul lor, puteau viza global comunitatea evreiască per ansamblu.

Protestele din Polonia și mai ales revolta violentă din Ungaria au creat panică printre conducătorii P.M.R., care au înțeles cât de instabile din punct de vedere intern erau regimurile comuniste est-europene. Liderii partidului au ajuns însă rapid la concluzia politică adecvată situației, și anume că era necesar ca în cel mai scurt timp să-și atragă sprijinul real al unor categorii cât mai largi ale populației. Iar cum aceștia știau că vectorul cu efectul cel mai rapid și mai masiv era cel al naționalismului, din a doua parte a anilor '50, în politica internă (și ulterior și în cea externă), se vor face vizibili și sesizabili primii pași operați de puterea politică în direcția a ceea ce, de regulă, este numit „național-comunism". Fără a mai dezvolta și alte aspecte, ne referim doar la faptul că, subsidiar traiectului politico-ideologic amintit, s-a trecut treptat la îndepărtarea minoritarilor din aparatele de stat și de partid și la înlocuirea acestora cu etnici români, fenomen care, în timp, a căpătat proporții și, mai ales, a devenit foarte vizibil, fiind evident faptul că regimul punea în practică o „românizare" a cadrelor din toate domeniile.

Pe deasupra, Plenara C.C. al P.M.R. din 9-13 iunie 1958, când a fost atacat așa-numitul „grup fracționist" al ilegaliștilor, a fost urmată de o nouă ofensivă ideologică virulentă, având ca obiectiv declarat lupta împotriva „împăciuitorismului în viața de partid și de stat". Era combătută, astfel, „atitudinea laxă" dovedită de o parte a membrilor aparatelor de stat și de partid atât împotriva „dușmanilor de clasă", cât și față de persoanele ce nu dovedeau o fidelitate politică deplină față de regim. Printre cei criticați pentru „lipsă de vigilență și împăciuitorism față de activitatea dușmănoasă" s-au numărat și doi etnici evrei ce până atunci dețineseră poziții aproape intangibile în structurile ideologice ale partidului: Ștefan Voicu și Mihai Roller (ultimul nu a rezistat presiunii și s-a sinucis). Precum în 1952, s-a proclamat iarăși nevoia de a se proceda la „ascuțirea vigilenței revoluționare", context în care s-a trecut la o nouă verificare atentă a biografiei și a activității a numeroase persoane din administrația de stat și birocrația de partid, cu precădere a acelora care dețineau funcții de conducere, fiind destituite imediat persoanele în trecutul sau prezentul cărora erau descoperite aspecte, fapte sau

manifestări neconvenabile[66]. Dată fiind amploarea operațiunii, inerent printre persoanele îndepărtate din funcții s-au aflat și etnici evrei, care opinăm că ar fi fost destituiți oricum, în marea lor majoritate, indiferent dacă ar fi apărut sau nu problema depunerii cererilor masive de emigrare (care practic a „explodat” chiar în acel moment), întrucât se făceau „vinovați” de aceleași culpe politico-biografice imputate și etnicilor români epurați.

În urma anchetelor de partid care au premers și urmat atacării „grupului” Doncea, Comisia Controlului de Partid a P.M.R. avea să ajungă și la alți ilegaliști care se făceau „vinovați” de criticarea conducerii partidului. A fost creat, astfel, artificial „grupul” Kotovschi-Tismăneanu-Belea, în care a fost inclus un număr destul de ridicat de etnici evrei din aparatul ideologic al P.M.R.: Leonte Tismăneanu, Anghel Schor, Ladislau Şimandan, Solomon Știrbu, Mihai Oișteanu, Mihai Frunză, Tamara Orban, Mihai Boico ș.a. Unii dintre aceștia își manifestaseră, în discuțiile dintre ei, dorința ca Ana Pauker să fie reabilitată, susținând că întreaga conducere a partidului era vinovată de comiterea faptelor ce i se imputau. De reținut pentru subiectul nostru este, însă, faptul că unii dintre ilegaliştii de origine evreiască amintiți au criticat în 1958 şi măsurile luate de către conducerea partidului vizavi de marginalizarea unor activiști aparținând acestei etnii. Conform unor mărturii date în ancheta de partid, Kotovschi „lăsa să se înțeleagă că ar exista motive naționaliste, antisemite la conducerea partidului nostru”, iar Tamara Orban era îngrijorată de „măsurile antisemite” luate de partid „pentru îmbunătățirea compoziției naționale”. Și Mihai Frunză și-a „recunoscut” în fața C.C.P. „culpa”: „În problema politicii de cadre a partidului eu am avut o poziție nejustă (...) este vorba despre problema compoziției naționale a cadrelor și de folosirea cadrelor care mai aveau și calitatea că erau evrei (...) m-am situat pe poziția acelora care susțineau că în statul nostru se face o discriminare în defavoarea evreilor”[67].

Conducerea partidului a putut lua la cunoștință faptul că măsurile – îndreptățite sau nu – luate în 1958, de îndepărtare din posturile de conducere a unor etnici evrei, produseseră în rândul celorlalți activiști evrei din aparatele de partid și de stat o reacție critică la adresa regimului, aceștia lăsând pe alocuri chiar impresia că purtau discuții organizate în acest sens. Pentru liderii P.M.R., în contextul escaladării fricii lor de a nu

---

[66] Elis Pleșa, *Gheorghe Gheorghiu-Dej: cultul personalității (1945-1965)*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2015, p. 153.
[67] *Ibidem*, p. 161.

pierde puterea în urma unor reacții de împotrivire din interiorul țării (teamă declanșată de evenimentele din Ungaria și accentuată de retragerea bruscă a trupelor sovietice din România, chiar în vara lui 1958), a fost o surpriză cu totul neplăcută faptul că inclusiv persoane care-și datorau cariera și nivelul de trai regimului comunist își manifestau nemulțumirea față de politica partidului. Iar, pe deasupra, persoanele în cauză mai activau și în domeniile ideologice și propagandistice ale P.M.R. și, teoretic, ar fi trebuit să fie cei mai atașați politicilor promovate de partid. Cum mulți dintre acești activiști cu atitudini critice erau de origine evreiască, unele dintre nemulțumirile acestora vizând tocmai politica regimului față de evrei și, în plus, fiind făcute în contextul în care zeci de mii de evrei depuneau cereri de emigrare din țară, liderilor partidului li s-a dezvoltat și accentuat și mai mult opinia că puterea politică nu mai putea avea încredere în minoritatea evreiască, ce – în viziunea lor – părea mai atașată de interesele de rasă, decât de cele de clasă, și mai dornică de traiul într-un stat capitalist, decât de construirea socialismului într-un stat în care democrația populară era deja instalată.

Revenind la „grupul" Kotovschi-Tismăneanu-Belea, merită făcută și precizarea că, deși C.C.P. își încheiase ancheta politică în aprilie 1959, referatul aferent avea să fie înaintat către conducerea P.M.R. abia peste șapte luni, fiind discutat în ședința Biroului Politic din 1 decembrie 1959. Mai exact, liderii partidului au decis să se ocupe de o problemă politică ce avea în subsidiar și aspecte referitoare la activiști politici de origine evreiască exact în momentul în care se desfășura Procesul Marelui Jaf, în care toți inculpații erau etnici evrei și aproape toți fuseseră activiști de partid sau de stat. În final, Biroul Politic a decis excluderea din partid a lui Kotovschi, Tismăneanu, Schor, Șimandan și Frunză și sancționarea pe linie de organizații de bază a celorlalți activiști[68].

Comis la 28 iulie 1959 exclusiv de către etnici evrei, Marele Jaf desigur că a întărit și mai mult neîncrederea puterii politice în minoritatea evreiască și mai ales în cadrele evreiești aflate în aparatele de stat și de partid. Nu în ultimul rând, pentru că trei dintre participanți fuseseră epurați în 1958 și 1959, atacul a constituit pentru conducerea P.M.R. și o dovadă că etnicii evrei puteau avea și reacții violente, nu doar critice, față de măsurile de îndepărtare din funcțiile deținute, măsuri percepute drept antisemite. Paul Ioanid ne relevă – ce-i drept în ancheta Securității – cum era interpretată de amicii săi politica din acel moment a partidului față de evrei: „Începând din toamna anului 1958 (...) Igor

[68] *Ibidem*, p. 162.

Sevianu a început să-mi vorbească despre o așa-zisă problemă evreiască, căutând să-mi argumenteze că evreii din R.P.R. o duc rău, sunt dați afară din servicii, retrogradați din funcții și că ar muri de foame (...) fapt pentru care evreii vor trebui să plece din țară în Israel (...) a început să discute cu mine Haralambie Obedeanu despre aceeași problemă așa-zisă evreiască, în sensul că ceva trebuie să facem și ce atitudine să adoptăm, temându-se că va fi scos din serviciu și el (...) i-am răspuns că dacă va fi scos din serviciu va face și el cerere și va pleca din țară, continuând aceleași discuții dușmănoase la adresa regimului democrat-popular din R.P.R., în sensul că ar fi antisemitism"[69]. Ioanid și-a menținut de altfel declarația și la proces[70], ceea ce nu ridică, însă, prea mult gradul ei de veridicitate.

De reținut este și faptul că Securitatea a dorit să obțină prin anchetă și „probe" care să ateste că făptașii comiseseră jaful cu scop politic sau, oricum, având și un scop politic. Anchetatorii Securității au insistat să obțină de la cei anchetați și declarații prin care aceștia să „recunoască" faptul că acțiunea avuse și un sens politic, subsumat, ideologic, sionismului. La circa o lună după jaf, pentru a dezorienta ancheta, grupul a redactat un manifest, pe care l-a multiplicat și trimis prin poștă la diverse instituții și întreprinderi. În anchetă, Igor Sevianu a „recunoscut" că, „pentru derutarea organelor de cercetare, ne-am gândit să întocmim manifeste cu caracter legionar (fiindcă noi eram naționaliști evrei)"[71]. Trecând peste faptul că, din textul manifestului, nu reieșea de nicăieri „caracterul legionar" (propoziția din manifest avută în vedere – „Pregătiți-vă pentru adevărata eliberare a neamului românesc!"[72] – indicând cel mult un caracter mai naționalist), evidențiem faptul că ancheta Securității a reușit să „stabilească" propria orientare politico-ideologică a făptașilor, aceea de „naționaliști evrei", adică sioniști în viziunea ideologică reducționistă comunistă. Tocmai pentru că cei în cauză ar fi fost dominați ideologic de un naționalism evreiesc de tip sionist și ar fi acționat și politic

---

[69] A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 181, vol. 2, f. 42.

[70] „Discuțiile purtate care pot fi considerate dușmănoase se refereau la situația evreilor în legătură cu emigrarea și au avut loc în 1958. Am discutat cu Sevianu Igor și cu Obedeanu Haralambie, și anume am spus că, datorită faptului că s-au înscris pentru plecare un număr mare, s-a pierdut încrederea și evreii nu vor mai fi menținuți în funcții. Măsurile luate le-am considerat că s-au datorat acestei situații. Am spus că există un curent antisemit în organele medii. Aceasta s-a petrecut la începutul anului 1959" (*ibidem*, vol. 5, f. 40).

[71] *Ibidem*, f. 28.

[72] *Ibidem*, vol. 4, f. 8.

în consecință, aceștia ar fi dorit să inducă în eroare ancheta cu un manifest întocmit ca și cum ar fi fost redactat de naționaliști români, așadar, să-i păstreze sensul politic, dar să-l mute către legionari, în rândul cărora erau siguri că nimeni nu avea să caute etnici evrei.

Cu astfel de „mărturisiri” politico-ideologice obținute de la cei anchetați, puterea politică putea foarte ușor – dacă ar fi dorit – să dea un sens politico-ideologic direct Procesului Marelui Jaf, în care să fie „demascat” public și concret „pericolul sionismului”. Nu a făcut-o, însă, din mai multe considerente, preferând să se limiteze la instrumentarea unui proces de jaf armat cu scopul obținerii de beneficii financiare. Întrucât spațiul nu ne permite, nu detaliem aici motivele pentru care credem că puterea politică a preferat să nu dea un sens politico-ideologico-etnic direct procesului, mulțumindu-se cu cel indirect.

Așadar, în toamna lui 1959, după ce autorii Marelui Jaf au fost identificați cu certitudine din punct de vedere oficial[73], conducerea P.M.R.

---

[73] În opinia noastră, este încă deschisă discuția istoriografică privind identitatea autorilor jafului, a motivațiilor expuse de cei arestați și a circumstanțelor în care aceștia au fost descoperiți de Securitate. Credem că până în prezent nu există răspunsuri satisfăcătoare la numeroasele semne de întrebare pe care le ridică jaful ca atare și mai ales acțiunile ulterioare ale Securității și procesul aferent, aceasta și pentru că marea majoritate a interpretărilor istoriografice disponibile se bazează aproape exclusiv sau cu siguranță mult prea mult pe o singură sursă documentară: documentele aflate **în prezent** în dosarele instrumentate de organele de anchetă ale Securității în vederea procesului. Or, credem că nu putem avea absolut nicio garanție că din dosarul inițial deschis pentru descoperirea autorilor jafului n-au fost înlăturate probe care poate ar fi condus spre alți făptași. Fără a nega posibilitatea unor coincidențe în istorie, ne punem legitima întrebare dacă oare chiar a fost o simplă coincidență faptul că vinovații pentru un jaf de o asemenea anvergură și desfășurat cu o asemenea metodă proveneau absolut toți din rândul minorității evreiești și unii dintre aceștia fuseseră epurați din funcțiile deținute și că acțiunea s-a desfășurat exact în perioada în care regimul se confrunta cu problema neîncrederii politice în etnicii evrei, cu presiunile puse de dorința acestora de emigrare masivă, cu criticile unor grupuri de activiști ideologico-politici evrei, și toate acestea chiar pe fundalul unor epurări politice tot mai extinse a evreilor din aparatele de stat și de partid? Oare nu cumva Procesul Marelui Jaf a fost o uriașă și de succes manipulare publică orchestrată de Securitate în beneficiul puterii politice, care a profitat de contextul favorabil ivit (comiterea jafului) pentru a manevra ancheta și procesul în sensul politic dorit, și anume acela de a insera în subconștientul întregii populații faptul că nu se putea avea încredere în etnicii evrei, nici măcar în cei ce

a descoperit cu stupoare că, practic, cel mai notoriu act violent îndreptat contra regimului nu a fost comis de către cei pe care-i considera, din punct de vedere ideologic și politic, a fi dușmanii cei mai periculoși (legionarii, organizațiile anticomuniste de rezistență armată sau spionii parașutați de statele occidentale), ci exclusiv de către unii membri ai comunității evreiești și, chiar mai mult, de evrei care ocupaseră funcții de conducere în structurile de stat, universitare sau politice, și care, așadar, își datorau cariera regimului comunist.

În consecință, liderii P.M.R. au început să fie tot mai mult dominați de ideea că nu se mai putea avea încredere politică în niciun minoritar evreu, care se simțea legat mai mult de etnia din care făcea parte, decât de națiunea și de statul în care trăia. „Dovezile" pretinsei lipse de atașament a minoritarilor evrei față de statul român au fost stabilite artificial de puterea politică, având la bază exclusiv considerente de natură ideologică și politică: apartenența în trecut – fie el oricât de îndepărtat – la o organizație sau asociație sionistă, existența unor rude – de orice grad – stabilite în Israel sau în state capitaliste (indiferent cât de mulți ani trecuseră de când acestea părăsiseră țara și indiferent dacă familia din țară mai ținea sau nu legătura cu aceste rude), existența unor rude care depuseseră cerere de emigrare în Israel (indiferent dacă aceasta fusese depusă în urmă cu zece ani și persoana în cauză renunțase ulterior la ea). Simpla prezență în biografia unui etnic evreu a unui singur aspect din panoplia amintită oferea argumentul politic suficient pentru a se putea lua decizia îndepărtării acestuia din funcția pe care o deținea, indiferent de calitățile avute sau de activitatea desfășurată. Conducerea P.M.R. ștergea practic cu buretele paginile favorabile din biografiile celor în cauză, ignorând inclusiv apartenența la partid încă din ilegalitate și activitatea politico-ideologico-propagandistică desfășurată în favoarea partidului și/sau a regimului, ca să nu mai vorbim despre rezultatele profesionale foarte bune, care au fost total desconsiderate.

La finalul deceniului șase, Securitatea era în continuare principala instituție de stat utilizată de puterea politică în acțiunea de controlare – inclusiv, iar în anii '50 predominant, pe cale represivă – a societății românești, în exclusivul său beneficiu: continua menținere la conducerea statului. La conferința pe țară a M.A.I. din 16-18 septembrie 1958, Drăghici se exprima foarte clar: „Organele Securității sunt paloșul ascuțit al dictaturii proletariatului, armă de încredere în mâinile partidului și

---

fuseseră în timp răsplătiți cu funcții de conducere, astfel încât devenea perfect legitimă epurarea acestora din posturile pe care le dețineau?

poporului în lupta împotriva duşmanilor regimului de democraţie populară”[74]. Securitatea fiind „vitală” pentru puterea politică, era firesc interesul acesteia de a promova o politică de cadre în care accentul să fie pus pe păstrarea în aparat doar a ofițerilor și subofițerilor ce prezentau o maximă încredere politică. Or, coroborat cu contextul precizat anterior, în care asupra etnicilor evrei fusese aruncată, global, anatema neîncrederii politice, angajații de origine evreiască ai Securității au fost priviți cu o și mai mare suspiciune, astfel încât, în ce privește Securitatea, principiul epurării s-a aplicat fără niciun fel de limitare, mergând până la purificarea totală a instituției de etnicii evrei.

Etapele procesului de epurare

Odată ce puterea politică a luat în mod informal decizia politică de epurare a angajaților Securității de origine evreiască, conducerea instituției represive a trecut imediat la implementarea acesteia. Biografiile tuturor evreilor din Securitate au fost minuțios analizate și verificate și orice mic indiciu de lipsă de încredere s-a tradus prin trecere în rezervă, pensionare, mutare la Miliție sau disponibilizare. Iar „indiciile” neîncrederii politice în angajații evrei erau stabilite teoretic, aprioric și artificial de către puterea politică: apartenența în trecut la o organizație sionistă (aici intra și simpla frecventare temporară a unora dintre activitățile asociațiilor sioniste), rude emigrate în Israel sau în state capitaliste, rude care depuseseră cereri de emigrare în Israel începând din 1958. Cu toate că, teoretic, Securitatea ar fi trebuit să fie interesată de menținerea în aparat a angajaților ce dovediseră certe calități profesionale (în definitiv, eficiența muncii acestora se traducea prin obținerea de bune rezultate în „lupta contra dușmanilor de clasă din interior și din exterior”, adică prin îndeplinirea reală a sarcinii capitale pe care puterea politică o trasase Securităţii), liderii Securităţii au desconsiderat complet acest foarte important aspect profesional – în luarea deciziei de epurare sau menținere –, prevalând întotdeauna și exclusiv considerentele de natură politică, mai exact existența oricărui mic indiciu, chiar și teoretic, care ar fi putut să afecteze încrederea politică în angajatul respectiv.

Din punct de vedere procedural, epurarea unui angajat din Securitate s-a făcut în genere după un tipar destul de bine stabilit. Toate organele de cadre din țară au primit ordinul de a întocmi câte un referat de cadre actualizat pentru toți angajații de origine evreiască din aria lor de responsabilitate (anumite servicii din Direcţia Cadre pentru aparatul

[74] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 105, f. 37.

central și Secțiile Cadre de la Direcțiile Regionale pentru aparatul regional). În cazul în care existau perioade neverificate din trecutul unui angajat sau anumite probleme insuficient elucidate, organele de cadre au primit ordinul de a trece la extinderea și adâncirea verificărilor, în scopul stabilirii situației reale.

În paralel, șefii ierarhici ai angajatului au trebuit să procedeze la întocmirea fișei de notare anuale a acestuia, avizată de șeful unității, de șeful organului de cadre care-l avea în responsabilitate și de Comisia de notare din unitate. Uneori, din cauza urgenței cu care s-au făcut epurările, n-a mai fost timp și pentru întocmirea acestor foi de notare, considerându-se că doar aspectele prezentate în referatul de cadre erau suficiente pentru luarea deciziei de epurare.

Pe baza tuturor acestor documente, șeful organului de cadre întocmea un referat de cadre final, în care trebuia să propună măsura pe care o considera necesară spre a fi luată în cazul angajatului respectiv: trecere în rezervă, disponibilizare, pensionare, retrogradare, mutare la Miliție sau în altă structură din M.A.I., în afară de Securitate, menținere în funcție. Referatul trebuia semnat de șeful unității în care muncea angajatul și era înaintat conducerii Direcției Cadre pentru a decide. Trebuie făcută mențiunea că, în prima fază a epurărilor, când cadriștilor – mai ales a celor din teritoriu – nu le era foarte clar pentru ce le erau solicitate referatele respective, aceștia nu făceau propunerile de îndepărtare din aparat (printr-o metodă sau alta) așteptate de Direcția Cadre, ci optau pentru o „soluție" ad-hoc: nu propuneau nimic. Această „lipsa de viziune politică" a cadriștilor a luat uneori forme hilare: neștiind care era scopul pentru care întocmeau referatele și nefiind oricum foarte mari amatori de muncă, aceștia optau să copieze ultimul referat de cadre ce fusese întocmit pentru respectiva persoană, dar care nu de puține ori se nimerea a fi tocmai unul redactat cu prilejul vreunei promovări, avansări sau decorări și care era, evident, împănat cu aprecieri laudative la adresa celui care, din punct de vedere politic, trebuia să fie dat afară din serviciu.

În situațiile în care referatul de cadre nu cuprindea suficiente aspecte negative care să conducă fără mari probleme la adoptarea deciziei de epurare, Direcția Cadre făcea verificări suplimentare. Când obținea toate elementele dorite, aceasta întocmea un alt referat de cadre, cuprinzând și propunerea concretă privind măsura sau măsurile ce trebuia luate, care era semnat de șeful direcției, col. Pateșan Ioan, și înaintat ministrului Afacerilor Interne, Alexandru Drăghici, spre aprobare. Ultimul pas consta în întocmirea ordinului M.A.I. semnat de Drăghici, în care era stipulată decizia luată.

Primele semne concrete ale neîncrederii conducerii Securității față de angajații de origine evreiască, urmate de măsurile aferente, pot fi identificate – cel puțin în stadiul actual al cercetării – încă de la începutul anului 1959. La 1 februarie 1959, au fost transferați la Miliție doi ofițeri ce dețineau funcții importante de conducere în aparatul central de Securitate: lt.-col. Reghenstreich Lazăr (șef serviciu Direcția Cadre) și lt.-col. Adam Mauriciu (șef Serviciul X Direcția II Contraspionaj)[75]. Deși buni profesioniști, ambii aveau „probleme de cadre" identice: aveau câte un frate emigrat în Israel în 1947-1948 și câte un frate care depusese cerere de emigrare în Israel în 1958. În acest stadiu incipient, ei nu au fost epurați din M.A.I., primind chiar funcții de conducere aproximativ echivalente în D.G.M., pe care, însă, le-au deținut doar până ce au fost cuprinși într-unul din valurile de epurare masivă din anii 1960-1961 (lt.-col. Reghenstreich la 31 mai 1960, iar col. Adam la 31 ianuarie 1961[76]).

Chiar și mai devreme, la 1 ianuarie 1959, mr. Solomon Herșcu, șeful Serviciului raional Buzău, a fost retrogradat șef birou la D.R.M.A.I. Ploiești, pentru că avea un frate fost membru al organizației sioniste Poale Sion și un frate și o soră emigrați în Israel, respectiv în Cipru, la finalul anilor '40. În referatul cu propunerea de retrogradare se recunoștea faptul că „problema" era cunoscută de zece ani („într-o autobiografie dată de mr. S.H. în 1949 rezultă că întreține legături cu cei de mai sus") și era menționată explicit și cauza pentru care i se dăduse importanță abia atunci, motivația fiind legată exclusiv de intervenția puterii politice: „întrucât Regiunea P.M.R. Ploiești, în urma hotărârilor Plenarei C.C. al P.M.R. din 9-13 iunie 1958, nu este de acord cu primirea mr. S.H. în nomenclatură, propunem să fie retrogradat". În mod oarecum paradoxal, propunerea de destituire era laudativă la adresa activității profesionale a ofițerului: „Are experiență îndelungată în munca informativ-operativă și dispune de cunoștințe avansate în acest domeniu (...) Cu agentura lucrează în condiții bune și se preocupă de îmbunătățirea și completarea ei"[77]. Criteriul profesional era, însă, complet ignorat, prevalând exclusiv criteriul politic. Nici cariera în Securitate a mr. Solomon nu a mai continuat prea mult, acesta fiind trecut în rezervă la 31 mai 1960, când iarăși se recunoștea că „a depus eforturi permanente în îndeplinirea

[75] Idem, fond D.M.R.U., dosar nr. 7.370, vol. 18, f. 121, respectiv *ibidem*, vol. 1, f. 566.
[76] Idem, dosar nr. 7.372, vol. 22, f. 275, respectiv idem, dosar nr. 7.375, vol. 13, ff. 41-43.
[77] Idem, dosar nr. 7.370, vol. 17, ff. 110-112.

sarcinilor, reușind să dea numeroase lovituri dușmanului de clasă", precizându-se și faptul că, pentru rezultatele sale profesionale, fusese decorat de patru ori (cu medaliile „Pentru servicii deosebite aduse în apărarea orânduirii sociale și de stat", „Meritul Militar" clasele I și II și „Pentru servicii deosebite aduse în apărarea orânduirii de stat"); în schimb, la „culpele politice" i-a fost adăugat faptul că o mătușă depusese cerere de emigrare în Israel în 1958, aspect care se va dovedi decisiv, anulând toate realizările ofițerului și atrăgând în mod automat epurarea[78].

Merită precizat și un alt amănunt referitor la această măsură din 1959, de retrogradare a mr. Solomon, luată pe criterii politico-etnice, și anume acela că propunerea de aplicare a fost asumată de un ofițer superior etnic evreu, col. Ștrul Mauriciu, șeful D.R.M.A.I. Ploiești, care ulterior va fi epurat din Securitate pe baza acelorași criterii.

La 28 februarie 1959, la propunerea șefului D.R.M.A.I. Cluj, col. Breban Iosif – un alt ofițer superior etnic evreu, care și el va fi dat ulterior afară pe motive etnice –, a fost aprobată trecerea în rezervă a doi ofițeri etnici evrei din cadrul acestei structuri: mr. Beiner Sigy (locțiitor al șefului Serviciului Anchete) și lt. maj. Kappel Zoltan (ofițer T.O.). Ambii au fost epurați în contextul mai larg al măsurilor de trecere în rezervă, retrogradare, sancționare sau transfer, operate în acea perioadă în rândul cadrelor Securității din Cluj, ca reacții punitive față de incapacitatea unității de a preveni și, ulterior, de a controla masiva manifestație publică a studenților din oraș, din ziua de 24 ianuarie 1959. Cu toate că nici mr. Beiner și nici lt. maj. Kappel nu avuseseră vreo atribuție directă în acest sens, măsura luată împotriva acestora a fost cea mai aspră (fără a fi, însă, singurii trecuți în rezervă). Ambii ofițeri aveau anumite probleme pe linie profesională (mr. Beiner tocmai maltratase în anchetă un renumit medic din oraș, iar lt. maj. Kappel se lăuda față de vecini cu acțiunile la care participa), cărora li se adăugau și aspectele aferente problematicii etnice. Astfel, într-un referat de cadre din februarie 1959 se preciza faptul că mr. Beiner avea o rudă colaterală emigrată în Israel (o mătușă a soției), rude îndepărtate emigrate în Africa de Sud, soția deținuse un bloc și socrul fusese comerciant care „până în 1948 a exploatat muncă salariată"[79].

Mult mai sugestiv este însă referatul de cadre întocmit de D.R.M.A.I. Cluj în cazul lt. maj. Kappel. Încă de la început, se arăta că ofițerul „în anul 1935 s-a înscris în organizația sionistă, unde a activat timp de două luni, iar în 1940 din nou s-a înscris în această organizație, însă nu

[78] Idem, dosar nr. 7.372, vol. 23, ff. 103-108.
[79] Idem, dosar nr. 7.370, vol. 20, f. 187.

a participat decât la două ședințe”, sora sa fusese și ea membră a unei organizații sioniste și, pe deasupra, și tatăl său și sora sa depuseseră recent cereri de emigrare în Israel[80]. Ceea ce treceau în 1959 sub tăcere cadriștii Securității din Cluj, atunci când evidențiau „activitatea” sionistă a ofițerului, era, însă, faptul că în 1952 acesta fusese implicat din plin în aplicarea de măsuri represive dure contra co-etnicilor săi care aveau opțiuni sioniste. Astfel, la 24 februarie 1952, pe atunci slt. Kappel Zoltan, a propus (și s-a aprobat) încadrarea într-o unitate de muncă a lui Ernest Roszenzvaig, membru în conducerea organizației sioniste Mizrachi din Cluj, pe motiv că acesta dorea să emigreze și-i influența și pe ceilalți evrei din oraș[81]. Așadar, cel care represa sioniști în 1952, avea să fie el însuși epurat în 1959, printre altele și sub acuzația de sionism. Pe undeva, epurarea ofițerului a fost binemeritată și o dovadă că, uneori, cozile de topor pot avea aceeași soartă ca și a pădurii la a cărei tăiere contribuiseră decisiv.

La 31 martie 1959 a fost trecut în rezervă și cpt. Averbuch Izu, locțiitor al șefului Serviciului raional Făgăraș. Emigrat cu părinții în U.R.S.S., în 1940, a luptat în Armata Roșie, fiind rănit la eliberarea Ucrainei, în 1946 a revenit în țară și imediat s-a înscris în U.T.C. și apoi în P.C.R., muncind ca activist politic. Încadrat în Securitate în 1948, ofițerul s-a remarcat prin activitatea profesională și politică depusă, elocventă fiind fișa de notare pe anul 1958, întocmită la 14 februarie 1959, de către șeful Serviciului raional Făgăraș, mr. Gustea Traian: „Din punct de vedere politic, ofițerul este bine pregătit. Este preocupat de pregătirea sa politică, citește presa și literatura de partid, fiind la curent cu problemele ce sunt tratate. Faptul că s-a preocupat de pregătirea sa și se preocupă s-a reflectat și în munca profesională, orientându-se ușor în rezolvarea sarcinilor profesionale. Este un bun organizator în muncă, priceput și cu experiență în munca de Securitate (...) soldându-se cu arestarea unui număr apreciabil de elemente dușmănoase, care au fost cercetate și condamnate de organele de justiție militară. Cunoaște bine ordinele și directivele M.A.I., se străduiește pentru a și le însuși în bune condiții și le aplică în munca practică, dând rezultate bune. În munca profesională a dat dovadă de multă străduință și nu a precupețit niciodată timpul liber. Acolo unde au fost sarcini grele și complicate de rezolvat a cerut să meargă pentru clarificarea și rezolvarea lor. De asemenea, a dovedit mult curaj în diferite misiuni ce i-au fost încredințate, nu este fricos și nu se

[80] *Ibidem*, vol. 19, ff. 145-147.
[81] A.C.N.S.A.S., fond Penal București, dosar nr. 7.995, ff. 10, 16.

pierde în fața dușmanului (...) Nu este vicios". Pe deasupra, în ianuarie 1959, ofițerul fusese decorat de conducerea M.A.I. cu Ordinul „Steaua R.P.R." clasa a V-a. Aparent, spre deosebire de cazurile amintite anterior, ofițerul nu ar fi trebuit să aibă probleme de ordin politic, mai ales că în fișă se preciza și faptul că „s-a preocupat de ridicarea nivelului său politico-ideologic, fiind și membru în Biroul organizației P.M.R. din unitate, sarcină de care s-a achitat". Însă, aceasta era viziunea unui ofițer de Securitate, interesat desigur ca subordonații să desfășoare o activitate profesională cât mai ridicată calitativ.

Viziunea puterii politice, în contextul perioadei 1958-1959, era cu totul alta. Astfel, în referatul de cadre al cpt. Averbuch se arăta următoarele: „În lumina documentelor Plenarei C.C. al P.M.R. din 9-13 iunie 1958, analizându-i-se situația deosebită a ofițerului și rudelor sale, a fost pus în discuția adunării generale a organizației de bază P.M.R. din M.A.I. raionul Făgăraș, în ziua de 27 ianuarie 1959, în urma cărui fapt a fost exclus din rândul membrilor P.M.R., hotărâre ce a fost confirmată de Comitetul raional P.M.R. Făgăraș la 28 ianuarie 1959. Astfel, apreciem că, în lumina documentelor de partid, nu face cinste să mai muncească în Securitate". După cum vedem, în timp ce superiorii ierarhici îl lăudau și-l decorau, activiștii politici îl criticau și-l sancționau. Iar, cum pentru liderii Securității decizia politică era implacabilă, aceștia au ordonat transpunerea imediată în practică, operată de urgență (în cca. o lună) de cadriștii instituției statului.

Dar oare care și cât de gravă era „situația deosebită a ofițerului și rudelor sale", încât să fi determinat luarea acestei decizii politice? Privită în contextul fundalului politico-ideologic descris în prima parte a studiului, biografia ofițerului nu arăta prea roz: atât el, cât și aproape toți membrii familiei acestuia și rudele mai apropiate fuseseră membri ai unor organizații sioniste. Astfel, în primăvara anului 1948, mr. Averbuch se înscrisese în organizația Ichud, filiala Bârlad, „unde a participat la mai multe ședințe", iar mama, soția, surorile, cumnatele și cumnații făcuseră cu toții parte din organizația Bethar și adunaseră bani pentru ajutorul K.K.L.[82] („fondul național de ajutorare evreiesc pentru cumpărarea pământurilor sfinte în Israel"), motiv pentru care una dintre surori era luată în evidențele M.A.I. Pe deasupra, o soră și un cumnat din partea soției, ambii foști sioniști, emigraseră în Israel, iar o cumnată depusese cerere de emigrare. Faptul că rudele din țară țineau legătura cu cele din Israel și, mai ales, faptul că ofițerul era în relații bune cu toate aceste rude,

[82] K.K.L. – Keren Kayemeth LeIsrael (Fondul Național Evreiesc).

a accentuat gradul de gravitate cu care era privit cazul său: „toate rudele ofițerului sunt în relații bune de corespondență cu cei din Israel, cpt. A.I. frecventează toate aceste rude, petrecându-și concediul de odihnă în anul 1958 la ei”. Relevantă pentru cum era „analizată” biografia ofițerului la Direcţia Cadre a Securităţii este rezoluția pusă la 7 martie 1959, pe referatul de cadre al acestuia, de către un șef din direcție: „Nu s-a discutat cu ofițerul și cred că nici nu e necesar. Este exclus din partid, a fost sionist în 1948, toate rudele de asemenea sioniste, fapt pentru care susțin scoaterea lui din M.A.I.”. După o asemenea decizie, fișa de notare întocmită de mr. Gustea s-a transformat într-o banală filă din dosar, iar decorația de stat primită cu doar două luni în urmă de către cpt. Averbuch, într-o ridicolă tinichea. Concluzia Comisiei de notare din cadrul D.R.M.A.I. Brașov era clară și plină de încărcătură politică: „În lumina hotărârilor Plenarei C.C. al P.M.R. din 9-13 iunie 1958, nu poate fi menținut pe mai departe în funcții de răspundere, deși a manifestat și manifestă atașament față de instituție și nu a precupețit nimic pentru munca de Securitate și pentru a da lovituri dușmanului de clasă”[83].

La 15 aprilie 1959 a fost trecut de urgență în rezervă și cpt. Dan (Davidshon) Gheorghe, șef Birou 1 Legionari Serviciul III Informații interne D.R.M.A.I. București. Cadriștii Securității cunoșteau de ani buni faptul că ofițerul „înainte de eliberare (...) s-a înscris în organizația sionistă Dror, cu scopul de a pleca în statul Israel” (stat care nici nu ființa pe atunci și nici nu erau prea multe perspective reale, în acel moment, de a fi creat în viitorul apropiat) și că avea un frate și alte rude emigrate în Israel în 1947-1948 și alte rude stabilite în S.U.A. și Canada, totul fiind compensat până atunci de faptul că acesta se înscrisese în U.T.C. în 1944 și apoi imediat în P.C.R., dar mai ales de foarte buna activitate profesională a ofițerului. Însă, cu o lună înainte, o unitate a Securității (Direcţia a IV-a) intrase în posesia informației potrivit căreia un etnic evreu ce solicitase recent emigrarea în Israel (motiv pentru care „a fost exclus din partid”) „are un frate Dan Gheorghe la M.A.I.”. Cercetările fiind imediat adâncite, s-a aflat că tatăl și ambii frați din țară ai ofițerului depuseseră în decembrie 1958 cereri de emigrare în Israel. Singurul care încercase – fără succes, însă – să tergiverseze epurarea rapidă a cpt. Dan a fost șeful D.R.M.A.I. București, col. Iani Nicolae, care „a afirmat că este de acord cu scoaterea din M.A.I., dar după ce va găsi un ofițer în locul său la problema legionară ca șef birou”. Motivele reticenței col. Iani le regăsim în ultima fișă de notare anuală a ofițerului: „Dovedește o bună pregătire

[83] A.C.N.S.A.S., fond D.M.R.U., dosar nr. 7.370, vol. 22, ff. 41-47.

profesională și politică și depune interes pentru îndeplinirea la timp a sarcinilor profesionale (...) se orientează cu ușurință asupra problemelor și acordă un sprijin calificat în muncă subalternilor. Cunoaște ordinele și directivele muncii informativ-operative și luptă pentru aplicarea lor în practică. În ultimul timp a reușit să obțină unele rezultate bune, contribuind la depistarea unor elemente dușmănoase". Pe deasupra, cpt. Dan fusese decorat cu medalia „Pentru servicii deosebite aduse în apărarea orânduirii de stat" și fusese promovat recent în funcție, șeful D.R.M.A.I. București apreciindu-l drept un ofițer cu perspective în munca de Securitate[84]. Desigur, rezultatele profesionale și decorația nu valorau nimic pentru liderii Securității atunci când trebuia să implementeze o decizie a puterii politice, astfel că au preferat să creeze o disfuncționalitate în supravegherea informativ-operativă a principalilor inamici politici interni ai regimului (legionarii), pentru a înlătura o virtuală și ipotetică problemă creată de existența în aparat a unui ofițer cu rude în Israel.

Tot în primăvara anului 1959 se înregistrează și primele cazuri în care epurarea din Securitate a unor ofițeri evrei avea să fie parțial „mascată" prin pensionarea acestora, cel mai adesea pe caz de boală. Astfel, la 30 aprilie 1959 a fost trecut în rezervă și pensionat mr. Wohl Zoltan, anchetator prim Secția VIII Anchete D.R.M.A.I. Oradea. Încadrat în aparatul represiv încă de la 1 mai 1945, ofițerul se remarcase prin activitatea profesională depusă în anul anterior („a reușit să depisteze o organizație subversivă compusă din 32 elemente"), motiv pentru care, în toamna anului 1958, avea să fie decorat cu medalia „Pentru servicii deosebite aduse în apărarea orânduirii de stat". Munca intensă în slujba Securității se pare, însă, că avusese repercusiuni asupra stării de sănătate a ofițerului, care oricum era precară, ca efect al anilor în care muncise în detașamentele de muncă forțată horthyste („nu vede deloc cu ochiul drept și ochiul stâng este slăbit); astfel, la finalul anului 1958 acesta se îmbolnăvise serios, fiind internat mai multe luni în spital, iar la externare „i s-a recomandat «evitarea eforturilor fizice și intelectuale, precum și a conflictelor»".

Cu certitudine, cariera mr. Wohl în Securitate oricum se apropia de final, mai ales că avea o vârstă relativ înaintată pentru un ofițer din structurile de informații (46 de ani). Dar graba cu care ofițerul a fost îndepărtat din Securitate a avut cu totul alte motive decât cele medicale. Astfel, ofițerul avea și câteva „pete" biografice: în perioada interbelică, pe

[84] *Ibidem*, vol. 24, ff. 102-111.

când era student la Cluj, fusese „membru în organizația sportivă Samson, care a fost o organizație naționalistă evreiască”; în 1945, în timp ce era comisar la Poliția Sighet (orașul său natal), „a maltratat pe cei de naționalitate maghiară, bătându-i până la sânge” (foarte probabil și pentru că părinții și socrii acestuia muriseră în deportarea în care fuseseră trimiși și cu sprijinul autorităților maghiare locale). Mult mai grav era, însă, faptul că toate surorile și fratele soției emigraseră în Israel, iar ofițerul, deși recunoscuse acest aspect, avea să susțină că familia lui nu ținea legătura cu acestea, neștiind că organele de profil ale Securității interceptaseră, în 1957, un banal schimb de scrisori al soției sale cu una dintre surorile acesteia, fapt căruia până în 1959 nu i se dăduse niciun fel de importanță. Relevantă pentru greutatea motivelor care au determinat pensionarea mr. Wohl este ordinea în care acestea au fost enumerate în referatul de cadre ce a stat la baza deciziei aprobate de Drăghici: „situațiile deosebite ale ofițerului privind rudele sale din străinătate, poziția sa nesinceră în acest sens, precum și capacitatea sa redusă de muncă, iar pe de altă parte are o vechime în muncă de peste 25 de ani”[85].

La 31 mai 1959 a fost trecut în rezervă cpt. Segal Ilie, șef birou la Serviciul „C”, cu bune rezultate profesionale („dovedește pricepere și competență în rezolvarea sarcinilor”), decorat cu „Ordinul Muncii” clasa a III-a și „Meritul Militar” clasa a II-a. Niciuna dintre rudele directe ale acestuia sau ale soției nu ridicau niciun fel de probleme pe linie de cadre, dar avea rude mai îndepărtate foste sioniste sau emigrate în Israel. Astfel, Securitatea aflase că soacra cpt. Segal „recent a intenționat să înainteze actele pentru a pleca în Israel”, dar „ofițerul susține că a convins-o să nu facă acest lucru”. În aceste condiții, Serviciul I din Direcţia Cadre, care se ocupase de cazul cpt. Segal, avea să facă următoarea propunere: „Deși ofițerul are unele rude cu situații deosebite, iar altele plecate în state capitaliste, totuși, ținând seama că lucrează de 10 ani în M.A.I. și a obținut rezultate bune în muncă, considerăm că mai poate fi menținut în M.A.I., însă într-un alt sector de activitate, fapt pentru care propunem să fie mutat la Miliție sau la D.G.P.C.M.”. Rezoluția unui șef a închis, însă, discuția și s-a ajuns direct la epurare: „Nu suntem de acord. Ce! D.G.P. sau chiar Miliția este loc de refugiu a diverșilor suspecți?”[86]. Care erau suspiciunile și pe ce se fundamentau ele nu interesa absolut pe nimeni din conducerea Securității, singurul fapt care conta fiind aplicarea deciziei

[85] *Ibidem*, ff. 168-171.
[86] *Ibidem*, vol. 27, ff. 213-218.

informale luate de puterea politică privitoare la epurarea evreilor din Securitate.

Îndepărtarea angajaților evrei din Securitate a continuat în această notă până la finalul anului 1959 și apoi în primele două luni ale anului următor. Din documentele cercetate de noi reiese faptul că, în această perioadă, epurarea etnicilor evrei din Securitate s-a făcut punctual și conjunctural, în funcție de oportunitățile deschise de analiza unor cazuri individuale, fiind, însă, departe de a lua aspectul unei politici de înlăturare în masă a evreilor, precum se va întâmpla în anii următori. Încă s-a preferat mutarea ofițerilor evrei aflați în anumite poziții de conducere importante, aceștia fiind transferați în alte structuri sau la alte unități M.A.I. Spre exemplu, la 31 decembrie 1959, mr. Friedländer Eugen, locţiitor şef serviciu D.I.E., a fost destituit din funcție, fiind numit apoi șef Biroul II Contraspionaj la D.R.M.A.I. București, pentru ca, la 31 ianuarie 1961, să fie epurat. Tot la finalul lui 1959, a fost transferat la D.G.M. cpt. Barbu Lenobel, şef secție Serviciul IV Învățământ din Direcţia Cadre, deși se știa că, în 1938, acesta „s-a înscris în organizația sionistă Hașomer Hațair, unde a activat ca membru (a plătit cotizație și a luat parte la ședințe, excursii, serbări)" și că aproape toate rudele acestuia fuseseră sioniste, inclusiv un cumnat aflat în Israel, despre care se știa că „face parte din conducerea organizației sioniste Hașomer Hațair și răspunde de activitatea din Europa" și cu care ofițerul corespondase până în 1950[87].

În primele două luni ale anului 1960 numărul etnicilor evrei scoși din Securitate a fost foarte redus (doar câteva cazuri), și asta deoarece conducerea M.A.I. știa că avea să aibă loc o reorganizare structurală a Securității, prilejuită de intrarea în vigoare a unei noi organizări administrativ-teritoriale a României. Noua structură a Securității și organigrama de posturi aferentă au intrat în vigoare la 1 martie 1960. Drăghici, care era de multă vreme exasperat de ineficiența cadrelor din aparatul teritorial, mai ales de cadrele de la raioane, totul pe fondul creșterii în amploare și în complexitate a sarcinilor informativ-operative pe care Securitatea trebuia să le îndeplinească la cererea puterii politice, a decis să reformeze radical sistemul de supraveghere din raioane, ceea ce s-

[87] Inițial s-a optat pentru trecerea în rezervă a ofițerului, fiind întocmit și ordinul M.A.I. aferent, semnat de Drăghici, care, însă, s-a răzgândit, și a tăiat semnătura, anulând ordinul respectiv. Posibil să fi contat faptul că ofițerul era și ilegalist, activând în U.T.C.dR. începând din anul 1940, iar în timpul celui de Al Doilea Război Mondial „a luat parte la unele acțiuni întreprinse de U.T.C." (*ibidem*, vol. 13, ff. 309-313).

a tradus, însă, și prin reducerea numărului de angajați ai Securității. În final, prin aplicarea acestor măsuri de reorganizare, la 1 martie 1960 au fost scoase din Securitate 960 persoane, iar numeroși ofițeri din raioane (mai ales cei ce deținuseră funcții de conducere ce fuseseră radiate) au fost permutați la regiuni, care la rândul lor au suferit diverse schimbări structurale. Toate aceste modificări organizatorice s-au tradus prin pensionări, treceri în rezervă, transferări la Miliție, care au afectat aproape exclusiv structurile teritoriale ale Securității și doar arareori pe cele centrale. Cu acest prilej, s-a operat o masivă verificare a biografiilor cadrelor Securităţii, în vederea luării cât mai corect a deciziilor de disponibilizare a cadrelor cu probleme biografice: erau incompetente, indolente, slab pregătite sau se făceau vinovate de comiterea unor abateri comportamentale ori profesionale, acestea aflându-se în prima linie a angajaților cărora li s-a desfăcut contractul de muncă pe motiv de reorganizare instituțională.

Conducerea Securităţii a profitat de acest cadru general de trecere în rezervă sau pensionare a unui număr mare de angajați pentru a opera și o primă epurare masivă din aparat a cadrelor de origine evreiască. Având în vedere râul de îndepărtări din instituție a angajaților considerați necorespunzători, nimeni nu putea să acuze faptul că șuvoiul de etnici evrei scoși din Securitate putea să constituie vreo dovadă de antisemitism. Cu toate acestea, este foarte important să analizăm și funcțiile pe care le ocupau cei îndepărtați acum din Securitate. Astfel, deși înlăturările globale din instituție i-au vizat aproape exclusiv pe angajații civili și pe ocupanții funcțiilor de execuție, o pondere destul de ridicată a revenit evreilor proveniți din rândul ofiţerilor cu funcţii de conducere de la regiuni, iar câțiva și din aparatul central, trecuţi în rezervă, pensionați sau mutați la Miliție, la 1 martie 1960, sub diverse motive.

Prezentăm câteva exemple, în care am inclus însă și ocupanți ai unor funcții de execuție: lt.-col. Weiss Ludovic, locţiitor şef Serviciu IV Contrasabotaj, și lt. maj. Löb Eugen (D.R.M.A.I. Cluj); cpt. Stern Ignatiu, şef Biroul Închisori, cpt. Havaș Iuliu și lt. maj. Heinrich Zalman (D.R.M.A.I. Baia Mare); mr. Weiss Gheorghe, şef Secţia VIII Anchete, cpt. Izsak Adalbert, șef Secţia Administrativă, cpt. Grünfeld Anton, şef Secţia Raională Șimleu, și cpt. Silberstein Adalbert (D.R.M.A.I. Oradea); cpt. Grümberg Feibich şi cpt. David Isidor (D.R.M.A.I. Iași); mr. Feller Moritz, locţiitor şef Secţia VIII, lt. Glazberg Iacob și mr. Panţiru Vasile, şef Biroul II Secţia III (D.R.M.A.I. Suceava, ultimul era român, dar căsătorit cu o evreică al cărei tată plecase în Israel); mr. Deitel Ernest, şef Serviciul II Contraspionaj, și cpt. Farkas Adalbert, șef birou (D.R.M.A.I. Brașov); mr.

Freidman Alexandru, locţiitor şef Biroul VII, și mr. Bihari Emeric (D.R.M.A.I. Autonomă Maghiară); cpt. Derfler Alfred, locţiitor şef Secţia Raională Vrancea, cpt. Feigembaum Solomon, locţiitor şef Secţia Raională Focșani, și lt. maj. Enghel Aurelian (D.R.M.A.I. Galați); mr. Florian Alexandru (Grünstein Adolf), şef birou Direcţia a III-a; mr. Abramovici Marcu, anchetator prim Direcţia Anchete ș.a.[88].

În toate referatele de cadre ce au premers trecerii acestor ofiţeri în rezervă se preciza, însă, faptul că aveau rude emigrate în Israel sau că, în trecut, făcuseră parte sau avuseseră legături cu diverse organizaţii sioniste (cei mai mulți fiind foști membri ai Hașomer Hațair). De reținut este și faptul că cea mai mare parte a lor aveau rezultate bune sau chiar foarte bune în muncă, aspecte care nu au contat decât arareori și numai până ce dosarul ajungea la Direcţia Cadre, unde astfel de „amănunte" erau complet înlăturate din fișele biografice. Spre exemplu, șeful Serviciului raional Satu Mare aprecia că subordonatul său, cpt. Havaș Iuliu, a desfășurat o bună activitate profesională, motiv pentru care concluziona că acesta „corespunde funcţiei pe care o îndeplineşte", fapt ce avea să stârnească iritarea Comisiei de notare din cadrul D.R.M.A.I. Baia Mare, condusă de șeful direcției, lt.-col. Simion Andrei, care știa că ofițerul în cauză trebuia epurat: „Comisia consideră că părţile pozitive ale ofițerului sunt exagerate (...) ofițerul este lipsit de combativitate. În afară de aceasta, ofițerul a fost membru în organizaţia sionistă Joint. Comisia propune să fie trecut în rezervă"[89]. Cu toate acestea, lt.-col. Simion nu a adoptat o atitudine rigidă pentru epurarea ofițerilor evrei din subordine, apreciind și el că unii trebuia în continuare să fie păstrați în aparat, întrucât era foarte mulțumit de activitatea lor profesională. Astfel, în cazul lt. maj. Heinrich Zalman, cadriștii de la centru raportau că în calea epurării exista un mic obstacol: „În muncă, ofițerul este caracterizat ca foarte bun. Din acest motiv, conducerea regiunii îl susţine să rămână în M.A.I."[90].

În mod similar, referitor la cpt. Stern Ignatiu, Serviciul I din Direcţia Cadre raporta col. Pateșan că ofițerul respectiv, deși era apreciat de lt.-col. Simion („conducerea D.R.M.A.I. Baia Mare îl susţine să rămână în funcţia actuală"), trebuia trecut în rezervă, pe motiv că în anul 1939 urmase o școală agricolă ce aparţinea organizaţiei sioniste Mizrachi, „cu scopul ca după absolvire să emigreze în Israel". Nu conta absolut deloc „amănuntul" că în 1939 dorința de emigrare a unui etnic evreu era perfect

[88] A.C.N.S.A.S., fond D.M.R.U., dosar nr. 7.372, vol. 14, ff. 40-180.
[89] *Ibidem*, ff. 100-101.
[90] *Ibidem*, f. 116.

dezirabilă, în condițiile în care în societatea românească antisemitismul se manifesta puternic, deschis și adeseori violent, fiind adoptate deja mai multe decizii guvernamentale antisemite. Precum nu conta nici faptul că, până la urmă, ofițerul nu doar că nu emigrase, dar în 1943 chiar evadase din detașamentele de muncă în care fusese trimis de autoritățile horthyste (era originar din zona Satu Mare) și activase, ulterior, ca „partizan și apoi ostaș în armata sovietică" (cadriștii Serviciului I nu se sfiau să susțină că perioada de doi ani în care ofițerul luptase alături de sovietici contra trupelor horthyste și apoi fasciste maghiare nu se putea verifica, deși acesta prezentase ca dovezi mai multe decorații sovietice pe care le primise pentru eroismul său)[91].

Desigur, nu trebuie să bănuim că lt.-col. Simion sau alte cadre de conducere care au încercat să-i apere de epurare pe unii subordonați de origine evreiască ar fi făcut-o din vreun considerent de împotrivire la evidenta discriminare etnică. Singurul aspect de care erau interesați acești șefi teritoriali (de regiune sau raion) era cel profesional (deși unii posibil să o fi făcut-o și în sensul prezervării propriilor poziții), îndeosebi teama că structura pe care o conduceau ar fi avut rezultate și mai slabe decât cele obținute până atunci, care atrăgeau dese și virulente critici din partea lui Drăghici, cu ocazia diverselor conferințe. Mai exact, acestor șefi le era frică de faptul că, dacă erau dați afară chiar unii dintre puținii angajați care munceau cât de cât eficient, nivelul calității activității profesionale desfășurate de structura pe care o conduceau ar fi scăzut într-atât de mult, încât ar fi crescut semnificativ pericolul ca ei înșiși să-și piardă funcțiile de conducere, pe motiv de nerealizare a atribuțiilor. Tocmai din acest motiv, acele extrem de puține cadre de conducere din teritoriu care au încercat să intervină pentru păstrarea unor subordonați evrei au făcut-o doar pentru unii ofițeri cu bune rezultate, fără a fi în niciun caz vorba de vreun fenomen extins. Până în prezent am identificat foarte rar și punctual situații de acest tip, ele fiind prezente doar în prima perioadă a procesului de epurare, când încă nu era evidentă decizia lui Drăghici și a conducerii Securității de a epura masiv și cvasi-integral cadrele de origine evreiască din Securitate. Ulterior, când trendul avea să devină foarte clar, astfel de tentative de susținere a unor angajați evrei propuși pentru epurare nu se vor mai regăsi, șefii structurilor teritoriale înțelegând și ei până la urmă – inerent, dată fiind apropierea de centrul decizional, cei din unitățile centrale sesizaseră mult mai rapid acest aspect – că acțiunea conducerii Securității nu era decât transpunerea în practică a unei decizii

[91] *Ibidem*, ff. 98-99.

luate de puterea politică, fiind conștienți de faptul că orice împotrivire față de o decizie politică nu s-ar fi finalizat decât cu expulzarea din Securitate.

De asemenea, trebuie făcută și precizarea că, tot la 1 martie 1960, a început și procesul de disponibilizare a angajaților evrei din celelalte structuri ale M.A.I., în afara Securității, cu precădere din Miliție[92]. Motivele reale care au determinat trecerea acestora în rezervă au fost similare cu cele avute în vedere în cazul ofițerilor de Securitate: apartenența în trecut la o organizație sionistă și existența unor rude emigrate în Israel.

Odată început procesul de epurare masivă a angajaților evrei din Securitate, acesta a continuat ritmic, în valuri succesive, inițial cu pauze de o lună-două între ele: la 31 mai 1960, la 30 iunie 1960 și la 31 august 1960. Începând din 31 octombrie 1960 și până la 31 martie 1961, valurile de epurare au avut loc lunar, la finalul fiecărei luni în curs. Așadar, 31 martie 1961 a fost ultima zi în care Drăghici a aprobat un mare număr de ordine M.A.I. privind scoaterea din Securitate a unor angajați cu origine evreiască, după aceea fiind operate doar cazuri punctuale și singulare, foarte reduse la număr. Este, însă, vorba de o stopare a epurării determinate de cauze naturale: în Securitate mai rămăsese un număr extrem de redus de etnici evrei. Reamintim aici și ceea ce am dezvoltat puțin în prima parte a studiului, anume faptul că, începând din 1950, a fost practic stopată încadrarea evreilor în Securitate, urmarea fiind aceea că, pe parcursul deceniului ce a urmat, numărul angajaților evrei din instituție s-a redus semnificativ, pe căi uzuale: pensionări, pensionări medicale, treceri în rezervă curente pe diverse motive, transferări la alte instituții etc. Dat fiind faptul că, la finalul anului 1961, numărul cadrelor de origine evreiască din Securitate era doar cu foarte puțin mai mare decât zero (opinăm că de ordin subzecimal), credem că nu greșim dacă susținem că, în decurs de numai un an, între martie 1960 și martie 1961, Securitatea a fost epurată cvasitotal de angajații evrei.

În opinia noastră, deși știa foarte clar, încă de la începutul procesului, că angajații evrei urmau a fi îndepărtați în totalitate din instituție, conducerea Securității nu a procedat la o epurare masivă și totală printr-un pas unic din trei considerente principale convergente. Primul, cel cu greutatea cea mai mică, consta în dificultatea birocratic-administrativă a procedurii: pur și simplu organele teritoriale și centrale de cadre, care aveau un număr redus de angajați, nu ar fi fost capabile

[92] A se vedea șapte ordine M.A.I. consecutive în *ibidem*, ff. 216-224.

fizic să întocmească și să proceseze un număr atât de mare de documente într-un timp scurt, în condițiile în care trebuia să-și îndeplinească și atribuțiile uzuale. Cel de-al doilea, nici acesta, însă, în mod real prea semnificativ, consta în teama că îndepărtarea bruscă din aparat a unui număr atât de mare de angajați ar fi putut crea anumite dificultăți organizatorice și profesionale (mulți ofițeri evrei dețineau funcții de conducere, lucrau în dosare de urmărire sau de anchetă importante), care s-ar fi adăugat acelora cauzate deja de reorganizarea generală de la 1 martie 1960. După cum am văzut, unii șefi de structuri se bazau pe activitatea acestor angajați pentru a-și îndeplini sarcinile profesionale trasate de conducere.

În ceea ce privește cel de-al treilea considerent, suntem de părere că îndepărtarea graduală a angajaților evrei din Securitate s-a făcut avându-se în vedere în special faptul ca întreaga procedură să fie astfel desfășurată, încât să mascheze cât mai mult posibil realitatea, și anume aceea că era vorba despre o epurare pe criterii etnice. Mai exact, Drăghici și liderii Securității au folosit metoda înlăturării treptate (dar totale) a evreilor din Securitate în principal pentru a evita apariția unor eventuale acuze interne sau externe că era vorba de o măsură antisemită, cum practic și era. Ca o instituție de stat care aplica în mod obedient toate sarcinile trasate de puterea politică, Securitatea a fost întotdeauna foarte preocupată să-și disimuleze activitățile represive aferente deciziilor politice pe care trebuia să le transpună în practică. În speța de față, prin această relativă tergiversare, dar și prin alte măsuri, Securitatea încerca să ferească puterea politică de posibilele probleme de imagine (care puteau fi semnificative) create de acuzația că România promova decizii antisemite

În fapt, chiar dacă nu avem nicio dovadă directă în acest sens, credem că aceia care au ordonat ca procesul de epurare să se desfășoare ferm, dar nu brusc, au fost chiar liderii P.M.R., care, de la mijlocul anilor ’50, începuseră să fie mult mai atenți cu privire la modul în care erau reflectate în exterior deciziile politice interne și măsurile concrete de aplicare a acestora. Iar în cazul măsurilor privitoare la comunitatea evreiască, care beneficia de o supra-atenție și empatie internațională, cu atât mai mult s-a acordat o grijă aparte modului în care acest proces de epurare totală a evreilor din Securitate a fost implementat. Pe deasupra, după cum bine se știe, în acea perioadă conducerea politică a României purta tratative cu Israelul în vederea normalizării relațiilor diplomatice, fiind interesată mai ales de dezvoltarea colaborării economice.

Totodată, și cumva în siajul paragrafului anterior, tabloul trebuie completat și cu faptul că toate valurile de epurare a cadrelor de origine

evreiască din Securitate au fost dublate de valuri similare de epurare a angajaților evrei din celelalte structuri ale M.A.I. Aspectul trebuie puțin dezvoltat, deoarece anumite caracteristici concrete ale acestuia sunt în realitate parte integrantă a procesului de epurare totală a evreilor din Securitate. Astfel, pe parcursul valurilor amintite anterior, dar mai ales a celor din prima parte a perioadei, numeroși ofițeri de Securitate nu au fost direct trecuți în rezervă, ci au fost transferați la Miliție (imensa majoritate) sau la alte structuri din M.A.I. (Direcţia Generală a Arhivelor Statului, Direcţia Spate etc.) Pentru a evita eventuale acuze interne sau externe de antisemitism, conducerea Securităţii a încercat, astfel, să mascheze procesul de epurare etnică a evreilor din instituție, prin mutarea acestora în alte unități M.A.I., acțiune care putea fi ușor explicată ca fiind uzuală în politica de cadre a oricărui minister. Liderii Securităţii știau, însă, încă de la început faptul că mutarea acestor ofițeri în alte structuri ale M.A.I. avea să fie temporară, doar pentru câteva luni, după care urma inerent și implacabil trecerea lor în rezervă. În felul acesta, pe de o parte, valurile epurărilor din Securitate nu păreau a fi atât de substanțiale, pe de altă parte, responsabilitatea trecerii efective în rezervă a acestor cadre de Securitate era mutată asupra organelor de cadre ale structurilor din M.A.I. în care persoanele în cauză erau transferate.

Către finalul procesului de epurare a evreilor din M.A.I., șeful Miliției, gen.-mr. Staicu Stelian, începuse chiar să fie agasat de faptul că era efectiv obligat să dea afară ofițeri de Securitate evrei, doar pentru că aceștia fuseseră transferați cu puțin timp înainte la Miliție, deși se știa de la început că excluderea lor din M.A.I. era inevitabilă și trebuia transpusă în practică peste doar câteva luni. Astfel, la 6 februarie 1961, gen.-mr. Staicu a pus următoarea rezoluție pe un raport al Secției Cadre a D.R.M. Hunedoara, în care se propunea trecerea în rezervă a cpt. Löbll Herman, pe motiv că urmase un an la școala de rabini și că tatăl și toți frații lui fuseseră sioniști și emigraseră în Israel la finalul deceniului șase, aspecte cunoscute Direcţiei Cadre și în urmă cu câteva luni, când ofițerul fusese transferat de la Securitate la D.G.M.: „De acord cu propunerea ca ofiţerul să fie scos din cadrele Miliţiei. Este bine să fie rugat tov. Pateșan ca pe viitor să fie mutaţi unii tovi în Miliţie doar dacă au perspective de a rămâne la noi”[93]. Gen.-mr. Staicu știa și el foarte bine că toate carierele

[93] *Ibidem*, ff. 225-226.

evreilor în M.A.I. erau pecetluite, conștientizând acest aspect încă din 1959[94].

Întrucât Drăghici și col. Pateșan au știut de la început că toți angajații evrei din Securitate urmau să fie îndepărtați din aparat (cu câteva firave excepții), întreaga operațiune s-a redus practic la o simplă prioritizare și echilibrare a valurilor de epurare. Primele cadre care urmau a fi scoase din Securitate erau cele care aveau „pete” politice majore în biografie și care ridicau cel mai ușor suspiciunea neîncrederii politice (uneori întemeiată). Acestora li s-au adăugat cadrele ce puteau fi date afară prin trecerea în rezervă pe motive uzuale: vârsta și vechimea necesară pensionării, boli care permiteau pensionarea medicală, activitatea profesională complet nesatisfăcătoare, lipsa studiilor necesare funcției ocupate, comiterea unor dese abateri comportamentale etc.

Chiar dacă ordinele M.A.I. care statuau soarta fiecărui angajat au fost semnate de Drăghici, decizia finală vizavi de compunerea și forma valurilor de epurare i-a aparținut șefului Direcției Cadre, col. Pateșan Ioan. Drăghici doar verifica și aproba propunerile col. Pateșan, modificând extrem de rar soluția propusă de acesta. La rândul său, col. Pateșan își fundamenta propunerile pe baza materialelor înaintate de către angajații Serviciului I din Direcția Cadre, structura care se ocupa de personalul Securității, care trebuia să-i înainteze col. Pateșan un dosar cu mai multe documente de cadre: notarea anuală, referatul Secției Cadre regională, referatul Serviciului I, verificări suplimentare etc.

Toată această sumedenie de materiale mai mult îl încurca, însă, pe col. Pateșan, care era interesat doar de motivele care-i permiteau

[94] La 17 iulie 1959, Serviciul Cadre din D.G.M. – se pare la cererea Direcției Cadre – a întocmit un referat privind biografia și activitatea slt. Fris Sner, ofițer inspector prim la Serviciul Secretariat al D.G.M., cu propunerea de a fi trecut în rezervă deoarece tatăl acestuia „a avut servitori, pe care-i exploata”, doi unchi ai soției emigraseră în Israel, în 1947, iar până în 1952 – când deja era încadrat în Miliție – „frecventa, împreună cu părinții săi, Templul Coral și casa de rugăciuni”. Conducătorul D.G.M. nu înțelegea, însă, care erau motivele pentru care Direcția Cadre insista ca ofițerul să fie dat afară, întrucât era foarte mulțumit de activitatea profesională desfășurată de acesta. La 18 iulie 1959, gen.-mr. Staicu a pus următoarea rezoluție pe document: „Tov. Pateșan. Din referat nu se poate trage concluzia că trebuie scos din M.A.I. Eu vă rog ca dvs. să vedeți și celelalte probleme, pe care eu nu le cunosc în detaliu, și dacă sunt motive eu sunt de acord să fie scos”. Cu siguranță că gen.-mr. Staicu a fost „lămurit”, pentru că la 31 august 1959, prin Ordinul M.A.I. nr. 2.696, ofițerul avea să fie trecut în rezervă (idem, dosar nr. 7.370, vol. 33, ff. 786-789).

scoaterea respectivului angajat din Securitate (ca să nu mai reamintim faptul că, uneori, referatele de cadre lăudau activitatea angajatului respectiv, înșirau decorațiile și medaliile obținute sau chiar menționau că cel în cauză fusese recent promovat în funcție sau avansat în grad pentru rezultatele obținute). Prin urmare, pentru a simplifica lucrurile din punct de vedere birocratic-administrativ, întrucât din punct de vedere politic ele erau deja foarte clare, imediat după primul val de epurare (cel din 1 martie 1960), când col. Pateșan s-a lovit de „problema” amintită, la nivelul Serviciului I din Direcția Cadre s-a trecut la implementarea unei noi proceduri, care era, de altfel, banal de simplă: cadriștii redactau câte o fișă sumară pentru fiecare angajat evreu, de o filă (maxim două), în care erau trecute doar câteva date biografice (funcția, gradul, vârsta, studiile, profesia), după care erau înșirate exclusiv „problemele” biografice: legături cu organizațiile sioniste, rude în Israel sau în statele capitaliste, rude „burgheze” sau cu activitate „exploatatoare” (ușor de găsit, evreii activând, în general, în comerț sau în domeniul afacerilor private). Pe această fișă, care conținea uneori doar câteva rânduri, nu se făcea nicio propunere, având exclusiv rolul de a-l „orienta” rapid pe col. Pateșan asupra soluției. Abia după ce col. Pateșan lua decizia, se trecea la întocmirea materialelor de cadre aferente (în acord și cu soluția decisă: pentru trecere în rezervă, pentru pensionare, pentru pensionare medicală, pentru transfer la altă unitate M.A.I.).

Noul „sistem de lucru” al Direcției Cadre a fost pus în practică încă din aprilie 1960, pentru pregătirea valului din 31 mai 1960. Studiul materialelor de cadre aferente acestui val furnizează probe care, în opinia noastră, atestă faptul că încă de la început s-a pornit de la ideea epurării totale a evreilor din Securitate, cu aplicarea treptată sau mai exact în „etape”, ca să folosim terminologia Direcției Cadre. Astfel, toate ordinele M.A.I. din 31 mai 1960, de scoatere din Securitate a unor ofițeri evrei, sunt însoțite de două documente, ambele întocmite de Serviciul I din Direcția Cadre:

- fișa foarte scurtă cu „problemele” biografico-politice, datată aprilie 1960, pe care nu este făcută nicio propunere de către cadriștii Serviciului I;

- referatul uzual și extins de cadre, în care este precizată întreaga carieră a ofițerului, datat mai 1960, pe care, însă, se făcea propunerea de trecere în rezervă sau de mutare la altă unitate a M.A.I. Acest referat era avizat apoi, în mod oficial, de col. Pateșan și înaintat lui Drăghici spre aprobare, care semna ulterior și ordinul M.A.I. aferent.

Ceea ce ne-a atras atenția la toate fișele scurte aferente acestui val îl constituie faptul că pe fiecare dintre acestea este făcută câte o scurtă adnotare cu creionul roșu: „Etapa I”[95], pe care i-o atribuim col. Pateșan, singurul care putea lua o astfel de decizie, care fie a scris-o direct, fie a fost scrisă de un subordonat la indicația acestuia. Pentru șeful Direcției Cadre, epurarea etapizată a evreilor din Securitate începea abia acum, cadrele evreiești scoase la 1 martie 1960 încadrându-se în mod natural în numărul foarte mare de treceri în rezervă operate cu acel prilej (deși, după cum am observat, în cazul multora nu a fost deloc așa, fiind incluși pe „listele negre” tocmai pentru a se profita de context).

Procedura fiind, așadar, foarte mult simplificată, ea va fi utilizată pe parcursul întregului proces de epurare a evreilor din Securitate. Fișele scurte de cadre asupra cărora col. Pateșan amâna decizia erau raportate la valurile următoare, când li se adăugau alte noi fișe.

La 31 mai 1960 au fost scoși din Securitate, cu prioritate, ofițerii care aveau rude apropiate emigrate în Israel. Vom oferi și un exemplu aferent, care ni s-a părut a fi cel mai relevant prin incorectitudinea lui. Prin Ordinul M.A.I. nr. 2.225/31 mai 1960 a fost trecut în rezervă cpt. Feigl Ștefan, locțiitor al șefului Serviciului raional Sighișoara. Ofițerul avea state vechi de activitate în ilegalitate: membru U.T.C.dR. din 1930, „a activat la Ajutorul Roșu, strângând bani și alimente pentru tovarășii din închisori”, în anii ’30 a fost membru în sindicatul constructorilor din Târgu-Mureș și „a luat parte activă la organizarea muncitorilor din construcții pentru a participa la greve”. De asemenea, acesta avusese de suferit de pe urma politicii antisemite a autorităților horthyste: fusese internat trei ani într-un batalion de muncă obligatorie, iar fratele său murise la Auschwitz. După eliberarea Ardealului, s-a înscris imediat în P.C.R., „organizând gărzile populare în orașul Toplița, fiind însărcinat cu conducerea lor”. Încadrat în Siguranță în 1945, din 1950 a deținut continuu funcții de conducere în structurile teritoriale de Securitate. Referatul extins al Secției Cadre a D.R.M.A.I. Stalin, întocmit în mai 1960 și semnat și de col. Aranici, a fost utilizat ca suport pentru emiterea ordinului amintit de scoatere din Securitate, deși acesta pare mai degrabă conceput pentru promovarea ofițerului: „Este apreciat ca un ofițer bine pregătit profesional, are o orientare bună cu agentura, cunoaște ordinele și directivele M.A.I., obținând și rezultate mulțumitoare. În perioada cât a condus munca în cadrul raionului Sighișoara [1 mai 1958-31 iulie 1959, când suplinise cu delegație pe șeful raionului, plecat la studii în U.R.S.S. –

[95] Idem, dosar nr. 7.372, vol. 23, f. 46 *passim*.

n.n.] s-au recrutat mai mulţi agenţi utili muncii de Securitate. La fel, s-au deschis acţiuni informative şi de verificare, iar unele dintre ele au fost închise prin arestarea elementelor urmărite". Nefiind găsite „pete" în biografia și activitatea ofițerului, au fost avute în vedere rudele acestuia. Aflăm, astfel, că soția cpt. Feigl „a simpatizat mişcarea muncitorească, sprijinind Ajutorul Roşu", iar pe deasupra socrul lui „în trecut a fost luptător activ al partidului, pentru care fapt a fost de mai multe ori arestat".

Ei, dar acestea erau datele cuprinse în referatul din mai 1960, întocmit de cadriștii „fără viziune" de la regiune. „Adevărul", însă, îl aflăm din fișa scurtă, datată 23 aprilie 1960, redactată de ofițerii Serviciului I din Direcţia Cadre, care n-au găsit mai multe date decât cele cuprinse într-un singur rând: „Are o soră în Israel" (dacă au obosit căutând mult, măcar au terminat repede de scris). În cazul cpt. Feigl, fișa scurtă era de fapt un bilețel. Mai mult decât suficient, însă, pentru ca ofițerul să fie dat afară din Securitate, mai ales că bilețelul are și acum pe el adnotarea cu roșu: „Etapa I". Luminați de această indicație pe care i-o atribuim col. Pateșan, cadriștii de la D.R.M.A.I. Stalin au putut, peste numai o lună, să înlăture negura ce le acoperise ochii și să finalizeze, astfel, referatul de cadre în sensul dorit: „este propus [nu ni se spune de către cine și în ce calitate – n.n.] să fie scos din cadrele active ale M.A.I. și trecut în rezervă", iar „conducerea D.R.M.A.I. Stalin susţine propunerea [cui? – n.n.], întrucât ofițerul este depășit de sarcinile actuale ale organelor de Securitate şi nu are perspective de dezvoltare. De asemenea, are o soră plecată în statul Israel"[96]. Chiar dacă până atunci îl apreciaseră ca un ofițer care muncise continuu foarte bine, subit aveau să constate că „este depășit".

Tot numai un rând avea și fișa scurtă – bilețel referitoare la mr. Solomon Herşcu (al cărui caz l-am detaliat puțin mai sus, acesta fiind, anterior, retrogradat), datată tot 23 aprilie 1960: „Are un frate în Israel (face parte din armată)"[97]. Și mr. Rusu Mircea (Rosenthal Moise), anchetator prim la Direcţia a VIII-a, a fost trecut în rezervă la 31 mai 1960 pentru că avea o soră în Israel, dar și pentru circumstanța foarte agravantă că avea un frate vitreg și o soră emigrați în S.U.A. în... 1918. Referatul de cadre este elocvent: „nu s-a stabilit ca ofițerul sau celelalte rude apropiate să poarte corespondenţă cu rudele plecate în S.U.A. şi Israel", dar pentru că „a depășit limita de vârstă în grad și are rude plecate în S.U.A. și Israel,

[96] *Ibidem*, ff. 87-92.
[97] *Ibidem*, f. 105.

apreciem că nu mai poate lucra în M.A.I.”[98]. Nu ne este foarte clar cum depășise mr. Rusu limita de vârstă în grad, din moment ce fusese avansat maior abia la 31 decembrie 1959, dar se pare că atunci se trecuse peste acest „amănunt”, care, însă, în noul context, trebuia menționat, pentru a se da impresia unei uzuale treceri în rezervă.

Un alt caz care merită menționat este cel al cpt. Câmpeanu Mircea, lucrător operativ prim Biroul Inspecţii D.R.M.A.I. București, trecut în rezervă prin Ordinul M.A.I. nr. 2.227/31 mai 1960. În referatul întocmit de Direcţia Cadre din D.R.M.A.I. București și semnat și de col. Iani se arată că ofițerul avea mai multe rude emigrate în Israel, Franța și S.U.A., precum și rude cu activitate sionistă. Deși obţinuse rezultate foarte bune în muncă, fiind de mai multe ori decorat și premiat cu bani, ofițerul avea și anumite racile comportamentale (când a fost șef „folosea cuvinte jignitoare și pornografice”), fapt pentru care se propunea trecerea acestuia în rezervă[99]. Ceea ce dorim să reliefăm este faptul că acest referat a fost întocmit la 11 iunie 1960, așadar, după emiterea ordinului M.A.I., care trebuia să se fundamenteze tocmai pe acest referat de cadre. Mai exact, Drăghici a trecut în rezervă un ofițer pentru care nimeni nu făcuse o propunere oficială argumentată în acest sens, iar col. Iani a propus trecerea în rezervă a unui ofițer care deja fusese trecut în rezervă! În fapt, col. Pateșan a luat decizia scoaterii din Securitate a cpt. Câmpeanu – și Drăghici a aprobat-o – doar pe baza fișei scurte, din aprilie 1960, cu adnotarea „Etapa I”, și nu a mai așteptat ca Secția cadre regională să înainteze actele uzuale. Nu ne-am mira ca, în realitate, col. Iani să fi fost informat de scoaterea din Securitate a subordonatului său abia după ce aceasta se produsese deja, în momentul în care i se ceruse să întocmească actele aferente, chiar dacă acestea erau post-datate.

Un caz de reținut este și acela al mr. Stoleru Iancu, locțiitor șef pentru spate al șefului D.R.M.A.I. Constanța, trecut în rezervă în valul din 30 iunie 1960, prin Ordinul M.A.I. nr. 2.339. Având o funcție de conducere superioară, acesta a sesizat foarte repede faptul că noua viziune politico-ideologică a conducerii partidului asupra comunității evreiești din țară urma să fie însușită în scurt timp și de conducerea Securităţii, care va acționa în consecință. Tocmai de aceea, mr. Stoleru, cunoscând faptul că biografia sa ridica probleme din acest punct de vedere (în 1933 se înscrisese în Bethar, dorind să emigreze în Palestina, dar după un an se retrăsese, renunțând la idee; avea rude apropiate care depuseseră cereri de

[98] *Ibidem*, ff. 46-51.
[99] *Ibidem*, ff. 98-102.

emigrare în Israel), a încercat să prevină luarea unor preconizate măsuri de sancționare împotriva sa. Drept urmare, ofițerul a ales calea pe care o promova continuu morala proletară: expunerea deschisă a problemelor sale de cadre și adoptarea unei atitudini critice față de toate rudele sale care doreau să emigreze, chiar dacă erau rude de rangul I. În referatul de cadre se arăta că ofițerul avea doi frați și două surori ce emigraseră în Israel la finalul anilor '40, precum și o soră care își depusese actele de emigrare în 1958; ba mai mult: „De menționat este faptul că ofițerul a luat poziție față de plecarea fraților și surorilor sale, condamnând atitudinea acestora. În 1958 a înaintat un raport la conducerea Direcției Cadre, prin care cerea să nu se aprobe plecarea sorei sale care mai este în țară și care a depus actele de plecare în Israel"[100]. Însă, oricât de mult conformism politic dovedise ofițerul (mergând până la dezicerea de propria familie), decizia de scoatere din Securitate nu putea fi evitată, poate cel mult amânată, tocmai de aceea toate actele pentru epurarea acestuia au fost întocmite în aprilie (fișa scurtă – e de reținut și faptul că în aceasta nu se spunea absolut nimic despre atitudinea acuzatoare a ofițerului față de rudele sale), respectiv mai 1960. Dar, este posibil ca șeful Direcției Cadre să fi considerat că acesta merita să fie recompensat cu păstrarea în Securitate pentru încă o lună, astfel că ofițerul nu avea să fie selectat pentru „Etapa I".

O atitudine partinică oarecum similară a avut și lt. maj. Weisz Ladislau, ofițer la Biroul „T" D.R.M.A.I. Timișoara, care a primit aceeași recompensă: a fost dat afară din Securitate la 30 iunie 1960, nu la 31 mai 1960, cum erau pregătite inițial actele. Biografia ofițerului era impecabilă, la fel și cea a rudelor sale directe, cu excepția soției, care avea doi frați emigrați în Israel și alți trei care depuseseră cereri de emigrare în 1958. Sesizând din timp pericolul, acesta încercase să pareze lovitura la care se aștepta, după cum consemnau cadriștii D.R.M.A.I. Timișoara în mai 1960: „În luna octombrie 1959, ofițerul a raportat Secției Cadre și conducerii direcției neînțelegerile din cadrul familiei din cauza rudelor soției sale. În discuția avută cu ofițerul s-a constatat că este hotărât să divorțeze de soție pentru faptul că nu l-a înțeles și menține legături atât cu frații plecați, cât și cu cei care au cerut să plece. Și în prezent ofițerul este pe aceeași poziție și intenționează să divorțeze"[101]. Nu știm care a fost traiectul familial al ofițerului după acest moment, dar sperăm că viața acestuia a revenit la normal după ce n-a mai contat ce făceau rudele soției (deși există și

[100] *Ibidem*, vol. 24, ff. 148-152.
[101] *Ibidem*, ff. 234-237.

posibilitatea ca trecerea în rezervă să-i fi accentuat și mai mult gradul de enervare, cauzat de faptul că soția nu renunțase total la legăturile cu frații săi).

Cpt. Waxman Samoil, locţiitor al şefului Secţiei a III-a din cadrul D.R.M.A.I. Suceava, a avut, însă, o carieră mai lungă în Securitate, fiind dat afară abia la 31 decembrie 1960. Membru U.T.C.dR. din 1941, condamnat în ianuarie 1944 la șapte ani muncă silnică pentru activitate pro-comunistă, în august 1944 „fiind eliberat din închisoarea Caransebeş, a venit în Bucureşti și s-a înrolat în Gărzile Patriotice, cu care a luat parte la acţiunile întreprinse de partid"; în 1945 „a fost trimis de partid să lucreze la Siguranţă, unde a luat parte la depistarea rămășițelor trupelor nemţeşti refugiate în munţi, cu care ocazie a dovedit atașament și curaj", fiind apoi promovat continuu, pentru că „este apreciat ca un element cinstit, hotărât, cu dragoste și putere de muncă, are experienţă în munca de Securitate, se descurcă cu uşurinţă în problemele de care răspunde și în special de problema legionară, iar prin măsurile propuse a dus la lichidarea unui număr de trei grupări contrarevoluționare și două acţiuni informative, (...) în prezent, ofiţerul lucrează (...) o acţiune informativă de grup, care urmează a fi lichidată prin arestarea elementelor urmărite", decorat de mai multe ori și premiat cu bani. Ofițerul avea, însă, un unchi emigrat în Israel, iar surorile sale „sunt înscrise să plece definitiv în statul Israel". În această privință, ofițerul se dovedea mai atașat regimului comunist decât surorilor sale, fiind transformat într-un autentic „om nou": „A dus muncă de lămurire pentru a le împiedica plecarea în Israel, fapt pentru care a încercat să intervină pe lângă organele M.A.I.". Mai exact, acesta a încercat să-și folosească relațiile din Securitate pentru a bloca aprobarea cererilor de emigrare depuse de surorile sale. Fiind evreu, nimănui nu i-a mai păsat de trecutul său de ilegalist, de buna activitate profesională depusă (chiar împotriva legionarilor, considerați de puterea politică a fi cei mai periculoși inamici politici interni) sau de atitudinea partinică a acestuia din momentul respectiv, concluzia cadriștilor fiind foarte clară: „nu prezintă încrederea politică necesară pentru a fi menținut pe mai departe în M.A.I."[102].

După ce, în anul 1960, a fost operată o epurare masivă și de anvergură, cvasitotală, în rândul angajaților evrei care dețineau funcții de execuție sau posturi de conducere inferioare sau secundare, în prima jumătate a anului 1961 au fost scoase din Securitate aproape toate cadrele evreiești ce dețineau funcții superioare de conducere, la nivel central și

[102] *Ibidem*, vol. 36, ff. 249-252.

regional. Întrucât beneficiem de faptul că fișele biografice ale majorității acestora au fost deja pe larg și foarte bine detaliate și analizate de Nicolae Ioniță în studiile sale[103], nu vom mai insista asupra acestora. Menționăm doar faptul că unii dintre ofițeri, mai exact șefii de unități centrale și regionale (precum col. Holingher Isidor – șeful Direcției II Contraspionaj, col. Breban Iosif – șeful D.R.M.A.I. Cluj, col. Ștrul Mauriciu – șeful D.R.M.A.I. Ploiești, col. Senater Moise – loctiitor al șefului D.R.M.A.I. București), au fost la rândul lor implicați în epurarea subordonaților de origine evreiască, semnând fără ezitare referatele întocmite de structurile de cadre din subordine, în care se propunea ca respectivii angajați să fie scoși din Securitate. Și au făcut-o la timp și conformist, deși credem că sesizau foarte bine care era țelul final al operațiunii. Cum fiecare dintre aceștia aveau, în mare, „probleme" de cadre similare cu acelea ale subalternilor pe care-i propuneau pentru îndepărtarea din Securitate[104], ne-am mira ca ei să nu-și fi pus întrebarea: dacă puterea politică nu mai

[103] A se vedea: *Fișe biografice ale șefilor de direcții centrale din Securitate, în anii '60*, în „Caietele C.N.S.A.S.", anul II, nr. 1 (3)/2009, pp. 103-117; *Fișe biografice ale șefilor unităților centrale ale Securității de la sfârșitul anilor '50*, în Idem, anul II, nr. 2 (4)/2009, pp. 183-207; *Fișe biografice ale șefilor direcțiilor regionale de Securitate de la sfârșitul anilor '50*, în Idem, anul III, nr. 1 (5)/2010, pp. 7-59; *Fișe biografice ale șefilor direcțiilor regionale de Securitate din anii '60*, în Idem, anul V, nr. 1-2 (9-10)/2012, pp. 149-189; *Fișe biografice ale șefilor direcțiilor regionale de Securitate din anii '60 (II)*, în Idem, anul VI, nr. 1-2 (11-12)/2013, pp. 83-141.

[104] Spre exemplu, col. Holingher știa foarte bine ce-l aștepta, deoarece, la 30 noiembrie 1960, fusese dată afară din Securitate soția sa, lt. maj. Holingher Margareta, ofițer la Serviciul „T", căreia nu i se imputase absolut nimic din punct de vedere personal, decât faptul că era soția col. Holingher: întregul referat în care se propunea trecerea în rezervă privea numai abaterile șefului Direcției a II-a (A.C.N.S.A.S., fond D.M.R.U., dosar nr. 7.375, vol. 35, ff. 186-188). Atitudinea din 1960-1961 a col. Holingher față de co-etnicii săi nu era, însă, o surpriză, atestând doar faptul că era „recidivist". Conform referatului de cadre în urma căruia a fost trecut în rezervă, acesta se remarcase prin zelul său conformist în timpul deportării în lagărul de la Tighina, fapt pentru care fusese recompensat, fiind numit șef al unui detașament de evrei puși la muncă obligatorie: făcea controlul strict al muncii deținuților și, dacă nu se îndeplinea norma, „oprea oamenii să meargă la masă" și făcea liste negre cu cei în cauză, care erau pedepsiți ulterior de conducerea lagărului; „avea un ciomag cu care bătea pe evreii care nu munceau bine"; „cunoscut ca omul de încredere al comandantului, slt. Iancu Teodorescu"; victimele din rândul evreilor „care au suferit după urma lui au făcut multe note informative la conducerea partidului, iar mai târziu la conducerea M.A.I." (A.C.N.S.A.S., fond Cadre, dosar nr. 33, ff. 22-23).

avea încredere politică în niște simpli executanți, cum ar putea să aibă în ocupanții unor funcții superioare de conducere? Tocmai de aceea, opinăm că, pe undeva, și-au meritat soarta.

În primele etape din anul 1960 au fost scoase din Securitate absolut toate cadrele care făcuseră parte din organizații sau asociații sioniste (reale sau nu, deoarece pentru Securitate toate organizațiile evreiești erau sioniste). Desigur, unele dintre acestea erau de dreapta (precum Bethar), iar altele erau considerate ca având legături strânse cu statele capitaliste (cum ar fi Joint). De asemenea, anumite cadre fuseseră active în organizațiile sioniste inclusiv până în anul 1948 sau, foarte rar, chiar și după acest an. Pe când activaseră în aceste organizații sioniste, unii angajați din Securitate urmaseră chiar cursuri de pregătire pentru emigrare, participaseră la tabere în acest sens sau se înscriseseră pe listele pentru plecare, fiind, așadar, deciși să plece în Palestina/Israel, opțiune la care apoi renunțaseră din diverse motive. Prin urmare, considerăm firesc ca, în cazul anumitor angajați evrei din Securitate, să fi existat suspiciuni, normale și uzuale în orice serviciu de informații, referitoare la fidelitatea acestora și la posibilitatea ca, fiind ideologic apropiați de sionism în trecut, aceștia să fie atrași mai ușor în desfășurarea unor acțiuni de spionaj în favoarea statului israelian, cu atât mai mult cu cât unii dintre aceștia aveau diverse rude emigrate în Israel. Suspiciunile – mari sau mici – trebuia, însă, înlăturate sau confirmate/accentuate prin verificări adâncite în acest sens și nu prin epurare în bloc, cum a procedat conducerea Securității în cazul evreilor.

Alți ofițeri avuseseră contacte foarte scurte cu organizațiile sioniste și asta cu câteva decenii în urmă chiar, în perioada interbelică, iar mulți dintre ei fuseseră atrași de organizațiile sioniste de stânga (îndeosebi de Hașomer Hațair). În niciunul dintre documentele de cadre aferente ordinelor M.A.I. de scoatere din Securitate nu se preciza, însă, faptul că organizațiile sioniste în cauză își desfășuraseră activitatea în mod legal în aproape toată perioada interbelică și până la finalul anului 1948, când P.M.R. le va stopa activitatea, catalogând sionismul drept inamic ideologic. Între 1945 și 1948, aceste organizații fuseseră legale, multe aveau o orientare politică socialistă, unele chiar comunistă, câteva fiind chiar încurajate de către partid (reamintim că în 1946 Mișmar, partidul politic al Hașomer Hațair, a candidat electoral pe listele B.P.D., fiindu-i „ales” un deputat). Practic, acestor cadre li se imputa, uneori după zeci de ani, faptul că în trecut făcuseră parte din niște organizații la care nimeni nu le interzisese să adere. Ca să nu mai vorbim de faptul că le-a fost culpabilizată aderența la organizații sioniste în perioada interbelică, când

etnicii evrei trebuia să facă față antisemitismului deschis și virulent promovat public de mai multe formațiuni politice, vectori politici și de presă, oameni de cultură, fiind, așadar, firească opțiunea lor de a se atașa unor asociații create de comunitățile lor. De asemenea, li se reproșa și faptul că în interbelic, pe când erau tineri, unii viitori ofițeri de Securitate frecventaseră tabere sau cursuri de pregătire în vederea emigrării în Palestina, ca și cum dorința acestora de plecare din România nu ar fi fost absolut normală în condițiile în care în țară erau continuu supuși la atacuri antisemite, care nu de puține ori luau forme fizice violente. După cum vedem, în perioada 1959-1961 puterea politică vitupera propagandistico-ideologic, public, împotriva „regimurilor fasciste" din perioada interbelică, dar reținea ca o culpă faptul că anumiți minoritari etnici doriseră să plece din țară.

Se ignora, de asemenea, și faptul că, în aceiași perioadă interbelică, opțiunile politice ale etnicilor evrei fuseseră oricum foarte limitate, fiind deseori reduse doar la formațiunile aparținând etniei, deoarece partidele politice românești (excluzându-le, desigur, pe cele de extremă dreaptă) promovaseră rareori sau deloc discursuri publice de atragere reală a evreilor în rândurile lor. P.C.dR. a fost, practic, singurul partid politic – ilegal, însă – care a proclamat deschis și convingător renunțarea la discriminările etnice în ceea ce privea primirea și promovarea în partid (din acest punct de vedere, P.C.dR. s-a dovedit a fi mult mai democratic și mai avansat politic decât toate celelalte partide din epoca respectivă).

Mai sus ne-am referit la atitudinea față de cadrele care aderaseră în trecut la diverse organizații sioniste ce desfășurau o activitate ideologică relativ intensă și uneori chiar politică. Însă, multor angajați evrei din Securitate le-a fost imputat faptul că în tinerețe aderaseră la organizația Maccabi, deși se știa foarte bine că aceasta desfășurase cu predilecție activități sportive, de care era firesc să fie atras orice tânăr. Spre exemplu, lt.-col. Zalman Marcu, locțiitor șef Serviciu IX Direcția a II-a Contraspionaj, a fost trecut în rezervă la 31 octombrie 1960, oficial din două „motive": „a făcut parte dintr-o organizaţie sionistă şi, fiind un om fricos, a abandonat munca de U.T.C.". Organizația sionistă în cauză era Maccabi, pe care o frecventase în anii 1933 și 1934, agravant fiind faptul că „a făcut parte şi din echipa de fotbal a acestei organizaţii". De asemenea, „teama față de dușman" o dovedise în 1935, an în care avuse totuși curaj să se înscrie în U.T.C.dR., o organizaţie politică ilegală, și chiar „a luat parte la unele acţiuni întreprinse"; după 25 de ani, însă, avea să se afle faptul că „s-a dovedit a fi fricos şi muncea fără elan" (era precizat, totuși, „amănuntul" că în anul 1936 fusese arestat câteva zile și bătut zdravăn la

Siguranță pentru că activa în U.T.C.dR.). Multitudinea de decorații primite pentru activitatea foarte bună depusă în Securitate în ultimii ani a pălit cu totul în fața unui presupus moment de teamă și a unui meci de fotbal jucat în urmă cu două decenii și jumătate. Ce-i drept, avea și ceva veri îndepărtați emigrați în Israel și chiar o rudă apropiată stabilită în S.U.A. (un unchi emigrat la „imperialiști" în anul... 1907)[105].

Desigur, acestea nu erau probleme pe care ideologia marxist-leninistă să nu le poată rezolva, mai ales că, în practică, ea trebuia aplicată „dialectic și creator". Chestiunea a fost tranșată extrem de simplu: evreii care avuseseră legături cu organizațiile sioniste până la finalul anului 1948 se făceau vinovați de deviere ideologică, mai exact de apropiere de ideologia „imperialistă", din simplul motiv că așa stabilise, posterior, conducerea P.M.R., în amintita *Rezoluție în problema națională*, făcută publică la 12 decembrie 1948.

Spre exemplu, în biografia unui ofițer dat afară în 1960 era notat faptul că fusese membru al asociației sportive Maccabi (1938-1939) și apoi al organizației Hașomer Hațair (1940 și 1946-1947). Când i-au fost imputate aceste aderențe din trecut, ofițerul avea să replice, spunând că Hașomer Hațair era o organizație de stânga, ceea ce era adevărat, dar nu și pentru dialecticienii de la Cadre: „Acest lucru nu este adevărat, deoarece în urma publicării rezoluției Biroului Politic al C.C. al P.M.R. în problema națională (decembrie 1948) – care a demascat caracterul naționalist-burghez al organizațiilor sioniste, ca instrument al agenturii imperialiste – (...) prin activitatea și scopurile urmărite toate organizațiile sioniste, indiferent cum se intitulează și cum își prezintă programul, reprezintă interesele burgheziei evreiești reacționare, sunt agenturi ale imperialismului și în primul rând ale celui american, ale căror ordine și acțiuni dușmănoase le execută". Clar ca bună ziua: nu conta absolut deloc ce fel de activitate au depus asociațiile sioniste din moment ce puterea politică a decis că absolut toate erau „agenturi imperialiste". „Agenturi" deghizate, se pare, cu mai multe rânduri de măști, din moment ce câteva citau frecvent în programele lor din Stalin și Lenin – precum am arătat că făcea Borochowa (ce-i drept, în anii '60, după Raportul secret al lui Hrușciov, nu mai dădea așa bine să spui că-n '45 frecventai o asociație care-l adula pe Stalin, pe deasupra și sionistă). Revenind la ofițerul nostru și privindu-i trecutul din această perspectivă, ne apare evident acum că își meritase soarta, din moment ce comisese o gravă deviere politico-ideologică... în '38-'40 aderase la organizații sioniste, ignorând voit faptul

[105] A.C.N.S.A.S., fond D.M.R.U., dosar nr. 7.372, vol. 35, ff. 67-71.

că, în ’48!, partidul avea să condamne activitatea acestora, el trebuind să fie mulțumit că beneficiase de clemență timp de 12 ani (ofițerul își recunoscuse onest trecutul încă de la verificările din 1949).

Pe deasupra, în imensa majoritate a cazurilor (cu mici excepţii), apartenenţa în trecut la o organizaţie sionistă sau participarea la activităţile acestora erau binecunoscute de mulţi ani de către organele de cadre ale Securităţii, fiind recunoscute deschis de către angajaţii în cauză în toate autobiografiile pe care fuseseră obligaţi să le scrie. Până în anul 1959 absolut nimănui nu îi păsase în mod real de aceste chestiuni. Totul s-a schimbat, însă, radical în momentul în care puterea politică a decis că nu mai putea avea încredere politică în cetăţenii evrei. Tocmai de aceea, opinăm că, de cele mai multe ori, motivarea deciziei de înlăturare din Securitate a unui angajat pe baza faptului că în trecut aderase la o organizaţie sionistă era un pretext minimal, care să mascheze cât de cât faptul că acea persoană era dată afară din Securitate pentru simplul motiv că era etnic evreu.

La 31 ianuarie 1961, prin Ordinul M.A.I. nr. 1.178, a fost trecut în rezervă cpt. Cohn Idel, locţiitor şef birou Serviciul VII, Direcţia a III-a, căruia i se imputa faptul că, în 1944, după eliberare, „împreună cu alţi colegi de liceu a mers timp de două săptămâni la sediul organizaţiei sioniste Gordonia din Bacău, unde se organizau diverse activităţi și reuniuni”. În continuare era menționat faptul că imediat după aceea se alăturase organizaţiilor U.T.C. şi U.A.E.R. În plus, activitatea acestuia în Securitate era apreciată („De la început a manifestat interes și pasiune în cunoașterea obiectivelor ce i s-au încredinţat. Datorită orientării şi iniţiativei în muncă, a reușit să se edifice într-un timp scurt asupra problemelor de muncă și să obţină rezultate pozitive”), motiv pentru care în 1959 fusese promovat şef birou cu delegaţie, „funcţie în care a reușit să obţină unele rezultate bune şi în majoritatea cazurilor să dea indicaţii corespunzătoare subalternilor” (printre altele, lucra personal D.U.I.-rile Mihai Șora – dosar deschis chiar de el pe baza „suspiciunilor” rezultate din anchetarea lui Constantin Noica[106] – și Leon Kalustian – pe care l-a supravegheat informativ ca „anticar clandestin”, urmărire finalizată cu trimiterea în judecată și condamnarea la 8 ani de detenție[107]). Ca „pete” biografice, se mai reținea faptul că un unchi de-al ofițerului emigrase în Israel în 1947 și că „a întreţinut relaţii sentimentale cu o colegă de serviciu” (ofițerul fiind necăsătorit). În referatul de cadre care a stat la

[106] Idem, fond Informativ, dosar nr. 2.003, vol. 1, ff. 33-41.

[107] Idem, dosar nr. 234.654, vol. 1, ff. 2-3, 9-12.

baza Ordinului M.A.I. amintit, cele două săptămâni în care frecventase Gordonia s-au transformat în aderență totală la asociație („a făcut parte dintr-o organizaţie sionistă"), deși nu reieșea de nicăieri că fusese înscris în aceasta[108].

În exemplele date până acum am prezentat aproape numai cazuri de ofițeri care obținuseră rezultate profesionale bune și foarte bune, decorați, premiați, promovați etc. și care nu comiseseră niciun fel de abateri. Am făcut-o, însă, cu scopul de a arăta discrepanța existentă între faptul că aceștia fuseseră dați afară din motive nesustenabile în mod real, în vreme ce, cu siguranță, șefii lor direcți și chiar conducerea Securităţii aveau nevoie de rezultatele muncii acestora, în vederea îndeplinirii atribuțiilor la un nivel cât de cât acceptabil. Datele oferite până acum nu trebuie să ne ducă în niciun caz cu gândul la faptul că toate cadrele cu origini evreiești erau în acest fel și că în Securitate nu au existat și angajați evrei incompetenți, indolenți, complet depășiți profesional sau care prezentau grave abateri comportamentale.

Precizarea am făcut-o doar în scopul de a susţine că, în opinia noastră, anumite cadre cu origini evreiești ar fi fost oricum înlăturate din Securitate – mai devreme sau mai târziu –, iar faptul că în 1960 și 1961 s-a înfăptuit epurarea totală a evreilor din instituție a oferit doar prilejul sau cel mult a grăbit scoaterea acestora. Mai exact, înlăturarea evreilor din Securitate trebuie analizată ţinând cont și de cadrul mai amplu al politicii generale de cadre aplicate în acea perioadă de liderii Securităţii. Pentru că analizăm un proces de înlăturare din instituţie, este evident faptul că trebuie să avem în vedere cu predilecţie considerentele generale de care se ţinea cont în acea vreme, în momentul în care se lua decizia scoaterii din Securitate a unui angajat. Iar acestea nu sunt prea greu de decelat, întrucât la 1 martie 1960 tocmai fusese operată o reducere semnificativă a numărului cadrelor Securităţii, iar referatele de cadre întocmite celor înlăturați ne oferă o foarte bună imagine asupra tipurilor de angajați pe care Drăghici, col. Pateșan și liderii instituţiei nu-i mai agreau în Securitate.

Aceştia pot fi împărţiţi în trei categorii principale, pe care le vom menționa în ordinea în care apreciem că au fost prioritizate de către decidenţii momentului:

- cadre care comiseseră abateri comportamentale grave;
- cadre incompetente, indolente sau care comiseseră abateri profesionale;

[108] Idem, fond D.M.R.U., dosar nr. 7.375, vol. 11, ff. 353-355.

- cadre care nu îndeplineau nivelul minim de studii solicitat sau care depășiseră vârsta minimă în grad, stabilită de regulament.

În opinia noastră, toţi angajaţii Securităţii care se încadrau într-una dintre aceste trei categorii aveau cariera pecetluită, scoaterea lor din Securitate fiind inerentă, dar nu neapărat și iminentă. Faptul că nu era iminentă la modul global se datora unui singur motiv: numărul cadrelor care ar fi trebuit înlăturate din Securitate pentru aceste lipsuri era atât de mare, încât în niciun caz operaţiunea nu se putea face în bloc și nici măcar gradual (sau pe „etape”), deoarece ritmul încadrărilor nu putea fi mărit într-atât de mult, încât să acopere aceste mari goluri (ne referim, desigur, la încadrări superioare calitativ, pentru că, altfel, nu era deloc greu ca cei scoși să fie înlocuiţi cu angajaţi cu aceleași „aptitudini”), suplimentar acelora create de pensionări. Politica de cadre fiind axată, așadar, pe înlăturarea angajaţilor care aparţineau acestor categorii, decizia de epurare totală a evreilor din Securitate a oferit doar prilejul pentru îndepărtarea în bloc a cadrelor evreiești care corespundeau celor trei tipare, decizie care era inevitabilă. Facem aici precizarea că, dacă angajații români care se încadrau în aceste categorii au fost îndepărtați treptat din Securitate, pe parcursul mai multor ani, nu de puține ori după aproape un deceniu, cadrele evreiești din categoriile amintite au fost scoase în totalitate din Securitate pe parcursul unui singur an: 1960.

Încă din 1953, după doar un an de acomodare în fruntea M.A.I., Drăghici a semnat fără ezitare ordinele de scoatere din Securitate a angajaților vinovați de abateri comportamentale majore. Persoană care – printre puţinii din conducerea P.M.R. – chiar își trăia viaţa strict în baza normelor moralei proletare și a eticii comuniste (ne referim la aspectele familiale și la cele formale și de suprafață, pentru că, altfel, nu ezita să dea frâu liber pornirilor sale represive), Drăghici nu agrea absolut deloc ofiţerii care întreţineau notorii relaţii extraconjugale, șantajau femei pentru a beneficia de favoruri sexuale, comiteau violuri sub acoperirea instituţiei în care lucrau ori a funcţiei pe care-o deţineau, se compromiteau grav prin beţii repetate, făcându-se de râs în public, profitau material cu grosolănie, făcând uz de instituția în care lucrau etc. Rare erau cazurile în care un referat de cadre ce cuprindea astfel de aspecte să ajungă la Drăghici și acesta să nu semneze imediat ordinul de trecere în rezervă a respectivului angajat.

Desigur, indiferent de personalitatea lui Drăghici, astfel de personaje nu aveau ce căuta într-un serviciu de informaţii, iar printre evreii daţi afară din Securitate în 1960-1961 nu puţini au fost cei care aveau și astfel de comportamente și, ca atare, considerăm că oricum ar fi fost

scoși rapid din aparat (eventual cu o amânare de doi-trei ani), indiferent dacă erau evrei sau nu. Putem oferi foarte multe exemple, însă, spaţiul nu ne permite şi preferăm să ne folosim în argumentaţie de unul dintre studiile deja publicate, care se referă integral la un astfel de caz, mai exact cel al mr. Deitel Ernest, șeful Serviciului II Contraspionaj din cadrul D.R.M.A.I. Stalin, trecut în rezervă printre primii evrei, la 1 martie 1960[109]. Nu de puține ori, ordinul M.A.I. prin care acești angajați erau dați afară conținea și adăugarea că cei în cauză nu aveau să beneficieze de dreptul la ajutor unic (care se acorda uzual celor trecuți în rezervă), o sancțiune suplimentară și finală, pe care Drăghici o dădea tuturor cadrelor cu un astfel de comportament, indiferent de originea lor etnică.

O altă categorie de cadre ale Securităţii vizată global de Drăghici pentru îndepărtarea din instituție era reprezentată de cadrele ce dădeau dovadă de incompetență, lene, dezinteres total față de muncă, precum și de acelea care comiteau abateri profesionale repetate sau grave. Conducătorul M.A.I. înțelesese foarte bine că Securitatea, cu astfel de angajați, cu care abia reușea să-și îndeplinească parțial și minimal obiectivele informativ-operative trasate de puterea politică, nu ar fi putut niciodată să atingă parametrii superiori de performanță și cu atât mai puțin să îndeplinească sarcinile tot mai extinse și mai complexe, pe care le reclama noul context politico-economico-cultural intern și extern. Procesul de înlăturare din Securitate a acestor tipuri de angajați a început lent, încă de la mijlocul deceniului șase, dar a fost accelerat în deceniul șapte, atingând apogeul în 1968, când s-a profitat de contextul oferit de reorganizarea Securităţii, determinată de noua organizare administrativ-teritorială a ţării. În acest context, credem că nici cadrele de origine evreiască care făceau dovada unor astfel de „calități profesionale" nu ar mai fi putut rămâne în instituție decât cel mult temporar. Dacă n-ar fi fost evrei, pentru respectivii angajaţi s-ar fi putut cel mult amâna cu câțiva ani – maxim un deceniu – momentul aplicării deciziei de scoatere din Securitate, dar nu și evitarea acestuia.

O a treia categorie de angajați a căror carieră în Securitate ajunsese practic la final a fost cea a cadrelor cărora nu li se putea reproșa nimic din punct de vedere comportamental și nici măcar din punct de vedere profesional, dar care nu aveau studiile civile necesare funcției pe care o ocupau, erau plafonate, afectate de rutină, înaintate în vârstă, depășiseră vechimea în grad, nu aveau studii de Securitate și nici studii

[109] Valentina Glăjar, *Mărirea și decăderea unui ofițer de Securitate: biografia arhivată a lui Samuel Feld*, în „Caietele C.N.S.A.S.", nr. 20/2017, pp. 137-162.

politice etc. În această categorie se încadrau mulți dintre angajații evrei, din mai multe motive: fuseseră încadrați imediat după 1945 și până cel târziu în 1950, fiind, așadar, printre cei mai vechi în Securitate; mulți nu aveau studiile civile și profesionale necesare (din motive ideologice de clasă, fuseseră angajați cu preponderență etnici evrei proveniți mai mult din „ulița evreiască”, decât din rândul claselor mai înstărite) și nici nu au mai avut apoi ocazia să și le completeze; fiind printre primii angajați în Siguranță/Securitate, erau și printre cei mai înaintați în vârstă, plafonați profesional și, totodată, și printre cei care nu mai apucaseră să urmeze studii politice sau de Securitate. Singurul lor atu îl constituia experiența în muncă, dar și acesta era doar în plan teoretic, întrucât, în anii ’60, pentru a controla situația informativ-operativă tot mai complexă, metodele de acțiune ale Securităţii au început să se schimbe radical și, implicit, și mijloacele prin care erau transpuse în practică. Acum era nevoie de ofițeri capabili să gândească și să execute combinații informative complexe și elaborate, să recruteze prin persuasiune informatori de valoare (intelectuali, universitari, oameni de știință), să cunoască limbi străine. Treptat, au câștigat teren metode represive mult mai insidioase, dar la fel de eficiente, precum avertizarea sau demascarea publică, pentru a căror punere în aplicare era, însă, nevoie de cadre capabile s-o facă în mod eficient, de angajați cu o bună pregătire cultural-profesional-politică, cunoscători de limbi străine. Multe dintre vechile cadre, pentru care astfel de metode erau cu totul noi și care nici nu aveau calitățile cerute, erau în mod evident depășite profesional, motiv pentru care, la începutul anilor ’60, conducerea Securităţii a inițiat un proces de trecere a acestora în rezervă. Teoretic, toate cadrele de acest gen urmau să fie scoase din Securitate, însă, procesul a fost foarte mult tergiversat din simplul motiv că ritmul noilor încadrări abia acoperea ritmul trecerilor în rezervă ale angajaților din primele două categorii, cărora li se adăugau și pensionările uzuale. Prin urmare, revenind la etnicii evrei care făceau parte din aceste categorii, opinăm că și aceștia ar fi fost scoși cu siguranță din Securitate înainte de pensionare, chiar și dacă nu ar fi fost evrei, însă ar fi avut mai multe șanse să mai fi fost menţinuţi ani buni în instituție (raportat la cei din cele două categorii anterioare).

În afara angajaților care fuseseră membrii activi în diversele organizații sioniste politice, a existat și o a doua categorie de cadre evreiești din Securitate asupra cărora se puteau ridica suspiciuni îndreptățite de lipsă de încredere, ce puteau merge până la adoptarea deciziei de îndepărtare a acestora din instituție. Ne referim la acei angajați care aveau rude apropiate în statele capitaliste și mai ales la aceia care

corespondau cu acestea. Credem că pentru orice serviciu de informații care are un astfel de angajat este legitim să se pună întrebarea dacă nu cumva serviciile rivale din statele în care locuiesc rudele acestuia se folosesc de acestea din urmă pentru a-l atrage pe respectivul angajat la o colaborare informativă. În cazul cadrelor evreiești din Securitate problema era accentuată de faptul că în cvasi-majoritatea lor acestea aveau multe rude apropiate (inclusiv de gradul I) emigrate îndeosebi în Israel, dar și în S.U.A., Franța sau în alte state capitaliste, fapt firesc, dacă avem în vedere valul de emigrare masivă a evreilor din România din perioada 1945-1951. Tot firesc și inerent era și faptul că de multe ori cei plecați mențineau relațiile cu rudele rămase în România (prin schimburi reciproce de scrisori, dar și prin trimiterea a diverse pachete cu felurite ajutoare – de regulă, medicamente). Cum Securitatea cenzura întreaga corespondență cu exteriorul care intra și ieșea din țară, nu de puține ori avea să descopere că scrisorile expediate sau primite de familiile angajaților evrei ai instituției sau de rudelor acestora din țară cuprindeau și pasaje „cu conținut dușmănos”, ceea ce ridica și mai mult – și în opinia noastră îndreptățit – gradul de suspiciune cu care era analizată problema loialității politice a respectivelor cadre față de regim.

Pe deasupra, nu de puține ori unele dintre rudele stabilite în Israel ajunseseră să activeze în cadrul structurilor militare sau polițienești din statul evreu. Obținerea de probe certe care atestau faptul că ofițerul sau rudele acestuia din țară mențineau legături de corespondență cu astfel de rude încadrate în structuri israeliene militarizate ridica în mod automat suspiciunea perfect legitimă ca respectivul angajat, din punct de vedere teoretic, să nu mai prezinte încredere și, ca atare, să se opteze pentru îndepărtarea acestuia din Securitate, pentru a se elimina un eventual risc de penetrare informativă de către unul din temutele servicii de informații israeliene. Oferim un exemplu concludent în acest sens: la 31 mai 1960 a fost trecut în rezervă cpt. Turkiser Marcel, anchetator la Direcția a VIII-a Anchete, care „este apreciat ca un ofițer bine pregătit profesional”, dar care avea doi unchi emigrați în Israel, iar fiul unuia dintre ei „lucrează la poliția israeliană” și, pe deasupra, „cei plecați în Israel poartă corespondență cu rudele lor din R.P.R., iar unele scrisori au fost distruse, având un caracter dușmănos”[110].

În astfel de cazuri, precum și în situațiile în care cadrele evreiești de Securitate aveau un număr mare de rude stabilite în state capitaliste, iar din scrisorile interceptate reieșea că aveau o atitudine critică față de

[110] A.C.N.S.A.S., fond D.M.R.U., dosar nr. 7.372, vol. 23, f. 65.

regimul comunist din România, opinăm că a fost îndreptățită analizarea eventualității luării măsurii de îndepărtare din instituție pe motiv de lipsă de încredere. În evaluarea pericolului real sau potențial ca acești angajați să devină agenți ai serviciilor de spionaj capitaliste trebuie să avem totuși în vedere situația concretă a României ermetizate de atunci și să nu privim prin prisma realităţilor de astăzi ale spionajului internaţional. Ambasadele și legaţiile străine din ţară erau masiv infiltrate de către Securitate cu agenţi; instituţiile străine oficiale aferente erau mult reduse ca număr și ca personal; numărul de diplomaţi acreditaţi era redus și erau foarte atent supravegheaţi; toată corespondenţa cu exteriorul era cenzurată; comunicaţiile telefonice externe erau foarte puţin permise și numai dacă erau ascultate; se acordau extrem de puţine vize de intrare și ieşire temporară din ţară, corespondenţa și legăturile cadrelor Securităţii erau ţinute sub observare. Desigur, suntem departe de a afirma că spionajul era imposibil, dar regimul controla strict aceste aspecte, astfel încât credem că, în acea perioadă, nu era nevoie de o epurare masivă a cadrelor pentru prezumate pericole ridicate de faptul că aveau rude în exterior. De altfel, exact din aceste motive nu s-a procedat, în aceiași perioadă, la aplicarea unei măsuri similare și în cazul ofițerilor etnici români ce aveau rude în exterior (au fost și dintre ei angajați trecuți în rezervă, dar într-o măsură insignifiantă).

Totuși, în afara situațiilor de acest tip, numeroși evrei au fost dați afară din Securitate din simplul motiv că aveau rude emigrate cu multe decenii în urmă, cu care nimeni din țară nu mai ținuse legătura și nu se mai știa absolut nimic despre acestea, nici măcar dacă mai trăiau sau nu. Spre exemplu, la 31 ianuarie 1961 a fost trecută în rezervă lt. maj. Micle (n. Juster) Lidia, lucrător evidență operativă la Serviciul „C”, motivul fiind: „faptul că are rude apropiate plecate în străinătate”. Care erau aceste rude? Un unchi stabilit la Paris în 1909 și un unchi al soțului, emigrat în Palestina în 1918, cu care nimeni dintre rudele rămase în țară nu mai ținea legătura de decenii și nici măcar nu știau dacă mai erau în viață. Ce să mai vorbim de faptul că lt. maj. Micle era născută în anul 1919 și nici măcar nu apucase să-și cunoască unchiul parizian[111].

Tot în aceeași zi a fost dat afară și cpt. Paverman Boris, fost șef birou la Direcţia a IV-a Contrainformaţii militare. Biografia acestuia era aproape perfectă, singura „problemă” fiind aceea că avea o mătușă emigrată în Franța, în anul 1922, adică cu nouă ani înainte de nașterea sa. Fiind, însă, evreu, la 1 martie 1960 a fost retrogradat din funcție și apoi,

[111] Idem, dosar nr. 7.375, vol. 11, ff. 393-396.

simțind că va fi dat afară pe motive etnice, a cerut să fie scos din informativ-operativ și mutat în administrativ, sperând că așa se va putea menține mai mult timp. Deși Direcţia a IV-a a cerut trecerea lui în rezervă, în noiembrie 1960 a fost transferat la Direcţia Secretariat, unde nu a mai apucat să lucreze decât două luni. Inițial, pentru cadriștii Securității „problema" în cazul acestui ofițer a reprezentat-o faptul că nu aveau absolut niciun motiv de care să se agațe pentru a propune trecerea în rezervă. Însă, până la urmă au găsit ceva: în 1940, când ofițerul avea nouă ani, familia lui a trecut în U.R.S.S., de unde a revenit în 1946, când tatăl lui a murit, fiindu-i imputat faptul că „nu poate da nici o explicaţie verosimilă care să justifice ce i-a determinat să părăsească teritoriul Uniunii Sovietice". Apoi, și-au adus aminte și de mătușa din Franța, dar niciuna dintre rude nu corespondase vreodată cu aceasta. A mai contat și starea de spirit a ofițerului, care devenise complet pasiv, fiind convins că indiferent ce-ar fi făcut tot urma să fie dat afară din Securitate: „În ultima perioadă, susnumitul a avut şi unele manifestări nesănătoase, afirmând în mai multe ocazii că el știe că va fi scos din M.A.I., întrucât are unele rude în ţări capitaliste. Această frământare s-a accentuat mai mult după ce a fost scos din M.A.I. lt.-col. Lazarovici Fănel, când din nou s-a manifestat că și el va fi scos din M.A.I."[112].

Odată cu acesta, fix în aceeași zi, o soartă similară au avut și frații Sterescu (Stersein): mr. Sterescu Paul (şef Serviciul III Informaţii interne D.R.M.A.I. Banat) și cpt. Sterescu Marcel (ofițer Serviciul I Direcţia VI), finalul referatelor lor de cadre fiind implacabil: „Ţinând cont că ofițerul are rude apropiate în ţări capitaliste, considerăm că nu mai poate lucra în M.A.I.". Rudele lor „apropiate": o mătușă emigrată în S.U.A. în 1905 și două mătuși stabilite la Paris în 1915. Primul ofițer era născut în 1926, cel de-al doilea în 1930[113]. Foarte apropiate rude...

Aceeași zi, același motiv, aceeași soartă, însă alt număr de ordin M.A.I. și altă persoană: cpt. Singer Valter, şef Biroul Tehnic-Administrativ din D.R.M.A.I. Crișana. Propunerea Direcţiei Cadre: „ţinând cont că ofiţerul are rude apropiate plecate din ţară, propunem să fie scos din M.A.I.". Din nefericire, „rudele apropiate" ale cpt. Singer avuseseră parte de o soartă cu adevărat tragică: părinții, frații, socrii și cumnatul au fost cu toții exterminați la Auschwitz, iar „celelalte rude ale ofițerului sunt în Cehoslovacia și Ungaria, parte din ei decedaţi în lagăre de concentrare", ofițerul și soția acestuia fiind singurii supraviețuitori ai Holocaustului din

[112] *Ibidem*, ff. 397-401.
[113] *Ibidem*, vol. 12, f. 214-217; *ibidem*, vol. 11, ff. 411-415.

familiile lor. Luându-se la analizat biografiile celor doi, au fost descoperite „probele” necesare și suficiente: un unchi al ofițerului stabilit în 1940 în U.K. (care trăise, însă, tot timpul în Cehoslovacia și de acolo emigrase cu greu în timpul ocupației germane, dar cu care ofițerul nu se întâlnise niciodată) și o mătușă a soției emigrată în S.U.A., în urmă cu vreo 40-50 de ani (soția ofițerului nici măcar „nu-i cunoaşte numele”, știa doar că a plecat „pe la primul război mondial”)[114].

Plt. Földi Rodica (lucrător evidenţă operativă la Serviciul „C”) a fost dată afară din Securitate în aceeași zi, dar prin ordinul col. Pateșan (fiind subofițer, era suficientă decizia şefului Direcţia Cadre, căruia Drăghici îi delegase atribuțiile de a emite toate actele aferente politicii de cadre pentru subofițeri, maiștri militari și angajați civili). Obligată să presteze muncă obligatorie în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, s-a înscris în P.C.R. în 1945 și în scurt timp a devenit activistă de partid, de unde apoi a fost transferată la Securitate. Biografia acesteia, a părinților și a soțului erau impecabile, iar socrii fuseseră exterminați la Auschwitz, ceea ce pe moment i-a pus în încurcătură pe subordonații col. Pateșan. Dar numai pe moment. Săpând în trecutul angajatei, cadriștii au descoperit faptul că aceasta avea un unchi stabilit în Franța în 1927 și, pe deasupra, și faptul că în 1953 îi trimisese acestuia o scrisoare, cerându-i medicamente pentru mama ei. Se recunoștea, totuși, faptul că „această scrisoare a trimis-o cu aprobarea Comitetului Orăşenesc P.M.R. Bucureşti și nu a primit nici un răspuns de la unchiul ei”, dar, în pofida acestui fapt, nu se ținea cont că fusese onestă și că partidul aprobase demersul respectiv: „Pentru faptul că plt. F.R. are rude apropiate în străinătate, cu care poartă corespondenţă (...), considerăm că nu mai poate munci în M.A.I., fapt pentru care propunem să fie scoasă”[115].

O „nucă tare” s-a dovedit a fi și biografia cpt. Israel Zoltan, locţiitor al şefului Secţiei raionale Sighet, scos și el din Securitate la 31 ianuarie 1961. Originar din Satu Mare, absolvent de liceu, fusese internat doi ani de horthyști în detașamente de muncă obligatorie, foarte bun profesional („reușind să facă față și să coordoneze activitatea subalternilor, s-au obţinut rezultate în recrutarea de agenţi şi în dirijarea lor în acţiuni, fiind depistate diferite elemente duşmănoase”), „are pregătire politico-ideologică corespunzătoare”. Ca lipsuri: „nu-i suficient de exigent față de subalterni” și... „face exces de modestie”. Rudele? Părinții și frații acestuia decedaseră în deportare și „despre toate rudele

[114] *Ibidem*, vol. 12, ff. 102-106.
[115] *Ibidem*, vol. 1, ff. 622-624.

sale apropiate ofiţerul arată că au decedat în lagărele de exterminare". Soția era româncă, muncitoare, „rudele apropiate sunt în general ţărani cu gospodărie mică". Cadriștii nu s-au lăsat, însă, și au cerut sprijinul altor unități de Securitate, dar fără rezultat: „S-a cerut verificarea părinților, fraţilor şi rudelor apropiate pe linie de «F» şi nu apare nici unul în străinătate". În final s-a descoperit totuși că o rudă a soției fusese legionar, iar „faţă de cele arătate, propunem scoaterea cpt. I.Z. din cadrele active ale M.A.I."[116].

Desigur, era reținută automat ca o circumstanță agravantă primirea unui colet de la vreo rudă aflată într-un stat capitalist. Spre exemplu, în referatul de cadre care a premers scoaterii din Securitate a cpt. Froimulici Haim (lucrător prim evidenţă operativă Secţia „C" din D.R.M.A.I. Bacău) se preciza faptul că „ofiţerul în 1948 [când încă nu era încadrat în Securitate – n.n.] a primit un palton de la o mătușă din străinătate" (emigrată în S.U.A., în 1918)[117]. De asemenea, o altă precizare care trebuie făcută este și aceea că – în rare cazuri – faptul că angajații evrei aveau aceste rude emigrate în state capitaliste era cunoscut de către organele de cadre de peste zece ani, dar până în 1959-1960 nimănui nu îi păsase de acest aspect.

Putem, totuși, porni de la premisa că Drăghici și liderii Securității au preferat să manifeste o „toleranță zero" față orice angajat care avea rude în statele capitaliste, decât să-și asume riscul menținerii lor în aparatul represiv. Această „toleranță zero" într-adevăr s-a aplicat în Securitate, dar numai în 1960-1961 și numai față de evrei. Atunci când angajații în cauză nu erau evrei, „toleranța zero" s-a transformat nu de puține ori în toleranță și înțelegere.

Trebuie făcută și precizarea că, în această perioadă, profitând de contextul generat de reducerile de personal operate la 1 martie 1960, dar în cadrul politico-ideologic creat în vara anului 1958, după Plenara C.C. al P.M.R. din 9-13 iunie, când puterea politică dăduse semnalul unei noi ofensive ideologice contra „împăciuitorismului" față de problemele biografico-comportamentale ale cadrelor din aparatele de partid și de stat, Drăghici și liderii Securității au început un proces de înlăturare treptată din Securitate a angajaților care aveau rude în străinătate. Procesul s-a desfășurat, însă, lent, mai mult punctual, cunoscând puseuri doar când au fost operate noi reduceri generale de efective (precum în februarie 1968). La o epurare totală din Securitate a cadrelor cu rude în străinătate se va

[116] *Ibidem*, vol. 12, ff. 118-122.
[117] *Ibidem*, vol. 36, ff. 246-248.

trece abia după 1978, după detonarea „cazului Pacepa”, dar și atunci au existat mulți ofițeri care au fost menținuți în instituție încă un anumit număr de ani. În schimb, în cazul cadrelor evreiești cu rude în străinătate, acestea au fost scoase în totalitate din Securitate în anii 1960-1961, fiind evident faptul că avem de-a face cu o măsură de discriminare etnică, iar, cum victimele au fost evrei, vorbim de o măsură antisemită.

În 1960, la Direcţia Cadre a sosit o sesizare trimisă de Direcţia a II-a Contraspionaj referitoare la lt. maj. Gușă Vasile, ofițer la Serviciul F Filaj. În vara lui 1959, socrul ofițerului fusese vizitat de mai multe ori de către un nepot stabilit în S.U.A., sosit în țară ca turist. Cum ofițerul locuia la socrii, împreună cu soția se întâlniseră de fiecare dată cu acest cetățean american originar din România, acceptând inclusiv diverse cadouri. Pe deasupra, în urma acestor vizite, la socru avea să vină un ofiţer de la Serviciul XI din Direcţia a II-a pentru a cere informaţii despre turist. Lt. maj. Gușă fiind acasă, a refuzat să discute cu colegul său, spunându-i că doar sectoristul avea dreptul să ceară astfel de date. Ca atare, ofițerul de la contraspionaj a revenit cu sectoristul, dar și de această dată lt. maj. Gușă a refuzat să dea orice fel de amănunte, interzicându-i și soției acest lucru. Cazul a fost tărăgănat mult timp, pentru că Direcţia Cadre a tot discutat cu ofițerul, care „la început a negat totul, insistând pentru a recunoaşte că a refuzat”, deși în perioada 1954-1956 cel în cauză „a lucrat la Direcţia a II-a şi cunoştea cum trebuie procedat în asemenea situaţii”. Așadar, ofițerul nu doar că avea o rudă stabilită în „patria imperialismului”, dar se și întâlnise de mai multe ori cu aceasta, primise cadouri și apoi refuzase să dea orice fel de amănunte solicitate, punând, astfel, piedici în activitatea Direcției a II-a Contraspionaj. Dar care a fost rezultatul? Trecut în rezervă? Disponibilizat? Pensionat? Mutat la Miliție? Greșit. Lt. maj. Gușă era etnic român, nu evreu. La 1 octombrie 1960, prin Ordinul M.A.I. nr. 2.997, Drăghici l-a sancționat doar cu retrogradarea în gradul de locotenent pe timp de doi ani[118].

La 1 august 1961, lt. maj. Crutu Romeo, lucrător pază la Direcţia a VI-a Paza demnitarilor, a fost mutat lucrător operativ la Direcţia a III-a Informații interne, ceea ce echivala cu o promovare, salariul fiind sensibil mai mare. Rudele ofițerului: socrul fost proprietar restaurant naţionalizat, un unchi fost proprietar atelier, unde „a exploatat muncă salariată”, un unchi emigrat în Maroc, cu care mama şi sora lui corespondaseră, o mătușă coresponda cu prietene din Elveţia şi R.F.G., de la care primea colete. Intransigenții cadriști de la Serviciul I al Direcției Cadre oare ce

[118] *Ibidem*, vol. 33, ff. 413-418.

părere aveau? S-au dovedit a nu fi închistați și rigizi, ci capabili de a analiza dialectic biografia ofițerului în raport cu originea lui etnică: „Ţinând cont că ofiţerul este capabil şi cu perspective în muncă şi având în vedere că nu are rude care au probleme deosebite, considerăm că poate lucra în continuare în M.A.I. şi propunem să fie mutat la Direcţia III”[119]. După cum se vede, nici lt. maj. Crutu nu era evreu...

La 1 martie 1960, lucrător operativ prim lt. maj. Moruţ Ilie a fost promovat şef Biroul IV Contrasabotaj la Serviciul raional Târgu Ocna, în pofida faptului că referatul de cadre era plin de probleme: foarte slab profesional; sancţionat deseori cu arest, dar „nu a ţinut cont, persistând în abateri”; sancționat în 1959 cu „mustrare” de către organizația de partid; consuma băuturi alcoolice cu „fiul unui chiabur”; socrul său „în prezent este semnalat că are manifestări duşmănoase”. Pe deasupra, un unchi al soţiei urmase o şcoală hitleristă la Salzburg, unde „avea legături cu conducătorii legionari fugiţi în Germania, împreună cu care ducea propagandă legionară în lagăr pentru încadrare în aşa-zisa armată naţională de eliberare”, unchi reîntors ulterior în România și care „în prezent este lucrat prin acţiune informativă ca suspect de activitate de spionaj”[120]. În definitiv, ruda în cauză era doar suspectată de spionaj și era urmărită prin D.U.I., așa că nici vorbă de vreo eventuală lipsă de încredere politică, ba din contra, se pare că s-a considerat că merita o mai mare și deplină încredere politică și, prin urmare, a fost promovat într-o funcție de conducere.

Nu a fost, însă, singurul ofițerul român cu o astfel de biografie promovat în acea perioadă într-o funcţie de conducere. După cum am precizat mai sus, la 31 ianuarie 1961 a fost dat afară din Securitate mr. Sterescu Paul (Stersein Favel), șeful Serviciului III din D.R.M.A.I. Banat, pentru că avea niște mătuși emigrate în anii 1905 și 1915. După nouă luni în care postul a fost vacant, cadriștii locali au găsit în sfârșit persoana potrivită să conducă Serviciul III Informații interne, cea mai importantă structură informativă regională, care avea ca atribuții supravegherea tuturor inamicilor interni ai regimului (reali, potențiali sau prezumați). La 1 octombrie 1961, prin Ordinul M.A.I. nr. 2.928, în funcția deținută anterior de mr. Sterescu a fost promovat cpt. Bota Gheorghe. Spicuim puțin din referatul de cadre care a stat la baza semnării de către Drăghici a ordinului amintit: „a făcut parte din organizația paramilitară Levente” (cu toate că era etnic român); „în 1941, sub influența elementelor

[119] *Ibidem*, vol. 7, ff. 34-39.
[120] *Ibidem*, vol. 20, ff. 1-9.

naționaliste, a trecut frontiera"; „uneori avea manifestări naționaliste"; „o lipsă care se manifesta mai accentuat era slabul nivel de cultură generală" (avea patru clase la încadrarea în Securitate, dar apoi și-a mai „completat" studiile cu alte câteva clase); un frate fusese „simplu membru în organizația legionară" și apoi membru P.N.Ț. – fiind exclus din P.M.R. din aceste motive; celălalt frate fusese „dascăl în biserică"; socrul „este un element bețiv și scandalagiu"; un cumnat fost proprietar al unui atelier cu salariați („a exploatat brațe de muncă"); un unchi al soției „a fost condamnat în 1950 pentru participarea la organizația subversivă legionară (activitate legionară și ajutor legionar)"[121]. O biografie am zice „ideală" pentru o persoană aflată la conducerea structurii de Securitate care avea ca atribuții principale supravegherea informativ-operativă a legionarilor, organizațiilor fasciste, naționaliștilor, membrilor P.N.Ț., personalului cultelor și foștilor exploatatori. Doar cine cunoștea foarte bine acestea medii putea coordona o supraveghere de calitate, nu un evreu cu mai multe mătuși emigrate în urmă cu cinci decenii și care, pe deasupra, fusese și activist C.C. al U.T.C., absolvise „cu diplomă de merit" Școala Superioară „Ștefan Gheorghiu", activase cu bune rezultate ca locțiitor politic într-o unitate de Securitate și fusese decorat de mai multe ori[122].

Pentru că tot am atins problema cadrelor care i-au înlocuit pe etnicii evrei ce deținuseră funcții de conducere în Securitate, ținem să precizăm faptul că înlăturarea acestora s-a tradus prin evidente beneficii pentru subalternii lor români, care le-au luat locul. Nu trebuie să avem în vedere o simplă promovare pe postul de conducere devenit vacant, ci faptul că nu de puține ori s-au făcut promovări în lanț. În fapt, cu cât funcția deținută de ofițerul evreu scos din Securitate a fost mai mare, cu atât mai mulți au fost românii care au beneficiat de pe urma îndepărtării acestuia. Vom oferi și un exemplu în acest sens: la 1 iunie 1961, prin Ordinul M.A.I. nr. 1.871, a fost destituit col. Bogdan Hary, şeful Direcţiei Spate. În aceeași zi, prin ordine M.A.I. succesive, Drăghici a aprobat mai multe promovări: funcția col. Bogdan a fost luată de locțiitorul acestuia, mr. Maiorescu Gheorghe, cea a mr. Maiorescu de cpt. Motorga, şeful Serviciului Cazarmare, funcţie în care a fost promovat cpt. Petre Constantin, şeful Serviciului Indendenţă, pentru ca, în locul cpt. Petre, să fie numit mr. Tănase Grigore, fostul locţiitor al acestuia[123], funcţie de conducere care devenea, la rândul ei, vacantă, urmând a fi ocupată de

[121] *Ibidem*, vol. 31, ff. 133-135.
[122] *Ibidem*, vol. 12, ff. 214-217.
[123] *Ibidem*, vol. 18, ff. 350-368.

deținătorul unei funcții de conducere inferioare, iar, în final, un angajat care până atunci ocupase o poziție de execuție urma a fi promovat în cea mai mică funcție de conducere vacantată prin promovarea ocupantului ei. După cum ușor se poate observa, românii au fost promovați după regula șirului indian: atunci când primul din rând a făcut un pas în față, toți cei din urma lui au făcut fiecare câte un pas în față, călcând exact pe urma lăsată de antecesorul lor. Revenind la exemplul de mai sus, nu credem ca vreunul dintre toți acești ofițeri promovați să fi regretat prea mult faptul că ofițerul evreu ce până atunci le era șef fusese înlăturat.

În fapt, opinăm că vacantarea unui număr semnificativ de funcții de conducere, prin scoaterea din Securitate a ofițerilor evrei, le-a oferit lui Drăghici și liderilor Securității atât posibilitatea de a satisface rapid dorința de promovare în carieră a unui număr ridicat de etnici români, cât și pe aceea de a le da acestora sentimentul că Securitatea era „românizată", o categorie de alogeni – și încă una care fusese/era privită în societatea românească cu unul dintre gradele cele mai ridicate de intoleranță[124] – fiind expulzată total din instituție. Deși, din punct de vedere ideologic, România se afla încă în zorii diseminării și dezvoltării așa-numitului „național-comunism", unii dintre piloni se vedeau deja cu claritate, iar unul dintre aceștia – probabil cel mai important – a fost cel al „deșteptării sentimentului național" în rândul cadrelor Securității. Puterea politică știa foarte bine că-i va fi mult mai ușor să-și transpună ideologia în practică, dacă reușea mai întâi să-i câștige, ideologic, de partea sa pe angajații structurilor represive. Iar cea mai rapidă și mai directă cale era aplicarea unei „politici naționale" în Securitate, transpusă în practică prin

[124] Edificatoare credem că este opinia exprimată de Vasile Luca, la 15 octombrie 1945, la consfătuirea Biroului Politic al C.C. al P.C.R. cu reprezentanții organizațiilor de masă: „Dacă noi ne gândim în mod dialectic (...) cu moștenirea aceasta antisemită grozavă, am avut puțin o linie politică de a nu ridica elemente evreiești în conducerea organizațiilor (...) Noi avem o masă otrăvită de antisemitism, când vede numai un singur șef sau comisar, spune că nu mai este poliția românească, ci poliția evreiască" (L. Nastasă, *op. cit.*, pp. 25-26). Liderii partidului au fost, așadar, tot timpul conștienți de faptul că prezența unor cadre evreiești în fruntea structurilor Securității crea nemulțumire în rândul acelor categorii de populație cuprinse de ura antisemitismului și a celor cu opinii naționaliste. Prin urmare, atunci când a optat pentru trecerea la „național-comunism" și a încercat să-și atragă sprijinul politic al acestor categorii, puterea politică a știut cum va reuși să ajungă foarte ușor la mințile și inimile lor îmbibate de intoleranță etnică și cu ce cârlig să-i atragă: transpunerea în practică a unor măsuri antisemite, în speță epurarea totală a evreilor din Securitate.

înlăturarea alogenilor și promovarea românilor. Iar în perioada 1959-1961 s-a desfășurat prima și cea mai importantă fază a acestei „românizări” a Securității, constând în epurarea totală a evreilor din instituție, fază care, pe lângă rezultatele ei practice, avea și un puternic efect informal, atestând dorința explicită a puterii politice de a acorda o mult mai mare încredere etnicilor români, în detrimentul minoritarilor.

Concluzii

Procesul de înlăturare din Securitate a angajaților evrei a început timid în 1959, apoi s-a dezvoltat, sistematizat și generalizat în 1960 (când s-a implementat tehnica scoaterii în valuri lunare) și s-a încheiat în anul 1961, an la finalul căruia în Securitate mai rămăsese un număr infim de evrei, opinăm că de ordin subzecimal. Rezultatul final, epurarea totală din Securitate a cadrelor evreiești, determină în mod obligatoriu emiterea ipotezei că a fost aplicată o măsură administrativă antisemită. Prin urmare, este necesară compararea măsurilor luate de Drăghici și liderii Securității față de angajații evrei cărora li s-au imputat diverse „pete biografice”, rude stabilite în state capitaliste, abateri comportamentale și profesionale, cu cele luate în situații similare față de angajații români ori aparținând celorlalte minorități. Or, credem că exemplele prezentate – în spațiul restrâns avut la dispoziție – sunt relevante și indică fără dubiu faptul că, dacă în cazul etnicilor evrei, întotdeauna s-a decis înlăturarea din Securitate, în cazul celorlalți această măsură s-a aplicat arareori și punctual, nemaivorbind de faptul că unii dintre românii cu probleme majore de cadre au fost chiar promovați în locul evreilor înlăturați pentru aspecte minore.

Chiar dacă a existat un proces de îndepărtare din Securitate a angajaților cu abateri comportamentale și profesionale, a celor plafonați și fără studii și parțial a celor cu rude în statele capitaliste, acesta s-a desfășurat treptat și gradual, pe parcursul mai multor ani, uneori pe parcursul unui deceniu sau chiar și mai mult. În schimb, evreii au dați afară din Securitate în bloc, în 1960 și 1961. În opinia noastră, epurarea evreilor din Securitate nu ar fi fost o măsură administrativă antisemită dacă toți ceilalți angajați care aveau „probleme” similare ar fi fost dați și ei afară în bloc în aceeași perioadă. Ceea ce, însă, nu s-a întâmplat. În plus, trebuie reținut și faptul că din Securitate nu au fost dați afară doar un număr mare de evrei, ci practic **toți** evreii, ceea ce credem că este o altă dovadă evidentă asupra faptului că procesul a avut ca obiectiv o epurare pe criterii etnice.

Orice decizie politică (și măsurile aferente de transpunere în practică a acesteia) care are ca efect o discriminare rasială sau etnică este practic îndreptată împotriva acelei rase sau etnii. În speța de față, întrucât epurarea din aparatul de Securitate s-a făcut având ca punct de plecare și ținându-se cont în mod primordial de apartenența respectivelor cadre la minoritatea evreiască, opinăm că s-a aplicat o măsură administrativă de tip antisemit.

Un alt argument că avem de-a face cu o măsură administrativă antisemită în Securitate, concretizată în 1960 și 1961 prin epurare totală, este și faptul că imensa majoritate a fostelor cadre evreiești din Securitate transferate la Miliție sau la alte structuri M.A.I. au fost date afară într-un val masiv la 31 ianuarie 1961[125] și apoi într-un val semnificativ la 30 septembrie 1961[126] și în alte valuri mai mici din cursul anului 1961, acțiune care a continuat și în anii 1962 și 1963 (la cote mult reduse, dar doar pentru că mai rămăseseră extrem de puțini evrei). În cadrul acestor valuri mari din anul 1961, de scoatere a cadrelor evreiești din M.A.I. (exceptând Securitatea), nu au fost cuprinși doar foștii ofițeri evrei de Securitate transferați în 1959 și 1960 (după cum se vede, doar temporar, pentru a nu fi dați afară în bloc), ci și ceilalți angajați evrei din aceste structuri. Practic, pentru a vedea întreg tabloul, la finalul anului 1961 Securitate era epurată total de angajații evrei, iar în restul structurilor M.A.I. numărul etnicilor evrei rămași era foarte redus.

Epurarea totală a cadrelor evreiești din Securitate a fost o măsură administrativă antisemită, dar în niciun caz una represivă și cu atât mai puțin una violentă. Absolut toți evreii înlăturați din Securitate și apoi din M.A.I. (cei transferați) s-au bucurat integral și nelimitat de toate beneficiile aferente unui fost angajat al ministerului: ajutați să se pensioneze uzual sau medical, ajutor financiar unic la trecerea în rezervă, acces la Policlinica M.A.I. și la medicamentele occidentale, altfel inaccesibile în sistemul normal, acces la casele de odihnă ale M.A.I. etc. Totodată, unii dintre aceștia au beneficiat și de unele dintre periodicele avansări în grad acordate ofițerilor aflați în rezervă. Nu în ultimul rând, unii foști ofițeri de Securitate evrei au primit permisiunea – ce-i drept peste ani buni, dar au primit-o – de a emigra legal în Israel. De asemenea, cadrele trecute în rezervă, dar care nu îndeplineau condițiile pentru

---

[125] A se vedea numărul mare de ordine M.A.I. aferente în A.C.N.S.A.S., fond D.M.R.U., dosar nr. 7.375, vol. 11-13.

[126] A se vedea *ibidem*, vol. 29.

pensionare sau pensionare medicală, au fost ajutate în mod real să-și găsească rapid un loc bun de muncă[127].

Desigur, trebuie ținut cont și de faptul că puterea politică și liderii Securităţii nu puteau ignora că acești foști angajați ai Securităţii, prin însăși natura activității lor, avuseseră acces la numeroase date secrete ori, chiar mai mult, deciseră și/sau transpuseseră în practică diverse măsuri represive ilegale, care excedau Constituția, legile interne și documentele internaționale semnate de România, și, prin urmare, nu puteau risca să îi transforme în inamici. Cu toate acestea, nu credem că acesta a fost motivul principal pentru care tuturor foștilor angajați evrei li s-a acordat dreptul de a se bucura de toate beneficiile enumerate mai sus, ci faptul că măsura administrativă antisemită a privit doar îndepărtarea din Securitate și numai atât.

Faptul că măsura antisemită a scoaterii evreilor din Securitate a fost strict administrativă și s-a concretizat exclusiv prin înlăturarea lor din instituție, fără a le afecta niciun alt drept, relevă încă o dată prudența cu care puterea politică a operat în anumite domenii în anii '60 (nu în toate, însă, întrucât, în privința unor categorii de persoane considerate a fi „dușmănoase", care aveau mai puțină vizibilitate internațională, s-au aplicat fără ezitare măsuri represive dure). Aplicarea unor măsuri antisemite fiind un subiect fierbinte pe arena internațională, liderii P.M.R. au preferat o atitudine laxă, fiind interesați mult mai mult de atingerea scopului politic dorit în acel moment: înlăturarea evreilor din Securitate și M.A.I., cu corolarul „românizării" accentuate a aparatului represiv.

De asemenea, chiar dacă epurarea totală a evreilor din Securitate, înfăptuită în anii 1960 și 1961, a fost în opinia noastră o măsură administrativă antisemită, ea nu s-a ridicat nici pe departe la nivelurile de isterie antisemită generalizată atinse anterior în U.R.S.S.-ul lui Stalin de la începutul anilor '50, și, ulterior, în Polonia, în martie 1968.

După cum am precizat la început, subiectul epurării evreilor din Securitate a fost abordat și într-un alt studiu publicat recent. Autorul constată existența fenomenului de îndepărtare masivă a evreilor din Securitate, dar respinge total posibilitatea ca procesul respectiv să fi avut un caracter antisemit („este imposibil să se poată afirma că îndepărtarea

---

[127] Spre exemplu, în referatul cu propunerea de trecere în rezervă a lt.-col. Retezar Ioan (Retnar Iohan), locțiitor al șefului D.R.M.A.I. Maramureș, dat afară la 31 octombrie 1960, se făcea și precizarea: „ţinând cont de anii lucrați în M.A.I., să i se acorde asistență socială și plasat în muncă într-o funcție corespunzătoare" (idem, dosar nr. 7.372, vol. 35, ff. 94-96).

majorităţii evreilor din Securitate, la începutul anilor ’60, ar fi făcut parte dintr-o operaţiune de epurare etnică”). Cercetătorul opinează și că „plecarea evreilor din aparatul român de represiune a reprezentat un efect colateral al emigrării masive a membrilor acestei minorităţi în Israel, și nu rezultatul unei operaţiuni de epurare, pe criterii etnice”[128]. Argumentul său principal este acela că, din cauza emigrării masive a minorității evreiești, cadrele din Securitate aveau inerent rude în state capitaliste, acesta fiind motivul pentru care au fost date afară, cum s-ar fi întâmplat cu absolut toți angajații Securităţii care aveau astfel de rude. Credem că ultimă afirmație nu corespunde adevărului istoric și considerăm că am prezentat câteva exemple convingătoare care atestă faptul că, deși în 1960 și 1961 au fost dați afară și mulți angajați români cu rude în state capitaliste, cea mai mare parte a acestora a fost păstrată fără probleme în instituție încă mulți ani, iar unii chiar au fost promovați. În schimb, au fost dați afară absolut toții angajații evrei care aveau astfel de rude, fără nicio singură excepție. De asemenea, după cum am văzut, au fost scoşi din Securitate şi toți ofiţerii și subofiţerii evrei care nu aveau niciun fel de rude în străinătate, dar cărora li s-au imputat tot felul de alte „vini”. După cum am mai precizat, opinia noastră este aceea că existenţa unor rude stabilite în state capitaliste a fost doar un foarte bun pretext pentru ca angajaţii evrei în speță să fie daţi afară, dar nu și cauza reală a înlăturării acestora. Plecăm, însă, de la ipoteza că raționamentele științifice de acest tip sunt pertinente și, ca atare, binevenite în spațiul istoriografic, ele trebuind a fi validate sau nu prin cercetări laborioase și extinse și, mai ales, prin confruntări critice – dar documentate și argumentate – de opinii și teorii științifice. Tocmai de aceea, respectăm opiniile autorului, chiar dacă personal dăm o altă interpretare evenimentelor analizate.

În sprijinul afirmației sale, cum că epurarea evreilor din Securitate n-ar fi fost o măsură antisemită, autorul amintit aduce, însă, și un „argument” care, în opinia noastră, ridică mari semne de întrebare privind metodologia de analiză pe care a utilizat-o pentru redactarea studiului amintit. Mai exact, se susține că nici măcar nu trebuie să luăm în calcul eventualitatea ca epurarea evreilor din Securitate să fi fost o măsură antisemită, întrucât „a existat destul antisemitism în politicile statului român modern, încă de la apariţia sa, ca să-l mai căutăm acolo unde nu există”[129]. Pentru autor se pare că, din moment ce în trecut au existat multe momente în care în România au fost adoptate și aplicate măsuri

---

[128] N. Ioniță, *Politica de cadre în Securitate (1948-1989). Românizare?...*, p. 266-267.
[129] *Ibidem*, p. 267.

antisemite – și din nefericire aici are mare dreptate, astfel de situații regăsindu-se din plin în istoria României până în 1944 –, nu mai trebuie să căutăm și alte cazuri similare, pentru că... „a existat destul antisemitism".

După părerea noastră, răspunsul la întrebarea dacă o politică sau o măsură administrativă are un caracter antisemit nu trebuie dat numai prin compararea cu politici și măsuri antisemite din trecut, și oricum indiferent dacă acestea au fost multe sau puține, intense sau laxe, ci mai ales prin stabilirea elementelor și caracteristicilor care definesc dacă ele sunt de tip antisemit și apoi prin analizarea existenței sau nu a acestora și a gradului lor de intensitate. Din nefericire, în societatea românească antisemitism și intoleranță etnică au fost, sunt și vor mai fi încă o perioadă de timp, însă, cu grade de intensitate și forme de manifestare diferite de la o perioadă la alta și de la un context la altul. Ascunderea problemei sub preș și ignorarea dovezilor privind posibilitatea existenței unor măsuri antisemite, pe motiv că „antisemitism a fost destul", nu înlătură și nu ajută prea mult la contracararea sau atenuarea efectelor nocive actuale ale antisemitismului și intoleranței etnice, existente și în prezent în societatea românească.

Iuliu CRĂCANĂ

Avocat în timpul regimului comunist: cazul Moise Nachman

Being lawyer during the communist regime: The case of Moses Nachman

Moto: „Avocatul are o conștiință închiriată” (Dostoievski)

A successful lawyer, Moise Nachman had also practiced law in the interwar period. He was expelled from the legal profession for ethnic reasons, but continued to practice his profession after the war, in communist Romania, until 1973, when he emigrated to Israel.

The surrender of Bessarabia and Northern Bukovina surprised him in Chernivtsi, so that during the war he was enlisted in the Soviet army, having office work. The communist regime could only be beneficial for his career, and when he returned to the country in 1946, he was a privileged lawyer for a while.

„Very well prepared from a professional point of view”, Moise Nachman was a lawyer by vocation, who could not get rid of the temptation to defend political defendants or to use procedural tricks to release or reduce the punishments of some accused of economic crimes, which would disturb the Securitate.

To make him more malleable, the Securitate had set up an aggressive recruitment, as a form of intimidation and control of a lawyer uncomfortable for its criminal investigation methods.

Etichete: Moise Nachman, avocat, recrutare, informator, emigrare

Keywords: Moses Nachman, lawyer, recruitment, informant, emigration

Despre profesia de avocat în România comunistă s-a scris puțin până în momentul de față. În cele ce urmează, vom prezenta destinul complex al unui avocat de succes în raport cu organele statului, insistând în special asupra modalității agresive de recrutare a acestuia de către Securitate – nu neapărat pentru informațiile pe care le putea furniza, ci ca o formă de intimidare și control a unui avocat incomod pentru organele de cercetare penală ale Securității –, și asupra planificării minuțioase a emigrării acestuia în Israel.

Dintotdeauna, profesia de avocat a fost una specială. Aceasta presupune meșteșug și vocație. Totodată, presupune independență față de acuzare și o relație bazată pe încredere și confidențialitate cu clientul.

Avocatul se pune în slujba clientului său împotriva tuturor: împotriva celorlalți justițiabili, împotriva acuzării și chiar și împotriva statului, dacă este nevoie. El are, după cum spunea Dostoievski, conștiința închiriată.

Un avocat care joacă la limitele admise în favoarea clientului său este un avocat incomod. Un avocat incomod este un avocat bun pentru clientul său, dar nu și pentru partea adversă. Iar atunci când partea adversă este un stat totalitar, sau cel puțin o instituție abuzivă a unui stat totalitar, atunci încep să apară problemele pentru avocat.

Martor avizat al sistemului judiciar, magistrat și avocat în timpul regimului comunist, Laurențiu Stoian a descris situația în care se aflau avocații din acea perioadă: „(...) arestarea unui avocat era un lucru la ordinea zilei. Starea de libertate în această profesie era ceva de ordin trecător, în orice moment avocatul fiind expus să fie arestat sau să i se însceneze ceva. (...). Avocații buni nu aveau nici un fel de scăpare, fiindcă ei cădeau în vizorul direct al organelor de represiune. Rolul avocatului este tocmai acela de a se lupta cu organele de represiune, încercând să pună capăt abuzurilor săvârșite de acestea. Dacă într-o democrație avocatul poate avea o poziție solidă, într-un stat dictatorial lupta este cu totul inegală, apărătorul fiind la cheremul celor învățați să facă dreptate după propriile lor metode"[1].

Instaurarea regimului comunist în România a modificat substanțial modul de exercitare a meseriei de avocat. Regimul a dorit transformarea acestuia într-un slujbaș oarecare, aservit în primul rând statului. Într-un regim dictatorial, în procesele penale, și în special în cele politice, precum și în cele civile, în care statul este parte, avocatul capătă un rol decorativ. Tocmai de aceea preluarea puterii politice de către partidul comunist a fost însoțită imediat de măsuri de epurare a avocaților independenți și de aducere în profesie a unor avocați slab pregătiți, precum și de măsuri care vizau limitarea rolului și a atribuțiilor avocaților în cadrul proceselor judiciare.

Stilul pledoariilor a devenit, în scurt timp, sobru și parcimonios. Dacă în perioada interbelică pledoariile teatrale și cultura generală, logica, istoria, stilul pamfletar erau folosite cu succes de avocați și acceptate de instanțe, începând cu anii `50 aceste metode nu au mai fost permise. Mai mult decât atât, noua generație de avocați a început să considere că etalarea culturii generale, emfaza și patetismul oratoric erau desuete și anacronice, cu atât mai mult cu cât, în noua justiție, se dovedeau a fi și

---

[1] Laurențiu Stoian, *Din lumea cealaltă,* București, Editura Enciclopedică, 2009, p. 656.

inutile în cursul procesului. Astfel, „avocaţii de tip vechi" au început să fie apreciaţi de către tânăra generaţie de avocaţi drept „impostori" şi „cabotini", care, prin folosirea ca formă fără fond şi în exces a mijloacelor oratorice, încercau să-i păcălească pe oamenii ignoranţi. Mulţi avocaţi au început să folosească pledoariile sobre, stil care s-a impus, „devenind în anii `65-`80 stilul obligatoriu moralmente la Palat [-ul Justiției, n.n.] împotriva stilului de cabotin în practica profesiei"[2].

Deși optăm, în general, pentru analizarea mecanismelor și a fenomenelor istorice, sociale, juridice, și mai puțin pe surprinderea destinelor individuale, de această dată parcursul profesional și personal al unui avocat în acele timpuri, cu toate problemele implicate de această profesie și de relațiile avocaților cu sistemul politic și judiciar, ne apare ca fiind necesar pentru înțelegerea situației avocaților în general. Atunci când, în speță, este vorba despre un avocat de succes, cel mai bun avocat din orașul său, de origine evreiască, care avea ca scop emigrarea în Israel, lucrurile, dintru început, ne promit o poveste interesantă. Este povestea unui avocat căruia, deși nu era un „dușman de clasă", Securitatea i-a înscenat arestarea, pentru a-l șantaja și amenința în scopul recrutării.

Studiul nostru se bazează integral pe dosarele întocmite de Securitate, în anii `50-`60, lui Moise (Max) Nachman, avocat de origine evreiască din Galați. Ca metodă de lucru, pentru a lăsa cât mai puțin loc interpretării, am optat pentru redarea cât mai precisă a rapoartelor Securității și a notelor informative privitoare la protagonistul nostru. În aceste documente găsim informații despre activitatea și competența profesională, despre venituri, despre intenția acestuia de a emigra în Israel, dar și despre activitatea de avocat, în exercitarea căreia Securitatea considera că obstrucționa justiția comunistă. Pe lângă acestea, dosarul conține și punerea în scenă a arestării și cercetării lui Moise Nachman, cu scopul de a fi recrutat, ulterior, ca informator.

Moise Nachman practicase avocatura și în perioada interbelică. După o perioadă în care a fost epurat din branșă, din considerente etnice, acesta avea să continue să își exercite meseria în România comunistă de după 1945.

Încă de la începuturile justiției moderne în România, ponderea avocaților evrei a fost foarte mare, depășind cu mult procentul populației evreiești din orașe, fără a mai vorbi de structura demografică a populației, astfel că, între anii 1938-1940, a fost epurat un număr foarte mare de

---

[2] Boris Deşliu, *Jurnal de avocat*, Bucureşti, Editura Vremea, 2002, p. 98.

avocați de origine evreiască[3]. Minoritatea evreiască a dat avocați celebri. Dintre aceștia îi amintim pe: Wilhelm Filderman (coleg de clasă cu viitorul Mareșal Ion Antonescu, la liceul Matei Basarab), Iosif Cohen, Aurel Weiss, cu toții epurați în această perioadă din Baroul Ilfov. Avocații evrei au fost epurați în masă din Barou și după anul 1940[4].

Moise Nachman s-a născut la 5 mai 1909, în com. Vișnița, din Bucovina, fiul lui Abraham și Sora. A absolvit studiile liceale, apoi Facultatea de Drept din Cernăuți, în anul 1931, când se înscrie în Baroul din oraș[5]. În 1933 s-a transferat la Baroul Covurlui, unde a făcut practică pe lângă un avocat experimentat, Mihai Codru, până în anul 1938, când a fost radiat pe motive etnice. Pentru a-și asigura traiul, a lucrat diferite acte de notariat, până la sfârșitul anului 1939, când avea să plece la sora sa, la Cernăuți, unde l-a prins cedarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord[6]. După ani de zile, acesta le spunea colegilor săi că, în perioada cât stătuse în U.R.S.S., fusese profesor de germană[7], deși se știe că fusese înrolat în armata sovietică, fără a lupta, însă, pe front, ci având, cel mai probabil, muncă de birou, de redactare și traduceri. A fost demobilizat în martie 1946, an în care a cerut să vină lângă sora sa, în România, cererea fiindu-i aprobată[8]. S-a înscris imediat în Baroul Covurlui[9]. A beneficiat de măsurile luate după război de ministrul Justiției, Lucrețiu Pătrășcanu, iar, mai apoi, de Avram Bunaciu, care au procedat la epurarea avocaților ce lucraseră pentru regimurile anterioare, sub acuzația de colaborare cu „regimul fascist”, și la reintegrarea celor prigoniți de către acestea. Moise Nachman nu a întâmpinat, însă, nicio problemă în anul 1948, când au fost desființate barourile și înființate colegiile de avocați[10].

---

[3] Numai din Baroul Arad, de pildă, au fost epurați în această perioadă cel puțin 66 de evrei, dintr-un număr de 280 de avocați definitivi și stagiari – Emil Arbonie, *Baroul Arad, (1875-1990)*, Arad, Editura „Vasile Goldiș”, University Press, 2016, pp. 161-163.

[4] Lya Benjamin, *Evreii din România între 1940-1944. Legislația antievreiască*, vol. I, București, Editura Hasefer, 1993, pp. 37-50.

[5] A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 31796, f. 12.

[6] *Ibidem*, f. 12.

[7] Idem, fond Rețea, dosar nr. 229367, f. 128.

[8] Idem, fond Informativ, dosar nr. 31796, f. 12.

[9] *Ibidem*, f. 12.

[10] Legea nr. 3/17 ianuarie 1948 *pentru desființarea Barourilor și înființarea Colegiilor de Avocați din România*. După cum spunea și titlul, actul normativ desființa organizația profesională a acestei bresle și înființa alta. Avocații nu erau trecuți în mod automat din

În acei ani, numeroși avocaţi au pierdut dreptul de a profesa, iar „excluderea din profesie a unui procent impresionant dintre avocaţi a dus la un deficit care trebuia suplinit”[11]. Drept măsură de urgenţă, Lucreţiu Pătrășcanu a permis intrarea în barouri fără concurs, iar mai apoi în colegiile de avocaţi, a unor categorii de persoane care, până la acel moment, nici nu se gândiseră să profeseze ca avocaţi pledanţi. Potrivit Legii nr. 1003/30 noiembrie 1946, foștii prim-grefieri, prim-secretari de parchet, prim-portărei sau prim-conducători de carte funciară primeau dreptul de a exercita profesiunea de apărători pe lângă instanţe, cu aceleași drepturi ca și avocaţii definitivi[12].

A fost momentul „astral” al avocaților simpatizanți ai comuniștilor și al avocaților evrei, singurii din branșă cu experiență, care au devenit avocații preferați ai justițiabililor. Pentru noul regim, Moise Nachman era o persoană de încredere, cu vederi comuniste, iar trecutul său în Uniunea Sovietică era un C.E.C. în alb. Cum nu avea pete la dosar, acesta urma să-și exercite profesia nestingherit și fără a întâmpina probleme din partea regimului.

Având în vedere relația foarte bună pe care o avea cu sora sa (Frieda Nachman, căsătorită cu Simon Herșcovici), Moise Nachman trebuie să fi suferit când, în anul 1950, aceasta a emigrat în noul stat Israel[13]. Fiind tributar dreptului românesc și având o meserie bine remunerată și de succes, acesta a decis, totuși, să rămână în România și să strângă bani, pentru a-și asigura, mai târziu, o bătrânețe liniștită în Israel. Viitorul, însă, nu avea să fie prea lin pentru un om cu meseria sa în regimul comunist, cu atât mai mult cu cât, vom vedea din cele ce urmează, o făcea bine și în interesul clientului.

După cum era de așteptat, prin natura meseriei, în măsura în care aceasta era făcută cu seriozitate, un avocat putea să intre foarte ușor în atenția regimului. Conștiința avocatului putea intra în contradicție cu „conștiința socialistă, un concept des uzitat în literatura de specialitate juridică a epocii respective. În ceea ce-l privește pe Moise Nachman, Securitatea era informată în scurt timp că acesta, „în 1949, s-a interesat în penitenciarul Galați despre modalitatea de a preda 2 colete a câte 3 kg

---

barou în colegiu, ci trebuiau să treacă prin filtrul unor comisii politice, care decideau dacă să îi primească sau nu.

[11] A.N.I.C., fond Consiliul de Stat – Decrete, dosar nr. 1/1948, f. 114.

[12] M.O., Partea I, nr. 278 bis, 30 noiembrie 1946, p. 12.464.

[13] A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 31796, f. 12.

pentru 2 deținuți politici”[14]. Pachetul pentru deținuții politici fusese interzis încă din anul 1947, mai întâi pentru criminalii de război, și, la puțin timp după aceea, pentru toți deținuții condamnați pentru fapte contrarevoluționare. După ce, prin Decizia nr. 7738, fusese majorată suma alocată zilnic pentru asigurarea hranei deţinuţilor, ce devenise insuficientă din cauza inflaţiei, Avram Bunaciu, Secretar General al Ministerului Afacerilor Interne, avea să propună Consiliului de Miniștri să nu mai aprobe cererile de completare a hranei deţinuţilor criminali de război din Penitenciarul Aiud, făcute de rudele acestora, pe motiv că statul le asigura acestora hrana necesară, ca atare „contribuţia de alimente în afara cantităţilor admise de regulament nu mai poate fi luată în considerare”[15]. În realitate, această decizie era menită să le taie deţinuţilor ultima legătură cu exteriorul – primirea pachetelor cu hrană. Mai mult, chiar și arestații preventiv puteau primi pachet doar cu permisiunea Direcţiei Cercetări din cadrul Securității, care putea să le permită persoanelor aflate în cercetare să aibă întrevederi cu rudele, să primească bani şi pachete cu hârtie şi alimente, însă, *nota bene*, doar „în cazuri speciale, când apărea necesitatea operativă”. Altfel spus, aceste facilităţi nu mai constituiau un drept al reţinutului sau al arestatului preventiv, ci deveneau o măsură utilă regimului, la care se putea recurge în scopul convingerii persoanei respective de a „colabora în ancheta”.

Încălcarea, legală sau abuzivă, a drepturilor fundamentale ale justițiabililor și deținuților de către autorități, făcea ca avocații să aibă un rol ingrat și să încerce, cu posibilități limitate, să îi ajute pe justițiabili, de multe ori împotriva legilor scrise și nescrise ale regimului.

Ulterior, informările despre Moise Nachman au început să curgă: după 1946, când își reluase activitatea de avocat în Galați, acesta reușise să își creeze legături cu diferiți magistrați din oraș, cea mai importantă legătură având-o cu judecătorul Constantin Negru, „de influența căruia se folosea în procese”. Tocmai din acest motiv fusese mutat disciplinar o perioadă la Judecătoria Berești[16]. Nu doar că Moise Nachman încercase să introducă colete deținuților politici[17], dar, prin intermediul unui plutonier de la Penitenciarul Galați, care ulterior chiar avea să fie arestat pentru astfel de fapte, luase de mai multe ori legătura cu unii deținuți. Mai mult, se știa și că, la puțin timp după revenirea în țară, în 1946, în cadrul unui

[14] Idem, fond Rețea, dosar nr. 229367, f. 141.
[15] A.N.I.C., fond Consiliul de Miniștri, dosar nr. 87/1947, f. 6.
[16] A.C.N.S.A.S., fond Rețea, dosar nr. 229367, f. 4.
[17] *Ibidem*, f. 5.

cerc de prieteni intimi, tot de origine evreiască, Moise Nachman „povestea greutățile pe care le-a întâmpinat în U.R.S.S., dădea în același timp o imagine denaturată a realităților din U.R.S.S. În discuții aborda concepții sioniste, prin anul 1950 era hotărât să plece în Israel, însă a abandonat acest gând pe motiv că i se ridicau mereu câștigurile, astfel că [numai, n.n.] sora acestuia a plecat în Israel"[18].

Pe de altă parte, Moise Nachman era un bun profesionist, socotit drept unul dintre cei mai buni avocați din Galați, dacă nu chiar cel mai bun. Informatorii din domeniul justiției nu aveau decât cuvinte de laudă despre pregătirea profesională a acestuia. Spre exemplu, în anul 1956, un coleg de-al acestuia aprecia că „învață mult din doctrina juridică sovietică și citește mult lectura juridică a U.R.S.S. care-i ajută mult în apărarea și prepararea proceselor pe care le apără în spirit nou, socialist"[19]. In decursul timpului, aprecierile la adresa lui Nachman aveau să rămână la fel de bune: „Este un foarte bun profesionist, muncitor și clarvăzător în problemele juridice. Aceste calități fac ca justițiabilii să-și îndrepte preferințele către el și să-l solicite pentru susținerea proceselor, dar în același timp trezesc și invidia unor avocați lipsiți de simțul autocritic"[20]; „este un profesionist foarte bun, cu o clientelă extrem de mare, trece drept cel mai bun jurist din toți avocații din Galați" [21].

Într-un raport individual din anul 1958, Moise Nachman era caracterizat ca fiind „foarte bine pregătit din punct de vedere profesional, are pregătire ideologică, având munci pe linie socială A.R.L.U.S., S.R.S.C., A.L.A."[22]. În anul 1965, un informator îl descria pe Moise Nachman astfel: „Ajutat de o inteligență vie, bine dotat fizic și intelectual, cu voință și putere de muncă, este socotit cel mai bun avocat din Galați (...) are o clientelă constantă și ajută și pe alți tovarăși de muncă"[23], iar la 23 februarie 1967 un alt agent al Securității aprecia că: „Din punct de vedere profesional este considerat unul dintre cei mai buni avocați din Galați, fiind dotat cu o inteligență pătrunzătoare, găsește soluții la cazurile grele. Are relații printre magistrați"[24].

De altfel, tocmai datorită bunei sale pregătiri, Moise Nachman

---

[18] *Ibidem*.
[19] *Ibidem*, f. 127.
[20] *Ibidem*, f. 64.
[21] Idem, fond Informativ, dosar nr. 31796, ff. 1-7.
[22] Idem, fond Rețea, dosar nr. 229367, f. 122.
[23] Idem, fond Informativ, dosar nr. 31796, f. 25.
[24] *Ibidem*, f. 13.

avea să fie selecționat ca lector la grupa I de învățământ profesional, unde, în 23 decembrie 1967, ținea un seminar cu tema „Controlul judecătoresc al actelor administrative (Legea 1/1967) la un nivel profesional ridicat”[25].

În mod firesc, succesul în carieră putea avea și consecințe negative, astfel că reușitele profesionale și venitul ridicat aveau să atragă invidia colegilor de breaslă. Acest sentiment îl întrezărim încă din anul 1955, când un coleg informa Securitatea că Moise Nachman înregistra „profituri lunare de cel puțin 15.000 lei”, că este „avocat în toate afacerile grase” și că „și-a făcut un renume din abilitatea cu care poate pune bețe în roate justiției”. Tot în aceeași informare se amintea că, în 1948, din cauza „încălcării morale profesionale, a fost propus pentru epurare, dar a scăpat numai cu sancțiunea de a fi trimis la țară”[26]. O parte din aceste venituri erau „investite” în funcționarii și magistrații din sistemul judiciar, pentru „a unge roțile justiției”. Potrivit unui informator, în anul 1956 Moise Nachman dădea regulat „bacșiș sub formă de împrumuturi” nerambursabile arhiviștilor de la tribunale, funcționarilor judecătorești și secretarilor de tribunale[27]. Dincolo de veniturile neoficiale, chiar și cele oficiale erau mai mari față de media veniturilor din epocă. Astfel că, în anul 1959, Nachman atingea plafonul de 5-6 000 de lei, din care 30% rămânea colegiului[28].

Curând, reușitele acestuia în justiție au început să îi deranjeze pe reprezentanții regimului. Spre exemplu, în anul 1956, în urma unui recurs, Tribunalul Regional Galați avea să reducă pedepsele pentru A. și S. Neinberg, condamnați pentru deținere de monezi de aur în așa-zisa afacere a aurului din Focșani și reprezentați de Moise Nachman, de la 5 ani la 1 an, respectiv de la 8 luni la 3 luni. „Decizia a produs uimire mai ales în rândul celor ce lucrau în justiție”[29], Procuratura Galați intenționând să sesizeze Procuratura generală a R.P.R., pentru a declara recurs în supraveghere la Tribunalul Suprem.

Informările din domeniul justiției referitoare la succesele pe plan local ale avocatului Moise Nachman au atras din ce în ce mai mult atenția asupra activității acestuia. De exemplu, la 17 ianuarie 1959, doctorul Petre Trăistaru din Galați, condamnat la 5 ani închisoare corecțională pentru luare de mită și la 3 ani pentru omor fără voie, avea să fie achitat de către

---

[25] *Ibidem*, f. 18.
[26] Idem, fond Rețea, dosar nr. 229367, f. 139.
[27] *Ibidem*, f. 126.
[28] *Ibidem*, f. 102.
[29] *Ibidem*, f. 130.

Tribunalul Regional Galați. Un alt caz similar: în anul 1956, în urma unui recurs la Tribunalul Regional Galați, Moise Nachman reușea să obțină pentru doctorul Tercantil Alexandru, condamnat de Tribunalul Raion Focșani la 1 an și 6 luni închisoare corecțională pentru deținerea a 41 monede de aur, suspendarea executării pedepsei, considerate o „soluție remarcabil de ușoară". „Hotărârea a produs mirare", cu atât mai mult cu cât tot Moise Nachman îl apărase și pe doctorul Târnoveanu, condamnat la 5 ani pentru luare de mită, căruia, în urma recursului, îi redusese pedeapsa la 6 luni cu suspendare, concluzia informatorului fiind aceea că „avocatul afacerist Moise Nachman are o reputație bine stabilită, ca unul care obține succese în cele mai grele și mai grele cauze penale"[30].

Moise Nachman era caracterizat de către un informator astfel: „Renumit în rândul colegilor și în rândul acelora care vin în contact cu justiția tocmai pentru faptul că a obținut și obține achitarea unor oameni ce sunt vinovați". În acest sens, agentul dădea mai multe exemple, specificând că „pentru atingerea acestor rezultate se folosește de sprijinul unor judecători"[31]. În anul 1960, un alt informator spunea că „persoana avocatului Moise Nachman are un caracter complex, fiind în același timp fățarnic, inteligent și rezervat"[32].

Tot din informări aflăm că Moise Nachman folosea tertipuri de avocat la limita legii. Spre exemplu, în anul 1955, acesta înaintase Tribunalului Regional Galați o cerere de amânare a executării pedepsei de 2 luni a lui Isac Kirchen și Ismailer Moritz, condamnați în „Afacerea penală Uleiul din Bârlad". Chiar dacă știa foarte bine care era procedura, respectiv emiterea mandatului de arestare și trimiterea către domiciliul clienților săi, la Bârlad, avocatul îi sfătuise pe aceștia să stea ascunși până la aflarea rezultatului cererii.

De asemenea, existau mai multe note informative care dezvăluiau că avocatul luase legătura cu clienții săi înaintea procesului. Cu toate că, într-un sistem judiciar normal, legătura inculpatului cu apărarea este un fapt firesc, în anii `50 era total interzisă în anumite procese. Astfel, în 1955 un client a retractat în instanță tot ceea ce declarase în anchetă, după cum afirmase Moise Nachman la o întâlnire privată cu alți avocați: „Parcă a fost sub masă și a înregistrat povestea. S-a desprins că tov. Nachman a avut legătură cu arestatul Rozemberg, ceea ce nu este permis"[33].

---

[30] *Ibidem*, f. 101.
[31] *Ibidem*, f. 6.
[32] *Ibidem*, f. 42.
[33] *Ibidem*, f. 140.

Potrivit altor informări, toți justițiabilii pe care îi apăra Moise Nachman în procese aparțineau vechii burghezii, de la care primea diverse sume de bani, în afara cuantumului cuvenit legal de la colegiu pentru fiecare proces. Se exemplifica cu ajutorul aceluiași Ionel Rozemberg, acuzat principal în procesul „Competrol", și a altor inculpați „judecați pentru deținere de aur și valută de la care a primit bani"[34]. Se bănuia că Moise Nachman fusese cel care îl sfătuise pe Ionel Rozemberg să retracteze în fața tribunalului ceea ce recunoscuse în fața Miliției[35], lucru de neconceput de către autoritățile judiciare comuniste.

Cazul Fisher Lupu avea să atragă, însă, atenția tuturor, având consecințe grave pentru Moise Nachman. Într-un raport pe regiune, în privința justiției erau detaliate problemele ridicate cu ocazia adunării generale a avocaților din colegiul orașului Galați, din ziua de 18 februarie 1962: „o serie de elemente afaceriste din rândul avocaților", darea și luarea de mită, precum și încercarea de influențare a completelor de judecată. Avocatul Nachman Moise, „prin anumite procedee contraindicate", a reușit să obțină punerea în libertate a unui speculant și traficant de aur din Galați, anume Fisher Lupu, care fusese condamnat în anul 1959 la 10 ani de închisoare pentru trafic cu monezi de aur. Dar cum fusese eliberat Fisher Lupu? Concret, Moise Nachman înaintase o cerere de revizuire în care, „în mod intenționat", nu menționase că deținutul era traficant de aur, ci numai deținător, întrucât traficanții nu beneficiau de prevederile Decretului nr. 211/1960[36]. Astfel, cererea a fost admisă și s-a judecat la 27 ianuarie 1961 de către tribunalul raional, iar judecătorul Lupu Ioan, în baza art. 5 al decretului, a dispus punerea în libertate a inculpatului[37].

În ședința ținută la Colegiul de avocați la 14 mai 1961, Moise Nachman era criticat pentru concluziile puse în diverse cauze[38]. Nu

---

[34] *Ibidem*, f. 5.
[35] *Ibidem*.
[36] Decretul nr. 211/1960 *pentru acordarea unor posibilități de predare și declarare a mijloacelor de plată străine și a metalelor prețioase, precum și pentru grațierea unor pedepse și încetarea procesului penal pentru unele infracțiuni,* îi exonera de răspundere penală pe cei care predau, cedau sau declarau în termen de 60 de zile valutele și orice mijloace de plată străine, precum și aurul și celelalte metale prețioase, inclusiv monedele (art. 1), cu excepția celor care au traficat, au cumpărat în vederea revânzării sau au mijlocit, ca îndeletnicire, vânzarea ori cumpărarea acestora (A.N.I.C., fond Consiliul de Stat – Decrete, dosar nr. 211/1960).
[37] Idem, fond Documentar, dosar nr. 4804, vol. 1, f. 8.
[38] Idem, fond Informativ, dosar nr. 31796, f. 11.

pentru că ar fi fost un avocat slab, ci pentru că acestea contraveneau viziunii partidului asupra profesiei de avocat. Drept urmare, pe 29 iulie 1961, șeful Serviciului judiciar al Miliției regiunii a cerut aprobare pentru luarea în evidență a lui Moise Nachman, ca suspect pe linia infracțiunilor de serviciu[39]. Avocatul Moise Nachman continua să deranjeze, deși se afla deja sub controlul Securității.

Arestarea în vederea recrutării

Cum se întâmplase acest lucru? În primul rând, era cunoscut în evidențele Securității în problema israeliană[40]. În curtea Tribunalului regional Galați se afla o frizerie unde tundea evreul Rubin Segall. Acolo veneau și croitorul Haim Shapira și avocații Marcovici și Moise Nachman. Se discuta despre emigrarea în Israel și despre politica guvernului față de evrei[41]. Notele informative privitoare la acest anturaj nu se întind pe o perioadă prea mare de timp, între 23 octombrie și 31 decembrie 1958, însă, la finalul acestora și al rapoartelor informative, se specifica faptul că unul dintre participanți, Moise Nachman, era candidat la recrutare[42].

Inițiativa recrutării a venit de la temuta Direcție de anchete penale, care a și pus-o în practică. Lt. maj. Nicolae Codreanu intenționa de ceva vreme să îl recruteze pe Moise Nachman, cu care posibil să se fi intersectat în cursul unor procese și să îl fi deranjat prin activitatea sa profesională. Securitatea îi putea imputa, de exemplu, faptul că în ziua de 20 februarie 1959 „a denigrat organele Securității". După ce, în legătură cu un proces, un alt avocat îi lăudase pe avocații de la București în procesele cu caracter contrarevoluționar, Moise Nachman replicase că „avocații din Galați sunt timorați din cauză că la proces asistă și organe ale securității și că prezența acestor organe este de a crea o presiune morală asupra avocaților pentru ca apărarea să nu fie ceea ce ar trebui"[43]. Era perioada în care conflictul etern între procuratură și organele de cercetare penală, pe de o parte, și avocați, pe de cealaltă parte, era tranșat invariabil în favoarea primei tabere, prin mijloace mai mult sau mai puțin „ortodoxe". Acest conflict a fost, probabil, și motivul pentru care anchetatorul penal de Securitate a ținut să îl recruteze personal, folosind mijloace extrem de convingătoare.

[39] Idem, fond Rețea, dosar nr. 229367, f. 38.
[40] Idem, fond Informativ, dosar nr. 31796, f. 13.
[41] Idem, fond Rețea, dosar nr. 229367, f. 119.
[42] *Ibidem*, ff. 112, 118.
[43] *Ibidem*, f. 99.

Chiar dacă nu este specificat explicit, Securitatea avea nevoie de o măsură prin care să îl intimideze definitiv pe Moise Nachman, avocat incomod în procese sensibile, care putea deturna cursul unui proces cu final așteptat. Deși nu pleda la tribunalele militare, acesta se interesa de dosarele unor inculpați politici evrei, pe care îi ajuta apoi pe diferite căi[44]. Pe de altă parte, cauzele cu infracțiuni împotriva avutului obștesc sau cele cu trafic sau deținere de valută sau metale prețioase erau la fel de politizate de regim, iar Moise Nachman era un specialist al acestor procese. O cauză anterioară, în care Moise Nachman se dovedise un avocat incomod, a fost aceea în care reușise să obțină punerea în libertate a lui Hers Goldemberg și Leon Grimberg, angajați ai I.C.R.M. Galați, condamnați în primă instanță, de către Tribunalul Brăila, la ani grei închisoare. În urma recursului la Tribunalul Regional Galați, însă, pronunțat pe 31 martie 1959, „s-a considerat că avocatul Nachman Moise a avut un mare succes, întrucât s-a schimbat calificarea, astfel că inculpații au intrat în amnistia prevederilor din Decretul 20/1959 și au fost puși în libertate"[45]. Respectiva notă informativă ajunsese la același ofițer Codreanu.

De reținut și faptul că Moise Nachman fusese apărător în procesul unui coleg, avocatul Constantin Codreanu, condamnat la 6 ani închisoare corecțională pentru deținere de monede de aur și dolari. Apărarea s-a făcut din oficiu, gratuit, din dispoziția directorului Colegiului de avocați, la presiunile a trei avocați, cel mai vehement fiind Moise Nachman[46]. Șeful Serviciului Cadre considera că este o „sărire în ajutor nejustificată, care înseamnă solidarizarea cu infractorul". La 22 octombrie 1959 era încă apărător în proces, dar se știa că urma să fie recrutat ca agent[47], documentul cu propunerea de recrutare fiind deja elaborat la 21 octombrie 1959.

La 28 octombrie 1959, Moise Nachman a fost arestat. Era debutul unei operațiuni de recrutare în forță, cu colaborarea perfectă a Miliției, care urma să îl pună pe candidatul la recrutare în fața unei alegeri fără opțiune: colaborarea cu Securitatea sau închisoarea și sfârșitul carierei. Operațiunea a început la orele 22:00, cu descinderea a trei ofițeri de Securitate la locuința avocatului, în uniforme de Miliție, care au prezentat o ordonanță de efectuare a percheziției. Motivul oficial era acela de a găsi

---

[44] *Ibidem*.
[45] *Ibidem*, f. 91.
[46] *Ibidem*, f. 73.
[47] *Ibidem*.

monede și obiecte de aur. După percheziție, avocatul a fost „invitat" la Miliția regională pentru a fi cercetat, după care a fost transferat cu mașina la Securitate și încarcerat în arestul Serviciului VIII[48].

Arestarea a produs o anumită stupoare, deoarece, după cum opina un informator, Moise Nachman „făcuse parte din armata sovietică, adică era considerat un om cu apartenență pentru regimul nostru"[49]. Era vorba, în fapt, de o înscenare a Securității, cu dublu scop: pentru a-l recruta ca informator și pentru a-l putea ține în frâu ca avocat.

În decursul anilor, numeroși avocați au fost cercetați și condamnați în problema deținerii de valută sau metale prețioase. În cazul altora, în funcție de interesul operativ, organele de Miliție au făcut percheziții domiciliare, i-au reținut pentru cercetări timp de câteva zile, după care i-au pus în libertate. Acesta a fost, încă de la început, și planul în privința lui Moise Nachman: să fie arestat pentru a fi adus la locul recrutării[50], camera de anchetă a Securității, unde era imposibil de refuzat colaborarea. Oficial, pentru a nu da de bănuit, arestarea trebuia să o facă Miliția, colaborarea între cele două instituții represive fiind foarte bună în astfel de acțiuni. S-a discutat cu șeful Serviciului Economic de la Miliție, care a acceptat imediat propunerea și s-a oferit să pună la dispoziția Securității un ofițer pregătit în problemă, care să însoțească organele Securității la percheziție. Ofițerii folosiți în această legendă urmau a purta uniforme ale organelor de Miliție, fiind aleși din rândul acelora care să nu fi fost cunoscuți ca ofițeri de Securitate de către Moise Nachman sau de

[48] Practica ilegală a legendării reținerii de către organele de Securitate, prin colaborare cu organele de Miliție, era intens utilizată începând din anul 1958, putând avea cauze diferite, una dintre ele fiind aceea de a nu da de bănuit eventualilor complici. De exemplu, în anul 1959, pentru a-i reține pe membrii grupării Ludemberg Costică, din Huși: primul membru, Dumitru Cătană, a fost arestat de Miliție la 2 martie, înscenându-i-se o anchetă în legătură cu comercializarea clandestină a unei cantități de vin. Acesta a fost preluat de către organele de Securitate pe drumul către sediul Miliției Regionale Huși și dus la sediul Securității Iași pentru anchetă. După ce a confirmat o serie de materiale informative, s-a trecut la reținerea secretă a lui Costică Ludemberg, după aceiași procedură: „reținerea secretă tot sub legenda reținerii sale de către organele de Miliție și fiind preluat de organele noastre a fost transportat la Reg. MAI Iași și fiind anchetat a confirmat materialele informative de la dosarul de verificare". La 7 martie a început arestarea a încă 9 membri ai „grupării" (A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 19717, vol. 1, f. 12).

[49] Idem, fond Rețea, dosar nr. 229367, f. 69.

[50] *Ibidem*, f. 8.

către prietena acestuia[51].

Încă din momentul arestării, un avocat cu experiență își putea da seama că îl aștepta un proces de tip kafkian, din care îi era aproape imposibil să scape. Din fericire, însă, pentru Nachman, obiectivul Securității nu îl constituia încarcerarea sa, ci recrutarea pe bază de material compromițător.

Ancheta a început a doua zi dimineața. Primul proces-verbal de interogatoriu, din 29 octombrie 1959, conținea 14 pagini de declarații și era semnat de anchetatorul penal și de către „arestat”[52]. Cum la început Moise Nachman a încercat să tergiverseze, pentru a vedea ce informații avea Securitatea, anchetatorul l-a atenționat că folosește tactici avocățești. În decursul anchetei, va fi nevoit să recunoască mare parte din datele pe care Securitatea le deținea despre el. Cu teama, vizibilă pentru anchetatori, că îi va fi distrusă cariera și că va fi condamnat, prima data a recunoscut că luase de la clienți „supra-onorar” în bani și în alimente, găini, vin ș.a.[53]. Ulterior, a recunoscut toate informațiile pe care Securitatea le strânsese în decursul timpului: că îi spusese unui justițiabil să se ascundă până la aflarea deciziei instanței, că purtase discuții defăimătoare cu alți avocați la adresa organelor Securității și că elogiase fascismul italian și pe cel din Spania, deși, în realitate, nu afirmase decât că acestea fuseseră regimuri sub care evreii nu fuseseră persecutați[54].

Pe 5 noiembrie 1959, lt. maj. Nicolae Codreanu, anchetator penal de Securitate din Direcția Regională M.A.I. Galați, a emis ordonanța de punere sub învinuire, despre care Moise Nachman avea să ia la cunoștință, prin semnătură, pe 6 noiembrie 1959[55]. Urma a fi judecat pentru trei infracțiuni: defăimarea organelor Securității Statului în legătură cu activitatea acestora, uneltire contra ordinii sociale prin agitație publică, precum și luare de mită. A fost dus în arest, i s-au luat amprentele digitale și i s-a întocmit fișa de trimitere în penitenciar. Bineînțeles că toate actele i-au fost arătate, pentru ca Moise Nachman, cu experiența sa de avocat, să conștientizeze faptul că nu mai avea nicio scăpare. Știa, însă, că, în al doisprezecelea ceas, mai exista o șansă: negocierea directă cu anchetatorii, în cazul în care putea oferi la schimb ceva valoros pentru aceștia. Nu știa încă prea bine ce doreau anchetatorii de la el: apărarea defectuoasă în

[51] *Ibidem*.
[52] Idem, fond Informativ, dosar nr. 31796, f. 10.
[53] Idem, fond Rețea, dosar nr. 229367, f. 10.
[54] *Ibidem*, f. 11.
[55] *Ibidem*, ff. 65-66.

vreun proces care îi interesa, informații confidențiale despre vreun inculpat care îi era client, colaborarea pe viitor cu Securitatea sau Miliția, dar, pe moment, era dispus să le ofere tot ce i s-ar fi cerut.

Abia a doua zi a fost scos din arest și s-a început procesul recrutării, care, așa cum era de așteptat, a decurs excelent: „elementul a venit singur să ceară să-i acordăm posibilitatea de reabilitare și va face orice voim noi”[56]. În angajamentul olograf, Moise Nachman preciza că săvârșise infracțiunile încadrate în art. 207 al. 3 CP și art 209, pct. 2, lit. a și b al. 2 CP și art 251 al I CP[57], fapte stabilite și recunoscute în anchetă, și că, „fiindu-mi acordate posibilități de reabilitare, mă oblig a colabora cu organele Securității Statului” [58].

Trebuie spus că, pe toată perioada arestării, lt. maj. Nicolae Codreanu a ținut legătura cu agentura, pentru a vedea părerea anturajului, dar și în vederea legendării arestării de către Miliție. Securitatea a supravegheat ceea ce se discuta pe marginea arestării lui Moise Nachman și, ca măsură de prevenire a unei eventuale deconspirări, pentru a nu se cunoaște că arestatul se afla în beciurile Securității, prietena acestuia a fost invitată la sediul Miliției regionale pentru a aduce un rând de schimburi celui arestat, schimburi primite de șeful de tură de la arestul Miliției, pe bază de proces verbal.

Procesul de anchetă-recrutare a început în data de 29 octombrie și s-a terminat în ziua de 7 noiembrie, la orele 20:35, când cel în cauză a fost transportat de la Securitate, pentru a fi eliberat din arestul „Miliției”, îndreptându-se spre casă cu tramvaiul[59]. Având în vedere modul în care a fost recrutat, deloc benevol, nu vom insista pe activitatea acestuia de informator. În 1965, într-un referat al Serviciului III – Direcția Regională M.A.I. Galați se preciza că „este agent al organelor noastre din anul 1959, aducând aport muncii informative, verificându-se că este sincer și conștiincios”[60]. Această evaluare este singulară și pare a avea scopul de a acoperi neajunsurile unei recrutări inutile, deoarece evaluările anuale exprimau nemulțumirea față de informator, care, deși disciplinat,

---

[56] *Ibidem*, f. 11.

[57] Textele incriminau infracțiunile de tentativă la „acte de teroare”, „uneltire contra ordinii sociale” prin agitație și propagandă și „luare de mită” (*Codul Penal, text oficial cu modificările până la data de 1 decembrie 1960 urmat de o anexă de legi penale speciale,* București, Editura Științifică, 1960, pp. 118-121, 153-154).

[58] A.C.N.S.A.S., fond Rețea, dosar nr. 229367, f. 15.

[59] *Ibidem*, f. 12.

[60] Idem, fond Informativ, dosar nr. 31796, f. 19.

punctual și conștiincios[61], furniza materiale de mică importanță[62], existând suspiciunea că nu dă întotdeauna dovadă de sinceritate[63]. După o perioadă, ofițerul avea să constate faptul că agentul avea „tendința de a nu informa tot ce cunoaște, așteptând să fie întrebat concret de ofițer", făcând în cele din urmă propunerea de a fi „trecut la forma de evidență operativă pasivă"[64].

Numai că, pentru Securitate conta nu doar calitatea informațiilor și a informatorilor, ci și cantitatea acestora. Din acest motiv, dosarele Securității sunt pline de rapoarte și informări care preiau la nesfârșit aceleași date. Exista obiceiul de a menține în rețea informatori total inutili, pentru „a da bine la număr", iar Moise Nachman este un exemplu în acest sens. Potrivit unui raport din 1 februarie 1969, „de la recrutarea sa și până în prezent, informatorul nu a avut o activitate care să mulțumească organele noastre, în sensul că el nu a furnizat informații de valoare, cu toate că profesia și capacitatea sa îl ajutau să facă acest lucru". Se raporta că Moise Nachman dă „informații telegrafice, fără conținut valoric, motivând de fiecare data că în rândul avocaților nu sunt probleme importante, că nu are ce semnala și că toate problemele decurg în mod normal"[65], ofițerul conchizând astfel: „am tras concluzia că este nesincer, nu a avut atașament față de noi și deci nu se poate avea încredere că odată ieșit în afara granițelor să i se dea sarcini informative"[66].

Cu toate acestea, Moise Nachman a fost abandonat ca informator abia la 22 ianuarie 1974, după ce obținuse aprobarea de a emigra, dată la care ofițerul aprecia: „în raport cu pregătirea sa, informatorul a adus un aport slab în munca informativă"[67]. În anul 1974, când a fost deschis la Galați dosarul de obiectiv „Problema Justiție", Moise Nachman era deja în afara ariei de interes a Securității[68].

După recrutare

Acțiunea de recrutarea a lui Moise Nachman ridică, în primul rând, întrebări asupra independenței avocaților în timpul regimului

---

[61] Idem, fond Rețea, dosar nr. 229367, f. 58.
[62] *Ibidem*, f. 59.
[63] *Ibidem*.
[64] Idem, fond Informativ, dosar nr. 31796, f. 21.
[65] Idem, fond Rețea, dosar nr. 229367, f. 52.
[66] *Ibidem*, f. 53.
[67] *Ibidem*, f. 13.
[68] Idem, fond Documentar, dosar nr. 4804, v. 1, f. 1.

comunist și asupra înfăptuirii justiției, atunci când cercetarea penală este făcută de un serviciu secret, precum și asupra relației profesionale care există între avocat și client, atunci când acuzarea poate pune presiune pe avocat.

Ne îndoim că, după recrutare, Moise Nachman a mai putut să aibă o relație independentă cu clienții săi în anumite procese cu caracter politic sau în care Securitatea avea un interes. Având în vedere relațiile apropiate și colaborarea permanentă dintre Securitate și Miliție, exista posibilitatea ca Moise Nachman să fie constrâns în alte procese de drept comun, pentru a da informații de interes în anumite spețe, cu privire la care cercetarea penală era interesată. Tocmai de aceea, principalul rezultat al recrutării lui Moise Nachman a fost schimbarea atitudinii sale sociale și profesionale. A devenit suspicios și mult mai prudent în raport cu colegii, încercând să nu iasă sub nicio formă în evidență. În timpul anchetei, îndeosebi, și apoi, ca informator, văzuse câte informații avea Securitatea despre el și conștientizase faptul că nu putea discuta în public fără ca afirmațiile sale să nu fie consemnate undeva, așa că și-a suprimat relativa libertate de opinie pe care o avea, adoptând o atitudine retrasă. Astfel, în anul 1960, un informator observa că Moise Nachman se comporta suspect, că evita discuțiile cu caracter politic și se comporta foarte prudent[69], iar, mai târziu, un altul menționa că acesta evita discuțiile cu caracter politic, chiar și atunci când era vorba despre învățământul politic[70].

Rarele momente în care și-a exprimat opiniile au fost în cadrul oficial al ședințelor cu avocații pe care le prezida. În anul 1968, înainte de adoptarea noului cod penal, directiva partidului a fost ca proiectul să beneficieze de o largă consultare publică, mai ales cu specialiștii și lucrătorii din domeniul justiției. La 6 aprilie 1968 au avut loc ședințele de grupă profesională în cadrul Biroului Colectiv de Asistență Juridică, la finalul cărora avocații, împărțiți în două grupe, au discutat respectivul proiect. Ambele ședințe au fost conduse de Moise Nachman[71], care nu avea să se remarce, însă, prin nimic.

Nu la fel au stat lucrurile la 8 iunie 1968, când s-a ținut ședința celor două grupe pe proiectul noului cod de procedură penală. Avocații au remarcat că „s-au dat prea multe cauze în competența Tribunalului Suprem ca instanță de recurs și justițiabilii din toate colțurile țării, într-un

---

[69] Idem, fond Rețea, dosar nr. 229367, f. 42.
[70] *Ibidem*, f. 27.
[71] *Ibidem*, f. 31.

foarte mare număr de cauze, ar trebui să se deplaseze la București, ceea ce, practic, reprezintă o mare greutate pentru ei, contravenind principiului apropierii de instanțele de judecată”. Cu acel prilej, dovedind curaj, Moise Nachman avea să critice din nou largile puteri ale organelor de cercetare penală: „Cu privire la redacțiunea art. 172 din Codul de Procedură Penală, avocatul Nachman Moise a spus că conține dispoziții anticonstituționale, care contrazic dreptul de apărare, prin faptul că apărătorul la efectuarea unor acte de urmărire penală poate asista pe inculpat cu încuviințarea organului de urmărire (care poate deci refuza aceasta) și că inculpatul arestat poate lua contact cu apărătorul, afară de cazul când organul de urmărire penală interzice aceasta”[72].

Pregătirea emigrării

Este de la sine înțeles că presiunea psihică pe care organele statului începuseră să o exercite asupra sa i-a întărit lui Moise Nachman convingerea de a emigra cât mai repede în Israel. Cum veniturile lunare ale acestuia se ridicau la 10-15.000 lei, după spusele informatorilor[73], iar nivelul de trai era deosebit de modest, devenea din ce în ce mai plauzibil că acestea luau cale viitoarei destinații de emigrare. La această concluzie ajunsese și Securitatea încă din anul 1958, iar, după arestare, notele informative despre Moise Nachman conțineau din ce în ce mai multe informații despre prezumtiva sa pregătire.

Potrivit unui raport, „în decursul anilor ar fi transferat mari sume de bani la sora sa, această prezumție reiese că dânsul câștigă foarte mult și duce o viață foarte restrânsă”[74]. La 23 februarie 1967 un informator declara despre Moise Nachman: „Duce o viață oarecum modestă și nu se manifestă. În viața particulară trece oarecum neobservat. Locuiește într-o locuință mică și foarte modest mobilată (...) În general se spune că este zgârcit, deși are venituri mari din profesie”[75]. În plus, de la un agent evreu, căruia îi era confident, se știa că Moise Nachman își trimitea periodic averea în Israel și că plănuia să plece: „dacă ar fi sigur că poate pleca, ar

[72] *Ibidem*, f. 32.

[73] În privința veniturilor ilicite ale acestuia, Securitatea nu avea dovezi palpabile. Singura informație din dosar era o scrisoare a unui client din Panciu către Moise Nachman, interceptată de Securitate, în care acesta îi transmitea avocatului că îi trimisese o damigeană de vin, dar că voia damigeana înapoi, urmând să vină după ea (*ibidem*, f. 166).

[74] Idem, fond Informativ, dosar nr. 31796, ff. 1-7.

[75] *Ibidem*, f. 13.

face cererea îndată”[76].

Cu timpul, Securitatea a început să menționeze în toate rapoartele faptul că Moise Nachman intenționa să emigreze în Israel, la fel ca mulți alți evrei din România. De altfel, Moise Nachman era integrat comunității evreiești din Galați. Deși nu era foarte religios, cu prilejul sărbătorilor acesta era văzut la sinagogă[77]. Datorită ajutorului discret al comunității, transmiterea banilor în străinătate era foarte greu de probat. În anul 1959, Securitatea știa că avocatul menținea, în secret, legătura cu sora sa, prin intermediul corespondenței, pe care nu o primea, însă, la domiciliul său, ci la domiciliul unei bătrâne evreice, pe numele acesteia, cu ajutorul căreia primea și pachetele de la sora sa[78].

În anul 1960, un informator raporta despre Moise Nachman că pleacă „de multe ori în București de sâmbătă până luni dimineața fără sa anunțe pe cineva și fără ca nimeni să știe”[79]. Pentru prima dată se inducea ideea că făcea vizite la București pentru a-și transfera banii în Israel. Dintr-o notă informativă, din 12 ianuarie 1967, aflăm că un coleg avocat îi spusese informatorului că Moise Nachman „a câștigat enorm din avocatură și că este fruntaș în profesie și astăzi își transferă câștigurile în străinătate prin intermediul altor evrei care pleacă în Israel”. Modalitatea de transfer era următoarea: încredințau banii acelora care părăseau România și cumpărau la plecare bunuri, cu convenția ca, atunci când vor emigra, la rândul lor, în Israel, să li se restituie în valuta de acolo[80].

În contextul relaxării relative a politicii de îngrădire a turismului în afara granițelor României, de la finalul anilor ´60, Moise Nachman a făcut mai multe vizite la sora sa în Israel. Cel mai greu îi era să schimbe leii în valută, pe care să o transfere în Israel, cu atât mai mult cu cât acest fapt era, la acea vreme, infracțiune. Colabora în secret cu evrei care aveau același țel ca și el. Într-o notă informativă despre Teodor Klein, din 1967, în cadrul „problemei avocați”, se afirma că acesta împreună cu Moise Nachman „fac transfer de valută”[81]. Ambii erau bănuiți că ar vrea „să se repatrieze”, colaborând în acest sens[82].

De 1 mai 1967 îi fusese remarcată absența de la defilare. Securitatea

---

[76] Idem, fond Rețea, dosar nr. 229367, f. 5.
[77] Idem, fond Informativ, dosar nr. 31796, f. 13.
[78] Idem, fond Rețea, dosar nr. 229367, f. 7.
[79] *Ibidem*, f. 42.
[80] Idem, fond Informativ, dosar nr. 31796, f. 24.
[81] *Ibidem*, f. 22.
[82] *Ibidem*, f. 23.

cunoștea că avocatul Nachman fusese la București, unde servise pește cu un bărbat, la Restaurantul Ambasador. După două zile, la reîntoarcerea acestuia la Galați, purtase mai multe discuții cu Klein, schimbând imediat subiectul la apariția vreunei persoane în apropierea lor. Întrebat de ofițerul de legătură cu ce scop se deplasa la București, îi răspundea prompt că avea procese la Tribunalul Suprem[83]. Securitatea reitera suspiciunile că ar face „transfer de valută”[84].

Un alt informator îi comunica Securității modalitatea de transfer a banilor în Israel. O primă modalitate consta în ajutarea cu sumele necesare emigrării a unor persoane care părăseau țara, dar care nu dispuneau de banii respectivi și care, odată ajunse la destinație, se prezentau la rudele emitenților, încredințându-le acestora tot ceea ce primiseră. Ulterior, rudele confirmau pe diferite căi ajungerea valorilor la destinație. A doua modalitate de transfer se realiza prin intermediul reprezentanței diplomatice a Israelului în România, care avea nevoie de lei pentru cheltuielile curente și care prefera să schimbe la cetățenii ce voiau să emigreze[85].

În primăvara anului 1969, Moise Nachman și-a vizitat din nou familia din Israel. De această dată a stat aproape două luni[86]. Într-o discuție cu caracter privat povestea cu multă admirație despre această călătorie, când avusese timp să își facă o părere avizată despre modul de viață din tânărul stat. Vizitase kibuțurile, afirmând că „a putut constata modul lor de organizare, în care se realizează adevăratul comunism. În această organizație fiecare muncește după aptitudinile lui, fiecăruia i se pune la dispoziție ceea ce are nevoie de către colectivitate și banii aproape nu sunt întrebuințați. Spunea că acestea sunt organizații perfecte și în ele se realizează adevăratul comunism”[87].

Într-un final, în anul 1973, Moise Nachman a reușit să emigreze în Israel, renunțând la cetățenia română[88].

[83] Idem, fond Rețea, dosar nr. 229367, f. 52.
[84] *Ibidem*, f. 33.
[85] *Ibidem*, f.34.
[86] *Ibidem*, f. 64.
[87] *Ibidem*, f. 27.
[88] Idem, fond Informativ, dosar nr. 31796, f. 26.

Dumitru LĂCĂTUȘU

Ofițerii de Securitate Mihai Patriciu şi Mihail Kovács

The Securitate officers: Mihai Patriciu and Mihail Kovács

„Organele Ministerului Afacerilor Interne (...) trebuie să se găsească în permanentă stare de alarmă, că Securitatea și Miliția se găsește în stare de război și, atunci când se consideră altfel, atunci, tovarăși, începem deci să considerăm lipsuri în munca noastră.” (Teohari Georgescu, 28 februarie 1950).

„Lt. colonel Cuteanu dânsul la fel mi-a spus că unde linia Partidului nu se poate aplica să luăm unul sau doi chiaburi, îi împușcăm în marginea comunei, pe urmă raportăm că au atacat organele noastre, pe motiv că ordin în scris pentru acest lucru nu este și nu este natural să fie; deci, în astfel de cazuri nu ne referim la nici un ordin, ci facem în așa fel că raportul emană de la noi [ca] și motivele pentru care a fost împușcat. Așa a fost cercetat și arestat chiaburul Cuc Mihai din Cianu Mare, că a făcut o rebeliune în acea comună, conform ordinului verbal al tov. colonel Patriciu: «la noapte pui în mașină, duci la marginea comunei și trântești de pământ și raportezi că a fugit banditul, ați tras după el și în cealaltă zi a fost găsit împușcat».” (Maior Kovács Mihail, șef Serviciu de Securitate Turda, Declarație, 6 octombrie 1950, București).

The study concerns about the extrajudicial executions from the

beginning of the communist regime in Romania, starting from the investigation of a corpus of documents written in those years by the communist torturers, in order to provide the justifications for the perpetrators of those years. The biographies of the main Securitate officers involved in these assassinations, Mihai Patriciu and Mihail Kovács, are also reconstructed, based on archival documents. The study is structured in three main parts. The first one consists of an analyse of the context and conditions that led to the crimes committed by Mihai Patriciu and Mihail Kovács, more precisely the murder of the „kulaks" Viorel Bihoreanu and Remus Leluț, on August 3, 1950.

The second section concerns about their assassination and the reasons put forward by the Securitate to justify their physical elimination. The last part reconstructs the biographies of the two Securitate officers, based on the sources (archive documents and specialized literature).

Etichete: torționari, execuții extrajudiciare, rezistență anticomunistă, țărani, Securitate

Keywords: torturers, extrajudicial executions, anti-communist resistance, peasants, Security

Coloneii Mihai Patriciu și Mihail Kovács sunt două figuri emblematice ale represiunii politice din România anilor ’50. Traseul lor profesional include un număr impresionant de *execuții sumare* ale unor „dușmani ai poporului" din primii ani ai regimului comunist. Aceștia au fost uciși sub diferite pretexte: reticența față de colectivizare, răspândirea unor zvonuri alarmiste, sprijinirea celor refugiați în munți, apartenența la grupările de rezistență anticomunistă etc. Crimele lui Patriciu și Kovács nu sunt, însă, doar rezultatul unui exces de zel, cum am putea fi tentați să credem, ci, potrivit lui Alexander Laban Hinton, consecința unui context și a unui proces istoric caracterizate de revolte, convulsiuni sociale, modificarea forțată a mediului în care trăiau victimele, precum și a unor condiții specifice pregătitoare. Toate acestea au favorizat uciderea la scară largă a unor persoane portretizate ca inamici ai statului comunist[1].

Astfel de condiții specifice pregătitoare au fost ședințele cu ofițerii de Securitate din București și Cluj de la începutul anilor ‘50, precum și de articolele din presa vremii. În timpul acelor întruniri au avut loc adevărate incitări la ură și la măsuri extreme împotriva „chiaburilor". Drept urmare, principalul rezultat l-a constituit pregătirea angajaților Securității pentru îndeplinirea unor astfel de practici de reprimare.

[1] Alexander Laban Hinton, *Why Did They Kill*, Berkeley/Los Angeles/London, UNIVERSITY OF CALIFORNIA PRESS, 2005, pp. 276-298.

Articolul de faţă este structurat în trei părţi principale: în prima vor fi analizate contextul și condițiile care au condus la crimele lui Mihai Patriciu și Mihail Kovács, mai precis uciderea „chiaburilor" Viorel Bihoreanu și Remus Leluţ în ziua de 3 august 1950; în cea de-a doua secţiune voi prezenta asasinarea acestora și motivele avansate de Securitate pentru a justifica eliminarea lor fizică, iar în ultima parte voi reconstitui biografiile celor doi ofiţeri de Securitate, în baza surselor existente (documente de arhivă și literatura de specialitate).

Pentru analiza justificărilor avansate de ofiţeri pentru crimele comise există un important corp de documente, creat în urma unei investigaţii efectuate în fieful lui Mihai Patriciu şi al lui Mihail Kovács, care au fost urmate de altele desfășurate la sediul Securităţii din Bucureşti. Inclusiv cei doi şefi de Securitate au fost convocaţi la Bucureşti pentru a fi interogaţi cu privire la acele crime. Chestionarea nu a fost rezultatul vreunei „spaime" sau „temeri" care i-ar fi cuprins pe oficialii din Capitală ai Securităţii, uimiţi de numărul mare de victime, într-un timp extrem de scurt, ci a fost cauzată de faptul că Patriciu și Kovács nu au urmat procedura standard în astfel de cazuri, respectiv solicitarea aprobării superiorilor ierarhici. Aceasta reiese din mai multe declaraţii ale ofiţerilor din Direcţia Regională a Securităţii Poporului Cluj, cum ar fi cea a lt. Alexandru Mihaly, şef al Serviciului de Securitate Mureș, din 12 octombrie 1950, implicat şi el în uciderea unor ţărani din Mureş: „în cazurile când constatăm că duşmanul încearcă să treacă la acţiuni care periclitează bunul mers al (acțiunii) campaniei de colectare și suntem de părere că chiaburul instigator trebuie împușcat (pentru a nu ajunge în situaţii asemănătoare cu acelea din Banat 1949), atunci să raportăm această situaţie şi să cerem aprobare pentru a întreprinde acţiunea, care trebuie să aibă aspectul unei încercări de evadare sau rezistenţă activă faţă de organele noastre"[2].

Contextul

Execuţiile sumare ale unor „duşmani ai poporului" au reprezentat una dintre practicile represive folosite de autorităţile comuniste în acei ani. Din documentele existente reiese că au existat patru categorii de victime ale acestor metode represive. Prima este reprezentată de infractorii de drept comun ucişi de Brigada „Fulger", în anii 1945 şi 1946. A

[2] Gheorghe Iancu, Virgiliu Ţârău, *Un episod din implicarea Securităţii în colectivizarea agriculturii româneşti*, în „Anuarul Institutului de Istorie «George Bariţ» din Cluj", tom XXXVII, 1998, p. 288.

doua este constituită din foştii partizani anticomunişti, asasinaţi în cursul anul 1949 și în prima parte a anului 1950, în așa-numitele „trenuri ale morţii". Cea de-a treia este formată din „chiaburii" omorâți după debutul oficial al campaniei de colectivizare, din varii motive și pretexte. Ultima categorie de victime ale unor astfel de practici este alcătuită din cazuri individuale. În astfel de cazuri, victimele au fost prezentate în documente drept „brutar speculant", „femeie dementă" etc.[3].

Dacă 1949 a fost anul în care autorităţile comuniste și-au propus „anihilarea" principalelor organizaţii de rezistenţă, reușind în cele mai multe cazuri, anul 1950 a fost acela în care atenţia regimului comunist a fost focalizată spre succesul colectivizării și reprimarea „chiaburilor"[4]. Documentele de arhivă semnalează astfel de cazuri în mai multe zone ale României: regiunea Dobrogei, judeţele Arad, Bihor, Cluj, Mureş, Timiş etc.

Uciderea „chiaburilor" a fost prezentată drept esenţială pentru succesul acestui proces de inginerie socială, fiind argumentată prin opoziţia acestora faţă de colectivizare și influenţa pe care o aveau asupra ţăranilor săraci. Înainte de a se trece la executarea „chiaburilor", această categorie socială a fost portretizată în documentele și în presa vremii ca fiind direct responsabilă pentru ritmul în care se desfăşura colectivizarea. Totodată, a fost descrisă drept principalul obstacol pentru succesul campaniei de transformare socialistă a agriculturii. Prezentată într-un registru subuman și privată de drepturile stipulate de Constituţia comunistă în vigoare la aceea dată, această categorie a devenit rapid ținta predilectă a autorităţilor comuniste și „ţapul ispășitor" pentru lentoarea cu care se desfășura „construirea socialismului la sate"[5]. În același timp, execuţiile chiaburilor au avut loc în prima fază a procesului de colectivizare din România, în anii 1949-1953, perioadă în care s-a urmărit

---

[3] A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secţia Administrativ-politică, dosar nr. 33/1953, ff. 6v-7.

[4] Pentru măsurile de anihilare ale luptătorilor din munți și deciziile luate în 1949, a se vedea, alături de alte volume de documente: Florica Dobre (coordonator), *„Bande, bandiți și eroi". Grupurile de rezistență și Securitatea (1948-1968)*, studiu introductiv de Florian Banu și Silviu Moldovan, București, Editura Enciclopedică, 2003.

[5] Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente. 1949-1989*, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 151.

„implantarea prin constrângere a structurilor colectiviste”[6]. Execuţiile sumare au fost una dintre tehnicile represive folosite în scopul accelerării colectivizării și al determinării ţăranilor de a achiesa la politica agrară a regimului comunist.

Spre deosebire de foștii partizani anticomuniști, a căror ucidere a fost, prin excelenţă, o măsură punitivă, adoptată cu intenţia de a-i pedepsi pentru tentativa lor de a contesta regimul comunist, asasinarea „chiaburilor cu gâtul gros”, potrivit expresiei col. Mihai Patriciu, a avut un scop profilactic[7]. Prin executarea „chiaburilor” s-a urmărit prevenirea şi preîntâmpinarea unor revolte ţărăneşti, similare celor din judeţele Arad şi Bihor, din anul 1949. De altfel, în documentele consultate, acestea sunt menţionate frecvent ca fiind un exemplu pentru ofiţerii de Securitate din Cluj, părând a fi un *laitmotiv* al execuţiilor sumare. După cum rezultă din materialele arhivistice publicate, alte scopuri ale acelor asasinate au fost: disciplinarea unui corp social (ţărănimea), avertizarea ţăranilor, atragerea lor în campania de colectivizare şi prinderea fugarilor. Mesajul transmis era următorul: cine va face ca cei ucişi, ca ei va păţi.

În România, execuţiile sumare ale „chiaburilor” au început după debutul oficial al colectivizării, anunţat la Plenara din 3-5 martie 1949, ceea ce a însemnat şi declanşarea unui război deschis împotriva acestei categorii sociale, care avea să se dovedească a fi unul extrem de violent. Autorii *Raportului final pentru analiza dictaturii comuniste din România* au descris colectivizarea drept „un adevărat război împotriva ţărănimii”[8]. Existenţa unei situaţii similare stării de război, care a favorizat astfel de practici represive, este indicată de o serie de documente ale Ministerului Afacerilor de Interne. La sfârşitul anilor ’40 au fost înfiinţate, în mai multe regiuni ale ţării, Comandamente unice, formate din reprezentanţi ai Comandamentului Trupelor M.A.I., Direcţiei Generale a Securităţii Poporului şi ai Direcţiei Generale a Miliţiei, care au primit o putere nelimitată şi discreţionară, instituind în zonă o veritabilă atmosferă de teroare şi război, comparabilă, din multe puncte de vedere, cu cele

[6] Dumitru Șandru, *Colectivizarea agriculturii și problema agrară: Repere social-politice*, în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (eds.), „Ţărănimea și puterea”, Iași, Editura Polirom, 2005, pp. 45-65.

[7] M. Oprea, *op. cit.*, p. 320.

[8] Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile (editori), *Raport final*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2007, p. 239.

existente în perioada celei de a doua conflagraţii mondiale[9]. De altfel, multe dintre măsurile aplicate de aceste comandamente unice îşi au un corespondent în practicile utilizate în zonele de conflict din cel de Al Doilea Război Mondial, scopul lor fiind acela de a asigura liniștea pe „frontul” colectivizării.

Existenţa unei stări de război le-a fost inoculată ofiţerilor de Securitate şi în timpul întâlnirilor şi şedinţelor la care participau periodic. Un exemplu în acest sens l-a constituit Conferința cu comandanţii Miliţiei, Securităţii şi Trupelor de Securitate din Direcţia Generală și din Direcţiile Regionale, din ziua de 28 februarie 1950. În timpul acelei ședințe, ministrul Teohari Georgescu le-a transmis subordonaţilor săi că structurile M.A.I. se afla într-un război în plină desfăşurare: „organele Ministerului Afacerilor Interne (...) trebuie să se găsească în permanentă stare de alarmă, că Securitatea și Miliție se găsește în stare de război și, atunci când se consideră altfel, atunci, tovarăși, începem deci să considerăm lipsuri în munca noastră”[10].

Astfel, un rol esenţial în pregătirea ofiţerilor de Securitate din Cluj pentru a ucide și executa anumite persoane l-au avut ședințele de prelucrare a ordinelor și dispozițiilor date de conducerea Securităţii. Acestea au avut loc atât la Bucureşti, cât şi la sediul Securităţii din Cluj. În cadrul acelor reuniuni, ofițerilor le-au fost indicate măsurile ce trebuiau luate în vederea încheierii cu succes a colectivizării, dar și pentru prevenirea unor noi revolte ale ţăranilor. Cei prezenţi la astfel de convocări au fost pregătiţi și instruiţi în spiritul înfăptuirii unor „execuţii sumare”. Totodată, a fost realizat și portretul tip al victimelor, identificate, cu predilecţie, în „persoana burgheziei de la ţară”, adică al „chiaburilor” care se împotriveau, potrivit lui Teohari Georgescu, „construirii socialismului la sate”[11]. Din documentele editate, precum și din cele existente în arhive, reiese că un rol important în declanşarea acestor execuţii l-a avut chiar ministrul Afacerilor Interne, Teohari Georgescu, cel care i-a încurajat și îndemnat pe ofițerii de Securitate să săvârșească astfel de asasinate.

De altfel, politica lui faţă de chiaburi a fost descrisă şi de unul dintre foştii adjuncţi ai acestuia, Marin Jianu, în cadrul mai multor procese verbale de interogatoriu. În declaraţiile din timpul anchetei, fostul colaborator al ministrului a indicat una dintre măsurile luate de

[9] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 15, f. 22, *passim*.
[10] M. Oprea, *op. cit.*, p. 113.
[11] *Ibidem, passim*.

acesta şi aplicată, ulterior, și de către ofiţerii din Regiunea de Securitate Cluj. Conform lui M. Jianu, ministrul Teohari Georgescu îi spusese: *„să luăm câte 1-2 chiaburi pe ici-colea fără a speria pe ceilalţi, deoarece aveau nevoie de ei să producă”*[12]. Unul dintre scopurile acestor execuţii, după cum reiese din documente, urma să fie tocmai stimularea ţăranilor în vederea achiesării la politica agrară a partidului comunist şi a îndeplinirii obligației de a-și achita dările către statul comunist. Astfel, în semn de exemplu şi în scop de avertizare, s-a recurs la executarea unor persoane care se împotriveau înfiinţării gospodăriilor agricole colective, descrise propagandistic, de acelaşi Teohari Georgescu, drept copiii cei mai iubiţi ai partidului, unii complet lipsiţi de apărare împotriva atacurilor chiaburilor[13].

Faptul că astfel de exprimări erau un eufemism pentru asasinarea unor persoane, indicate în documente ca fiind periculoase, este indubitabil. Acest lucru este arătat chiar de col. Mihai Patriciu, în Declaraţia din 5 octombrie 1950, precum şi de mr. Mihail Kovács, în Declarația din 6 octombrie 1950, prin expresiile „a culca un chiabur sau doi”, respectiv, „a trânti la pământ”. M. Kovács menţionează faptul că, în timpul unei şedinţe de la sediul Securităţii Cluj, col. Mihai Patriciu le-a expus sarcinile pe care le primise din partea gen. de Securitate Gheorghe Pintilie. Printre acestea se regăsea și necesitatea descoperirii din timp a uneltirilor chiaburilor, atrăgându-le atenţia să nu se comporte precum pompierii, adică să privească impasibili la declanșarea unor revolte ale ţăranilor, precum se întâmplase în alte regiunii ale ţării, ci să intervină în forţă încă din faza incipientă: „Ne-a atras atenţia ca noi să nu facem pe pompierii, ci să prevenim din timp uneltirile chiaburilor; în acelaşi timp a spus: «în acele comune unde avem astfel de cazuri unul sau doi putem trânti la pământ», ceea ce însemna la dânsul să fie împușcați (...)”[14].

Toate aceste exprimări fac parte dintr-un limbaj specific al violenţei politice. În multe dintre declaraţii, ofiţerii de Securitate folosesc substitute pentru a indica asasinarea unor persoane. Astfel, se vorbește frecvent despre **expediere** sau **achitare**. Primul termen, cel de expediere, apare într-o adresă a mr. Mihail Kovács către Securitatea Cluj, din 26 august 1950: „După **expedierea** celor 2 chiaburi, întrucât al treilea nu a fost la Biroul Câmpeni, s-a continuat munca de lămurire și pregătire

[12] A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 246, vol. 26, f. 13.

[13] M. Oprea, *op. cit.*, p. 120, *passim*.

[14] Gh. Iancu, V. Ţârău, *op. cit.*, p. 281.

pentru informatori"[15]. Cel de-al doilea era utilizat de către lt. maj. Gavril Ötvös, în declaraţia sa din 9 octombrie 1950: „acolo în comună au fost **achitați** pentru a intimida pe acei ţărani care au avut legătură cu ceva fugari din munţi [subl. D.L.]"[16].

Conferința din 28 februarie 1950

Viziunea lui Teohari Georgescu asupra măsurilor ce trebuiau adoptate pentru apărarea acestor gospodării a fost dezvăluită, pe larg, în deja-amintita şedinţă din 28 februarie 1950. În repetate rânduri, acesta le-a spus participanţilor, şefi de direcţii centrale şi regionale de Securitate, comandanți ai Trupelor de Securitate și Miliţie, că „dușmanul și-a dat seama de marea importanţă pe care o au gospodăriile agricole colective şi şi-a concentrat tot focul împotriva acestor gospodării pentru subminarea și distrugerea lor"[17]. Tocmai de aceea, le-a solicitat ofițerilor prezenți să adopte măsurile pe care le impuneau „conștiința și răspunderea" lor, indicându-le şi trasându-le, însă, principalele direcţii de acţiune. În plus, Teohari Georgescu le-a dat liber la arestări, fără a mai avea nevoie de „*aprobare* [de] *la centru*"[18]. În același timp, începând din acel moment, ofițerilor li s-a interzis să manifeste orice fel de milă și compasiune față de respectivii duşmani: „se va lovi fără milă în acei care duc activitate deschisă (...) vom lua măsuri, vom lovi, vom pune la respect (...) dacă este chiabur care foloseşte mâna de lucru, să-l lovim să-i iasă ochii din cap, să facem să nu mai depindă ţăranul sărac de chiabur, ci invers. Iată, tovarăşi, de ce problema aceasta trebuie privită cu toată seriozitatea"[19].

După ce le-a spus celor prezenți că orice tentativă și încercare de convingere a acestor duşmani nu ar fi avut sorţi de izbândă, i-a lăsat să înțeleagă că singura măsură care se impunea era suprimarea fizică a acestora: „să nu ne pierdem timpul cu încercarea de a transforma aceste elemente. Nu vom reuşi"[20]. Teohari Georgescu era de părere că toate celelalte măsuri care puteau fi luate de Securitate, ca arestările și condamnările, aveau să se dovedească în cele din urmă inutile. În opinia sa, acestea nu i-ar fi oprit pe chiaburi, ci dimpotrivă. Ca atare, el le-a

[15] Octavian Roske, *Colectivizarea agriculturii. Tipologia represiunii. Execuții demonstrative*, 1950, în „Arhivele Totalitarismului", nr. 4/1994, pp. 132-152.
[16] *Ibidem*, p. 143.
[17] Marius Oprea, *op. cit.*, p. 114.
[18] *Ibidem*, p. 117.
[19] *Ibidem*, p. 120.
[20] *Ibidem*, p. 121.

propus și i-a îndemnat să meargă până la capăt: „(...) *ce știu chiaburii din țară? Că a făcut un altul o crimă, chiar dacă merge la închisoare*, iau închisoare 1-2 ani și o să vină americanii să mă salveze *ș.a.m.d. Iată tovarăși deci că politicește nu ajungem la țintă, dacă nu mergem până la capăt* [subl. în document]”[21].

Potrivit lui Marius Oprea, „capătul” de care vorbea Teohari Georgescu însemna, de fapt, execuţii sumare[22]. Acest lucru a condus, ulterior, la generalizarea practicilor de lichidare fizică a „unor chiaburi în comunele în care opoziţia faţă de colectivizare sau faţă de predarea cotelor era făţişă, împuşcarea [lor] fiind urmată de expunerea publică a cadavrelor”, după cum menționează istoricul mai sus citat[23]. De altfel, Teohari Georgescu le-a mai comunicat ofiţerilor de Securitate și de Miliţie că, după ședință, aveau să primească directive şi ordine despre cum să procedeze, sugerându-le acestora să aleagă soluţia cea mai uşoară şi mai convenabilă: „va fi mai uşor să trimitem în aceste unităţi de muncă, în Justiţie să nu mai trimitem, fiindcă este mai greu, trebuie să facem acte, să găsim dovezi”[24].

Cu toate că, în pasajul redat mai sus, nu se indica acest fapt, în cele din urmă ofiţerii de Securitate din Cluj au optat pentru o măsură chiar mai uşoară decât aceea a internării în unităţile de muncă, precizată de Teohari Georgescu. Aceasta fusese, însă, menționată voalat în timpul ședinței, anume execuția sumară a acelor „chiaburi” care se opuneau colectivizării, răspândeau zvonuri alarmiste, îi sprijineau pe cei din munţi etc. Spre exemplu, cel puţin două persoane dintre cele executate în august 1950, de către Securitatea Turda, erau propuse pentru încadrarea în unităţi de muncă, dar, în final, mr. Mihail Kovács a ales soluţia cea mai la îndemnă, poate şi pentru a economisi timpul şi eforturile Securităţii. Astfel, pentru Viorel Bihoreanu şi Remus Leluţ, ofiţerul de Securitate primise „ordin în scris” pentru încadrarea în colonii de muncă, după cum reiese din următorul pasaj existent în Declarația mr. Kovács din 6 octombrie 1950: „Raportând la D.R.S.P. Cluj propaganda pe care o desfăşurau aceşti doi chiaburi împotriva înfiinţării gospodăriilor colective şi împotriva căratului la arie, am primit ordin în scris să fie încadraţi în U.M.”[25].

[21] *Ibidem*, p. 127.
[22] *Ibidem*, nota 103, p. 127.
[23] *Ibidem*.
[24] *Ibidem*, p. 130.
[25] Gh. Iancu, V. Țârău, *op. cit.*, p. 280.

Ședința din 8 iulie 1950

Ședințele de la Direcţia Generală a Securităţii Poporului au fost urmate de altele, desfăşurate de această dată la sediul Securităţii din Cluj, la care au participat toţi șefii de servicii de pe raza Regionalei de Securitate din Ardeal. Prelucrările ordinelor, dispoziţiilor superioare şi ale articolelor de fond din „Scânteia", care incitau la „ură" împotriva „chiaburilor", au avut un rol central în îndemnarea și pregătirea ofițerilor de Securitate de aici pentru execuţiile din anul 1950. Ședințele au fost conduse de către col. Mihai Patriciu și adjunctul acestuia, lt.-col. Gheorghe Cuteanu[26].

O astfel de prelucrare a avut loc la 8 iulie 1950, în cadrul căreia ofițerilor le-a fost indicată sarcina principală a Partidului și Guvernului. Din parcurgerea documentului editat de către istoricii Gheorghe Iancu și Virgiliu Țârău, reiese că Securitatea și-a asumat și s-a identificat cu obiectivele trasate de partid și guvern: „sarcina centrală a Partidului nostru, a Guvernului nostru, deci și a Securităţii Poporului, în momentul de faţă, este asigurarea desfăşurării în bune condiţii a campaniei de colectări"[27]. Ca sursă pentru ceea ce aveau de făcut, ofițerilor de Securitate le-a fost indicată „Scânteia", care „ne arată zilnic ce avem de făcut"[28]. Col.

[26] Deși lt. col. Gheorghe Cuteanu a fost un ofiţer important în prima perioadă a regimului comunist, fiind implicat în „execuţiile sumare" de pe teritoriul Regiunii de Securitate Cluj din anii '50, dosarul lui profesional sau cel de partid nu a apărut încă. În cazul său, există o fișă de înlocuitor din arhiva S.I.E. Cazul său nu este, însă, singular. În aceeași situaţie s-au aflat și alţi ofiţeri implicaţi în represiune și care, în anii '60, au fost transferaţi în D.I.E. Din datele existente până în prezent despre Gheorghe Cuteanu, cunoaștem că acesta s-a născut la 30 octombrie 1910, în com. Ciugud, jud. Alba. După 23 august 1944 a devenit membru al P.C.R., iar, în aprilie 1945, a fost numit șef al Chesturii de Poliţie Alba, pentru ca peste doi să fie transferat, în aceeași funcţie, la Chestura de poliţie Cluj. La înființarea Securităţii a fost numit locţiitor al șefului Direcţiei Regionale de Securitate a Poporului Cluj, funcţie pe care a avut-o până în 1951. Alte poziţii deţinute de acesta au fost următoarele: șef al D.R.S. Vâlcea (1951-1952), locţiitor și șef direcţie D.R.S. Pitești (1955-1956), locţiitor șef pentru spate D.R.S. Pitești (1957-1964). Timp de patru ani a lucrat în Direcţia Generală de Informaţii Interne. A fost trecut în rezervă în februarie 1968. A decedat în 1982, la Pitești (A.C.N.S.A.S., fond D.M.R.U., dosar nr. 7351, vol. 2, f. 95; vezi Liviu Pleșa, *Cadrele de conducere din Direcţia Regională de Securitate Cluj (I)*, în „Caietele C.N.S.A.S.", an II, 1(3)/2009, București, Editura C.N.S.A.S., 2010, p. 128).

[27] Gh. Iancu, V. Țârău, *op. cit.*, p. 272.

[28] *Ibidem*.

Patriciu şi lt.-col. Gheorghe Cuteanu i-au atenţionat pe subordonaţii lor că succesul misiunilor încredințate Securității depindea și de o colaborare optimă cu structurile din teritoriu ale Partidului şi Miliţiei. Totodată, le-au mai solicitat acestora să adopte și să aplice măsurile cele mai „hotărâte contra celor care caută să împiedice desfășurarea în bune condiţii a campaniei de colectări", indicându-le, de asemenea, căutarea și identificarea adevăratului „duşman", pe care „să[-l] lovim fără cruțare"[29].

Participanţilor la şedinţă le-au fost precizate și categoriile de „duşmani" ce urmau să fie executate pe loc, fără a mai fi cercetate și condamnate în prealabil. Potrivit declaraţiei mr. Nicolae Briceag din 9 octombrie 1950, urmau să fie executaţi, imediat după capturare, „chiaburii" care făceau agitație și care refuzau să predea cotele de cereale[30]. Col. de Securitate Mihai Patriciu admitea, într-o declaraţie din 6 octombrie 1950, că, în timpul şedinţelor, le-a spus subordonaţilor ca „chiaburii" și „găzduitorii" celor refugiaţi în munţi să fie împușcaţi imediat, însă, acesta se disculpa, menţionând, în aceeași declaraţie, că respectivele execuţii ar fi trebuit să aibă loc numai după aprobarea sa: „împușcarea trebuia făcută numai cu aprobarea prealabilă a mea"[31]. La acea dată, Patriciu era de părere că omorârea câtorva „chiaburi" nu reprezenta „o mare nenorocire", mai ales dacă aceștia erau „făcuţi" responsabili pentru ritmul lent în care se desfășura colectivizarea: „(...) la şedinţele pe care le-am făcut am trasat linia ca chiaburimea să fie făcută răspunzătoare de orice fapt care ar fi săvârşit în comune cu privire la greutăţi întâmpinate în strângerea recoltei, greutăţi cu privire la înfiinţarea de gospodării colective și găzduirea sau alimentarea fugarilor. Ba mai mult, am mai spus că, unde sunt greutăţi mari, unde chiaburimea agită împotriva înființării gospodăriilor agricole colective sau strângerea recoltei și treierișul, nu va fi o mare nenorocire dacă culcăm un chiabur sau doi"[32].

Informaţii suplimentare despre cei care aveau să fie executaţi pe loc, precum și despre perioada în care recurgerea la astfel de practici era ușor de justificat, au fost oferite de un alt ofiţer de Securitate din Cluj, lt. Maj. Gavril Ötvös, în Declaraţia din 6 octombrie 1950: „s-a prelucrat din nou că achitarea unor elemente dușmănoase se poate face numai când respectivul este prins în flagrant delict, în acțiune de sabotaj și aceasta

[29] *Ibidem*, p. 273.
[30] O. Roske, *op. cit.*, p. 147.
[31] *Ibidem*, p. 145.
[32] *Ibidem*, p. 144.

este valabilă pe perioada campaniei secerişului și a treierișului"[33]. Şeful Serviciului de Securitate Mureş, mr. Alexandru Mihaly, relatează şi el, într-o declaraţie din 12 octombrie 1950, că Patriciu le spusese „să nu împuşcăm oameni cari după poziţiile lor sociale să nu poată fi consideraţi duşmanii regimului nostru, cu excepţia acelora cari ne sunt duşmani încarnaţi (foşti legionari, P.N.Ţ.-ist, Nylaşişti etc.)"[34].

În afară de indicarea celor care aveau să fie executaţi, Patriciu le-a arătat și procedura care trebuia urmată pentru îndeplinirea ordinelor sale. În acest sens, există mai multe informaţii furnizate de către ofițerii de Securitate clujeni în declaraţiile acestora din octombrie 1940. Procedura standard presupunea informarea colonelului Patriciu sau a subordonatului acestuia, lt.-col. Gheorghe Cuteanu, despre cei capturaţi, prezentarea presupuselor vinovății ale acestora, solicitarea aprobării de execuţie și împușcarea acestora la marginea comunei de domiciliu. Ulterior, asasinarea lor avea să fie raportată ca o încercare de fugă de sub escortă, împotrivire la arestare etc. Iată câteva mărturii revelatorii în acest sens: „(...) când constatăm că duşmanul încearcă să treacă la acţiuni care periclitează bunul mers al (acţiunii) campaniei de colectare și suntem de părere că chiaburul instigator trebuie împușcat (pentru a nu ajunge în situaţii asemănătoare cu cele din Banat 1949), atunci să raportăm această situaţie și să cerem aprobare pentru a întreprinde acţiunea, care trebuie să aibă aspectul unei încercări de evadare sau rezistenţă activă faţă de organele noastre" (mr. Alexandru Mihaly, şef Serviciu de Securitate Mureş)[35]; „pui în maşină, duci lângă comuna lui natală, dai cu el de pământ și raportezi că a vrut să fugă și a sărit asupra organelor noastre când am vrut să mergem cu el să arate unde are armamentul"[36]; „iei câţiva chiaburi, dai cu ei de pământ, pe urmă miliţia adună chiaburii și neamurile bandiţilor din Bistra ca să îngroape pe ei și să le spună că și ei la fel pățesc dacă nu divulgă pe bandiţi sau dacă îi mai aprovizionează. Pentru această treabă trimeţi nişte băieţi buni, dacă este nevoie te duci și d-ta" (mr. Mihail Kovács, șef Serviciu de Securitate Turda)[37].

Execuţiile „chiaburilor" Viorel Bihoreanu și Remus Leluț

În august 1950, dată la care au fost executaţi Viorel Bihoreanu și

[33] *Ibidem*, p. 146.
[34] Gh. Iancu, V. Ţârău, *op. cit.*, p. 288.
[35] *Ibidem*.
[36] *Ibidem*, p. 284.
[37] *Ibidem*, p. 287.

Leluţ Remus, Serviciul de Securitate Turda, condus de mr. Mihail Kovács, era extrem de rutinizat și versat în astfel de practici, care fuseseră utilizate cu succes în operaţiunile de prindere şi anihilare a organizaţiei anticomuniste a maiorului Nicolae Dabija, survenită în 1949. Rutinizarea, autorizarea și prezentarea victimelor într-un registru subuman și dezumanizant reprezintă principalele condiţii care au condus (şi facilitat, totodată) la întrebuinţarea acestor măsuri represive împotriva „duşmanilor poporului". Acestea sunt și principalele condiții care facilitau înfăptuirea unei crime politice[38].

După ce au fost executaţi, cei doi au fost prezentaţi în adresele Securităţii din Turda şi Cluj către Direcţia Generală a Securităţii Poporului ca „fugari şi că în luptă cu ei au fost omorâţi", conform raportului mr. Nicolae Dumitrescu din 22 august 1950[39].

Este foarte probabil ca numărul mare de victime într-un termen scurt (cinci execuţii în decurs de două săptămâni), experienţa din anul precedent, când astfel de cazuri fuseseră semnalate ca încercări de fugă de sub escortă, precum şi faptul că ofiţerii de Securitate din zonele respective nu urmaseră procedura standard în astfel de situaţii să fi stârnit interesul oficialilor de la centru. Sau poate că trimiterea unor ofiţeri de la centru pentru a investiga contextul uciderii „chiaburilor" reprezenta o practică uzuală în astfel de situaţii. Oricum ar fi, șefii Securității l-au trimis în zonă pe mr. Nicolae Dumitrescu, cel care, în urma investigaţiilor realizate, a indicat într-un raport situaţia reală în care „chiaburii" fuseseră uciși. Ca o consecinţă, cei implicaţi au fost chemaţi la Bucureşti pentru a da declaraţii cu privire la aceste asasinate. Din documentele editate nu reiese că s-a intenţionat pedepsirea acestora. Singura „măsură disciplinară" propusă a fost următoarea: „Să se prelucreze cu organele D.R.S. Cluj ca în astfel de situaţii delicate să ceară sprijinul D.G.S., pentru a se găsi cea mai justă soluţie"[40].

Declaraţiile şi rapoartele celor implicaţi în acele asasinate ne permit reconstituirea practicilor represive folosite pentru uciderea celor cinci „chiaburi". Pentru a ilustra tacticile utilizate de către mr. Mihail Kovács, am ales cazurile lui Viorel Bihoreanu şi Remus Leluţ, petrecute în aceiași zi, la 3 august 1950.

---

[38] Herbert C. Kelman, *Violence without moral restraint: Reflections on the dehumanization of victims and victimizers*, in Journal of Social Issues, vol. 29, nr. 4/1973, f. 25.

[39] M. Oprea, *op. cit.*, p. 217.

[40] *Ibidem*, p. 219.

Din documentele redactate cu acel prilej, și mai ales din declaraţiile mr. Kovács, reiese că, înainte de a fi uciși, cei doi fuseseră portretizaţi ca reprezentând principala cauză pentru ritmul lent al colectivizării din regiunea respectivă. Totodată, ei au fost descriși în documente ca răspânditori de „zvonuri alarmiste", ce discutau despre iminenta răsturnare a guvernării comuniste și posibilitatea declanșării unui nou război între cele două blocuri, comunist și capitalist. În urma acestui război, victimele sperau că România avea să-și redobândească independenţa. Toate aceste reprezentări ale celor uciși au avut menirea de a justifica execuţia lor sumară. Astfel, execuţia lor a fost înfăptuită atât pentru a-i determina pe ceilalţi ţărani să se înscrie în gospodăriile agricole colective, cât și pentru a le indica posibila soartă ce îi aștepta, dacă aveau să se situeze pe o poziţie refractară colectivizării.

În raportul său din 20 august 1950, „cu privire la împușcarea ţăranilor din comunele Bistra, Papiu Ilarian și Orosia", editat de istoricii Gheorghe Iancu și Virgiliu Ţârău, mr. Mihail Kovács a descris execuţiile lui Viorel Bihoreanu și Leluţ Remus. Astfel, Kovács își începea relatarea prin precizarea că primul „a fost împușcat de către echipa formată din organele Securității [Turda] în ziua de 3 august 1950", explicând, în continuare, motivele care conduseseră la acest deznodământ. Un prim motiv indicat era acela că, la una dintre ședinţele organizaţiei de bază a partidului din com. Papiu Ilarian, Viorel Bihoreanu „l-a prins de gât pe secretarul Org. de Bază". Potrivit documentului, reprezentantul local al partidului a „scăpat" numai datorită delegatului C.C. al P.M.R., „care a intervenit la timp și i-a despărţit". Urmare a acestui incident din 29 iunie 1950, „Bihoreanu [arată Kovács] a ieşit imediat afară, iar din căruţa sa a luat pistolul și a dispărut imediat", stând ascuns până la 5 iulie 1950[41]. La acea dată, având o condamnare de o lună pentru sabotaj, s-a predat penitenciarului Turda pentru executarea pedepsei. Decizia de a-și executa pedeapsa pare să fi fost o modalitate gândită de Bihoreanu pentru a se ascunde, după modelul mai multor persoane urmărite, care, în anii construirii Canalului Dunăre-Marea Neagră, încercaseră să-și piardă urma printre muncitorii aflaţi pe imensul șantier[42]. Posibila sa intenţie nu a avut, însă, sorţi de izbândă.

Prezenţa lui Bihoreanu printre deţinuţii din penitenciarul Turda a

[41] Gh. Iancu, V. Țârău, *op. cit.*, p. 278.

[42] Doina Jela, *Canalul morții*, în Ruxandra Cesereanu (editor), *Comunism și represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid național*, Iași, Editura Polirom, 2006, p. 129.

fost descoperită de Kovács, care a iniţiat o serie de demersuri pentru ca acesta să ajungă în arestul Securităţii din oraşul omonim. Primele iniţiative ale acestuia nu au reușit, însă, deoarece „chiaburul” fusese luat de la penitenciar de către Miliţie, pentru efectuarea de cercetări. Într-o declaraţie din 6 octombrie 1950, ofiţerul de Securitate a arătat că fusese nevoit să intervină pe lângă procurorul parchetului pentru ca Bihoreanu să le fie predat, iar „a doua zi ne-a şi trimis biletul de eliberare a lui Bihoreanu, pe baza căruia noi l-am luat de la Miliţie pentru cercetare”[43]. Documentele redactate de șeful Securităţii din Turda nu spun, însă, nimic despre modul cum a decurs ancheta acestuia, ci prezintă doar rezultatul investigaţiilor. Totodată, victima a fost descrisă de Mihail Kovács în rapoartele și declaraţiile sale drept un „bandit chiabur”, care „a dus o propagandă intensă contra înfiinţării colectivului, în urma cărui fapt organizaţia P.M.R. plasa Luduș nu a putut să-și ducă sarcina trasată la îndeplinire, cu privire la colectivizare, și astfel în comuna Papiu Ilarian nu a putut lua fiinţă colectivul”. Maiorul a mai arătat că tot acesta „lansase”, înainte de dispariţia sa, zvonul că, „numai în două luni de zile, situaţia din R.P.R. se va schimba și că o să vină un guvern naţionalist, îndemnând pe locuitorii din comuna Papiu Ilarian de a duce mai departe acea propagandă a lui Bihoreanu și să lupte din toate răsputerile în contra actualului regim și dacă e posibil fiecare să se înarmeze pentru orice eventualitate”. Ofiţerul de Securitate și-a încheiat relatarea acestui caz prin indicarea marelui pericol pe care îl reprezenta „acest chiabur”. Ca atare, Kovács, în conformitate cu instrucțiunile primite de la col. Mihai Patriciu, a hotărât ca Viorel Bihoreanu să fie împușcat la marginea localităţii de domiciliu: „(...) văzând marele pericol ce prezintă acest chiabur, am dispus ca trei organe să se deplaseze în comuna Papiu Ilarian ca să-l împuște, conform instrucțiunilor primite, echipa s-a conformat întocmai”[44].

Și al doilea „chiabur”, Remus Leluţ, din com. Orosia, executat din ordinul mr. Mihail Kovács, este portretizat în document în termeni similari. Acesta este descris drept unul care se împotrivise înfiinţării unei Gospodării Agricole Colective în comuna sa natală. Potrivit lui Kovács, acesta „ducea muncă de lămurire de la om la om, pentru a sabota pe cât posibil și a nu se supune la măsurile luate, întrucât în Iugoslavia se va începe un nou război și că de acolo o să vină salvarea lor, plus aceia că o să instaureze un regim naţionalist și atunci omul va fi liber”. Maiorul a mai

[43] Gheorghe Iancu, Virgiliu Țârău, *op. cit.*, p. 271.
[44] *Ibidem*, p. 279.

indicat și faptul că Remus Leluț era de părere că „la conducerea țării sunt elemente incapabile și că aceștia nu vor putea să guverneze”. De asemenea, în raportul său, ofițerul de Securitate a mai menționat și modul în care a avut loc arestarea, precum și motivele care-l determinaseră să dispună executarea acestuia. Conform informațiilor prezentate de Kovács, în ziua de 1 august 1940 Securitatea Turda a fost informată că Remus Leluț „s-ar afla la pepinăria lui din comuna Orosia, județul Turda”[45].

Deoarece Remus Leluț era în vizorul Securității pentru a fi internat într-o colonie de muncă, pedeapsă de care scăpase, însă, prin fuga de la domiciliu, în urmă cu două luni, Kovács a dispus ca o echipă formată exclusiv din angajați ai Securității să se deplaseze în acea localitate și să-l aștepte. Ajunsă la pepinieră, echipa Securității din Turda „s-a pus la pândă în noaptea de 1/2 August a.c., în marginea comunei Orosia (...), în vederea prinderii chiaburului”, reușind tot „în acea noapte” să-l și aresteze. După ce a fost prins, Remus Leluț a fost adus la sediul Securității din Turda pentru anchetă. După cercetarea lui, maiorul Kovács a relatat că, „văzând atitudinea sa chiar în timpul anchetei și văzând trecutul lui, ba mai mult, instigările și zvonurile pe care le făcea în sânul populației din comuna Orosia, jud. Turda, **am dispus ca echipa formată din trei organe de Securitate să-l ducă în apropierea comunei Orosia și să fie împușcat și astfel** [subl. în document] echipa formată în noaptea de 3 august 1950 l-a împușcat, după care a luat legătura cu Miliția Turda în vederea îngropării lui”.

Relatările lui Kovács se încheie cu precizarea rezultatelor ce au urmat „execuției” celor „doi chiaburi menționați mai sus”, acesta evidențiind îndeplinirea în bune condiții a sarcinilor trasate de către C.C. al P.M.R.: „Ca rezultat în urma împușcării acestor doi chiaburi (...), acea stare de fapt de atunci s-a schimbat și astfel starea de spirit din aceste două comune este liniștită, iar organizația de bază își poate duce la îndeplinire sarcinile trasate de P.M.R.”. Mr. Mihail Kovács nu a ezitat să-și asume meritele înscrierii unui număr de 37 de persoane în gospodăria agricolă colectivă din com. Orosia, jud. Turda, „ținând cont că, înainte de a fi împușcați acești bandiți chiaburi, nu erau înscriși decât câțiva membri”[46].

Colonelul Mihai Patriciu

De profesie pălărier, Mihai Patriciu s-a născut la 19 ianuarie 1909,

[45] *Ibidem*.
[46] *Ibidem*.

în com. Brustur, jud. Cluj. După ce a absolvit șase clase primare, s-a înscris la școala de meserii, obținând calificarea de lăcătuș mecanic[47]. Conform informațiilor din autobiografia sa, a început să lucreze încă de la vârsta de 12 ani. Între 1921 și 1924, a fost muncitor necalificat la Industria Română de Petrol din Tătăruș, iar apoi, timp de trei ani, a fost ucenic. În 1927, a venit în București, angajându-se ca muncitor la MetalGlobus, unde a fost șef de secție[48]. Informațiile din dosarul său de partid mai creionează portretul unui muncitor itinerant, el aflându-se la începutul anilor ’30 în Cernăuți, unde a fost șef de secție la o fabrică de metalurgie. După terminarea stagiului militar în 1932, a revenit în București, fiind șef de secție la Fabrica „Zimmer” din acest oraș. Odată cu reîntoarcerea în capitala României, a descoperit și existența mișcării comuniste, cu care a intrat în legătură în 1935. Traseul său a fost unul tipic, evoluând de la statutul de simpatizant al mișcării la cel de membru al organizației comuniste. Convins probabil de ideologie, a plecat să lupte în Spania, fiind membru al Brigăzilor Internaționale de voluntari, cu care s-a retras apoi în 1939 în Franța. Internat în lagăr, a reușit să evadeze, fiind până la sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial membru în mișcarea de partizani franceză[49].

Revenit în România după 23 august 1944, a devenit unul dintre apropiații ministrului Afacerilor Interne, Teohari Georgescu. Potrivit lui Liviu Pleșa, Teohari Georgescu a fost cel care l-a încadrat în aparatul polițienesc[50]. Numirea în structura ministerului a unor apropiaţi de-ai săi a reprezentat una dintre tacticile prin care Teohari Georgescu a urmărit să-și fidelizeze aparatul. Astfel, ministrul adjunct al Internelor, Marin Jianu, a menționat în declarațiile sale din timpul anchetei că Teohari Georgescu era de părere că „oamenii” trebuiau să fie legaţi în primul rând de șef, de cel care îi promovează, și abia după aceea de regim[51]. Tocmai de aceea, după îndepărtarea lui T. Georgescu din funcţia de ministru, cei mai mulţi dintre apropiaţii acestuia au fost înlocuiţi cu oamenii lui Alexandru Drăghici, care a avut probabil o viziune comună cu aceea a predecesorului său față de subalterni. Inclusiv Patriciu a fost îndepărtat din Securitate și trecut în rezervă.

---

[47] A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. – Colegiul Central de Partid, dosar P 615, f. 5.
[48] *Ibidem*, f. 12.
[49] Idem, dosar P 37, ff. 24-26.
[50] Liviu Pleșa, *Călăul Mihail Patriciu*, accesibil la adresa https://revista22.ro/eseu/liviu-plesa/c259l259ul-mihail-patriciu [ianuarie 2021].
[51] A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 246, vol. 14, f. 73.

Primele funcţii ale lui Mihai Patriciu au fost de şef al Inspectoratului Regional de Poliţie Alba Iulia (12-24 aprilie 1945) şi, după aceea, de şef al Inspectoratului Regional de Poliţie Cluj (25 aprilie 1945-30 august 1948). La înfiinţarea Securităţii a fost numit director al Direcţiei Regionale de Securitate Cluj, primind și gradul de colonel. După aproximativ trei ani de la numirea în acest post a fost transferat într-o poziţie similară la Brașov, unde a deținut funcția de director al Securităţii locale, între 25 ianuarie 1951 și iulie 1952, înlocuindu-l pe Iosif Kalousec. Cel ce i-a urmat lui Patriciu în funcție a fost un alt celebru ofiţer de Securitate, și el voluntar în Brigăzile Internaţionale din Spania, col. Coloman Ambruș, fost șef al Securităţii Banat. După îndepărtarea din Securitate, Mihai Patriciu a fost director general al Combinatului Metalurgic Reşiţa, fiind menţionat în această calitate în septembrie 1957[52].

Istoricul deja amintit consideră că Patriciu „a fost unul dintre șefii Securităţii cu cele mai multe asasinate la activ, fiind implicat în numeroase crime din regiunea Cluj". Acesta a realizat și o inventariere a crimelor lui Patriciu, în articolul *Cadrele de conducere din Direcţia Regională de Securitate Cluj. Date biografice (I)*, incluzând aici executarea unor membri ai grupurilor de rezistenţă din Munţii Apuseni, cum ar fi organizaţiile Diamandi Ionescu, Nicolae Dabija, precum și a ţăranilor care se opuseseră colectivizării[53]. O posibilă explicaţie pentru crimele lui Patriciu este avansată tot de Liviu Pleşa, într-un alt articol publicat în Revista „22", *Călăul Mihail Patriciu*, acesta considerând că experiența din Războiul Civil Spaniol îl marcase pe Patriciu, inoculându-i convingerea că numai măsurile extrem de violente „pot să ducă la înfrângerea adversarilor și înăbușirea oricăror forme de protest"[54].

La fel de plauzibile pentru duritatea și violența măsurilor dispuse de Mihai Patriciu pot fi și dorința acestuia de a se remarca în rândul ofițerilor de Securitate, de a-și mulțumi superiorul, respectiv pe Teohari Georgescu, și de a-și păstra avantajele deținute ca ofițer de Securitate (un statut social, o funcție bine remunerată etc.)[55]. Nu trebuie, de asemenea, să neglijăm faptul că Mihai Patriciu a fost şef de Securitate într-o perioadă caracterizată de convulsii sociale, de un război declanşat împotriva

[52] A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Organizatorică, dosar nr. 18/1957 *passim*.

[53] Liviu Pleșa, *Cadrele de conducere din Direcția Regională de Securitate Cluj. Date biografice (I)*, în „Caietele CNSAS", anul II, nr. 1(3)/2009, București, Editura C.N.S.A.S., 2010, p. 120.

[54] Idem, *Călăul Mihail Patriciu*...

[55] Alexander Laban Hinton, *op. cit.*, p. 279.

țărănimii, o atmosferă a urii împotriva „duşmanilor poporului", care au facilitat comiterea acestor crime de către Patriciu și ceilalţi ofiţeri. Totodată, convingerea că îndeplinea un ordin l-au ajutat fără îndoială să nu simtă nicio responsabilitate, milă sau compasiune față de victimele sale. Pentru cei asemenea fostului ofițer de Securitate, comiterea unei crime motivată politic este mult mai ușoară atunci când ei au convingerea că îndeplinesc un ordin sau când aceasta este autorizată sau cel puțin tolerată de către superiori. În astfel de cazuri, torționarii plasează responsabilitatea asupra autorităților, iar eventualele inhibiții care ar putea apărea se diminuează prin simplu fapt că crima era autorizată[56].

Din documentele prezentate și analizate în acest articol reies unele dintre metodele criminale folosite de Patriciu în anihilarea opozanților regimului comunist. Astfel, acesta le-a indicat subordonaţilor săi, în conformitate cu dispoziţiile primite de la Direcţia Generală a Securităţii Poporului, să-i ucidă pe „chiaburii" care se împotriveau colectivizării, refuzau să se încadreze în Gospodăriile Agricole Colective sau îi sprijineau pe cei fugiţi în munţi. După ce era scoasă din arestul Securităţii, victima era dusă la marginea localităţii și împușcată. Ulterior, rudele erau chemate să o îngroape. Fără îndoială, aflarea unei astfel de veşti avea un puternic impact în rândurile ţăranilor, care se temeau că puteau împărtăși aceeaşi soartă. Procedeul utilizat de Patriciu și subordonaţii săi pentru ascunderea crimei consta în înscenarea fugii de sub escortă, a tentativei de a ataca soldaţii de Securitate, a opunerii la arestare etc.

Despre metodele lui Patriciu s-a vorbit și după îndepărtarea lui Alexandru Drăghici din funcţiile deţinute în partidul și în statul comunist, mai ales cu prilejul prelucrărilor ce au urmat Plenarei C.C. al P.C.R. din 23-25 aprilie 1968. Foştii subordonaţi ai acestuia au relatat că Patriciu „folosea în munca cu ofiţerii metode cu totul anormale", ceea ce, potrivit angajaţilor Securităţii clujene, a avut ca rezultat „imprimarea" „subalternilor" a unor „procedee abuzive și ilegale". „Critica" acestora era, însă, un exerciţiu clasic de deresponsabilizare, ei plasând întreaga răspundere pentru abuzurile şi crimele Securităţii pe seama fostului director, care, la acea dată, nu avea cum să se mai apere în faţa acuzelor ce-i erau aduse. Ar fi fost interesante explicaţiile lui Patriciu faţă de aceste acuzaţii, pentru a vedea cum și-ar fi justificat crimele și abuzurile din acea perioadă. Ofiţerii au continuat în aceeași cheie, arătând că „bătaia subalternilor și alte presiuni morale și fizice" impuse de Patriciu fuseseră

[56] *Ibidem*.

cele care îi „determinaseră” să comită „numeroase alte abuzuri în munca cu colaboratorii și alte elemente care sprijineau activitatea noastră”. „Este vorba de bătaia pe scară largă a informatorilor”, au concluzionat angajații Inspectoratului Județean de Securitate Cluj. În document nu există, însă, nicio referire la execuțiile sumare din primii ani ai regimului comunist, poate și pentru că asasinarea unor opozanți nu era considerată un abuz sau o ilegalitate[57].

Documentele vremii îl menționează pe Mihai Patriciu drept un împătimit al vânătorii. Într-o notă a lt. Dumitru Vâlcea, din cadrul Securității Brașov, se arată că, după îndepărtarea sa de la conducerea Direcției de Securitate Brașov, Patriciu obișnuia să-l viziteze pe cel ce-i urmase în funcție, col. Coloman Ambruș. Locotenentul arăta că, de fiecare dată când venea în Brașov, Coloman Ambruș trimitea mașina Securității ca să-l aducă pe Patriciu de la gară. Acesta din urmă obișnuia să-l viziteze pe tovarășul său din Spania, „îmbrăcat în civil și cu un binoclu la gât”[58]. Despre hobby-ul său se poate emite următoarea explicație, care era valabilă și în cazul lui Ion Gheorghe Maurer. Astfel, în interviul acordat jurnalistei Lavina Betea, fostul prim-ministru din timpul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej și al lui Nicolae Ceaușescu recunoștea că mergea la vânătoare „pentru faptul că [îmi] dădea posibilitatea creării unor relații mai personale și pentru că-mi permitea să mă deplasez în toată țara. Făceam vânători peste tot, în toate județele țării! Dar era o pasiune reală. Iar în timpul vânătorii, luam vânătoarea ca vânătoare...”[59]. Nu este exclus ca și pentru Mihai Patriciu vânătoarea să fi reprezentat unul dintre puținele mijloace prin care putea să-și creeze relații personale. Această variantă este întărită și de declarațiile unui partener de vânătoare, aflat în anturajul său, care se regăsesc într-un raport al Inspectoratului Județean de Securitate Cluj, din 6 septembrie 1971. Respectivul îi mărturisise unui ofițer de Securitate că, în timpul vizitelor reciproce și la partidele de vânătoare, Patriciu îi povestea „cu multă dezinvoltură” și foarte probabil cu nostalgia vremurilor sale de glorie despre „activitatea sa de membru de partid și ilegalist” și „despre toate acțiunile la care a participat”. În document nu sunt, însă, relatate „poveștile” și „amintirile” din tinerețea sa revoluționară, pe care Mihai Patriciu i le-ar fi împărtășit prietenului și

[57] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 87, vol. I, partea a II-a, ff. 9-11, *passim*.
[58] A.N.I.C., Colecția 53, dosar A/50, vol. 2, ff. 18-19.
[59] Lavinia Betea, *Maurer și lumea de ieri: mărturii despre stalinizarea României*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001, pp. 236-237.

vecinului său[60].

„Pensionarul" Mihai Patriciu

După retragerea din activitate, unii dintre ilegalişti au fost îndeaproape supravegheaţi de Securitate, discuţiile și planurile acestora fiind înregistrate în dosarele de urmărire informativă care le-au fost deschise. Mai mult ca sigur, aspectele cele mai relevante îi erau raportate lui Nicolae Ceaușescu, care cunoștea, astfel, intenţiile acestora, putând contracara, cu uşurinţă, eventuale tentative protestatare. Din documente mai reiese și faptul că cei mai mulţi dintre aceștia nu au îndrăznit să conteste autoritatea numărului unu în stat, mulţumindu-se să urmărească de pe margine și să comenteze degradarea treptată, dar sigură, a regimului. În mod cert, aceștia își aminteau cu nostalgie vremurile glorioase de odinioară.

În anii '70-'80, Mihai Patriciu a fost unul dintre foștii ilegaliști și șefi ai Securităţii și ai Partidului aflaţi sub supraveghere informativă. Pe numele său au fost identificate în Arhiva C.N.S.A.S. două cote arhivistice[61]. În cuprinsul acestora, fostul director al Securităţii clujene și al celei din Brașov este numit codificat „Pavelescu", „Pensionarul", „Pătrașcu", „Piru". Ca şi în cazul altor ilegalişti, deschiderea unei acţiuni de supraveghere informativă a lui Mihai Patriciu a fost motivată de faptul că fusese semnalat de către anumiţi informatori cu „unele atitudini și manifestări duşmănoase"[62]. Potrivit „Raportului de închidere a Dosarului de Urmărire Informativă ce se duce asupra lui Patriciu Mihai", din 7 decembrie 1971, așa-zisele „atitudini și manifestări duşmănoase" constau în proferarea unor „injurii conducătorilor de partid şi de stat", pe care îi învinuia că „ar desfăşura o politică acrobatorie, iar în partid ar fi pătruns elemente necorespunzătoare"[63].

Un alt motiv al supravegherii lui Patriciu îl constituia atitudinea filosovietică a acestuia, exprimată în mod public. În acest caz, Patriciu a fost urmărit de celebra unitate anti-K.G.B., Unitatea 0110, după cum rezultă dintr-un raport din 19 noiembrie 1980: „la 29.08.1977 a fost luat în lucru (...) în baza informaţiilor (...) că este un element pro maramureşean [numele codificat al Uniunii Sovietice, n.n.], cu concepţii și atitudini

[60] A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 149096, vol. 1, f. 7.

[61] Idem, fond Informativ, dosar nr. 149096, vol. 1 și vol. 2, și idem, fond 110, dosar nr. 744.

[62] Idem, fond Informativ, dosar 1490966, vol. 1, f. 1.

[63] *Ibidem*.

potrivnice ţării noastre, pretabil de a iniţia anumite acţiuni ostile, precum şi de a desfăşura o activitate de influenţare negativă a unor persoane din rândul ilegaliştilor sau a celor care au deţinut funcţii de stat sau de partid”[64].

Supravegherea lui Patriciu, ca şi a altor ilegalişti, nu este, însă, comparabilă cu aceea a „duşmanilor poporului”: foşti deţinuţi politici, membri ai partidelor istorice, disidenţi din anii ’70-’80. În cazul fostului ofițer de Securitate, scopul urmărit îl constituia identificarea „nemulţumirilor” personale și a eventualelor memorii sau jurnale ale acestuia, precum şi propunerea unor măsuri care să conducă la atenuarea eventualelor nemulțumiri. De cele mai multe ori, măsurile propuse constau în întrevederi cu fostul colonel Patriciu și în convocarea acestuia la sediul Securităţii pentru discuții. În niciun moment nu s-a pus problema adoptării unor măsuri precum: reţinerea, demascarea publică, impunerea unui domiciliu forţat într-o localitate, precum s-a întâmplat în cazul tuturor acelora care s-au opus regimului comunist.

Aceste dosare ne ajută la creionarea principalelor caracteristici ale lui Mihai Patriciu. Astfel, reiese că Mihai Patriciu fusese în perioada interbelică şi în primii ani ai comunismului, mai ales în intervalul de timp cât deținuse funcţii de conducere în aparatul represiv, un stalinist convins, unul din categoria celor mai duri. Pentru acesta, stalinismul dur al anilor ’30 era unica modalitate de guvernământ. Patriciu îl considera pe Stalin singurul conducător legitim al mişcării comuniste, iar cei care-i repudiaseră memoria se situau, din perspectiva lui, în afara partidului. Mai mult, cei care încercau să-i batjocorească memoria şi moştenirea acestuia erau apreciați de fostul ofițer de Securitate ca fiind „anormali”, „nebuni”, după cum reiese dintr-o notă informativă, datată 21 mai 1977: „cei care sunt împotriva lui Stalin, cei care încearcă să-l batjocorească, nu sunt normali, sunt nebuni, deoarece în fond aceştia urăsc socialismul, aşa trebuie să fie cotaţi aceşti pretinşi scriitori intelectuali, care din anumite interese meschine lovesc sau încearcă să lovească în Stalin, în U.R.S.S.”[65].

Documentele ne mai semnalează că Mihai Patriciu era la curent cu dizidenţii sistemului sovietic, cu ororile regimului în care credea, dar toate acestea nu-l împiedicau să rămână același comunist dur, incapabil de a accepta crimele făptuite, după se arată într-o notă informativă din 21 ianuarie 1977: „S-a mai discutat despre Soljenițîn, Bukovski, Stalin şi

[64] Idem, fond 110, dosar nr. 744, f. 3.
[65] *Ibidem*, f. 19.

problema evreilor din U.R.S.S."[66]. În plus, Patriciu le recomanda cunoscuţilor săi, drept lecturi, operele unui stalinist ca Jukov, *Amintiri și reflecţii*[67].

Plasarea lui de partea sovieticilor, acordându-le credit în orice acţiune, intrând astfel în dezacord cu politica externă a lui Nicolae Ceaușescu, pe care o considera „acrobatorie"[68], reiese în mai multe rânduri din filele dosarelor de Securitate. Pentru Patriciu, intervenţia în Cehoslovacia era perfect legitimă, iar liderul comunist cehoslovac Alexander Dubcek era pur și simplu un trădător. Dacă ar fi putut, fără îndoială că el, fostul şef de Securitate, i-ar fi arestat pe toţi cei care se împotriveau politicii Moscovei, după cum rezultă dintr-un raport informativ din 28 octombrie 1970: „**A condamnat și condamnă poziția ţării noastre faţă de evenimentele care au avut loc în Cehoslovacia, afirmând că, dacă ar fi după el, o serie de tov. cu funcţii de răspundere ar merita să fie arestaţi** [subl. original]"[69]. În repetate rânduri, documentele semnalează regretul lui Mihai Patriciu că fusese îndepărtat prea repede din Securitate, mai ales că acesta considera că încă ar mai fi putut fi de folos, precum și nemulțumirea sa pentru că foștii ilegaliști fuseseră trecuţi pe linie moartă, părerea lor nemaifiind luată în seamă.

Faptul că Securitatea clujeană nu a intenţionat în niciun moment să ia vreo măsură de constrângere împotriva fostului ofițer reiese din planurile de măsuri propuse. Un astfel de plan a fost întocmit la data de 26 august 1971, iar în cuprinsul său se propunea identificarea adevăratelor „cauze care-l determină să se manifeste dușmănos, dacă asemenea manifestări le are şi faţă de alte elemente, care este reacţia acestora în funcţie de manifestările sale", iar, „în situaţia în care se va stabili că Patriciu Mihai este nemulţumit de faptul că s-ar simţi izolat de viaţa politică, ţinând cont că el a fost ilegalist, se vor face propuneri ca organele de partid să discute cu el, dându-i anumite sarcini, în scopul de a-l determina să nu se mai manifeste duşmănos"[70].

Mult mai interesată era Securitatea de cei din „anturajul său", arătându-se, în acelaşi document, că împotriva celor „indicaţi" cu „anumite manifestări duşmănoase sau naţionaliste se vor face propuneri

---

[66] Idem, fond Informativ, dosar nr. 149096, vol. 2, f. 5.
[67] *Ibidem*.
[68] *Ibidem*, vol. 1, f. 1.
[69] *Ibidem*, f. 6.
[70] *Ibidem*, f. 4.

în consecință". O altă preocupare a Securității o constituia identificarea „lucrărilor de sertar" ale lui Mihai Patriciu, precum și a intenției acestuia de a redacta vreo carte despre rezistența din Franța, după cum reiese dintr-un plan de măsuri din 22 august 1977, în finalul căruia era propusă contactarea directă a lui Patriciu de către șeful Inspectoratului Județean de Securitate Cluj, în scopul influențării pozitive[71]. Ca atare, dintr-un raport din 19 noiembrie 1980 aflăm că, în decursul anilor, Mihai Patriciu fusese „contactat de mai multe ori de șeful Securității", tocmai în scopul menționat. În raport se mai sublinia și faptul că, „deși este un element cu oarecare poziție și anumite concepții filo maramureșean, de acceptare a unor poziții și idei care nu întotdeauna sunt conforme orientărilor politice ale partidului și statului nostru, nu antrenează la acțiuni dușmănoase pe cei cu care vine în contact, ci, din contră, a luat atitudine împotriva acelora care manifestau neîncredere în viitorul socialist al patriei noastre"[72].

Nu doar că Patriciu nu se implica în acțiuni ostile, ci era dispus să-i ajute pe foștii subordonați, „atunci când considerăm necesar acest lucru". În final, s-a propus închiderea acestui dosar de urmărire informativă, ce fusese deschis la 29 august 1977, cu următoarea precizare: „menținerea lui în supravegherea informativă și continuarea influențării sale pozitive, prin contacte periodice de către Șeful Securității sau de un alt ofițer desemnat de conducerea profesională"[73].

Mihai Patriciu a supraviețuit regimului comunist, observând căderea acestuia din decembrie 1989. Nu știm care au fost gândurile sale, mai ales că ideea în care crezuse, pentru care luptase și ucisese cu sânge rece, sucombase. A murit liniștit, în 1996, la Cluj, oraș în care își ducea bătrânețile împovărate de numeroase crime un alt torționar celebru al anilor '50, col. Ioan Șoltuțiu. Nu există niciun indiciu că Patriciu s-ar fi simțit vreodată vinovat și responsabil pentru crimele înfăptuite și nici nevoia de a se scuza și de a obține iertarea victimelor sale. Pentru el, ca și pentru alți ofițeri de Securitate și din penitenciare din acei ani, faptele lor de arme din tinerețea revoluționară erau demne de povestit în timpul întâlnirilor periodice și a partidelor de vânătoare. Probabil, în pragul morții, încă era nostalgic după vremurile sale „glorioase" de altădată.

[71] Idem, fond 110, dosar nr. 744, ff. 15-16.
[72] *Ibidem*, f. 3.
[73] *Ibidem*, f. 3v.

Colonelul Mihail Kovács

Mihail Kovács a fost unul dintre principalii colaboratori ai lui Mihai Patriciu, în perioada în care acesta s-a aflat la conducerea Direcţiei Regionale a Securităţii din Cluj (30 august 1948-24 ianuarie 1951). Ca şef al Serviciului de Securitate Turda, Kovács a pus în aplicare ordinele de asasinare ale acelora consideraţi opozanţi ai regimului comunist, de la „chiaburii" prezentaţi în documente ca reticenţi faţă de colectivizare, cei care răspândeau „zvonuri alarmiste" și până la membrii grupărilor de rezistenţă din zonă. Pentru reconstituirea biografiei lui Mihail Kovács, utile sunt două referate. Acestea prezintă informaţii despre pregătirea profesională și intelectuală a acestuia, traseul lui în perioada interbelică și principalele „calităţi" care-l propulsaseră, la 30 august 1948, în funcţia de şef al Serviciului de Securitate Turda.

De profesie matrițer sticlar, Mihail Kovács s-a născut la 28 septembrie 1912, la Turda. Tatăl său era muncitor agricol și, potrivit datelor existente în cele două referate, a lucrat pe domeniul unui moşier. A murit în 1914, în Primul Război Mondial. Mama sa a fost muncitoare la Fabrica de sticlă din Turda. Viitorul ofițer de Securitate a absolvit ciclul primar în 1925, iar liceul, în 1929, ambele în localitatea natală. Despre perioada liceului, referatele menționează că, în timpul vacanțelor de vară, ca urmare a situației financiare precare, muncea ca zilier la Fabrica de sticlă din Turda. După absolvirea liceului, a devenit ucenic la această întreprindere. A lucrat aici până în 1933, dată la care a fost încorporat la Regimentul 16 artilerie grea Focșani. Până în 1944 a muncit la Fabrica de sticlă, cu excepţia unui interval de aproximativ trei sau patru luni în cursul anului 1939, perioadă de timp în care a lucrat la Uzinele Vulcan din București. Din anii interbelici datează și primele lui contacte cu mișcarea muncitorească, însă, legăturile lui cu partidul sunt caracterizate drept sporadice. Acesta a fost mai degrabă un simpatizant, nu un membru. Ca urmare a acelor contacte, Kovács a fost arestat de câteva ori. A fost eliberat, însă, la scurt timp, din lipsă de probe. Referatele de cadre îi sintetizează activitatea de angajat al Fabricii de sticlă, prezentându-l drept „un tovarăş bun, cu comportare sănătoasă faţă de muncitorii din întreprindere", „unul dintre cei mai capabili muncitori (...), conştiincios și cu simţ muncitoresc, devotat"[74]. Un referat din 7 ianuarie 1959 menţionează următoarele „activităţi revoluţionare": „manifestări împotriva organizaţiei de străjeri" şi lipirea unor „manifeste comuniste".

[74] A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secţia Administrativ-politică, dosare anexe, dosar 96/1955, f. 79.

Cele două documente indică și faptul că, în timpul reţinerii sale de către Poliţia și Siguranţa interbelice, acesta fusese „anchetat și maltratat”[75].

Februarie 1944 a reprezentat un moment hotărâtor în biografia acestuia, care i-a influenţat traseul personal și profesional postbelic, conducând, în cele din urmă, la înregimentarea sa în mișcarea comunistă. La acea dată, relatează referatele de cadre, Kovács a iniţiat o grevă de protest împotriva rechiziționărilor realizate pentru susținerea frontului. În consecință, după cum reiese din Referatul Serviciului Cadre al M.A.I., din 27 mai 1955, ordinul de mobilizare i-a fost anulat, fiind internat într-un detașament de muncă pe șantierul Bumbești-Livezeni[76], unde a rămas până în 1945. Despre acea perioadă se precizează doar că a fost conducător autor. După 1945 s-a înscris în Partidul Comunist, încredințându-i-se, ca o consecinţă a activităţii sale din trecut, o serie de „munci de răspundere pe linie de partid”[77]. Printre funcţiile deţinute în perioada 1945-1948 se numără acelea de secretar de celulă, președinte al Comitetului de fabrică, președinte al Sindicatului Metalochimic din Turda. În mai 1947 a urmat un curs la Ministerul Industriei și Comerţului, la absolvirea căruia avea să fie numit în postul de subinspector la Controlul Economic din Turda[78].

Caracterizările din anii 1945-1948, reproduse în referatele de cadre, îl portretizează ca pe „un tovarăș modest”, cu „o atitudine justă față de muncitori”, „disciplinat și cu rezultate pozitive”. În acea perioadă a reușit să se remarce printre comuniștii din localitatea natală, contribuind la descoperirea unor „infractori economici” și la „trimiterea lor în justiție”. Disciplina, implicarea lui în vânătoarea de infractori economici și încadrarea în Partidul Comunist sunt principalele „calităţi” care l-au recomandat pentru numirea în funcţia de șef al Serviciului de Securitate Turda, cu gradul de căpitan, chiar dacă, până la acea dată, nu avusese nicio tangenţă cu activitatea poliţienească. Dacă aceasta a existat, ea nu este indicată în referatele de cadre.

Ca șef de Securitate, Mihail Kovács s-a remarcat, destul de repede, drept unul dintre cei mai „prolifici” și de „succes” ofiţeri în operaţiunile de anihilare a grupărilor de rezistenţă din munţii Apuseni, trecându-și în biografie un număr impresionat de execuţii ale unor dușmani ai poporului, într-o perioadă de numai doi ani. Potrivit lui Liviu Pleșa,

---

[75] Idem, Secţia Cancelarie, dosare anexe, dosar 88/1959, f. 164.
[76] Idem, Secţia Administrativ-politică, dosare anexe, dosar 96/1955, ff. 79-80.
[77] Idem, Secţia Cancelarie, dosare anexe, dosar 88/1959, f. 164.
[78] Idem, Secţia Administrativ-politică, dosare anexe, dosar 96/1955, f. 80.

editorul unui volum de documente despre organizaţia de rezistenţă condusă de mr. Nicolae Dabija, căpitanul de Securitate Mihail Kovács a coordonat, în martie 1949, cele două plutoane de soldaţi din Batalionul de Securitate Floreşti, aduse în Bistra pentru capturarea membrilor acestei organizaţii[79]. În urma anihilării acelei grupări și a unor acţiuni de lichidare a unor „chiaburi" din comunele Bistra, Papiu Ilarian și Orosia, Mihail Kovács a primit, la 23 august 1949, gradul de maior de Securitate.

O parte dintre *execuţiile sumare* ale „duşmanilor poporului" au fost indicate chiar de către ofiţerul de Securitate, în mai multe declaraţii ale acestuia din octombrie 1950. În acea lună, Mihail Kovács şi superiorul său, colonelul Mihai Patriciu, au fost chemaţi la București pentru a fi chestionaţi cu privire la asasinarea mai multor persoane în cursul lunii august 1950. Interogarea lor a fost determinată de faptul că nu urmaseră procedura uzuală în astfel de cazuri, respectiv solicitarea aprobării pentru acele asasinate de la conducerea Securităţii. În declaraţia din 5 octombrie 1950, Kovács menţionează atât crimele ale căror rapoarte „au fost denaturate", conform instrucţiunilor primite de la col. Mihai Patriciu, cât și asasinatele prezentate corect în notele-raport către superiori. Pentru a exemplifica procedura folosită de Kovács, am ales primul caz indicat de acesta în documentul mai sus menționat.

Ofițerul de Securitate a arătat că, în cursul anului 1948, în baza aprobării Direcţiei Generale a Securităţii Poporului, se deplasase în Valea Ponorului, jud. Alba, din zona Munţilor Apuseni, pentru prinderea grupării conduse de Andrei Meșter, și „într-o acţiune de noapte am arestat banda Meşter în frunte [cu] teroristul înarmat Meşter Andrei", membrii acestei grupări fiind după aceea anchetaţi şi condamnaţi. În cazul liderului acestei mişcării, Kovács relatează că „am primit ordin verbal de la tov. colonel Patriciu «pui în mașină, duci lângă comuna lui natală, dai cu el de pământ și raportezi că a vrut să fugă şi a sărit asupra organelor noastre când am vrut să mergem cu el să arate unde este armamentul ascuns»"[80]. Șeful Securităţii Turda a încheiat relatarea acestei prime execuţii, cu precizarea faptului că uciderea lui Andrei Meşter a fost „primul caz unde am executat ordinul primit şi în raportul scris către D.R.S.P. am denaturat conţinutul real, conform instrucţiunilor primite din partea tov. colonel Patriciu"[81]. După aceea, tactica împușcării sub

[79] A.C.N.S.A.S., *Organizaţia de rezistenţă condusă de maiorul Nicolae Dabija (1948-1949)*, București, Editura C.N.S.A.S., 2009.
[80] M. Oprea, *op. cit.*, p. 226 și Gh. Iancu, V. Țârău, *op. cit.*, p. 284.
[81] *Ibidem*.

pretextul unor tentative de atacare a angajaţilor Securităţii a fost frecvent folosită de către Securitatea Turda, la conducerea căreia se afla Mihail Kovács.

În 1951, după reorganizarea Securităţii şi înfiinţarea Direcţiei Regionale de Securitate Hunedoara, Kovács a fost numit în fruntea acestui departament, unde a rămas până în 1952, dată la care a fost numit şef al unei alte structuri exterioare a aparatul de represiune comunist, Direcţia de Securitate din Regiunea Autonomă Maghiară. Potrivit istoricului Nicolae Ioniţă, în 1961, după 13 ani de la încadrarea sa în Securitate, fostul matriţer, ajuns şef de Securitate în regimul comunist, a fost îndepărtat din postul de conducere şi înlocuit cu lt. col. Nicolae Sidea, fost adjunct al şefului Direcţiei Regionale Iaşi până în acel an[82].

Cele două referate de cadre identificate în arhiva Partidului Comunist arată şi câteva dintre acţiunile la care a participat Mihail Kovács în perioada 1951-1961. După cum a observat Bauman, regimurile totalitare au reuşit performanţa de a transforma crima politică într-un act birocratic[83]. Astfel, numeroasele crime şi asasinate sunt prezentate în documentele vremii drept nişte simple acte administrative, cum este cazul acţiunilor întreprinse de Securitatea hunedoreană şi de cea din Regiunea Autonomă Maghiară, condusă de Mihail Kovács. În referatul din 27 mai 1955, Mihail Kovács era apreciat de gen.-mr. Alexandru Demeter, şeful Direcţiei Cadre, drept un „tovarăş just”, participant la „acţiunile grele” ale Securităţii, în timpul cărora „s-a orientat just, având curaj şi iniţiativă”, un ofiţer cu „spirit de răspundere”, preocupat de „aplicarea ordinelor şi directivelor conducerii Ministerului”. Pentru a întări acest portret, şeful Direcţiei Cadre a indicat şi câteva dintre acţiunile acestuia din anii 1948-1951, în următorii termeni: „(...) a obţinut unele rezultate în muncă. Datorită muncii depuse în anii 1949-1951, au fost depistaţi mai mulţi fugari şi elemente contrarevoluţionare, atât la Turda, cât şi la Hunedoara, în special din munţii Haţegului”[84].

După cum se poate observa din citatele precedente, în document nu există nicio referire la execuţiile sumare ale „chiaburilor”. Acestea au fost exprimate prin una dintre propoziţiile caracteristice acestui limbaj al

[82] Nicolae Ioniţă, *Fişe biografice ale şefilor direcţiilor regionale de Securitate din anii '60 (II)*, în „Caietele CNSAS”, Anul VI, nr. 1-2 (11-12)/2013, Bucureşti, Editura C.N.S.A.S., 2014 p. 110.

[83] Zygmunt Bauman, *Modernity and the Holocaust*, Polity Press, 1899, *passim*.

[84] A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secţia Administrativ-politică, dosare anexe, dosar 96/1955, f. 80.

crimei, inserate la începutul citatelor din referatele de cadre ale ofiţerului Mihail Kovács, redate mai sus, respectiv: „a obţinut unele rezultate în muncă”. Kovács și-a continuat prodigioasa activitate de anihilare a diverselor organizaţii „subversive” şi în calitate de şef al Securităţii din Regiunea Autonomă Maghiară. În același document sunt indicate arestarea unui „grup de elemente dușmănoase care activau în secte ilegale, care duceau acţiuni de subminare a regiunii respective”, precum și a altor „elemente depistate ce au dus activitate contrarevoluționară”[85].

Represiunea declanșată de către autoritățile comuniste din România după Revoluția maghiară din octombrie 1956 i-a oferit fostului subaltern al col. Mihai Patriciu o altă ocazie de a se remarca. Succesele obţinute în timpul amplei campanii de represiune din Regiunea Autonomă Maghiară, o zonă cu un risc sporit de amenințare pentru siguranţa regimului comunist român, au fost redate în Referatul din 7 ianuarie 1959, întocmit de Ion Silaghi, șef sector în Secţia de Cadre a C.C. al P.M.R. Atunci, Kovács s-a remarcat prin implicarea personală în activităţile de teren, după cum reiese din următorul pasaj: „Cu ocazia evenimentelor din Ungaria a participat personal la o serie de acţiuni împreună cu subalternii, unde a dovedit curaj, iniţiativă şi orientare, reușind să depisteze o serie de elemente duşmănoase, care au fost deferite justiţiei”[86].

Tot în acest referat, Kovács era descris ca fiind o „fire închisă”, puţin apropiat de subordonaţii săi şi neinteresat de „ridicarea nivelului politic şi ideologic”. De altfel, și alți ofițeri de Securitate, ale căror referate se regăsesc în aceleași dosare în care se află și referatele lui Kovács, care se remarcaseră și ei prin activitatea de teren, în lupta cu diferitele organizaţii „contrarevoluţionare”, erau caracterizați ca fiind insuficient preocupați de „ridicarea nivelului politic şi ideologic”. Foarte posibil ca observaţia lui Tzvetan Todorov cu privire la torţionarii nazişti şi comuniști, din lucrarea *Victime şi torţionari în secolul XX,* să fie valabilă şi în cazul ofiţerilor români de Securitate, adică ideologia comunistă, ai cărei adepţi se pretindeau a fi, să nu fi reprezentat pentru aceștia decât un alibi, în scopul dobândirii unui anumit statut în societate[87]. Fără o astfel de simulare, în mod sigur nu ar fi ajuns în poziţiile sociale respective, temute, respectate și, totodată, avantajoase din punct de vedere financiar.

[85] *Ibidem*.
[86] Idem, Secţia Cancelarie, dosare anexe, dosar 88/1959, f. 165.
[87] Tzvetan Todorov, *Confruntarea cu extrema. Victime şi torţionari în secolul XX*, traducere de Traian Nica, Bucureşti, Editura Humanitas, 1996, p. 119.

După 1961, anul îndepărtării acestuia din funcţie, nu mai există informaţii despre Kovács. Nu ar fi exclus ca acesta să fi fost numit într-un post de conducere în cadrul vreunei întreprinderi din regiunile de Securitate pe care le condusese timp de 13 ani, asemenea unor alți ofițeri de Securitate, și să fi redactat o serie de memorii către diversele structuri ale Partidului Comunist, în vederea recunoaşterii stagiului de ilegalitate din anii interbelici, perioadă în care lipise o serie de manifeste comuniste şi manifestase împotriva organizaţiei de străjeri din Turda. Din informaţiile publicate pe site-ul C.N.S.A.S., reiese că fostul şef al Serviciului de Securitate Turda, director al Regionalei de Securitate Hunedoara și a celei din Regiunea Autonomă Maghiară, a decedat în 1980, la Târgu Mureş[88].

[88] Cadrele Securității, accesibil online la adresa http://www.cnsas.ro/documente/cadrele_securitatii/KOVACS_MIHALY.pdf [ianuarie 2021].

Veronica ROSENBERG

Desfășurarea Procedurii Penale în cadrul proceselor cu caracter economic[1]

The unfolding of Criminal Procedure in economic trials

„Official truth is not actual truth”
(Lord Acton)[2]

The study is based on the analysis of the archive documentation provided by the C.N.S.A.S., especially of the criminal files of the six analysed trials, insisting on the Romanoexport case. I analysed several stages of the criminal procedure: the pursuit of persons under the Securitate’s surveillance long before they are declared defendants, the presentation of the stages of the criminal procedure when the defendants were already under arrest, the preparation of the accusation conclusions in order to send the defendants in front of the Regional Military Tribunal of Bucharest, then, the description of their appearance in front of the court, with the presentation of their testimonies, the resumption of the testimony of the prosecution witnesses and the defence sustained by the lawyers for each defendant and, finally, the presentation of the trial conclusions.

The punishments were fixed based on the articles of the Penal Code of the time, the Penal Code published in 1960 based on the first communist Penal Code of 1948, which, through various additions and amendments, had exacerbated the punishments by turning misdeeds into crimes (crimes understood as the most serious forms of crimes in the Romanian legal system), the death sentence instead of the maximum forced labour of 25 years, the consideration of the attempted murder as serious as the murder itself, all these being forms through which the Romanian legal structure sought to impose its harshness and control upon Romanian citizens.

Among the acts of which Foreign Trade officials have been accused, we mention those written in the famous Article 209 which blamed the crime of undermining the national economy and counter-revolutionary sabotage, as well

[1] Descrierea Procedurii Penale în cadrul căreia s-au desfășurat procesele economice ale funcţionarilor evrei din Comerţul Exterior reprezintă un capitol al cărții publicate în anul 2018, de către Editura Mega din Cluj-Napoca, în care este dezbătută unicitatea acestor procese în contextul geo-politic al statelor din Europa de Est, după preluarea puterii de către partidele comuniste, la finalul celui de Al Doilea Război Mondial.

[2] John Dalberg (1834-1902), cunoscut sub numele de Lord Acton, a fost un nobil britanic, istoric și politician, un aprig luptător pentru libertatea politică în stat.

as crimes of conspiracy against the social order.

The methods of repression used by the Securitate to intimidate and destroy any nucleus of resistance of the defendants, also aimed to shed light on some imaginary realities, devised with the predetermined goal of gradual elimination of ethnic groups from the Romanian economy and culture in a time when the policy of national-communism, developed by Gheorghiu-Dej, had reached the peak of its manifestation. These can be considered as one of the most brutal methods of terror applied in the totalitarian countries of Eastern Europe.

Etichete: antisemitism, comunism, epurări, mărturisiri, procese-spectacol

Keywords: anti-Semitism, communism, purges, testimonies, spectacle trials

Procesele economice la care se referă procedura penală prezentată în continuare s-au desfăşurat în contextul specific României din perioada anilor 1960-1965. Noţiunea de „proces economic" nu este un termen al dreptului, dar o vom folosi în continuare cu următorul sens: un proces în care inculpaţii sunt învinuiţi de înfăptuirea unor acte infracţionale cu caracter economic. Procesele analizate în acest articol au fost înscenate funcţionarilor evrei din comerţul exterior și s-au desfășurat într-o totală confidenţialitate, fără știrea presei sau a vreunui alt factor independent de cei condamnaţi sau de familiile acestora[3].

Procedura penală descrisă se referă la judecarea unor învinuiri cu caracter economic, care au avut ca substrat crima politică de subminare a economiei naţionale. Această crimă, referită în Codul Penal românesc în vigoare la acea dată[4] ca fiind o crimă împotriva siguranţei interioare a statului[5], intra în categoria crimelor politice[6], fiind pedepsită cu una

[3] Andreescu, A., Nastasa, L., Varga, A. & Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, *Minorităţi etnoculturale: mărturii documentare: evreii din România (1945-1965)*, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2003, p. 665 (nota 250), în continuare, Andreescu, Nastasa, Varga, *Minorităţi etnoculturale*...

[4] Codul Penal din anul 1960. Vom folosi denumirea de C.P.-1960, ca referinţă la Codul Penal din anul 1960, și pe cea de C.P.P.-1960, ca referinţă la Codul Procesual Penal (sau Codul de Procedură Penală) al aceluiași an.

[5] Crimele politice cu caracter economic au fost incluse în Codul Penal românesc încă din anul 1953, prin apariţia articolului 209[1] bis, în Buletinul Oficial al Ordinului 202/14 mai 1953.

[6] Este vorba despre Cartea a II-a – *Crime și delicte în special*, Titlul I – *Crime și delicte în contra statului*, Capitolul II – *Crime și delicte împotriva siguranţei*

dintre cele mai grave pedepse.

Atât faptul că au fost înscenate, cât și caracteristica lor politico-economică le conferă acestor procese un caracter unic în contextul socio-politic al ţărilor est-europene, în perioada de sfârşit a conducerii lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. De exemplu, la acel moment, în anul 1964, tentativa de crimă de subminare a economiei naţionale era pedepsită cu aceeaşi pedeapsă ca şi fapta însăşi[7]. Încadrarea acesteia în categoria proceselor politice s-a aliniat cu intenţia Securităţii de a dovedi strânsa legătură dintre contextul economic şi cel politic al proceselor economice, intenţie care a satisfăcut întru totul linia directoare a politicii vremii. Colaborarea strânsă dintre Partid şi Securitate era legitimată de dreptul penal românesc prin intermediul legislaţiei penale din Codul Penal în vigoare (1960), care era, practic, o versiune a codurilor penale precedente[8], în care duritatea unor articole fusese, însă, exacerbată.

Etapele care au precedat procesele

Procedurile penale care au caracterizat procesele economice au fost iniţiate de Securitate cu câţiva ani înaintea pornirii proceselor economice propriu-zise. În continuare, vom face o trecere în revistă a procedurilor de urmărire iniţiate de Securitate, care a lucrat la pregătirea unor înscenări pentru funcţionarii din comerţul exterior; potrivit acestora, funcţionarii în cauză ar fi fost ghidaţi pe calea complotării, a subminării sau a spionajului, în timpul stabilirii relaţiilor comerciale ce constituiau principalul obiectiv al întreprinderilor în care își desfășurau activitatea.

Urmărirea penală a funcţionarilor din comerţul exterior

În scopul de a strânge cât mai multe informaţii, Securitatea a pornit o campanie de urmărire şi intruziune în domeniul privat al acelora desemnaţi ca viitori vinovaţi, prin iniţierea şi punerea în aplicare a nenumărate metode de urmărire. Obiectivele erau fixate, iar grupul de funcţionari, care, prin însăşi activitatea lor, se aflau în preajma oficialilor străini, a devenit o ţintă sigură a manipulării operate de Securitate, cu scopul de a dovedi implicarea acestora în acţiuni de spionaj, sabotaj şi comercializare a valutei.

---

interioare a statului, Secţiunea I bis – *Subminarea economiei naţionale şi sabotajul contrarevoluţionar*.

[7] Precum rezultă din articolul 209^4 din C.P.-1960.

[8] C.P.-1952, C.P.-1955, C.P.-1958.

De la deschiderea procedurii penale la apariția în fața instanței

„Securitatea a fost dintotdeauna apărătoarea partidului și brațul său militar” (Alexandru Drăghici)

Faze premergătoare

După cum precizează C.P.P.-1960, pentru pornirea fiecăruia dintre procesele comerțului exterior a fost nevoie de un **Ordin de Pornire a Procesului Penal**, întocmit de către organele de urmărire penală[9]. Procedura Penală se referă la întregul proces, care începe prin reținerea inculpatului, anchetarea și aducerea acestuia în fața tribunalului pentru judecată, cât și anchetarea în fața tribunalului, care, în cazul inculpaților din Comerțul Exterior, a fost reprezentat de Tribunalul Militar.

Ordinul de pornire a Procesului Penal se referă doar la unul dintre membrii grupului, care va fi inclus în procesul penal propriu-zis (de obicei, unul dintre inculpații principali), grupul constituindu-se pe măsură ce ancheta avansează, iar Securitatea îi reține în arest și pe ceilalți membri ce fuseseră destinați acestei acțiuni. În acest ordin apar articolele de lege pe baza cărora erau găsiți vinovați viitorii inculpați și care vor reprezenta, în majoritatea cazurilor, și articolele în temeiul cărora va fi pronunțată sentința.

Organele de urmărire penală puteau fi anchetatorii penali ai Procuraturii Generale sau cei ai Securității[10]. În cadrul proceselor din comerțul exterior, organul de urmărire penală a fost reprezentat de către anchetatorii penali ai Securității. Motivul principal care a generat această situație l-a constituit învinuirea de subminare a economiei naționale[11], care implica, potrivit C.P.P.-1960, o anchetă penală[12], fiind o infracțiune împotriva siguranței interioare a statului.

Arestarea

Arestările se produceau în urma prezentării de către organele de

---

[9] Acesta era stabilit prin intermediul articolului 195^9.

[10] C.P.P.-1960, Cartea a II-a – *Urmărirea penală și trimiterea în judecată*, Titlul I – *Urmărirea penală*, Capitolul III – *Organele de urmărire penală*, articolele 186 și 186b.

[11] Este vorba despre articolul 209^1, aflat în C.P.-1960 (vezi nota 6).

[12] C.P.P.-1960, Cartea a II-a – *Urmărirea penală și trimiterea în judecată*, Titlul I – *Urmărirea penală*, Capitolul III – *Organele de urmărire penală*, art. 186^3.

Securitate a unei **Ordonanțe de Reținere**[13], emisă de Securitate fără semnătura unui reprezentant al Procuraturii, la una sau două zile înaintea arestării propriu-zise. Foarte curând după emiterea acesteia, se emitea o altă Ordonanţă, **Mandatul de arestare preventivă**[14]. Acest document, care justifica păstrarea inculpatului sub stare de arest, era prelungit la diferite perioade, uneori după două luni, alteori după o perioadă mai scurtă. Prin prelungirea continuă a acestui mandat, însă, inculpaţii puteau fi menținuți sub anchetă timp de ani de zile.

Împreună cu Mandatul de arestare preventivă erau emise **Ordonanța de percheziție**[15] şi **Ordonanța de sechestru**, deoarece, odată cu percheziţionarea locuinței, avea loc și sechestrarea bunurilor personale găsite în casa în care locuia inculpatul (nu numai ale aceluia care era luat în arest, ci chiar ale întregii familii). Execuţia acestor percheziţii oferea celor de la Securitate prilejul de a căuta în mod intensiv printre obiectele aflate la domiciliu, cu scopul de a ajunge în posesia unor corpuri delicte[16].

Oricare ar fi fost rezultatul percheziţiei, obiectele existente se înregistrau în scris și rămâneau sechestrate în baza Ordonanței de sechestru[17]. Uneori, sechestrul se executa nu în momentul percheziţiei iniţiale la casa învinuitului ce urma să fie reținut, ci după o perioadă de timp mai îndelungată. În situaţiile acestea, sechestrul se efectua în prezența unui alt membru al familiei, când acest lucru putea fi stabilit

[13] Acest document, care însoțea arestarea fiecăruia dintre inculpaţi, era pregatit cu câteva zile înainte de executarea arestării și era semnat de un anchetator penal de Securitate. Documentul era prezentat celui care urma să fie reținut și arestat. Pe acest document erau deja menționate motivele, în termeni de articole ale Codului Penal, în baza cărora era executată reținerea. Exemple pot fi întâlnite în A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 179, vol. 1, f. 2; *Ibidem*, vol. 2, f. 90; Idem, dosar nr. 13116, vol. 1, f. 2.

[14] Exemple ale acestor tipuri de Mandate de arestare preventivă pot fi găsite în: Idem, dosar nr. 179, vol. 1, f. 3; *Ibidem*, vol. 2, f. 91; Idem, dosar nr. 13116, vol. 1, f. 3.

[15] Exemple ale acestor Ordonanțe de percheziție pot fi găsite în Idem, dosar nr. 179, vol. 2, ff. 36, 123.

[16] Printre aceste obiecte devenite corpuri delicte se puteau număra: scrisori personale, ziare sau cărţi, de obicei străine, discuri cumpărate în afara României, pixuri, ceasuri străine sau unele mici cadouri, de exemplu pachete de ţigări sau alte mici obiecte ce lipseau de pe piața românească, care la acea vreme era destul de săracă în obiecte de larg consum.

[17] Exemple în A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 7955, vol. 1, f. 31; Idem, dosar nr. 14281, vol. 1, f. 14.

anterior, și, uneori, chiar în prezenţa unui vecin, deoarece trebuia făcut întotdeauna în prezenţa unei persoane.

Din punct de vedere formal, România, o democraţie populară care semnase *Declaraţia pentru Drepturile Omului*[18], era obligată să îi asigure fiecărei persoane prezumpţia de nevinovăţie, până la dovedirea probei contrare. Cu alte cuvinte, orice suspect era presupus nevinovat, atâta timp cât nu îi fusese dovedită vinovăţia. Constituţia României de la vremea aceea (anii 1960-1964) era Constituţia din anul 1952, care, la art. 87, prevedea faptul că: „Cetăţenilor Republicii Populare Române le este garantată inviolabilitatea persoanei. Nimeni nu poate fi arestat decât pe baza hotărârii tribunalului sau a procurorului, conform prevederilor legii".

Constituţia cuprindea principii orientative, care erau subliniate, ulterior, prin intermediul Codului Penal, după cum se poate vedea și în cazul de faţă. Făcând o analiză a Codului de Procedură Penală de la vremea desfășurării proceselor din comerţul exterior, rezultă că mandatele de arestare puteau fi emise de către organele de urmărire penală sau de către procurorul activ în proces. În cadrul procedurii penale discutate, anchetatorii Securităţii puteau fi cei care emiteau un Mandat de reţinere, prin care inculpaţii puteau fi reţinuţi pentru 24 de ore, reţinerea putând fi prelungită până la două luni (art. 253)[19]. Această posibilitate era legitimată de Codul de Procedură Penală[20], prin intermediul sub-articolului 9[21]. Pentru a reţine persoana în mod legal, erau emise de către procurorul militar prelungiri ale Mandatului de arestare preventivă, ce erau adresate Direcţiei de anchete penale a Securităţii. Scopul acestor acte era, după cum am precizat, menţinerea legalităţii arestului, în

[18] La 10 decembrie 1947, Adunarea Generală a Organizaţiei Naţiunilor Unite a adoptat *Declaraţia Universală a Drepturilor Omului*, prin intermediul Hotărârii 217A(III). România a semnat documentul la 14 decembrie 1955, dată la care a fost acceptată ca stat membru în organizatie, prin Hotărârea 955(X) http://www.hotararicedo.ro/files/files/DECLARATIA%20UNIVERSALA%20A%20DREPTURILOR%20OMULUI.pdf, accesată la data de 13 mai 2015.

[19] C.P.P.-1960, Cartea a II-a – *Urmărirea penală și trimiterea în judecată*, Titlul I – *Urmărirea penală*, Capitolul IV – *Efectuarea actelor de urmărire penală*, Secţiunea a IV-a – *Mandatele și arestarea preventivă*, art. 253.

[20] C.P.P.-1960, Cartea a II-a – *Urmărirea penală și trimiterea în judecată*, Titlul I – *Urmărirea penală*, Capitolul IV – *Efectuarea actelor de urmărire penală*, Secţiunea I – *Pornirea procesului penal*, art. 200, sub-articolul 9.

[21] Articolul 9 menţionat mai sus permitea organelor de anchetă penală să reţină inculpatul pentru o perioadă mai lungă, atunci când fapta de care acesta era învinuit implica o pedeapsă mai mare de un an.

conformitate cu art. 253.

Mandatele de arestare preventivă emise la arestarea funcţionarilor din comerţul exterior au fost determinate de instituţia acuzării, adică de Procuratura militară, în practică Securitatea. Sub această umbrelă protectoare, instituţiile judiciare *de facto* nu au fost cele care și-au putut impune punctul de vedere sau hotărârea în vederea executării arestării preventive a celor implicaţi. Această procedură corespundea, însă, cu măsurile și legile existente în Codul Penal şi în Codul de Procedură Penală, care fuseseră reactualizate în anul 1960. Aparent, procedura penală s-a desfăşurat de la început şi până la sfârşit conform regulilor juridice existente în dreptul românesc, țară care adoptase și *Declarația Drepturilor Omului* menţionată mai sus.

Printre aceste principii se număra şi principiul *Habeas Corpus*[22]. În conformitate cu acesta, pentru arestarea unei persoane ar fi fost nevoie ca aceasta să fie adusă în faţa unui judecător, care să dispună arestarea. În cazul în care persoana era nevinovată, ea trebuia să fie eliberată. Deşi acest principiu provine din Dreptul anglo-saxon, un principiu asemănător există şi în Dreptul de pe continent, cel care stă la baza Dreptului românesc. Conform acestui principiu, este interzisă arestarea unei persoane fără un ordin emis de către un judecător. Judecătorul trebuie să dispună arestarea, dar nu să stabilească vinovăția. Dar, după cum s-a arătat mai sus, acest principiu nu a fost aplicat, însă, în procesele din comerţul exterior, deoarece ordinul de arestare a fost dat de către anchetatorii de Securitate, reprezentanţii organelor de anchetă penală, iar, ulterior, prelungirea arestului a fost aprobată de procuror, judecătorul nefiind implicat cu nimic.

Cu toate că principiul de drept *Habeas Corpus* este recunoscut de sistemele juridice ale ambelor forme de Drept, continental şi comun (anglo-saxon), în Codul Penal românesc comunist (C.P.-1960) exista o acoperire a celor întâmplate, deoarece organelor de anchetă penală le era permisă emiterea mandatului de arestare prin același articol 87 menţionat mai sus. Una dintre cauzele acestei inadvertenţe era şi aceea că principiul separării puterilor în stat nu era consacrat/respectat în constituţiile comuniste.

---

[22] *Aduceți corpul*: expresie în limba latină, folosită în Dreptul anlo-saxon (*Common Law*) pentru a determina judecătorul să solicite autorităților sesizarea instanței asupra tuturor persoanelor închise, în scopul stabilirii legalității detenției acestora.

Ancheta

„Niciunul dintre mijloacele
folosite de serviciile de investigare nu
implică o pregătire atât de complexă și
variată precum anchetarea unui
prizonier" (Alexandru Draghici, 1955)[23]

Ancheta era instrumentul cel mai important folosit de Securitate pentru alcătuirea dosarului de acuzare a inculpaţilor, în vederea trimiterii acestora în judecată. Securitatea era reprezentată, după cum am amintit anterior, de corpul de anchetare a inculpaţilor din procesele economice, ca, de altfel, din orice demers judiciar care viza delicte politice. Precum spunea Alexandru Drăghici, ministrul de Interne la acea vreme, care era responsabil și de funcţionarea Securităţii: „una dintre sarcinile principale ale organelor de Securitate este investigaţia prin anchetă a inculpaţilor"[24].

Pregătirea dosarului de anchetă de către anchetatorul penal avea o deosebită importanţă, deoarece, prin felul în care era organizat și prezentat, se puneau bazele viitoarei condamnări. Pedeapsa însăși era dependentă de felul în care era conceput dosarul de anchetă, astfel încât numărul de ani la care era condamnat acuzatul, precum și continuarea vieţii de după eliberare aveau o legătură intrinsecă cu acest dosar, fiind chiar reflectate de felul în care acesta fusese conceput. În timpul regimului lui Gheorghiu-Dej, se pot distinge perioade diferite în modul în care se desfășurau anchetele Securităţii, privind asprimea și duritatea elementelor de teroare folosite de anchetatori împotriva anchetaţilor.

După faimosul Raport „secret" al lui Hrușciov din februarie 1956, discurs care ar fi trebuit să marcheze începutul „dezgheţului" politic și în România[25], s-a resimţit o ușoară îmblânzire a metodelor folosite de Securitate în anchetele prizonierilor politici. Această relaxare a încetat, însă, către sfârșitul anilor de conducere ai lui Gheorghiu-Dej, când teroarea și înfricoșarea populaţiei s-au înteţit din nou. În privinţa deţinuţilor politic, represiunea exercitată se manifesta și prin forţarea acestora spre a recunoaște orice fapt necesar anchetatorilor Securităţii, în scopul construirii dosarului după „chipul și asemănarea" scopurilor fixate de Securitate, cu intenţia de a înfrânge încă din fașă orice încercare de

---

[23] A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 100, f. 100.

[24] *Ibidem*, ff. 51-52.

[25] Gheorghiu-Dej nu a pus în aplicare acele principii enunțate în discursul lui N.S. Hrușciov, în cadrul Congresului al XX-lea al P.C.U.S.

împotrivire a celor vizaţi, şi, prin aceasta, de a distruge definitiv duşmanul incomod.

Nu au fost multe schimbări în modul în care erau aduşi inculpaţii la locul anchetei. Inculpatul era îndepărtat din spaţiul său personal – propria locuinţă, fiind condus în locul de arest în care urma să fie investigat. Acest transfer al persoanei, dintr-o lume aparent protejată, într-una sălbatică, prin teroarea care domnea asupra sa, se făcea sub acoperirea unui document care justifica transferul: Ordonanţa de reţinere, „stindardul" însoţitor al procedurii de transfer. Confruntarea prizonierului cu anchetatorul reprezenta un proces complex, de înfruntare a propriei sale structuri psihologice. Din momentul în care începea călătoria spre locul de arest (în cazurile analizate, beciurile Securităţii din clădirea Malmaison), inculpatul putea presupune că va fi plasat într-un loc cu o siguranţă îndoielnică şi că, în tot decursul timpului în care se va afla acolo, sentimentul său predominant va fi acela al unei lipse totale de perspectivă privind viaţa şi viitorul său.

Subordonarea arestatului vizavi de anchetatorul de Securitate îi provoca celui dintâi o senzaţie vecină cu groaza, în timp ce teama produsă pe fondul unei incertitudini totale a viitorului îi crea o nesfârșită nesiguranţă. Ca o expresie curentă a acestei senzaţii, dorim să amintim modul în care erau transferaţi viitorii deţinuţi: ochii le erau acoperiţi cu ochelari de tablă neagră, iar în momentul intrării în mașina Securităţii erau avizaţi cam în felul următor: „Din acest moment, ţine-ţi gura şi vorbeşte doar atunci când vei fi întrebat"[26].

Cu toate că, aparent, forţele Securităţii au încercat să lase impresia respectării întocmai a legilor existente şi a procedurilor menţionate în Codul Penal, în realitate, după cum este bine cunoscut, anchetatorii Securităţii au avut mână liberă în a pune în aplicare metode bine cunoscute spre a ajunge la „adevăr", acel adevăr plănuit de ei încă dinainte de începerea acţiunilor penale şi a anchetei. Acest adevăr nu era, însă, acelaşi cu adevărul celui anchetat, şi nici nu avea ca scop reflectarea fidelă a modului în care respectiva persoană îşi îndeplinise funcţia în serviciul statului. Adevărul în ochii Securităţii, dacă se poate numi astfel, era în acest context un fel de univers de modele şi profile aflate în custodie şi acceptate ca singură opţiune viabilă, în condiţiile detenţiei premergătoare trimiterii în judecată. Camerele în care se desfăşurau anchetele se aflau în

[26] Rosinger Adalbert, *Cartea neagră a Comerţului Exterior românesc*, p. 7, manuscris aflat în posesia mea. Rosinger Adalbert a fost unul dintre principalii condamnaţi în procesul Românoexport.

cea mai mare parte sub pământ, astfel încât strigătele de durere și de deznădejde ale interogaților, sub bătaia și chinurile la care erau supuși în timpul anchetelor, nu puteau fi auzite în afară. De la această „înălțime" era și mai greu să-ți „reiei viața", disperat fiind de ceea ce urma să te aștepte.

Scopul mecanismelor folosite la Malmaison era să insufle frica și teroarea în interiorul universului, aparent temporar, dar care le apărea infinit celor care îl populau. Prizonierii erau ținuți în această atmosferă până la finalizarea investigațiilor pentru proces. Este de menționat că limbajul folosit în procesele-verbale, încheiate aproape zilnic, scrise de mâna anchetatorului penal și semnate de cel anchetat, cu mici excepții vreunul dintre aceștia refuzând să le semneze, se menținea la nivelul unui limbaj civilizat, lipsit de expresii vulgare, de amenințări sau de înjurături. Dar aceasta nu reflecta realitatea. Exprimarea prin înjurături și expresii jignitoare, amenințările și bătăile, făceau parte integrantă din oricare scenariu al camerelor de anchetă, între cei doi opozanți, aflați de o parte și de cealaltă a baricadei[27].

Urmărind sursele primare ale nenumăratelor anchete din cadrul proceselor analizate, poate fi distinsă o trăsătură constantă a comportamentului organelor de anchetă ale Securității față de cel anchetat. Documentele găsite în interiorul voluminoaselor dosare penale dezvăluie cât de laborioasă a fost activitatea desfășurată în timpul anchetelor. Aceasta este reflectată cu ajutorul proceselor-verbale scrise de către anchetatori, incluzând în majoritatea cazurilor semnătura anchetatului, sau, în mai puține cazuri, tipărite la mașina de scris de către funcționari destinați activității respective.

În ce măsură aceste dialoguri documentate au oglindit în mod fidel dialogul autentic dintre anchetator și anchetat? În ceea ce ne

---

[27] În literatura memorialistică regăsim multe amintiri despre cele întâmplate între cei patru pereți ai camerelor de anchetă, fără ca cineva să poată dovedi, însă, prin înscrisuri, ceea ce s-a petrecut cu adevărat acolo. Dintre cei implicați în procesele comerțului exterior, există mărturiile scrise ale lui Rosinger Adalbert; apoi, dorim să amintim și interviul luat de Lucia Hossu-Longin preotului greco-catolic din Transilvania, Tertulian Langa (1922-2013), cel care a fost ținut în detenție timp de 14 ani (având o condamnare de 20 de ani), în mai multe închisori. Cu acel prilej, preotul Langa a descris modul în care se desfășurau anchetele la Malmaison, anchete care produc frisoane și uimire (http://old.clujeanul.ro/general/afisare_articol.php?id_obiect=148&cat=50, accesat la data de 18 mai 2015). O altă dovadă se regăsește în lucrarea lui Virgil Ierunca, *Fenomenul Pitești*, București, Editura Humanitas, 2007.

privește, apreciem că aceste surse primare nu pot exprima în mod real atmosfera în care s-au desfășurat anchetele conduse de oamenii Securităţii, întrucât concluziile privind această atmosferă, rezultând exclusiv din textul scris sau tipărit al proceselor verbale, nu pot fi concludente, ele ascunzând de ochii și înțelegerea cititorului neavizat cele petrecute cu adevărat în celulele de anchetă de la Malmaison.

Nu pot fi întrevăzute sau, de altfel şi mai greu, simţite sau intuite atât manipulațiile executate asupra anchetaților, cât și violența verbală și cea fizică ce au fost îndreptate împotriva acestora. Scopul urmărit de anchetatori a fost acela de a apleca spinările celor anchetaţi, astfel încât reacţiile şi răspunsurile primite să corespundă aşteptărilor, până într-atât încât dosarul să fie alcătuit conform dorinţelor lor. Procedurile de anchetă au avut loc între cei doi poli ai torturii fizice şi ai celei psihologice, care oferea anchetatorului o varietate de opţiuni şi de posibilităţi în vederea atingerii scopului dorit: izolarea în celulă pentru diferite perioade de timp, umilirea fizică prin lovituri puternice, adeseori sălbatice, pumni, şuturi cu bocancul sau cizma sau lovituri de ciomag în locuri sensibile, umilirea verbală prin expresii și amenințări jignitoare. Aceste mijloace reușeau să creeze o permanentă stare de panică, ce se extindea adesea și asupra familiei aflată în libertate (soţie, copii, părinţi)[28].

În întreaga perioadă dintre 1960-1964, aceste metode au fost folosite în toate anchetele Securităţii, fiind îndreptate împotriva tuturor celor învinuiţi de crime politice şi, deci, şi în anchetele proceselor economice. Dacă, în perioada anilor '50 ai secolului XX, metodele de anchetă ale Securității au fost și mai dure decât acestea, mergând până la a-i obliga pe anchetaţi să bea urină, să își mănânce propriile excremente sau să se dezbrace în timpul anchetelor, pentru ca umilirea să atingă grade de neînchipuit pentru o minte umană, se poate spune că acele metode, incalificabile, de altfel, au încetat a mai fi folosite în cadrul anchetelor care au precedat procesele economice. Şi, cu toate acestea, așa-zisa „îmblânzire" a metodelor de anchetă era departe de a putea fi acceptată ca o îmbunătățire reală.

Sursele existente referitoare la aceste procedee, care documentează sesiunile de anchetă, au fost scrise ca niște dovezi seci, deși au fost indexate şi catalogate de către Securitate, cu o minuţiozitate

[28] *Anchetele Securității – strategie și tactică în „demascarea dușmanilor poporului"*, http://www.scritube.com/stiinta/stiinte-politice/Anchetele-Securitatii-strategi123112149.php, accesat la 20 noiembrie 2012, în continuare „Anchetele Securității"..., pp. 1-12.

aproape de necrezut, în dosarele penale ale proceselor. În intenţia de a păstra cu grijă şi cu atenţie maximă realizările politice ale Partidului, Securitatea a încercat, cel puţin în aparenţă, să se încadreze în legislaţia socialistă a codurilor penale ale vremii în ceea ce privește procesele din comerţul exterior. Dar, în ciuda acestei ordini formale, mărturiile scrise și păstrate fie în arhive, fie în memorialistica referitoare la perioada comunistă de la sfârșitul conducerii lui Gheorghiu-Dej relevă o altă faţă a Securităţii: una care i-a terorizat, sub diferite forme, pe toţi cei implicaţi în procesele politice, în general, iar pe lucrătorii din comerţul exterior, în particular. Duritatea terorii comuniste, una dintre expresiile regimului totalitar chiar și în perioada târzie a conducerii lui Gheorghiu-Dej, a fost prezentă prin măsuri represive exercitate asupra populaţiei în general și cu atât mai mult asupra persoanelor suspectate de atitudini îndreptate împotriva regimului.

Ceea ce a constituit esenţa acestor măsuri a fost descris în nenumăratele lucrări apărute după revoluţia din decembrie 1989, care au indicat elementele deformate și degradante ale regimului comunist[29]. Ancheta inculpaţilor din procesele economice a început imediat după arestarea lor de către anchetatorii Securităţii, care aparţineau Direcţiei de Anchete Penale din cadrul Ministerului de Interne[30]. Durata fiecărei anchete a fost determinată de timpul în care anchetatorii penali responsabili de fiecare caz în parte ajungeau să obţină un număr suficient de date, în funcţie de colaborarea pe care reușeau să o impună inculpaţilor în cauză. Anchetatorii au intenţionat să scoată la iveală cât mai multe informaţii de la inculpaţi, folosind metodele cele mai violente.

Majoritatea anchetelor s-au desfășurat sub forma unui dialog, cu

[29] Printre aceste lucrări se numără: Adrian Cioroianu, *Pe Umerii lui Marx, O introducere în istoria comunismului românesc*, București, Editura Curtea Veche, 2005; Romulus Rusan, *Cronologia și geografia represiunii comuniste în România. Recensământul populației concentraționare. 1945-1989*, București, Fundația Academia Civică, 2007; Marius Oprea, *Banalitatea Răului. O Istorie a Securității în documente*, Iași, Editura Polirom, 2002; Dennis Deletant, *Communist Terror in Romania: Gheorghiu-Dej and the Police State 1948-1989*, NY, St. Martin's, 1999; Dennis Deletant, *România sub Regimul Comunist*, București, Fundaţia Academia Civică, 2010; Vladimir Tismaneanu, *Stalinism for All Seasons: A Political History of Romanian Communism*, Berkeley, University of California Press, 2003; *Viața în România Comunistă* http://www.comunism.ro/bibliografie/glosar.html.

[30] În anii '60 ai secolului XX, Direcţia de Anchete Penale era una dintre direcţiile Ministerului de Interne. Din această cauză, unii dintre funcţionarii Securităţii și ai Miliţiei purtau grade militare.

întrebări și răspunsuri, care a fost consemnat în procesele verbale ale anchetei[31], dar a existat și un alt tip de anchete, pe parcursul cărora anchetatul a dat și a semnat un șir de declarații. Unele dintre acestea au fost răspunsuri la întrebările anchetatorilor, altele au fost informații pe care însuși anchetatul le-a considerat necesare (sau a fost forțat să le declare), exprimându-le în scris.

Este de presupus că cele declarate în mod direct aruncau adeseori o proiecție încețoșată atât asupra faptelor autorului, cât și asupra faptelor celorlalți inculpați, aflați ei înșiși în mijlocul propriilor anchete. Ele nu erau cu adevărat confesiuni, ci se poate presupune că erau mai curând informații solicitate de anchetator. Schimbul acesta de informații era necesar, în contextul în care, prin declarațiile unuia dintre inculpați, puteau să sprijine ancheta în defavoarea altora. Îndeplinind aceste cerințe ale anchetatorilor (cuvântul cerințe fiind, în acest caz, cu siguranță un eufemism), autorul putea primi, în schimbul declarațiilor cerute, condiții mai bune în detenție sau chiar o pedeapsă mai mică.

Declarațiile erau făcute, nu o dată, sub presiune și în urma unor bătăi sau amenințări, de aceea este aproape imposibil de a separa adevărul de minciună sau de a cunoaște condițiile reale în care acestea au fost date de anchetați. Au existat și cazuri în care unii inculpați și-au retractat declarațiile după o zi sau două[32]. Modalitatea de însemnare în procesul-verbal a interogatoriului din ancheta penală se poate spune că era o formă de desfășurare liberă a unui dialog compus din întrebări și răspunsuri. Uneori, pe marginea proceselor-verbale apar diferite observații adresate anchetatorilor de către șefii acestora. Ele urmau câteodată chiar participării acestora la anchetele propriu-zise. Cu cât poziția anchetatorilor era mai înaltă pe scară ierarhică, cu atât cruzimea și duritatea acestora, îndreptate împotriva inculpaților, creștea în mod direct proporțional. Au fost, cu toate acestea, și cazuri în care anchetatul a

---

[31] Proces verbal de interogatoriu (P.V.I.).

[32] A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 179, vol. 2, ff. 258-259. În aceste pagini, Rosinger Adalbert revine asupra declarației făcute la data de 30 martie 1962. Alte surse folosite sunt: idem, fond Informativ, dosar nr. 257122, vol. 1, f. 136 (dosarul de urmărire a lui Rosinger) și, de asemenea, o scrisoare aflată în posesia mea, scrisă la 27 octombrie 2007, de către Geza Kornis, despre discuția purtată de Rosinger cu Rado Alexandru, la eliberarea aceluia din urmă din închisoarea Aiud. Rado i-a povestit atunci cum, în timpul anchetei, fusese nevoit să dea, și nu o dată, declarații neadevărate, din cauza presiunilor la care fusese supus.

refuzat să semneze pe aceste rapoarte[33].

Anchetatorul care răspundea de o anchetă penală rămânea, în general, acelaşi, fără să fie schimbat, în decursul desfăşurării acesteia. În general, cunoştinţele acumulate de anchetator asupra dosarului întocmit erau necesare și chiar folositoare mersului pozitiv (adică în sensul dorit de organelor de anchetă) al întregii anchete[34]. Cu toate acestea, în mijlocul perioadei de anchetă se întampla uneori ca responsabilitatea să fie trecută în sarcina altui anchetator. Un motiv al acestor schimbări era încercarea de a împiedica realizarea unei relaţii personale între anchetator şi anchetat. De asemenea, înlocuirea anchetatorului penal cu un altul putea să producă o fisură în siguranța de sine pe care ar fi putut-o dezvolta anchetatul în decursul anchetei, stând faţă în faţă cu aceeaşi persoană.

O privire de ansamblu asupra perioadei de anchetă, ca o perioadă critică în pregătirea dosarului pentru trimiterea în judecată a „infractorului", indică faptul că în acest timp avea loc şi o permanentă emitere de ordonanţe pentru executarea unor operaţiuni asociate procesului de anchetă. Aceste operaţiuni pot fi considerate o componentă a procesului de alcătuire a dosarului de anchetă, alături de desfășurarea aproape zilnică, timp de mai multe ore, a dialogului dintre inculpat şi anchetator (unul sau mai mulţi, desemnaţi să conducă ancheta), cât şi de confruntarea între inculpaţii din acelaşi grup sau cu inculpaţi care fuseseră deja condamnaţi şi se aflau în timpul executării pedepselor. În anchetă erau folosite şi rapoarte scrise de colaboratori ai Securităţii, recrutați din rândul colegilor de cameră ai inculpaţilor, solicitaţi să scrie, uneori zilnic, propriile impresii, să redea discuţiile avute cu cei anchetaţi, cât și opiniile acestora din urmă cu privire la întregul supliciu la care erau supuşi. Acele persoane folosite în favoarea desfăşurarii anchetei erau cunoscute sub numele de agentură de cameră.

După terminarea anchetei penale, inculpaţii puteau primi întregul material de anchetă pentru a-l revizui. Acesta cuprindea atât anchetele personale, cât și ale celorlalţi inculpaţi, precum și documentele aferente și expertiza financiară. Timpul alocat pentru studierea acestui material era,

---

[33] A se vedea ancheta Sidoniei Grigoriu, unde, pe procesul-verbal de interogatoriu, a rămas înscrisul: „Refuz să semnez" (A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 179, vol. 4, f. 45).

[34] Aceste informaţii au fost primite de la d-ra Gina Radu, anchetator în Miliția bucureșteană, și, de asemenea, colaboratoare în cadrul I.I.C.C.M.E.R. (în anii 2013 și 2014), ca urmare a unei întâlniri cu caracter profesional, care a avut la București, în luna martie 2013.

însă, foarte scurt, deși scopul acelei investigaţii era atât studierea dosarului, cât și scrierea unor observaţii în urma luării la cunoștință a informaţiilor.

În continuare, vom prezenta diferitele ordonanţe solicitate de anchetatori în timpul perioadei de anchetă și realizate prin metode ce vor fi înfăţişate mai jos şi exemplificate prin referinţe la dosarele penale ale proceselor economice din comerţul exterior:

Ordonanţe emise în timpul anchetei

Ordonanţa pentru executarea unei expertize financiare

Ordonanţa pentru executarea unei expertize financiare era emisă cu scopul de a aprecia pagubele suferite de economia naţională, în sensul în care erau susţinute de către acuzare. Hotărârea anchetatorului de a ordona execuţia unei asemenea expertize era o condiţie *sine qua non* a anchetei în cadrul unui proces economic. Aceste comisii erau compuse din persoane pe care ancheta le denumea „experţi"[35] şi care aveau în sarcină verificarea contractelor incriminante, a actelor care însoţiseră aceste contracte, propunerile, alternativele, aprobările la diferite niveluri. Cererea pentru execuţia acestei expertize se făcea deîndată ce începea ancheta penală, iar rapoartele prezentate de comisia de experţi numită de Securitate reprezentau probele materiale principale pe care se putea baza acuzarea în timpul sesiunilor din instanţă[36].

Uneori[37], în timpul desfăşurării anchetei penale, Ordinul pentru

---

[35] Din cele scrise de inculpaţii proceselor, de exemplu Rosinger Adalbert, și, de asemenea, conform cu funcţiile pe care aceşti „experţi" le deţineau la data numirii lor, niciunul nu avusese în sarcină vreo atribuţie legată de comerţul exterior (A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 179, vol. 32, f. 1). Situaţia legată de profesionalismul experţilor a fost asemănătoare la toate procesele. Trebuie, totodată, menţionat faptul că niciunul dintre dosarele acestor persoane nu a fost găsit în arhiva C.N.S.A.S.

[36] De exemplu, în procesul Românoexport, raportul experţilor financiari este cuprins în două volume (A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 179, vol. 32, ff. 1-316 și vol. 33, ff. 1-409); în procesul Prodexport 1, raportul experţilor financiari este cuprins în Idem, dosar nr. 7955, vol. 19, ff. 1-419; în procesul Agroexport, ordonanţa de executare a unei expertize financiare a fost dată pe 12 martie 1962, iar raportul financiar se regăseşte în idem, dosar nr. 8007, vol. 1, ff. 149-153.

[37] De exemplu, în cadrul unuia dintre procesele economice, procesul Românoexport.

execuția expertizei financiare[38] a fost emis chiar înainte de arestarea tuturor inculpaților. Supoziția noastră, și anume că o parte dintre experții financiari au „jucat" rolul de a servi Securitatea, fiind practic colaboratori ai acesteia, o putem justifica nu numai prin aceea că dosarele acestora nu ne-au fost puse la dispoziție, ci și prin aceea că cel puțin unul dintre acești experți a fost identificat drept informator al Securității[39], apărând în nenumărate declarații și note informative referitoare la inculpații procesului R.E.

Rezultatul expertizelor financiare era și el dictat de către oamenii Securității, căci, după cum rezultă din datele personale ale experților financiari, ei nu au fost implicați în activități de comerț sau în negocieri comerciale. Lucrările expertizei financiare sunt cuprinse în volume masive, care fac parte din dosarul penal[40]. Expertiza financiară analizează acele contracte care vor fi incriminate și de către instanța judecătorească, încheiate în perioada anilor 1950-1960. Multe dintre contractele încheiate de funcționarii din comerțul exterior în acea perioadă au fost considerate la vremea respectivă ca fiind avantajoase statului și economiei românești, iar aceștia au fost decorați cu diverse ordine și medalii ale statului pentru rezultate deosebite în muncă.

Pagubele despre care este vorba sunt prezumtive, adică s-au produs, în opinia acestora, prin vânzări ale produselor românești la prețuri prea mici și cumpărări de produse pentru piața românească la prețuri prea ridicate. Pagubele calculate de expertiza financiară au rezultat din diferențele dintre prețurile reale și acelea pe care anchetatorii Securității au considerat că ar fi putut fi obținute. Acest act, prin care s-a susținut producerea de pagube economiei țării, a fost considerat în perioada comunistă ca fiind un act penal îndreptat împotriva siguranței naționale. În consecință, această crimă a fost considerată o crimă politică și tratată ca atare.

Ordonanța privind atașarea la dosar a unor probe materiale și a unor documente oficiale

Emiterea aceastei ordonanțe era la latitudinea anchetatorului. La ancheta făcută pentru procesul Agroexport (A.E.), spre exemplu, o

---

[38] Acest ordin a fost emis de către Direcția de Anchete Penale.

[39] Cu numele codificat „Horia Mihai", acesta era, în realitate, consilierul juridic de la Românoexport, pe nume Dobrescu.

[40] În cazul procesului Românoexport, în A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 179, vol. 32 și vol. 33.

asemenea ordonanţă a fost emisă de către anchetator cu scopul de alătura probele la expertiza financiară, ca parte a dosarului penal[41].

Ordonanţa de încheiere a anchetei penale

Către sfârşitul perioadei de anchetă era emisă o ordonanţă prin care inculpaţii erau anunţaţi de încheierea anchetei penale (una pentru fiecare în parte şi o alta pentru încheierea întregii anchete penale, privindu-i pe toţi inculpaţii). Inculpatul era obligat să semneze aceste ordonanţe cu o semnătură de primire, dar unii inculpaţi aveau să refuze să-şi pună semnătura pe această ultimă ordonanţă.

Ordonanţa de punere sub învinuire şi Concluziile de învinuire

În decursul anchetei, chiar la scurt timp după arestarea învinuiţilor, anchetatorul penal de Securitate emitea **Ordonanţa de punere sub învinuire**. Ori de câte ori anchetatorul ajungea la concluzia că era necesar de a menţiona fapte sau concluzii noi privitoare la cel anchetat, erau emise câteva asemenea ordonanţe. Conform prevederilor Codului de Procedură Penală[42], ordonanţa se referea doar la o singură persoană, cea anchetată, şi, ulterior, anchetatorul penal responsabil cu ancheta o prezenta celui în cauză spre semnare, care avea dreptul de a face unele comentarii asupra acesteia.

La terminarea anchetei erau înaintate tribunalului **Concluziile de Învinuire**[43], care se refereau la întregul grup inclus în procedura penală. Redactarea concluziilor intra în responsabilitatea organelor de anchetă penală[44] şi erau înaintate instanţei în momentul în care acestea hotărau că documentele obţinute erau suficiente şi că, împreună cu mărturiile, putea fi justificată deschiderea procesului penal.

Înaintarea instanţei de judecată nu se făcea, însă, înainte de a li se

---

[41] A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 8004, vol. 3, f. 1.

[42] C.P.P.-1960, Cartea a II-a – *Urmărirea penală şi trimiterea în judecată*, Titlul I – *Urmărirea penală*, Capitolul IV – *Efectuarea actelor de urmărire penală*, Secţiunea a II-a – *Punerea sub învinuire*, articolele 248^1-248^{12}.

[43] Documentul acesta care conclude Ancheta şi care este înaintat instanţei, în vederea deschiderii procesului penal, se numeşte în Dreptul românesc actual *Rechizitoriu*.

[44] C.P.P.-1960, Cartea a II-a – *Urmărirea penală şi trimiterea în judecată*, Titlul II – *Trimiterea în judecată*, Capitolul I – *Trimiterea în judecată de către procuror*, art. 269.

acorda învinuiţilor următoarele drepturi[45]: dreptul de a primi întregul material al anchetei penale, spre luare la cunoştinţă, cât și de a li se face cunoscută categoria de încadrare a faptelor penale de care se făceau vinovați; de asemenea, erau întrebați dacă aveau de formulat vreo cerere în legătură cu încheierea anchetei penale sau de făcut vreo declaraţie suplimentară. Exemple ale acestor situații se regăsesc în anchetele penale ale tuturor proceselor[46].

Conducerea dialogului anchetator – anchetat și diversificarea metodelor de anchetă

Un loc aparte în desfășurarea anchetelor îl ocupă dialogul dintre anchetat și anchetatorii Securității. Unele dintre faptele descrise mai jos ne-au fost dezvăluite de către condamnaţii din procesele comerţului exterior și de către membrii familiilor acestora, în vreme ce altele au fost identificate în documentele primare, accesate odată cu citirea dosarelor. Printre acestea, au fost anchetele efectuate în cadrul proceselor, diferitele acte sau declaraţii, pe lângă literatura de specialitate apărută în ultimii ani[47], care prezintă aspecte diferite din psihologia judiciară, în special cea a anchetelor penale (interogatoriul judiciar sau ancheta).

După cum am specificat și mai sus, în majoritatea anchetelor, o persoană a fost anchetată în majoritatea timpului de către același anchetator penal de Securitate, dar au fost situații în care anchetatul a fost confruntat cu un număr de anchetatori diferiţi. În literatura actuală de specialitate[48], referitoare la psihologia relațiilor din cursul unei anchete, inculpatul este considerat ca fiind o persoană a cărei vinovăţie și ale cărei fapte infracţionale sunt bine definite și cunoscute. Acesta nu a fost, însă, cazul inculpaţilor din procesele analizate de noi: „Din punct de vedere psihologic, urmărirea penală și ancheta judiciară reprezintă cumulul relațiilor interpersonale între subiectul investigat (anchetat), anchetatorul

[45] C.P.P.-1960, Cartea a II-a – *Urmărirea penală și trimiterea în judecată*, Titlul II – *Urmărirea penală*, Capitolul IV – *Efectuarea actelor de urmărire penală*, Secțiunea a VI-a – *Pregătirea lucrărilor și a materialului de urmărire penală*, art. 264^1-264^6.

[46] A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 13116, vol. 1, f. 237 (Procesul Prodexport 2 – învinuită Ana Căpitanescu Blum); idem, dosar nr. 7893, vol. 1, ff. 189-191 (Procesul Cartimex – cazul Octav Botnar); idem, dosar nr. 14281, vol. 1, f. .237 (Procesul Prodexport 3 – cazul Otilia Mintzer).

[47] Tudorel Butoi, *Psihologie Judiciară*, curs universitar, București, Editura TREI, 2012.

[48] *Ibidem*, pp. 192-257.

organelor de Securitate și celelalte persoane participante la mersul anchetei”[49].

În procesele din comerţul exterior, manipulaţiile psihologice efectuate pe parcursul anchetei, folosite chiar ca mijloace de a-i obliga pe cei anchetaţi să accepte mărturisirea în sensul dorit de Securitate, până la acceptarea totală a învinuirii, au fost măsuri luate permanent. Prezenţa fizică a aceluiaşi anchetator penal vizavi de acelaşi anchetat a condus în mod nemijlocit la o cunoaștere personală reciprocă a acestora, ale cărei consecințe vor fi relatate în continuare. Cei doi poli ai anchetei, reprezentantul Securităţii, în faţa căruia se afla funcţionarul arestat, cu acuzaţia fixată încă de la primirea Ordonanţei de reţinere, întărită ulterior prin Ordonanţele (una sau mai multe) de punere sub învinuire, au constituit în permanenţă expresia unor interese conflictuale. Cu timpul, anchetatorul menit a însoţi aceeași anchetă până la capăt a avut ocazia să afle caracteristicile persoanei din faţa sa, modul de a gândi și expresia sensibilităţilor acesteia, felul de a se comporta în general, cât și relaţiile sale sociale. În plus, anchetatorul putea să analizeze trăsăturile celui care era inculpat, așa cum puteau fi exprimate în spatele cuvintelor și a faptelor, sau, pe lângă acestea, varietatea sentimentelor sale, de frică, de panică, uneori chiar de teamă, în faţa a ceea ce i-ar fi putut oferi destinul în continuarea anchetei.

Această colecţie de informaţii cu caracter psihologic, aflată în mâna anchetatorului, reprezenta unul dintre avantajele menţinerii sale ca anchetator unic în decursul anchetei vizavi de aceeași persoană. Informaţiile deţinute în urma unei asemenea experienţe, șansa ca în decursul întregii anchete, care putea uneori să dureze, şi a și durat, luni sau ani de zile, să se întărească cunoașterea reciprocă dintre anchetator și persoana anchetată, putea duce la un fel de apropiere aparentă, care adeseori era clar nedorită.

Poate fi înțeleasă, astfel, complexitatea posibilă a relaţiei stabilite în cadrul anchetelor executate de același anchetator, deoarece această relaţie putea, după cum am spus, să devină nedorită, chiar inacceptabilă pentru organele de Securitate. Pe de o parte, relaţia de reciprocitate putea să determine un fel de încredere a celui anchetat în anchetator şi, astfel, să se creeze o atmosferă de eventuală încredere, care să ducă la unele divulgări pe care Securitatea abia le-ar fi aşteptat, dar, pe de altă parte, se putea întâmpla ca anchetatorul să capete o anumită înțelegere faţă de cel supus anchetei, astfel încât legătura dintre ei să reprezinte un dezavantaj

[49] *Ibidem*, p. 192.

din punctul de vedere al organelor de Securitate. Orice anchetator era supus unor examene foarte serioase și, pentru a căpăta această funcţie, erau necesare atât o personalitate, cât și o capacitate deosebită din punct de vedere al „calităților”, încât să-și desfășoare activitatea spre mulțumirea superiorilor[50].

Întâlnirile din cadrul anchetei aveau loc zilnic, dar uneori se amânau și la intervale de săptămâni sau luni. Întâlnirile puteau să dureze de la câteva ore până la 8-10 ore în cadrul aceleiași zile, cu sau fără pauză. Se urmărea ca în decursul anchetei să se producă o stare de oboseală, până la epuizarea fizică, dar mai ales psihică, a anchetaţilor[51]. Conform acestei metode, anchetaţii erau „invadaţi” uneori de o ploaie de întrebări, cu unele pauze între fazele de interogare, dar de acest privilegiu nu se puteau bucura întotdeauna. Desfăşurarea în schimburi sau pe timp îndelungat a anchetelor s-a dovedit a fi doar unul dintre mijloacele de exercitare a tensiunii fizice și psihologice asupra celor anchetaţi. La anchete puteau participa în anumite situaţii și alte persoane, ca de exemplu șeful secţiei de anchete penale active la timpul respectiv[52].

Pe toată durata anchetei, anchetatul stătea în picioare sau pe un taburet, și nu o dată i se refuza chiar dreptul de a bea puţină apă. Înaintea înmânării concluziilor de învinuire și a trimiterii în judecată se întâmpla ca unele persoane să fie arestate pentru prima dată, acestea aparţinând fie grupului aceleiași întreprinderi, fie unei întreprinderi diferite, în scopul de a-și aduce contribuţia la stabilirea în scris a ultimelor concluzii ale acuzării, atunci când se considera că lipseau unele detalii.

Confruntări între inculpaţi sau între inculpaţi și martori ai acuzării

În timpul anchetelor se făceau adeseori confruntări faţă în faţă între inculpaţii din acelaşi proces[53] sau între inculpaţi din procese diferite,

[50] Tudorel Butoi, *op. cit.*, p. 192.

[51] *Anchetele Securității...*, p. 12.

[52] Această persoană deținea un titlu militar superior anchetatorilor din procesele economice. Participarea sa în anchetele procesului Românoexport este amintită în manuscrisul lui Rosinger Adalbert. Este vorba despre Nicolae Dumitrescu, șeful Secţiei anchete penale din Ministerul de Interne al României în anii '60.

[53] Confruntări de acest fel se pot găsi în procesul Românoexport, la data de 21 decembrie 1962, între Rado Alexandru, director tehnic, ulterior consilier al Întreprinderii Românoexport, și Schwartz Beniamin, șef de serviciu al Departamentului de import fire de bumbac și celofibră (A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 179, vol. 31, f. 278), sau în cadrul procesului Prodexport 1, între cei doi

adică între funcționari ai unor întreprinderi diferite de comerț exterior. Se făceau, de asemenea, confruntări între un inculpat și diferiți martori ai acuzării[54].

Agentura de cameră[55]

Una dintre procedurile folosite pe larg pentru a ajuta la anchetarea inculpaților din procesele economice a fost folosirea agenturii de cameră. În majoritatea cazurilor, agenții erau ei înșiși inculpați urmăriți de Securitate pentru diferite acuzații, în mare parte cu caracter politic. Aceștia erau numiți pentru a urmări unele persoane cu care locuiau în celulele spațiului de carceră, pentru a-i instiga, profitând de frustrarea sau de starea lor de agitație, de exemplu, după o anchetă sau în alte momente, încercând să se erijeze în confesori bine intenționați sau în așa-ziși prieteni, oameni de bună-credință.

Toate informațiile pe care le adunau, le transcriau în imediata apropiere a momentelor în care evenimentele relatate se petrecuseră și care erau povestite cu lux de amănunte, după cum fiecare dintre agenți era mai mult sau mai puțin capabil să o facă, depinzând, desigur, de capacitatea lor de a povesti, de memorie, de personalitate, precum și de alte caracteristici mai greu de sesizat, dar care pot ieși la iveală prin citirea unui număr mai mare de pagini referitoare la persoana urmărită (de exemplu, cunoașterea limbii române, educația, gradul de implicare și de înțelegere).

Acceptul dat de agenții de cameră la participarea în calitate de informatori pare să le fi conferit acestora unele drepturi în fața acuzațiilor pe care tribunalul urma să le ridice împotriva lor, și anume reducerea pedepselor, executarea detenției în condiții mai ușoare sau eliberarea înainte de termen. Colaboratorii Securității care făceau parte din agentura de cameră erau schimbați la ceva vreme, astfel că un colaborator putea să devină agent de cameră al unui alt inculpat, fie din același proces, fie din alt proces.

Scopul principal al agenturii de cameră era de a obține informații cât mai directe și mai „proaspete" asupra inculpaților. Acest procedeu era folosit în imediata apropiere a unor evenimente sau în decursul timpului

---

inculpați, Schwartz Alfred și Suzin Micu Mordechai (idem, dosar nr. 7995, vol. 3, ff. 231-234).

[54] Confruntarea între Pavel Donath și Gheorghe Ardeleanu, martor al acuzării, în procesul Prodexport 1 (*ibidem*, vol. 1, ff. 305-307).

[55] Colegi de celulă folosiți ca informatori.

în care nu făceau nimic, așteptându-și soarta și chemarea la viitoarea anchetă. Uneori, inculpații erau trimiși înapoi în cameră în pauzele dintre anchete sau la sfârșitul acestora, astfel că, fiind incitați de colegii de cameră, inculpații proceselor economice relatau adeseori gânduri, bănuieli, stări de spirit, care apăruseră odată cu ancheta și care le treziseră sentimente de spaimă, nesiguranță, îndoială etc.

Pe lângă relatarea celor vorbite, în mod direct sau provocat, acești agenți urmăreau și alte aspecte ale vieții cotidiene care puteau să aducă în imagine starea de agitație fizică, psihică, aspirațiile celor pe care îi urmareau, dacă acestea existau, dorințele, chiar pozițiile fizice preferate în diferite momente ale zilei și uneori frustrările celor arestați în beciurile Securității, din timpul anchetei sau până la trimiterea lor în judecată. Nu este deloc exclus ca unii dintre agenți să fi inventat fapte, relatate ulterior funcționarilor Securității, deoarece, adeseori, acestea nu puteau fi notate exact în momentul în care erau aflate.

Rapoartele agenturii de cameră, scrise de mână, cu multă generozitate informativă, erau transferate anchetatorilor și, câteodată, chiar directorului Secției de Anchete Penale. Uneori, pe marginea paginilor erau făcute unele observații. Însemnându-și rapoartele cât mai aproape de zilele în care inculpații își exprimaseră ideile, rapoartele agenților de cameră puteau deservi și anchetele din zilele următoare, oferindu-le anchetatorilor informațiile pe care inculpații le împărtășiseră cu foarte puțin timp înaintea anchetei.

Anchetarea martorilor acuzării și ai apărării

Martorii folosiți în procesele economice au fost în exclusivitate martori ai acuzării[56]. În cadrul fiecăruia dintre procese a existat o disproporție semnificativă între martorii acuzării și lipsa totală a martorilor apărării, chiar și atunci când inculpații solicitaseră în diverse rânduri interogarea unor persoane ale căror mărturii le-ar fi putut fi favorabile. Atât în perioada anchetelor, cât și a depozițiilor din instanță, nu au fost interogați, așadar, decât martori ai acuzării.

În ciuda prevederilor Codului de Procedură Penală românesc nu

[56] Persoanele care au fost în apropierea inculpaților și care au fost solicitate să fie martori ai acuzării nu puteau refuza sub niciun motiv. Acest punct de vedere ne-a fost mărturisit de către unul dintre puținii, poate chiar singurii martori care au rămas în viață, dar care, între timp, a trecut și el în lumea drepților. Este vorba despre Gheorghe (Gyuri) Leuchter, pe care, la 24 august 2010, l-am întâlnit în locuința sa, din orașul Düsseldorf, și care a decedat la data de 13 februarie 2013.

au fost aduşi alţi martori, în afara celor prezentaţi de acuzarea din proces: „Inculpatul are dreptul de a fi asistat de apărător, atât în timpul instrucţiei, cât și în faţa instanţei de judecată, în condiţiile următoare: în timpul anchetei și după primul interogatoriu, inculpatul poate discuta liber cu avocatul său, în cel mai rău caz, dacă se iau măsuri de securitate"[57]. Acest articol de lege nu a fost respectat, însă, în cadrul proceselor economice, pare-se chiar în mod intenţionat.

Astfel, deşi, conform legii, inculpatului îi era oferit dreptul întâlnirilor cu avocatul său, în practică au fost încălcări serioase ale acestui drept. Avocaţii, ca apărători ai deţinuţilor politic, cunoşteau de la bun început cât de slabe erau șansele de apărare a inculpaţilor în faţa Tribunalului Militar. Acuzaţiile erau deja specificate o dată cu emiterea Ordonanţelor de Învinuire şi fixate dinaintea oricărei operaţiuni juridice. Acţiunea de apărare era, practic, o acţiune cu caracter aproape exclusiv formal. Procedurile juridice folosite în decursul proceselor nu au fost întotdeauna acoperite de lege, exemplul de mai sus fiind doar unul dintre acestea.

Procuratura a convocat martorii care i s-au părut relevanţi și potriviţi acuzării, iar aceștia au fost anchetaţi înainte de începutul procesului, după care au fost chemaţi pentru a depune mărturie în instanţă, în timpul desfășurării acestuia. Martorii erau fie colegi de muncă de la aceeași întreprindere sau de la alte întreprinderi, funcţionari în Ministerul Comerţului sau în instituţii înrudite care ţineau de industriile cu care întreprinderile erau în legătură (industria alimentară, textilă, de materiale de construcţii). Uneori erau aduși ca martori deținuți care își efectuau deja pedeapsa ca acuzaţi în celelalte procese.

În timpul anchetelor, de fiecare dată când li se prezentau documente, precum ordonanțe de învinuire sau rapoarte ale expertizei financiare, inculpaţii obişnuiau să se adreseze comisiei de anchetă, verbal şi în scris, solicitând convocarea în instanţă a unor martori din partea apărării, astfel încât să-și sprijine pe de o parte nevinovăția, şi, pe de altă parte, să contracareze, parţial, efectul mărturiilor depuse de martorii acuzării. Aceste cereri nu au fost, însă, niciodată aprobate[58].

Încheierea anchetei penale și formularea Concluziilor de învinuire

[57] C.P.P.-1960, Cartea I – *Dispoziții Generale*, Titlul V – *Părțile. Procuratorii și Apărătorii*, Capitolul V – *Procuratorii și Apărătorii*, art. 76, alineatul 1.
[58] Respingerea cererilor de a prezenta martori ai apărării.

Anchetele penale ale proceselor din comerţul exterior au continuat perioade de timp care au durat, uneori, câţiva ani. Lungimea acestora depindea de complexitatea acuzaţiilor, de numărul de inculpaţi, dar mai ales de posibilitatea sau de neputinţa organelor de Securitate de a constitui dosarul procesului, prin obţinerea unor informaţii pertinente scopului urmărit. După cum deja am menţionat, la sfârșitul anchetei, inculpaţilor le erau prezentate **Concluziile de Învinuire**, împreună cu **Ordonanţa de încheiere a anchetei penale**. Ambele documente erau scrise de către anchetatorul care condusese ancheta penală a fiecăruia dintre inculpaţi, scopul fiind acela de a le atrage atenţia asupra încheierii anchetei. Documentele produse în anchetă, cât și Concluziile de Învinuire, puteau fi studiate[59], astfel încât puteau fi făcute observaţii pe marginea acestora înaintea trimiterii în judecată. La aceste comentarii urma din nou reacţia anchetatorului, care, de cele mai multe ori, se opunea cerinţelor inculpatului și care doar în foarte puţine cazuri accepta unele clarificări, urmând ca în instanţă să fie aduși, de exemplu, membrii comisiei de expertiză financiară sau alte persoane, ce urmau să lămurească unele aspecte ale Concluziilor de Învinuire, pe care inculpatul nu le acceptase ca atare, ci își exprimase dorinţa de a i se da explicaţii suplimentare. Odată cu încheierea anchetei penale, erau emise și aprobări medicale, care atestau deplina capacitate fizică și psihică a inculpaţilor de a participa la proces.

Trimiterea în judecată se făcea după încheierea tuturor procedurilor premergătoare, iar documentele se trimiteau la Tribunalul Militar al Regiunii Bucureşti, instanţa la care se judecau toate procesele penale în care învinuiţii erau criminali politic, acuzaţi de crime împotriva statului român. Timpul de așteptare între anunţul încheierii anchetei penale și deschiderea efectivă a procesului în instanţă putea fi de ordinul a câtorva luni de zile[60].

Un alt element de procedură penală care se practica în perioada comunistă, dar în special în cadrul proceselor economice, a fost numirea târzie a unor avocaţi care urmau să îndeplinească funcţia de apărători. A existat o procedură prin care fiecare dintre inculpaţi, prin intermediul exclusiv al familiei, își putea angaja un avocat care să-l apere. În realitate,

---

[59] Timpul acordat pentru studierea materialului de anchetă era foarte scurt, de ordinul a câtorva zile.

[60] De exemplu, în procesul Cartimex, ancheta s-a încheiat în ianuarie 1961, iar procesul a început în mai 1961. În procesul Românoexport, ancheta s-a încheiat în februarie 1964, iar procesul a început în iunie 1964.

contactul direct dintre avocat și client avea loc cu foarte puţin timp înaintea deschiderii ședinţelor din instanţă și era de foarte scurtă durată. Prin aceasta, precum și prin faptul că nu orice lucru putea fi exprimat de către avocatul apărător, dar mai ales luat în consideraţie în cadrul procesului, apărarea se transformase într-un act aproape exclusiv formal. Materialele de anchetă și celelalte documente relevante erau puse cu foarte puţin timp înainte la dispoziţia propriu-zisă a apărătorilor, atât în situaţia în care inculpaţii avuseseră privilegiul de a fi primit un avocat particular sau primiseră un apărător din oficiu, de la Baroul de avocaţi. Spre exemplu, într-o scrisoare emisă la data de 12 mai 1964 de Ministerul Justiţiei către Colegiul de avocaţi București, prin intermediul Tribunalului Militar de Regiune București, se cerea numirea din oficiu a unor avocaţi care să fie apărători ai inculpaţilor din procesul Românoexport[61]. Cu toate că procesul urma să înceapă la data de 9 iunie 1964, această scrisoare dovedește faptul că, până cu mai puţin de o lună înainte, nu avuseseră loc contacte directe între apărători și clienți.

Ședințele de judecată. De ce tocmai un Tribunal militar?

Am menţionat deja faptul că procesele economice în care învinuirea era facută în baza articolului 209^{1}[62] sau pentru uneltire împotriva ordinii sociale, în baza articolului 209[63] din C.P.-1960, conform C.P.P.-1960, persoanele implicate erau judecate de către Tribunalul Militar. Aceasta era instanţa supremă, situată deasupra tuturor instanţelor militare inferioare, care judecau faza procesului de fond, cât și apelul. În pofida faptului că, în actualele Coduri Penale, cetăţenii care nu au funcţii militare nu pot fi judecaţi în instanţe militare, procedeul de a fi trimiși în judecată la tribunalele militare era uzual în statele comuniste[64].

În România a fost înfiinţată o școală de drept, în care se studia timp de doi ani, iar cei care o absolveau primeau titlul de judecător sau procuror. Elevii erau recrutaţi din rândul muncitorilor în industrie, al lucrătorilor din transportul public sau din agricultură, persoane având o vârstă între 38-42 de ani, a căror pregătire anterioară cuprindea cel puţin

---

[61] A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 179, vol. 34, f. 5.

[62] Articolul 209^{1} este inclus în Secțiunea I bis și se referă la *Subminarea economiei naționale*.

[63] Articolele de lege 209(1) și 209(2) defineau infracțiuni de uneltire împotriva ordinii sociale, de gravitate diferită.

[64] C.P.P.-1960, Cartea I – *Dispoziții Generale*, Titlul II – *Competența*, Capitolul I – *Competența după materie*, Secțiunea a IV-a – *Competența tribunalelor militare*.

4 clase de liceu.

În anul 1949 au fost introduşi în justiţie asesorii populari, oameni în serviciul partidului, cu rolul de reprezentanţi în tribunale, care aparţineau diferitelor pături sociale existente la acea vreme. Rolul acestora era de a lua parte, în cadrul procedurilor penale ale autorităţilor judiciare, la luarea de hotărâri şi la fixarea sentinţelor, în special atunci când era vorba despre condamnări cu caracter politic în aplicarea actului de justiţie comunistă. „Asesorul popular", ca membru al completului de judecată, fusese adoptat după modelul justiţiei sovietice şi avea rolul de a fi reprezentantul partidului în instanţele judecătoreşti[65].

Tribunalele militare româneşti ale vremii erau coordonate conform Legii nr. 33/1948, lege care a fundamentat şi noul Cod al Justiţiei Militare[66]. Acesta a fost adoptat „în favoarea noii orânduiri sociale pentru a face mai eficient sistemul juridic militar. Eficienţa putea să fie evaluată în raport cu capacitatea de a reprima orice „infracţiune îndreptată împotriva ordinii publice şi a siguranţei Statului"[67]. Înfiinţarea unor autorităţi în acest scop, ca de exemplu: Ministerul de Interne, responsabil şi cu Securitatea Statului, autorităţile juridice, procuratura, asesorii populari, cât şi modificarea codurilor penale, au urmărit punerea în practică a unei aşa-zise justiţii militare, menite să distrugă orice categorie socială ce ar fi putut fi bănuită ca fiind îndreptată împotriva siguranţei statului.

Mărturiile inculpaţilor în faţa instanţei

Metoda folosită în instanţă, în cadrul procedurilor judiciare ale dreptului românesc, derivate din dreptul continental (dreptul roman), a fost şi a şi rămas metoda inchizitorie, conform căreia judecătorul (unul sau câţiva) investighează inculpaţii, adresându-le întrebări în faţa instanţei de judecată. Conform acestei metode, judecătorul, ca participant activ în anchetarea inculpaţilor, putea găsi fapte noi, pe care atât procurorul, cât şi inculpatul, le-au considerat nerelevante şi de aceea s-au ferit a le declara în depoziţiile făcute. Dacă procedura folosită în dreptul românesc ar fi inclus înregistrarea completă a protocoalelor procesului, s-

---

[65] Informaţiile referitoare la Tribunalele militare se bazează în parte pe cele transmise, prin scrisori, de d-ra Gina Radu, cadru în Poliţia bucureşteană. Corespondenţa noastră datează din anii 2012 și 2013 și se află în posesia noastră.

[66] Legea nr. 33 din 26 februarie 1948 a fost emisă pentru modificarea unor dispoziţiuni ale Codului Justiţiei Militare.

[67] Declaraţia/Ordinul nr. 100 al D.G.S.P., din 3 aprilie 1950.

ar fi putut verifica în ce măsură au fost îndeplinite procedurile corespunzătoare metodei de investigare. Din păcate, metoda folosită de justiţia românească pentru înregistrarea şedinţelor din instanţă este una rezumativă, precum sunt notate acestea de grefier, ţinând loc înregistrărilor complete.

În cadrul proceselor economice, inculpaţii au fost convocaţi în instanţă în ordinea impusă de Securitate. Procesele s-au desfăşurat în condiţii strict secrete, singurii spectatori care au participat fiind membrii familiilor celor inculpaţi, autorităţile justiţiei, organele de Securitate şi reprezentanţii întreprinderilor ai căror funcţionari fuseseră trimişi în judecată.

Mărturiile tuturor inculpaţilor în faţa instanţei de judecată au fost transcrise pe scurt în documentul numit **Încheiere**. Tot aici apar, în rezumat, discursurile procurorului şi ale avocaţilor apărători. Pe lângă acestea, produse la finalul procesului, mai există încă două documente, şi anume **Minuta** şi **Sentinţa**. Fiecărui inculpat i s-a dat dreptul de a folosi mărturia în instanţă pentru a aduce unele dovezi în favoarea apărării sale. Funcţionarii cu răspundere mai mare în timpul serviciului sau care aveau un domeniu de responsabilitate mai extins beneficiau de un timp mai îndelungat pentru depunerea mărturiei. În consecinţă, învinuirile acestora erau mai complexe, iar pedepsele impuse erau mai grele. O mărturie depusă de inculpaţi în faţa instanţei putea să se extindă pe una sau două zile.

Martorii acuzării în faţa instanţei

Martorii acuzării, care au apărut unul câte unul în faţa instanţei, nu erau la primul contact cu autorităţile juridice în desfaşurarea procesului. Fuseseră convocaţi în timpul anchetei şi cu toţii dăduseră deja declaraţii în faţa anchetatorilor de la Securitate. Înainte de a fi interogaţi, aceștia primeau câteva explicaţii legate de persoanele despre care urmau să depună mărturie şi despre scopul pentru care fuseseră convocaţi. Unii dintre aceşti martori au fost rechemaţi ulterior, în timpul procesului, pentru a depune mărturie şi în faţa instanţei.

Apărarea în procesele economice

Apărarea în procesele economice a fost exercitată de către avocaţi, angajaţi în parte de familiile celor acuzaţi. Tribunalul a emis o scrisoare către Baroul Avocaţilor din România, solicitând numirea din oficiu a unui avocat pentru fiecare inculpat. Această opţiune era valabilă în cazul în care familia nu şi-ar fi putut permite angajarea cu plată a unui avocat.

Scrisoarea a fost emisă cu foarte puţin timp înaintea deschiderii procesului. După cum am mai menţionat, orice încercare de a aduce vreun martor în favoarea apărării inculpaţilor, solicitat direct de aceștia ori prin intermediul avocaților, a fost respinsă atât de către Securitate, fără drept de apel, și, ulterior, în instanţă, de către Tribunalul Militar. În ciuda perioadelor lungi în care s-au desfăşurat anchetele şi care a însemnat uneori chiar câţiva ani, avocatului nu i s-a permis niciodată să se întâlnească cu clientul. Întâlnirea a fost posibilă mult mai târziu, abia după începerea discuţiilor în faţa tribunalului. Era unica dată în care acuzatul își putea întâlni apărătorul[68]. Avocaţii prezentau tribunalului Concluzii scrise, întocmite în baza informaţiilor primite de la acuzaţi şi a documentelor pe care le avuseseră la dispoziţie.

Încheierea procesului penal și pronunţarea sentinţei

În conformitate cu procedura de drept românească, o dată cu încheierea procesului erau înregistrate trei documente, ultimul dintre acestea fiind sentinţa, care era citită în plenul tribunalului. La începutul fiecăruia dintre cele trei documente sunt menţionaţi membrii tribunalului care îi judecă pe inculpaţii dintr-un anume proces, ocazie care ne permite să aflăm nu numai numele și ocupaţia acestora, ci și gradul lor militar.

De asemenea, este interesant de menţionat faptul că, în primele rânduri ale acestor trei documente, era trecută următoarea propoziţie: „Membrii Tribunalului Militar de Regiune Bucureşti s-au întrunit în şedinţa publică ca să discute cauza privitoare pe...". În realitate, niciuna dintre şedinţele în care au fost judecaţi funcţionarii vreuneia dintre întreprinderile de Comerţ Exterior nu a fost cu adevărat publică, ci, precum am arătat anterior, aceste procese au fost în totalitate secrete, astfel încât doar cadrele de partid implicate, organele de Securitate şi familiile celor împricinaţi au fost prezenţi[69].

În continuare, vom prezenta pe scurt aceste documente, în ordinea emiterii lor: Încheierea, Minuta și Sentinţa.

Încheierea[70] este documentul care cuprinde descrierea fazelor de desfăşurare a procesului, a rezumatelor şedinţelor din instanţă, a depoziţiilor susţinute de inculpaţi şi de martori, precum şi pe acelea ale

---

[68] A se vedea memoriile lui Rosinger Adalbert (capitolulul 26, f. 23).

[69] Andreescu, Nastasa, Varga, *Minorități etnoculturale...*, p. 605 (nota 20).

[70] Vezi, de exemplu, încheierile pentru procesele Cartimex (A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 7897, vol. 4, ff. 49-52), Prodexport 1 (idem, dosar nr. 7955, vol. 20, ff. 261-290) și Românoexport (idem, dosar nr. 179, vol. 35, ff. 1-29).

avocaţilor şi procurorului. Din citirea acestui document se poate deduce că fiecare proces se deschidea cu citirea Concluziilor de Învinuire, document înaintat de către organele de anchetă, în acest caz, Securitatea, către instanţele de judecată, Tribunalul Militar al Regiunii Bucureşti. În lipsa protocoalelor complete ale şedinţelor din timpul proceselor, desigur că este dificilă reconstituirea cu exactitate a dialogurilor complete desfăşurate în instanţă.

Minuta[71] este un fel de protocol, un scurt rezumat al pedepselor ce vor apărea la pronunţarea sentinţei, iar Sentinţa constituie documentul care explică, pe larg, învinuirile fiecăruia dintre inculpaţi, motivaţia acuzării de a hotărî asupra unei anumite pedepse şi enunţarea pedepselor pentru fiecare dintre acuzaţi. Minuta, care cuprinde elementele fundamentale ale sentinţei, este consemnată într-un registru al întâlnirilor şi este înaintată apoi grupului de judecători, pentru a fi citită în plen. Acest înscris cuprindea, în ultimă instanţă, rezumatul sentinţei, adică numele acuzaţilor şi pedepsele pronunţate.

Al treilea document, care constituia, practic, ultimul dintre documentele proceselor, înaintea fazei de recurs, era **Sentinţa**[72], document pe care Preşedintele Tribunalului sau locţiitorul acestuia îl citea în faţa celor prezenţi și care putea să cuprindă, în anumite cazuri, chiar și 500 de pagini scrise. Structura documentului era de așa natură, încât la început cuprindea o descriere sumară a celor învinovățiți și a pedepselor solicitate de către Procuratură. Urmau apoi depoziţiile acuzării şi ale avocaţilor, expuse pe scurt, împreună cu cerinţele adresate de aceștia tribunalului. În timp ce depoziţiile procuraturii erau concentrate în a sublinia gravitatea faptelor comise de inculpaţi şi încadrarea acestora în articole de lege cât mai severe, cu pedepse cât mai aspre, avocaţii făceau ultimele încercări de a îmblânzi pedepsele clienţilor lor, precum fuseseră deja cerute de procuratură, în urma Concluziilor de învinuire expuse de către organele de anchetă (un exemplu în acest sens fiind încercarea de a transforma acuzaţia de crimă de subminare a economiei naţionale în aceea de infracţiune de neglijenţă în serviciu).

Pe scena instanţei şi în faţa tribunalului se desfăşurau depoziţiile

---

[71] De exemplu, Minuta pentru procesul Cartimex (A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 7897, vol. 4, ff. 53-56), procesul Prodexport 1 (idem, dosar nr. 7955, vol. 20, ff. 291-295) și procesul Romănoexport (idem, dosar nr. 179, vol. 35, ff. 30-33).

[72] A se vedea sentinţele pentru procesele Cartimex (A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 7897, vol 4, ff. 57-63), Prodexport 1 (idem, dosar nr. 7955, vol. 20, ff. 296-343) și RomânoExport (idem, dosar nr. 179, vol. 35, ff. 35-89).

inculpaţilor, unii dintre ei încercând să solicite, pentru a câta oară?, „bunăvoinţa" tribunalului în a aduce noi martori în favoarea lor, precum şi prelegerile avocaţilor, care încercau şi ei să dea glas aceloraşi dorinţe. În general, cuvintele acestea erau rostite în zadar. Examinarea sentinţelor în fiecare proces economic din comerţul exterior arată că instanţa a preluat aproape în totalitate argumentele acuzării. Acest lucru a caracterizat sentinţa pronunţată şi citită, lucru care s-a petrecut atât în fapt, în fiecare caz în parte, cât şi în drept, în cadrul discuţiilor judiciare care au premers hotărârii asupra fixării pedepselor.

Recursul

După pronunţarea sentinţei, condamnaţii aveau dreptul de a înainta o cerere de recurs, iar perioada de timp de la pronunţarea sentinţei şi până la judecarea recursului putea să difere de la caz la caz, de la proces la proces. Uneori se putea ajunge chiar şi la o jumătate de an[73]. Atât acuzaţii, cât şi avocaţii acestora puteau să înainteze documente diferite, prin intermediul cărora aveau dreptul de a protesta împotriva sentinţei. În cele mai multe cazuri, aceasta a rămas definitivă, în ciuda desfăşurării recursului, dovedind că rolul acestuia în justiţia românească de atunci era practic formal. Merită consemnat, de asemenea, faptul că pentru unii acuzaţi mai exista şansa de a-şi dovedi nevinovăţia sau mai curând de a micşora pedeapsa printr-un recurs în supraveghere. În procesele din comerţul exterior au fost situaţii în care, prin intervenţia Tribunalului Suprem, au fost micşorate pedepsele unor condamnaţi în urma unui recurs în supraveghere. În majoritatea proceselor, recursul care a urmat pronunţării sentinţei s-a desfăşurat ca o procedură exclusiv formală, care a permis un minimum de schimbări în cazul unui număr foarte mic de acuzaţi.

Executarea pedepsei
Forme de viaţă în Sing-Sing-ul[74] românesc[75]

---

[73] În procesul RomânoExport, după pronunţarea sentinţei, care a avut loc la 4 iulie 1964, hotărârea recursului s-a dat abia în ianuarie 1965.

[74] Închisoare renumită în S.U.A., aflată în localitatea Ossining, statul New York, la cca. 50 km de New York City, fiind considerată printre închisorile americane cu cel mai ridicat grad de siguranţă. Comparaţia între închisoarea românească şi Sing Sing apare în memoriile lui Adalbert Rosinger, în titlul Capitolului XXVIII.

[75] Cele descrise în continuare se referă la perioada anilor '60, în închisoarea Aiud, şi, de asemenea, la sfârşitul anilor '50, în închisoarea Jilava, chiar dacă aceste

Deţinuţii din închisorile din România erau separaţi după sex, iar majoritatea închisorilor de femei şi de bărbaţi erau localizate în aşezări diferite. Cu toate acestea, în anumite închisori, ca de exemplu Jilava[76], puteau fi găsiţi de multe ori atât bărbaţi, cât şi femei, în drumul lor spre alte închisori cu caracter definitiv. În prima perioadă a procesului, în timpul anchetei, deţinuţii politic din zona Bucureştiului erau ţinuţi în localul Securităţii de la Malmaison. Această fostă fortăreaţă era închisoarea destinată deţinuţilor politic, în perioada dinaintea proceselor şi până la pronunţarea sentinţei. Locurile pe care le ocupau erau situate în majoritatea lor sub pământ. Mai târziu, după pronunţarea sentinţei şi până la apel, erau transferaţi adeseori la închisoarea Jilava[77]. Urma, după aceea, transferul femeilor (în cazul Comerţului Exterior) la Oradea sau la închisoarea Miercurea Ciuc, în timp ce bărbaţii erau transferaţi, în majoritate, la închisoarea Aiud.

Detenţia la Malmaison era o detenţie în condiţii foarte grele, poate cele mai dificile din perioada anilor '60. În continuare, vom descrie succint condiţiile de viata ale deţinuţilor: spaţiul aşa-zis locuibil de la Malmaison era „mobilat” cu două paturi din beton, peste care era întinsă o saltea de paie, iar în mijlocul celulei era plasată o găleată pentru necesităţile personale ale deţinuților. Prizonierii nu aveau voie să doarmă pe saltea în timpul zilei, ci erau obligaţi să stea pe pat cu picioarele atârnând în jos. Dacă deţinutul ar fi fost prins culcat, ar fi fost bătut sau supus altor pedepse degradante. Uşa celulei era făcută din fier şi, în partea de sus a acesteia, se afla un vizor suficient de mare, încât să poată fi trecute vasele folosite pentru „mesele” deţinuților. De asemenea, acest vizor servea paznicilor închisorii pentru a-i urmări cu privirea pe prizonieri, inspectând celula de detenţie în anumite momente ale zilei. Aceasta nu era, însă, unica formă de a-i urmări pe cei aflaţi în celulă. Astfel, unii dintre deţinuţii care „locuiau” împreună au servit ca

perioade au fost mai puţin draconice, din punctul de vedere al detenţiei, decât cele anterioare, în perioada de început a dictaturii comuniste (vezi „Fenomenul Pitești”).

[76] Jilava, închisoare de lângă București, jud. Ilfov. Satul în care se află închisoarea a devenit celebru din cauza închisorii. Închisoarea a fost înființată pe locul unei fortăreţe construite în timpul regelui Carol I, cu scopul de a înlesni apărarea oraşului Bucureşti. Aceasta servea în special la selecţia şi transferul deţinuţilor, înaintea trimiterii lor către alte închisori de pe teritoriul României.

[77] Valentin Saxone, *Speranțe în întuneric. Memorii*, text îngrijit de Liana Saxone-Horodi, București, Editura Viitorul Românesc, 2004, pp. 159-160.

informatori, „ajutându-i”[78] pe anchetatorii Securităţii la obţinerea informaţiilor referitoare la ceilalţi, cei rămaşi sub stare de arest pe timp îndelungat, pentru diferite motive, sau atunci când ancheta însăşi se prelungea.

Despre condiţiile de trai din închisoarea Jilava, din locul numit „cameră”, se poate spune că existau patru despărţituri, iar în fiecare dintre acestea se aflau paturi din fier supraetajate. Paturile erau dispuse perpendicular pe direcţia geamului care dădea spre una dintre cele trei curţi interioare ale penitenciarului, şi anume curtea a treia, cea rotundă. Geamul era încadrat în exterior cu gratii de fier, astfel că nu s-ar fi putut strecura printre ele corpul unui om. Cu greu putea să se strecoare câte o rază de soare, venită de afară. Între paturi şi geam exista o sobă din tablă, în care se putea face focul, cu ajutorul unor lemne, dar cu greu se putea simţi un pic de căldură. Hornul sobei trecea prin geam şi avea ieşirea în exteriorul camerei. În fiecare zi prizonierii primeau o cantitate mică de lemne, necesară încălzirii, dar aceasta ajungea cu greu doar pentru câteva ore, motiv pentru care se obişnuia să se încălzească camera spre orele serii, ca să se păstreze puţină căldură seara şi noaptea[79].

Pe paturile de fier se aflau saltele de paie şi uneori un fel de cearşaf alb, în care era acoperită o pătură de lână. Se mai găsea o pernă, de asemenea umplută cu paie sau cu lână înnodată. În mijlocul unora dintre camere se putea găsi, câteodată, o bancă de lemn şi câteva scânduri, din care se putea improviza o masă sau un loc de aşezat. Regimul zilnic de mâncare era compus din 100 gr. de pâine, 300 gr. de porumb copt şi un fel faimos şi bine cunoscut în închisoarea românească, legendarul turtoi[80].

Din amintirile unuia dintre acuzaţii din comerţul exterior, se pot deduce unele lucruri privind condiţiile de trai dintr-o altă închisoare, şi anume închisoarea Aiud[81], cea în care şi-au executat pedeapsa majoritatea

---

[78] *Ibidem*, p. 223.
[79] *Ibidem*, pp. 159-160.
[80] *Ibidem*, pp. 185-189. Provine de la cuvântul „turtă”, care se foloseşte pentru un anume fel de pâine sau pentru turtă dulce. Această turtă era făcută, însă, din făină de porumb şi apă, şi se folosea pentru hrana deţinuţilor, având o calitate nutritivă foarte scăzută.
[81] Închisoarea Aiud a fost înfiinţată în secolul al XVIII-lea şi a continuat să fie activă până în ziua de astăzi. Ea fusese destinată, în timpul perioadei comuniste (1945-1989), în special deţinuţilor politic. Era cunoscută şi sub numele de „închisoarea intelectualilor”. A se vedea un studiu dedicat acestei închisori: http://asapteadimensiune.ro/analiza-dictaturii-comuniste-xlix.html, accesat la 30 iunie 2015.

bărbaţilor acuzaţi în procesele economice. Aici exista o separare totală între deţinuţii politic și ceilalţi deţinuţi[82]. Structura interioară a celulelor de detenţie[83] fusese concepută pentru a adăposti patru persoane, dar dimensiunea acestora era cea a unei chilii de călugăr. Majoritatea deţinuţilor lucrau la diferite munci, ca de exemplu la împletirea unor bare de fier pentru saltelele care erau dispuse pe paturi sau la împletirea de coşuri din fire de paie. Se mai prestau şi munci mai uşoare în grădinărit.

Înainte de sosirea condamnaţilor din Comerţul exterior, după anul 1960, au fost făcute unele îmbunătăţiri în închisoarea Aiud: a fost înlocuită podeaua de lemn cu un fel de podea din ciment, au fost văruiți pereții și desfăcuți pereții dintre camere, fiind clădiţi alţii noi. Unele foste ateliere de tâmplărie au fost transformate în camere de locuit, iar alte spaţii au fost transformate în băi. De asemenea, au fost construite două săli noi, drept hale de lucru pentru deţinuţi.

La Aiud nu existau zile libere, adică zile în care să nu fi existat obligaţia de a lucra, de aceea deţinuţii erau scoşi la muncă zilnic. Totuşi, unii dintre aceștia aveau uneori dreptul la puţin timp liber, astfel încât, în spaţiul dintre clădirea închisorii și una din laturile hangarului, „privilegiaţii" aveau dreptul de a discuta între ei sau de a bate mingea, întotdeauna, însă, sub privirea scrutătoare a gardienilor[84]. Acel hangar folosea și ca spaţiu de muncă al deţinuților, sau, la alte ceasuri, pentru igiena lor personală (spălat și bărbierit). În schimbul execuţiei muncilor pe care le prestau, aceștia aveau dreptul de a primi, o dată pe lună, un pachet de alimente în greutate de zece kg și o întâlnire cu un membru al familiei, care se prezenta la Aiud. Dreptul acesta putea fi pus în aplicare, în cel mai bun caz, doar o dată pe lună, în condițiile cerute de penitenciar, condiţia principală fiind aceea ca deținutul să-și fi îndeplinit obligaţia de muncă, și, evident, sub ochii gardienilor.

În perioada de detenţie a funcţionarilor din Comerţul Exterior,

---

[82] Deţinuţii condamnaţi pentru alte infracţiuni decât cele politice sunt numiţi în limbajul de drept românesc deţinuţi de drept comun.

[83] Dimensiunile unei celule de închisoare difereau de la un loc la altul. Potrivit lui George Carazza, deţinut la Aiud, în anii '50 ai secolului XX, dimensiunea unei încăperi era de 4x2 metri (http://www.fericiticeiprigoniti.net/aiud/724-zarca-mariei-tereza, accesat la data de 30 iunie 2015). Celulele erau uneori înalte și exista o oarecare legătură între dimensiunea lor și numărul de persoane care se aflau cazate simultan în aceeași celulă.

[84] Din memoriile lui Aurel Sergiu Marinescu, *Prizonier în propria ţară... (*http://www.curentul.net/tag/aurel-sergiu-marinescu/, accesat la data de 30 iunie 2015).

care a însemnat, pentru o bună parte dintre aceștia, o lungă perioadă de timp, condiţiile de la Aiud s-au înăsprit. Intervalul la care se putea acorda dreptul la pachet şi la vorbitor s-a schimbat după anul 1965, de la o dată pe lună, la o dată la trei luni. Dacă un deţinut era bolnav sau slăbit, nemaiputând să iasă la muncă, acest drept era anulat. În locul șansei de a se întâlni cu un membru al familiei sau de a primi un surplus de hrană mai acceptabilă, se strecurau singurătatea și disperarea.

„Între închisoare comunistă și cea a regimului burghez dictatorial, dinainte de 1945, exista o diferenţă ca de la cer la pământ. Condiţiile de detenţie în vechiul regim erau relativ «convenabile» deţinuţilor în raport cu cele din perioada comunistă"[85]. Prin acest citat, din postura sa de deținut în timpul a două regimuri politice și în trei închisori diferite, Rosinger se referă la închisoarea comunistă ca fiind cea în care regimul de carceră aplicat deţinuţilor era cu mult mai represiv și mai dur, în raport cu acela aplicat în timpul dictaturii antonesciene sau în lagărele de muncă din Transnistria"[86].

În plus, viaţa de rutină din închisoare era grea și apăsătoare. Oamenii care sufereau de felurite boli nu primeau, de regulă, vreun tratament medical și nici medicamente. Detenţia era un fel de viaţă comunitară, dar, nu o dată, în mijlocul acestei vieţi apăreau manifestări de rasism, antisemitism, ură sau invidie. Incidentele dintre deţinuţi scoteau în evidenţă trăsături omenești curente, poate chiar banale, dar care, în condiţiile vieţii în detenţie, căpătau expresii și mai deformate ale

[85] Rosinger Adalbert, *Cartea Neagră a Comunismului*, Capitolul XXVII – *La pușcăria de execuţie Aiud – Sing-Sing-ul românesc*, p. 23.

[86] Transnistria este un teritoriu aflat astăzi în Republica Moldova, dar care se bucură de un oarecare statut special. Teritoriul este o dungă îngustă de pământ, situată de-a lungul malului estic al Nistrului, în partea de răsărit a Republicii Moldova. După ce Transnistria a fost cucerită de nemţi în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, teritoriul său a fost transformat într-o zonă de concentrare a evreilor din Basarabia, Bucovina și nordul Moldovei, care fuseseră alungaţi de autorităţile românești sub conducerea lui Ion Antonescu. Prigoana începută pe 15 septembrie 1941 a continuat, cu întreruperi, până în toamna anului 1942. Pe teritoriul Transnistriei se aflau lagăre de muncă în cea mai mare parte destinate evreilor români sau comuniștilor. Spre deosebire de lagărele de muncă aflate sub controlul nemţilor, românii nu au creat condiţii de ucidere în masă a deţinuţilor și nu toţi cei deţinuţi urmau sa fie uciși. Deţinuţii transferaţi din România în Transnistria erau adeseori lăsaţi în drum, fără a fi duși într-o formaţiune de muncă, lipsiţi de condiţii de igienă, de alimente și îngrijire medicală, lipsindu-le, astfel, pâna și condiţiile minime de apărare.

caracterului uman. Şi, totuşi, în ciuda acestor aspecte, chiar și în cele mai neașteptate condiţii ale vieţii de închisoare puteai, uneori, să întâlnești alte trăsături, cum ar fi: moralitatea, generozitatea, mila, acestea fiind expresia caracterului oamenilor care trăiau în condiţii deosebit de grele: în lipsă, malnutriţie și într-o permanentă tensiune nervoasă. Câteodată, tocmai cei de la care s-ar fi așteptat cel mai puţin întindeau o mână unui coleg din grupa de deţinuţi, astfel încât asemenea gesturi de „camaraderie a detenţiei" făceau mai ușoară supravieţuirea, în pofida terorii și a intimidării exercitate asupra deţinutilor. Celula de detenţie și condiţiile dezumanizante, împreună cu prezenţa apăsătoare a acelora care îi supravegheau pe deţinuţi, au rămas gravate în minţile tuturor celor pe care viaţa i-a aruncat în acele locuri.

Concluzii

Dreptul penal român în comunism s-a aplicat prin tiranie, iar câştigul de cauză a revenit, de regulă, acuzării. Procuratura își putea permite, în cadrul oricărui proces penal, să denatureze faptele după propria dorinţă și în propriul interes, fiind întotdeauna în serviciul Securităţii, care la rândul ei era supusă partidului. Acesta avea primul și ultimul cuvânt, iar punerea în aplicare a voinței partidului era înfaptuită de organele Securitaţii.

Modelul procedurii penale descrise mai sus reprezintă o parte a unei lucrări închinate proceselor economice ale funcţionarilor evrei din comerţul exterior. Unii dintre aceştia au fost atrași, cu câţiva ani înaintea proceselor, într-o reţea de „păianjen" ţesută de membrii Securităţii, devenind colaboratori ai poliției politice comuniste. Ulterior, în special aceia care deținuseră funcţii de vază, aveau să fie incluși printre inculpaţii și condamnaţii pomeniţi în procesele la care ne-am referit. În momentul în care a fost luată hotărârea urmăririi celor „desemnaţi" dintre funcţionarii întreprinderilor de comerţ exterior, Securitatea a iniţiat un proces de deschidere a unor dosare, la început de verificare, ulterior de urmărire informativă.

În paralel, acelora care au acceptat colaborarea totală cu Securitatea, până la a deveni informatori ai acesteia, le-au fost deschise dosare de reţea. Aflându-se în plasa Securităţii, victimele, înspăimântate de soarta lor viitoare, au fost adeseori nevoite să cedeze, astfel că, în schimbul iluziei libertăţii sau a păstrării locului de muncă și a liniștii personale, au consimţit să colaboreze cu aceia care i-au manipulat, devenind, astfel, informatori. Majoritatea dosarelor au fost deschise pe

parcursul anilor 1958 și 1959[87]. Metodele pe care Securitatea le-a avut la îndemână, pentru a-i intimida pe cei avuți în vedere, au fost teroarea personală şi înfricoşarea fizică și verbală. Metodele de represiune folosite de Securitate, ca instituţie activă în îndeplinirea rolului său de executant al poliției politice din România, au fost printre cele mai brutale metode întâlnite în regimurile totalitare din Europa de Est.

Procesele funcţionarilor evrei din Comerţul Exterior, oameni pe care i-am cunoscut în parte, ale căror povești le-am auzit sau la ale căror vieţi năruite am fost martoră în copilărie și tinerețe, trebuie să rămână un episod scris al micro-istoriei României din perioada de sfârşit a lui Gheorghiu-Dej. Prin aceasta am putut aduce un omagiu tatălui meu și celorlalţi funcţionari evrei, care au slujit economia socialistă în anii formării sale, dezvoltând reţele de import şi de export cu statele vestice, atunci încă destul de refractare la noua Românie Socialistă.

[87] O parte dintre dosare au fost deschise chiar într-o perioadă anterioară ședinței de lucru din octombrie 1958, însă, nu am putut consulta dosarele informative ale tuturor celor condamnați în cadrul proceselor economice. Unele dintre acestea nu au putut fi gasite sau poate reperate de catre S.R.I., pentru a fi transferate la C.N.S.A.S.

Ciprian NIȚULESCU

Reprezentanți economici în străinătate ai României (1947-1952)

Economic representatives abroad of Romania (1947-1952)

After the war years between 1940-1944, when it was forbidden to Jews to have positions in the Romanian state (that was under the influence of Nazi Germany), they held government positions, especially after Gh. Tatarescu's party withdrawal from Groza government in November 1947. The short presentation of the biography of a few representatives of the Romanian's foreign trade, by including documents from C.N.S.A.S. Archive, also reveals a historical period of racial dismissals, camp internments, party exclusions, Cold War, investigations, emigrations, class struggle principle. However, the professionalism of some people was appreciated abroad, such as Joseph Berkowitz, Eugen Porn, Octav Burstin, Toma Aldea, Andrei Sebastian, was also noticeable.

Etichete: comerț exterior, guvernul Petru Groza, Republica Populară Română, Agenții economice, origine evreiască
Keywords: foreign trade, Petru Groza government, Romanian People's Republic, Economic Agencies, Jewish origin

Restricțiile impuse cetățenilor români de origine evreiască, de a accede la funcții în administrația statului român, în perioada august 1940-august 1944, au fost ridicate ulterior[1], aceștia ocupând pe parcursul următorilor ani și funcții în sensibilul domeniu al comerțului exterior. În rândurile de mai jos ne-am propus să prezentăm, succint, o serie de reprezentanți economici de origine evreiască cu misiuni permanente în străinătate (în general, șefi ai Agențiilor economice), dar și unii responsabili de la București ai Comerțului Exterior (cu misiuni temporare

[1] În aceeași perioadă, mai precis la 30 august 1945, se înregistra și protestul lui Paul Davidovici (secretar general al Consiliului General Evreiesc și viitor însărcinat cu afaceri al României în Israel, la începutul anilor '50) față de afirmația lui Grigore Niculescu-Buzești (ministru de Externe în toamna anului 1944) în fața ziaristului Klarman Joseph; potrivit acestuia, la acea dată populația evreiască din România fusese reintegrată complet în drepturile ei (A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 549564, vol. 1, f. 90). Legea nr. 641/1944, publicată în „Monitorul Oficial", la 19 decembrie 1944, menționa la art. 1 că „sunt și rămân abrogate pe data publicării lor toate măsurile legislative prin care s-au luat dispozițiuni discriminatorii privitoare la evrei".

în străinătate, în anii 1948-1952). Ministerul de resort a fost reînființat în octombrie 1948 (condus de către Alexandru Bârlădeanu până în 1954), după o scurtă perioadă de funcționare în lunile februarie-iulie 1940, când ministru a fost I. Christu. Perioada analizată începe din 1947, ca ultim an al Regatului României, și se încheie în 1952, anul acuzațiilor de deviere de dreapta din P.M.R., îndeosebi în domeniul financiar-bancar. La 2 iunie 1952 pleca din fruntea guvernului, după șapte ani frământați, dr. Petru Groza, „ultimul burghez". Primele reintegrări ale acestor reprezentanți au fost efectuate în anii 1945 și 1946, când reprezentanții P.N.L.-Tătărescu din guvern dețineau conducerea Ministerului Afacerilor Străine (Gh. Tătărescu), Ministerului Industriei și Comerțului (P. Bejan) și Comisariatului General al Comerțului Exterior (Mircea Solacolu).

Joseph Berkowitz sau Eugen Porn și-au reluat activitatea pe lângă oficiile diplomatice ale României, întreruptă în 1940.

Joseph Berkowitz s-a născut la 20 decembrie 1894, în București, era doctor în drept, sublocotenent (r). Știm că la 1 ianuarie 1935 a fost numit atașat comercial cl. III în Ministerul Industriei și Comerțului, de la 1 februarie 1935 fiind repartizat cu îndeplinirea funcției în Palestina și Siria, cu reședința la Ierusalim. La 1 noiembrie 1937 a fost înaintat atașat comercial cl. II, iar, în 1938, circumscripția Agenției Economice s-a extins – în afară de Palestina, Siria și Liban – și asupra Irakului și Transiordaniei, cu a doua reședință la Beirut. La 1 ianuarie 1939 a fost înaintat atașat comercial cl. I în serviciul exterior al Direcției Organizării și Încurajării Exportului din Ministerul Economiei Naționale. J. Berkowitz a înființat o Cameră mixtă româno-siro-libaneză la București și Beirut, de altfel prima Cameră mixtă din Siria-Liban[2], existând și o Cameră de Comerț mixtă

[2] Idem, dosar nr. 454562, f. 24 (Raport de activitate pe anii 1935-1946, întocmit de dr. Iosif Berkowitz, la 20 ianuarie 1947). Ca fapt divers, **Martin Economu** (născut în 1909, în București, cu numele Finkelstein, licențiat în Fizică, în 1931, urmând în paralel și Facultatea de Chimie Industrială, director al revistei „Finanțe și Industrie" din Capitală, în anii 1933-1947, cu o pauză în epoca Antonescu, când era, însă, consilier tehnic al directorului Dendrino, fiind apropiat și de Ioan Bujoiu, președintele Camerei de Comeț Româno-Siro-Libaneze) este menționat în 1940 secretar general al Camerei de Comerț Româno-Siro-Libaneze, iar, într-o notă din 8 octombrie 1947, președinte al Camerei de Comerț Româno-Libaneze, corespondent pentru România al Camerei de Comerț Româno-Egiptene, director proprietar al revistei săptămânale „International News", plecat, în iulie 1947, într-o misiune în Anglia, din care trebuia să revină la începutul lui decembrie 1947. Nota semnala că Economu recomanda, în vara lui 1947, „o intensificare a încercărilor de a obține un acord comercial cu Marea Britanie" (idem, dosar nr.

româno-palestiniană la Tel-Aviv, respectiv la București[3], ambele fiind tutelate de statul român. Printr-o decizie din 7 august 1940, Berkowitz a

492096, f. 18). Nu a mai revenit în țară, iar, după 1948, a condus revista „B.I.R.E." („Buletin de Informații al Românilor din Exil"), revistă săptămânală, apoi bilunară, editată la Paris. Un raport din 26 aprilie 1969, de la ambasada R.S.R. din Paris, semnala că Economu „afirmă că a fost trimis în străinătate prin anul 1947 cu unele sarcini din partea C.C. al P.C.R. și a unor tovarăși cu răspunderi pe linie de partid și de stat. Printre sarcinile avute ar fi fost și aceea de a convinge pe foștii industriași Malaxa și Auschnitt să se întoarcă în țară cu unele sume de bani cu care plecaseră în străinătate și să organizeze acțiuni de propagandă favorabile țării noastre în rândurile deputaților parlamentului englez. Dânsul afirmă că s-a preocupat de realizarea acestor sarcini, informând periodic, prin scrisori, despre activitatea depusă. (...) Printre tovarășii care cunosc bine această problemă se află și tovarășul Radu Mănescu, adjunct al ministrului Finanțelor" (idem, fond S.I.E., dosar nr. 6812, f. 53). Radu-Henry Mănescu (n. 1912, în Focșani, nume inițial Mintzer), absolvent al Facultății de Drept din Roma (1934), membru P.C.dR. din 1937, vicepreședinte al Uniunii Sindicatelor Ziariștilor Profesioniști din 1948, director general D.G.E.I.P.D.C.P. (Direcția Editurilor, Industriei Poligrafice, Difuzării Cărții și Presei) în 1950-1952, ministru adjunct de Finanțe (1952-1970; responsabil și cu relațiile externe), vicepreședinte Banca de Investiții (1970-1973). În 1974 era profesor la A.S.E., iar în 1977 și 1978 doi copii ai săi emigraseră în Israel (idem, fond Informativ, dosar nr. 463558, vol. 1, ff. 6-8).

[3] În noiembrie 1948, un membru marcant al Consiliului de Administrație al Camerei de Comerț Româno-Palestiniene era **George Stroe** (Ghedais Stralovici). Născut în 1904, în București, fiul unui mare comerciant de antichități, absolvent al Academiei Comerciale din Liège (1929), prim-redactor al ziarului economic „Argus", director al Centrului de Documentare Economică al Camerei de Comerț și Industrie București (1939-1940), secretar al Camerei de Comerț Româno-Iugoslave, la 4 februarie 1942 era internat în lagărul de la Tg. Jiu, ca suspect de spionaj în favoarea Iugoslaviei și S.U.A. A fost copreședinte (alături de Zelter Sărățeanu) al Ordinului B'nai B'rith România, președinte al Comisiei pentru aplicarea art. 10 din Convenția de Armistițiu, consilier tehnic din 1944 la Camera de Comerț și Industrie, de la 9 decembrie 1944 secretar general al Subsecretariatului de Stat al Aprovizionării de pe lângă P.C.M. în guvernul Rădescu (urmat în 1945, în funcție, de Rudolf Efraim, n. 1898, de religie mozaică, doctor în economie la Berlin în 1923, director la Oficiul Fabricilor de Uleiuri vegetale inclusiv în 1940-1942; în perioada decembrie 1946-decembrie 1947 era secretar general al Industriei Particulare din M.Ec.N.). Apropiat de P.S.D.-Titel Petrescu, G. Stroe a fost director al Școlilor de recalificare ale Ministerului Muncii, în 1946-1948, după 1950 fiind contabil-șef la Ministerul Energiei Electrice. Apreciat de Gr. Trancu-Iași (cu care a publicat, în 1927, cărțile *Le commerce interieur et exterieur de la Roumanie* și *La Roumanie aux travail*), Chr. Pennesu-

fost revocat din postul de atașat comercial, deoarece, până la 1 august 1940, nu făcuse dovada înscrierii sale în Partidul Națiunii, obligatorie, de altfel, potrivit unui decret-lege din 21 iunie 1940, care prevedea necesitatea originii etnice române a membrilor partidului. În timpul războiului a lucrat la diverse ziare locale din Beirut, precum: „L' Orient", „La Revue du Liban", „Le Commerce du Levant", scriind articole cu profil economic, dar conducând și emisiunea românească a postului de radio „Levant"[4]. În martie 1945 a redevenit șef al Agenției Economice a României din Orientul Apropiat (care depindea de Legația de la Ankara), cu gradul de prim secretar economic. Berkowitz a solicitat guvernelor din Siria și Liban recunoașterea sa în calitate de reprezentant economic al statului român. Într-un raport din ianuarie 1947, acesta menționa faptul că: „în mod cu totul excepțional mi s-a acordat de către guvernul sirian această recunoaștere, înainte ca noi să fi recunoscut suveranitatea și independența acestui stat", legăturile sale personale – inclusiv cu Jamil Mardam Bey, pe atunci ministru al Afacerilor Străine din Siria, devenit ulterior prim-ministru – având un rol important. La 13 martie 1946 sosea în țară, în interes de serviciu, cu motonava Transilvania. Prezența sa în România se va prelungi până la 22 ianuarie 1947, când Bucur Șchiopu, subsecretar de stat la Ministerul Economiei Naționale, semna, surprinzător, rechemarea sa din postul de șef al Agenției economice. A doua zi, Berkowitz îl informa în scris pe Lucian Stupineanu (secretar general politic al Guvernului, fost șef al Serviciului Special de Informații până în decembrie 1946) despre „această dezolantă știre, înainte de sâmbătă, decizia fiind pe cale de a fi trimisă spre publicare la Monitorul Oficial". L. Stupineanu avea să intervină în final pentru retrimiterea acestuia la Beirut, astfel că, în septembrie 1947, Berkowitz, în calitate de consilier economic, îi expedia din acest oraș materiale lui Stupineanu, precum: un raport special, o scrisoare personală, un raport economic sau un drept al său la replică, publicat a doua zi după apariția unui articol referitor la situația economică din România (la 30 septembrie 1947), în ziarul „Le Soir", din Beirut. Data retragerii acreditării lui Berkowitz la Beirut nu este menționată în dosarul de urmărire informativă întocmit pe numele acestuia, însă, protectorul său, L. Stupineanu, a fost demis din funcția de secretar general al P.C.M. la 6 ianuarie 1948, fiind întemnițat în același an. O notă din 31 decembrie 1947 semnala că Berkowitz „este

Kertsch, prof. C. Bungețianu, M. Manoilescu, Gr. Gafencu ș.a. A emigrat în Israel, la 12 noiembrie 1963 (idem, dosar nr. 397501, ff. 4, 115, 125-127, 174).

[4] Idem, dosar nr. 454562, f. 15.

președintele Lojei masonice din Beirut și urmărește reluarea activității lojilor masonice din Europa, precum și a acelora din țările arabe", era considerat agent al spionajului englez, poseda un imobil[5] în Aleea Modrogan nr.7, rechiziționat de către Misiunea Britanică din București, unde sora sa, d-na Finkels, activase ca translator și era rudă apropiată cu Lionel Rubinstein, agent al spionajului american la Roma. Se mai menționa că vechiul consilier economic avea legături cu Jean Costinescu, Gh. Tătărescu, Al. Alexandrini, ziaristul Jean Nedelea (care lucrase la „Adevărul", „Le Matin", „Rador" ș.a., fost director la „Socec", corespondentul ziarului „France-Soir"), A. Langas-Sezen și alții, iar în cercurile prietenilor săi era cunoscut ca afacerist. Nota concluziona că „șederea sa la Beirut este folositoare în primul rând lui, decât țării". Există indicii că în anii '50 activa în rândurile exilului românesc[6].

Eugen Porn s-a născut în 1882, în Ploiești, și a obținut cetățenia română în martie 1913. Era doctor în Litere și Filosofie, fiind, în anii 1915-1919, conferențiar de corespondență comercială italiană la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București. Ulterior, în perioada 1925-1 august 1940, a fost consilier economic pe lângă Legația României din Roma, fiind îndepărtat pe motive rasiale. După război, în intervalul 15 martie 1946-24 aprilie 1948, devine reprezentantul României în Comitetul Permanent al Institutului Internațional de Agricultură de la Roma (desființat apoi și inclus în F.A.O.). La 17 aprilie 1947, însărcinatul cu afaceri al României la Roma, Mihail Cămărășescu, transmitea că E. Porn

[5] O notă a S.S.I. din 6 martie 1947, referitoare la J. Berkowitz, semnala că imobilul acestuia din Capitală (Aleea Modrogan, nr. 7) „sub regimul legionaro-antonescian a fost sediul tineretului hitlerist", acesta făcând demersuri pentru a reintra în posesia casei. La sosirea în țară, în martie 1946, se cazase la Hotel Capșa, apoi la Hotel Athénée Palace, unde era „vizitat de numeroase persoane, în special evrei care vor să plece în Palestina". Fiind suspect că s-ar afla în slujba unei puteri străine, în iunie 1946 a fost arestat și reținut câteva zile la Biroul Juridic al S.S.I. (idem, fond Documentar, dosar nr. 8845, vol. 6, ff. 5-6).

[6] Joseph Berkowitz publica, în februarie 1958, articolul *România, absentă de la opera de reconstrucție a Europei unite*, în revista lunară „Vocea Libertății", apărută la Atena, organ al refugiaților din România (*Vocile exilului*, ediție îngrijită de Georgeta Filitti, prefață de Al. Paleologu, București, Editura Enciclopedică, 1998, pp. 172-176). Menționăm că J. Berkowitz publica la Paris, în 1923, o lucrare de 800 de pagini, intitulată *La question des israélites en Roumanie*, iar, în 1927, în calitate de președinte al Lojei „Noua Fraternitate" din București, publica în Capitală broșura *Combaterea antisemitismului*. Era căsătorit cu Renée Marcovici, cu care avea o fiică (n. 1931).

„ne-a fost de mare utilitate în acțiunea dusă aici pentru ajutorarea țării noastre în actuala criză alimentară, prezentând alături de Legațiune situațiunea alimentară numeroaselor personalități din lumea aliată, întrunite la Roma în diferite conferințe”, considerând că trebuie să se păstreze colaborarea cu acesta. La 12 mai 1947 era numit consilier tehnic onorific pe lângă Legația României la Roma[7]. În anii 1943 și 1944 E. Porn intrase în atenția Serviciului Special de Informații, potrivit unei semnalări a Secției „G” a S.S.I., din 9 noiembrie 1943: „Eugen Porn, jidan, fost atașat comercial român în Italia. Am fost informați că Porn, care s-ar afla undeva în apropierea Romei, ar fi un însemnat agent inamic. Vă rugăm a ne comunica ce știți despre Porn”. La 30 noiembrie 1943, Secția Contrainformații a S.S.I. răspundea, printre altele, că acesta își cumpărase, când deținea funcția de consilier economic la Legația din Roma, o fermă în Italia (în apropiere de Roma) și își construise un imobil în Capitală, închiriat Legației Mexicului. Făcea comerț cu diverse produse (zahăr, cafea, țigări ș.a.) primite ca diplomat, cu scutire de taxe vamale, iar în Roma organiza jocuri de cărți, la care se pierdeau sume considerabile. Publicase, însă, și documentata lucrare *Realizările sociale, economice și financiare ale Italiei fasciste (cu o privire asupra schimburilor comerciale italo-române)*, apărută la Editura „Socec” din București, în 1929, și întocmise un dicționar italian-român. Secția „G” (care realiza legătura cu serviciile de informații aliate, îndeosebi cu cele germane) dorea noi informații despre Porn, astfel că, la 1 martie 1944, Frontul de Sud al S.S.I. transmitea că acesta avea în Italia o avere frumoasă, își făcuse „întinse relațiuni în cercurile italiene, încă de pe când era atașat comercial al României, relațiuni pe care le cultivă foarte mult și în prezent (...) este evreu botezat, s-a arătat foarte supărat când i s-a pus pe pașaportul lui și al copiilor lui mențiunea că este evreu”[8]. După 1948 a fost semnalat în contact cu Carol Abramovici, director în Ministerul Comerțului Exterior al R.P.R., rămas în Occident în decembrie 1949.

Pe continentul american, la Legația României din Washington, era reîncadrat în 1946, în calitate de consilier financiar, Jacob Rosenthal, dar

[7] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (A.M.A.E.), fond Problema 77, dosar personal nr. P. 111.

[8] A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 492130, f. 7. Iosif Constantin Drăgan nota că soția lui E. Porn, decedat în 1951, era de „viță nobilă, românească, (...) cu ocazia întâlnirilor duminicale de la biserica română din Roma (...) salutam cu mult respect familia Porn” (I.C. Drăgan, *Prin Europa*, vol. 3, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, p. 120).

fără o activitate notabilă în acest sens (atașat comercial al României era ing. Remus Lula, n. 1915, nepotul lui Petru Groza, rămas în iulie 1948 în S.U.A.). Născut în 1879, fost director al ziarelor „Adevărul" și „Dimineața", a fost numit în 1928, de către ministrul de Externe, N. Titulescu, atașat de presă pe lângă Legația din S.U.A., fiind demis de către guvernul Goga-Cuza în 1938. Rosenthal[9] a semnat jurământul de credință R.P.R. la 1 ianuarie 1948, însă, putea să fie folosit doar „ocazional și sub control pentru lucrări speciale", așa cum menționa o telegramă a consilierului de legație Vlad Mărdărescu (fiul generalului Gh. Mărdărescu), din 30 martie 1948. În mai 1948 J. Rosenthal a înființat la New York un serviciu de pachete către țară. La 7 martie 1949 atribuțiile lui pe lângă oficiul diplomatic al R.P.R. erau retrase, în contextul desființării organizației *Joint* din România.

Un alt atașat economic de origine evreiască la Legațiile României (despre care avem indicii că și-a reluat activitatea după 1945[10]) a fost

[9] Un alt Rosenthal care a activat în serviciul diplomatic al României în acei ani a fost Solomon Rosenthal (n. 1872), fără legătură de rudenie cu Iacob Rosenthal, membru al delegației române la Conferința de Pace de la Paris în 1919-1920, apărător al statului român în anii '20 în procesul cu optanții unguri la Haga, membru al unor comisii naționale și internaționale. S. Rosenthal a fost în perioada 1927-1932 președintele Consiliului Juridic al Ministerului Afacerilor Străine, apoi președinte onorific, primind gradul de ministru plenipotențiar cl. I la 9 iunie 1940. La începutul lui august 1942 mareșalul Antonescu intervenea în scris pentru a împiedica deportarea acestuia de către autoritățile germane din Franța („Cunosc serviciile aduse de dl. R. Ele au fost f. mari și gratuite, sacrificiu pe care nu l-a făcut nici un român din cei bogați. (...) Să fie trecut în categoria cetățenilor români pe propria mea răspundere. Dl. Dragoș [Titus Dragoș, subsecretar de Stat al Românizării, Colonizării și Inventarului - n.n.] va face actul legal necesar fără întârziere."). După război, între decembrie 1946-29 iulie 1948 este consilier juridic onorific al Legației române din Paris, fiind solicitat de către Gh. Tătărescu și ministrul plenipotențiar S. Stoilow, în 1947-1948, în diferite chestiuni, precum: procesul Cretzianu, conflictul cu Serviciul Financiar din Paris ș.a. (A.M.A.E., fond Problema 77, dosar nr. R.50, nepag.).

[10] Un reprezentant economic de origine evreiască al României se pare că a fost, în 1945, **Aurel Grama**. Născut în 1903, în București, cu numele Grumberg, a absolvit Facultatea de Drept (coleg cu I. Gh. Maurer), a emigrat în Franța în anii '30, a activat în timpul războiului în Rezistență (*Maquis*), fiind, după martie 1945, atașat de presă și comercial la Paris, din însărcinarea lui M. Solacolu, Comisarul Comerțului Exterior (A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 483466, vol. 1, f. 90). În lunile iulie-septembrie 1945 s-a aflat în București, cu o misiune de curierat, fiind în contact cu persoane importante din țară. Intrat în conflict cu o persoană

Octav Burstin. Născut în 1908, la Iași, fiul lui Enric și Maria, absolvent al liceului în orașul natal, urmând apoi, în anii 1926-1931, studii în științe economice și politice în Belgia, unde a obținut titlul de doctor. A revenit în țară pentru satisfacerea stagiului militar, apoi s-a reîntors în Belgia, angajându-se la Legația României din Bruxelles, ca secretar al atașatului comercial. Îndepărtat din Legație pe motive rasiale, pleca în 1941 în S.U.A., revenind după război. O notă-extras[11] a Securității (U.M. 0225), din 9 decembrie 1980, preciza că Octav Burstin se angajase din nou, în 1947, ca secretar al atașatului comercial român din Belgia, însă, după 1947, avea să fie scoasă din schema Legației (unde activa ca secretară interpretă) chiar și soția sa, belgianca Marguerite Piermont. Burstin era apreciat[12] de Titus Cristureanu, șef al Direcției Acordurilor cu Străinătatea din Ministerul Industriei și Comerțului în 1945-1948. În mai 1980 vizita România, fiind traducător autorizat pentru limba română al Ministerului de Justiție belgian și colaborator al postului de radio „Europa Liberă".

În rândurile următoare vom prezenta câțiva consilieri economici care au activat după 1947, în timpul guvernului Groza, în țări cu regimuri de „democrație populară", precum: Andrei Sebastian la Praga, Toma Aldea la Belgrad, Alexandru Costin la Berlin.

Andrei Sebastian s-a născut la 11 februarie 1917, în Brăila, nume inițial Benjamin Hechter (schimbat la 1 decembrie 1945), fiul lui Mendel și Clara (născută Weintraub), de religie mozaică, fratele scriitorului Mihail Sebastian. Mama sa avea un atelier de pălării de dame (având un brevet în acest domeniu), iar tatăl său era vânzător în magazine cu textile și încălțăminte, iar după stabilirea lor în București, în 1935, a fost vânzător într-un magazin de bijuterii. A. Sebastian a absolvit Liceul „Nicolae Bălcescu" din Brăila în 1934, urmând apoi studii în Litere (nefinalizate) și Drept la București (licențiat în 1939), continuate cu un doctorat în științe

---

sus-pusă, a fost dat în urmărire de către S.S.I., cu ordin de arestare. Ieșise din țară cu sprijinul Comisiei Aliate (Sovietice) de Control. În mai 1968 a revenit în România cu delegația președintelui Charles de Gaulle, ca influent consilier de comerț exterior al Franței.

[11] Idem, fond S.I.E., dosar nr. 12955, ff. 4, 7 f/v, 18-20v.

[12] Într-o notă întocmită de T. Cristureanu (înregistrată la S.S.I. la 30 septembrie 1946), acesta menționa că, ajuns la Bruxelles, „tot atunci am constatat că un foarte vechi funcționar diurnist al Direcției noastre, dl. Burstin, devotat, onest, foarte educat, cu multă experiență și extrem de bine văzut de cercurile economice belgiene, n-a fost nici până astăzi reintegrat, el fiind forțat să demisioneze în perioada antonesciană din cauza originii sale etnice" (idem, fond Informativ, dosar nr. 211958, vol. 4, f. 22).

politico-economice (cu examenele date până în iulie 1940, dar fără susținerea tezei). Într-o autobiografie[13] din 28 decembrie 1949, Andrei Sebastian descrie și activitatea sa din timpul regimului Antonescu. După ce a efectuat premilitara, din septembrie 1940 a avut interdicție de a urma stagiul militar, însă, a fost funcționar la contabilitatea depozitului din București al marii întreprinderi I.T.A. (Industria Textilă Arădeană) până în decembrie 1940, când a fost concediat pe motive rasiale, apoi, în lunile august-noiembrie 1941, a fost trimis la muncă obligatorie în Detașamentul de la Fierbinți (unde a lucrat la construirea unei linii ferate, alături, printre alții, și de Silviu Brucan), între 1942-1944 a fost profesor de limba română și limba franceză la Liceul „Cultura B" din București (Școala de comerț evreiască, unde era profesor și fratele său), dând, în anii 1940-1944, și lecții particulare de limba și literatura franceză și engleză, dar făcând și altă muncă obligatorie (la săpături, degajat zăpada – în 1943 și 1944, iar, în iulie și august 1944, la Cercul de recrutare București). În decembrie 1944 a fost angajat ca referent la Institutul pentru Studiul Conjuncturii Economice (unde director era Belu Zilber), în paralel lucrând pentru Institutul Francez (până în septembrie 1945, la recomandarea fratelui său, M. Sebastian) la un buletin de știri cultural-artistice. În iunie 1945 a devenit membru P.C.R. (așadar, la scurt timp după decesul neașteptat al fratelui său, M. Sebastian, la 29 mai 1945), apoi în 1945 și 1946 a fost administrator C.A.S.B.I. (Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice) la Întreprinderea „Metallo-Globus", din septembrie 1946, în aceeași calitate, la cunoscuta Fabrică de Șampanie „Rhein", iar în

[13] Idem, dosar nr. 377291, ff. 7-9. În această autobiografie precizează și relațiile sale din 1948: „Pentru perioada de după februarie 1948, la Praga, în afară de colegii mei de birou, tov. Freud, Coman, Stern, Gall, Zelter, am mai [avut] legături cu tov. Matei Cristescu (M.A.S.), tov. Löb Adalbert (Ministerul Energiei Electrice), Kun Tiberiu (Direcția Import)", acesta din urmă fiind, în 1952, consilier economic la Praga. În 1949, pe lângă franceză, engleză și germană, învățase ceha și studia limba rusă. O notă din 28 iunie 1949 menționa că A. Sebastian „este simpatizat atât în cadrul Ambasadei, cât și în cercurile cehe (...), în orice moment ar putea fi folosit și pentru alte munci de răspundere, eventual în alte țări". Dintre relațiile sale, până în 1948, îi menționăm pe scriitorii Camil Baltazar (nume inițial Goldstein) și Andrei Tudor (n. 1907, în Brăila, nume inițial Rosentzweig), Armand Popper (în 1949 era directorul Editurii *Cartea Rusă*, director general în Ministerul de Finanțe până în 1974), Adalbert Rosinger (director I.C.E. Românoexport), Simona Moscuna (în 1949 era în „activul C.C."), Paul Vlasopol (M.C.I.), Eugen Schileru (critic de artă, director al Bibliotecii Academiei R.P.R.), Petre Năvodaru (C.S.P.), Pavel Donath (M.C.E.).

1947 era administrator de supraveghere la S.A.R. „Chiajna” – Filatura București. În mai 1947 a fost transferat de la Institutul de Conjunctură la Ministerul Industriei și Comerțului (Direcția Prețurilor și Acordurilor) și, după ce în septembrie 1947 fusese trimis cinci săptămâni în Cehoslovacia, ca secretar al Comisiei de negociere a Acordului cu acea țară[14], numit ulterior, în martie 1948, secretar economic la Agenția economică a României din Praga (condusă de ing. Alexandru Ciubuc, din 1946 până în martie 1950, când a fost adus în țară sub arest), unde a rămas până în octombrie 1949, când a fost chemat în țară, în interes de serviciu. În ianuarie 1950 a fost supus verificărilor de partid, deoarece urma să se întoarcă la post în exterior (soția sa lucra în continuare la Ambasada R.P.R. din Praga). În mai 1950 aștepta încă să se întoarcă la post la Praga, când a fost supus altor verificări, în cadrul ministerului. Ulterior, în iunie 1950, a fost numit șef al Serviciului „Cehoslovacia”, iar, în septembrie 1950, devenea oficial director adjunct[15] al Direcției Relații I (Țări comuniste) din

[14] În perioada 3-5 septembrie 1947 o delegație guvernamentală a României, condusă de primul-ministru P. Groza, a efectuat o vizită oficială în Cehoslovacia. S-a semnat atunci un Acord cultural și un Acord comercial (5 septembrie) și au avut loc „negocieri cu privire la lărgirea colaborării economice între cele două țari” și pentru coordonarea poziției lor în ceea ce privește regimul navigației pe Dunăre. Ulterior, la București, în ziua de 21 iulie 1948, s-a semnat Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală între România și Cehoslovacia, pe termen de 20 de ani, și un Acord pentru reglementarea relațiilor economice bilaterale (I. Calafeteanu, C. Popișteanu – coord., *Politica externă a României. Dicționar cronologic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, pp. 256, 258).

[15] Director al D.R.I din M.C.E. din 1949 până în toamna lui 1950, apare în documente **Pavel Donath**. Născut în 1909, în loc. Sânpetru German (jud. Arad), a absolvit Școala Superioară de Comerț, a fost închis în lagărul de la Tg. Jiu în 1942-1944, lucrând, apoi, ca șef sector financiar la C.C. al P.C.R. în 1945-1948. După 1950 a fost trimis la Moscova, până în 1952, ca locțiitor al reprezentantului României la C.A.E.R. În 1954-1956 a fost consilier economic în India, apoi director general al I.C.E. Prodexport, fiind arestat la 26 februarie 1961, acuzat alături de un grup de funcționari din M.C.E. de subminarea economiei naționale și condamnat la 14 ani muncă silnică, pedeapsă redusă apoi la 10 ani și 6 luni închisoare. A fost eliberat la 31 ianuarie 1969, lucrând, din 1970 (în calitate de colaborator extern), ca ajutor al secretarului general al Federației Comunității Evreiești din România, Emil Sechter. Șeful Serviciului Personal al F.C.E.R. era S. Edelstein, fost director M.C.E., închis cu Donath, în 1961-1969. În anii ’70, Donath conducea cantina evreiască din București, se ocupa de evidențe, de traduceri și de corespondența în limbi străine, la rugămintea rabinului-șef, de casele de odihnă și depozitul de

M.C.E. (deși conducea direcția din iunie 1950, în lipsa titularului, plecat în misiune), post ce l-a ocupat până la 4 ianuarie 1951, când a fost înlăturat surprinzător din minister. Ministrul Comerțului Exterior, Alexandru Bârlădeanu (asistat de Gogu Rădulescu), i-a declarat atunci lui A. Sebastian că nu știa de ce se luase această decizie. Fusese, însă, supus verificărilor din noiembrie 1950 de către C.C. al P.M.R. – Secția „Comerț-Finanțe”. La 1 martie 1951 era angajat ca referent tehnic la Secția Financiară Raională „1 Mai” din București, iar, din aprilie 1951, au fost reluate verificările asupra sa de către Comisia Superioară de Control. În iulie 1952 a fost exclus din P.M.R. Iată cum descria Andrei Sebastian acel moment, într-o autobiografie olografă din 10 august 1955: „Emoționat cum eram, îmi amintesc din ceea ce mi-a citit din dosarul pe care-l avea în față (...) că se sublinia originea mea mic-burgheză și cosmopolitismul meu. Iată rezultatul a doi ani și jumătate de verificare! (...) Verificarea mea a început, a continuat și s-a sfârșit cu întrebări despre fratele meu, Mihail Sebastian. Prima întrebare a fost despre legăturile lui cu Nae Ionescu. Ultima, dacă nu mă înșel, despre legăturile lui cu Anton Bibescu. (...) Pe vremea verificării mele, Mihail Sebastian nu era scriitorul și omul despre care se scrie așa cum se scrie despre el de doi ani încoace, nu era un clasic al literaturii noastre, nu era luptătorul din ilegalitate – departe, departe de așa ceva. (...) Dacă aș fi fost eu, numai eu verificat, sunt convins că operația ar fi durat mult mai puțin, ca pentru toți colegii mei de minister, că în niciun caz n-aș fi fost scos din minister în condițiile în care am fost scos și n-aș fi rămas cu o pată, o suspiciune care durează și azi”[16]. A. Sebastian este menționat în relații de prietenie și cu Lucrețiu Pătrășcanu,

---

materiale al federației (inclusiv piese auto din import) și lucra cu delegații Joint care veneau periodic în țară. În iulie 1972 primea aviz negativ pentru plecarea definitivă în Israel (A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 195684, vol. 1, ff. 9, 21-22 și urm.) În legătură cu momentul arestărilor din M.C.E., de la începutul anilor ’60, fostul general de Securitate Neagu Cosma menționa: „Donath Andrei [sic!], el însuși un bogătaș (...) a ajuns unul dintre conducătorii comerțului exterior românesc (...). M.C. Exterior – 60% alogeni în raport cu întregul efectiv, dar pe funcții de conducere operative alogenii, în special evreii, se aflau în proporție de peste 95% (...); aproximativ 30 de persoane «comercianți de primă mărime», floarea cea vestită a comerțului exterior al României, au ajuns după gratii. (...) Sentința data în cazul lor a fost aspră, dar dreaptă: condamnarea la moarte prin împușcare. Pedeapsa le-a fost comutată și numai în doi-trei ani se aflau cu toții în Israel” (Neagu Cosma, *Contribuția unor minorități naționale la bolșevizarea României*, editor: Partidul Dreapta Națională, București, 1995, pp. 8, 30, 89).

[16] A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 377291, ff. 40-41.

în anii 1944-1946. În 1952, socrii săi, Efraim și Rachela Kimmel, nu simpatizau regimul R.P.R. și doreau să emigreze în Israel, magazinul lor de covoare din Capitală fiind lichidat. În 1957, A. Sebastian avea tot statutul de membru exclus din P.M.R., iar în 1961 a emigrat în Franța[17].

Toma Aldea s-a născut la 20 decembrie 1906, în Craiova, nume inițial Otto Kaufman (schimbat în 1931, an în care se pare că a trecut la religia catolică), fiul lui Leon și Netty, tatăl său fiind, în anii '20, directorul unei sucursale a Băncii Marmorosch, Blank &Co. După absolvirea Liceului Gheorghe Lazăr din București, T. Aldea a urmat Politehnica din Caen (Franța), devenind inginer electrotehnic specializat în motoare de avioane, dar și doctor în științe economice (1930). A fost încadrat apoi la Banca Marmorosch, Blank &Co.[18], ca inginer diurnist, între 15 iunie 1930-1 iunie 1933 (detașat o perioadă la C.I.D.N.A., Compania Internațională de

---

[17] Vezi Mihail Sebastian, *Jurnal. 1935-1944*, text îngrijit de Gabriela Omăt, prefață și note de Leon Volovici, București, Editura Humanitas, 1996, pp. 13-14. Semnalăm și faptul că scriitorul (care-și schimbase oficial numele în 1934) notează în jurnal, la 19 noiembrie 1944, că refuzase să fie numit „administrator-sechestru la una din societățile germane". C.A.S.B.I. a fost înființată în februarie 1945. În dosarul de Securitate al lui A. Sebastian există o notă interesantă despre scriitorul M. Sebastian, din 5 iunie 1945: „Ziaristul Mihail Sebastian, care a suferit un accident mortal zilele trecute, era unul din conducătorii propagandei filo-americane de la noi. Mihail Sebastian conducea un serviciu de informații, cu sediul în str. C.A. Rosetti nr. 25 [unde locuia și Andrei Sebastian – n.n.] și primea zilnic pe Dumbrăveanu și Soreanu [Henrich Haim Schor, n. 1905, ziarist influent, director la „Adevărul" în anii 1947-1951, colaborator la „Glasul Patriei" până în ianuarie 1966 – n.n.]. La înmormântare au luat parte delegați ai Misiunii americane" (A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 377291, f. 121). Ziaristul Aurel Dumbrăveanu (n. 1901, în Burdujeni, Suceava, de religie mozaică) a fost secretar particular al prințului Anton Bibescu sub regimul Antonescu, iar soția acestuia, Marta Aronovici, a fost secretara Marthei Bibescu. Între 1951-1955 a fost arestat ca fost agent S.S.I. Este fratele cunoscutului fotograf reporter din Bucureștiul interbelic, Iosif Berman.

[18] Ca fapt divers, Aristide Blank (n. 1883), conducătorul băncii în 1930, prezenta un interes pentru U.R.S.S., fapt deosebit pentru acei ani. Astfel, în dosarul său de anchetă penală din anii '50 se menționa că, în octombrie 1928 și în septembrie 1930, fusese în U.R.S.S. cu pașaport diplomatic, iar într-o adresă din 12 iunie 1931 a Regiei Autonome a Poștelor, Telegrafelor și Telefoanelor către Direcția Generală a Poliției se menționa că „s-au luat măsuri ca ziarul sovietic *Moskauer Rundschau*, tipărit în limba germană la Moscova, să fie predat **în mod excepțional** [subl. ns.] pe adresa Banca Marmorosch-Blank, d-lui Aristide Blank" (idem, fond Penal, dosar nr. 6959, vol. 2, ff. 127, 133v).

Navigație Aeriană – unde banca era fondatoare, viitoarea *Air France*) și inginer definitiv între 1 iunie 1933-1 august 1935 (fiind detașat la lucrările Parcului Jianu, din actualul cartier Primăverii din Capitală, dar și colaborator la ziarele „Adevărul" și „Dimineața"). S-a angajat apoi la S.A.R.T.A. (Societatea mixtă franco-română de transport aerian), unde a activat în anii 1935-1938. A fost decorat și cu importantul ordin tunisian Nichan Iftikhan. Prin 1938 societatea s-a transformat, practic, în Oficiul Franco-Român (unde Aldea deținea 300 de acțiuni și avea împuternicirea de a angaja firma prin semnătura lui). Venirea legionarilor la putere în 1940 îl determină pe Aldea, în noiembrie 1940, să plece din țară la Belgrad (împreună cu soția sa, Consuela Ornstein), cu sprijinul Legației Franței din București. În anii războiului, Aldea a activat în mișcarea de partizani din Croația, Muntenegru, Albania (în orașe precum: Dubrovnik, Rijeka Crnojevića, Nikšić, Shkodër, Tirana), fiind în legătură cu reprezentanții sovieticilor din Balcanii de Vest și corespondând cu Ilya Ehrenburg, cunoscutul scriitor sovietic. În februarie 1945 a sosit în România, cu un avion pus la dispoziție de sovietici. În dosarul de urmărire informativă a lui Toma Aldea există o notă[19], din 22 ianuarie 1957 (cu date din 1946), pe care se menționează că „a fost primită de la organele sovietice ca răspuns la adresa noastră". Se preciza că Aldea cunoștea la perfecție franceza, ebraica, engleza, germana și sârba, iar la S.A.R.T.A. fusese codirector. În mijlocul partizanilor lui Tito a scris articole propagandistice, pe care le trimitea la Moscova, Washington, Londra și în alte capitale ale lumii, prin intermediul maiorului Kovalenko, ofițer al Misiunii Militare Sovietice. În 1944 Aldea a elaborat un plan de reconstrucție economică și dezvoltare a Muntenegrului, adoptat de autoritățile locale. Revenit la București, a luat parte activă la crearea Asociației culturale româno-iugoslave, fiind prieten apropiat al ambasadorului iugoslav în România, Nikola Grulović. A făcut parte, de asemenea, din comisia pentru formarea societății de transport

[19] Idem, fond Informativ, dosar nr. 401228, vol. 1, ff. 156-158. Liderul comunist Constantin Agiu, care l-a însoțit atunci pe Aldea, avea să declare la 19 august 1947: „Căsătoria cu o fată bogată, poziția socială a părinților și legăturile cu anglo-francezii m-au făcut să am anumite rezerve față de el. (...) Știu că el a făcut multe servicii reale Iugoslaviei și după război, și aceasta nu scutește de a fi atenți la legăturile lui din trecut" (*ibidem*, ff. 238-239). O notă S.S.I. din 11 februarie 1946 îl caracteriza astfel pe Toma Aldea: „Inginer, cinstit și bine pregătit în problemele economice. Cu ocazia încheierii acordului cu Iugoslavia a dat dovadă de multă pricepere, cinste și dorință sinceră de a servi interesele României democratice" (*ibidem*, f. 278). O notă menționa și faptul că fusese rănit la cap în timpul războiului în Iugoslavia, suferind câteva operații (*ibidem*, f. 168).

aerian româno-sovietică T.A.R.S. În decembrie 1945 a plecat în Iugoslavia, ca membru al unei delegații române, în vederea încheierii unui tratat comercial. La Belgrad s-a întâlnit cu apropiați de-ai săi: deputatul Mato Jacšić, generalul Svetozar Vukmanović – zis „Tempo", colonelul Max Milić, Obrad Cicmil ș.a. Potrivit datelor din dosarul său de Securitate, la 17 iulie 1945 Toma Aldea a fost încadrat consilier economic (diurnist) la Ministerul Afacerilor Străine, apoi la Direcția Acordurilor din Ministerul Industriei și Comerțului (numit Ministerul Economiei Naționale în perioada 1 decembrie 1946-5 aprilie 1947). Se pare că în toamna lui 1946 a revenit cu o nouă misiune la Belgrad, pentru preluarea a 2000 vagoane de cereale[20]. În 1946-1948 era director adjunct al Direcției Acordurilor cu Străinătatea, fiind numit, la 1 mai 1948, consilier economic pe lângă Ambasada R.P.R. la Belgrad. A fost brusc rechemat de la post la 29 iunie 1948, în contextul schismei dintre Stalin și Iosip Broz Tito, Iugoslavia fiind exclusă din Cominform cu prilejul reuniunii acestuia de la București, din 25-28 iunie 1948. Revenit în centrala Ministerului Comerțului, T. Aldea și-a păstrat influența, însă, a fost retrogradat cu încadrarea de șef serviciu, deși este menționat în documente și după 1948 ca director adjunct la Direcția Relații I („democrații populare") și consilier al directorului Victor Ionescu din M.C.E. Experimentatul consilier din M.C.E., Vasile Feraru, afirma la începutul lui martie 1950 că, după trădarea lui Tito, Aldea era „garat pe linie moartă". La 4 martie 1950, conducerea Securității Poporului (D.G.S.P.) cerea urgent și „în mod foarte discret" relații amănunțite despre T. Aldea. În acea lună Aldea afirma că la M.A.E. au fost excluși din partid cca 50 dintre intelectuali, concluzionând că „intelectualii cad". Îndepărtat la 5 aprilie 1950 din funcția de la M.C.E., la 6 mai 1950 a fost transferat la Sovromconstrucții. La 6 aprilie 1951 o notă a Direcției a III-a Securității preciza: „Dispuneți imediat supravegherea atentă pe mai multe linii a lui Aldea Toma, inginer, fost Director Adjunct la M.C.E.". A fost exclus din P.M.R. (deși fusese și lector pentru Istoria Partidului Comunist/bolșevic și lector al Școlii de cadre U.T.M.), iar la 3 ianuarie 1952 era concediat. În acel an s-a angajat la Ministerul Construcțiilor, iar în 1955 și 1956 activa ca șef al Serviciului comercial la Oficiul de Control al Mărfurilor, unde în 1958 era director adjunct, după ce în 1956 fusese solicitat pentru pregătirea tratativelor economice cu Iugoslavia. Ulterior, în 1960-1963, era

[20] *Ibidem*, vol. 2, f. 86v. Datele din dosar sunt uneori confuze, neexistând o autobiografie a lui T. Aldea. Știm, de asemenea, că S.A.R.TA. a fuzionat, în 1937, cu L.A.R.E.S. (Liniile Aeriene Române Exploatate de Stat), Oficiul Franco-Român fiind probabil o societate afiliată acesteia.

inginer la Serviciul „Schimb de experiență” din Institutul de Documentație Tehnică. La 21 noiembrie 1958 Aldea a depus o cerere de plecare în Israel (împreună cu soția și soacra sa), cerere la care a renunțat în ianuarie 1962.

Un alt consilier economic pe lângă un oficiu diplomatic al R.P.R. din țările de „democrație populară”, din anii 1948-1952, a fost **Alexandru Costin**, șeful Agenției comerciale din Berlin, în perioada 1951-aprilie 1958. Născut la 19 iulie 1911, în localitatea Zăbalț (jud. Arad), nume inițial Alexandru Kohn (schimbat în august 1948), fiul lui Leopold și Helena, a absolvit în 1929 Școala Superioară de Comerț din Lipova, a fost funcționar la Banca de Credit din Timișoara, a efectuat muncă obligatorie în timpul războiului, devenind membru P.C.R. în mai 1945. În 1947 vine în București, ca director comercial al Fabricii „Dermata” din Cluj (cea mai mare fabrică de încălțăminte din România), iar între 1948-1951 a fost șef serviciu și director adjunct la Direcția Importului din M.C.E. După rechemarea de la Berlin a activat câteva luni în Direcția II Relații (Țări capitaliste) din M.C.E., apoi a fost director coordonator al I.S.C.E. Romănoexport (iulie 1958-1961). La 8 septembrie 1961 a fost exclus din P.M.R. pentru următoarele motive: înaintase la conducerea M.C.E. cerere pentru acordarea dispensei de studii, menținuse în postul de consilier la Romănoexport pe Alexandru Rado (arestat în noaptea de 8/9 iunie 1961, fost ilegalist închis în lagărul de la Vapniarka/Transnistria) și avusese relații cu „fugarul” Goldberger, fost subdirector general la Ministerul Poștelor și Telecomunicațiilor, rămas în Occident în 1957, pe când se afla într-o delegație la Berlin. După septembrie 1961, Al. Costin a fost șef serviciu la I.S.C.E. Cartimex, până la 13 februarie 1963, când a fost arestat și condamnat la 10 ani pentru subminarea economiei naționale. A fost eliberat din Penitenciarul Aiud, la 31 ianuarie 1969[21].

Prezentăm mai jos șefi de Agenții economice din țările capitaliste, numiți pe parcursul anilor 1948-1952, precum: Sorin Firu la Paris, Jacques Berman și Vasile Dinu la Londra, Marcel Gerard la Roma, Iosif Petroianu la Viena, Iacob Măgură la Berna, Iosif Hîncu la Buenos Aires.

Sorin Firu s-a născut la 4/17 martie 1909, la Buzău, cu numele inițial Solomon Feldstein (schimbat în 1947), fiul lui Marcu și Rașela, a urmat studii la Școala Politehnică din București (1928-1930, 1939-1941), obținând diploma de inginer constructor în primăvara anului 1941, după

---

[21] Idem, fond Rețea, dosar nr. 48290. Vezi și Veronica Rozenberg, *Procesele economice ale funcționarilor evrei din comerțul exterior (1960-1964)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2018, p. 365.

ce, în anii ’30, lucrase la antrepriza ing. Emil Calmanovici. Stagiul militar l-a efectuat, în anii 1934 și 1935, la Școala Politehnică, obținând gradul de sublocotenent (r). Între 1941-mai 1946 a fost inginer („rechiziționat”) la C.F.R., subșef al Secției L.2 Întreținere (Gara de Nord). S. Firu a activat în mișcarea ilegalistă, în timpul războiului legătura sa de partid fiind Mirel Costea (șeful serviciului de informații al P.C.R., care s-a sinucis în iunie 1951), însă, a fost primit oficial în P.C.R. în septembrie 1944. În noiembrie 1947 a fost încadrat subinspector general la Direcția Generală a Controlului Economic (menționat ca șef al Biroului Industrial/Oficiului de Studii și Documentare din D.G.C.E.). La desființarea Controlului Economic, în octombrie 1948, a devenit secretar economic la Ministerul Comerțului Exterior (lucrând într-o secție pentru descoperirea comercianților care au depus bani în străinătate pentru import de mărfuri, neaduse, însă, în țară), în noiembrie-decembrie 1948 era în Polonia pentru încheierea unui acord comercial, iar în martie 1949 a fost trimis consilier economic la Paris[22]. A condus Agenția economică din capitala Franței 6 ani (perioadă în care a avut și calitatea de ofițer de informații externe[23], iar

[22] De precizat că Legația R.P.R. din Paris a fost condusă oficial, în perioada 1949-1953, de către însărcinații cu afaceri *ad interim* Eugen Charap (1949-1951) și Alexandru Lăzăreanu (1951-1953). E. Charap, născut în 1910, în Gheorghieni, fiul lui Iuliu și Rozalia (decedați la Auschwitz), doctor în medicină la Praga, în 1934; a fost angajat ca secretar II în M.A.E. la 29 noiembrie 1947, în iunie 1948 era deja consilier, fiind transferat din M.A.E. în iulie 1963, în acea etapă de schimbări de personal ce a avut loc în minister, în anii 1961-1963. Era frate cu Adalbert Charap/Harap (n. 1912, la Budapesta, doctor în drept la Cluj, în 1934, deportat în 1944 la Auschwitz și Majdanek, luptător într-un detașament de șoc în timpul insurecției din Varșovia din 1 august – 1 octombrie 1944), numit în mai 1948 secretar general la Ministerul Industriei (vezi și A.M.A.E., fond Dosare personale, dosar nr. H.75). Al. Lăzăreanu era născut în 1913 în București, fiul acad. Barbu Lăzăreanu, nume anterior Lazarovici, membru P.C.d.R. din 1934, în 1938-1939 a urmat studii de filologie la Londra, unde a fost corespondent al ziarului „Lumea românească”. Dintre funcțiile deținute menționăm: consilier de presă la Legația României din Washington (1946-decembrie 1948, rechemat în momentul când era declarat *persona non grata* de către Departamentul de Stat), ministru adjunct de Externe (1957-1961), ministru plenipotențiar/ambasador în Marea Britanie (1961-1966), directorul Direcției de Sinteză din M.A.E. (1966-1968), ambasador în Belgia (1968-1978). În iulie 1962, K.G.B. informa Securitatea română că serviciile secrete engleze studiau posibilitatea de a-l determina pe Lăzăreanu să rămână în Anglia (A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 235749, vol. 1, ff. 13-15).

[23] Idem, fond Informativ, dosar nr. 550960, ff. 41, 93. În acest dosar de urmărire informativă a lui S. Firu se precizează că a devenit cadru al S.S.I. în 1949, din 1951

în septembrie 1955 a fost numit director general cu delegaţie al Oficiului Naţional de Turism „Carpaţi”[24] până în mai 1957. Din iunie 1957 a fost director adjunct la I.S.C.E. Tehnoimport. De precizat că soţia sa, Rebeca/Rica (născută Brill), absolvise Facultatea de Ştiinţe Fizico-Chimice din Bucureşti (1933), a activat la Agenţia economică din Paris, fiind, după 1955, şefă de birou (pentru spaţiul Franţa, Italia, Belgia) în cadrul Ministerului Comerţului Exterior, apoi înlăturată din minister la 1 august 1958. O notă a Securităţii (D.G.S.P.) din 1 septembrie 1950 semnala că S. Firu se afla în relaţii apropiate în ţară cu foşti luptători în Rezistenţa franceză, precum: Victor Ionescu (director al Secretariatului M.C.E. în acel an, apoi ministru adjunct şi ministru al Comerţului Exterior în 1963-1964, preşedinte al Camerei de Comerţ în 1965-1971), Ernest Novac (director Direcţia Relaţii II în M.C.E.) sau Titus Pătrângenaru (născut în 1912, doctor în drept, în martie 1949 era şef al Serviciului Studii, Documentare şi Propagandă din M.C.E., exclus din P.M.R. în iunie 1950, pe când era directorul unei Şcoli din M.C.E.; soţia sa, Stela Sechter, era în 1951 şefa Protocolului din M.C.E.). O altă notă, din 5 iunie 1952, a sursei „Lulu” (deducem că avea o funcţie în M.C.E.), menţionează o situaţie a Agenţiilor economice din Occident, la sfârşitul guvernului P. Groza: „Avem dificultăţi cu reprezentanţii ţării noastre din ţările capitaliste. Avem

---

fiind ofiţer de Securitate în cadrul Direcţiei I – Informaţii externe a D.G.S.S., până în 1956, Securitatea fiind nemulţumită de el în activitatea de supraveghere a turiştilor. Totuşi, în mai-iunie 1957 este menţionat în continuare (între perioadele când era director O.N.T. şi la Tehnoimport) cu o scurtă activitate în M.A.I., fiind trecut apoi în rezervă (*ibidem*, f. 159). În dosarul de urmărire informativă a lui Vasile Dinu (şeful Agenţiei Economice a R.P.R. la Londra, la începutul anilor ‘50) există o notă informativă din 11 noiembrie 1952, relevantă pentru a observa influenţa lui S. Firu în epocă, având în vedere şi statutul său de ofiţer D.I.E.: „În discuţiile cu tov. Dinu, acesta mi-a spus: «Tov. Firu de la Paris are pe cineva care îl susţine» (...) În discuţiile pe care tov. Firu le are cu tov. Bârlădeanu, tov. Dinu susţine că tov. Firu impune punctul său de vedere tov. ministru şi că acesta din urmă nu face decât ce-i spune tov. Firu. Din aceste cauze, tov. Dinu se teme de tov. Firu şi a căutat să mi-l prezinte ca pe un om periculos (...) legătura tov. Firu cu Serviciul [fostul S.S.I., la data aceea Direcţia de Informaţii externe din cadrul D.G.S.S. – n.n.] (...) se discută şi în rândurile directorilor de la Comerţul Exterior” (idem, dosar nr. 415704, f. 43).

[24] O.N.T., desfiinţat în 1948, fusese reînfiinţat atunci, prin H.C.M. nr. 1781 din 18 august 1955, ca o întreprindere în subordinea M.C.E., până în 1959, apoi sub tutela Uniunii de Cultură Fizică şi Sport (U.C.F.S.), iar, prin înfiinţarea Ministerului Turismului, în decembrie 1970, a fost preluat de acesta.

agenții în Elveția – tov. Măgură, în Franța pe tov. Firu, în Anglia pe Dinu și în Austria pe tovarășul Steinheim. Cu Anglia avem puțin și tov. Dinu rezolvă problemele noastre. Tov. Măgură multă vreme a fost singurul delegat al țării noastre, care a depus o muncă rodnică. Este, însă, singur acolo și nu poate să facă față. După părerea noastră, sarcinile pe care le are de la Întreprinderile noastre îl depășesc. Are de contractat în condiții foarte grele și complicate, în valori foarte mari, manipulând fonduri importante și nu poate să urmărească operațiunile așa cum trebuie. Spre a-i ușura munca, Ministerul a hotărât să fie ajutat de tov. Firu și Sternheim . Cel din urmă a dat rezultate slabe pentru noi, iar cu tov. Firu avem anumite observațiuni. (...) La toate operațiunile încheiate prin tov. Firu ne obligă să plătim comisioane ridicate firmelor „Ocimex"și altele sub diferite titluri de prestații. (...) Noi ne-am înțeles cu „Ocimex" prin corespondență să-i acordăm 1% dolari comision la comenzi mari, iar tov. Firu prevede 2%. Este cu totul neobișnuit, prin aceasta dăm comision de peste 50.000 dolari în plus (...)"[25].

Vasile Dinu s-a născut la 12 ianuarie 1909, în Borsec, cu numele inițial Benjamin Eisig, fiul lui Iacob și Berta. Potrivit unei note[26] a M.C.E. din dosarul său de Securitate, a absolvit liceul la Budapesta, a urmat apoi Politehnica din Berlin, întorcându-se în țară pentru efectuarea stagiului militar. În anii 1932-1934 a lucrat la Întreprinderea de Exploatări forestiere din Sf. Gheorghe (proprietar fiind cumnatul său, Alexandru Polak), apoi s-a ocupat de administrarea întreprinderilor părintești și de alte afaceri. De menționat că părinții săi aveau un mare magazin universal în Borsec, o fabrică de cherestea, erau coproprietari la o fabrică de sticlă, aveau și un depozit de benzină, un garaj cu atelier mecanic, două mașini de transportat vizitatori de la Gara Toplița la Borsec și 50 de hectare de pădure. În 1937, când acele afaceri începeau să nu mai fie rentabile, V. Dinu a plecat la Timișoara, unde s-a angajat la Întreprinderea metalurgică Frații Friedrich S.A. (unde coproprietar era un prieten al său), activând

acolo în toată perioada antonesciană, până în 1944, când întreprinderea a fost distrusă cu ocazia unui bombardament. A obținut în anii războiului carnet de scutire de la munca obligatorie (ce trebuia prestată de către evrei). După 1944 a devenit director tehnic al Fabricii de motoare electrice „Britania", în 1945 s-a înscris în P.C.R., în 1947 era administrator delegat la

[25] Idem, dosar nr. 550960, ff. 50-51.
[26] Idem, dosar nr. 415704, ff. 18-23.

Întreprinderea „Dermata”, în 1948 era cunoscut ca director la Oficiul Industrial de Pielărie, apoi director adjunct la Centrala Pielăriei, pentru ca din 1949 să activeze în M.C.E., în calitate de consilier la I.S.C.E. „Mașinimport”. După o scurtă perioadă (nota nu menționează acești ani de după 1949), este trimis în calitate de consilier la Agenția economică din Budapesta și, după ce îl instalează, la începutul lui 1952, ca succesor în Ungaria pe consilierul economic Petre Lazăr (nume inițial Lederer)[27], va deveni șeful Agenției economice a R.P.R. din Londra (1952-1954). Rechemat, pleacă după scurt timp la un alt post, ca șef al Agenției economice din Cairo, în perioada septembrie 1954-iulie 1958. În octombrie 1958 a fost exclus din M.C.E., dar și din partid, pentru acuzații privind subminarea economiei naționale[28] (era vorba, în principal, de chestiunea acordării unui comision de 1% din valoarea contractelor obținute de I.S.C.E. Petrolexport către Ahmed Yussef El Guindi, director al „African Union Trading for Import-Export”, ce servea ca intermediar pe piața egipteană. Vasile Dinu a declarat că și U.R.S.S. apelase la același cetățean, însă M.C.E. considera că nu mai era necesară acea intermediere din 1956). În 1962 era tehnician la Întreprinderea „Automatica” din București, când șeful Direcției a VIII-a a Securității, col. Fr. Butyka, comunica, la 14 mai 1962, Direcției a II-a că, „în baza materialelor existente, considerăm că nu se poate trece la arestarea celui în cauză [Dinu Vasile, n.n.]”, propunând audierea sa ca martor în ancheta asupra foștilor responsabili din comerțul exterior, Alexandru Rado și Adalbert Rosinger. La 26 decembrie 1962 acțiunea de verificare a lui V. Dinu se încheia fără confirmarea

---

[27] *Ibidem*, f. 31.

[28] În amintirile sale, Adalbert Rosinger reflecta: „criteriul selecției naturale pentru funcțiuni sau posturi de conducere, a fost treptat, treptat, abandonat și înspre anii 1955-1956 a apărut formula «compoziției naționale», care este de fapt o variantă modernă a vechii și cunoscutei formule rasiste *numerus clausus*. (...) În august sau septembrie 1958, în cursul unei singure plenare, în cadrul Ministerului Comerțului Exterior zeci de directori, consilieri și funcționari evrei au fost licențiați din posturile lor. (...) În anul 1958, anul plenarelor sinistre, rasismul roșu s-a dezlănțuit din plin. Semnalul de pornire a fost dat de Hrușciov (...). Acesta a ținut un discurs, în care a dezvoltat că evenimentele sângeroase din 1956, adică revoluția maselor populare din Ungaria, își găsește explicația prin faptul că, compoziția națională a organelor superioare de partid și de stat în Ungaria, a lezat sentimentele de mândrie națională a poporului” (Adalbert Rosinger, *Spicuiri din primii mei ani de activitate ilegală în perioada interbelică*, în „Revista de istorie a evreilor din România”, serie nouă, nr. 3, 2018, p. 352).

suspiciunilor de sabotaj, însă, acesta era menținut în evidența „elementelor dușmănoase”[29].

Marcel Gerard, născut în 1902, în București, fiul lui Nathan (fost subdirector la Banca Marmorosch, Blank &Co. în anii ‘20) și Ernestina Gerard, cu studii de Chimie industrială la Bruxelles (1921-1924). A fost practicant la Banca Blank din București în anii 1924 și 1925, în 1929 lucra în Viena, iar în perioada 1929-1941 era funcționar la Societatea de asigurări Adriatica. În 1926 încheiase stagiul militar cu gradul de sublocotenent (r). A devenit membru P.C.R. în martie 1945, fiind secretarul Uniunii Patrioților în 1945, activând la C.A.S.B.I., apoi ca șef al Oficiului de Studii și Documentare (O.S.D.) din cadrul Consiliului Economic Superior (aprilie 1946-mai 1947) și de la Controlul Economic (mai 1947-august 1948). A fost consilier economic pe lângă Legația R.P.R. din Roma (februarie-iulie 1949). Retras surprinzător de la post și exclus din P.M.R. în 1949, pentru „lipsă de vigilență” în străinătate (vezi cazul C. Abramovici). În anii 1950-1956 este menționat ca șef serviciu la I.C.E. Prodexport. O notă a Direcției a IV-a a M.A.I., din 22 octombrie 1954, semnala că Marcel Gerard a fost, până în 1948, subdirector al Serviciului Special de Informații, având numele conspirativ „Grecu”[30]. Soția acestuia, Adina Feldman, era în 1950 directoarea Școlii centrale a A.R.L.U.S. și asistentă la catedra de marxism a Institutului Politehnic din București.

Iosif Petroianu, născut în 1905, în Bârlad, fiul lui Moise și Fany, nume inițial Goldstein (schimbat în 1934), a absolvit Școala Politehnică din București (1923-1928), ca inginer electromecanic. Era căsătorit cu Eva Spatzierer, fiică de negustor din Brăila. În perioada studenției a efectuat stagiul militar, devenind sublocotenent (r) de artilerie și a avut legături cu frații Zaharescu[31], aflați în închisoarea Jilava, împreună cu Boris Ștefanov, secretar general al P.C.dR. între 1934-1940. În 1930-1945 Petroianu a fost inginer la C.F.R., inclusiv în perioada războiului. Din 1938 a colectat pentru Ajutorul Roșu (fiind în legătură cu Radu Mănescu, Ionel Munteanu ș.a.), dar a devenit membru de partid din 1945. Între 1945-1947 a fost

---

[29] A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 415704, f. 202.

[30] Idem, fond Rețea, dosar nr. 20489, f. 15.

[31] Barbu Zaharescu (născut în 1906, în Bârlad, nume inițial Bernard Zuckerman) a fost directorul Editurii P.M.R. (1948-1955) și șef al catedrei de economie politică la Universitatea București, rector al Institutului „Maxim Gorki”, membru al C.C. al P.C.R. (1955-1974), ambasador în Argentina, Turcia, China și R.D. Vietnam (1955-1961). Autor al primului manual românesc de economie politică în noul regim (1945).

subdirector general la R.A.T.A. După o revenire la C.F.R., la 20 iunie 1948 era trimis ca delegat al I.S.C.E. Românoexport la Viena, iar, la începutul lui 1949, lucra ca reprezentant al I.C.E. Metalimport la Budapesta (așa cum rezultă dintr-o notă a lui Philipp Ernest – atunci secretar economic al R.P.R. în Ungaria, la sfârșitul anilor '50 activând alături de viitorul general Pacepa la Agenția Economică din Frankfurt). În 1950-1952 era consilier economic pe lângă Reprezentanța politică a R.P.R. la Viena[32], iar în 1952 a devenit director general la Oficiul de Control al Mărfurilor (O.C.M.), fiind transferat în 1958 la I.C.E. Mașinimport. În 1963 era suspectat de subminarea economiei naționale și avea relații cu O. Zimbrea, singurul director evreu rămas în M.C.E.[33].

Jacques Berman s-a născut la 18 ianuarie 1900, în București, fiul lui Moritz și Ernestina, absolvent al Școlii Superioare Tehnice din Graz (Austria), de profesie inginer constructor. În anii 1924 și 1925 a lucrat ca inginer proiectant la Direcția generală Construcții Căi Ferate, apoi, până în 1940, a fost inginer șef la Întreprinderea de construcții „Emil Prager". În anii 1940-1944 a fost profesor la Școala tehnică evreiască, abia în februarie 1943 a fost confirmat membru P.C.dR., din motive conspirative (din 1939 fiind coresponsabil al Comisiei Centrale Financiare a P.C.dR.), activând, în anii 1944-1948, în cadrul C.C. al P.C.R. (din vara lui 1947 fiind șef adjunct al Secției Financiar-Administrative), iar din vara lui 1948 și până în septembrie 1949 a avut calitatea de prim-

[32] Idem, fond Informativ, dosar nr. 530335, vol. 1, ff. 31-33, 311. La Viena, Petroianu lucra în 1950 și cu Andrei Csendes (n. 1909, Timișoara, scutit de muncă obligatorie în 1943 alături de socrul său, fabricantul de textile Eugen Dornhelm – bunicul lui Ioan Holender, longevivul director al Operei de Stat din Viena; îl descrie în amintirile sale pe Andrei Csendes), care în 1951-1958 era director adjunct la I.C.E. Prodexport. Condamnat în 1961 la 20 de ani muncă silnică pentru subminarea economiei naționale, a decedat în 1964, în închisoarea Văcărești (idem, fond S.I.E., dosar nr. 8246; Veronica Rozenberg, *op. cit.*, p. 355; Getta Neumann, *Pe urmele Timișoarei evreiești*, Timișoara, Editura Brumar, 2019, pp. 114-116).

[33] Șeful Corpului de Control al ministrului Comerțului Exterior, B. Caranicolov, propunea, la 6 martie 1963, „retrogradarea din funcție a tov. Zimbrea Octavian [șeful Direcției Import II, n.n.] și Iosif Petroianu și trimiterea lor în munca de jos" (A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 530335, vol. 1, f. 236). În toamna lui 1965 Petroianu era încă director adjunct la I.C.E. Mașinimport.

consilier economic pe lângă Legația R.P.R. din Londra[34]. În 1950 a fost numit inginer-șef la proiectul „Casa Scânteii” (unde a organizat șantierul și primele lucrări), apoi a fost adus în Ministerul Construcțiilor, ca director al fabricilor de materiale de construcții, în noiembrie 1950 era numit redactor-șef la Editura Tehnică, unde a lucrat până în 1952, când a fost numit șef secție la Comitetul de Stat pentru Construcții. La 15 octombrie 1952 a fost arestat și condamnat la 10 ani închisoare pentru acuzația de spionaj în favoarea Marii Britanii (în cadrul procesului Pătrășcanu). J. Berman, despre care s-a spus că a fost singurul acuzat care nu și-a retras declarațiile în timpul procesului[35], a afirmat că îl întâlnise o singură dată pe L. Pătrășcanu, iar cu Remus Koffler (șeful Comisiei Financiare a P.C.dR. în anii războiului, executat în 1954 împreună cu Pătrășcanu) avusese doar raporturi profesionale. În 1957 a fost grațiat, fixându-i-se domiciliu obligatoriu în regiunea Hunedoara, prelungit în 1960 cu încă doi ani. După eliberarea din închisoare s-a angajat ca inginer-

[34] Ca fapt divers, prezentăm o propunere din vara lui 1948 (trimisă serviciului secret român printr-un intermediar) a cunoscutului om de afaceri, ing. Barbu Ionescu (născut în 1885, ca Moritz Leibovici), ce-l finanțase pe viitorul rege Carol al II-lea în exilul autoimpus, iar, în anii războiului, se aflase în țară, în relații și cu celebrul agent *Abwehr*, A. Tester, sau cu consilierul von Ritgen, de la Legația germană: „Soc. *Agromex*, după ce recapătă fabricile și începe să producă, să înființeze societatea engleză la Londra (...) Acțiunile societății engleze urmau să fie deținute prin act de transfer de Serviciul dvs. secret, care urma să aibă în Soc. de la Londra 3-5 elemente de încredere, care urmau să colaboreze cu mine, să-mi supravegheze și să organizeze serviciul de informații pentru țară. Eu trebuia să introduc în cercurile financiare, economice, industriale, sportive, unde aveam legături bune făcute în cei 25 ani, cât am trăit acolo. Deci agenții dvs. erau camuflați perfect, aveau fondurile necesare provenite de la beneficiile Societății din Londra, pentru a putea activa cu succes și de folos imens guvernului, fără nici o cheltuială pentru guvern”. Proiectul a fost aprobat de S.S.I., dar B. Ionescu avea să fie arestat la 1 decembrie 1948 (idem, fond Penal, dosar nr. 10607, f. 88). Menționăm și că, în vara anului 1949, un personaj important în relația de intermediere dintre M.C.E. (I.C.E. Metalimport) și diverse uzine din Marea Britanie, dar și din S.U.A., era Sacha Roman (Isac Silberman, n. 1885), ca acționar important și președinte al Consiliului de Administrație al Societății „Distribco” din București (administrator unic și acționar majoritar era Alfred Goldstein). Avocatul S. Roman, nepot al filologului dr. Moses Gaster, a fost secretar din 1914 al lui N. Titulescu, consilier tehnic al Legației britanice din București, după 1924, membru în 40 de consilii de administrație (idem, fond Informativ, dosar nr. 552863, vol. 1, ff. 7, 26, 93, 146).

[35] Robert Levy, *Gloria și decăderea Anei Pauker*, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 125.

șef construcții la Trustul Aurului din orașul Brad, în 1963 transferându-se în București, ca inginer proiectant la Întreprinderea de Construcții-Montaje București (I.C.M.B.). În ianuarie 1969 obținea viza de plecare definitivă în S.U.A.[36], împreună cu soția și tatăl acesteia, în vârstă de 90 de ani.

Iacob Măgură s-a născut la 6 noiembrie 1899, în Moineşti, jud. Bacău, nume anterior Iancu Leibovici, fiul lui Smil și Rebeca, absolvent de liceu (Iași și Cernăuţi), comerciant, căsătorit cu Aurora Grünberg (licențiată în Drept), tatăl prezentatoarei TV din anii ’60, Ioana Măgură-Bernard (rămasă ilegal în Israel, în 1969, căsătorită apoi cu Noël Bernard, fost director al departamentului românesc al postului de radio „Europa Liberă”*)*. Membru P.C.R. din 1946. Din activitatea sa notăm că, după ce lucrase la firma The Central Agency Ltd., în anii 1922-1924, în 1926 înființa o Cooperativă de Credit în Moineşti, în 1937-1944 activa în Bucureşti (patron al Cinematografului „Nisa”, apoi, *de facto*, al Depozitului de textile „Jules Cazaban”, acționar la S.T.B.), ulterior lichidând afacerile și activând în Apărarea Patriotică. Transferat în 1948 în Ministerul Comerţului Exterior, era trimis în vara aceluiași an consilier la Agenţia economică din Londra, reîntors în ţară în februarie 1949 (ca indezirabil pentru guvernul britanic[37], reacție formală pentru expulzarea a doi diplomați englezi de către guvernul de la București) și numit şef serviciu la Direcţia Acorduri cu Străinătatea, pentru ca între iulie 1950-1953 să fie șeful Agenţiei economice

[36] A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 528841, vol. 2, f. 4.

[37] Împreună cu Măgură a fost declarată *persona non grata* și diplomatul Eugen Balaș (Egon Balazs, nume iniţial Blatt, născut în 1922, în Cluj), care a ocupat, la revenirea în ţară, între 1949-1952, funcţia de director al Direcţiei Afacerilor Economice din M.A.E. A fost destituit la 7 aprilie 1952, în contextul acuzațiilor de „deviere de dreapta”, Melita Apostol (născută Scharf, șefa Secției Cadrelor de partid din Exterior) considerând că era un „element necorespunzător și de neîncredere pentru funcția și instituția de mai sus”, încercând să afle lucruri care nu intrau în atribuțiile sectorului său de muncă. La 12 august 1952 a fost arestat, fiind eliberat în 1954. Este persoana care a reprezentat legătura dintre procesul Pătrășcanu (prin Jacques Berman) și căderea grupului Ana Pauker (Egon Balas, *Voința de libertate. O călătorie primejdioasă prin fascism și comunism*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2001, pp. 286-290; A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. – Relații Externe, dosar nr. 21/1952). În 1966, E. Balaș a emigrat, devenind în 1967 profesor de matematici aplicate în cadrul Universității *Carnegie Mellon* din Pittsburgh.

din Berna (consilier economic la Legaţia din Elveţia)[38]. Aici, înainte de plecare, i s-a făcut un instructaj de câteva zile, fiind recrutat de S.S.I. Într-

[38] I. Măgură venea în Elveţia după un proces cu mare publicitate, demarat în iunie 1949, intentat lui **Solvan Viţianu** (născut în 1906, în Galaţi, ca Solomon Vitzmann, fiul lui Idel şi Zlota). În februarie 1947, Viţianu a venit în Elveția ca membru al unei delegaţii comerciale şi a rămas ca reprezentant al Societăţii „Sincomin". La 15 iunie 1948 Guvernul român a anunţat Legaţia R.P.R. că Solvan Viţianu a fost numit consilier economic, aceasta anunţând Consiliul Federal Elveţian de numirea respectivă (18 iunie 1948), cerând acordarea *exequatur*-ului. Consiliul Federal nu a răspuns, iar, la 13 iulie 1948, S. Viţianu şi soţia sa, Renée Almuly, au fost arestaţi. La 12 august 1948, soţia sa a fost eliberată (activând ulterior la cabinetul Anei Pauker la M.A.E.), iar el, acuzat și de spionaj, a rămas în arest până spre sfârșitul anului 1949. În 1950 era director al Direcției a II-a, în 1952 era directorul Cadrelor la M.C.E., ulterior, consilier economic în China (unde se pare că l-a înlocuit pe Petre Antim, fost consilier economic la Varșovia, apoi director M.C.E.). În decembrie 1967, pe când era tehnician, Saltiel Alejandro (mexican originar din România) era preocupat să-l scoată pe Vițianu din țară (A.C.N.S.A.S., fond S.I.E., dosar nr. 6642, ff. 8, 54). În 1978 știm că domicilia în București. Vițianu n-ar fi fost numit consilier economic la Berna, dacă s-ar fi ținut cont de propunerea ministrului plenipotențiar al României în Elveția, Gaston Boeuve (Șerban Voinea, vechi membru P.S.D.), rămas, în februarie 1948, în Occident. La 6 ianuarie 1948, acesta îi propunea lui Gh. Gheorghiu-Dej numirea la Agenția economică din Berna a deputatului B.P.D. și vechi membru P.S.D., Leopold Filderman („excelent economist și jurist"; avocat până în 1961, când a emigrat în Franța), care, în 1946, devenise secretar general la Departamentul Industriei de Stat din Ministerul Industriei și Comerțului. De asemenea, până în februarie 1948, consilier de legătură al României la O.N.U.-Geneva a fost Alfred Androniu (n. 1897, fiul lui Martin și al Rașelei, născută Goldstein, căsătorit cu Hildegard, fiica lui Leopold Flavian și a Rozaliei, recăsătorită cu Constantin Xeni-Zender, fost ministru al României interbelice). Cu studii de Drept la Paris, Androniu fusese avocatul Legației S.U.A. din București și al unor reprezentanțe precum „Standard Oil" sau „Wagons-Lits". La 13 august 1941 a părăsit țara cu un avion, stabilindu-se la Lausanne. O notă din 4 septembrie 1946 (parvenită de la I. Chișinevschi la Secretarul general al Guvernului) semnala că acesta a desfășurat „o viguroasă campanie de presă în Elveția (...) pentru susținerea regimului și a problemelor românești (...). A utilizat relațiile sale din străinătate în favoarea Țării, a stabilit relații cu U.N.R.R.A. [United Nations Relief and Rehabilitation Administration, n.n.] pentru obținerea asistenței (...) pentru România", propunându-se încadrarea acestuia în Corpul diplomatic (idem, fond Informativ, dosar nr. 554593, ff. 101-110). În relațiile comerciale româno-elvețiene activa în 1945-1947 și Max Edelstein (n. 1896, Iași, secretar al lui Lev Troțki în 1917-1918), cofondatorul *OFINA* din Zürich, societate *pentru dezvoltarea exportului în Est*.

o „Notă privitoare la colaboratorul nostru de la Berna” (15 aprilie 1951) se menţiona că acesta avea următoarele obiective: studierea topografiei Legaţiei din punct de vedere al Securităţii; analizarea muncii şi comportării celorlalţi membri (inclusiv a funcţionarilor străini) ai legaţiei; studierea oamenilor cu care venea în contact și semnalarea acelora care puteau prezenta interes (note şi fişe); reţinerea oricăror discuţii cu o semnificaţie deosebită; sesizarea elementelor româneşti aflate în Elveţia şi trimiterea presei editate de „fugarii” români, alte publicaţii ostile R.P.R. etc. În aprilie 1951 considera că nu era indicat pentru a lua legătura cu agenţii ilegali, având o slabă memorie vizuală și fiind foarte ocupat cu Agenţia economică (conform propriilor afirmaţii). Existau parole la contactul cu curierul instructor și curierul tehnic (exemplu pentru curier tehnic: „– Ioana vă trimite multe salutări. – Da? Eu n-am nici o vină.”/pentru instructor schimbând numele: Aurora[39]. Cifrul folosit pentru materialul trimis prin curier se schimba în fiecare zi. Se menţiona că acesta a săvârşit şi greşeli. O notă informativă din iulie 1953 preciza că „se spune despre dânsul că a trebuit să fugă în grabă din Berna, deoarece din cauza unor greşeli în combinaţiile comerciale de acolo a dat posibilitatea de a fi urmărit de autorităţile elveţiene”, urmând să fie arestat[40]. Cauzele erau cunoscute de Alexandru Bârlădeanu şi Marcel Popescu[41], ministrul,

---

[39] Idem, fond S.I.E., dosar nr. 8416, f. 30.

[40] Istoricul și diplomatul Al. Popescu îl citează pe René A. de Flers, „care a lucrat la secția de cercetări a redacției românești a postului de radio „Europa Liberă”*:* „Celălalt, Jakob Măgură (Carmel, pe numele lui adevărat), fusese kaghebist și șef al Centralei de spionaj economic a României în Europa Occidentală, cu centrul la Berna. Prin 1950 a fost rechemat în țară” (Alexandru Popescu, *Agenții mărturisiți. Diplomații și spionajul. O istorie universală*, Târgoviște, Editura „Cetatea de Scaun”, 2008, p. 279). După rechemarea lui Măgură, în 1953, de la Berna, conducerea Agenției a fost asigurată de Huna Bogdan (vezi nota 53).

[41] Născut în 1919, absolvent al Facultăţii de Drept, în 1941 și 1942 a lucrat la Institutul de Statistică. La 25 august 1944 a fost luat prizonier de către sovietici, ca plutonier adjutant (revenit în țară, în 1945, cu Divizia „Horea, Cloşca şi Crişan”), a fost şef de cabinet la Preşedinţia Consiliului de Miniștri (septembrie 1945-1947), perioadă în care a efectuat diferite misiuni în străinătate, maior adjutant al ministrului Apărării, E. Bodnăraș (1947-1949), în noiembrie 1949 fiind încadrat la M.C.E. (director adjunct la Direcţia Exportului). La 10 martie 1952 era director al Direcţiei Relaţiilor economice cu U.R.S.S., fiind propus, apoi numit, ministru adjunct al M.C.E. Se considera că în 1946-1948 „nu avea încă dezvoltat simţul de ură împotriva duşmanului de clasă” (A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secţia Cancelarie/Anexe, dosar nr. 197/1952). În 1954-1959 a fost ministru al Comerţului

respectiv ministrul adjunct al Comerţului Exterior. Într-o notă din 1955 se preciza că, în calitate de director M.C.E., nu se preocupa „de ridicarea cadrelor tinere cu un fond sănătos, având adânci reminiscenţe ale educaţiei burgheze", iar într-o notă din 1968 se sublinia că, într-un dosar, apărea ca fiind urmărit de Interpol. În perioada 20 ianuarie-12 noiembrie 1956 a fost urmărit prin dosar de verificare. Se menționa că fratele său, Solomon Leibovici, fost proprietar al unei rafinării și al unei fabrici de produse petrolifere, emigrase în Israel în 1951; deși cotizase la Ajutorul Roşu din anul 1926 (îndeosebi din 1940), în casa lui au fost arestaţi o cumnată şi alţi ilegalişti P.C.dR., fără ca el să aibă de suferit; tatăl său fusese liberal și proprietarul unui mare magazin din Moinești (în contact cu delegaţii veniţi din Bucureşti, de exemplu cu M. Cancicov), iar în 1919-1922 s-a aflat în relaţii bune cu socialiştii Ion Flueraş, Ilie Moscovici, numiți „trădători ai clasei muncitoare". Se dorea să se stabilească natura relaţiilor dintre I. Măgură și Mauriciu Flachs, reprezentantul companiei elveţiene Sulzer la București[42], suspectat ca agent de spionaj. În 1958 era consilier la I.C.E. Românoexport. A decedat la București, în 1966.

Iosif Hîncu s-a născut la 5 aprilie 1897, în com. Pueşti, jud. Vaslui, nume anterior Haim Iosef Haimovici, fiul lui Snaer și Arta, absolvent a 7 clase elementare, contabil. A cotizat la Ajutorul Roșu din 1926/1928, membru P.C.R. fiind din 1945. Cunoscător al unor limbi străine (franceză, spaniolă, germană și engleză). În 1921 lucra la Banca Marmorosch, Blank &Co., apoi la Fabrica de pielărie „Marcus" (1921-1941), în 1947 fiind director la Fabrica de pielărie „Karres". În noiembrie 1947 a fost trimis de Ministerul Comerţului în Argentina, pentru recepţia unor mărfuri. Întors în țară în iulie 1948, în noiembrie-decembrie 1948 s-a aflat într-o misiune în Olanda, în calitate de consilier al M.C.E. În perioada martie 1949-iulie 1951 a condus Agenţia economică a

---

Exterior și al Comerţului, vicepreşedinte al Camerei de Comerţ din 1965. A fost căsătorit, până în 1958, cu Lica Gheorghiu, fata lui Gh. Gheorghiu-Dej.

[42] Până în 1950, I. Măgură a fost și delegat pe lângă reprezentanțele elvețiene Brown, Boveri& Co. (ing. Weissman) și Sulzer (Mauriciu Flacs) de la București, aceasta din urmă fiind, după naționalizarea din 1948, o delegație tehnică, fără capital. Succesorul său din acel an a fost Robert Rocca (n. 1906, Brăila, nume inițial Rosentzweig), șef de Serviciu (Austria-Elveția) în M.C.E., din septembrie 1949. Guvernul R.P.R. a decis sistarea activității acestor reprezentanțe la 31 decembrie 1952, respectiv 31 decembrie 1953.

R.P.R. din Argentina[43], apoi a fost director adjunct și director (pe spaţiul occidental) în Ministerul Comerţului Exterior (unde se afla în relații apropiate și cu Henrich Juster). În perioada august 1957-mai 1959 a condus Agenţia economică din S.U.A. De precizat că soţia sa, Geamila (farmacistă, în relații cu Ecaterina Chivu[44], colegă de facultate, șefa Direcției Cadre din M.A.E. în epoca Ana Pauker) nu mai plecase cu I. Hîncu la Buenos Aires după verificările din martie 1950, deoarece avea un frate cu studii în străinătate, exclus din P.M.R. în 1950[45], un altul emigrat

[43] A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 495077, ff. 91-92. Era secondat de Anton Albu, evreu, șef al Agenției în 1951-1955 (un anume Dumitru Albu era, în 1957, șeful Serviciului „Țări arabe" din M.C.E.). În 1947, Hîncu s-a deplasat în Argentina împreună cu Andrei Klein (n. 1911, Dej), cu studii politehnice în Germania și de Drept la Cluj, internat într-un lagăr din Ungaria în 1944, director general din 1946 al Fabricii „Dermata". În 1948 era director al Direcției Industriei Pielăriei din Ministerul Industriei și Comerțului, apoi director adjunct la I.C.E. Romȃnoexport până în 1952. Fratele soției sale, Zaharia Ioanițiu (Zoltan Iosepovici, n. 1905, Cluj), era considerat în 1947-1948 expert în textile, participant în delegații economice în Italia, Elveția, Moscova. În 1948 era directorul Direcției Industriei Textile din minister, iar, în 1949-1950, era director în Ministerul de Finanțe. Avea surori decedate în lagărul de la Auschwitz și în închisoare la Budapesta (idem, fond Informativ, dosar nr. 410685, ff. 1-3, 6).

[44] Ecaterina Chivu (n. Klein) dădea ca referință că fusese găzduită de soții Hîncu când era în pericol să fie arestată, în ilegalitate. O notă informativă din 8 noiembrie 1952 preciza despre I. Hîncu: „Îndeplinește funcția de director adjunct (...). A fost consilier în Argentina și a fost utilizat în foarte multe misiuni economice (Italia, Belgia, Suedia, Finlanda, Egipt). Se spune că e recomandat de tov. Tina Chivu, fostă directoare de Cadre la Ministerul de Externe. Fire retrasă, cu nivel politic scăzut" (idem, fond Rețea, dosar nr. 14343, ff. 8v, 9, 38). Acad. Alexandru Rosetti, directorul Fundației Regale pentru Literatură și Artă în 1933-1940, sublinia într-o autobiografie că fusese „ales în Parlamentul Frontului Renașterii Naționale [1939, n.n.] după o consfătuire cu tov. Tina (azi Chivu Stoica), în care fixasem programul minimal ce-l aveam de susținut în Parlament" (A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Cadre, dosar nr. R. 67).

[45] Ziaristul Dinu Moisescu (scutit de muncă obligatorie ca evreu în epoca Antonescu), director al Teatrului din Brașov, a fost deputat, din 1948, din partea Partidului Țărănesc Democrat – dr. N. Gh. Lupu. Un personaj important al acestui partid era, în 1948, Achille Șaraga (născut în 1882, la Iași, fiul lui Elias și Fany, cetățean român din 1916, din vechea familie de librari și editori (aveau editura din 1884), căreia Ioan Massoff îi dedicase o monografie în 1941, *Strădania a cinci generații: monografia familiei Șaraga* (București, Biblioteca Evreească), fiind și deputat în 1946-1948. A fost timp de 30 de ani, până în 1951, agent sindic la Bursa din București, editor peste 25 de ani al „Monitorului Industriei și

în Israel în 1951, iar el avea un frate și o soră emigrați în Israel, o soră stabilită la Stalingrad (s-a retras în 1941, cu trupele sovietice), unul fiind mort în pogromul din Polonia, două mătuși și un unchi în America (din 1911). La Buenos Aires, I. Hîncu întreținuse constant relații cu Gheorghe-Ernest Țari[46], atașat comercial al României în Argentina până în 1949, rămas în străinătate. După 1951 a urmat o perioadă în care s-a deplasat în exterior doar în țările comuniste. Într-o notă din 29 septembrie 1953 se menționa că se afla „sub influența culturii franceze burgheze și în general are concepție burgheză". În 1954 s-a încercat recrutarea sa de către Securitate, în calitate de gazdă casă conspirativă, dar a refuzat, fiind recrutat în 1957, din ordinul lui M. Gavriliuc, șeful Direcției de Informații Externe, fără a furniza vreun material până în mai 1958. În 1955 îl întâlnim purtând tratative comerciale în Turcia. În aprilie 1956 prospecta piața Canadei. În anii 1956 și 1957 este semnalat având contacte cu Edwin Segal (secretar II la Legația S.U.A. din București, suspectat de spionaj). De asemenea, Hîncu se afla în relații apropiate cu Titus Cristureanu[47], atunci

---

Finanțelor", viceprimar al Capitalei (1928-1933), fondator al Universității Populare din București, după 1945 vicepreședinte și fondator al Camerei de Comerț Româno-Americane, împreună cu Max Auschnitt (care a condus o delegație neoficială a guvernului Groza în S.U.A., în 1946, alături de N. Malaxa), Ionică Weiss și Marcel Kennedy (Braunstein). Arestat în 1952, în 1954 i se ridica domiciliul obligatoriu din Făurei, jud. Brăila (A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 65956).

[46] Născut în 1910, fiul colonelului de stat-major Nicolae Țari, doctor în drept și științe economice (Paris), a activat ca atașat comercial pe lângă Legația României din Argentina în 1938-1940 și după 1946 până la 1 august 1949, când a fost rechemat și înlocuit cu Iosif Hâncu, „care, fiind slab pregătit, nu poate urmări contractele în curs, în consecință licențierea lui Țari va avea loc după terminarea lucrărilor" (notă din 29 iunie 1949). O notă S.S.I. semnala în 1949 că Țari „are relații cu înalții funcționari ai guvernului, în urma cărui fapt a reușit să încheie unele acorduri economice". Era bogat, avea contacte cu foști atașați comerciali români, dar și cu Jerónimo Remorino (ministru de Externe din 1951), Sosa Molina (ministrul Apărării în 1945-1955), Alberto Teisaire (președintele Senatului) sau cu consilierul personal (Caritos) al lui Juan Peron, președintele Argentinei în anii 1946-1955 și 1973-1974. În timpul războiului, Țari a plecat un timp în Anglia (în contact cu Mișcarea Română Liberă a lui V. Tilea) și a fost considerat agent al americanilor în Argentina, cunoscut că a descoperit rețeaua dr. Richter. Mama lui, Alice Țari, era fiica Rașelei și a lui Ernest Marcovici, doctor în medicină (idem, fond S.I.E., dosar nr. 278, vol. 1, ff. 1-7, 16).

[47] Născut în 1904, în com. Ițcani, jud. Suceava, fiul lui Vasile și Paulina (născută Cazachevici), absolvent al Facultății de Drept, doctor în științe economice la

vicepreşedinte al Camerei de Comerţ a R.P.R. La 17 decembrie 1956 s-a deschis acţiune de verificare şi s-au instalat mijloace T.O. la domiciliu, stabilindu-se că soţii Hîncu „nu agreează regimul, au relaţii cu elemente burgheze care ponegresc realizările partidului”. Dosarul s-a închis în 1962, neconfirmându-se suspiciunile de spionaj în favoarea S.U.A.

În rândurile următoare vom prezenta, în completare, câțiva responsabili de la București ai comerțului exterior al României din anii 1948-1949, care au îndeplinit și o serie de misiuni economice temporare în străinătate: Carol Abramovici, directorul Direcției II Relații (țări

---

Londra, membru P.N.Ț.,consilier economic la Legaţia din Moscova (ianuarie 1939-august 1940), Istanbul (august 1940-aprilie 1942), ulterior scos din Ministerul Industriei și Comerțului (arestat în mai 1944), unde a devenit, după 6 martie 1945, director al Direcției Acordurilor cu Străinătatea; fost coleg de bancă la școală și prieten cu Emil Bodnăraș. Arestat între 15 aprilie 1948-5 februarie 1949, fiind suspect de spionaj în favoarea Marii Britanii; în perioada 1950-1954 a fost șef divizie financiară la Direcţia Generală a lucrărilor Canalului Dunăre-Marea Neagră, apoi inspector general la Ministerul Comerțului Interior. Menționat în anii 1956-1963 ca fiind vicepreședinte al Camerei de Comerţ a R.P.R. Profesor la efemerul Institut de Comerț Exterior (1952-1955, integrat apoi în viitoarea A.S.E.).Era căsătorit, din 1933, cu Ana Herman (idem, fond Rețea, dosar nr. 43911). La 7 ianuarie 1949, Cristureanu, din penitenciar, nota următoarele: „după 6 martie, când am fost eu directorul Acordurilor, un an întreg a trebuit să lupt cu Bejan și cu Solacolu ca să scot din funcțiile lor pe legionarii, colaboraționiștii și corupții G. Ghiață de la Stockholm, unde a stat 8 ani, pe Barbul de la Istanbul, pe Ghiță Ionescu, tot de la Istanbul, pe Radu Pleșa de la Vichy, pe Bianu de la Paris, pe Țari de la Buenos Aires, pe Helfant, pe Nenițescu, Dimitrescu și atâția alții care ne discreditau în străinătate și care fac parte din «rezistență». Au revenit în țară numai consilierii Floru, Bălăcescu și Berkovitz. Corpul tehnic al atașaților comerciali și al consilierilor economici era notoriu prin corupția sa (...) În afară de Mitescu, n-a reușit nici un atașat liberal nou numit să plece din țară” (idem, fond Penal, dosar nr. 7392, ff. 77-78). Referitor la **Henry Helfant** (n. 1892), menționat de T. Cristureanu, știm că era evreu sefard, licențiat în Științe comerciale la Universitatea din Anvers (Belgia), fiind numit (cu sprijinul prințului Anton Bibescu) de către Ministerul Industriei și Comerțului, la 1 aprilie 1930, atașat comercial al României la Madrid, pentru Spania, America de Sud și Centrală. În paralel, a îndeplinit și funcția de atașat de presă. La 1 august 1940 a fost concediat din motive rasiale. În timpul războiului a locuit la Santiago de Chile, revenind, apoi, pentru un timp, la Madrid, ulterior stabilindu-se în Republica Dominicană. Nu avem dovada „reactivării” sale în 1945-1946. La 5 aprilie 1946 România rupea relațiile diplomatice cu Spania lui Franco (*Diplomatul român Henry Helfant, un erou necunoscut al războiului civil din Spania*, https://www.facebook.com/arhivelediplomaticeMAE/posts/171299154239571).

capitaliste), rămas în Occident în timpul unei astfel de misiuni (subliniind și situația creată ministerului prin decizia sa), Gheorghe Savin, președintele Camerei de Comerț Exterior, Zoltan Gyali, secretar general al M.C.E., Iosif Lempel și Ștefan Lungu, directori ai Direcției Export. De asemenea, prezentăm, pe scurt, o întâlnire neoficială pentru stabilirea relațiilor comerciale dintre România și Israel.

Carol Abramovici s-a născut la 18 februarie 1914, la Botoșani, fiul lui Iacob și Ana, de religie mozaică, căsătorit cu Renée Schlesinger, absolvent al Politehnicii din Iași (1940), ca inginer chimist. După terminarea facultății a lucrat la întreprinderi din Botoșani și Iași, iar între 1942-23 august 1944 a fost în Dorohoi, delegat al Centralei Evreilor din România. Revenit apoi în București, activează în P.C.R. ca fost ilegalist, apoi la conducerea unor fabrici de coloranți chimici, fiind numit, în ianuarie 1945, director al Întreprinderii Romanil, iar, ulterior, este președinte al consiliului de administrație al societății Coloramil din București, dar și consilier, o perioadă, la firma Colarom din Brașov, foste întreprinderi aflate sub controlul I.G. Farbenindustrie, apoi, din 1945, preluate de C.A.S.B.I. În toamna lui 1947 a fost consilier în Ministerul Industriei, în ianuarie 1948 a fost numit director comercial la I.S.C.E. Romanoexport, iar din februarie 1949 era directorul Direcției II Relații (Țări capitaliste) din Ministerul Comerțului Exterior. La 3 noiembrie 1949, prin intervenția ministrului adjunct Gogu Rădulescu și a ministrului Al. Bârlădeanu, Carol Abramovici reușea să plece din țară, în calitate de șef al unei delegații comerciale cu misiune în Austria, Italia și Belgia (deși existau suspiciuni încă din 1948 asupra sa și se tergiversase acordarea vizei). După rezultate negative în Italia, delegația a continuat deplasarea în Belgia (cu excepția lui Gheorghe Rujan[48] și a lui Adalbert Rosinger, preluați la Roma, care s-au deplasat, apoi, într-o misiune economică în Egipt, Liban, Turcia). Abramovici s-a cazat la Hotel Metropol din Bruxelles și nu la Legația R.P.R. (condusă atunci de către fosta ilegalistă

[48] Născut în 1917, la Budapesta, fiul lui Adalbert și Elisabeta, a absolvit liceul în Oradea, iar în 1938 a deschis un magazin de drogherie la București. În 1941 a plecat la Budapesta, fiind apoi, potrivit legilor rasiale, trimis într-o tabără de muncă din Ungaria, apoi deportat într-un lagăr de muncă din Ucraina. În 1945, cu învoirea Partidului Comunist Ungar, a revenit în România. În 1949 era subdirector al I.C.E. Romanoexport, iar în 1952 era subdirector la I.C.E. Chimimport.

din lagărul de la Tg. Jiu, Rodica Barbu/Roza Leibovici[49]), motivând că avea unele întâlniri de realizat. La 13 decembrie 1949 Abramovici a părăsit delegația, fiind dat dispărut în scurt timp. O notă a S.S.I., din 27 decembrie 1949, motiva situația delicată de la Ministerul Comerțului Exterior, creată de trădarea lui C. Abramovici: „a) C.A. cunoaște toate necesitățile de import-export ale R.P.R., dat fiind că, deși el conducea Direcția Relațiilor II (relațiile cu țările imperialiste), era pus în cunoștință și i se cerea sfatul de către tov. ministru Gogu Rădulescu în toate problemele de la M.C.E. Astfel C.A. cunoștea în amănunt tratativele comerciale cu U.R.S.S., Cehoslovacia, Polonia, Ungaria etc.; b) C.A. avea la plecarea din țară asupra sa o procură în alb pentru a putea ridica în numele R.P.R. orice sumă din străinătate; c) La ultima sa plecare, C.A. a fost pus în cunoștință de toate legăturile de partid din străinătate, precum și despre toate societățile comerciale conduse de Partidele Comuniste din diferitele țări capitaliste. (...) C.A. a reușit să cunoască și anumite atribuțiuni speciale pe linia Serviciului, pe care le au unii din reprezentanții comerciali din străinătate (Firu și Petroianu) (...) Dat fiindcă el cunoaște operațiunile triunghiulare (operațiuni de cumpărare de mărfuri din zona dolarului prin intermediul altor firme din străinătate) care urmau a se efectua, aceste operațiuni vor fi toate anihilate de către americani. Acest rezultat a și ieșit la iveală acum, când Comisia M.C.E. a fost împiedicată să intre în zona Germaniei de Vest. În același timp firmele franceze (de Partid), care urmau să intermedieze aceste operațiuni triunghiulare cu Germania de Vest, sunt descoperite"[50].

---

[49] A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 459001; fond S.I.E., dosar nr. 5500. Agentă S.S.I. în Belgia, cu numele „Relu". A rămas ilegal în străinătate, în 1965, cu soțul său, fostul diplomat Jules Morel Barbu, stabilindu-se în Elveția.

[50] Idem, fond S.I.E., dosar nr. 722, ff. 24, 26. Chiar înainte de rămânerea lui Abramovici în Vest, S.S.I. înregistra o notă din 26 noiembrie 1949 (nesemnată, cu însemnarea marginală „sursa Lache", posibil a consilierului economic din Viena, I. Petroianu), ce prezenta o situație a agențiilor economice ale R.P.R. de la sfârșitul anilor '40: „La începutul lunii octombrie, U.S.I.A. (Administrația bunurilor sovietice din Austria) mi-a făcut cunoscut că dorește să încheie un acord clearing cu noi și mi-a prezentat două proiecte de acord și anume: un acord pentru schimburi de mărfuri și un acord de plăți. Acestea au fost trimise imediat de mine prin curier diplomatic confidențial tov. Abramovici. (...) Din discuțiile avute, am înțeles că el, ca director al Relațiilor II, nu a dat importanță acestei chestiuni, deși U.S.I.A. deține 1/3 din industria austriacă, în afară de faptul legăturilor speciale ce noi trebuie să le avem cu U.S.I.A. (...) În această privință țin să precizez că felul acesta de a face comerț prin echipe ce aleargă de 'colo 'colo nu

Se concluziona, în notă, că Abramovici sabotase, cu o metodă-tip, toate tratativele comerciale: „Astfel s-a întâmplat cu tratativele comerciale din 1948-1949 cu Italia (consilierul Grigore Livada, ing. Petri, Gerard, care toți au fost compromiși în acest fel), cu tratativele din 1949 din Franța (ing. Firu), cu tratativele din 1949 din Austria (ing. Petroianu), cu tratativele din 1949 din Belgia (Ghiali), cu anumite tratative din Anglia (Măgură) etc.”. Urmau să fie audiați de către anchetatorii acestui caz mai mulți responsabili, precum: Zoltan Gyali (consilier ministerial în M.C.E.), ing. Ernest-Nicolae Novac[51] (adjunctul lui Abramovici la M.C.E.), Osi Harmelin (șeful Serviciului Control din M.C.E.), inginer chimist care a publicat și versuri în anii ’30), ing. Mihail Petri (viitor ministru adjunct și ministru al Comerțului Exterior în 1957-1965), Grigore Livada de la C.S.P.(în 1946 era secretar general la Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării Armatei și Populației Civile, apoi consilier economic la Roma), ing. Sorin Firu (consilier economic la Paris), ing. Iosif Petroianu (consilier economic la Viena), ing. Octav Botnar[52] (de la Direcția Vămilor),

poate să dea rezultate sănătoase. (...) În loc să se consolideze agențiile noastre economice – care de fapt nici nu au căpătat măcar o formă concretă – se continuă cu sistemul echipelor volante. (...) Direcția Relații II nu există în fapt, adică nu se vede că împlinește rolul ce i-a fost dat, din cauza tov. Carol Abramovici” (*ibidem*, ff. 11-12). Abramovici fusese și informator al S.S.I. (L. Stupineanu) în 1945-1946.

[51] **Ernest-Nicolae Novac**, născut în 1915, în Bistrița-Năsăud, fiul lui Solomon și Malvina (decedați în lagărul de la Auschwitz), a absolvit Școala Politehnică din București (1934-1940), ca inginer chimist, lucrând apoi în orașul natal. Membru de partid din ilegalitate, activând și în Rezistența franceză (vezi mai sus), în anii 1946-1948 a fost activist la C.C. al P.C.R., apoi director adjunct la Centrala Industriei Chimice (1948-1949); în 1949 a fost director adjunct în Ministerul Comerțului Exterior, apoi director la I.C.E. Chimimport, unde se afla și în 1952. Soția sa, Charlotte, urmase Politehnica, în 1935-1940, fiind transferată de la Ministerul Energiei Electrice la C.S.P., în 1950, ca șef adjunct divizie. Membră P.C.dR. din 1936, a fost trimisă, în epoca Antonescu, în lagărul de la Tg. Jiu, apoi deportată la Vapniarka (idem, fond Informativ, dosar nr. 449821).

[52] **Octav Botnar**, născut în 1913, în Cernăuți, nume inițial Oswald Bundorf, fiul lui Adolf și Amalia, a urmat liceul în Cernăuți, până în 1929, când s-a angajat ca practicant la Fabrica de textile „Klein” din acel oraș. În 1932 a fost arestat și închis pentru activitate comunistă, după eliberare urmând stagiul militar până în 1937. În 1938 a reușit să plece la Paris, unde fratele său era medic. În 1939 s-a înrolat voluntar în armata franceză, fiind rănit și luat prizonier de către nemți, reușind, după scurt timp, să evadeze. În Franța a fost depanator radio și a activat în Rezistență. În 1946 a revenit în România cu soția sa (Raymonde Anonge), în 1947 a fost inspector general adjunct la Controlul Economic, fiind apoi trimis la

Alexandru Bogdan[53] (Secretariatul General al M.C.E.), Nicolae Ciorolu (fost ministru plenipotențiar în Italia, între 1948-1949, apoi ministru în

---

Agenția economică din Bruxelles, de unde a revenit, în 1948, în Centrala M.C.E. (D.R. II), o perioadă scurtă lucrând și la S.S.I. În 1949-1953 îl găsim inspector general la Direcția Vămilor, apoi la I.C.E. Fructexport, șef sector la O.C.M. (1954-1956) și director tehnic la I.C.E. Cartimex. La 26 aprilie 1960 a fost arestat și încarcerat, sub acuzația de subminare a economiei naționale. A fost eliberat la 29 iulie 1964 (idem, fond Informativ, dosar nr. 211278, vol. 1, ff. 37-39; vezi și Veronica Rozenberg, *op.cit.*, pp. 175-186). În dosarul lui O. Botnar există și o notă despre Ervin Bodnar, n. 1919, în Brașov, nume inițial Blum, inginer chimist, fost director în Ministerul Metalurgiei și Industriei Chimice (1949-1951), ulterior, prim-secretar economic la Agenția R.P.R. din Moscova, unde se afla și în 1955 (A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 211278, vol. 4, f. 333).

[53] **Alexandru Bogdan**, născut în 1914, în Bârlad, nume inițial Jack Lamm, absolvent al Facultății de Drept în 1935, lucrând în anii războiului în București, la un birou de expediție (coproprietar), dar și în avocatură, cotizând lunar la Ajutorul Roșu și distribuind presa ilegală (era în legătură cu Șerban Leibovici); în 1945 și 1946 a fost, cu acordul lui E. Bodnăraș, subdirector administrativ în S.S.I., poziție din care inițiază afaceri de amploare cu I. Feldstein, Sharenbroich, M. Prezente, A. Crissoghelos, Fundukas, Dim. Djavuris, până în primăvara lui 1948, prin Compania Mediteraneeană, unde era director (aflată în subordinea Secției Financiare a P.C.R., cu operațiuni îndeosebi în Suedia), cu SINCOMIN (ambele fiind absorbite apoi de Metalimport) și cu SARPIA (unde Al. Bogdan era administrator delegat din partea statului). În 1948 și 1949 a fost director general la Furajexport, activând apoi în Centrala M.C.E., până în toamna anului 1950, ulterior fiind director adjunct și director coordonator la Tehnoimport, pentru ca, în anii 1957-1960, să fie menționat ca director al Direcției a IV-a din M.C.E. Într-un Referat din 31 august 1960, cu propuneri de îndepărtare a lui Al. Bogdan din funcția de director, col. N. Doicaru, șeful spionajului românesc, semnala și că Al. Bogdan fusese contactat neoficial de către șeful delegației germane, cu ocazia semnării acordului economic cu R.F.G. din 1960, menționând și contactarea neoficială a acestuia de către fostul premier laburist, Clement Attlee, și de către parlamentarul liberal, Clement Davies, cu prilejul *proiectatei* vizite a acestora în România. Avea un frate, mama și o soră stabiliți, în 1947-1950, în Israel, iar o altă soră depusese actele pentru plecare definitivă în Israel. Doicaru preciza că, prin poziția de director în M.C.E., Bogdan putea să cunoască „majoritatea ofițerilor Direcției I-a trimiși la post sub acoperirea Ministerului Comerțului". Ministrul de Interne Al. Drăghici scria pe document: „Sunt de acord că nu are ce căuta în exterior" (idem, fond S.I.E., dosar nr. 16318, ff. 1-5, 37-39). Un alt consilier economic cu acest nume, în România anilor '50, a fost Huna Bogdan (născut în 1895, cu numele Grünberg; a activat la Agenția economică din Berna în 1952-1957). Este tatăl lui Corneliu Bogdan (1921-1 ianuarie 1990), șef de cabinet al Anei

Israel, între 1949-1950). În ianuarie 1957 Securitatea afla de la Iancu Schwartz (cetățean repatriat) date despre Carol Abramovici, stabilit în Tel Aviv: „A sosit în Israel în 1951. Actualmente lucrează la Fabrica „Palalum" în Ramat Gan. De la Paris a fugit în Elveția cu o sumă de bani importantă. Este un anticomunist notoriu". Câteva luni mai târziu după cazul Abramovici, alți doi reprezentanți importanți din domeniul relațiilor externe ale României cereau azil politic în Occident: Mișa Levin[54] (prim-consilier la Legația din Roma) și Teodor Andreescu[55] (însărcinat cu afaceri a.i. la Legația din Haga), care au rămas în străinătate în lunile mai-iunie 1950.

Gheorghe Savin s-a născut la 14 decembrie 1910, în localitatea Panciu, jud. Vrancea, nume anterior Sulimovici, fiul lui Aron și Eva, de religie mozaică, a urmat Școala Superioară de Comerț în Focșani și Buzău,

Pauker, ambasador la Washington în anii 1967-1976, numit, în zilele Revoluției din 1989, prim-adjunct al ministrului de Externe și purtător de cuvânt al M.A.E. De asemenea, în M.C.E. era și Jean Bogdan (Berman, născut în 1916, căsătorit cu sora lui Silviu Brucan), absolvent al Școlii Superioare de Comerț, director general al Vămilor (1949-1952), director al Direcției Export (1957-1958), director coordonator al Oficiului de Control al Mărfurilor, în 1954-1962 (idem, fond Informativ, dosar nr. 501174; dosarul său are 3.000 file).

[54] Născut în 1915, la Bălți (Basarabia), cu numele inițial Lewenstein, de profesie tipograf, în 1936 devenea secretar general al Uniunii Tineretului Socialist din București, fiind deținut în 1940-1944 în mai multe închisori, inclusiv la Vapniarka (Transnistria). La unificarea P.S.D. cu P.C.R. din februarie 1948 devine membru al C.C. al P.M.R., fiind cunoscut și ca un prieten intim al soților Eugenia și Lothar Rădăceanu. Există indicii că în ianuarie 1948 a fost numit ministru plenipotențiar cl. II și trimis pentru scurt timp în Argentina, apoi numit consilier la Legația din Italia. După trădarea sa, o notă menționa că „a fugit cu arhiva Legației R.P.R. din Roma în Statul Israel". La 5 mai 1950 ziarul „Scânteia" anunța că M. Levin a fost exclus din rândurile P.M.R. (idem, fond Informativ, dosar nr. 551265, ff. 4, 9, 15, 16).

[55] Născut în 1911, în Panciu, nume inițial Pantili Abramovici, avocat, fost membru al organizației sioniste „Hashomer Hationi", numit în iunie 1948 consilier de presă la Legația din Paris, iar, din 1949, la Haga. Soția sa era considerată „burgheză". Rechemat în țară în august 1949, a refuzat, s-a mutat la hotel și a comunicat legației că se consideră în concediu și pretinde salariu regulat. A fost determinat să revină la legație, deși unele ziarele publicaseră știrea că fugise. Sovieticii aveau cazul în atenție, precizându-se că „datorită muncii lor s-a putut aplana oarecum cazul". A părăsit legația definitiv în iunie 1950, cerând azil politic guvernului olandez. În 1956 era în Austria (idem, fond S.I.E., dosar nr. 5969, ff. 11, 12).

iar, ulterior, în anii 1930-1932, a studiat în Belgia științe comerciale, obținând o licență la Anvers; în anii 1932-1936 a urmat studii economice și politice (specialitatea drept internațional) în Elveția (Geneva), devenind doctor în științe economice. Cunoștea limbile franceză, engleză și germană. Revenit în țară (deși un profesor din Geneva îi propusese să lucreze ca economist în Mexic), și-a satisfăcut stagiul militar la Regimentul 10 Dorobanți Putna, ca fruntaș t.r. (la care a mai avut concentrări până în 1940) și a lucrat la magazinul de galanterie al tatălui său din București (str. Șelari). În anii 1942 și 1943, în timpul regimului Antonescu, a efectuat muncă obligatorie la Societatea „Frigul" și la alte societăți și șantiere din țară. Deși a cotizat la Ajutorul Roșu din 1933 și a intrat în contact cu mișcarea ilegalistă comunistă din 1943, prin intermediul unui anume Farby (care îi dăduse spre difuzare o serie de materiale de propagandă muncitorească), a devenit membru P.C.R. abia în 1944, activând în toamna acelui an în sectorul financiar al partidului. La indicația P.C.R., a fondat în 1946 Uniunea Sindicală din Industrie și Comerț – U.S.I.C. (unde a fost vicepreședinte) și a activat, după 1945, în forul conducător al Uniunii Patrioților, formațiune politică aflată sub controlul P.C.R. și redenumită, din 1946, Partidul Național Popular, devenind deputat de Bacău în 1946, dar și în 1948, din partea acestui partid. În 1949 a fost director al I.S.C.E. Agroexport (într-o perioadă în care, începând de la 26 iunie 1949, comerțul exterior era oficial monopol al statului)[56], iar în decembrie 1949 devenea președinte al noii Camere de Comerț Exterior a R.P.R., în fapt o reorganizare a Camerei de Comerț și Industrie din București, singura care rezistase Decretului din 25 februarie 1949 pentru desființarea Camerelor de Comerț[57]. Gh. Savin a fost

[56] Dr. Ion Niță, *Comerțul exterior românesc – trecut, prezent, viitor*, București, Editura „Best Publishing", 2010, p. 70. Există indicii că succesorul lui Savin la conducerea *Agroexport* a fost Paul Fekete (n. 1897, Lugoj, nume inițial Schwartz), care în 1954-1956 a condus Agenția Economică a R.P.R. din Turcia, după retragerea lui L. Mihailovici.

[57] Eugen Petrescu-Prodan, *Istorie, economie, afaceri. Camera de Comerț și Industrie din București*, (monografie editată de Camera de Comerț și Industrie a României și a Municipiului București), București, 2000, pp. 114-115. În scurta sa existență (1949-1953), Camera de Comerț Exterior a R.P.R., „supravegheată" de M.C.E., a avut următoarele atribuții: organizarea de expoziții și târguri de mostre în țară, precum și participarea la expozițiile și târgurile de mostre din străinătate [un reprezentant marcant al M.C.E. la Târgurile de la Leipzig și Praga în 1949 a fost Ernest Șaraga, n. 1902, din familia editorilor, doctor în chimie în Italia - n.n.]; organizarea de comisii de arbitraj internațional în operațiuni de comerț exterior;

președinte al Camerei de Comerț Exterior până în 1953, când are loc o reorganizare, din noiembrie 1953 înființându-se Camera de Comerț a R.P.R., al cărei președinte era și în 1955. Din dosarul de Securitate al lui Savin (cu documente emise până în 1952) reiese că, în toamna lui 1946, era consilier și membru în Comitetul Director al Camerei de Comerț și Industrie, însă, primise aviz negativ la cererea de eliberare a pașaportului pentru a participa la Târgul de mostre din Viena (posibil pentru o coincidență de nume cu un fost director de cabinet la Ministerul Muncii în 1942, deși în dreptul numelui său era mențiunea „fost Sulimovici, membru P.C.R."). În perioada în care a fost președinte al Camerei de Comerț Exterior a participat și la Leipzig (1951), în delegația guvernamentală condusă de ministrul Comerțului Interior (M.C.I.), V. Malinschi, și, în calitate de șef al delegației R.P.R., la Consfătuirea Economică internațională de la Moscova din 1952. Solvan Vițianu, șef al Direcției Cadre din Ministerul Comerțului Exterior, îl caracteriza, la 16 august 1952, pe Gheorghe Savin ca fiind „conștiincios, cinstit, modest, depunând mult suflet pentru realizarea sarcinilor sale". Avea spirit organizatoric și lucra în colectiv, însă, „este cam timid, căutând adeseori acoperire în munca sa. Îl considerăm ca un element legat sufletește de regimul nostru"[58].

Zoltan Gyáli s-a născut la 18 martie 1894, în Budapesta, nume anterior Grünbaum (schimbat în februarie

efectuarea de expertize de mărfuri în operațiuni de comerț exterior și eliberarea certificatelor de origine a mărfurilor. În 1953 se desființa Romcontrol (șef, în 1949, era George Calmy), o reprezentanță a importantei Société Générale de Surveillance din Geneva (având, în anii '50-'60, printre conducători, evrei originari din România, precum: Isac Feldstein, Zalmanovici, Hirsch, Aberle, Jeroham ș.a.), înființată în România, în ianuarie 1941 (sediul inițial la Galați, apoi la București, cu 12000 acțiuni în 1953). Avea sub control 90% din comerțul exterior al R.P.R. Supraveghea încărcarea, descărcarea, cantitatea și calitatea mărfurilor. Succesor a fost Oficiul de Control al Mărfurilor de pe lângă Camera de Comerț a R.P.R. (A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 501174, vol. 2, ff. 126-130, 202-213, 226).

[58] Idem, dosar nr. 450181, f. 17. În Referatul semnat de S. Vițianu, în 1952, se menționa că Savin era doctor în Drept, iar, într-un chestionar, întocmit olograf de către acesta, se preciza că era doctor în științe economice. Soția sa, Liza (născută Braunstein), era, în 1952, director comercial al Magazinelor alimentare – model Comaliment (M.C.I.) din București. Există indicii că Martha Abraham era vicepreședinte al Camerei de Comerț din timpul mandatului lui Gh. Savin, fiind în funcție și în 1964.

1919), fiul lui Bernard și Carolina (n. Fischer), de religie mozaică, absolvent al Politehnicii din Budapesta în 1919, de profesie inginer constructor. În același an s-a căsătorit cu Ileana Helmeczy (născută în 1894, în Șimleul Silvaniei). În timpul războiului a primit mai multe decorații ungare. Cunoștea și limbile germană și franceză. În 1920 s-a angajat ca inginer la C.F.R. La 3 februarie 1942 a fost internat în lagărul de la Tg. Jiu, în noiembrie 1941 existând semnalări că avea activitate informativă în favoarea anglo-americanilor, făcând legătura între Legația S.U.A. și Legația Ungariei din București. Într-o declarație olografă întocmită în lagăr, Z. Gyáli menționa: „Am fost și sunt un fiu leal al Țării, conștient de datoria sa. N-am avut și n-am relații cu nici o persoană engleză sau americană. Nici cu foștii sau actuali angajați ai acestora. (...) Nu sunt filo-englez. (...) N-am făcut niciodată politică, toată activitatea mea s-a restrâns la activitatea profesională. Rog cea mai severă anchetă (...) O viață petrecută în cinste nu poate fi distrusă în baza unei suspiciuni, fără vreo bază reală. Familia unui funcționar superior al Statului, care în 22 ani de serviciu nu și-a agonisit nici casă, nici pământ, nici bani, nici valori, așteaptă cu inima strânsă reîntoarcerea susținătorului ei”[59]. O adresă a secretarului general al Ministerului de Interne (colonel magistrat V. Gelep) către cabinetul vicepreședintelui Consiliului de Miniștri, M. Antonescu, preciza: „La ordinul dvs. nr. 2266 din 27 aprilie 1942, am onoarea a vă face cunoscut că inginerul Gyáli Zoltan a fost eliberat din lagărul Tg. Jiu la data de 25 mai 1942”[60], revenind ca inginer la C.F.R., la conducerea cărora se afla generalul Teodor Orezeanu. Ulterior, o notă a Securității, din 10 iunie 1952, semnala că la 8 februarie 1945 Z. Gyáli împreună cu Béla Bandi au fost însărcinați cu serviciul de informații al Madosz-ului (care din octombrie 1944 se numea Uniunea Populară Maghiară/U.P.M.). După război a fost director general adjunct la C.F.R. (1946-1948), la 7 iunie 1948 devenea secretar general al Ministerului

---

[59] Idem, dosar nr. 552941, f. 203. Indica persoane din conducerea C.F.R. care puteau da informații despre el, precum subdirectorii generali: Miclescu și Vercescu, directorul Atanasescu sau subdirectorul Vracca. Adăuga faptul că, în privința activității sale, la Tr. Severin (1930-1933) puteau da referințe: foștii primari I. Nistor și Virgil Netta, prof. Bărcăcilă, fost director al Liceului „Traian”, sau generalul Teodorescu.

[60] *Ibidem*, f. 236. O adresă a ministrului subsecretar de stat de Interne, general de divizie C.Z. Vasiliu, menționa, însă, că Z. Gyáli se prezentase la serviciu încă de la 19 mai 1942, primind funcția de inginer în centrala Direcției Lucrărilor Noi (Ls.) – Serviciul Ls.V., din cadrul C.F.R., cu interdicția de a se deplasa în altă localitate (*ibidem*, f. 181).

Comerțului, iar din 7 octombrie 1948 era secretar general al noului Minister al Comerțului Exterior. În 1949-1952 a fost consilier ministerial în M.C.E., o funcție importantă, desființată la 1 iulie 1952, care era de legătură între directori și ministru adjunct. În acei ani a condus delegații pentru tratative comerciale în Belgia, Austria, Ungaria, Cehoslovacia, Polonia etc.[61]. Ministru adjunct la M.C.E. între 30 noiembrie 1950-martie 1952 a fost Mauriciu Novac (ministru adjunct la Comerțul Interior din 1969[62]), urmat în funcție, din iunie 1952, de către Ana Toma-Grossman (n. 1912), ministru adjunct de Externe până la acea dată. Din 1952 Gyáli a fost consilier la Comitetul de Stat pentru Construcții de pe lângă Guvern, iar în anii 1961 și 1962 știm că era director al I.N.C.E.R.C. (Institutul de Încercări și Cercetări a Materialelor de Construcții), iar până în 1954 a fost gazdă casă conspirativă a Securității. A decedat în 1994, la Budapesta[63].

---

[61] Z. Gyáli a colaborat strâns în acea perioadă și cu **Paul Wexler**, un alt personaj-cheie din M.C.E. în acei ani. Născut în 1899, la București, cu studii la Academia Comercială din București și Viena, cunoștea limbile engleză, franceză și germană, fiul lui Iosif Wexler, proprietar al marii firme de comerț exterior Wexler&Zwolfer (înființată în 1895), preluând conducerea acesteia în 1938-1941. Paul Wexler (membru P.C.R. din februarie 1945, dar activ în ilegalitate ca legătură a ing. E. Calmanovici, fiind arestat în 1943-1944 și condamnat la 25 de ani de închisoare) a devenit, printre altele, directorul I.S.C.E. Românoexport, între iunie 1948- 1 martie 1949, fiind apoi consilier tehnic la Direcția Secretariat a Ministerului (condusă de Victor Ionescu și Pavel Donath) și șef al acesteia în 1951-august 1952, tutore al Camerei de Comerț Exterior și președinte al Comisiei Centrale Vamale. O notă informativă din 10 iunie 1952 semnala că Wexler „este după tovarășii miniștri ai M.C.E. cel mai informat om din cadrul Ministerului (...) cunoaște toate Hotărârile Consiliului de Miniștri confidențiale în legătură cu comerțul exterior (...), are o serie de sarcini confidențiale care vin din partea cabinetelor”. În 1952-1954 era șeful Direcției Plăți Externe din M.C.E., lucrând frecvent cu Leon Segal și Iosif Bălteanu (Auerbach), directori la Direcția Operații cu Străinătatea în Banca R.P.R. (idem, dosar nr. 406402, vol. 1, ff. 162, 170, 187, 191-192, 240-242; vol. 2, f. 58). Anul 1952 a reprezentat și un moment pentru propaganda M.C.E.: în ianuarie 1952 apărea ziarul „Comerțul Exterior din România”, cu apariție neregulată, care făcea comercianților occidentali oferte importante de petrol, cereale sau cherestea, în epoca restricțiilor la export către țările comuniste.

[62] Un alt reprezentant economic de origine evreiască, cu funcții atât în 1952, cât și în anii ’70, a fost Valeriu Soreanu (n. 1924, nume inițial David Soicher, cu studii de Medicină la Iași, în 1945-1947), numit director în Ministerul de Finanțe în 1952, dar și vicepreședinte al A.D.A.S., în 1973.

[63] Gheorghe Crișan, *Piramida puterii*, vol. 1, București, Editura Pro Historia, 2004, p. 165. Ginerele lui Z. Gyáli, Emerich Dan (n. 1910, la Caransebeș, nume inițial

În ceea ce privește Direcția Exportului, la înființarea M.C.E., în octombrie 1948, avem indicii că era condusă de **Iosif Lempel**, deși, în iunie 1949, acesta este menționat în documente ca șef al Direcției Plăților Externe din M.C.E. (urmat în funcție de Jacques Codrin, fiul unui important bancher). Născut în 1906, la Pitești, fiul lui Simon și Roza, a absolvit Academia Comercială din București în 1930, era un bun corespondent în limbile franceză și germană, activase în timpul regimului Antonescu la cabinetul comisarului general Radu Lecca, șeful Centralei Evreilor din România (fapt ce-i va atrage excluderea din P.M.R. în 1950)[64], ajungând procurist la Banca de Credit Român, membru în Consiliul de Administrație al Societății Comaron (cu capital englez) și subdirector la Banca Ardeleană, în anii 1947 și 1948. În 1957 Lempel a fost transferat din M.C.E. (unde a fost și șef serviciu la „Export") la I.C.E. Petrolexport. În mai 1953 era semnalat cu manifestări dușmănoase regimului, avea o soră, o cumnată și un unchi stabiliți din 1949-1950 în Israel, emigrând și el în Franța, în aprilie 1962.

Din februarie 1949 până în august 1952, director general al Direcției Exportului din M.C.E. a fost **Ștefan Lungu**, urmat în funcție de Milea Wulich[65] (secondată de Ștefan Gall[66]). Ștefan Lungu s-a născut în

Kohn, absolvent al Academiei Comerciale din Viena în 1932, apoi doctor în drept), a fost director general al Direcției Controlului Economic din P.C.M. în 1947-1948 și secretar general al Ministerului Industriei Alimentare în 1966-1969. În epoca Antonescu a fost procuristul firmei de aparate electrice „Noris" (deținută de unchiul său, Berthold Adler, retras în 1941 la Budapesta), iar după 1944 a activat inițial în Madosz (idem, dosar nr. 415491, ff. 2-3, 39).

[64] A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 398182. Într-un document al Direcției a IV-a a Securității, din 26 februarie 1963, se menționează că I. Lempel a fost și șef de cabinet al comisarului general Radu Lecca (*ibidem*, f. 28).

[65] M. Wulich s-a născut în 1909, în orașul Bălți, din Basarabia, de religie mozaică, părinții săi fiind uciși de nemți în 1941. A urmat Liceul „Domnița Ileana" din orașul natal, apoi Academia Comercială din Viena (1925-1928), lucrând, la sfârșitul anilor '30, la Compania Generală a Industriei Textile din București. Vorbea rusa, germana și franceza. În anii 1940 și 1941 a fost contabilă la o fabrică de zahăr din Cernăuți, apoi, în 1941-1943, a activat la Institutul Economic din Moscova (filiala Djambul, în sudul Kazahstanului), iar între 1943-1948 a fost șef adjunct al redacției române la Editura de limbi străine din Moscova. În 1948 a sosit în România, fiind numită director la I.C.E. Prodexport, apoi director al Exportului din M.C.E., post ocupat până în iulie 1958, la revenirea dintr-o delegație ministerială la Bruxelles și Frankfurt, tot atunci fiind exclusă și din minister (idem, fond S.I.E., dosar nr. 20318, ff. 12, 15-17: memoriul Wulich către vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Al. Bârlădeanu, din 20 ianuarie 1959). În

1902, în localitatea Zsadany (în Ungaria, la graniță cu jud. Bihor), cu numele Lang (schimbat în 1947), fiul lui Iacob și Berta, absolvent al Școlii de arte și meserii din Budapesta în 1918, căsătorit cu Ema Gross, fiica unui director tehnic la o fabrică de cherestea din Bihor, angajată, în 1949, în calitate de corector la Editura P.M.R. (colectivul maghiar). În anii 1923-1925 a fost trimis la specializare la Paris de către fabrica de mobilă și exploatare forestieră Mundus din Caransebeș, unde era salariat, urmând, apoi, stagiul militar la Regimentul 5 Roșiori. În noiembrie 1944 a devenit membru de partid, activând apoi la Regionala P.C.R. Cluj, alături de Alexandru Iacob (Sándor Jakab), ministru adjunct de Finanțe între aprilie 1948-martie 1952, întemnițat ulterior cu viceprim-ministrul și ministrul de Finanțe Vasile Luca. Din 1947 Ștefan Lungu a fost director general al societății de stat Exportlemn[67], iar după plecarea din M.C.E., în 1952, a devenit director coordonator al I.C.E. Fructexport, în 1953 a fost exclus pentru câțiva ani din P.M.R., iar în 1957 era numit director general în Ministerul Comerțului – Departamentul Comerțului Interior, fiind, în 1962-1964 (ani tulburi pentru vechii responsabili M.C.E.), consilier la Trustul Central GOSTAT (numit cu sprijinul lui Bucur Șchiopu). La 1 octombrie 1964 Lungu devenea consilier la Comitetul de Stat pentru valorificarea produselor agricole (C.S.V.P.A.). Într-o notă[68] din 16 martie

---

1959, Wulich era ajutor responsabil de magazin la I.C.S. Magazin Universal „Victoria”. A fost arestată la 30 noiembrie 1960 și condamnată pentru subminarea economiei naționale când lucra la M.C.E.

[66]Născut în 1911, cu studii de Comerț la Grenoble și Lille (1929-1931), în perioada 1942-1944 a efectuat muncă obligatorie la Centrala Evreilor din Timișoara. Reprezentant al I.C.E. Românoexport și I.C.E. Prodexport la Praga (1948-1951), director adjunct al Exportului în M.C.E. (1951-1955), reprezentantul R.P.R. pe lângă Comisia Economică a O.N.U. – Geneva, în 1955-1959, lucrând, apoi, pe linia C.A.E.R., la Secretariatul General al Guvernului (idem, fond Informativ, dosar nr. 414913). De precizat că, în mai 1949, delegația R.P.R. la Comisia Economică Europeană era compusă din: Ștefan Lungu, Israel Burstein (viitor șef de sector la Institutul de Cercetări Economice al Academiei R.P.R.) și Mircea Bălănescu (n. 1910, ca Eugen Bendel, director în M.A.E. din 1949 și ambasador până în 1973).

[67] De semnalat că reprezentantul I.C.E. Exportlemn pentru Orientul Apropiat, din 1948 până la sfârșitul anului 1958, a fost Emeric Frigyes (Friedman). Născut în 1902, la Nădlac, jud. Arad, fiul lui Iuliu și Etelca, a emigrat în 1940, în Turcia, fiind, apoi, cetățean al Libanului. În 1956, anul în care a fost înființată Agenția Economică a R.P.R. din Beirut, Frigyes era semnalat având legături de prietenie cu președintele Libanului, precum și în alte cercuri guvernamentale.

[68] Idem, dosar nr. 256937, vol. 1, ff. 19-21.

1955, Șt. Lungu menționa situația dramatică a familiei sale în 1944, când a fost aplicată „soluția finală” în Ungaria: avea 3 surori, un frate (împreună cu copiii lor) și socrii deportați și exterminați, mama sa și un cumnat fuseseră deportați, apoi executați, iar despre verii săi menționa că „cei mai mulți dintre ei au fost deportați și exterminați”. Dosarul său voluminos de urmărire informativă (peste 1.800 de file) indică și faptul că Lungu a fost un personaj controversat în M.C.E.[69], în anii 1949-1952, cu influență asupra Agențiilor economice.

În încheiere, menționăm cazul lui **Simion Zeigher**, din perspectiva unei discuții neoficiale (în calitate de ministru adjunct), dar relevante, de la debutul anului 1949, avută cu un oficial israelian. Zeigher s-a născut la 26 septembrie 1914, în Chișinău, a urmat Liceul „Al. Donici” din orașul natal și a absolvit Politehnica din Brno (Cehoslovacia), devenind inginer electrotehnic. A satisfăcut stagiul militar la Brașov, în anii 1939 și 1940. Cunoștea rusa, germana, ceha și idiș, fiind de religie mozaică. Când armata română trecea Prutul pentru redobândirea Basarabiei, Zeigher era conducător tehnic la acumulatoare și generatoare la Societatea de Telefoane din Chișinău. În iulie 1941 a fost însărcinat de către armata sovietică cu conducerea unei grupări (7 oameni) de sabotaj și informații în spatele liniilor române. Gruparea fiind descoperită, a urmat un schimb de focuri, 3 agenți sovietici fiind uciși, iar

[69] Dintre acuzele care i se aduceau lui Șt. Lungu, într-un document al Securității din 23 februarie 1957, menționăm faptul că, în 1949, acesta vânduse 5.000 tone de porumb în Belgia, cu 295 franci tona, pe piața mondială prețul de vânzare fiind de 320 franci tona. Faptul a atras și proteste la M.C.E. din partea țărilor de „democrație populară”, deoarece Lungu încălcase, astfel, o convenție încheiată între țările socialiste. Se mai semnala că exporturile de cherestea făcute de Lungu în Anglia, în 1947, la un preț mic, aduseseră României pierderi de 250.000 $ (*ibidem*, f. 2). Referitor la relațiile comerciale româno-belgiene, menționăm că importurile României din Belgia, în 1952, se aflau pe primul loc între țările Europei de Vest. Un document din dosarul de urmărire informativă a lui Leon Cogan (născut în 1911, în Rădăuți, inginer, absolvent al Școlii Superioare de Textile din Mulhouse, Franța, din 1948 șef serviciu, apoi, director în M.C.E. – D.R. II) prezintă situația din anul 1952: 12,2 milioane $ importuri din Belgia, 9,8 mil. $ importuri din R.F.G., 6 milioane $ din Elveția, 5,9 milioane $ din Austria, 4,2 milioane $ din Marea Britanie, 2,3 milioane $ din Italia, 1,9 milioane $ din Franța. (idem, dosar nr. 418774, vol. 2, f. 79).

Zeigher a fost rănit la picior și arestat[70]. În primii ani de după război, Zeigher a fost consilier al lui Gh. Gheorghiu-Dej[71], apoi ministru adjunct la P.C.M., însărcinat cu problemele Consiliului Superior Economic (din 13 mai 1948), vicepreședinte al Comitetului de Stat al Planificării[72] (1949-1950), ministru adjunct al Muncii (1968-1969), în 1970 făcând demersuri pentru a deveni candidatul României la Organizația Internațională a Muncii din Geneva. Prezentăm un fragment al discuției dintre reprezentantul R.P.R. și cel al tânărului stat Israel: „Am venit să ne consultăm cu dvs. în ce fel s-ar putea stabili relații comerciale (...). Se deschide Legația și cu aceasta un nou capitol în interesele noastre materiale. Noi am creat deja Statul. Prin puterea armatei noastre am eliberat deja o parte însemnată din raionul Negev (...) Statul nostru are legături comerciale cu o serie întreagă de state, ca Cehoslovacia, Polonia, Irlanda, Suedia, Uniunea Sud-Africană și altele. (...) Deocamdată apreciem că putem cumpăra din România mărfuri în valoare de 10.000.000 dolari. Parte din această sumă (între 15 și 20%) o putem acoperi cu mărfuri care există în țara noastră, ca de exemplu: fructe, citrice, medicamente sau alte mărfuri, pe care le putem aduce din alte țări, cu care România nu întreține relații comerciale. Noi facem aceasta în așa fel încât mărfurile să pară că merg pentru noi personal. (...) Noi avem o rugăminte față de România, și anume: principalul de care avem nevoie este forța de muncă". S. Zeigher l-a întrebat pe reprezentantul Israelului: „Câți evrei vreți să scoateți din

---

[70] Idem, dosar nr. 555548, vol. 1, ff. 11-21.

[71] Există indicii că, în 1947, Emil Bodnăraș le-ar fi semnalat sovieticilor prezența la Gheorghiu-Dej a unor „atitudini ostile față de U.R.S.S. și de înclinații – pe plan economic – spre anglo-americani, poziția secretarului general al P.C.R. fiind puternic influențată – susținea Bodnăraș – de anturajul său imediat: Ion Gheorghe Maurer (Susaikov propunea să fie îndepărtat prin numirea ca ambasador), Gh. Gaston Marin și Simion Țaigher" (Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a II-a, revizuită, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999, p. 441). S. Zeigher a intrat, după 1950 și până în 1956, într-un con de umbră, activând la Electroputere Craiova, la Hidrocentrala Bicaz și în calitate de șef al catedrei de economie la Institutul de Petrol și Gaze. În perioada 1957-1966 coordona salarizarea, ca președinte al C.S.P.M.S.

[72] În 1952, vicepreședinte al Comitetului de Stat al Planificării (C.S.P.) era Mircea Oprișan (n. 1916, nume inițial Osias Bercovici). În 1953-1954 era locțiitor al reprezentantului Românei la C.A.E.R. (Moscova), fiind ministru al Comerțului Interior în 1954-1955. În 1970-1971 lucra la cabinetul viceprim-ministrului Ion Pățan. În noiembrie 1972 i s-a aprobat plecarea definitivă în Israel. În 1985 se afla în Canada.

România?”. Aceasta a răspuns astfel: „Zeci de mii. Răspunsul la această întrebare îl aveți la dv. la guvernul României. Pentru România plecarea acestor evrei n-ar constitui o importanță esențială (pentru viața economică a țării), pentru noi însă aceasta este o problemă vitală. (...) În prezent continuă plecarea evreilor în masă din Bulgaria, Polonia și Cehoslovacia. Din Germania au plecat zeci de mii. Acolo au rămas puțini evrei și aceia sunt numai oameni în vârstă sau incapabili de muncă din cauza războiului și vieții din lagăr. În ceea ce privește evreii din Franța, tineretul a fost mobilizat și a plecat în Israel, însă parte din evrei, așa-numiții «liberi», au rămas acolo și se ocupă cu comerțul și speculațiile la bursa neagră. (...) Intenționăm să-i scoatem pe evreii din România cu vasul «Transilvania» și ducem deja tratative cu «Sovromtransport». Noi putem de asemenea să transportăm evreii din Ungaria, Polonia, Cehoslovacia, în tranzit prin România și deci vasul «Transilvania» va aduce mulți dolari în casieria Statului”. S. Zeigher a afirmat apoi: „Despre propunerile dv. voi raporta zilele acestea lui Gheorghiu-Dej. La 15 ianuarie se va întoarce de la Moscova Bârlădeanu [la 5-8 ianuarie 1949 se înființa C.A.E.R. la Moscova, n.n.] Voi vorbi cu el. (...) Interesul nostru principal constă în aceea ca să ne ajutați să procurăm strunguri grele, rulmenți, autovehicule etc. Dv. trebuie, bineînțeles, să faceți în mod oficial o asemenea propunere, după cum se obișnuiește, doamnei Ana Pauker și etc. N-ar fi rău dacă vă veți întâlni cu Chișinevschi și Miron Constantinescu în mod neoficial, cum este și întâlnirea de față. În ultimul timp Miron se ocupă de problema evreiască și de problemele interne ale poporului evreu. În legătură cu hotărârea politică care cred că vă este cunoscută”. Reprezentantul Israelului l-a asigurat pe Zeigher: „Noi suntem interesați să ne întâlnim cu el, iar apoi să efectuăm o a doua întâlnire împreună cu Feldman (...) Noi suntem interesați să se reia pomparea petrolului prin conducta din Irak, în afară de aceasta am achiziționat petrol la Moscova și obținem aceasta prin Constanța”[73].

Din exemplele de mai sus se constată că, în anii 1948-1952, sectorul comerțului exterior al României se afla sub controlul unor români cu origine evreiască, unii având pe parcursul carierei lor și încadrări ca

---

[73] A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 555548, vol. 2, ff. 21-23. Pe document există o însemnare marginală, olografă, a unui lt. col.: „În acest document, care provine de la organele de securitate ale U.R.S.S., este vorba de o discuție pe care un diplomat israelian a avut-o cu Zeiger Simion – se pare în 1948. Documentul a fost sustras din valiza curierului diplomatic israelian pentru Moscova și București”.

funcționari superiori, ofițeri sau rezidenți ai noului serviciu de spionaj al României de după 1945. Însă, vremurile erau tulburi, promovarea principiului luptei de clasă se desfășura tot mai pregnant, vechii reprezentanți pe lângă oficiile diplomatice, reintegrați după 1945, rămânând după 1948 în străinătate, unde au trăit și în anii războiului (J. Berkowitz, E. Porn, O. Burstin, J. Rosenthal), iar o serie de noi reprezentanți ai acestui sector, cu funcții după 1947, unii cu studii deosebite, au fost, ulterior, retrogradați, excluși din P.M.R. (Toma Aldea, Andrei Sebastian, Zoltan Gyali, Iosif Lempel, Ștefan Lungu și alții) sau chiar arestați, la începutul anilor ’60. Timpuri ale *supraviețuitorilor* într-un *secol al extremelor*[74]…

---

[74] Dacă la începutul anului 1940, România se clasifica, cu circa 800.000 evrei, pe locul 4 în lume ca număr (după U.R.S.S., Polonia și S.U.A.), în zilele noastre în țară sunt mai puțin de 6.000 de evrei (dintre care jumătate în București), așadar sub 0,7% din populația de la sfârșitul României interbelice (Andrei Oișteanu, în „Evreii din România. Matineul de duminică. 17 februarie 2013”, București, Editura Hasefer, pp. 61, 63).

Elis PLEȘA

Procesele criminalilor de război: un studiu de caz

Trials of War Criminals. A Study Case

In September 1942, Traian Robu (born in 1919, in Vânători Village, Botoşani County), as assistant commandant of Iași Legion of Gendarmes received the order of escorting a train with gypsies and Jews from Moldova to Tighina. At the end of the war, in the need to adapt to new realities, Robu made efforts both within professional as well as political field, succeeding even in being proposed for being recompensated on the occasion of celebrating the day of 23rd August. But he could not enjoy it, as the check of his past revealed his involvement in the repressive actions committed against Jews and Roma ethnics in the autumn of the year 1942. He was subject of investigation, was arrested and convicted to 6 years of prison under difficult conditions for war crimes. On 20th of February 1951, Traian Robu was admitted into Peninsula labour colony, from where, in the summer of the year 1953, he was transferred to Gherla Prison, continuing his periplus in prisons and labour colonies: Cavnic, Dej, Alba Iulia and Făgăraş. From here, Traian Robu was set free on 8th of October 1955 as his punishment came to an end.

Under informative monitoring for several years after his release from prison, Robu has lived until the end of his life with the impression that he was the victim of a setup, as he had any bit of remorse for what he did to those people he „accompanied" to be deported in Transnistria.

Etichete: evrei, romi, crime de război, deportare, Transnistria
Keywords: Jews, Roma, war crimes, deportation, Transnistria

Traian Robu s-a născut la 26 martie 1919, în satul Vânători, com. Gorbănești, jud. Botoșani, într-o familie de funcționari (în 1940 tatăl său era inspector la Institutul Național al Cooperației Române). În 1920, familia s-a stabilit în Dorohoi, unde Traian Robu a urmat cursurile Liceului „Grigore Ghica", secția științifică. Examenul de bacalaureat l-a susținut în vara anului 1939, în Cernăuți, absolvind cu media 7,70, ca șef de promoție[1]. În toamna aceluiași an s-a înscris la Facultatea de Drept din București, ale cărei cursuri le va finaliza în iunie 1943[2].

[1] Diploma de bacalaureat nr. 435 din 20 august 1939 (A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 489.961, f. 31).
[2] *Ibidem*, f. 29.

La 25 iulie 1940, după finalizarea primului an de studii, Traian Robu a depus o cerere pentru a fi admis să se înscrie la examenul pentru Școala Militară de Ofițeri de Jandarmi de la București, cererea fiindu-i aprobată în aceeași zi de către Dumitru Mladin, subinspectorul cu pregătirea premilitară din Centrul Universitar Școlar București. A început cursurile la 1 septembrie 1940 și le-a finalizat la 25 aprilie 1942, când a primit gradul de sublocotenent și funcția de comandant de pluton la Centrul de Instrucție nr. 2 Jandarmi Găești[3]. O funcție pur formală, pentru că, la 10 iunie 1942, a fost promovat ajutor cu atribuții administrative al comandantului Legiunii de Jandarmi Iași. În ancheta Siguranței, Robu mărturisea: „mă interesa direct partea materială a Legiunii, interesându-mă de bunul trai al oamenilor, am făcut și cercetări în legătură cu infracțiunile săvârșite de subofițeri sau ale infractorilor de drept comun".

În septembrie 1942 se va implica, din punct de vedere administrativ, în acte represive îndreptate împotriva minoritarilor de pe teritoriul României: „Am primit ordin prin inspectorat și am escortat un tren de țigani din Moldova până la Tighina. La Chișinău am fost cuplat cu trenul escortat de cpt. Dumitrescu Viorel"[4].

Anul 1943 îi va aduce dese transferuri profesionale: în martie a fost mutat comandant de pluton în Compania de poliție Z.1 din cadrul Legiunii de Jandarmi Botoșani, în iunie, după absolvirea Facultății de Drept, a revenit ajutor administrativ al comandantului Legiunii de Jandarmi Iași, iar la 1 septembrie 1943 a fost numit comandant de pluton de elevi la Școala de Subofițeri Jandarmi Drăgășani. După bombardamentul din 4 aprilie 1944 și în contextul apropierii frontului de România, a fost detașat în București și încadrat într-o unitate de intervenție, aflată la dispoziția Comandamentului Militar al Capitalei. Nu ne este foarte clar ce atribuții concrete a avut, în autobiografia scrisă în arestul Siguranței Robu recunoscând doar faptul că, în iulie 1944, fusese atașat Batalionului de Gardă, pentru a asigura paza lui Ion Antonescu în timp ce acesta efectua o cură medicală la Olănești („eu întărind garda sa personală, în timpul nopții formând al doilea cordon exterior")[5].

La 25 august 1944, după ce România a întors armele împotriva

[3] *Ibide*m, f. 33.

[4] Idem, fond Penal, dosar nr. 75.319, vol. 1, f. 269. Deportările în Transnistria s-au făcut în intervalul 14 septembrie 1941-9 octombrie 1942. Așadar, convoiul escortat de slt. Robu s-a numărat printre ultimele trenuri care au transportat oameni nevinovați dincolo de Nistru, spre un orizont lipsit de speranță.

[5] *Ibidem*, ff. 269-270.

Germaniei, a fost trimis să participe la cucerirea aeroportului Băneasa, confruntare militară în cursul căreia a fost rănit. Externat la 29 noiembrie 1944, a fost trimis în concediu, urmând o cură de recuperare la Băile Herculane. Pentru cele două zile în care a luptat, a fost decorat cu Coroana României în grad de cavaler cu panglică de virtute militară și a primit medalia sovietică Victoria[6].

La 2 ianuarie 1945, Robu s-a prezentat la I.G.J., fiind repartizat ajutor al comandantului Legiunii de Jandarmi Neamț, funcție în care a fost menținut și după instalarea guvernului Groza, partidul nedispunând de suficienți oameni de încredere cu ajutorul cărora să preia și funcțiile de conducere mai puțin importante. În plus, Traian Robu se pusese în totalitate în slujba noului regim, după cum recunoștea într-o autobiografie: „din primele momente am luat legătura cu Partidul și Prefectura", făcând tot posibilul pentru a demonstra că „eram unul care mă străduiesc să se întroneze socialismul în țară la noi"[7].

În primul an de regim comunist, atribuțiile acestuia au fost atât politice, activând în comisiile de epurare a aparatului din subordine, cât și operative, ocupându-se de urmărirea și prinderea bandei fraților Baltă[8], a cărei anihilare, în 1946, i-a adus medalia „Bărbăție și Credință" clasa I. Tot acest succes este posibil să fi fost și motivul detașării lui Robu, în iunie 1946, timp de două săptămâni, la comanda Legiunii de Jandarmi Roman.

Zelul depus în favoarea noului regim nu i-a adus, însă, decât o scurtă amânare a momentului în care împotriva sa aveau să fie luate măsuri represive. Astfel, la finalul anului 1947 a fost anunțat că, începând cu data de 1 ianuarie 1948, avea să fie comprimat, fiind trecut în rezervă din oficiu, în baza Legii nr. 293/18 august 1947 și a Decretului regal nr. 2.154/7 noiembrie 1947[9]. Culpele aduse nu erau, însă, cele penale (implicarea în aplicarea măsurilor administrative discriminatorii contra evreilor și romilor), ci exclusiv politice, ținând de atitudinea de după 1945. Astfel, lui Robu i se imputa faptul că desfășurase „o activitate anti-democratică, trădătoare, sabotând permanent opera de democratizare a armatei și a ajutat elementele reacționare, dubioase și subversive din jud.

---

[6] *Ibidem*, f. 270.
[7] *Ibidem*, f. 271.
[8] Date despre tâlhăriile și crimele comise de frații Baltă în perioada 1942-1946, a se vedea în https://adevarul.ro/locale/piatra-neamt/aventurile-ultimilor-haiduci-codrii-neamtului-reusit-scape-parintele-cleopa-banda1_5630d0d2f5eaafab2c1c224a/index.html
[9] A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 75.319, vol. 2, f. 158.

Neamț"[10].

Într-o primă declarație dată în ancheta Siguranței, Robu și-a susținut nevinovăția și a indicat o răzbunare a unui subaltern, lt. Ghinea Constantin, „care, din cauza multor greșeli ce a comis, s-a văzut pedepsit și a căutat să se răzbune, afirmând despre subsemnatul multe neadevăruri, care, nefiind cercetate, au dus la comprimarea mea". Nu era, însă, vorba despre un simplu subordonat, ci tocmai despre ofițerul căruia i se încredințase, de la centru, responsabilitatea conducerii activității politice din cadrul Legiunii de Jandarmi Neamț. Lt. Ghinea fusese numit, în martie 1947, ofițerul cu E.C.P. (Educație, Cultură și Propagandă) al Legiunii[11], acesta preluând, totodată, și atribuțiile de epurare a angajaților considerați necorespunzători din punct de vedere politic. Drept urmare, Traian Robu, care participase activ, în anii 1945 și 1946, la acțiuni de epurare și comprimare a unor angajați ai Jandarmeriei Neamț, s-a trezit, în 1947, în situația de a fi el însuși epurat, pentru aceleași „motive" pe care și el, la rândul său, le imputase altor colegi.

Robu a apelat, însă, la sprijinul protectorilor săi politici locali, Constantin Prisnea[12], prefectul jud. Neamț, și Vasile Atănulesii, secretarul Organizației Județene P.C.R. Neamț, care au făcut demersuri la București, în scopul anulării trecerii acestuia în rezervă. În plus, la 15 ianuarie 1948, Traian Robu a mers personal la I.G.J., pentru a afla cum s-a soluționat cazul său, însă: „mi s-a pus în vedere să mă întorc la Piatra Neamț să aștept cercetarea ce se va ordona". Analizarea dosarului acestuia a început destul de târziu, la 18 februarie 1948, și s-a finalizat în mai 1948, când nu doar că a fost anulată decizia comprimării, ci a fost promovat comandant

---

[10] *Ibidem*, vol. 1, f. 145.

[11] *Ibidem*, f. 270.

[12] Într-o Notă a Poliției referitoare la Robu, din toamna anului 1948, se arăta că acesta „este semnalat ca un element antidemocrat și simpatizant al anglo-americanilor, l-a susținut mult prefectul de Piatra Neamț, care a căutat să intervină pe lângă mr. Chiper, care, cu toate acestea, l-a scos din armată". Nota era însoțită de o scurtă caracterizare a acestuia: „cultură generală și valoare profesională bună, însă rău înțeleasă și exploatată negativ"; „nu a fost îndeajuns de conștiincios în serviciu, superficial"; „simpatizant al fostelor partide istorice și al Mișcării Legionare"; „brutal cu subalternii, lipsit de convingeri democratice". Concluzia era tranșantă: „un ofițer pe care nu se poate conta", cu atât mai mult cu cât autorul notei preciza faptul că Robu „se găsește la Direcția Generală a Securității Statului, fiind învinuit de crime de război", fiind exclusă, așadar, orice posibilitate de reîncadrare a acestuia în cadrul M.A.I. (idem, fond Informativ, dosar nr. 489.961, f. 4).

al Jandarmeriei Huși. Mai mult decât atât, la 16 iunie 1948, după numai o lună, timp în care urmase și un curs de activitate informativă de 15 zile la I.G.J., Traian Robu a fost numit comandant al Legiunii de Jandarmi Fălciu, cu gradul de căpitan[13]. Se pare că aceste numiri au fost făcute cu ignorarea totală a unei fișe personale a lui Robu, întocmită la 20 februarie 1948 de către Legiunea de Jandarmi Neamţ, care îi era foarte nefavorabilă celui în cauză: „nu a fost îndeajuns de conștiincios în serviciu"; „simpatizează cu fostele partide politice istorice și legionari, din care cauză s-a manifestat contra actualului regim și a avut legături cu toți șefii organizațiilor partidelor istorice"; „a făcut serviciul cu brutalitate față de subalterni și este lipsit de convingeri democratice"[14].

La Fălciu, așa cum procedase și la Neamț, cpt. Robu a continuat să se pună cu totul în slujba partidului comunist. Declarațiile acestuia din 1948 sunt edificatoare în acest sens: „În prezent fac politică P.M.R. Nu am putut fi înscris, fiindcă au fost oprite înscrierile. Conlucrez pe teren numai cu organele politice ale P.M.R., mai ales că am o funcție în care nu poate fi cineva care nu este cel puțin simpatizant. Că am cerut să fiu înscris în partid știe tov. Atănulesii Vasile, secretar al P.M.R. organizația Piatra Neamț, și tov. Tarca și Rădulescu, de la Județeana Fălciu, unde sunt secretari"[15]. Un raport al Biroului Informaţii din cadrul Legiunii de Jandarmi Fălciu, întocmit după arestarea lui Robu, aruncă o altă lumină asupra comportării acestuia la Huși: față de subalterni avea un comportament abuziv (pedepsise un jandarm cu două zile de carceră pentru că „a luat o prună din pomul legiunii") și ireverențios (înjurase și amenințase un șef de post, își jignise șoferul), atitudine pe care nu se sfia să o adopte chiar și față de colegii cu atribuții politice (comandantului secund politic al Legiunii îi adresase apelativul de „măgar", iar secundului politic al Sectorului Fălciu, pe acela de „momâie")[16].

Se pare că Traian Robu se remarcase, totuși, prin zelul depus în activitatea profesională și politică, astfel încât avea să fie propus pentru premierea ocazionată de aniversarea zilei de 23 august. Cu acest prilej i-a fost verificat cu multă atenție trecutul, fiindu-i descoperită implicarea în actele represive comise împotriva etnicilor evrei. Concret, cpt. Robu a fost informat de către superiori (mai precis de Inspectoratul Regional de Jandarmi Iași) ca, în ziua de 22 august 1948, să se prezinte la Secretariatul

[13] Idem, fond Penal, dosar nr. 75.319, vol. 1, f. 271.
[14] Idem, fond Informativ, dosar nr. 489.961, ff. 16-18.
[15] Idem, fond Penal, dosar nr. 75.319, vol. 1, f. 269.
[16] Idem, fond Informativ, dosar nr. 489.961, f. 9.

General pentru Trupe din M.A.I. (S.G.T.), fiindcă a doua zi urma să i se înmâneze Premiul Legiunii Fălciu. Însă, la 22 august 1948, când a ajuns la S.G.T., avea să afle faptul că premiul consta, în realitate, în propria arestare.

Este posibil și ca întreaga legendă cu premiul să fi reprezentat o stratagemă menită să conducă la facilitarea arestării acestuia, iar decizia să fi fost luată cu ceva timp înainte. Dacă vinovăția lui Robu ar fi fost descoperită mai devreme, funcția acestuia nefiind doar de conducere, ci și una foarte importantă pe plan județean, apreciem că nu s-ar fi așteptat pentru arestare tocmai momentul premierilor generale din M.A.I., ocazionate de aniversarea zilei de 23 august. De asemenea, suntem de părere că, în vara anului 1948, organele de Siguranță nu aveau atât de multe scrupule, încât pentru arestarea cuiva să apeleze la tot felul de combinații, care implicau și riscul de eșec sau de deconspirare a acțiunii față de terți, cum de altfel s-a și întâmplat.

Un argument în acest sens ar fi și faptul că Secția a II-a din S.G.T. a trimis Direcției Generale a Siguranței Statului, la data de 21 august 1948 (Robu fiind chemat la S.G.T. pentru dimineața zilei următoare), toată documentația referitoare la acesta (cinci declarații și un referat sintetic, din care reieșea că Robu se făcea vinovat de crime de război)[17]. Date fiind gravitatea cazului și funcția deținută de ofițer, nu credem că S.G.T. ar fi avut vreun motiv să tergiverseze informarea Siguranței cu privire la aceste aspecte. Prin urmare, suntem de părere că, la nivelul conducerii S.G.T., s-a aflat despre trecutul real al cpt. Robu nu mai devreme de jumătatea lunii august 1948.

În schimb, în primele declarații autobiografice date după arestare, Robu continua să-l considere unic vinovat pentru reținerea sa pe lt. Ghinea, cu care se șicana reciproc, având ca miză evidențierea unui cât mai mare conformism ideologic față de noul regim politic: „Cred și în prezent că lt. Ghinea Constantin a denunțat ceva neadevărat, căci după rechemarea mea s-a exprimat că nu voi rămâne în armată. Acest lucru l-am raportat (...) și d-lui maior Stoculescu Dumitru, comandantul secund politic al Inspectoratului de Jandarmi Iași, căruia i-am dat acum o lună o declarație contra lt. Ghinea Constantin, care de această dată era cel vinovat, căci în urma cercetărilor de încadrare a subsemnatului am arătat adevărul, arătând că nu eu am bătut și am înjurat pe cineva, ci el a fost acela și am dat nenumărate cazuri. De asemenea, am arătat că eu am participat la conferințele educative și el a fost acela care nu a ținut nicio

[17] *Ibidem*, f. 13.

conferință, deși aceasta este principala sa atribuție. Personal nu am avut cu el nimic, în afară de faptul că, după ce am fost comprimat, i-am arătat deschis adevărata sa valoare, spunându-i că nu știe nici să citească”[18].

Între timp, imediat ce a primit datele de la S.G.T., Siguranța a trecut foarte rapid la acțiune. La 22 august 1948, Serviciul I din D.G.S.S. a trimis întregul dosar la Brigada Mobilă, cu ordinul de a cerceta și de a întregi cazul din punct de vedere al răspunderii penale și apoi de a-l înainta Parchetului Curții București, care urma să aprecieze „dacă se încadrează în prevederile Legii nr. 291/1947 criminali de război”[19]. În aceeași zi, Brigada Mobilă a solicitat Inspectoratului Regional de Siguranță Iași să percheziționeze de urgență domiciliul lui Robu din Huși (oraș în care se afla sediul Legiunii de Jandarmi Fălciu)[20]. Rezultatul percheziției a fost raportat a doua zi, de către Biroul I din I.R.S. Iași, nefiind descoperite probe deosebite. Au fost ridicate fotografii cu regii Ferdinand, Carol al II-lea și Mihai, „o fotografie cu Mihai și Antonescu”, decorația „Cruciada împotriva comunismului”, dar și o „fotografie reprezentând elevi la o troiță, iar pe verso menționat: «Clasa 7 în primele zile de clasă, numai creștinii»”[21].

Chemat intempestiv la București, cpt. Robu nu mai apucase să-l anunțe pe fratele său Sazont (funcționar în Capitală) despre sosirea sa, și, cum seara nu-l găsise acasă, fusese nevoit să doarmă „la un domn maior pe care îl cunoscuse în tren, numit Drăgoescu sau Drăgotescu, care lucra la Comandamentul M.A.I.”. În dimineața zilei de 22 august, în cursul unei convorbiri telefonice avute cu fratele său, Robu îl informa că venise să primească un premiu, convorbirea fiindu-le întreruptă de sosirea mașinii care trebuia să-l ducă la S.G.T., „probabil cu dl. maior”. Este foarte posibil ca ofițerul respectiv să fi avut tocmai misiunea de a-l escorta neoficial pe cpt. Robu, pentru a se asigura că acesta venea la București și că reținerea urma să aibă loc conform planului, profitând de respectivul prilej pentru a-l caza la el acasă, ceea ce facilita operațiunea de arestare[22].

Sazont Robu și-a așteptat fratele toată ziua și, pentru că acesta n-a venit, a doua zi, în 23 august, s-a dus la S.G.T., „căutând să obțină informații despre cpt. Robu”. Cum nimeni nu-i dădea niciun răspuns, și foarte probabil bănuind adevărul, „s-a postat la intrarea în Secretariat” și a

---

[18] Idem, fond Penal, dosar nr. 75.319, vol. 1, f. 272.
[19] *Ibidem*, vol. 2, f. 36.
[20] *Ibidem*, f. 35.
[21] *Ibidem*, f. 39.
[22] *Ibidem*, f. 29.

încercat să obțină date colaterale de la ofițerii pe care-i întâlnea, „interesându-se de «masivele arestări care se vor produce», de încadrarea Secretariatului și de o serie întreagă de amănunte în legătură cu activitatea M.A.I.”. Cum toate eforturile de a afla informații despre soarta fratelui său fuseseră zadarnice, Sazont Robu a revenit la S.G.T. și în zilele de 24 și 25 august. Săturându-se de această rudă insistentă, conducerea S.G.T. a cerut sprijinul Siguranței, astfel că, la 25 august, Sazont Robu a fost arestat în fața instituției de către un agent al Brigăzii Mobile, ajutat de ofițeri ai S.G.T. Sazont Robu a fost dus direct la Siguranță, S.G.T. raportând motivele pentru care solicitase arestarea: „Fiind foarte suspect, am procedat la reținerea lui și înaintarea către dvs., pentru a i se face o serioasă cercetare, considerându-l un element periculos, cu intenții bine definite”[23].

Tot la 25 august 1948 a fost interogată la Siguranță și sora căpitanului Robu, Demetra, medic în București, care îl însoțise pe Sazont la S.G.T. în ziua respectivă, ambii dorind să afle mai multe detalii de la un anume cpt. Savu, care le sugerase că „Traian e reținut”[24]. Foarte probabil că și Demetra Robu a fost reținută de Siguranță împreună cu Sazont, însă, nu am identificat niciun document care să certifice acest lucru. Întrucât niciunul nu se făcea vinovat de vreo faptă de natură penală, credem că Siguranța i-a pus în libertate tot în aceeași zi, după ce, în prealabil, îi „lămurise” că era spre binele lor să nu se mai agite pentru a afla informații despre soarta fratelui arestat.

Primele interogatorii luate de Siguranță lui Traian Robu au fost mai mult de tip uzual: lungi autobiografii și declarații destul de amănunțite privind activitatea desfășurată după instalarea regimului comunist. Faptul că nu i-au fost cerute detalii referitoare la participarea la deportarea evreilor și a romilor în Transnistria, în anul 1942, fiind lăsat să scrie, practic, ceea ce a vrut referitor la acest aspect, considerăm că s-a datorat doar lipsei unor date concrete în acest sens[25]. Abia la 3 septembrie 1948, anchetatorii aveau să obțină primele declarații incriminatoare din partea mai multor victime de etnie evreiască. În opinia noastră, acesta reprezintă un alt argument în sprijinul supoziției că arestarea lui Traian Robu nu a fost pregătită minuțios și că decizia a fost luată doar în baza unor date descoperite în momentul analizării biografiei acestuia, în

[23] Idem, fond Informativ, dosar nr. 489.961, f. 10.
[24] Idem, fond Penal, dosar nr. 75.319, vol. 2, ff. 32-34.
[25] Vezi Dennis Deletant, *Transnistria: soluția românească la „problema evreiască”*, în „Despre Holocaust și Comunism. Anuarul IRIR”, vol. 1, 2002, pp. 79-82.

vederea propunerii pentru premiere, care sugerau implicarea lui Robu în acte represive împotriva evreilor. Drept urmare, sub impactul șocului creat de ororile Holocaustului[26] și dată fiind importanța funcției pe care Traian Robu o deținea pe plan local, avea să se producă arestarea de urgență a acestuia și abia ulterior declanșarea cercetării penale.

La arestarea lui Traian Robu au cântărit și declarațiile date, la mijlocul lunii iulie 1948, de către doi etnici evrei deportați în Transnistria, în septembrie 1942. Astfel, la 13 iulie 1948, Gherșin Gherșin, croitor în Târgu Mureș, declara că pe tot timpul cât fuseseră păziți de Robu, acesta avusese o comportare „ca cea mai periculoasă fiară fascistă antonesciană", aducându-i lui Robu două acuze concrete: încercase să aibă relații sexuale forțate cu mai multe deportate și își însușise obiecte de valoare de la deportați. Astfel, Gherșin arăta că „în vagon am fost 30 de bărbați și o doamnă (...) și a forțat de mai multe ori femeia pentru a-și bate joc de ea". De asemenea, declara că, la Ungheni, fusese atașat la tren un vagon cu evrei din Bacău, în care se afla o tânără de care Robu încercase să profite. Referitor la cea de-a doua acuză, Gherșin susținea că Robu i-a forțat pe toți cei din vagon să predea lucrurile de valoare (ceasuri, inele, bijuterii, stilouri, bricege), promițându-le că li le va restitui la ieșirea din țară, „ca apoi la frontieră să tragă cu revolverul mai multe focuri și producea panică între noi și am uitat cu toții obiectele furate". Acesta mai arăta că Robu le restituise numai verighetele, însă, doar în schimbul unor sume de bani[27].

La 16 iulie 1948, Schwartz Wolf, din Piatra Neamț, semna o *Referință privitor la lt. Robu*, în care arăta că se aflase în același vagon cu Gherșin, fiind trimis în deportare de la Detașamentul de muncă din Biliești (com. Suraia, jud. Vrancea), unde fusese internat inițial[28].

---

[26] A se vedea: Radu Ioanid, *The Holocaust in Romania. The Distruction of Jews and Gypsies under the Antonescu Regime, 1940-1944, foreword by Elie Wiesel, Ivan R. Dee, Chicago, 2000.*

[27] A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 75.319, vol. 1, f. 148.

[28] La 5 decembrie 1940 era dat Decretul-lege privitor la statutul militar al evreilor, care-i excepta pe aceștia de la efectuarea serviciului militar, obligându-i, însă, la plata unor taxe militare și la prestarea muncii în folos public. Pentru mai multe date, a se vedea Decretul-lege nr. 3205 pentru înființarea și organizarea Inspectoratului General al Taberelor și Coloanelor de Muncă Obligatorie de Folos Obștesc, în „Monitorul Oficial", partea I, nr. 272, din 15 noiembrie 1941 *apud* Irina Spirescu, *Arhitecți și ingineri evrei în detașamentul de muncă forțată pentru construcția Palatului Ministerului de Interne din București*, în „Revista de Istorie a Evreilor din România", Serie nouă Nr. 2 (18), 2017, Editor Anca Tudorancea, Federația Comunităților Evreiești din România – Cultul Mozaic, Centrul pentru

Schwartz Wolf evidenția și el comportarea aspră a ofițerului: „atitudinea d-sale în tot parcursul era de mare comandant de oștiri și toată lumea tremura când apărea”[29]. De asemenea, Wolf confirma și episodul însușirii bunurilor de valoare de către Robu, după ce inițial îi obligase să le predea (stilourile le-a cerut pe motiv că „nu avem voie să scriem cărți poștale sau ilustrate”, iar bricele și bricegele „pentru a nu ne sinucide și pentru a nu-i răni pe jandarmi”)[30].

Tindem să credem că această declaraţie a lui Wolf a fost decisivă pentru demararea cercetărilor neoficiale, deoarece la doar câteva zile, respectiv la 19 iulie 1948, Organizaţia Judeţeană P.M.R. Neamţ înainta către centru o informare referitoare la Robu, arătând următoarele: „în anul 1942, luna septembrie, a terorizat un grup de 30 evrei, ce au fost trimişi de la detaşamentul Bilieşti, jud. Putna, la Tiraspol”, informaţie rezultată din mărturiile „unor tovarăși care în timpul războiului au suferit prigoana armatei fasciste”. Erau precizate și câteva detalii în acest sens: „a întrebuinţat funcţia de comandant de tren pentru a-i jefui de obiectele ce le aveau asupra lor, a strâns bani sub diferite motive, a ţinut oamenii în permanentă ameninţare de a-i omorî la orice ieșire ce-ar fi făcut-o pentru interesele lor din vagoanele ce-i transportau, a încercat să profite de o femeie din vagon, a întrebuinţat metode de intimidare și jaf asupra celor circa 1.000 ţigani ce-i transporta”.

În plus, în respectivul document erau precizate și date despre activitatea lui Robu de după 1945: „activitate anti-democratică, trădătoare, sabotând permanent opera de democratizare a armatei, a ajutat elementele reacționare, dubioase și subversive din jud. Neamț să-și dezvolte activitatea în jud. Neamț”, motiv pentru care fusese comprimat temporar. Finalul informării era imperativ: „cerem anchetarea acestui caz și descoperirea actelor mârșave întreprinse de acest cpt., pentru a i se defini poziția lui față de funcția importantă ce o ocupă încă în armată”[31].

Ulterior, la 3 septembrie 1948, proaspăt înființata instituție, Securitatea, avea să le ia câte o nouă declaraţie lui Gherșin Gherșin și

---

Studiul Istoriei Evreilor din România, Editura Hasefer, București, 2017, pp. 106-107.

[29] A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 75.319, vol. 1, f. 297. La 3 septembrie 1948, Wolf reitera acest aspect: „D-sa avea o ținută de mare mareșal și ne impresiona prin aceea că avea pentru sine un vagon de clasă unde de seara până dimineața făcea chefuri cu muzică, dans” (*ibidem*, f. 283).

[30] *Ibidem*.

[31] Idem, fond Informativ, dosar nr. 489.961, f. 14.

Schwartz Wolf, mult mai amănunţite de această dată, ceea ce susține ipoteza potrivit căreia acele prime mărturii ale victimelor conduseseră la arestarea lui Robu. Tot în această zi, Securitatea avea să obţină declaraţii acuzatoare și de la alţi evrei care se aflaseră în mărfarul escortat de Robu, în vederea deportării în Transnistria (este vorba despre Froim Iancu Gherșin, Iancu Zelicovici și Leiba Raff).

După cum atestă anumite documente oficiale, ziua de 3 septembrie 1948 este data la care a fost declanșată, în mod oficial, ancheta privind participarea lui Traian Robu la comiterea de crime de război. Cercetarea lui Robu a fost efectuată de Siguranţă în baza Legii nr. 291 din 18 august 1947 privind „urmărirea și sancționarea celor vinovați de crime de război sau împotriva păcii ori umanității”[32]. Având în vedere mărturiile pe care Siguranţa le obţinuse deja, acoperirea legală pentru cercetarea penală a lui Traian Robu era pe deplin justificată, întrucât Legea nr. 291/Decretul regal nr. 1.716 prevedea, la art. 1, că „sunt vinovaţi de a fi săvârșit, ordonat sau participat la săvârșirea crimelor de război” toţi aceia care aplicaseră rele tratamente prizonierilor, își însușiseră ilegal bunuri private sau săvârșiseră – „în virtutea netoleranţei rasiale” – „tratamente neomenoase contra populaţiei” ori le permiseseră subordonaţilor lor să comită astfel de fapte.

Prin extensie, lui Traian Robu îi puteau fi aplicate și prevederi din cuprinsul art. 2, ce incriminau persoanele care „au ordonat sau organizat trimiterea oamenilor la munci forţate sau deportări”, cu toate că cel în cauză îi însoţise pe deportați doar pe o anumită porțiune a traseului, nefiind implicat în organizarea convoiului. Legea nu făcea, însă, distincţie între făptuitori în privința cuantumului pedepselor pasibile, ambele categorii fiind pedepsite cu muncă silnică pe viață și doar dacă existau circumstanţe atenuante pedeapsa putea varia între 15 și 25 de ani de muncă silnică. Singurele instanţe care puteau judeca aceste speţe erau Curţile de Apel din București și Cluj, legea prevăzând desfiinţarea Tribunalelor Poporului, cele care judecaseră până atunci astfel de fapte. Art. 12 al Legii nr. 291/1947 stipula, însă, că legea putea fi aplicată doar

[32] Idem, fond Penal, dosar nr. 75.319, vol. 1, f. 255. A se vedea și Corneliu Pintilescu, *Gulag și Holocaust: legislație discriminatorie și represivă*, în Ruxandra Cesereanu (coordonator), „Caietele Echinox”, volumul 13, *Gulag și Holocaust în conștiința românească*, Cluj, 2007, pp. 75-83.

până la data de 31 decembrie 1948[33], fapt ce ar putea oferi o explicaţie suplimentară pentru graba cu care se procedase la arestarea lui Robu.

De altfel, chiar în preajma datei la care Robu fusese arestat, Prezidiul M.A.N. a emis un decret prin care era eliminată limita de timp în aplicarea Legii nr. 291, tocmai pentru a li se oferi organelor de cercetare penală posibilitatea de a obţine probele necesare trimiterii în judecată a tuturor persoanelor considerate că se făceau vinovate de fapte atât de grave, precum erau crimele de război și crimele împotriva păcii și umanității[34]. În plus, Decretul Prezidiului M.A.N. nr. 207/20 august 1948 pentru modificarea Legii nr. 291 nu doar că abroga art. 12, dar modifica parţial și prevederile majorității celorlaltor articole. Ca atare, art. 1 definea acum ca fiind vinovaţi de crime de război pe aceia care „au comis, aprobat sau permis tratamente neomenoase sau exterminări de populaţie civilă, pe teritoriul unde s-au desfășurat ostilitățile militare". De asemenea, art. 3 incrimina atât faptele celor care „au profitat, cu ocazia aplicării legilor și măsurilor cu caracter hitlerist, legionar sau rasial, de situaţia lor oficială (...) în scopuri venale", cât și ale celor care „au provocat ori au organizat, aprobat, ordonat, permis celor aflaţi în subordine sau practicat metode sau tratamente neomenoase (...) împotriva populaţiei civile sau transporturi de persoane în scopul exterminării lor ori trimiterea oamenilor la munci forţate sau deportări", precum și ale celor care, profitând de funcţiile de stat pe care le deţineau, „au săvârşit acte de teroare sau violenţă, torturi sau alte mijloace de constrângere". Făptuitorii erau pedepsiţi cu o singură sancţiune: munca silnică pe viață și confiscarea averii, decretul stabilind că „favorizatorii şi acei care au ajutat în orice mod pe cei vinovaţi" vor primi „o pedeapsă mai uşoară cu un grad, decât cea prevăzută pentru autorul principal"[35].

Din declaraţiile date de victimele acestuia, la 3 septembrie 1948, aflăm mai multe detalii referitoare la trenul de deportaţi şi la comportarea lui Traian Robu. De pildă, Iancu Zelicovici arăta că, la 7 septembrie 1942, fusese ridicat împreună cu alţi evrei din detașamentul de muncă de la

---

[33] Constantin Lățea, *Epurarea armatei române. Mecanisme juridice. 1945-1947*, în „Arhivele Totalitarismului", nr. 4/1994, pp. 196-198. Am spicuit din cuprinsul legii doar acele prevederile care au legătură cu faptele lui Robu.

[34] A se vedea: Julie Trappe, *Justiție în tranziție: Gulag și Holocaust în memoria judecătorească*, în Ruxandra Cesereanu (coordonator), *op. cit.*, pp. 67-74; Raluca Grosescu, Raluca Ursachi, *Justiția penală de tranziție. De la Nürnberg la postocmunismul românesc*, Iași, Editura Polirom, 2009.

[35] Constantin Lățea, *op. cit.*, pp. 198-200.

Bilieşti, în care lucrau forţat în zona Focșaniului, și duși la Siguranța din Piatra Neamț, de unde fuseseră trimiși apoi în lagărul cu evrei de lângă oraş. În acest lagăr a stat închis împreună cu: Iancu Gherşin, Herșcu Soceanu, Gherșin Gherșin, Talic Raff, Leiba Raff și Avram Voldman, toți originari din Târgu Neamț. După aproape o săptămână petrecută în lagăr, au fost urcați într-un tren de deportare, compus din circa 20 de vagoane pline cu romi, împreună cu care au fost transportaţi spre Transnistria[36]. Conform lui Leiba Raff, când au ajuns la Iași, trenul era format din vreo 30 de vagoane încărcate cu sute de romi și puţin peste 30 de evrei[37]. La Iași, conducerea escortei trenului a fost preluată de slt. Robu, care avea misiunea de a-i însoți până la Tiraspol.

Leiba Raff declara faptul că prima măsură luată de slt. Robu fusese aceea de a-i grupa pe evrei într-un singur vagon, în momentul sosirii trenului în gară la Ungheni. Iniţial, deportaţii evrei s-au bucurat pentru că urmau să stea împreună, dar imediat au întrevăzut motivul „bunăvoinţei" ofiţerului: „Ne-a făcut imediat cu jandarmii lui o percheziție corporală și a bagajelor, luându-ne tot ce aveam mai scump, adică stilouri, lanternele, cuțitele și actele, spunând că la Tiraspol ni le va înapoia"[38]. Zelicovici menționa și el că la percheziția corporală și a bagajelor le fuseseră luate „în general lucruri de valoare" (aur, verighete, ceasuri, stilouri) şi „bani românești și străini", Robu amenințându-i cu împușcarea pe cei care nu se supuneau[39]. Conform lui Raff, la Tiraspol, însă, unde urma să predea trenul altui şef de escortă, slt. Robu „s-a făcut nevăzut, pentru a nu ne înapoia obiectele luate", moment în care „unul din grupul nostru a adus la cunoștința unui domn colonel care era comandant militar în gară, care l-a chemat imediat și i-a pus în vedere să ne înapoieze obiectele luate". Cu toate acestea, Robu s-a conformat doar parţial ordinului primit de la superior, profitând de faptul că „trenul era gata de plecare", astfel încât „în fugă a înapoiat două-trei obiecte, restul oprindu-le și noi nu am avut unde să le reclamăm"[40]. Froim Gherșin mai susţinea că Robu luase de la Aurica

---

[36] A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 75.319, vol. 1, f. 287.

[37] La Iași au fost atașate și vagoane cu romi („un număr destul de mare de țigani din Botoșani") şi câţiva evrei din Dorohoi și Botoșani, de unde au plecat la 14 septembrie 1942. În total, cu acel tren au fost deportaţi peste 1.700 romi și 31 evrei (29 adulţi şi doi copii ai unei familii din Botoșani).

[38] *Ibidem*, f. 147.

[39] *Ibidem*, f. 262.

[40] *Ibidem*, f. 147.

Marcusohn câteva inele și un ceas de aur, pe care nu le mai înapoiase[41].

În declarația sa, Schwartz Wolf arăta că slt. Robu, cu scopul de a profita din punct de vedere financiar de pe urma evreilor pe care îi escorta, recursese și la alte practici oneroase. Astfel, ofițerul le spusese evreilor că în Transnistria nu aveau voie să intre cu mai mult de 2.000 de lei, determinându-i să schimbe leii în mărci la jandarmii din escortă, la cursul de 60 lei/1 marcă[42], pentru ca, odată ajunși la granița transnistreană, deportații să afle, însă, faptul că ar fi putut schimba banii la cursul de 10 lei/1 marcă. Wolf își exprima chiar părerea că Traian Robu se folosise de relațiile pe care le avea tocmai pentru a obține comanda escortei unui tren cu deportați, în scopul obținerii de foloase financiare prin spolierea evreilor trimiși în deportare („sunt convins că d-sa trebuie să fi avut neamuri sus-puse pentru a obține comanda unui tren de deportați – afacere extrem de bănoasă")[43]. Apreciem că această acuză ar putea avea un grad ridicat de veridicitate, un argument în acest sens reprezentându-l „operativitatea" cu care slt. Robu i-a separat pe evrei de romi, procedând imediat la efectuarea unei amănunțite percheziții corporale și a bagajelor, în urma căreia avea să le confiște, „temporar", toate obiectele de valoare.

Din punct de vedere penal, noutatea agravantă adusă de

[41] *Ibidem*, f. 261.

[42] Ocupată de Germania, Transnistria a fost predată României spre administrare temporară prin Acordul de la Tiraspol/Înțelegerea Hauffe-Tătăranu din 30 august 1941. Moneda oficială a regiunii a rămas, însă, cea stabilită artificial de către ocupantul german, adică marca R.K.K.S. (*Reichskreditkassenschein*), care avea valoare de circulație exclusiv în acea zonă. Pentru a obține R.K.K.S., deportații din România erau obligați să schimbe leii la un curs dezavantajos (Tuvia Frilling, Radu Ioanid, Mihail E. Ionescu – editori, *Raport final*, Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului în România, Iași, Editura Polirom, 2005, pp. 136-139). Robu a profitat, însă, de poziția de comandă pe care o deținea, pentru a-i spolia efectiv pe deportații evrei din trenul pe care-l escorta, schimbându-le lei în R.K.K.S. la un curs de șase ori mai mare decât cel oficial, care oricum era foarte nefavorabil.

[43] A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 75.319, vol. 1, f. 283. Într-o declarație a lui Mathias Grunberg, din 16 februarie 1951, dată la Securitate, acesta menționa o informație pe care Isac Peltz i-o oferise „despre substituirea evreilor care urmau să fie trimiși în Transnistria (...) organele autorităților care se ocupau cu trimiterea în Transnistria luau diferite sume de bani de la evreii bogați și în locul lor introduceau în loturi evrei săraci" (A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 234.825, vol. 2, f. 24).

declarațiile din 3 septembrie 1948 ale victimelor acestuia o constituia comportamentul violent, verbal și fizic, al slt. Robu față de deportați, în special față de romi. Spre exemplu, în declarația sa, Leiba Raff susținea faptul că Robu îi amenințase că avea să-i împuște, dacă părăseau vagonul în momentul în care trenul ajungea în stații, dându-le voie doar în mod excepțional să coboare după apă, cu toate că era foarte cald[44], fiind închise într-un singur vagon peste 40 de persoane (fiind mai puțin înghesuit, jandarmii preferau să meargă în vagonul cu evrei, nu în cele cu romi). Tot Leiba Raff arăta că Robu „cu țiganii s-a purtat foarte brutal, bătându-i", concluzionând că, „în general, purtarea lui a fost abuzivă, ne-a amenințat cu împușcarea, ne-a jefuit și față de țigani s-a purtat mai rău". În plus, Raff mai declara și faptul că, „pentru a ne ameliora situația", evreii din vagon adunaseră o sumă de bani, pe care Zelicovici i-a dat-o lui Robu, obținând, în schimb, anumite înlesniri[45].

Froim Iancu Gherșin confirma această mărturie, evidențiind că atitudinea și comportamentul slt. Robu au fost mult mai rele decât ale ofițerilor care comandaseră escorta înainte de Iași și, ulterior, după Tighina: „acest Robu Traian, din secunda din care ne-a preluat, ne-a făcut o mizerie de nedescris (...) ne-a dus cu vagonul închis, tot mereu venea să ne înjure (...) dacă cineva din noi deportații voia să se dea jos în vreo stație să bea apă venea la vagon îndărăt numai în sânge, așa ne bătea până la Tighina, unde ne-a însoțit el, ne-a făcut din oameni neoameni"[46]. Froim Iancu Gherșin oferea și alte detalii: „Pe tot parcursul acesta trăgea focuri de armă spre a produce panică între noi și prin stații venea în vagon și lovea pe aceia care cereau să coboare pentru a lua apă sau să cumpere ceva. Personal am fost lovit în stația Ungheni, deoarece coborâsem pentru un moment, lovindu-mă cu o cravașă și cu picioarele". De asemenea, acesta amintea și momentul în care, la Tiraspol, evreii i se plânseseră comandantului gării cu privire la abuzurile slt. Robu (și care îi ceruse lui Robu să aibă un comportament corect față de aceștia), urmarea fiind că Robu „ne-a adus la vagon în brânci și ne-a azvârlit în vagon și ne-a închis ușile până la predarea celeilalte patrule (...) a avut o purtare atât de brută [sic!] cu noi, întrucât nu ne putem noi singuri imagina de brutalitatea și

[44] Fiind mijlocul lunii septembrie și o perioadă mai călduroasă, în miezul zilei în vagoanele de marfă cu care erau transportați deportații era foarte cald, în timp ce noaptea se făcea frig.
[45] A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 75.319, vol. 1, f. 147.
[46] *Ibidem*, f. 149.

mârșăvia ce a avut-o față de noi”[47].

Conform lui Wolf, Robu ar fi manifestat această atitudine împotriva evreilor şi pentru că îi considera pe toţi simpatizanţi sau aderenţi la mişcarea comunistă şi, ca atare, favorabili U.R.S.S., şi nu României. Drept argument, Wolf preciza faptul că Robu îi ameninţa adeseori cu expresia: „Lasă că vă arăt eu vouă, comuniștilor!”[48], fiind foarte posibil ca printre evreii deportaţi să se fi aflat și persoane care avuseseră anumite legături cu P.C.dR. ori cu alte formațiuni paravan ale acestuia[49].

În aceeași zi, Iancu Zelicovici descria un episod care atesta în mod clar comportamentul violent al slt. Robu: „Într-un vagon de țigani, o țigancă urmând să nască, au chemat o altă țigancă care se pricepea la moșit de la alt vagon. Pentru faptul că și-a părăsit vagonul, a fost lovită în modul cel mai barbar și călcată în picioare chiar de el”[50].

Din acest prim set de declaraţii, Securitatea avea să afle numele altor evrei care se aflaseră în convoiul escortat de către slt. Robu, fapt ce avea să conducă la iniţierea de noi demersuri, în scopul obţinerii unor mărturii suplimentare. Astfel, la 6 septembrie 1948, D.R.S.P. Suceava ordona S.J.S.P. Botoșani să-l interogheze pe Iancu Abramovici, din Botoșani, care fusese deportat în Transnistria, în 1942. De acest caz s-a ocupat slt. Lungu Mihail, iar Abramovici, chiar dacă nu se aflase în convoiul escortat de Robu, declara că: „are cunoștință că acesta a comis abuzuri și a terorizat pe cei ce se găseau în trenul condus de susnumitul ofițer”. În acest sens, Abramovici îi indica ofiţerului numele unor evrei din Botoșani care fuseseră deportaţi cu trenul respectiv: Solomon Aizic, Iancu Casapu și Ichil Coleșniuc[51].

Slt. Lungu l-a ascultat pe Solomon Aizic abia la 17 septembrie 1948, iar declaraţia acestuia era foarte acuzatoare la adresa lui Robu. Aizic declara că Robu îl bătuse pentru simplul fapt că se dăduse jos din vagon,

---

[47] *Ibidem*, f. 261.

[48] *Ibidem*, f. 283.

[49] Spre exemplu, Iosif Abramovici, deportat din Botoșani, care în 1948 era consilier cultural la Ministerul Artelor și Informațiunii, declara următoarele: „Eu trebuia să fiu internat în lagărul politicilor, fiindcă eram deportat politic, totuși am fost băgat în lagărul de la Berezovca, unde se trimiteau numai cei ce ceruseră în 1940 repatrierea în Basarabia. Când am cerut să fiu internat în lagărul politicilor mi s-a spus că s-au pierdut actele și la plecarea din Botoșani au fost predate cpt. Robu. Precizez că la Berezovca toate loturile până la sosirea lotului nostru fuseseră executate” (*ibidem*, f. 187).

[50] *Ibidem*, f. 262.

[51] *Ibidem*, vol. 2, f. 42.

la fel cum procedase și cu Iosub Lazarovici (originar tot din Botoșani, dar care, din păcate, își pierduse viața în deportare) și că „și-a dat toate silințele ca să ne facă drumul cât mai greu, a dat ordin să se închidă obloanele la vagon și nu a permis nimănui să coboare din vagon”[52]. Aizic mai arăta cum slt. Robu le-a „restituit” la Tiraspol obiectele de valoare pe care li le luase forțat: „au primit doar câteva obiecte aruncate de un jandarm pe care îl trimisese Robu, când trenul deja se pusese în mișcare”[53].

La 10 septembrie 1948, col. Mișu Dulgheru, şeful Direcţiei Anchete a Securităţii, a trimis un ordin către D.R.S.P. Iaşi, în a cărei rază de responsabilitate se aflau mulţi dintre evreii deportaţi cu acel tren, solicitând audierea a unui număr de 16 evrei, indicaţi nominal, rezultatele urmând a-i fi înaintate în maximum trei zile. Pentru a nu exista nelămuriri, col. Dulgheru specifica foarte clar ce dorea Securitatea să obţină de la acești martori: „să fie invitate persoanele de mai jos notate, pentru a da câte o declarație asupra comportării numitului Robu Traian, căpitan, care a condus un tren cu evrei deportați în Transnistria, făcându-se vinovat de abuzuri și acte de teroare, acest lucru trebuind să reiasă din declarațiile martorilor ce-au făcut parte din acel transport”[54]. Răspunsul Securităţii Regionale Iaşi a venit, însă, abia la 21 septembrie 1948, cu menţiunea că reușiseră să audieze doar opt persoane din lista respectivă (Froim Gherşin, Herşcu Soceanu, Gherşin Gherşin, Schwartz Wolf, Iancu Zelicovici, Marcu Kirenman, Marcu Abramovici şi Leiba Raff), deoarece restul persoanelor fie decedaseră, fie nu mai locuiau pe raza regionalei.

Securitatea a mai obţinut declaraţii incriminatorii cu privire la faptele comise de slt. Robu și de la alte victime ale acestuia (Iancu Casapu și Ichil Coleșniuc), care confirmau și ele ceea ce se știa deja.

În baza noilor date aflate de la martori, la 30 septembrie 1948 Securitatea l-a anchetat pe Robu, dorind să obțină recunoașterea comiterii faptelor cu caracter penal. Acesta avea să ofere mai multe detalii cu privire la trenul pe care îl escortase, și anume faptul că în el se aflaseră cca 1.700 romi, trecuți nominal pe o listă, dar la sosire „au ieșit aproximativ 50 de ţigani în plus”, printre aceștia aflându-se și cei șase-șapte nou-născuți în timpul drumului. Robu mai declara faptul că la Iași nu putuse să verifice numărul deportaților din vagoanele aduse de la Dorohoi și Botoșani, întrucât trenul plecase foarte rapid, „altfel nu se mai obținea imediat

[52] *Ibidem*, vol. 1, f. 288.
[53] *Ibidem*, f. 263.
[54] *Ibidem*, vol. 2, f. 27.

programarea". Singura „contabilitate" pe care o ţinuse vizavi de cei aflați în tren a constat în scrierea pe fiecare vagon a numărului celor închişi înăuntru. Robu evidenţia mai ales faptul că, pe întreaga perioada în care el comandase trenul respectiv, „nu s-a întâmplat nici un accident, boală sau moarte"[55].

Referitor la comportamentul lui faţă de evrei, Robu susţinea următoarele: „M-am purtat mai mult decât bine, căci din proprie inițiativă le-am făcut vagon special, separându-i de țigani, care, după cum mi se reclamase, îi fura (...) dacă superiorii mei ar fi aflat că am făcut privilegiul de a separa în vagon special pe evrei, m-aș fi expus la grave consecințe dăunătoare în acel moment pentru cariera mea". Nu recunoștea să fi luat niciun obiect de valoare de la ei, nici să fi tras cu pistolul, doar că le-ar fi confiscat temporar „corpurile tăioase mari, cu care se putea sparge vagoanele, căci așa erau instrucțiunile", pe care la graniță le-ar fi predat, însă, posesorilor[56].

Între timp, S.G.T. trimisese o adresă Securităţii, în care cerea informaţii asupra vinovăţiei lui Robu, datele fiind necesare „pentru a clarifica poziția ofițerului", care în continuare era considerat a fi activ. La 1 octombrie 1948, Direcţia a V-a informa S.G.T. că Robu era tot în arestul Securităţii, „în continuarea cercetărilor, întrucât din declarațiile celor în cauză reiese că numitul se face vinovat de abuz de putere, maltratări, loviri și schingiuiri, în timp ce conducea un tren de deportați", motiv pentru care se sugera ca S.G.T. să „întocmească formele de desconcentrare imediată"[57], ceea ce s-a și făcut în foarte scurt timp.

La 9 octombrie 1948, anchetatorii Securităţii considerau cercetarea penală încheiată, probele adunate părând a fi suficiente pentru trimiterea lui Traian Robu în justiţie. În consecință, în acea zi a fost întocmit de către lt. Alexandrescu Gheorghe[58] un proces-verbal de trimitere în judecată a acestuia, sub următoarea acuzație: „a săvârșit acte de teroare, torturi, supunând la tratamente neomenoase pe cei care se găseau sub dependența lui, pentru a-i jefui de tot avutul lor". Drept dovezi, erau reproduse pasaje din declarațiile deportaţilor evrei invocate anterior[59].

---

[55] *Ibidem*, vol. 1, f. 264.
[56] *Ibidem*, f. 265.
[57] Idem, fond Informativ, dosar nr. 489.961, ff. 5-8.
[58] În acea perioadă, lt. Alexandrescu Gheorghe/George era anchetator în cadrul Serviciului I din cadrul Direcţiei Anchete. A cunoscut o ascensiune continuă în această structură, în anul 1971 fiind numit şef al Direcţiei Anchete.
[59] Idem, fond Penal, dosar nr. 75.319, vol. 1, ff. 261-263.

De reţinut este faptul că, deşi martorii declarau că Robu se comportase mult mai brutal şi mai violent faţă de romi, Securitatea nu a făcut niciun demers pentru a identifica măcar un singur martor din rândul deportaţilor romi. Și asta cu atât mai mult cu cât slt. Robu escortase trenul cu deportaţi romi şi după Tiraspol, până în zona Bugului[60]. La Tiraspol, vagonul cu evrei fusese desprins şi ataşat unui tren care i-a dus, alături de alţi evrei, în lagărul de la Berezovca, iar pe câţiva dintre ei în cel de la Mostovoi[61].

Speţa fiind de competenţa Cabinetului I Instrucție Criminali de Război din cadrul Parchetului Curţii București, procurorii acestuia au studiat dosarul, dar nu au fost mulţumiţi de probele obţinute de Securitate, dorind să obţină declaraţii mult mai amănunţite și de la un număr mult mai mare de victime. Drept urmare, la 8 noiembrie 1948, N. Vlădescu, prim-procuror al Cabinetului I, a trimis telegrame către organele de Poliție din mai multe orașe (Roman, Botoșani, Târgu-Neamț, Bacău şi Târgu-Mureș), cerând să fie înaintaţi Cabinetului un număr de 22 evrei supravieţuitori ai deportării (indicaţi nominal), pentru „cercetări în cauze de crime de război”[62].

Cu toate acestea, procuratura a trebuit să se mulţumească cu aceiaşi martori pe care îi interogase şi Securitatea, deoarece mulţi dintre evreii care se aflaseră în acel tren și supravieţuiseră deportării fie nu se mai aflau în ţară, fie decedaseră după revenirea în România. Spre exemplu, la 17 noiembrie 1948, Filip Aurel, prim-chestor al Chesturii de Poliţie Bacău, răspundea Cabinetului 1 că toţi cei 7 evrei nominalizaţi ca martori din raza de competenţă a chesturii emigraseră în Israel[63]. De asemenea, procurorii au fost informaţi că Aurica Marcushon, care urma să fie audiată la 21 decembrie 1948 (pentru a confirma sau infirma că Robu nu-i înapoiase bijuteriile și un stilou de aur și, de asemenea, că acesta încercase să profite de ea), decedase în urmă cu câteva luni[64]. Procuratura

---

[60] *Ibidem*, f. 287.

[61] Despre masacrarea evreilor deportaţi la Mostovoi – înainte, însă, de toamna anului 1942 – vezi https://www.scena9.ro/article/mostovoi-masacru-deportari-evrei-holocaust. A se vedea și *„Am fost deportat în Transnistria". Interviuri cu supraviețuitorii*, realizate de Ion Naval și editate de Mihai Vakulovski, în „Despre Holocaust și Comunism”. Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă, volumul I, Iași, Editura Polirom, 2003, pp. 102-126.

[62] A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 75.319, vol. 1, ff. 150-154.

[63] *Ibidem*, f. 174.

[64] *Ibidem*, f. 208.

a obținut, totuși, mărturii și detalii suplimentare, care au nuanțat culpele lui Traian Robu.

Audiat la 20 noiembrie 1948, Marcu Abramovici confirma datele deja cunoscute: „În anul 1942, ziua 12-13 septembrie, am fost deportat în Transnistria (Ucraina) împreună cu încă trei persoane din Roman și cu țiganii din aceiași localitate. Până la Iași ne-am bucurat cu toții de un tratament civilizat. În gara Iași am fost despărțiți de țigani și băgați separați, numai evrei, în număr de circa 30, într-un singur vagon (...). Purtarea sus-numitului atât față de noi, cât și față de țigani, era foarte brutală. Tot timpul drumului ne-a ținut cu vagoanele închise, murdare, pline de păduchi, înghesuiți, lipsiți de aer (era și timpul foarte cald), cu scopul probabil de a ne sufoca. Pe țigani i-a și bătut, atât el, cât și jandarmii”[65].

O masivă rundă de audieri s-a desfășurat la 2 decembrie 1948, când au fost reinterogaţi o parte dintre evreii cercetaţi de Securitate, fiind ascultaţi, însă, şi martori noi, toţi originari din Botoşani. Unul dintre aceștia, Solomon Eisig, vorbea pentru prima dată despre faptul că, în gară la Chișinău, slt. Robu a pretins și i s-a și dat suma de 15.000 lei de către deportații evrei, care au primit, în schimb, permisiunea de a coborî din vagon și de a face diverse cumpărături în oraș (alimente și medicamente), escortaţi, desigur, de către jandarmi[66]. Această sumă era confirmată și de Iosif Abramovici, care declara faptul că, înainte ca trenul să ajungă la Chișinău, Robu îl chemase la el în compartiment pe un anumit evreu ca să-i cânte la vioară, iar la întoarcere acesta le spusese celorlalți că ofițerul ceruse suma de 15.000 de lei, în schimbul permisiunii de a coborî din vagon pentru a-și cumpăra de mâncare. Respectiva persoană strânsese banii pentru a-i da lui Robu, astfel încât, la Chișinău, aceștia au putut să coboare pentru prima dată din tren[67].

Deportatul în cauză era Iancu Zelicovici, care, deși fusese interogat de mai multe ori până atunci, „omisese” să declare acest „amănunt”. În toamna anului 1948, însă, în momentul desfășurării anchetei lui Robu, Zelicovici era comisar de poliţie la Piatra Neamţ (iar, din ianuarie 1949, avea să dețină funcția de comandant al Miliţiei Piatra Neamţ). Ca atare, este foarte probabil ca acesta să fi conștientizat că regimul putea da și o altă interpretare faptului că fusese unic intermediar al colectării și predării respectivei sume de bani, și, pe deasupra, că Robu îl chemase în câteva

[65] *Ibidem*, f. 168.
[66] *Ibidem*, f. 184.
[67] *Ibidem*, f. 187.

rânduri în compartimentul său pentru a-i cânta la vioară. Un alt „amănunt” pe care nu-l putem ignora este și acela că, după 1945, cei doi fuseseră colegi în aparatul represiv al jud. Neamţ, Robu la Jandarmerie, Zelicovici la Poliţie, în ultima structură fiind posibil să fi fost încadrat şi Leiba Raff[68].

Se ridică o întrebarea legitimă: care au fost motivele pentru care Zelicovici nu își informase până atunci superiorii despre abuzurile comise de către Traian Robu în timp ce escorta trenul cu deportați?

Audiat la 2 decembrie 1948, Zelicovici recunoștea faptul că „le-a propus celor din vagon să îi dea suma de bani lui Robu, pe care i-a înmânat-o personal, astfel că regimul lor s-a îmbunătățit de la Chișinău încolo”. Mai exact, la Chișinău, unde trenul staţionase patru zile, deportaţii evrei au putut să meargă în oraș, „să ne târguim ceea ce ne trebuia”; în plus, aceștia nu au fost bătuți („doar câțiva au primit câte o palmă”), spre deosebire de romii care coborâseră din vagoane, pe care jandarmii îi loviseră cu patul armei, iar Robu, cu cravașa[69].

Tot în aceeaşi zi, Iancu Abramovici își reitera afirmaţia potrivit căreia nu fusese deportat cu acel tren, dar că, odată ajuns în lagăr, aflase „de la alți cetățeni evrei” că fuseseră jefuiți și maltratați de către slt. Robu[70]. O mărturie indirectă, dar relevantă, în condiţiile în care mulţi dintre evreii deportaţi cu acel tren decedaseră în Transnistria, neputând fi obţinute mărturii directe privitoare la suferinţele îndurate.

Închis iniţial în arestul Siguranţei Bucureşti, apoi în Penitenciarul Jilava (din 10 noiembrie 1948), Robu a fost transferat la 10 decembrie 1948 în arestul Prefecturii Poliției Capitalei[71], pentru a fi la dispoziția procurorilor, care doreau să-l interogheze personal, dar și să-l confrunte cu martorii. Astfel, la 11 decembrie 1948, procurorii au trecut la desfășurarea primelor confruntări între acuzat și martorii acuzării: Gherșin Gherșin și Schwartz Wolf, în paralel cu audierea a doi martori noi (Herşcu Soceanu și Gustav Segall). Soceanu, originar din Târgu-Neamț, declara că fusese ridicat de la detașamentul de muncă din Vadu Roșca și percheziționat personal de către slt. Robu, care îi luase „tot ce aveam mai de preț... ceasornicul și stiloul, o verighetă, pe care nici până astăzi nu mi le-a restituit”. Soceanu preciza că Robu procedase la fel și cu alți evrei,

[68] Într-o declaraţie, Robu arăta că se reîntâlnise cu Zelicovici și Raff după 1945, la Poliția din Piatra-Neamț (*ibidem*, f. 265).
[69] *Ibidem*, f. 183.
[70] *Ibidem*, f. 185.
[71] *Ibidem*, ff. 304-305.

cărora, „când ne-a luat aceste lucruri, ne-a promis că după trecerea frontierei ni le va restitui, sub pretext că nu avem voie să trecem cu valori la noi peste frontieră”[72].

Surpriza a apărut, însă, la confruntările directe ale lui Robu cu Gherşin și Wolf, când foștii deportaţi au nuanţat momentul grupării evreilor într-un singur vagon, recunoscând faptul că, în realitate, deportații evrei îl rugaseră să facă acest lucru, din mai multe motive: vagoanele cu romi erau mult mai aglomerate (fiind închise circa 60 persoane/vagon), în timp ce ei erau numai 30[73]; unii evrei se plângeau că romii le luaseră anumite lucruri (Gherşin); alţii erau nemulţumiţi că exista pericolul să se infesteze cu păduchi de la romi (Wolf). În declarația sa, Robu susţinea faptul că îi mutase pe evrei separat nu pentru că primise bani din partea acestora, ci ca urmare a reclamaţiilor pe care aceștia le făcuseră, potrivit cărora erau furați de către romi[74]. În pofida faptului că ambele minorităţi etnice împărtășeau aceeași soartă tragică, am putea observa faptul că prejudecăţile rasiale și inter-etnice încă persistau, în condiţiile în care îi așteptaa același destin sumbru, al deportării și exterminării.

Faptul că Gherşin și Wolf, martorii iniţiali de la care pornise cazul, își schimbaseră semnificativ mărturiile, în urma unei simple confruntări cu Robu, i-a făcut pe procurori să ia în calcul posibilitatea ca și alte mărturii să nu reziste confruntării cu acuzatul. Foarte probabil că aceasta a fost raţiunea în baza căreia a fost luată decizia audierii amănunţite a lui Iancu Zelicovici. Dată fiind funcţia de conducere deţinută în aparatul represiv, existau speranţe că se putea conta mai mult pe gradul de veridicitate al declarațiilor acestuia.

De altfel, în interogatoriul separat luat lui Robu, la 11 decembrie 1948, procurorii au fost departe de a obţine din partea acestuia recunoașterea acuzei cu privire la care era întrebat: „ați aplicat un tratament neomenos celor din vagoane, în sensul că nu le-ați permis zile de-a rândul să coboare din vagoane pentru a-și face nevoile și a se alimenta?”. Robu avea să ofere câteva detalii privind compunerea trenului, reluând cele declarate la 30 septembrie, dar recunoscând faptul că luase stilourile și lanternele evreilor, „întrucât primisem instrucțiuni ca trenul

[72] *Ibidem*, f. 206.

[73] Ulterior, Robu avea să pună escorta de 10 jandarmi tot în vagonul în care se aflau deportații evrei, dar, chiar și așa,, tot erau semnificativ mai puţini decât în vagoanele în care erau transportați romii.

[74] *Ibidem*, ff. 202-203.

să meargă camuflat, să nu se facă semnalizări și comunicări”. La Tiraspol, însă, îi ordonase jandarmului care le transportase să restituie obiectele posesorilor, operațiune care reușise doar parțial, întrucât trenul se pusese în mișcare. Robu mai declara și că stiloul de aur reclamat de Aurica Marcushon (între timp decedată) îl primise cadou de la aceasta[75].

Cum la 21 decembrie 1948 niciunul dintre martorii evrei convocați nu se prezentase la audieri, cercetările aveau să fie amânate pentru ziua de 7 ianuarie 1949[76], când a avut loc confruntarea lui Traian Robu cu Iancu Zelicovici, cu un final surprinzător, întrucât fostul comandant care escortase trenul cu deportați era descris drept un mare democrat. Zelicovici nu doar că susținea versiunea lui Robu, conform căreia acesta îi grupase pe evrei într-un singur vagon pentru a-i apăra de furturile romilor, ci mărturisea faptul că Robu ordonase imediat efectuarea unei anchete pentru recuperarea unui palton ce-i fusese substituit de către romi, procedură repetată și față de alți evrei aflați în situații similare.

De asemenea, Zelicovici arăta că, deși avea un ceas, acesta nu îi fusese luat la percheziția făcută de Robu. Totodată, declara că putuseră coborî din tren pentru a face cumpărături și înainte de Chișinău, mai exact la Iași, nefiind, însă, clar dacă beneficiaseră de această facilitate după ce Robu preluase comanda escortei sau înainte, martorul lăsând, totuși, impresia că înlesnirea i se datora acuzatului. Zelicovici mai spunea că, la Chișinău, deși Aurica Marcushon depășise cu două ore întoarcerea din oraș, fapt ce întârziase plecarea trenului, Robu ridicase vocea la aceasta, nerecurgând, însă, la niciun alt fel de pedeapsă. Martorul respingea acuza potrivit căreia Robu încercase să profite sexual de aceasta (pe motiv că era o femeie mai în vârstă), declarând faptul că nu credea nici că acuzatul i-ar fi luat stiloul de aur, ci că era posibil ca însăși doamna respectivă să i-l fi dăruit. În plus, menționa că slt. Robu nu luase îmbrăcămintea niciunui evreu, cu toate că aceștia „erau bine îmbrăcați”, și că la graniță le restituise obiectele luate, fără a putea spune, însă, dacă acesta le restituise pe toate.

La întrebarea procurorilor dacă îl văzuse pe acuzat lovindu-i pe romi, martorul confirma acest lucru, subliniind, însă, faptul că îi lovise doar pentru că aceștia nu erau disciplinați și „nu-i putea stăpâni altfel”, nu din considerente rasiale. La finalul confruntării, Zelicovici avea să își exprime părerea și cu privire la atitudinea acuzatului de după episodul deportării: „mai arăt că cpt. Robu, după 23 august 1944, a avut o atitudine

[75] *Ibidem*, f. 199.
[76] *Ibidem*, f. 207.

democrată și nu s-a arătat deloc a fi antisemit"[77].

Analizând depozițiile acestuia, pare evident faptul că Iancu Zelicovici, ale cărui legături mai strânse avute cu Robu pe parcursul transportului spre deportare erau cunoscute, a încercat să își prezerve propria funcţie de conducere pe care o deţinea, temându-se de pericolul unei potenţiale acuzații, potrivit căreia, în 1942, ar fi avut o atitudine binevoitoare faţă de un vinovat pentru crime de război. De asemenea, cum cei doi fuseseră colegi mai mulţi ani după 1945, în cazul în care Robu ar fi fost condamnat, Zelicovici risca să se expună și acuzei că nu își informase din timp superiorii despre faptele comise de Robu în 1942.

La 10 ianuarie 1949 a avut loc audierea lui Ichil Coleșniuc și confruntarea lui Traian Robu cu Iancu Casapu. Coleșniuc preciza că îl văzuse doar o singură dată pe Robu lovind cu palma un evreu, „fiindcă acesta ar fi coborât din vagon"[78], în timp ce Casapu declara că lui nu îi luase nimic și că nu îl văzuse pe Robu lovind pe cineva, confirmând, însă, faptul că ofiţerul le spusese evreilor „să predea banii pe care îi au asupra lor, fiindcă nu vor fi lăsaţi să treacă peste Nistru cu mai mult de 200 lei" și că „cei ce vor fi prinși cu banii asupra lor, în teritoriul de peste Nistru, vor fi împușcați". De asemenea, Iancu Casapu susţinea că o auzise pe doamna Marcushon plângându-se că Robu nu îi restituise „un toc cu peniță de aur sau clapa de aur", detaliind, totodată, și acea „înlesnire" acordată de Robu și menţionată de Zelicovici: pentru a-și face nevoile în afara vagonului, în gări, uşile vagonului erau întredeschise, iar celor dinăuntru li se permitea să-și facă nevoile prin acea mică deschizătură[79].

La 12 ianuarie 1949, procurorii l-au confruntat pe Traian Robu cu singurul martor adus din rândul deportaţilor romi, Mircea Căldăraru, din Piatra Neamț. Căldăraru declara că, în septembrie 1942, toţi cetăţenii romi din Piatra Neamţ fuseseră adunaţi de Jandarmerie la marginea oraşului, unde comandantul Legiunii de Jandarmi Neamţ i-a anunţat că urmau să fie deportaţi în Transnistria[80]: „ne-a recomandat să ne purtăm cum

[77] *Ibidem*, ff. 213-214.
[78] *Ibidem*, f. 222.
[79] *Ibidem*, f. 223.
[80] Decizia de a-i evacua pe romi în Transnistria a fost luată în mai 1942, de către mareșalul Antonescu, fiind adusă la cunoștința conducerii M.A.I. în ziua de 22 mai (*Documente privind deportarea țiganilor în Transnistria*, culegere întocmită și studiu introductiv de Viorel Achim, București, Editura Enciclopedică, vol. 1, pp. 9-10). A se vedea mai multe date despre deportarea romilor în Viorel Achim, *The Antonescu Government's Policy towards the Gypsies*, în Mihail E. Ionescu și Liviu

trebuie, fiindcă în caz contrar jandarmii au ordin să ne împuște". În ziua de 12 septembrie 1942 au fost urcați în tren, împreună cu un grup de evrei, și au ajuns la Iași în dimineața de 14 septembrie 1942, când slt. Robu a preluat comanda trenului. Căldăraru arăta și el că la Ungheni evreii fuseseră mutați într-un vagon separat, dar evidenția și un alt aspect conex, acela că romii scoși din respectivul vagon fuseseră înghesuiți în restul vagoanelor, fapt ce provocase nemulțumirea romilor față de acest tratament discriminatoriu, care condusese la înrăutățirea condițiilor de transport. Pentru a li se îmbunătăți condițiile, martorul preciza că recurseseră și ei la aceeași practică folosită de evrei, acordându-i slt. Robu anumite sume de bani, individual, de către romii mai înstăriți, aceștia primind în schimb dreptul de a se duce în Chișinău după alimente sau de a merge cu ușile deschise la vagoane[81].

Foarte important pentru anchetă a fost faptul că și Căldăraru confirma comportamentul violent al slt. Robu față de romi, manifestat, însă, doar în momentele în care romii „se certau între ei" sau „făceau gălăgie", „fapt care a determinat pe învinuitul Traian Robu să intervină și să mai lovească dintre cei care făceau gălăgie". Martorul declara că „și el a fost lovit cu acea ocazie"[82].

La 26 ianuarie 1949, Zelicovici a fost din nou audiat ca martor. După atâtea audieri la care fusese chemat în acest caz, de această dată începea direct cu concluziile: „După părerea mea, comportarea sa de atunci, ca și aceea de după 23 august 1944, nu ar putea fi încadrată în postura de criminal de război și arăt aceasta ca unul ce am fost deportat și cunosc comportarea celor care au avut puteri în Transnistria"[83]. Spre deosebire de ultima declarație, acum recunoaștea că și lui îi fusese luat ceasul la percheziția inițială, care, însă, „mi s-a restituit după vreo două

Rotman (eds.), „The Holocaust in Romania: History and Contemporary Significance", București, 2003, pp. 55-60. Din totalul celor 200.000 de romi înregistrați cu ocazia recensământului din 1942, 25.000 au fost deportați în Transnistria începând cu data de 1 iunie 1942. Din nefericire, 11.000 dintre aceștia și-au pierdut viața (T. Friling, R. Ioanid, M.E. Ionescu – editori, *Final Report of the International Commission on the Holocaust in Romania*, Bucharest, Polirom, 2005, pp. 227, 236 apud Adina Babș, *Holocaust Experiences Through Survivors' Eyes*, în Institutul Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel", „Holocaust. Studii și cercetare", vol. VIII, Nr. 1 (9)/2016, București, Editura Curtea Veche, București, 2016, p. 192).

[81] A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 75.319, vol. 1, ff. 225-226.

[82] *Ibidem*, f. 225.

[83] *Ibidem*, f. 234.

ore de stat în Chișinău și aceasta în compartiment la dânsul, unde mă dusesem să-i cânt cu vioara”[84]. Restul declarației continua în aceeași notă ca și cea anterioară: „Noi am fost furați de către țigani în drum spre Iași. Vagonul separat ni s-a oferit de cpt. Robu după plecarea din Iași și aceasta la stăruința noastră (...) La Iași vagoanele au fost deschise și au fugit și din țigani, fapt ce a determinat pe slt. Robu să bată pe cei ce au fugit. Noi când am vrut să oferim cpt. Robu nu i-am oferit pentru diferite avantaje, ci pentru a fi schimbate în mărci germane. Banii au fost dați de mine și colegul Raff, însă nu ne-au fost date mărci așa cum ne înțeleseserăm. Regimul aspru l-am avut până la Iași, iar de aici s-a temperat, deschizându-se ușile, ni s-a dat voie să călătorim, iar într-o comună ni s-a dat voie pentru a merge în comună după alimente. Eu când am strâns bani de la coreligionarii mei le-am spus că îi dăm pentru a se tempera tratamentul, iar când am dat-o lui Robu era pentru ce am vorbit mai sus”[85].

Nu ne este deloc clar ce anume considera Zelicovici că trebuia „temperat” în „tratamentul” lui Robu cu ajutorul unei sume mari de bani oferite de către deportați, din moment ce, anterior, declarase că „regimul aspru l-am avut până la Iași”, adică înainte de preluarea escortei trenului de către slt. Robu. Trebuie reținut, totuși, faptul că Zelicovici era singurul deportat care susținea acest lucru, toți ceilalți martori declarând că situația li se înrăutățise imediat după preluarea conducerii trenului de către Robu.

La 27 ianuarie 1949, Froim Iancu Gherșin își menținea declarațiile precedente, detaliind mai ales faptul că Robu îl lovise personal, deoarece într-o stație coborâse din vagon: „pe mine personal m-a bătut și umplut de sânge, la Chișinău cu multe rugăminți mi-a dat voie să mă duc în oraș cu un soldat la prima farmacie să mă pansez”. De asemenea, evidenția și apelativele cu nuanță antisemită, pe care le utiliza Robu la adresa evreilor: „a avut o purtare cât se poate de brutală cu noi, ne închidea vagonul, ne tot făcea jidani și altele, a bătut și pe țigani, s-a purtat foarte urât și cu ei”[86].Ulterior, însă, Froim Gherşin avea să își nuanţeze declaraţia: „nu cred că cpt. Robu m-a lovit din ura ce o nutrea împotriva evreilor, ci poate că era nervos după urma cetățenilor țigani sau o altă neplăcere”[87]. Dar, martorul arăta că acuzatul nu îi mai restituise niciunul dintre lucrurile de

[84] *Ibidem*, f. 49.
[85] *Ibidem*, ff. 49-50.
[86] *Ibidem*, f. 250.
[87] *Ibidem*, f. 89.

valoare pe care i le luase „temporar” la percheziția inițială: „lucrurile de care am vorbit mai sus mi s-au luat de cpt. Robu înainte de gara Tighina și nu știu ce s-a mai făcut cu ele”[88].

Mai mulţi foşti deportați şi-au confirmat, însă, declaraţiile iniţiale privitoare la atitudinea abuzivă a ofiţerului: Leiba Raff (Robu și jandarmii au avut „o purtare brutală, bătându-i” pe romi)[89], Gherșin Gherșin („în tot parcursul drumului am fost terorizați de către sus-numitul sublocotenent prin amenințări că aici ne vor rămâne oasele”)[90] și Schwartz Wolf (Robu se purtase „ca un zbir și ne amenința cu împușcarea”, îi bătuse pe un evreu și pe mai mulţi romi, iar la Tiraspol le restituise doar obiectele fără valoare)[91].

Cu toate că mai mulţi martori atestaseră comportamentul violent, abuziv şi oneros al lui Traian Robu în timpul escortării trenului, se pare că procurorii Parchetului Curţii Bucureşti au considerat că nu existau șanse reale de a se obţine o condamnare pe legea crimelor de război, astfel că, la 23 februarie 1949, l-au pus în libertate[92].

Robu s-a stabilit la Botoșani, D.R.S.P. Suceava solicitând S.J.S.P. Botoșani să treacă la urmărirea informativă a acestuia și să i întocmească dosar de suspect. Pentru organele locale de Securitate, Robu era, însă, complet necunoscut, drept pentru care au solicitat regionalei să le comunice „antecedentele, orientarea politică din prezent și orice alte relațiuni” privindu-l pe Robu. Dar nici cei de la Suceava nu ştiau mai multe, aşa că au cerut relaţii la D.R.S.P. Iaşi, de unde, la 28 iunie 1949, primeau un răspuns, în care nu se preciza absolut nimic referitor la fosta arestare a lui Robu pentru presupuse crime de război, specificându-se, lacunar, că acesta fusese ajutor comandant de jandarmi la Neamț, „scos din cadrele Jandarmeriei pentru atitudine reacționară și necinste, făcând unele afaceri împreună cu cpt. Boțan” și că „bătea ostașii și pedepsea subofițerii”[93].

La 2 iulie 1949, S.J.S.P. Botoșani reușea să obțină o primă notă informativă de la agentul „Bruno”, fost ofițer deblocat, față de care Robu își expusese atitudinile anticomuniste și antisemite: „La Botoșani e un mare focar de comuniști (...) s-au ținut de capul meu comuniștii până m-

[88] *Ibidem*, f. 51.
[89] *Ibidem*, f. 249.
[90] *Ibidem*, f. 251.
[91] *Ibidem*, f. 252.
[92] *Ibidem*, f. 321.
[93] *Ibidem*, vol. 2, f. 8.

au scos iarăși (...) m-au ținut și închis vreo șase luni și m-au cercetat, ca să se stabilească până la urmă că nu am nici o vină de pe front (...) aici la Botoșani, fiind un centru evreiesc, la aproape toate instituțiile și chiar și la Siguranță, majoritatea fiind evrei, au agenți care știu orice mișcare (...) Comuniștii văd în foștii militari un pericol, dar, dacă i-ar plasa undeva în serviciu, ar putea să se bazeze în ei, mai mult decât în comuniștii lor de azi, care cei mai mulți sunt numai cu numele comuniști (...) Mulți o fac pe comuniștii pentru a fi menținuți în servicii, dar, dacă stai de vorbă cu ei, să vezi cum spun adevărul"[94]. La 1 august 1949, „Bruno" semnala Securităţii o nouă opinie critică a lui Robu la adresa regimului comunist: „Fiecare așteaptă să se curme și să se termine cu teroarea. Americanii știu tot ce se petrece aici și mereu anunță la radio ca românii să aibă răbdare, că nici nu știu când o să scape. N-ar fi nimic dacă s-ar da posibilități de trai, dar așa este atâta lume care moare de foame pe drumuri"[95].

În vara anului 1949, simţind că, pentru a se proteja, era necesar să își manifeste ataşamentul faţă de noua putere, Robu a urmat un curs politic organizat în Botoșani. Opinia reală față de aceste cursuri o aflăm, însă, tot dintr-o notă a informatorului „Bruno", din 28 august 1949: „am urmat și eu cursul seria a II-a I.C.D., întâi pentru a avea o ocupație și apoi am vrut să știu și eu ce se predă și să am idee de comunism, fiindcă drept să-ți spun până acum mi-a fost scârbă să citesc cărți și ziare comuniste"[96]. După absolvirea acestor cursuri, dorind probabil să i se piardă urma, Robu a părăsit orașul, angajându-se ca funcționar în com. Schela Boldești, jud. Prahova[97].

La 23 februarie 1950, la fix un an după ce l-a pus în libertate, Cabinetul I Instrucție Criminali de Război, din cadrul Parchetului Curții din București, a emis ordonanța de trimitere în judecată a lui Traian Robu pentru crime de război, emiţând în aceeași zi și o ordonanță de sechestrare și confiscare a întregii averi deţinute de acesta[98]. Tot în aceeași zi, Cabinetul I a emis mandatul de arestare preventivă a lui Robu, pe motiv că era învinuit de săvârșirea crimei contra umanității, prin aceea că, în anul 1942, în localitatea Tighina, a aplicat tratamente neomenoase și s-a purtat ca o brută atât față de țiganii, cât și față de evreii pe care-i

[94] *Ibidem*, f. 126.
[95] *Ibidem*, f. 130.
[96] *Ibidem*, f. 131.
[97] *Ibidem*, vol. 1, f. 22.
[98] *Ibidem*, 254.

deporta”[99].

Speța urma să fie judecată de către Secția a III-a Penală a Curții București. Prima ședință a fost stabilită pentru 28 martie 1950. Până la acea dată, Robu a fost identificat de Miliție și informat de proces (fără a fi însă arestat), iar Baroul Ilfov i-a desemnat un avocat din oficiu. La primul termen, dată fiind rapiditatea cu care s-a desfășurat procedura, acuzarea nu a reușit să aducă niciun martor. Președintele completului, Iosif Ivănescu, a amânat cauza pentru 3 mai 1950, dispunând, totodată, mai multe măsuri suplimentare menite să lămurească anumite detalii. Astfel, instanța a cerut M.A.I. să înainteze o listă cu toți jandarmii care însoțiseră trenul în 1942, niciunul dintre aceștia nefiind audiat până atunci, și, de asemenea, a solicitat să i se trimită dispozițiile legale în vigoare în anul 1942, privind transportarea deportaților, fiind interesată în special de „obiectele ce trebuiau să se ridice” de la deportați[100].

Instanța a decis și transpunerea în practică a mandatului de arestare din 23 februarie 1950, ordonând depunerea temporară a lui Robu în arestul Comandamentului Miliției Capitalei și încarcerarea ulterioară a acestuia la Penitenciarul Jilava, începând cu data de 30 martie 1950. În mod hilar, în tot acest timp Securitatea a desfășurat intense investigații și o laborioasă activitate birocratică pentru a-l aresta pe Robu, neștiind că acesta se prezentase singur în instanță, fiind imediat întemnițat[101].

Identificarea și aducerea ca martori în instanță a jandarmilor care însoțiseră trenul s-au dovedit a fi foarte dificile pentru M.A.I., acest demers fiind îngreunat și de transmutările de arhive operate în timpul războiului. La proces au fost aduși doar câțiva comandanți (col. Alexandrescu Aristotel – fost comandant al Legiunii Rurale Iași și lt.-col. Olteanu Ștefan – fost comandant secund politic al Inspectoratului General

[99] *Ibidem*, f. 45.

[100] *Ibidem*, f. 17.

[101] La 17 aprilie 1950, D.R.S.P. Suceava a înaintat mandatul de arestare (pe care îl primise cu mare întârziere) către S.J.S.P. Botoșani, care peste o lună răspundea că nu îl găsise pe Traian Robu. Regiunea a mai întârziat și ea cu două săptămâni trimiterea răspunsului la D.G.S.P. Cum nici cei de la D.R.S.P. Iași nu știau absolut nimic despre Robu, peste încă o lună, la 28 iunie 1950, Biroul 1 din Secția a II-a a Direcției a III-a Contrainformații Penitenciare și Miliție a deschis pe numele lui Robu dosarul nr. 251 de urmărire pe țară, solicitând arestarea acestuia și înaintarea către Cabinetul I, neștiind că, între timp, cauza ajunsese la Secția III Penală. Tot ceea ce reușise să afle Securitatea, până în momentul emiterii sentinței, era faptul că Robu era „funcționar la o întreprindere petroliferă din Ploiești” (*ibidem*, vol. 2, ff. 142-160).

al Jandarmeriei), care, însă, nu au putut să ofere nicio informaţie concretă referitoare la comportamentul lui Robu în calitate de comandant al escortei trenului[102].

La 6 iunie 1950, instanţa a acceptat solicitarea lui Robu, de a fi audiat ca martor al apărării secundul acestuia la comanda escortei trenului, fostul plt. maj. Duțică Teodor („în calitate de ajutor al acuzatului")[103], care în acel moment era șef al Postului de Miliție din com. Chiochiș, jud. Someș (azi jud. Bistrița Năsăud). Audiat în ziua de 1 iulie 1950, subofiţerul nu-și mai amintea exact numărul deportaţilor din tren (vorbea de „cca 800 ţigani și cca 80 evrei"), dar ştia cine îi dăduse ordinul de a-l însoţi pe slt. Robu, și anume col. Bădescu Gheorghe și mr. Cichindel (șeful Biroului Mobilizări), precizând faptul că „eu mai mult m-am ocupat cu vagoanele în care erau ţiganii, iar slt. Robu cu vagoanele în care erau evreii și unde a și călătorit slt. Robu".

Conform plut. maj. Duțică, slt. Robu „avea o geantă-servietă în care s-au aflat ridicate de la evrei diferite obiecte, ca ceasuri, stilouri, lanterne și bricege", despre care respectivul îi spusese că le luase de la evrei, „ca să nu facă lumină din vagon", pe care, la Tiraspol, slt. Robu „a restituit evreilor toate obiectele ridicate", fără a spune, totuși, dacă aceiași măsură fusese aplicată şi în cazul romilor. De asemenea, martorul mai susținea și faptul că evreii fuseseră aceia care ceruseră să fie puși într-un vagon separat, deoarece „ţiganii au furat diferite obiecte și haine de la evrei": „Evreii s-au plâns slt. Robu, care s-a dus în vagonul acela, a căutat obiectele furate la țigani, le-a găsit, le-a restituit evreilor, iar pe țiganii care erau vinovați i-a mutat în celelalte, unde erau numai țigani. Este adevărat că, în urma scoaterii țiganilor din vagonul unde s-au aflat și evreii, situația evreilor s-a îmbunătățit serios, pentru că nu s-au mai întâmplat furturi, erau mai puțini în vagon".

Totodată, martorul avea să declare de mai multe ori faptul că, pe tot parcursul drumului, nu existase niciun act de violenţă fizică sau verbală a escortei asupra deportaților: „nu-mi amintesc și n-am văzut să fi fost lovit sau insultat cineva dintre cetățenii evrei sau țigani"; „în general, comportarea slt. Robu față de cei deportați a fost bună, le dădea voie să-și aducă apă, să-și cumpere alimente, le dădea voie să țină deschise ușile vagoanelor ca să intre aer proaspăt"; „nu-mi amintesc ca slt. Robu Traian să fi dat ordin ostașilor din gardă de a maltrata pe cineva dintre deportați"; „nu-mi amintesc și n-am văzut ca cineva din cei deportați să fi

[102] *Ibidem*, vol. 1, ff. 48, 77.
[103] *Ibidem*, f. 78.

fost lovit de slt. Robu Traian sau de ostașii din garda trenului”[104].

La ședința din 11 iulie 1950, Robu avea să declare că nu recunoștea niciuna dintre acuzațiile aduse, că „procesul de față se datorează unei răzbunări”, invocând mărturia lui Zelicovici în apărarea sa. Procurorul arăta, însă, că, „deși ordinele se dădeau de sus, totuși, organele executive nu aveau inimă, se făcea discriminare față de suferințele unei populații nevinovate și mai ales față de cei deportați”, insistând asupra faptului că Traian Robu refuzase să le restituie evreilor bunurile confiscate „din proprie inițiativă, nefiind forțat de organul superior”. În schimb, avocatul lui Robu, în concluziile sale, susținea că acesta nu se încadra în Legea 207/1948, cerând achitarea[105].

La 19 iulie 1950, Secția a III-a Penală a Curții București a emis Decizia nr. 2.350, condamnându-l pe Robu la 6 ani temniță grea pentru crime de război, 10 ani degradare civică și confiscarea averii, în baza art. 3 lit. b și f, art. 4 al. 1 și 2 din Legea 207/1948, cu aplicarea art. 157 din Codul Penal. Faptele incriminate erau următoarele: „Acuzatul s-a purtat atât cu evreii, cât și cu țiganii, ca o brută, lovindu-i atât el personal, cât și jandarmii din ordinul lui, jefuindu-i de ce aveau mai de preț, și anume de ceasornice și stilouri. Călătoria s-a făcut cu ușile închise, fiind nevoiți să-și facă necesitățile în vagon, intimidați cu focuri de armă trase pe lângă vagoane, după cum declară martorii: Herșcu Soceanu, Gherșin Gherșin și Iancu Gherșin”. La stabilirea cuantumului pedepsei, instanța ținuse cont de mai multe circumstanțe atenuante: de „tinerețea sa, de-abia ieșit din școala militară și la prima abatere” (23 de ani în momentul comiterii faptelor) și mai ales de „atitudinea avută după 23 august 1944”, de „atitudinea avută odată cu înaintarea sa în vârstă”[106].

Peste câteva zile, la 22 iulie 1950, Robu a înaintat un lung recurs asupra sentinței, în care nu recunoștea comiterea niciunei fapte penale, vorbind despre „pretinsele victime” care l-ar fi acuzat în mod fals, concluzionând că „la faptele ce mi se pun în sarcină nu corespund probe în dosar, ci, dimpotrivă, și că, astfel, la această situațiune nu este loc pentru o aplicare de pedeapsă”[107]. În ședința din 17 octombrie 1950, Curtea Supremă, Secția Penală, i-a respins recursul, prin Decizia nr. 2.445, judecătorii arătând și ei că „s-a purtat neomenos cu evreii și țiganii pe care îi transporta, brutalizându-i și lovindu-i atât el, cât și jandarmii de sub

[104] *Ibidem*, ff. 83-84.
[105] *Ibidem*, f. 101.
[106] *Ibidem*, ff. 99-100.
[107] *Ibidem*, f. 118-129.

ordinele sale și jefuindu-i de lucrurile mai de preț”[108].

În vederea executării pedepsei, la 20 februarie 1951, Robu a fost internat în Colonia de Muncă Peninsula[109], de unde, în vara anului 1953, după închiderea Canalului, a fost transferat la Penitenciarul Gherla. La 23 august 1953, în timp ce se afla închis la Gherla, Robu a solicitat Tribunalului Suprem computarea arestului preventiv cu perioada celor circa șase luni în care fusese arestat anterior, cu prilejul primei anchete (22 august 1948-23 februarie 1949)[110]. După efectuarea verificărilor aferente, Tribunalul Suprem, Colegiul Penal, a aprobat cererea lui Robu, în ședința publică din 27 noiembrie 1953[111]. Se pare că transpunerea în practică a acestei decizii s-a făcut necorespunzător, deoarece, în primăvara anului 1955, Robu a adresat o contestație similară Tribunalului Suprem, Colegiul Penal, solicitând și de data aceasta scăderea celor șase luni în care se aflase în arest preventiv, cererea fiindu-i aprobată în ședința din 27 mai 1955[112].

În 1954, Robu a înaintat Prezidiului M.A.N. și o cerere de grațiere. În baza acesteia, la 17 iunie 1954, Serviciul Lucrărilor de Grațieri și Comutări de Pedepse, aflat în subordinea Prezidiului M.A.N., a solicitat Tribunalului Capitalei „să ne trimiteți de urgență informațiuni pe temeiul cărora să se poată aviza asupra cererii de grațiere a numitului Robu Traian”. În răspunsul parvenit Prezidiului M.A.N. la 4 august 1954, se preciza faptul că deținutul era condamnat pentru că fusese „comandantul unui tren de deportați evrei și țigani din interiorul țării peste Nistru, de la gara Iași până la Tighina”, cu care se comportase brutal și cărora le luase „bani, ceasornice și stilouri”[113]. Cum pentru o astfel de faptă era exclusă, practic, posibilitatea acordării vreunei grațieri, se pare că cei de la Prezidiul M.A.N. nici măcar nu i-au mai trimis lui Robu documentul oficial de respingere a cererii.

Între timp, Robu și-a continuat periplul prin penitenciare și colonii de muncă, cu deja „clasicele” încurcături birocratice ale M.A.I. La 22 septembrie 1954 a fost transferat „pentru munci” de la Gherla la C.M. Cavnic (pe foaia de transfer a fost trecut eronat C.M. Baia Sprie, ceea ce, ulterior, a generat un intens schimb de adrese între cele două locuri de

[108] *Ibidem*, f. 137.
[109] *Ibidem*, f. 138.
[110] *Ibidem*, f. 321.
[111] *Ibidem*, f. 338.
[112] *Ibidem*, vol. 2, f. 85.
[113] *Ibidem*, vol. 1, ff. 106-107.

detenție)[114]. Apoi, la 10 aprilie 1955 a fost transferat de la C.M. Cavnic la Penitenciarul Dej[115], iar la 28 aprilie 1955 a fost mutat de la Penitenciarul Dej la Penitenciarul Alba Iulia[116], pentru ca, în final, la 16 mai 1955, să fie transferat de la Alba Iulia la Penitenciarul Făgăraș[117], unde au fost adunați toți deținuții care înainte de 1945 lucraseră în S.S.I., Siguranță, Poliție și Jandarmerie.

La data de 8 octombrie 1955, la expirarea pedepsei, durata condamnării sale încheindu-se după scăderea celor șase luni în care se aflase în arest preventiv, Traian Robu a fost pus în libertate[118].

În 1956, Serviciul „C” Evidență operativă a trimis o adresă către D.R.M.A.I. Ploiești, în care se solicita următoarele: „luați măsuri pentru trecerea în evidență pe obiectiv sau problemă a numitului Robu Traian”, precizând că, la eliberarea din detenție, acesta se stabilise cu domiciliul în com. Schela Boldești[119]. Peste câteva luni, însă, la 8 ianuarie 1957, Biroul III Informații interne din Serviciul raional Gheorghiu-Dej propunea luarea lui Robu în evidență ca suspect în Problema 353 („militari deblocați”), motivul fiind acela că „a făcut parte din organele jandarmerești din anul 1937 până în anul 1945”[120].

După ieșirea din penitenciar, Traian Robu se angajase ca funcționar la Întreprinderea nr. 139 de Produse Industriale din București, devenită ulterior Întreprinderea de Confecții Metalice și Reparații Utilaje pentru Construcții (I.C.M.R.U.C.). În 1960, supravegherea informativă a fost preluată de Biroul 1 – Serviciul V din cadrul Direcției a III-a Informații interne, care-l urmărea tot la Problema Militari deblocați, fiind, totodată, trecut și în evidență pasivă în cadrul dosarului de obiectiv deschis întreprinderii[121]. Securitatea îl supraveghea la cote extrem de reduse, adunând date sumare, aceasta în principal pentru că Robu avea o comportare foarte corectă, atât din punct de vedere profesional, cât mai ales în ceea ce privea atitudinea față de regimul comunist și față de realitățile din societatea românească.

La 19 februarie 1962, o persoană care-i cunoscuse trecutul, aflând

---

[114] *Ibidem*, vol. 2, f. 101.
[115] *Ibidem*, f. 95.
[116] *Ibidem*, f. 81.
[117] *Ibidem*, f. 93.
[118] *Ibidem*, f. 178.
[119] *Ibidem*, f. 179.
[120] *Ibidem*, f. 123.
[121] Idem, fond Informativ, dosar nr. 489.961, f. 40.

unde lucra acesta, avea să expedieze o scrisoare șefului Cadrelor întreprinderii, în care își arăta uimirea că fostul ofițer „deține o funcție de mare încredere, de financiar al întreprinderii dvs. de mai mulți ani”, cu toate că „el este un bine cunoscut reacționar, fost condamnat de două ori politic”. Mai mult decât atât, cu o ură nedisimulată, autorul delațiunii exagera culpele din trecutul lui Robu: „este știut că a fost ofițer în armata burgheză, fiind omul lui Antonescu, a luat parte la rebeliune și a pus pe evrei în cârlige la abator”; „în armată a fost susținut de camarila de la Palat, de mareșalul Palatului Negel și de Puiu Dumitrescu, secretarul Regelui, cu toate că era o nulitate patentă”; „în timpul ocupației Basarabiei a fost omul de legătură și de afaceri al lui Alexianu[122], care a fost executat ca criminal de război”. Denunțătorul era foarte nemulțumit că „un înveterat fascist reacționar” și un „dușman al poporului” era retribuit cu 1.400 lei, „pe când fii credincioși, proveniți din muncitori nu pot obține astfel de servicii de încredere”. Finalul scrisorii era și el deosebit de tranșant: „În interesul Partidului și al Republicii, astfel de indivizi periculoși, cu un trecut dubios, condamnați, trebuie verificați și înlăturați din viața economică a Republicii și puși sub supraveghere severă”[123].

Conducerea întreprinderii a ignorat, însă, această scrisoare plină de ură și de falsuri, iar Robu a fost menținut în continuare ca economist principal și, mai mult chiar, a fost promovat șef de birou. În plus, nici supravegherea Securității nu s-a intensificat prea mult în acea perioadă (anii 1962-1963), deoarece atât informatorii dirijați pe lângă acesta, cât și investigațiile desfășurate de Direcția a VII-a Filaj și investigații au condus toate către aceeași concluzie: „Nu este cunoscut cu manifestări ostile la adresa regimului nostru, evită orice discuție cu caracter politic. Nu este cunoscut că ar întreține relații cu persoane ce sunt în atenția organelor noastre”[124].

Situația era identică și în anul 1966, Robu fiind supravegheat practic doar în dosarul de obiectiv al întreprinderii (Direcția a III-a mai aduna date doar sporadic). Un informator evidenția faptul că acesta „nu se antrenează în discuții cu caracter politic, evitând acest lucru deoarece a mai fost pățit și nu ar vrea s-o pățească din nou”[125]. În 1968, informatorii

[122] Începând cu data de 19 august 1941, Gheorghe Alexianu, profesor de drept și prieten cu Mihai Antonescu, a fost primul guvernator civil al teritoriului dintre Nistru și Bug, cunoscut sub numele de Transnistria.
[123] *Ibidem*, ff. 52-53.
[124] *Ibidem*, f. 34.
[125] *Ibidem*, f. 42.

arătau că Robu aprecia public măsurile politice luate de partid, acesta bucurându-se, spre exemplu, în momentul aflării informației privitoare la desființarea Regiunii Autonome Maghiare, care, în opinia lui Robu, „devenise stat în stat", cel urmărit argumentând astfel: „cu ocazia venirii în țară a echipei de fotbal Ferencvaros, ungurii din acea regiune le-au ieșit în întâmpinare cu drapele unguresți, fapt ce l-a indignat"[126]. În plus, cu prilejul ședințelor, Robu le cerea colegilor să muncească pentru transpunerea în practică a deciziilor luate de cel de-al IX-lea congres al P.C.R.[127].

În acest context, fiind destul de evident faptul că Robu devenise – cel puțin la suprafață – un susținător al regimului comunist și al politicii interne și externe a P.C.R., la 15 februarie 1968 Direcţia a III-a l-a trecut în evidența pasivă, supravegherea informativă încetând, practic, în cursul anului respectiv.

Traian Robu avea să trăiască până la finalul vieții cu impresia că fusese victima unei înscenări, neavând, se pare, nicio remușcare pentru tot ce pătimiseră acei oameni pe care îi „însoțise" spre deportare în Transnistria. Potrivit unei note informative furnizate Securității la 12 martie 1964, Robu continua să susţină că fusese închis pe nedrept, „fiind victima unei înscenări, în baza mărturiei unui cetăţean de etnie evreiască, potrivit căruia îi dăduse acestuia o palmă, el neavând cum să demonstreze în instanță contrariul". În afara acestui aspect, informatorul arăta și faptul că „nu am constatat la el vreo manifestare reacționară sau dușmănoasă"[128].

[126] *Ibidem*, f. 37.
[127] *Ibidem*, f. 49.
[128] *Ibidem*, f. 51.

II. Amintiri, istorie orală și documente ale Securității

Florența POPESCU-SIMION

Viața Dorei, de la Odessa prin Galați în Israel. Amintirile unei supraviețuitoare a masacrului de la Odessa

The Life of Dora, from Odessa to Galați to Israel. Memories of a Survivor of the Odessa Massacre

In 2014 I had the opportunity to receive a scanned document containing the memories of a survivor of the Holocaust, Dora, who in her youth was deported to Transnistria along with her parents. There, she lost her father, killed in the Odessa massacre from 23 October, 1941. She and her mother managed to return in Romania in 1944. Later, in the 50s, Dora made aliya to Israel with her mother, her husband, and their daughter. She wrote her memories in Israel, when she was already retired, in what it seems an exercise of healing and remembrance. The original papers are now at the Yad Vashem Memorial of Holocaust, but they have not been translated in English or Hebrew. This paper contains the full text of Dora's life memories.

Etichete: Holocaust, Transnistria, masacrul de la Odessa, memoriile supraviețuitorilor, viața în Israel

Keywords: Holocaust, Transnistria, Odessa massacre, memories, life in Israel

În anul 2013, pe când mă aflam la Universitatea din Tel Aviv ca lector de limba română, mi s-a ivit ocazia să citesc, în manuscris, memoriile unei supraviețuitoare a Holocaustului. Bunica, decedată de curând, a uneia dintre studentele mele de la cursul de limba română, își consemnase amintirile de-o viață, cu precădere din perioada în care fusese refugiată la Odessa și apoi deportată în Transnistria. Scrisese aceste amintiri de mână, în limba română, prin urmare fiica și nepoatele ei nu puteau să înțeleagă ce se afla în acele pagini. Cunoşteau, fireşte, o parte din amintirile ei, dar nu aveau acces la textul în sine. Așa a ajuns nepoata ei la mine, ca să le ajut să-l descifreze. Dora, bunica, începuse să-și scrie

memoriile la invitația făcută de Yad VaShem, Memorialul Holocaustului de la Ierusalim, unde se află acum o copie a lor. La mine a ajuns o altă copie, făcută după caietul în care fuseseră scrise aceste amintiri.

Studiile de istorie orală, aflate la confluența dintre istorie și etnologie, au luat mare amploare în ultima vreme. Multă vreme considerate a ține doar de domeniul folcloristicii (tradiția orală) și chiar și acolo tolerate doar în măsura în care se refereau la cutare sau cutare ritual, istoriile orale au început să fie recuperate pentru studiu abia de către istorici, cu precădere de cei ai mentalităților. Amintirile scrise sunt și ele incluse aici deoarece consemnarea pe un suport care transmite informația „de la mână la ochi" nu scapă textul nici de mărcile oralității, pe de o parte, nici de capcanele memoriei, pe de alta. De aceea, în cazul unor memorii scrise la foarte mult timp de la evenimente, travaliul etnologului este unul dublu: o dată să situeze în timp perioada la care se referă acestea și apoi să încerce să extragă din faptele de viață povestite ceea ce este specific pentru cultura căreia îi aparține povestitorul. Ambele întreprinderi sunt deopotrivă de dificile, întrucât uitarea și confuzia pot apărea chiar și în cazul unor amintiri povestite la puțină vreme după ce s-au petrecut faptele respective, cu atât mai mult atunci când decenii întregi separă momentul trăirii de momentul rememorării.

Nu este intenția acestui text de a face o analiză a mărturiilor Dorei. Consider că lucrul cel mai important este ca ele să fie publicate ca atare, astfel încât să poată fi restituite publicului și să servească drept o mărturie a unei perioade negre din istoria recentă, mai ales a României.

Dora, personajul principal al propriei povești de viață, își scrie amintirile la o vârstă înaintată. Are 63 de ani când începe să le pună pe hârtie și această întreprindere îi va lua aproape zece ani. Titlul pe care îl pune chiar ea pe caietul în care le notează menționează clar „1940-1945. Început 12.12.1992". La final însă va nota data de 24 iunie 2001. La sfârșitul caietului precizează, de asemenea, că a scris întrucât a fost contactată de Memorialul Holocaustului „Yad Vashem", pentru a-și consemna povestea deportării în Transnistria. Informația pare a fi dată ca și cum în felul acesta ar dori să-și justifice demersul. Dar, deși amintirile anilor de război și ale ororilor trăite se întind pe jumătate dintre cele 60 de pagini de caiet A5 în care a scris, Dora nu se rezumă doar la ele, ci își povestește viața, cea din România, cea din Israel, până la perioada în care scrie. Povestea războiului și a deportării a deschis pentru ea cutia memoriei. Și odată cu acest lucru, deschide calea înțelegerii felului cum evreii care s-au stabilit în Israel au făcut față unei culturi în același timp familiare și necunoscute, unei mentalități la care au fost nevoiți să se adapteze. Povestea Dorei se

întinde pe 50 de ani și acoperă trei perioade total diferite una de alta: războiul, readaptarea la situaţia din România, plecarea și viaţa în Israel.

După cum am menţionat, în cazul istoriei orale, datarea cronologică poate fi uneori vagă sau inexactă, întrucât este dependentă de jocul memoriei celor care își povestesc sau scriu amintirile. Cronologia făcută de Dora este în mare parte exactă, deși nu menţionează de fiecare dată anul în care se petrece un eveniment sau, când o face, se mai poate și încurca. La transcrierea memoriilor ei, am menţionat de fiecare dată când apare o inadvertenţă faţă de situaţia istorică reală. Consider însă că este de interes să schiţez un tabel cronologic, pentru a fixa reperele cele mai importante ale vieţii ei:

11.07.1929 – la Galaţi se naște Dora (ea nu menţionează acest lucru în mod explicit, ci într-un caiet, netranscris aici, primit la împlinirea vârstei de 82 de ani, în care ar fi dorit să-și continue memoriile, fără însă a mai avea puterea să o facă). Tatăl este de origine basarabeană.

1937 – „când aveam 8 ani", tatăl ei este dat afară din fabrica unde lucra, din cauza legilor antisemite din România, care au intrat în vigoare începând din 1937.[1] Familia hotărăște să plece înapoi în Basarabia, la Chișinău, unde tatăl are părinţii și fraţii, pentru a scăpa de valul de antisemitism care cuprinde Europa. Dora face probabil doi ani de școală aici, timp în care învaţă limba rusă.

1941 – Dora menţionează, incorect, anul 1940: România intră în război de partea Axei, cu scopul imediat de a recupera Basarabia, Bucovina de Nord și Ţinutul Herţei. Familia Dorei, ca mulţi alţi evrei basarabeni care fugiseră din calea antisemitismului din România în anii 1937–1939, părăsește Chișinăul și se refugiază la Odessa.

6 august-16 octombrie 1941 – asediul Odessei de către armata română, încheiat prin evacuarea și retragerea trupelor sovietice; pentru Dora, asediul a durat trei, patru săptămâni, deși în mod evident au ajuns în oraș înainte de începerea încercuirii. Dora supravieţuiește unei bombe care cade peste populaţia civilă așezată la coadă la pâine.

[1] În anul 1938, Decretul nr. 169 de revizuire a cetăţeniei, prin care evreilor li se retrăgea practic cetăţenia română, dobândită în masă abia în 1924, precum și politica de românizare dusă de guvernele de dreapta, au dus la concedieri masive ale evreilor din întreprinderile românești. Este foarte probabil că acesta este momentul în care tatăl Dorei este dat afară din fabrica în care lucra și nevoit astfel să plece în Basarabia.

22 octombrie 1941 – aruncarea în aer a clădirii Comandamentului militar român din Odessa, minată de trupele N.K.V.D. înainte de părăsirea orașului. Românii au dat vina pe populația evreiască pentru acest lucru, iar mareșalul Ion Antonescu a cerut represalii drastice (uciderea a câte o sută de evrei pentru fiecare ofițer omorât și aruncarea în aer a unei barăci pline cu evrei, pe 23 octombrie, la ora la care a avut loc atentatul cu bombă). Tatăl Dorei, concentrat cu puțin timp înainte laolaltă cu mai mulți evrei basarabeni, sub pretextul că vor fi trimiși înapoi în Basarabia, este împușcat sau spânzurat în primul val de represalii.[2]

23-26 octombrie 1941 – Dora și mama ei sunt arestate și duse, împreună cu mulți alți evrei, într-una dintre barăcile pe care românii le-au folosit pentru masacrarea populației evreiești, drept represalii. Scapă ca prin minune împușcării în masă, iar cei aproximativ 50 de supraviețuitori sunt duși la închisoare, sub amenințarea de a nu povesti nimănui cele întâmplate, dacă nu vor să fie împușcați.

Iarna 1941-1942 – închisoarea Dopr sau Dofov. Mama Dorei lucrează ca infirmieră în spitalul închisorii. Îngrijește o bătrână care îi dă pentru Dora pachetele pe care le primește.

Ianuarie sau februarie 1942 – în urma cererii făcute la comandantul închisorii, Dora, mama ei și bătrâna de care au grijă sunt trimise în Transnistria, în localitatea Pervomaisc, pe malul râului Bug. Acolo vor rămâne până în 1944 (Dora spune „3 ani”). Îl cunosc pe agronomul comandant al lagărului, care le va ajuta să se întoarcă în România. Dora refuză să plece separat de mama ei, împreună cu alți copii orfani, în transportul de repatriere a acestora, ordonat de autoritățile române la 15 februarie 1944.

1944 – Un grup de câteva zeci de evrei părăsesc lagărul, conduși de agronomul comandant, și se îndreaptă spre România. În apropiere de Cahul, mama Dorei salvează un băiat pe care îl găsesc rătăcind pe câmpuri. Trec granița cu acte false, de creștini, de care le face rost agronomul pentru cei 30 de membri ai grupului și se opresc în apropiere de Călărași. Acolo vor rămâne timp de o lună, timp în care agronomul pleacă la București și ia legătura cu Comitetul evreiesc. La sfârșitul lunii (neprecizată în memorii, probabil vara), agronomul revine, îi conduce pe toți la București, iar de acolo Dora și mama ei se întorc la Galați.

---

[2] Datele și informațiile istorice referitoare la perioada 1941–1944 sunt extrase din Lya Benjamin, *Cronologia prigoanei (1940-1944)*, în „Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație”, coord. acad. Nicolae Cajal, dr. Harry Kuller, București, Editura Hasefer, 2004, pp. 152–154.

1947 – Dora, care și-a luat bacalaureatul, lucrează la Galaţi. Se înscrie în organizaţia sionistă Borochovia și participă la organizarea unui chibuţ în Galaţi.

1948 – Sunt interzise toate chibuţurile din ţară.

1952 – Dora se căsătorește cu Natan, unul dintre foștii chibuţnici din Galaţi, și pleacă împreună să locuiască la Iași.

1959 – se naşte Minuţa, unicul lor copil.

1960 – Dora, Natan și Minuţa primesc aprobarea de a pleca în Israel. Mama Dorei îi va urma ceva mai târziu.

1967 – familia cumpără casă în Modi'in.

Februarie 1982 – Minuţa se căsătorește cu Așer.

Februarie 1984 – moare Natan.

1985 – se naşte Neta, primul copil al Minuţei și al lui Așer, prima nepoată a Dorei.

1988 – Dora se mută în Herzeliya cu al doilea partener al ei, Ely Strul.

1991 – moare mama Dorei.

Februarie 1992 – se naşte Shir, a doua nepoată a Dorei (eveniment pe care nu îl menţionează în această parte a memoriilor sale).

14.12.1992 – la invitaţia Memorialului Holocaustului „Yad VaShem", Dora începe să-și scrie amintirile.

1993 – Dora iese la pensie.

24.06.2001 – Dora termină de scris amintirile.

Traseul Dorei, plin de neprevăzut în primii ani ai vieţii, nu este nici pe departe unul extraordinar, prin raportare la cel al multor alte sute de mii de evrei care au trecut prin oroarea Holocaustului. Dincolo de accidentele individuale, de felul cum își găsește fiecare supravieţuitor resursele imediate pentru a supravieţui grozăviei, se pot observa câteva constante. Astfel, este de remarcat, în toate aceste povestiri, valoarea imensă pe care o au familia și comunitatea. Oamenii dezvoltă strategii de supravieţuire bazându-se în primul rând pe familie. Așa fac părinţii Dorei când decid să plece în Basarabia, așa va face mai târziu mama Dorei când se va întoarce în România. Tot la fel, este esenţial rolul de suport jucat de comunitate, fie cea a celorlalţi deportaţi, așa cum o arată cazul bătrânei și al copilului salvat sau lunga călătorie din Transnistria către România, fie comunitatea organizată, a evreilor din București care îi primesc la întoarcere, ori chiar exemplul chibuţurilor, întemeiate pornind tot de la conceptul de comunitate. Or este un fapt foarte bine cunoscut că evreii au supravieţuit de-a lungul lungii lor istorii de exil, ca minoritate cu o

personalitate distinctă şi foarte puternică, tocmai datorită extraordinarei coeziuni şi capacităţi de ajutorare dezvoltate de comunitate. Comunitatea, condusă de rabini şi de membrii de vază, a fost adevărata instituţie care a păstrat identitatea de grup. Și tot datorită comunităţii au reușit să scape din Holocaust şi puţinii supravieţuitori.

Povestea Dorei este perfecta ilustrare a acestei coeziuni. Ea reușește să povestească ororile trăite fără ca în glasul ei să se simtă vreo urmă de furie. Sentimentele care răzbat sunt doar durerea trăită la pierderea tatălui şi recunoştinţa faţă de inginerul agronom care își riscă poziţia socială şi probabil şi viaţa pentru a-i ajuta pe supravieţuitori să se întoarcă acasă. Probabil seninătatea aceasta nu ar fi cu putinţă dacă ea nu ar avea, în cele mai grele momente, familia (mama) şi ceilalţi deportaţi (comunitatea) alături. Și probabil acest lucru o face ca ulterior să participe la întemeierea chibuţurilor, iar odată ieșită la pensie, să se înscrie în diverse acţiuni de voluntariat. Toate aceste jaloane ale vieţii ei sunt, în acest fel, transpunerea în realitate a zicalei talmudice: „Cine salvează o viaţă salvează o întreagă lume".

Înainte de a lăsa documentul să vorbească, este necesar să fac câteva precizări. În transcrierea pentru publicare, am ţinut seama de normele actuale ale limbii române (scrierea cu â, „niciun" legat etc.) pentru a face lectura mai uşoară. Am păstrat însă greşelile de exprimare ale Dorei, precum și anumite caracteristici ortografice („dela", „bacaloriat") care pot situa mai bine în timp atât amintirile ei, cât și nivelul – destul de ridicat chiar după foarte mulţi ani – de cunoaştere a normelor de scriere în limba română. În privinţa greşelilor, am avut un motiv în plus de a nu le corecta: ele devin mai numeroase în locurile unde sunt relatate amintiri foarte dureroase. În felul acesta, într-o scriere de altfel sobră, ele funcţionează ca mărci ale afectelor care ţin locul cuvintelor puternice, izgonite din text. Cercetătorii care se vor apleca ulterior asupra acestui document vor putea analiza mai în amănunt aceste mărci.

O ultimă precizare editorială: deși am renunţat la prescurtările termenilor „pentru" și „foarte" la care Dora a recurs cu regularitate în manuscris, am păstrat abrevierea Dzeu pe care o foloseşte ea, întrucât este în acord cu interdicţia de a scrie numele Domnului pe care o păstrează evreii în orice limbă ar scrie (de exemplu, folosind G-d în engleză și D-u în franceză).

Dora

Amintiri din viaţa mea din Transnistria și mai departe, până în ziua de azi: 1940-1995[3]

Început 14.12.92

În viaţa unui om sunt perioade când nostalgia vieţii te face să ai poftă de a scrie episoade din viaţa din trecut pe care omul nu-l uită, cu toate că anii care trec lasă urme. Așa voi face eu acum când anii din trecut şi ajungând la o vârstă înaintată şi trecând la cealaltă parte a vieţii – adică la apropierea sfârșitului – îmi voi aminti de trecut și voi scrie aceste rânduri.

Galaţi, România, 1940

Pe scurt, voi începe cu perioada copilăriei mele – adică din anii de când mai ţin minte. Eram un copil de 8 ani când tatăl meu – pentru că era evreu și era basarabean, a fost scos noaptea din fabrică unde lucra ca șef de echipă şi trimis acasă ca să se prezinte la poliţie spre înregistrare. El având relaţii şi auzind ce se întâmplă cu aceşti oameni a venit acasă pe la ora3 noaptea în izmene şi picioarele goale iarna cu zăpadă şi pe ascuns ne-a spus mie – care nu prea înțelegeam despre ce este vorba – și lui mama mea că noi trebuie să părăsim Galaţiul şi să plecăm în Basarabia de unde este el – ca să scăpăm de greu…

Într-adevăr, după multă convingere am ajuns la concluzia – mama și eu – că trebuie să-l ascultăm pe tata și am plecat. Trecerea cu greu peste apa Prutului şi alte locuri pe care eu nu le mai ţin minte, am ajuns la Chişinău la familia lui tata. Bunica mea din partea tatei era acolo şi unchii mei – fraţii lui tata cu familiile lor, pe care noi nu le cunoşteam deloc, decât prin corespondenţă. Cu greu am găsit o locuinţă, compusă dintr-o cameră cu acces la bucătărie. Mama ştiind foarte bine limba rusă, a găsit lucru, tata la fel – eu am mers la școală, învățând rusește cu greu, dar cu ajutorul părinţilor am început să pricep și am învăţat bine. A trecut un an aproape şi a început războiul, tata a fost concentrat la muncă, noi am rămas acasă, până într-o zi el venind și ne-a spus că trebuie să ne evacuăm deoarece nemţii se apropie și este periculos pentru noi să rămânem pe loc deoarece, dacă nemţii cu românii se apropiau de Basarabia – ei având o

[3] Pentru publicarea acestor memorii, familia Dorei mi-a permis să folosesc doar prenumele ei. Prin urmare, mă voi limita la informaţiile despre sine pe care le oferă Dora însăși.

ură pe cei refugiaţi de acolo – vom suferi mult. Concluzia a fost că am pornit ca evacuaţi spre Rusia, crezând că vom scăpa de ei.

Am ajuns până la Odessa, ne-a instalat într-o casă pe toţi refugiaţii, tata a plecat să caute ceva de lucru și în special mâncare pentru noi. Am locuit acolo timp de 3-4 săptămâni, în care timp armatele germane și rusești se luptau deasupra capetelor noastre, ghiulelele sburau peste noi, când luptele se mai linișteau puţin oamenii căutau posibilităţi de a recupera mâncare. Așa s-a întâmplat că eu, fiind foarte curajoasă și independentă – de la vârsta cea mai mică – m-am dus la rând pentru a cumpăra pâine. Tocmai acolo unde noi am stat la coadă într-un gang – nu pe stradă – a căzut o ghiulea și o femeie care era înaintea mea a fost omorâtă, alta din spatele meu a fost rănită, iar mai erau răniţi oameni. Eu dacă am avut noroc am scăpat fără să mă atingă nimic.

Mama mea care era la fereastră și a văzut toate ce se întâmplă *vis-a-vis* a venit într-un suflet și nu i-a venit să creadă că am scăpat cu viaţă – a leșinat de emoţie. Eu am liniștit-o și de atunci nu m-a mai lăsat să mă duc să caut mâncare. Plecam noi copii după alimente că era mai puţin periculos, deoarece se zvonea că nemţii sunt la poarta Odessei.

Tata, după cum am spus înainte, a plecat să caute de lucru împreună cu alţi bărbaţi din locuința refugiaţilor și asta a fost cred soarta lui cea crudă că era pentru ultima oară când l-am văzut. Între timp nemţii au intrat în Odessa – luptele erau peste capetele oamenilor – și primul lucru [pe] care l-au făcut a fost o declaraţie că toţi bărbaţii să vie să se înregistreze pentru a primi de lucru, așa că taţii noștri s-au dus – printre ei și tatăl meu – și dus a fost. Mama mea a auzit că toţi se află într-un loc adunaţi pe un maidan mare la celălalt capăt al orașului. Mama mea a luat în coș mâncare ce am avut și cu încă 2 femei au plecat să caute locul și oamenii pentru ca să-l vadă pe tata. A nimerit și-a găsit unde se aflau – l-a găsit pe tata într-o stare de mizerie și oboseală și nemâncat, a vorbit cu el – i-a dat să mănânce ce i-a adus, dar el i-a spus mamei că este vorba ca la orele serii să-i ducă în altă parte. Mama s-a întors înapoi să-i ducă niște haine de schimb și încă ceva de mâncare, s-a întors la locul acela, dar toate erau degeaba – pe el și chiar pe ceilalţi nu i-a mai găsit. A început să întrebe pe cine a văzut acolo din ..... [termen ininteligibil] ruși, dar nimeni nu știau încotro i-au dus. S-a întors înapoi foarte supărată și a plâns, dar ea a fost o fire răsbătătoare și interesându-se a aflat că i-a dus la un loc unde era „Închisoarea Dopr”, și a aflat că se poate intra dacă vrei să schimbi alimente pe aur dela evrei – inele, brăţări, fel de fel de lucruri, căci cei ce se aflau acolo erau oameni flămânzi. Mama mea s-a îmbrăcat într-o fustă lungă și bluză cu șorţ, exact ca ţărancele rusoaice – (mama nu

prea semăna a evreică) și s-a aventurat cu coş cu alimente la închisoare, a intrat, a căutat și a întrebat pe fiecare de numele tatei, dar nimeni nu știa, la un moment dat a auzit că cineva strigă numele ei și s-a apropiat dar nu a văzut pe nimeni, au închis de-acum porţile și au început să gonească afară, așa că s-a întors înapoi fără să-l vadă, deoarece între timp în Odessa a fost dat în aier regimentul (adică comandamentul german) din oraş, ei au decis că asta au făcut evrei – au scos în stradă oameni care le eşau în cale și le-au spânzurat în ochii oamenilor ca să se vadă că ei nu iartă pe cei care au deaface cu germani[4].

Din această cauză la toţi evrei fie refugiaţi, fie localnici le era foarte frică de ceea ce va urma mai departe.

Așa s-a întâmplat că după două zile au adunat pe restul populaţiei de evrei și ne-a dus și pe noi tot la închisoarea Dopr. Eram mulţumiţi, într-un fel că vom avea posibilitatea să ne întâlnim cu tata, dar venind acolo nu i-am mai găsit pe nici unul din cei pe care i-au adunat, deoarece cu o zi înainte de ne-au adus pe noi au adunat pe toţi ceilalţi și i-au împușcat. Cu asta a început calvarul vieţii noastre din acea perioadă. Nu l-am găsit, nu l-am mai văzut și nici nu știm unde l-au îngropat. Îmi amintesc că grea a fost suferința noastră când printre cei rămași ne-au povestit cum i-au adunat pe toţi basarabenii evrei și le-au spus că le trimite împreună cu familiile lor înapoi în Basarabia, așa că toţi s-au prezentat și asta a fost sfârșitul lor.

Când ne-a adus pe noi acolo la închisoare și am aflat ce s-a întâmplat cu tata și ceilalţi a fost o durere mare pentru noi toţi, dar cum omul întotdeauna speră așa am sperat și noi că poate s-a salvatori a fugit undeva și vom avea norocul să-l găsim.

Dar toate nu sunt cum gândește omul ci cum vrea Domnul. Așa s-a întâmplat și cu noi și din acel moment viaţa noastră a început cu greutăţi și chinuri grele.

După o săptămână când am fost la închisoarea aceea unde am rămas mai mult femei și copii, ne-au adunat pe toţi și ne-au spus că ne duce înapoi de unde am venit. Era luna ianuarie 1941[5], într-un frig și zăpadă, gerul greu din Rusia, eram un convoi de 5 000 oameni și a început prigoana, cu greu oamenii au putut să meargă din cauza zăpezii, oamenii

[4] Eroare a Dorei. Vrea să spună, desigur, „cei ce au de-a face cu rușii".

[5] Probabil amintirile îi jucau feste. Nu era ianuarie 1941, ci probabil sfârșitul lui octombrie 1941, când s-a petrecut masacrul de la Odessa, ordonat și orchestrat de armata română condusă de mareșalul Ion Antonescu, drept represalii la aruncarea în aer a comandamentului român din Odessa.

bătrâni care nu au putut continua drumul le trăgeau deoparte și le împușcau, ceilalţi care mergeau le gonea şi o serie care au luat cu ei ce au avut trebuia să le arunce, din cauză că nu aveau putere să ducă greutate şi să se tragă în zăpada care ajungea la genunchi. După ce ne-au mânat ca pe boi, am ajuns la un loc de unde venea un miros de carne prăjită, afumată. Ne-a băgat acolo în nişte magazii toţi împreună – ne-a luat şi ce am reuşit să cărăm cu noi, eram lipiţi unul de altul ca sardele. A deschis uşa odată, lumea fiind înghesuită a zbughit afară, s-a auzit împușcături. Noi am înţeles deacum ce s-a întâmplat, aşa că am primit lucrări de burtă şi am rugat-o pe mama mea să mergem să fac pipi – am luptat cu lumea şi am ajuns în fundul magaziei şi acolo am făcut ca între timp să se mai deschidă uşa şi aceeaşi problemă au eşit oameni şi iar au fost împuşcaţi. Din 5000 au rămas poate 500-800 oameni. Tocmai trebuia să ieşim noi ultimii care au mai rămas și a venit ordinul de la Antonescu să nu se mai împuşte. Când s-a deschis uşa şi a trebuit să ieşim, nimeni nu a mai vrut să iese, dar soldaţii care au stat la uşă au strigat: mama voastră de jidani, aveţi noroc că nu vă omorâm, veţi pleca înapoi dar nu aveţi voie să vorbiţi s-au să povestiţi la cineva ce aţi suferit şi văzut aici s-au ce s-a întâmplat cu ceilalţi cu care aţi fost împreună, dacă auzim ceva de la voi vă omorâm pe loc. Aşa ne-am întors la închisoarea de unde am pornit – am rămas numai 500 oameni în loc de 5000 câţi am plecat spre acel loc unde s-au omorât atâţia. Când ne-am întors am auzit discuţii de la cei care au rămas că sunt o parte de bărbaţi care şi ei s-au întors de unde au fost luaţi înainte de noi am sosit în acest loc. Mama mea era foarte bucuroasă crezând că poate îl vom găsi pe tata, dar am rămas dezamăgiţi că nu era printre cei vii, el era printre cei care au fost omorâţi. Durerea a fost foarte mare, suferinţa grea a noastră şi încă oameni – copii şi soţii care au rămas orfani şi văduve.

După 3 săptămâni care am fost în acest loc – adică în această închisoare „Dopr"/Dofov, ne-au luat şi ne-au dus în alt loc tot în jurul Odessei, nu am cunoscut cum se cheamă, acolo ne-au băgat într-un loc unde trebuiea ca fiecare să-şi spună ce ştiu să facă ca să le trimeată la lucru. Mama mea, deoarece ea a fost contabilă la Galaţi la spital timp de 10 ani, a cunoscut ce trebuie să facă o infirmieră aşa că a spus că ea știe să fie infirmieră. Acolo era un spital cu cei rămaşi bolnavi, bătrâni şi copii, aşa că ne-a trimis acolo, mama a lucrat, eu tot făceam ceva la acest spital ca să pot fi lângă dânsa tot timpul. Erau mulţi evrei din Odessa care i-au adus acolo, printre aceşti oameni se afla o doamnă cam de 70 ani, care pe soțul ei şi pe copiii ei le-au omorât, ea a rămas singură şi avea o servitoare care venea la dânsa în fiecare săptămână cu o căruță și-i aducea mâncare,

haine, dar ea nu a vrut să trăiască și nu voia să mănânce, tot ce primea le dădea lui mama pentru mine, și spunea că ea vrea să fie o bunică pentru mine. A trecut așa 3 luni de zile, a venit iarna grea din Rusia. Oameni au auzit că ei încep să trimeată la lucru în altă parte. Nimeni nu a știut ce fel de lucru, sau ce fel de loc, dar de încercat trebuia. Totuși cum peste tot sunt oameni care profită de aceste lucruri și vor să câștige, erau și acolo așa ceva, noi rămăseserăm fără nimic, eram mai cu zdrenţe, iarna frig şi aşa că, deoarece mama ştia româneşte, ruseşte, germana s-a decis că ea vrea să-și încerce norocul și într-o dimineaţă s-a dus lângă ușa unde [stătea] cel mare, adică pretorul (prefectul) și s-a ascuns acolo să-l aștepte ca să vorbească direct cu el pe românește să ceară un loc de lucru. Venind acolo și acest om care se ocupa cu lucru și a văzut-o pe mama a vrut s-o bată, dar în același timp a venit pretorul și a întrebat de ce o bate pe această femeie; atunci mama i-a răspuns pe româneşte că a venit să-l roage să-i dea de lucru, are un copil și o mamă bătrână care este bolnavă, atunci el a întrebat-o ce ştie să facă, i-a a spus că ştie bine ruseşte, româneşte şi germana. Omul s-a gândit, a chemat-o sus în biroul lui și a dat ordin să ne ducă într-un loc cu sania cu cai. Așa am plecat, unde am luat-o pe această bătrână care ne dădea mâncarea ei pentru noi, și am plecat 2 zile și nopţi până am ajuns în Pervomaisc[6], de acolo trebuia să ne repartizeze mai departe. În acel loc se aflau și nemţi, însă lagărul era subordinul românilor. Orașul Pervomaisc se află între 2 maluri ale Bugului – apa râului care desparte acest oraş, în partea unde eram noi erau românii, în partea cealaltă erau nemţii.

În acest loc era să se întâmple o nenorocire pentru noi – adică pentru mama mea. Noi am ajuns noaptea și ne-a dat un loc unde să dormim, loc fără pat, fără pături, iarna, foarte frig. Totuși ne-am aranjat pe jos și acolo era o masă, mama apus-o pe bătrâna care a venit cu noi să doarmă acolo, iar noi ne-am culcat pe jos. În mijlocul nopţii am auzit deodată o căzătură și când mama s-a dus să vadă ce s-a întâmplat a găsit-o pe femeia bătrână căzută jos și moartă. Imediat a anunţat paznicii și cu asta s-a terminat viaţa acestei femei care mama a salvat-o și care noi am luat-o ca bunica mea.

A doua zi dimineaţa după ce au ridicat-o pe bătrână ne-a luat pe noi în primire ca să ne repartizeze la lucru pentru mama. Eșind din camera unde eram băgaţi, au apărut niște ofiţeri români și printre ei un

[6] În Republica Moldova există un sat numit Pervomaisc situat la 65 km de Odessa, aflat pe malul stâng al Nistrului. Nu este sigur însă că este același loc în care a trăit Dora.

ofițer bătrân care s-a repezit la mama și s-a uitat la ea, strigând-o pe numele ei de acasă – Tușinca. Mama l-a recunoscut, dar nu a vrut ca s-o recunoască și a spus aveți greșeală, i-a făcut un semn discret și el s-a retras. Pe mama mea acest lucru a răscolit-o foarte mult și i-a fost frică ca el să nu spună că o cunoaște (el era bun prieten cu bunelul meu din Basarabia, Cahul). Probabil că el a înțeles semnul mamei și nu a căutat-o mai mult.

A doua zi ne-a dus într-un loc, fost colhoz rusesc (25 Octombrie, așa se chema acel loc). Acolo era un lagăr pentru toți românii care au rămas în viață după ce s-au oprit omorurile. Mama mea știind bine românește, rusește și germana, a pus-o să lucreze ca traducătoare și așa am avut ce să mâncăm. Era și populația de acolo, colhoznici, oameni cumsecade. Ne dădeau câte ceva mâncare când soldații nu observau. Noaptea mergeam să furăm coceane de porumb ca să avem cu ce face foc, era tare frig. Dacă ne prindeau ne băteau că aveam semne pe spate, furam si sfeclă de zahăr ca să facem ceai dulce ori să punem în mei (un fel de crupe) care devenea dulce și puteam să mâncăm.

În acest loc am stat 3 ani de zile, dar am fost mulțumiți căci acolo, aproape de sfârșitul războiului a venit un agronom român din Cluj, care era un om cumsecade. Într-o zi ne-am trezit cu Crucea Roșie română care adunau copiii orfani de la război și-i duceau înapoi în România. M-au chemat și pe mine și m-au rugat să plec cu ei și mama va veni mai târziu după mine, eu însă nu am vrut să plec fără mama, au renunțat. Nu am vrut ca mama să rămână și eu să plec. Acolo erau un grup de 100 oameni, bărbați și femei, copii și oameni mai bătrâni. Timpul a trecut și eram pe acest loc 3 ani de zile, până a început nemții și românii să se retragă. Agronomul, care era un inginer din România, om foarte cumsecade, ne-a luat pe toți acei care au dorit să se întoarcă.

Am decis că vom pleca deoarece nu am avut altceva mai bun de făcut, ne era frică ca nemții să nu vie acolo și să ne prindă și să ne omoare.

Plecând am trecut toată Basarabia și ajungând aproape de Cahul am găsit un copil cam de 8-9 ani singur în zăpadă plângând, era un copil care a pribegit singur după ce familia lui a fost omorâtă. El nu știa decât rusește și mai era gingi[7]. Noi l-am luat cu noi, mama i-a spus că atunci când vom trece granița în România să nu vorbească că mama mea va spune că el este surdo-mut, deoarece el nu știa decât rusește.

---

[7] Dora folosește aici termenul ebraic pentru „roșcat”. În memoriile ei, vor apărea adesea termeni ebraici.

(pagină lipsă) … pus la făcut puţină mâncare pentru noi toţi. (Din toţi am ajuns aici numai 30 oameni.) O parte au rămas în Basarabia, printre care era acolo o pereche care ea trebuia să nască și era greu să continue pe drumul greu. Mama, care era cea mai în vârstă dintre toţi, a început să pregătească pentru dormit, dar agronomul care ne-a adus acolo s-a dus la o sinagogă din oraş și a spus că are o grupă de evrei pe care i-a adus din Rusia și dacă cineva vrea să ne vadă fără să spună la alţii că suntem evrei să vină în locul unde ne aflăm și au să vorbească cu noi căci printre noi sunt și oameni care ştiu româneşte. Ne-am trezit cu un grup de oameni, noi am avut frică să nu se afle căci am venit clandestin și ca creştini. Totuși în acea noapte ne-au împărţit tot grupul și fiecare a plecat la câte o familie de evrei din oraşul Călăraşi. Noi, adică eu, gingi și mama am mers la un dentist din acest oraş Călăraşi, ne-au făcut baie, ne-au dat haine să scoatem sacii depe noi (era Vineri seara), ne-au așezat la masa pusă frumos, lucru ce noi nu am văzut de mulţi ani, și când au văzut-o pe mama mea care era foarte frumoasă – avea atunci 40 ani, unul din rudele lor care era invitat la masă era să leşine de diferenţa care era dintre felul cum am venit la ei și cum arăta după ce a fost spălată și pieptănată. În sfârşit, după ce am mâncat am stat de vorbă. Eu cu băiatul am adormit imediat și mama a mai vorbit cu ei. Unul dintre cei care erau acolo a vorbit franţuzeşte cu celălalt și îi spune ce greu au suferit oamenii aceştia, dar mama care vorbea perfect franceza i-a răspuns acestui om, dacă am ajuns până aici sper că Dzeu va ajuta și mai departe, dar un singur lucru i-a îi roagă, să nu ne divulge la poliţie că atunci suntem pierduţi, fiindcă nu avem acte, noi am venit cu acte false de goim[8].

A doua [zi] dimineaţă ne-am îmbrăcat înapoi în lucrurile cu care am venit și ne-am dus înapoi la căruţele noastre. Între timp agronomul a aranjat cu o familie dela ţară, nu departe de oraş ca noi toţi să rămânem acolo ca creştini, adică ca muncitori agricoli, și el va pleca la Bucureşti să ia legătura cu comunitatea evreilor de acolo și apoi ne va aduce pe noi. Așa am rămas în acest loc timp de o lună de zile în care băieţelul care l-am găsit pe drum era mai departe surd și mut – deoarece nu ştia o boabă de limba română, noi tremuram de frică că altul care ne va vedea ca străini să nu spună la poliţie. Între timp cei din oraş trimitea copii să alerge pe câmp și noi la fel și ne aduceau fel de fel de lucruri de la alţi evrei din oraş. Am trimis cu el și o scrisoare lui tanti Dina ca să ştie că noi trăim și

[8] Goi, pl. goim, în ebraică, este termenul prin care sunt desemnaţi neevreii de către evrei.

suntem sănătoși și sperăm să ne vedem. Noi nu am crezut că așa ceva se poate întâmpla. El [agronomul] a luat cu el tot ce a adus din lagărul unde am fost în Rusia și a dus la București. Din acel moment noi am trăit cu frica că el nu se va întoarce și noi vom rămâne acolo pentru a termina cu viața. Așa a trecut o lună de zile de așteptare, de chin și neliniște, din care într-o zi am primit o scrisoare pe numele cu care am trecut în România, adică numele de creştină a lui mama, era scrisoare de la tanti Dina, și scria că ea pleacă la București din Galați ca să se întâlnească cu agronomul, restul vom afla de la el când se va întoarce la noi. Așa a fost, el s-a întors după o lună de zile cu un fel de acte dela comunitatea evreilor din București și a venit să ne ia la ei. Am plecat de acolo cu căruțele noastre mai departe, am mers aproape 10 zile și așa am ajuns într-un loc lângă București unde ne aştepta delegația de la comunitate cu acel om cu care el a vorbit și ne-a făcut acte ca să ajungem până acolo.

[Am ajuns în drum spre București într-un sat-orășel și ne-a dus într-o curte mare unde au intrat căruțele și acolo a locuit o rudă de-a lui – ne-a dat mâncare și să ne spălăm și am pornit mai departe spre București.

La București ne-am despărțit, după ce am fost luați în primire de comunitate.][9]

El a plecat și ne-a rugat ca din acest moment să-l uităm, căci el are frică de ceea ce a făcut. Țin minte că ne-a dus timp de 3-4 zile fără să ne oprim decât ca să mâncăm ceva. Ne-a dus într-un loc și ne-a spus că aici se află o soră de-a lui – era ora 12 noaptea – avea o curte mare și am intrat cu 4 căruțe înăuntru și acolo ea a pregătit mâncare și un șopron pentru dormit, ne-am culcat pe paie și am stat acolo 2 zile unde am plecat mai departe spre locul dela marginea orașului unde ne-au așteptat delegația comunității. Din acel moment nu l-am mai văzut, nu l-am mai auzit și nici nu am avut adresa lui niciodată. Noi am pomenit de el de multe ori și mama s-a interesat de el, dar degeaba. După mulți, mulți ani am auzit de el că l-au depistat și el era tare bolnav de inimă și a murit.

Până aici a trecut o perioadă din viață, iar cea de a doua începe la căminul de refugiați din Transnistria, la un timp care a durat un an și jumătate. Acolo au venit fel de fel de oameni din Transnistria, copii, femei, bărbați, care s-au tăvălit pe drumuri până au ajuns aici. Acolo au venit fel de fel de oameni din Transnistria, copii, femei, bărbați, care s-au tăvălit pe drumuri până au ajuns aici. Tanti a venit și ea să ne caute

---

[9] Pasajul acesta a fost scris pe o altă pagină, ca adăugire, după care Dora s-a răzgândit și l-a tăiat. Informațiile din el sunt reluate în paragraful următor.

împreună cu unchiul meu, adică fratele lui mama, au convins-o pe mama să ne întoarcem în Galați. Până la urmă am plecat, dar între timp băiețelul pe care noi l-am adus cu noi nu a vrut să se întoarcă cu noi la Galați și a fost luat de comunitate și trimis cu copii orfani în Israel. Noi ne-am interesat tot timpul de el până când ni s-a spus că vaporul cu care el a plecat s-a scufundat și el săracul s-a înecat cu toții copii cu care a plecat. Noi, la Galați, am început o viață de la început. Mama a căutat de lucru, ea fiind cunoscută ca fiind o contabilă bună, a găsit lucru imediat iar eu neavând lucru nimic adică dela cămașă până la cel mai mic lucru în casă, am căutat și eu să fac ceva s-o ajut pe mama. M-am dus să învăț mașina de scris ca să-mi caut de lucru, am reușit foarte bine și am intrat apoi să lucrez la birou ca secretară și să bat la mașină. Totuși eu am vrut să învârt mai departe și m-am înscris la examene ca să fac liceul și să dau bacalaureatul curs seral. Am fost primită și am început să învăț și așa am lucrat ziua și seara am mers la liceul și am învățat și am terminat școala, am dat bacaloriatul și am ajuns și eu ani.

Între timp anii au trecut, am intrat într-un grup de prieteni, și eram foarte legați unii de alții, nimeni nu mergea nicăieri fără mine, îmi era foarte greu că nu aveam ce îmbrăca, mergeam cu rochia care o aveam până la lucru și când mergeam să mă plimb cu prietenii, o spălam i o îmbrăcam din nou, dar nu era o nenorocire, toți eram la fel, căci toți eram copii de după război. Am spus că toți doream să plecăm în Israel.

Anii au trecut și într-o zi în Ken-Borohovia[10] am primit pe un șeliah[11] din Israel care a venit cu cineva de la maschirut[12] din București care vor să organizeze chibuțul la Galați, au avut nevoie de casă, de loc de lucru pentru haverimi[13], eu care lucram de-acum 2 ani la fabrica de tablă galvanizată (chiar acolo unde a lucrat tatăl meu înainte de l-a dat afară), am vorbit cu directorul și le-am adus vestea că vor primi de lucru la fabrică (la noi se primea salariu săptămânal), ca muncitori. În acest timp altcineva din Ken a aranjat cu locuință pentru ei și așa s-a format chibuțul Borohovia din Galați. Băieții lucrau și în fiecare săptămână eu le aduceam

---

[10]Borochovia – una dintre organizațiile sioniste de tineret care au funcționat în România în perioada 1945–1948.

[11] Denumire dată sioniștilor din Israel care pregăteau repatrierea evreilor din alte țări în statul nou apărut.

[12]„Secretariat" în ebraică.

[13] „Prieteni" în ebraică; termenul este folosit pentru a desemna locuitorii unui chibuț.

salariile în chibuţ direct. Aveam milă de ei că lucrau foarte greu. Dar ei erau mulţumiţi că aveau de toate, nu numai atât, se făcea colectă la evreii din Galaţi și la șil[14] şi se strângea bani, alimente şi lucruri pentru haverimi. Acolo erau: Natan, Sandu și Aurel, ei făceau aceiași muncă la fabrică. Natan nu putea să facă asta din cauza mâinii lui accidentate din război, așa că el lucra iarna la tăiat lemne de foc pe la case.

În anul 1948 când s-a terminat cu chibuţurile din ţară, nu s-a mai dat voie, toţi haverimii s-au împrăștiat și s-a terminat cu tot. Când m-am întors din chibuţ, eu am continuat să lucrez și să învăţ. Totuși eu am rămas în legătură de corespondenţă cu Sandu și tot timpul le scriam la Iași și ei îmi răspundeau. În anul 1951 Natan a venit la Galaţi și a început să mă roage să mă căsătoresc cu el. Am decis că da și el a trimis pe tatăl lui și a venit și a vorbit cu mama și a trecut între timp un an și ne-am logodit și în anul 1952 iulie am făcut cununia civilă la Galaţi și în 9 noiembrie 1952 ne-am căsătorit la Iași și am locuit într-o locuinţă dintr-o cameră cu toaleta și bucătărie comună, dar noi eram fericiţi. M-am transferat cu serviciul la Iași și am lucrat la Sfatul Popular regional. În anul 1959 am născut pe Minuţa după 3 avorturi spontane și după aceia a început cu plecările în Israel. Noi ne-am înscris și în Decembrie 1960 am primit aprobarea. Mama a rămas deoarece nu am depus actele împreună și.... [lipsă text. Știm însă, din relatarea ulterioară, că mama i-a urmat destul de curând.]

Am venit în Israel, am fost repartizaţi la Naţeret Elit[15], am locuit acolo 1 an de zile în care Natan a făcut ulpan[16] și după ce a terminat nu avea ce face. Tanti Dina ne-a ajutat foarte mult, venea în fiecare săptămână la Naţeret cu alimente, cu lucruri pentru copil. Eu nu am putut face nimic, nici măcar ulpan, deoarece am avut copil mic. Așa a trecut anul în care Natan a terminat ulpanul extern, fiindcă noi am locuit în Naţeret, și văzând că nu avem altă alternativă am decis că ne vom mulţumi cu ceea ce tanti ne va ajuta și vom pleca din Naţeret. Am început să lupt pentru schimbare de locuinţă, dar era în zadar, nu se putea cu toate că eu eram cunoscută ca luptătoare în Galaţi pentru chen[17] și chibuţ

---

[14] În idiș, „sinagogă".

[15] Natzeret Ilit este un oraș aflat în nordul Israelului; nu trebuie confundat cu Natzeret (Nazaret), aflat tot în nord, în regiunea Galileea.

[16] „Clasă", „curs", „studio" în ebraică; denumirea dată cursurilor de învăţare a limbii ebraice de către nou-veniţii în Israel.

[17] Dora folosește aici o grafie ușor diferită pentru „Ken", organizaţia sionistă în care activase în România.

şi pentru că în anii când erau organizaţiile haluţiene[18] din România eu am lucrat la Bucureşti la maschirutul Poalei-Ţion, dar toate acestea nu a ajutat şi am trebuit să predăm casa şi ne-am mutat în Bnei Brak cu ştisel ghet într-o cameră cu acces la bucătărie şi baie cu o vecină foarte …… [termen ininteligibil] şi foarte murdară. Am locuit acolo 6 ani de zile, Natan a primit de lucru şi eu tot, m-am dus şi am început să lucrez ca muncitoare. Am decis că nu voi fi nici bucătăreasă, nici spălătoreasă, nici ozeretă[19], am decis că voi învăţa o meserie mai onorabilă. Acasă am luat bucăţi de stofă de la fabrica unde lucra tanti şi o femeie care avea talent la explicat, m-a învăţat <u>stopări</u> – adică reparaţie de defecte în stofă. Am avut ambiţie mare şi în scurt timp am început să lucrez. La început am făcut reparaţie la stofe trecute de-acum prin apretură, dar un timp scurt după asta nu se mai putea lucra acolo şi am trebuit să lucrăm direct la fabrică, adică acolo unde tanti lucra ca contabilă. Fabrica s-a chemat Aritiz. Portarul era un om bătrân rus şi foarte, foarte cumsecade, m-a ajutat cu fel de fel de stofe pentru copil să-i fac paltonaş, rochiţă. Minuţa mergea la gan[20] şi noi munceam ca să ne creiem o viaţă normală. Am avut metapeletă[21] la copil, căci eu veneam la ora 4 acasă. Într-un timp ne-am decis că trebuie să ieşim din camera în care locuim împreună cu copilul şi mai veneau, seara, cumnatul şi alţii care dormeau în aceiaşi cameră. Am început să facem împrumut şi depuneam la Bancă pentru ca să ajungem la o casă de a noastră, trăiam dintr-un salariu, al doilea mergea pentru a strânge pentru casă. Am dus-o foarte greu, dar eram decişi că trebuie să trecem hopul acesta. Eu devenind specialistă în stopări, luam seara acasă şi după 8 ore la fabrică şi gătit şi alte treburi mai stăteam până la 1–2 noaptea şi lucram acasă ca să strâng bani să ajungem la ceva. În anul 1967 am găsit casa din Modein[22] şi am acontat-o şi nu după mult timp a început Războiul de 6 zile, noi nu am apucat să facem contract ci numai o chitanţă că a primit acont pentru casă. Eram puţin necăjiţi, dar ţin minte că cablanul[23] ne-a spus că dacă va trece războiul cu bine şi lucrătorii se vor

---

[18] HaHaluţ, Organizaţia Sionistă, care se ocupa de pregătirea plecării evreilor în statul nou format Israel.

[19] „Servitoare” în ebraică.

[20] „Grădiniţă” în ebraică.

[21] „Doică”, „îngrijitoare” în ebraică.

[22] Modi’in, oraş aflat la jumătatea distanţei dintre Tel Aviv şi Ierusalim, întemeiat după înfiinţarea statului Israel, dar purtând numele unui oraş antic localizat în regiunea respectivă.

[23] „Antreprenor”, în ebraică.

întoarce, atunci vom avea și noi casă. Așa a și fost totul a trecut și așa am ajuns la casă. Am trecut o perioadă grea până Dzeu ne-a ajutat să ajungem la așa ceva. Erau zile că nu ne puteam permite nimic, afară că pentru copil nu am precupețit nimic. Minuțala[24] era la școală, am continuat să am metapelet, în fiecare zi duceam copilul dimineața la metapelet cu olița de mâncare pentru prânz. Natan pleca mai târziu la lucru, așa că el făcea asta. Eu plecam la lucru la ora 5:30 căci la ora 6 începeam să lucrez și trebuia să ajung la Tel Aviv, ajungeam la tahana[25] de autobuz la ora 5:30 și dacă nu-l prindeam trebuia să aștept și atunci trebuia să aștept, deoarece era o bucată de drum de la stație până la fabrică. La lucru eram bine văzută deoarece nu am vrut să fiu printre lucrătoarele cu ora ci am vrut să câștig mai mult și am început să lucrez coblaneret[26], câștigam frumos, dar nu-mi permiteam nimic, aveam nevoie pentru a putea aranja ceva și aveam și mașcantă[27] de plătit. Salariile de funcționar nu era cine știe ce mare dar ne descurcam.

A trecut toate și în anul 1971 a murit soacra mea, fiind omorâtă de mașină la Rișon[28] la sora ei. După ce ea a fost omorâtă, a mai trecut puțin timp și Minuțală a împlinit 12 ani, atunci am primit eu primii pițuimi[29] din Germania. Am decis să-i facem Bat-Mițva[30]. Așa că i-am făcut la ulam[31] Ester, era foarte, foarte frumos.

Minuța era o fetiță foarte talentată și o elevă foarte bună, venea acasă cu note mari și la școală auzeam numai bun de ea.

Încet, încet am aranjat casa și din ceea ce câștigam și din pițuimi ce am primit. Mama mea a primit și ea o sumă frumoasă din Germania, dar ea spunea că păstrează pentru copil când e va mărita. La început am râs, deoarece copilul era încă la școala primară. Totuși, dacă asta a fost dorința ei, așa a rămas.

---

[24] În idiș, particula „la" sau „le", la finalul unui cuvânt, este un sufix hipocoristic.
[25] „Stație", în ebraică.
[26] Specialistă în stopări artistice, în ebraică.
[27] Ipotecă.
[28] Rishon LeZion, oraș situat în apropiere de Tel Aviv.
[29] „Pitzuim", adică „reparații" în ebraică, reprezintă suma plătită lunar de către statul german evreilor care au avut de suferit în timpul Holocaustului.
[30] Bat mitzvah (fiica datoriei) este o ceremonie de intrare în viața adultă a fetelor din comunitățile evreiești. Se face la împlinirea vârstei de 12 ani și este echivalentul apărut în perioada modernă al ritului de bar-mitzvah (fiul datoriei) care marchează pentru băieți intrare în vârsta adultă.
[31] „Studio" în ebraică, probabil o sală de evenimente unde au făcut petrecerea.

Anii zboară, copilul a mers la liceu, a terminat cu nota cea mai mare și după aceea a intrat în armată. Între timp eu lucrând greu cu ochii ziua și noaptea am căpătat glaucom – adică tensiune în ochi, cu toate tratamentele primite nu am reușit să scap de asta și până la urmă în anul 1977 am trecut operația la ochi de glaucom. Totuși am luptat să nu mă las, să nu fac necazuri la familie și așa am trecut și asta.

Tocmai atunci am avut noi 25 ani de la nuntă şi fetiţa mea era în armată, a pregătit şi ne-a serbat acest eveniment foarte, foarte frumos, ajutată de o colegă a ei de la armată. După acest eveniment care m-a impresionat mult am început să lucrez câte 6 ore în loc de 8, deoarece nu aveam voie să obosesc ochii.

Așa viața și-a continuat ritmul și eu am continuat să lucrez greu, lucram atunci coblanut și aceasta pentru ca să pot câștiga mai mult. Am muncit în continuare foarte greu deoarece am dorit ca copilul meu să nu sufere de lipsa care am avut-o eu la vârsta ei. Anii au zburat și în anul 1980 eram bine aranjaţi. Noi eram oameni care ne mulţumeam cu puţin şi întotdeauna spuneam slavă Dzeu la toate (așa mă comport și azi). Copilul după ce a terminat armata a dorit să plece în America la sora lui Natan, a lucrat în armată încă un an și a strâns bani și noi i-am dat restul, ca să plece, așa că în anul 1981 a plecat. Între timp l-a cunoscut pe Aşer și a început o dragoste între ei, dar ea fiind în America și distrându-se cu colegi care avea – un grup de studenţi – a uitat că a cunoscut un băiat aici. Dar Aşer tot mereu a sunat în America și vorbea cu dânsa – apoi venea la noi și ne spunea complimente dela Mina. Când s-a întors a început de la ce a lăsat cu Aşer și așa au mers împreună un timp până în luna Octombrie când ne-a anunţat că vor să se căsătorească. Eram foarte fericiţi de acest lucru și am decis să le facem logodna – adică de a cunoaște familia lui.

La această întâlnire au decis că vor să se căsătorească în luna Februarie. Între timp, în drum spre a vedea o casă pentru ei, Natan a primit un infarct care a fost destul de tare. După ce s-a întors acasă copii erau foarte necăjiţi, dar noi am spus că va fi bine și ei trebuie să se căsătorească. Între timp Natan s-a făcut mai bine, a început să lucreze și noi ne-am pregătit și am început să căutăm casă. Lui Natan i-a fost frică să plece să vadă casa care au găsit-o copii și am decis că eu voi fi aceea care va trata toate cele necesare pentru a plăti și primi cheia. Așa s-a întâmplat și abia când ei au primit cheia pentru casă el a venit și a văzut, era foarte fericit și i-a ajutat să aranjeze, iar la 18 Feb. 1982 s-a făcut nunta cu musafiri din America (Etty și Carol). Nunta era foarte frumoasă, copii s-au aranjat și noi ne bucuram pentru ei. După 2 ani de la nunta lor, tot în

Februarie el a primit un al 2-lea atac de inimă și după 3 zile nu l-am mai avut, era fatal.

Dar ce poţi face când soarta omului este pecetluită şi după cum spune proverbul românesc, 2 la hupa[32], dar nu 2 la mormânt.

Viaţa merge mai departe și noi trebuie să ne întărim ca să putem continua de a trăi. El cât a trăit mă întreba în acești 2 ani de la nunta copiilor, dacă Minuța nu este gravidă, dacă nu vrea un copil. Dar ea spunea că va fi bine.

După ce el a murit, exact la o lună ea a rămas gravidă și până la un an a născut o fetiță dulce și frumoasă, care o cheamă Netta. Eram foarte, foarte fericită de acest eveniment care atunci eu eram și bunică și bunic. Am făcut pentru ei tot ce se putea face, cu gândul că acest lucru ar fi vrut și el să facă.

Mi-am continuat viața mai departe cu mama mea, care era la mine și eu o îngrijeam. Așer pe atunci învăța și eu după lucru mă duceam să fiu cu copilul ca Minuța să meargă la lucru. Eu lucram 7 ore pe zi. Am făcut un curs de engleză și m-am înscris să învăț șoferia, nu am vrut să fiu legată de oameni ca să mă ducă și să mă aducă, doream să fiu independentă din toate punctele de vedere. În ceea ce privește viața mea, am lucrat mai departe, am început să ies din casă cu prietenii noștri din timpul când eram cu Natan și așa au trecut 4 ani fără să simt că-mi lipsește ceva afară de el. Dacă cineva spunea de ce nu-mi caut pe cineva – nu voiam să aud de asta, eram tot timpul în activitate, lucru, șoferia, curs, prieteni și ceea ce făceam pentru copii, eram tot timpul ocupată.

Totuși, prietenii mei nu au fost de acord ca eu să fiu singură și au căutat să îmi facă cunoştinţă cu cineva ca să-mi refac viaţa. Aşa l-am cunoscut pe Elly Strul. De la prima întâlnire între prieteni a fost un clic între noi și ne-am decis că vom fi împreună. Ușor este de a spune a fi împreună, dar foarte greu de a executa acest lucru. (În primul rând după ce Natan a murit am luat-o pe mama mea la mine, ea din zi în zi devenea mai grea, mai greu de a merge, așa că am decis că ea va rămâne la mine.) De aceea când am decis că vrem să fim împreună s-a pus problema unde? – la mine ori la el. Eu tare aş fi vrut să stă la mine, dar pentru mine mama era mai importantă, așa că am spus că trebuie să fie la el. El locuia în R. Gan[33], dar casa era foarte delăsată, din punct de vedere că nu era făcut remont[34] de foarte mult timp, dar în același timp mai avea o casă în

[32] Hupa – baldachinul sub care, la nunțile evreiești, stau mirii la nuntă.
[33] Ramat Gan, oraș satelit al Tel Avivului.
[34] Renovare, în ebraică.

Herţlia[35] împreună cu copii lui, el ar fi dorit să ne mutăm acolo, eu am spus că prefer mai aproape de casa mea ca să pot avea grijă de mama. Între timp am dorit să cunosc copii lui și în același timp ei să cunoască copii mei. Așa că după cum nu-mi este nimic greu de făcut am aranjat o întâlnire între ei cu toţii la mine, ca și mama mea să-i cunoască.

Întâlnirea era foarte plăcută și a reușit din toate punctele de vedere. După aceea el a decis să facă remont în casa unde locuim astăzi și la 1 Iulie 1988 am trecut să locuim împreună. Acest moment a fost foarte greu pentru mine din punct de vedere sufletesc și moralicește, deoarece am părăsit casa care am fost fericită și cu greu am ajuns la ea. Dar viaţa are fel de fel de surprize pe care trebuie să le treci, nu-i ușor. Erau momente când doream să mă întorc acasă, deoarece și el avea momente când spunea – nevasta mea făcea așa, ori spunea așa – ori fel de fel de lucruri din astea, până într-o zi am oprit asta și i-am spus doar 2 cuvinte: nu sunt copia nimănui – nu sunt hârtie indigo – așa că dacă nu vei înceta cu aceste replici, eu îmi iau lucrurile și plec înapoi – eu nu dau exemple ce bărbatul meu spunea și făcea, totul a murit odată cu el și cu ea. Din acest moment a încetat să vorbească de asta. Totuși ușor nu a fost. Eu am fost nevoită s-o ajut pe mama, să-i gătesc, să-i spăl și s-o spăl pe ea, să fac curat în casă ca și cum locuiam acolo. Azi din acel moment am început să fac corvoada, dez de dimineaţa plecam la mama să văd cum a trecut noaptea, o spălam, o pieptănam, îi dădeam de mâncare și apoi plecam la lucru. Lucram până la ora 14:30, veneam acasă să-i dau prânz și apoi plecam la noi acasă să pregătesc pentru Ely și pentru mine prânzul. Norocul meu era că el venea atunci la ora 16-16:30 acasă, așa că aveam timp pentru toate. Seara ne duceam împreună să-i dau de mâncare și s-o culc. Stau azi și mă întreb cum am avut putere să fac asta. Dar probabil că Dzeu dă putere atunci când omul are nevoie de el. Totul a mers până mama a început să spună că ea vrea să se ducă la o casă cu oameni de vârsta ei ca să aibă cu cine vorbi.

Am început ca să caut prin toate societăţile care le cunosc și așa am găsit un loc foarte bun. Peste tot o luam pe ea ca să vadă dacă-i place, dacă ar vrea, nu mă lăsa pe mine să vorbesc, peste tot ea punea fel de fel de întrebări. Am băgat-o pe mama într-o casă de bătrâni foarte bună, ea era mulţumită, dar aici își fac mendrele și mama a început să nu se simtă bine, și într-o zi am venit acolo și mi s-a spus că noaptea a căzut din pat și au luat-o la spital unde s-a constatat că și-a rupt gavul[36] și la vârsta ei nu

[35] Hertzeliya, oraș satelit al Tel Avivului.

[36] „Spinare", „spate" în ebraică.

se mai poate opera. Asta a fost înainte de războiul dela mifraț[37]. Când a început războiul era foarte greu, căci ea nu voia să stea în scaun cu rotile și voia să se ducă la toaletă, deoarece așa era obișnuită, se ținea și la surori era foarte greu. Așa a tras până în ajun de Paște, am fost acolo la seider[38], dar ea nu a putut să participe, s-a simțit foarte prost, și noaptea au luat-o la spital și prima zi de holănoit[39] ea a închis ochii cu dorința ei înainte de a muri s-o vadă pe Minuța și am chemat-o, a mângâiat-o și în aceeași dimineață a închis ochii. Mi-a fost foarte greu, dar asta-i viața, trebuie trecut toate cele ce omului este scris.

Mi s-a spus că-i păcat de ținut o casă goală, să caut s-o închiriez, nu prea am fost de acord, îmi venea foarte greu ca să știu că oameni străini se plimbă în casa unde atâția ani am fost fericită și cu greu am ajuns la ea. Nu am avut încotro și am fost nevoită să caut pe cineva și s-o închiriez mobilată, am găsit și casa-i închiriată deacum de atâția ani. Până în ziua de azi îmi vine greu să știu că nu pot intra când am plăcerea. Totuși am avut nevoie și am avut chiriași buni.

În anul 1993 am terminat lucrul și am eșit la pensie, mi-a fost foarte, foarte greu, căci eu am muncit enorm de greu și îmi era ceva curios să nu mă duc la lucru. De atunci și până în ziua de azi continui să mă scol la aceeași oră. Am început să caut să fac ceva și așa am ajuns și la Primăria Ramat Gan să fac muncă voluntară, am făcut un curs și am început, odată pe săptămână. După câtva timp am mai găsit să lucrez încă o zi la Misrad Clita[40]. Deci eram ocupată de 2 ori pe săptămână, o zi mă duc la Minuța s-o ajut pe ea și așa trece săptămâna.

Am întrerupt scrisul lăsând timpul să treacă ca amintirile să-și facă efectul, dar cu cât trece timpul amintirea trecutului nu se uită așa că voi continua mai departe.

Lucrând și la Misrad Aclita în timp de un an au desființat munca voluntară, dar în schimb am rămas legată de femeile cu care am fost împreună și ne-am luat decizia ca să ne întâlnim în fiecare 2 săptămâni și să mai stăm de vorbă, așa că e atunci și până acum facem același lucru.

---

[37] „Golf” în ebraică. Se referă la Primul Război din Golf, din 1991-1992.

[38] Seder, masa rituală din prima seară de Pesach (Paștele evreiesc), în care se comemorează Ieșirea din Egipt de către evreii conduși de Moise.

[39] Chol HaMoed, cele șase zile de sărbătoare dintre prima și ultima zi de Pesach.

[40] Misrad HaClita – Ministerul Integrării, instituție care are în seamă integrarea evreilor care decid să se stabilească în Israel.

Afară de asta am făcut un curs la Mihlala Tel Aviv[41] de fel de fel [de] probleme foarte interesante.

Toate aceste lucruri se face și anii trec și azi am ajuns la vârsta de 70 ani. Mi s-a făcut o petrecere mare și frumoasă în Natania la Hotel Margoa, cu toată familia mea cea mică și prieteni, plus familia lui Eli.

Nu pot spune că nu am respect de la copiii lui și de la toţi fraţii lui. Dar eu spun că o mână spală pe alta și amândouă obrazul – deci probabil că mi se cuvine.

Astăzi sunt deacum la aproape 72 de ani, dar continui acelaş ritm de a face muncă voluntară și a participa la cursuri cu fel de fel de arţaot[42] interesante. Și afară de toate în fiecare an plecăm în străinătate, în Europa și am fost în America dela un copil la altul, plus 2 săptămâni la Etty și Carol.

În concluzie, azi ajungând la această vârstă, mă rog lui Dzeu să-mi dea putere să-mi continui viaţa până ce nu voi mai putea, dar să nu fac copii să sufere cu mine, să închid ochii – când mi-o fi dat – așa ca mama și tanti.

Termin de scris
azi 24.6.01

semnătura, de mână: Dora

P.S. Acum 2 ani în vară am primit o invitaţie de la Iad-Vşem[43] – dacă vreau să povestesc despre Transnistria, așa că o parte din cele scrise de mine sunt [în acest caiet].

[41] Mihlala – „colegiu” în ebraică. Este vorba despre o instituţie de învăţământ superior din Tel Aviv.
[42] Arţaa, pl. arţaot – „prelegere”, „conferinţă” în ebraică.
[43] Yad-VaShem (Mâna și Numele) – memorialul Holocaustului, aflat la Ierusalim.

Ioana DIACONESCU

Între două extreme: Sașa Pană în regimuri succesive. Vocație și aservire

In Between Extremes: Sașa Pană in Two Succesive Regimes. From Vocation to Servitude

Between two worlds in succession and yet so different, Sașa Pană's destiny would take unexpected meanders. Born on August 8, 1902, Alexandru Binder (the real name of the poet) made his debut in the famous *Rampa* magazine, with an 'anti-romantic parody', in 1922. He was the one who certified and supported the first avant-garde movement with a surrealist direction in Romania, for whom he also founded the „Unu" Publishing House. Here he printed its books and some volumes of the promoters of avant-garde creation (Tristan Tzara, Stephan Roll, Ilarie Voronca, etc.).He was the first editor of Urmuz's writings, as well as of Tristan Tzara's wonderful 'first poems'; hence, the new orientation of the writer toward setting up a literary work subject to the communist power in Romania, adopting in the various forms of its literature produced by the proletcult formula (*For freedom*, 1945; *Unanchored departures*, 1946; *Poems without imagination*, 1947), surprised. Sașa Pană's leap, from one extreme to another is shocking, from the formula of a new literature outside politics to the thesis of proletcult creation, a roller that crushed all art, painting, sculpture, classical music, literature, criticism, and the literary history.

The purpose of this study is to reconstruct the life and activity of the important writer (disregarding the wooden language of documents and the inherent mistakes, not taking into account those informative reports made for the benefit of political power in Romania at that time), the search for truth and removal, as much as possible, of the ambiguities. These resulted in some conclusions and notes necessary for recent history, as well as literary history, with data and information unpublished until 1989, revealed by documents from the Securitate archives.

Etichete: vocație, aservire, proletcultism, Partidul Comunist Român, Securitate

Keywords: vocation, enslavement, proletcult, Romanian Communist Party, Securitate

Să fi fost presimțirea impunerii cu violență, peste 20 de ani, a regimului democrat-popular din România, a creerii „omului nou", tot impus și tot cu violență, prin ștergerea valorilor naționale, prin aruncarea în pușcării, pentru exterminare, a elitelor intelectuale, teologice,

universitare, a nobilimii și a „burghezo-moșierimii”, a valorilor Academiei Române și ale Societății Scriitorilor Români?

„Cetitor deparazitează-ți creierul”, *Manifestul* lui Sașa Pană, purtând ca titlu versul lui Ilarie Voronca, avea să-i nege pe înaintași, să „curețe” lumea de ei, cei „vechi”, și să creeze o lume „nouă”, care va invada universul literar cu mijloacele tehnicii. Urma ca pe terenul golit, purtând încă rănile mijloacelor distruse ale artei, să se implanteze produsul unui hibrid. Încă nu se prefigurau rafalele desfigurante ale *proletcultismului*, curent impus de coloana stalinsmului distrugător care a ars pămîntul ce purta vegetația luxuriantă a marii literaturi interbelice. Prin urmare, renunțarea la valorile „vetuste”, „măturarea” lor definitivă. Oare unde am mai citit așa ceva?

Desigur, forțez nota cu această comparație. Sigur că un manifest literar ascunde valențe multiple și subtilități (deși aici este vorba mai mult de violență). Epocile (până în 1944 și după 1944) ce se succed crează traume și confuzii (să fie poate doar de exprimare?) mai ales în rândurile creatorilor de artă, în special ale celor tineri. Numai că „unitatea de comandă”, „trupa de șoc” care „se strecoară spre liniile inamicului”, care „deschide drum” „armatei în înaintare” (termenii din ghilimele aparțin lui Adrian Marino), îmi amintesc de vechi dureri...

Și totuși. Avangarda artistică a făcut epocă în spațiul românesc. Mari valori s-au răspândit sub forma, e drept, a modernismului *radical*, pe care nu toată lumea îl acceptă, degustă și înțelege: conținea desprinderea *definitivă și completă* de tradiție, prin urmare, adaug eu, acceptarea *numai* a noilor valori.

Asimilarea avangardei de către generația '60-'70 se va insinua cumva forțat, și programatic în România, având sens ca replică la invazia și acoperirea/exorcizarea producției proletculte – creație a scriitorilor aserviți ascensiunii pe această cale.

În același timp, „transfuzia” către poeții șaizeciști, uneori creatoare de nejunsuri lingvistice, de conținut sau de formă, neliniștește pe drept cuvânt chiar pe marile spirite deschise receptării critice a valorilor modernismului. Într-un articol semnat în „Contemporanul”, în 1966, Vladimir Streinu – unul din marii critici literari de autoritate recunoscută astăzi, afirma pe bună dreptate: „Această impresie vine de la cohorta de poeți care-și robesc lăudabila voință de noutate a tinereții unui **ezoterism nivelant** [subl. I.D.], acelei industrii comune de imagini abstruze, idee neajunsă la exprimare, vrăjitorie fără vrajă și incantație fără cântec. Paradoxul conformismului în inconformism le subminează fatal tinerețea și poezia. Și mirarea cea mai legitimă este că mai toate revistele de

literatură, după ce au cultivat proza rimată, ritmată sau doar ușor metaforizată, cultivă de câțiva ani această **poezie în uniformă** [subl. I.D.], de astă dată, europeană. (...) **Poesis nu este, însă, Pityha care deliră în fumigații toxice , după cum nu este nici clovnesă modernă, oricât de năstrușnică”** [subl. I.D.].

Să nu uităm că Vladimir Streinu i-a lansat, promovat și sprijinit, mai întâi în revista sa, „Kalende”, pe marii poeți de mai tarziu: Constant Tonegaru, Ion Caraion, Ștefan Augustin Doinaș, Geo Dumitrescu, Mircea Popovici, de asemenea pe Ben Corlaciu și George Dan. Este, de asemenea, autorul unui volum de importanță europeană, unic în peisajul teoriei literare românești, *Versificația modernă* (Editura pentru Literatură, 1966).

* * *

Între două lumi în succesiune și totuși atât de diferite, destinul lui Sașa Pană avea să ia meandre neașteptate. Născut la 8 august 1902, Alexandru Binder (numele real al poetului), scriitor, medic militar (absolvent al Facultății de medicină și chirurgie din București), va debuta în faimoasa revistă „Rampa”, în 1922, cu o „parodie antiromantică”, va colabora apoi la „Facla”, „Bilete de papagal” (revista lui Tudor Arghezi), „Meridian”, „Revista Fundațiilor Regale”. El este cel care, ca fondator și redactor-șef al revistei „Unu” (1928-1932), va atesta și sprijini și *prima mișcare de avangardă din România cu direcție suprarealistă*, pentru a cărei susținere înființează Editura „Unu”. Aici își va tipări cărțile proprii, dar și volumele unor promotori ai creației avangardiste: Tristan Tzara, Stephan Roll, Ilarie Voronca ș.a. Este un caz detașat de colegii de generație, care caută și se împlinesc prin toate fazele avangardismului românesc, el adoptând formula „automatismului psihic pur” al lui Andre Breton, cu care autorul francez numise *suprarealismul*. Sașa Pană rămâne în această formulă, urmându-i programul neabătut. El vorbește despre vis ca despre „singura realitate pe care nimeni nu ne-o poate fura”, preluând metoda „dicteului automat” („automatismul psihic pur” prin care autorul francez definise suprarealismul). Drept urmare, poezia lui Sașa Pană va avea acum transparențele și plutirile visului, „singurul loc unde toate se împlinesc”.

Așadar, cuprins cu dedicație în formula magică a suprarealismului, Sașa Pană se impune în 1930 cu prozopoemele din „Diagrame” și nu altfel putea fi gândit destinul poetic de sorginte ostinat suprarealistă, care tindea tot mai evident către „scrierea automată”: *Echinox arbitrar*, 1931; *Viața romanțată a lui Dumnezeu*, 1932, și, mai târziu, către poezia visului (elegiacă): *Cuvântul talisman*, 1933; *Iarba fiarelor*, 1937; *Munții, noaptea,*

neliniștea, 1940, volume care trec deja dincolo de „radicalismul programatic” al poetului.

Cu atât mai frapantă pare trecerea scriitorului de celaltă parte a baricadei, unde, iată, la polul opus a ceea ce-l procupa până mai ieri, el trece la configurarea unei lucrări literare aservite puterii ce se instaurase în România după 1944, adoptând în diversele forme ale literaturii pe care o producea formula proletcultă (*Pentru libertate*, 1945; *Plecări fără ancoră*, 1946; *Poeme fără imaginație*, 1947). Fusese primul editor al scrierilor lui Urmuz, precum și ale minunatelor „prime poeme” (scrise în limba română între 1913-1915, înainte ca poetul să plece din țară, în Elveția, poeme ce anunțau „insurecția de la Zurich”) ale lui Tristan Tzara, principalul mentor, dar și copilul teribil al mișcării dadaiste… Cu atât mai mult saltul lui Sașa Pană de la o extremă la alta este șocant, de la formula unei noi literaturi în afara politicii la teza creației proletcultiste, tăvălug care a zdrobit toate artele, pictura, sculptura, muzica cultă, literatura, critica și istoria literară. Cu atât mai mult cu cât debutul din 1926 stătea sub semnul simbolismului, cu volumul *Răbojul unui muritor*.

Dar să explic. Și explicațiile vor veni în urma studiului pe care l-am făcut asupra *Dosarului de Urmărire Informativă 98407* privind pe „*Emilian*”, din Arhiva C.N.S.A.S., urmărire informativă începută la 30 martie 1971. Reconstituirea vieții și activității importantului scriitor mi-a fost scopul în această lucrare (făcând abstracție de limbajul de lemn al documentelor și de inerentele greșeli, neținând cont de acele rapoarte informative alcătuite în folosul puterii politice de la acea vreme din România), căutarea adevărului și înlăturarea, pe cât mi-a fost cu putință, a ambiguităților. Acestea au avut ca rezultat concluzii și note necesare istoriei recente, precum și istoriei literare, cu date și informații inedite până în 1989, relevate de documente ca sursă primară de arhivă…

* * *

Tematica de conjunctură pe care o abordează, compromițând dintr-un condei importantele evenimente culturale ce avuseseră loc în viața lui, prin implicarea personală în ele (volumele personale de poezie suprarealistă, revista „Unu”, precum și editura „Unu”, ambele create pentru promovarea literaturii de avangardă), este semn al vieții pe care avea să și-o aservească, de nevoie sau pentru unele avantaje, puterii, odată cu anul 1944. Dovezile există în autobiografia detaliată[1], care este cuprinsă

[1] A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 98407, ff. 158-162.

în dosarul amintit anterior:

„Mi-am schimbat numele în dec. 1945. Motivul a fost următorul: începând din 1922 [anul 1921 este anul înființării P.C.R. în România, funcționînd ca o mică organizație ilegală – n. I.D.] am practicat literatura și ziaristica ***cu un caracter democrat*** *[subl. I.D.], deși eram elev la o școală militară și apoi ofițer medic. Am dus prin presă polemici încă de pe vremea «agitațiilor studențești», am tipărit reviste, cărți etc. Toate acestea le făceam sub pseudonimul Sașa Pană, iar în armată nu se știa cine e autorul (că e militar). În momentul când s-a aflat (cu ocazia plublicării în revista «Cuvîntul liber» a mai multor poezii traduse din scriitori progresiști și comuniști – Longston Hughes, Max Barthel și alții) am avut de suferit mutări și supravegheri, cercetări etc. Odată cu instaurarea regimului de democrație populară nu mai era nevoie să mă camuflez și am cerut legalizare pseudonimului care avea circulație publică [sic!] – ca nume legal. Înainte mă numeam Binder David Alexandru.*

(...)

Am intrat în P.C.R. în ianuarie 1945, iar acum, după unificare, fac parte din P.M.R., carnet provizoriu de membru de partid (...) din 29 august 1949, eliberat de comisia de verificare a armatei.

Ca munci de partid:

a) între octombrie-decembrie 1946 am fost instructor al grupării artiștilor din organizația de partid a C.C. al P.C.R.

b) în 1948 am fost responsabil al grupei a IV-a din organizația de partid a Uniunii Scriitorilor Români.

Nu am avut nicio sancțiune de partid.

Nu am facut parte din alte partide politice. Am făcut parte în anii cotropirii hitleriste din Uniunea Patriotică Antifascistă activând în ilegalitate din primăvara anului 1942 până la 23 august 1944. Locuința mea (...) a fost sediu conspirativ. Din legăturile mele din ilegalitate citez pe tovarășii Maxy, Ion Călugăru, Paul Davidovici, Mircea Bălănescu, Sanda Rangheț, Emil și Florica Bodnăraș și alții.

Nu am luat parte la grupări antipartinice și nici n-am împărtășit simțăminte antipartinice.

Am intrat voluntar în institutul sanitar militar, admis prin concurs la 1 decembrie 1921.

(...)

Ianuarie 1941-19 februarie 1941 – medic șef al divizionului 5 artilerie călăreață Medgidia.

La 19 februarie 1941 mi s-a aplicat decretul din 5 decembrie 1940, prin care, în baza legiuirilor discriminatoare rasiale ale regimului antonescian, am fost îndepărtat din cadrele active ale armatei.

a) în ianuarie 1941 am îndeplinit munca obligatorie la curățarea zăpezii.

b) în 1942 am fost medicul unui detașament de muncă din Drăgănești (în uniformă militară, dar cu semne speciale).

c) în 1943-23 august 1944 am fost sancționat în două rânduri ca medic al unor detașamente de prizonieri ruși din orașul și județul București. După ce am terminat prima perioadă pentru care fusesem chemat, am solicitat în urma statutului tovarășilor cu care eram în legătură ilegală să fiu rechemat.

(între 26 august 1944-14 octombrie 1948 am ocupat funcții civile pe care le voi arăta mai jos).

La 15 octombrie 1948 am fost rechemat în activitate (reprimit în armată) și am funcționat precum urmează:

a) 15 octombrie 1948-martie 1952 la D.S.P.A. (biroul creații) redactor răspunzător la revista „Educația artistică” (intitulată azi «Viața militară»).

b) 18 martie 1952-24 mai 1953 – șeful Policlinicii Garnizoanei București.

c) 25 mai 1953-21 iulie 1953 – șef al Spitalului Militar Ploiești.

d) de la 22 iulie 1953 funcționez ca șef al serviciilor tehnic și triaj din Spitalul Militar Central.

N-am luat parte la campanii militare, n-am luptat pe frontul antisovietic.

Posed medalia «Eliberarea de sub jugul fascist» pentru activitate ilegală în Uniunea Patriotică Antifascistă între 1942-23 august 1944 (sub numele conspirative «Săvel» și «Cezar»)

Înainte de 1941 am cotizat la «Ajutorul muncitoresc Roșu» (în 1932-33) printr-o tovarășă Eva Dlugaz (poreclită Zebra), am participat la activitatea organizației conduse de partid «Liga contra prejudecăților» (1935), prezidând în uniformă militară o dezbatere despre «bătaia în armată». În 1936 am colaborat la revista «Cuvântul liber» cu poezii traduse din poeți progresiști și comuniști (precum negrul Langston Huges). Fiind denunțat ministerului de război, am fost amenințat cu darea în judecată, apoi mutat în satul Flămînzi și pus sub supraveghere.

Fiind pe zonă, în 1940 am publicat o carte de poezii, în care am strecurat simpatia mea pentru luptătorii spanioli ce se opuneau călăului Franco, reușind să obțină viza cenzurii militare.

*În revista de artă modernistă («Unu»), pe care am condus-o între 1928-1932, pe lângă traduceri din Maiacovski (primele în țara noastră), am publicat comentarii asupra unor filme și regizori sovietici (Redovkin, Eisenstein), apariții de cărți sovietice, pe care le strecuram printre rândurile literaturii formaliste. În ultimul an de apariție, când lupta muncitorimii împotriva jugului capitalist creștea am încercat să dau revistei «Unu» un caracter mai net progresist, publicând proza în care se vorbea de munca hamalilor din port – «Golful proletar», poezii ca «Primăvară» (care în forma inițială se numea „Primăvară roșie"), articole programatice împotriva suprarealismului («Schimbarea la față a cuvîntului» de Miron Radu Paraschivescu), dar în aceeași perioadă am fost din nou denunțat «atenției ministerului de război» printr-o notiță care a apărut în ziarul «Facla» condus de Ion Vinea, din noiembrie 1932. Acolo se scria că «Sașa Pană e una și aceeași persoană cu locotenentul comunist medic Binder Alexandru». Denunțătorul exagera. **Din nenorocire încă nu întâlnisem la acea dată partidul și până la a căpăta cea mai justă orientare politică au trecut încă ani** [subl. I.D.]. Oricum denunțul și-a atins ținta: **am suprimat revista și am continuat numai tipărirea de broșuri** [subl. I.D.].*

Așa cum am arătat la succesiunea funcțiilor și unităților militare, am fost scos din cadrele active ale armatei pe baza legilor de discriminare rasială la 19 ianuarie 1941, fiind pensionat. Apoi, așa cum am arătat, am fost concentrat la diferite munci obligatorii, la detașamentele de muncă, medic la prizonierii ruși.

După 23 august 1944 și până la rechemarea în cadrele active ale armatei, când mi s-a redat vechimea și gradul corespunzător [cu al] colegilor de promoție, am avut următoarele munci și funcții:

*a) 26 august 1944-20 septembrie 1944 **controlul presi românești din provincie la Direcția Propagandă și Agitație a C.C. al P.C.R.** [subl. I.D.].*

*b) 20 septembrie 1944 (adică din ziua apariției legale a Scânteii) până în mai 1945 **am făcut parte din colectivul redacțional al ziarului Scânteia** [subl. I.D.].*

c) mai 1945-august 1945 – stilizator la editura P.C.R.

*d) august 1945-31 decembrie 1946 – **la Comitetul pentru artă de pe lângă C.C. al P.C.R.** [subl. I.D.].*

*e) în acelaşi an 1945 și până în martie 1947 am fost redactor răspunzător al revistei «Orizont». **Această revistă pe care am creat-o cu un grup de tovarăși** (Maxy, **Ion Vitner**) [subl. I.D.] a fost cea dintâi publicație de după 23 august 1944 scrisă pentru muncitorii manuali și*

intelectuali. În aceeași perioadă și până în 1948 ***am condus și editura „Orizont" în care s-au tipărit 17 titluri de cărți și albume progresiste*** *[subl. I.D.].*

f) de la 1 ianuarie 1947-31 decembrie 1947 – director cultural al postului de radio «România liberă» și redactor al revistei literare (care a continuat din martie 1947 revista «Orizont»).

g) de la 01 01 1948-15 10 1948 redactor al revistei «Flacăra» care apărea în locul revistei literare în ziua alungării monarhului (de la 15 octombrie '48 am reluat activitatea de militar).

(...)

– în 1953 am terminat al doilea an de studiu individual (la cursul «Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S.»).

(...)

Având calitatea de redactor răspunzător, am condus revistele «Unu» (1928-1932 inclusiv), «Orizont» (noiembrie 1944-martie 1946), «Educația Artistică» (Editura D.S.P.A. octombrie 1948-martie 1952). Pe lângă aceasta am făcut parte din colectivul redacțional al ziarului «Scânteia» și al revistelor «XX – literatură contemporană», «Prospect revista literară» și «Flacăra».

Iau parte la viața de partid și socială *[subl. I.D.] prin conferințe, articole în ziare și reviste, traduceri.*

(...)

Colonel din serviciul medical
Șef al serviciilor tehnic și triaj din Spitalul Militar Central,
Sașa Pană".

Fragmentele citate aici din autobiografia-document lămuresc, în parte, multe neclarități din perioada în care scriitorul medic militar a fost „îndepărtat din cadrele active ale armatei", în timpul regimului Antonescu.

Îl va ajuta mult în recăpătarea drepturilor și reprimirea în cadrele active ale armatei dezicerea de cea mai de preț realizare a vieții sale – sprijinirea și promovarea literaturii de avangardă și a suprarealismului, ca fondator al revistei „Unu", precum și al editurii cu același titlu –, încercând să le dea acestor instituții, după propria mărturisire, „un caracter mai democratic", pentru a fi pe placul noilor stăpâni ai României democrat-populare. După renunțarea la/desființarea – revista/revistei „Unu" (socotind acest act unul „progresist"), Sașa Pană va urca în ierarhia unor posturi de conducere din sistemul medical militarizat, chestiune lesne de văzut în autobiografia-document din care am citat mai sus.

Complexitatea D.U.I.-ului 98407 din Arhiva C.N.S.A.S. demonstrează interesul puterii comuniste din anii ’70 față de Sașa Pană, care, cu toată „cenușa-n cap” pe care și-o pune autorul *Prozopoemelor*, va fi urmărit informativ prin toate mijloacele Securității, de la filaj la tehnica operativă, de la interceptarea corespondenței interne și externe la urmărirea prin rețeaua informativă etc. Cu toată aservirea către noul regim, Sașa Pană va rămîne de formație un intelectual, un bun cunoscător al limbilor străine, din care traduce cu talent și pricepere poeți de valoare universală. Și, nu în ultimul rând, îl publică cu interes pe vechiul său prieten Ilarie Voronca, având o susținută corespondență cu soția acestuia, Colomba, pe teme de interes literar și, desigur, în legătură cu publicarea în limba română a operei marelui poet.

Dosarul de urmărire informativă privind pe „Emilian” va fi deschis având ca motiv/pretext căutarea de contacte de către Litany Dorotheea, colaboratoare a șefului Serviciului de informații israelian pentru România. Securitatea română era alertată de faptul că Dora, cum mai era numită aceasta, luase legătura, într-o singură lună a anului 1969, cu „circa 200 de oameni de litere români de origine evrei”, cu intenția de a alcătui o *Crestomație* pe tema dată[2]. Printre cei căutați și contactați fusese și celebrul suprarealist Sașa Pană *alias* Alexandru Binder. După cum vedem, Securității nu-i trebuia prea mult timp pentru a deschide dosar de urmărire informativă unui suspect de colaborare cu serviciile secrete israeliene. Lăsând la o parte faptul că volumul trata un subiect de specialitate în domeniul literaturii – avem un tipic pretext de a curma libertatea de mișcare și de creație a unor scriitori ce se dovediseră, până la un punct, de valoare universală. „Pericolul” legăturilor de peste graniță va fi mobilul punerii sub urmărire (așa cum se obișnuia și în cazul corespondenței, mai ales a celei externe) a incriminatului.

Documentul olograf de la 1 aprilie 1970 este concludent:

„Pentru clarificarea suspiciunilor ce planează asupra casei gazdă de întâlniri «Emilian» propun a fi luate următoarele măsuri: scoaterea sa din evidența noastră informativă, fără a i se face cunoscut; punerea telefonului în interceptare pentru stabilirea relațiilor ce le are, în vederea recrutării unui informator dintre aceștia; folosirea informatorului «Mihai» din legătura lt. col. Ișutin – Direcția III – folosit cu bune rezultate în lucrarea elementelor dușmănoase cunoscute de «Emilian» și despre care el nu a vrut

[2] A se vedea *Sinteza în dosarul de urmărire informativă „Emilian”*, întocmită de U.M. nr. 01656 București – Contrainformații la data de 30 august 1972 (*ibidem*, ff. 2-5).

să vorbească; interceptarea corespondenței; comunicarea la «C» pentru a nu i se mai da aviz de plecare în străinătate; fiind m.d.p., se va informa primul secretar de partid al Sectorului I (care a dat aprobarea de folosire ca gazdă) și se va solicita aprobarea pentru a se putea întreprinde măsurile noi propuse”.

Augmentativ, raportul de bază detaliază:

„Lt. Suciu Gheorghe din Direcția a III-a urmărește informativ pe numita Litany Dorotheea, zisă Dora, din Israel, despre care cunoaștem:

– a emigrat din România legal, în 1956, împreună cu soțul său, condamnat pentru activitate dușmănoasă împotriva statului nostru.

– a fost ***principala colaboratoare a lui George Călinescu*** *[subl. I.D.], ceea ce i-a permis să cunoască majoritatea oamenilor de litere; în perioada 15 septembrie-25 octombrie 1969 i-a vizitat pe toți aceștia – cca 200 – sub pretext că vrea să facă o lucrare (crestomație) despre scriitori români, evrei de origine, luându-le date biografice și fotografii.*

– este cunoscută la D.G.T.E. ca fiind colaboratoarea lui Șlomo Leibovici, șeful serviciului israelian de informații pentru R.S.R., membru marcant al partidului de extremă dreaptă Herut, cu funcție de răspundere în conducerea institutului iudeu Yad Vashem.

(...)

La data de 22 10 1969 s-a înregistrat o convorbire telefonică între cei doi:

«Emilian» îi spune lui Dora că azi a venit, s-a întâlnit cu Eugen Luca (scriitor) (...).

«Emilian» o invită seara la el și-i dă adresa, menționând că a auzit că pe Dora o interesează bibliografia și lucrările lui.

Dora afirmă că vine să scoată o lucrare, crestomație, a scriitorilor români de origine evreiască din România.

Până la urmă stabilesc să se vadă a doua zi dimineața la Academie, unde Dora se va duce să-și ia la revedere de la [Șerban] Cioculescu. Se vor vedea la sala 3.

Din interceptarea corespondenței celor contactați [și «Emilian»] rezultă că Dora urmează să revină în țară, fără a se ști când anume”[3].

În luna mai 1970 se dădea dispoziție scrisă de a se pune în urmărire, de către Unitatea Militară 0818 din București corespondența externă a lui Sașa Pană, iar sinteza „F” să obțină, începând cu data de 23 octombrie 1970, o rubrică cu „cine sunt legăturile și cum sunt cunoscute”.

---

[3] *Ibidem*, f. 6.

În urma acestei interceptări va fi supravegheată corespondența pe care o întreținea Sașa Pană cu Colomba Voronca și Ștefan Baciu. Un schimb de scrisori între Sașa Pană și Colomba Voronca, de valoare istorico-literară, merită a fi pus în pagină. Este vorba despre proiectul de traducere și publicare de către Sașa Pană a operei lui Ilarie Voronca în România:

„Dragă Colomba[4]*,*

Acum patru zile ți-am trimis o scrisoare prin care ceream unele precizări la manuscris. Totodată ți-am dat și câteva lămuriri privind antologia lirică Voronca, predată editurii, care s-a angajat s-o tipărească în primul trimestru al anului 1971. În ceea ce privește drepturile de autor, ca moștenitoare, acestea se vor cunoaște exact numai după întocmirea contractului, care îți va fi trimis spre semnare la Paris.

Vei fi încunoștiințată asupra sumei exacte ce urmează s-o primești.

[*20.V.1970*]

Dragi salutări,
Sașa”.

„[Dragă Colomba][5],

Ieri am uitat să-ți comunic că între 1-7 iunie (s-ar putea și ceva mai târziu) va fi la Radio Paris o emisiune la D.R.T.F. [France Culture] la care am fost solicitat cu un interviu și lecturi din [Tristan] Tzara în traducerea lui Nesty, precum și poeziile mele, tot în traducerea scumpului Nesty, apărute în Antologia [lui Alain] Bosquet... În interviu amintesc și de Antologia Voronca, depusă la editură. Cred că vei urmări emisiunea (eu sunt în ultimele 10-15 minute ale aceleiași ore) și mă vei informa cât și cum a fost emis.

Cu drag,
Sașa

23 V 1970

N[ota]. C[ontrolului]. C.P. a fost repusă în circuitul poștal”.

[4] *Ibidem*, f. 81.
[5] *Ibidem*, f. 82.

„Colombița dragă[6]*,*

De aproape o jumătate de an n-am primit nicio veste de la Barbu Florian. Or, el îmi scria la 2-3 săptămâni. Azi îmi telefonează și soră-sa, întrebându-mă dacă am vești de la Barbu, pentru că ea nu a mai primit de câteva luni niciun rând. El locuia la un hotel (lângă Place de l'Etoile) 28 Rue D'Armaille. Tare aș vrea să aflu ce s-a petrecut cu el, ca să-i pot comunica și sorei [sic!] lui... Îți mulțumesc anticipat pentru osteneală.

Sașa

28 V 1970

N.C. Expeditorul mai scrie o scrisoare cu conținut identic și Silviei Trotuș – Paris – 6 Rue Viveuse – Franța .

Scrisorile au plecat la destinație.

2 VI 1970".

„Dragii mei[7]*,*

Eu am fost la Herold, care mi-a semnat exemplarele pe care le-am subscris și în primul rând e acesta pentru volume. Știu că memoria lui Nesty vă este prețioasă. Această plachetă a ieșit în condiții f[oarte] bune și sunt recunoscătoare lui Herold.

Luna aceasta va fi și o emisiune T.S.F. pentru Nesty, vă voi ține *[subl. în document] la curent... Ieri a început săptămâna românească. Am să vă trimit programul Radio. E posibil ca între 14-24 august să fac o excursie cu prietena mea italianca în U.R.S.S., așa că România va rămâne pe mai târziu.*

Colomba

5 VI 1970

N.C. Scrisoarea a fost repusă în circuitul poștal".

„Dragă Coca[8]*,*

---

[6] *Ibidem*, f. 83.
[7] *Ibidem*, f. 84.
[8] *Ibidem*, f. 86.

Sunt o leneșă că nu am răspuns mai de mult la poșta voastră, mai ales că vreau mereu să citesc noutăți de la tine. Mă gândesc că anul trecut mă bucuram că ne vom revedea și a trecut așa repede și din păcate [am avut] așa de puțin împreună. (...) Prin Rodica am vești despre voi, despre conferința lui Sașa la televizor și m-am bucurat.

Vă sărutăm,
ss indescifrabil

11 VI 1970

N.C. C.P. a fost repusă în circuitul poștal".

„Dragii mei[9]*,*

De la fiica lui Marius am primit astăzi o scrisoare prin care mă amenință că va veni în luna august la Paris , dar cum m-a amenințat prea târziu, eu nu voi fi în această lună, i-am spus să amâne la toamnă. Corielly, cicălitor cum e, mi-a spus că de ce nu-i scrii. Astă seară primesc vizita lui [Jules] Perahim...

Colomba

8 VI 1970

N.C. Scrisoarea a fost repusă în circuitul poștal".

„Draga noastră Colomba[10]*,*

Ieri am primit prețiosul colet poștal. Acest minunat de sfâșietor ultim poem al lui Nesty a îmbrăcat o haină de artă superioară. Herold a făcut operă de bijuterie pentru care-l îmbrățișez peste țări și... ape dezlănțuite apocaliptic!...

Sașa

10 VI 1970

N.C. C.P. a fost repusă în circuitul poștal".

[9] *Ibidem*, f. 87.
[10] *Ibidem*, f. 85.

„Dragii mei[11],

Nu-mi mai amintesc dacă v-am răspuns la ultima voastră scrisoare. Ați terminat cu reparațiile casei?

La noi e vară. Parisul abia se deșteaptă și activitatea reîncepe.

Ieri am avut reuniune la Asociație și cu ocazia asta am văzut două gravuri în culori ale lui Marcel Iancu, ce le-a trimis lui Poupart pentru ilustrația nuvelelor traduse de Costin, probabil că vor apărea undeva într-o ediție de mare lux. Vă comunic ca să știți și voi. Acest Costin e într-adevăr un băgăreț și reușește să se introducă peste tot. Ce se mai aude cu proiectele de cărți, cartea ta [Sașa]. (...) Aici am diverse proiecte, să văd ce o să reușesc.

Cu drag,
Colomba

27.09.1970".

„Dragă Colomba[12],

Apariția volumului cu poemele alese din opera în românește și din cea de expresie franceză (în prezentare bilingvă) a fost și a rămas acceptată. Cartea e prevăzută în planul editorial pe anul 1971 și, dacă promisiunile sau alte impedimente pe parcurs nu se vor ivi, s-ar putea să apară chiar în primul trimestru. Acum e vorba de întocmirea contractelor, în care scop ele or să fie trimise spre semnare, după aceea înapoiate editurii direct sau prin mine.

Rămân în așteptarea răspunsului. Bineînțeles, dacă te decizi pentru onorariul în lei, te așteaptă în [str.] Dogari 36, bucuroși de oaspeți.

Sașa

19 X 1970.

N.C. Scrisoarea a fost repusă în circuitul poștal".

„Dragul meu Sașa[13],

[11] *Ibidem*, f. 96.
[12] *Ibidem*, f. 98.

Ce să mai spun, până când n-am să văd cartea tipărită, nu mai cred nimic, poate că de data asta e mai serios. Mă miră că tirajul este atât de redus. În privința drepturilor de autor sunt bineînțeles extrem de reduse pentru importanța operei... Aș dori să primesc în lei, dar numai dacă tu îi poți încasa. Te rog să-mi răspunzi în această privință, ca să pot semna contractul...

Colomba

31 X 1970.

N.C. Scrisoarea a fost repusă în circuitul poștal".

* * *

La 7 mai 1970, Consiliul Securității Statului, Direcția a IV-a, trimitea către Direcția a XII-a „Sarcina" de a efectua investigații asupra scriitorului pensionar doctor militar Sașa Pană, care „este foarte retras în general" și „atent față de oamenii culți", iar investigația trebuia să stabilească „atitudinea și comportarea la domiciliu, persoanele ce-l vizitează, frecvența și natura acestor vizite, relații cu vecinii". Ca notă specială, în document se menționa faptul că: „a fost folosit[ă ca] locuință conspirativă în timpul ilegalității". De aceste investigații urma să se ocupe lt. col. Anghel Drăgan, având un termen de executare de 10 zile.

După cum am precizat anterior, tot începând cu data de 7 mai 1970, odată cu „Sarcina" de interceptare a convorbirilor telefonice, se dispunea către Unitatea Militară 0818 București punerea în urmărire a corespondenței externe a lui Sașa Pană, deoarece „susnumitul întreține relații prin corespondență cu persoane din Franța, Israel și S.U.A.".

Începând cu 13 mai 1970, dar nu numai pentru 10 zile, așa cum se preconizase inițial, ci până la 25 iunie 1970, interceptările telefonice vor fi aproape zilnice. În urma ascultărilor și înregistrărilor telefonice, au fost surprinse discuții despre subiecte comune scriitorilor: întâlniri la librării, conversații pe teme editoriale etc. Se țineau, și în acest fel, sub observație legăturile profesionale sau prietenești dintre scriitori, pentru a ține întreaga breaslă sub control, care, după cum se va vedea, din punctul de vedere al Securității, devine „periculoasă" după 1980, pentru conducerea de partid și de stat.

---

[13] *Ibidem*, f. 99.

După data de 25 iunie, se va constitui o Sinteză „T”, în care desluşim nume de scriitori cunoscuţi, printre care: Camil Baltazar, Ion Bălu, Petre Solomon, Cornel Popescu, Ovid S. Crohmălniceanu, Iordan Chimet, Lucian Raicu, Al. Cerna-Rădulescu, Corneliu Leu, Alexandru Jar, Neagu Rădulescu, [Geo] Şerban ş.a.

* * *

Au urmat lucrarea pe cale informativă a lui Saşa Pană, precum şi încercarea de folosire a obiectivului „Emilian” în cadrul serviciului informativ, cu tatonări şi mijloace subtile de atragere. Din analiza întreprinsă în 10 august 1970 *„de către tov. lt. col. Stavăr Ion, şef serviciu, şi tov. lt. col. Ulmeanu Nicolae, şef birou, stabilindu-se următoarele măsuri: 1) Informarea Primului Secretar al Sectorului de partid nr. 1 cu datele rezultate despre obiectiv (...) şi obţinerea aprobării pentru a se continua verificarea. 2) După ce «Emilian» se întoarce din U.R.S.S. să se facă cu el o discuţie mai largă despre posibilităţile sale de a cunoaşte diverse probleme şi persoane mai deosebite, care poate ar fi bine să fie cunoscute şi de către organele noastre. Aceasta în scopul de a-i stabili reacţia prezentă faţă de poziţiile anterioare, când, fiind întrebat direct sau indirect, nu a vorbit nimic”*[14].

Notele informative despre Emilian nu întârzie să apară. Informatorul „Micu Klein”, care nu pregetă să informeze organele de Securitate despre întâlnirile din cadrul comunităţii evreieşti, era un coleg de breaslă. „Pavel”, de asemenea.

Trei note informative ale lui „Pavel” vor fi, *in crescendo*, de folos Securităţii, abordând teme diverse, de stringentă actualitate pentru episoade semnificative din viaţa autorului *Prozopoemelor*:

1) Notă informativă[15]*: „Sursa îl cunoaşte pe numitul Saşa Pană de prin anul 1928, când am desfăşurat împreună activităţi literare, sursa conducea revista «Radical», iar el revista «Unu».*

De atunci şi până în prezent între sursă şi Saşa Pană au existat relaţii permanente de prietenie şi colaborare pe tărâm literar.

Sursa cunoaşte că Saşa Pană a desfăşurat o bogată activitate literară, a fost un bun medic, a desfăşurat activitate ilegală, punându-şi locuinţa la dispoziţia unor tovarăşi din conducerea Partidului.

Ca orientare politică, Saşa Pană a fost totdeauna de stânga şi, deşi este evreu, a militat pentru politica P.C.R. S-a manifestat la el o puternică

[14] *Ibidem*, f. 8v.

[15] *Ibidem*, ff. 45-46.

simpatie pentru U.R.S.S., în prezența lui fiind întotdeauna convins ca interlocutor că are dreptate. Această atitudine și-a menținut-o până când au apărut articolele lui Valev în revista Viața Economică, cu privire la un așa-zis viitor al țării noastre preconizat de Hrușciov și adepții săi. După aceea am mai discutat cu el pe această problemă și s-a arătat indignat de faptul că poziția U.R.S.S. aduce prejudicii în relațiile cu România și celelalte țări socialiste.

Sursa cunoaște că Sașa Pană are multe relații în rândul oamenilor de litere români și străini sau evrei din România, stabiliți în străinătate, cu care întreține relații prin corespondență – pe care uneori îi și vizitează cu ocazia deplasărilor în străinătate.

(...)

*În ziua de 10 iunie 1970 sursa i-a făcut o vizită la domiciliu, cu care ocazie a discutat cu el despre unele cunoștințe comune stabilite în străinătate. Sașa Pană a spus sursei că, pe timpul vizitei sale la Paris, în 1969, a primit, prin intermediul fostului ziarist Drășăneanu, invitația de a consulta Antologia Literaturii Române de Avangardă. Despre Julles Perahim sursa cunoaște că a fost bun prieten cu Sașa Pană, mai ales că se cunoșteau din perioada revistei «Unu». **Perahim s-a întors din U.R.S.S. ca militar sovietic – ofițer** [subl. I.D.].*

Sursa informează că Sașa Pană întreține cu ea numai relații literare și caldă amiciție, în rest relațiile sale de orice altă natură le are cu persoane pe care sursa nu le știe, pe care sursa le presupune ca fiind evrei. Sașa Pană afirmă că evreii [din România] sunt români de credință mozaică.

[Sursa] *«Pavel»*

11.06.1970

Nota ofițerului:

«Pavel» a fost ofițer de Securitate în 1949, redactor-șef la revista de specialitate a organului din care făcea parte.

Și-a manifestat dorința de a ne sprijini, sub rezerva că nu va reuși poate prea bine, întrucât «Emilian» se face cunoscut cu adevărat numai celor de aceeași nație cu el.

I-am făcut un instructaj cuprinzător cu privire la modul cum trebuie să procedeze pentru rezolvarea sarcinilor date.

ss indescifrabil [n. I.D.]".

Edificatoare, nota informativă a lui „Pavel", de o complexitate stranie, este urmată și întregită de o alta, a aceluiași delator:

2) *Notă informativă*[16]*: „Sursa informează că, în ultima perioadă de timp, s-a întâlnit o singură dată cu Sașa Pană, întrucât respectivul a fost plecat la Casa de Creație din Sinaia. Întâlnirea a avut loc la cererea lui Sașa Pană, care a solicitat o declarație din care să rezulte că a suferit în timpul războiului doi mondial de pe urma nemților și are prin urmare dreptul la ajutor pe această linie.*

Sașa Pană a spus sursei că urmează să plece cu soția în U.R.S.S., prin O.N.T. De fapt, spunea el, a intenționat și a făcut demersuri pentru a pleca în Vest, însă nu a reușit, datorită legii care permite acest lucru o dată la doi ani.

A rămas stabilit că la întoarcere va vorbi sursei despre cele văzute pe timpul călătoriei sale în U.R.S.S.

[Sursa]*: «Pavel»*

București, 1.08.1970”.

3) Notă informativă[17]: *„Sursa informează că, în seara zilei de luni 6 decembrie 1970, a făcut o vizită la domiciliul lui S.P., de care a fost primită foarte bucuros în biroul său de lucru. Sursa i-a vorbit lui S.P. despre sarcinile pe care le are pe linie de Uniunea Scriitorilor și au făcut împreună un schimb de păreri legat de rezolvarea lor.*

În continuare, sursa i-a vorbit lui S.P. despre respingerea cererii de plecare în concediu în Italia și Franța, pentru aprilie 1971. S.P. a spus: «condițiile de acum nu se mai potrivesc celor în care am plecat eu, nici scrisori de chemare nu se mai cer, acum se trimit de acolo încoace cecuri și devize, valută care să asigure costul călătorie».

Sursa i-a spus că-i pare rău, întrucât ea nu are de unde primi devize și valută. Și, dacă știa că se întâmplă așa, mergea cu S.P. în U.R.S.S.

S.P. a răspuns: «pe tine te-ar fi costat foarte mult la veniturile pe care le ai și ar fi fost foarte obositor. Noi toți care am fost, am fost obosiți mai mult din cauza organizării. Este adevărat că după amiază erai liber să te duci unde vrei în oraș, dar aici întâlneai o ostilitate din partea cetățenilor, pe care o puteai învinge oarecum, numai dacă știai limba rusă, sau aveai pe cineva care să facă pe translatorul. Ce e drept, am văzut niște lucruri deosebite, mai ales în Kiev, Moscova și îndeosebi Leningrad. Pe de

---

[16] *Ibidem*, f. 47.

[17] *Ibidem*, f. 48.

altă parte, nu ți-ar fi ajuns banii, ai fi riscat să renunți să mai stai din lipsă de bani».

În continuare, S.P. i-a arătat sursei că a apărut o lucrare editată sub îngrijirea sa, despre un scriitor din trecut, Urmuz.

Când discuțiile se desfășurau bine și urmau să fie atacate și celelalte probleme stabilite cu ocazia instructajului, a venit la S.P. numitul Alexandru Raicu, redactor la România literară, care a rămas surprins de prezența sursei și dădea semne vădite că se simte stingherit, fapt pentru care sursa a plecat.

[Sursa]*: «Pavel»*

Nota ofițerului:

Colaboratorul «Pavel» nu a putut să discute toate problemele stabilite pentru vizita respectivă.

În general, se observă că «Emilian» nu-i vorbește nimic despre problemele sale deosebite, fapt ce poate face să nu ne fie util în mod corespunzător.

Din discuțiile purtate cu el, rezultă în schimb că soția sa ar putea face mai mult pe lângă soția celui urmărit informativ de noi.

***Propun să se aprobe ca să discut cu ea în acest sens** [sub. I.D.].*

ss indescifrabil [n. I.D.]”.

Legate de alte activități decât de acelea de scriitor, notele informative ale lui „Micu Klein” aparțin unui confrate din etnia comună. Sunt legate, în special, de viața comunității, informări care „ridică la plasă” Securității, fără efort, rapoartele speciale în legătură cu Sașa Pană. Informații de importanță istorico-literară se regăsesc la Nota Lucrătorului de la Documentul nr. 1, din care aflăm că scriitorul era și profesor de limbă ebraică și istorie iudaică, semna la revista comunității evreiești din România, „Cultul Mozaic”, și avea activitate de conferențiar la Templul Coral. Două note informative ale lui „Micu Klein” sunt concludente, dar și contradictorii, în acest caz:

1) Notă informativă[18]: „*Despre Sașa Pană sursa știe că, în 1922, când a fost la căminul studenților evrei, i-a fost arătat, spunându-i-se: «îl vezi, e poet și-i spune Sașa Pană, fiindcă îl cheamă Alexandru, iar tatăl său,*

[18] *Ibidem*, f. 43.

polonez de origine, îl alintă numindu-l Pani [în limba poloneză înseamnă doamna, deci, termenul este folosit în mod greșit – n. I.D.] Sașa».

De asemenea, studenți originari din Dorohoi (dr. Iancu Cohu, dr. Mauriciu Abramovici) au spus sursei că Sașa Pană este prieten cu E. Relgis, deci este progresist, aproape comunist (dacă nu complet comunist).

Este de închipuit uimirea sursei de a vedea pe Sașa Pană printre conferențiarii de iudaistică de la cursurile de tineret.

4.08.1970

[Sursa]: *«Micu Klein»*

N.L.: Sașa Pană, scriitor, profesor la cursurile de limbă ebraică și istorie iudaică, este în atenția Direcției a IV-a.

Sus-numitul scrie la revista «Cultul Mozaic», fapt pentru care este bun prieten cu Victor Rusu, redactorul-șef al revistei respective, lucrat ca legătură deosebită în cazul «FINUL» de Direcția a XI-a.

Datorită faptului că informatorul urmează să plece la odihnă pe litoral și Sașa Pană în U.R.S.S., nu-l poate contacta pe respectivul în curând. Rămîne ca sarcină pentru el să stabilească aspecte privind relațiile lui cu Victor Rusu și cu scriitorii ce publică în revista «Cultul Mozaic».

Inspector 1,
Lt. Popescu N.".

2) Notă informativă[19]*: „La 17 decembrie 1970, orele 20.30, a avut loc la Templul Coral conferința de iudaistică. Mai întâi s-a prezentat planul cu sărbătorile 5731 în București, apoi a vorbit Sașa Pană despre «Evreii în literatura română», citind 4 tipuri de asemenea evrei, descriși de Ștefan Basarabescu [Sic! Este vorba de prozatorul I.A. Bassarabescu – n. I.D.] Caragiale (Leiba Zibal), Liviu Rebreanu (Ițic Ștrul, dezertor) și Alex. Sahia (evreul spion).*

Sașa Pană a arătat că acești evrei au fost descriși cu scăderile și viețile lor, obiectiv, ***dar că ei au suferit din cauza orânduirii sociale de atunci, ceea ce acum nu s-ar mai putea repeta*** *[subl. I.D.].*

Șeful rabin a subliniat ideea că acum evreii [din România] sunt egali cu celelalte națiuni [sic!] conlocuitoare.

Sașa Pană a vorbit încet, dar n-a provocat interes; nici filmul n-a prezentat interes. Prezența nu prea numeroasă.

---

[19] *Ibidem*, f. 44.

La terminare, Lemeș Mihail a încercat să se apropie de Sașa Pană, amintindu-i că în copilărie era strigat «Pani [sic!] Sașa», de aceea a doptat acest pseudonim.

Sașa Pană a zâmbit, dar discuția n-a pornit, fiindcă șeful rabin l-a luat în primire pe Sașa Pană.

[Sursa]*: «Micu Klein»*

18.12.1970".

* * *

La 22 octombrie 1970 a fost concepută, sub semnătură indescifrabilă, o notă olografă „privind pe Sașa Pană, scriitor, membru P.C.R."[20]:

„De profesie medic, fost colonel în M.F.A. Din tinerețe a avut veleități scriitoricești. Este unul din scriitorii cunoscuți și în străinătate ca adept al futurismului, dadismului etc., forme de protest în literatura muncitorească.

Un timp a fost acuzat de plagiat, dar se pare că s-a trecut cu vederea de către conducerea Uniunii Scriitorilor unde, pare-se, este apreciat.

Face mult caz de faptul că a fost gazda conspirativă a tov. Emil Bodnăraș.

A făcut câteva deplasări în străinătate, la Paris, locuind la Colomba Voronca, soția decedatului scriitor Ilarie Voronca, evreu de origine română, fondator și colaborator al mișcării dadaiste.

De altfel, Colomba Voronca a acordat găzduire și sprijin la mulți cetățeni români care au mers temporar în Franța, ca: Paul Teodorescu, Eugen Jebeleanu, Maria Banuș, Gheorghe Dinu, Aurel Baranga etc., fiind apreciată ca o gazdă ospitalieră, cu puternice sentimente despre România.

Despre asemenea ospitalitate a ei, despre ea și decedatul Ilarie Voronca, cei care au vizitat-o au și scris diverse articole în presa noastră la înapoierea în țară.

Colomba Voronca este de profesie ingineră chimistă, în prezent pensionară.

Sursa cunoaște că Ilarie Voronca figurează în câteva antologii românești.

Sunt indicații să se traducă opera lui I. Voronca în R.S. România și desigur că cel care va reuși să facă acest lucru va fi bine cotat și remunerat.

---

[20] *Ibidem*, ff. 37-38

Sașa Pană este unul dintre lectorii activi ai cercurilor de iudaistică de la F.C.E., apreciat și de dr. Rosen Moses.

În curând va conferenția despre «Evrei în literatura română», ***având indicații să nu exemplifice figuri de scriitori antifasciști, activiști, membri de partid****.*

La replica sursei, Sașa Pană a afirmat: «La noi (la F.C.E.) nu merge nimic cu revoluționari, comuniști. Eu o scald așa și așa și nu vorbesc despre eroi pozitivi comuniști *[subl. în document].*

– În luna septembrie a.c. Sașa Pană s-a întâlnit în București cu Miron Grindea, evreu fugit din țară în 1939, cunoscut ca sionist notoriu și anticomunist, venit în vizită în România ca invitat al lui Zaharia Stancu, căruia i-a promis că-i traduce scrierile în Anglia.

Natura relațiilor lui Sașa Pană cu Miron Grindea sursa nu le-a putut afla până în prezent.

[Nota ofițerului]: *Copie de pe notă va fi dată spre exploatare la UM 0783, în atenția căruia se află Sașa Pană.*

ss indescifrabil [n. I.D.]".

Peste alte câteva zile, la 27 octombrie 1970, U.M. 01656 – Contrainformații aproba o „Notă de măsuri ce se propun a fi luate în mapa de lucru «EMILIAN»"[21]. Citim în ea o nouă variantă de biografie, de data aceasta întocmită de Securitate, mai degrabă o sinteză generală asupra vieții, activității și relațiilor lui Sașa Pană:

„Numitul Binder Alexandru este născut la 8 august 1902, în București, fiul lui David și Haia – Sura, de naționalitate evreu și cetățenie română, membru de partid, pensionat ca medic militar cu gradul de colonel. În anul 1945 și-a schimbat numele în Pană Sașa, nume ce-l folosise până atunci ca pseudonim literar.

Are rude în Israel, S.U.A. și U.R.S.S., despre care spune că nu întreține legături cu ele, mai puțin cele din U.R.S.S., cu care a corespondat și pe care le-a vizitat în vara anului 1970.

În anul 1941 a fost scos din cadrele active ale armatei și folosit ca medic la detșamentele de prizonieri sovietici în București. În 1948 a fost reprimit în cadrele armatei, dându-i-se gradul și toate celelalte drepturi ca și colegilor de promoție. Pentru această perioadă a depus acte ca persoană ce are dreptul la despăgubiri ca victimă a nazismului.

[21] *Ibidem*, ff. 9-13.

A fost decorat sub numele conspirativ de «SAVEL» și «CEZAR» pentru activitatea desfășurată ca gazdă casă de întâlniri a unor tovarăși din conducerea superioară de partid, în perioada 1942-1944. După pensionare a fost folosit și de către organele noastre în aceeași calitate.

În luna septembrie 1969 a fost solicitat de maior Diaconu Ion și ulterior de lt. col. Roșu Marin din cadrul I.S.M.B. să dea relații cu privire la unele persoane, relații ale sale, avertizate mai apoi de Secretarul comitetului de partid pentru cultură și artă, pentru manifestări dușmănoase. Respectivul a adoptat poziția că nu cunoaște persoanele respective decât pentru o perioadă foarte mica și mai depărtată, oameni serioși, respect și considerații reciproce pe linia oamenilor cinstiți și corecți. Din materialele existente la I.S.M.B. rezultă, însă, că relațiile respective erau de data recentă și deci nu a avut o poziție sinceră.

Este lucrat prin mapa de lucru, întrucât în luna octombrie a fost contactat de numita Litany Dorotheea, colaboratoare apropiată a lui Șlomo Leibovici, șeful serviciului de informații israelian pentru România.

Prin măsurile informativ-operative întreprinse până în prezent s-au stabilit următoarele:

– Litany Dorotheea a contactat în perioada 15 septembrie-5 octombrie 1969 circa 200 de oameni de litere români de origine evrei, cărora le-a vorbit despre intențiile sale de a întocmi o crestomație cu lucrările lor, în care sunt redate suferințele provocate evreilor de [către] naziști, luându-le la toți și câte o fișă biografică.

(…)

Litany Dorotheea a condus un colectiv care a redactat deja în Israel un capitol important al lucrării enunțate, în care a folosit o bună parte din materialele luate din R.S.R. În scrisori și-a manifestat intenția de a reveni la noi cât de curând, deoarece presupune că poate aduna și mai mult material folositor.

Pană Sașa nu a vorbit nimic organelor noastre despre acest aspect, deși s-au făcut cu el unele discuții apropiate de subiect.

Pană Sașa se găsește în relații de prietenie cu cetățeni români de origine evrei, lucrați activ de organele noastre:

– Rusu Victor, funcționar la Federația Comunității Evreiești din R.S.R., a fost informator al Direcției a III-a și a refuzat colaborarea; când a fost în străinătate a fost contactat personal de Șlomo Leibovici, dar nu a vrut să relateze conținutul convorbirilor sau că s-au întâlnit, deși a fost semnalat de D.G.I.E.; vizitează frecvent Ambasada Israel la București; este legătură apropiată a unui element cu poziție deosebită în stat, care este lucrat de Direcția a XI-a.

– Maxim Leon, funcționar la Muzeul de Artă al R.S.R., cunoscut cu relații multe în rândul diplomaților, permanent vizitator al Ambasadei Israel la București.

– Întreține relații de corespondență cu persoane din Franța și S.U.A.; în mod deosebit corespondează cu Voronca Colomba din Paris, văduva unui scriitor român emigrat, cu care a stabilit contact aprobat de Uniunea Scriitorilor din R.S.R. de a-i traduce opera soțului.

– Interesant este faptul că Pană Sașa urma să plece ca de obicei la Paris; la modificarea legii privind modul în care se reglementează plecările în străinătate, i-a vorbit colaboratorului «Pavel» despre renunțarea hotărâtă pentru 1970, urmând să facă acest lucru în 1971; dar, anunțat de Voronca Colomba că între 14-24.08.1970 va face o vizită în U.R.S.S., împreună cu o prietenă (de amândoi cunoscută, probabil), Pană Sașa a depus imediat actele pentru a pleca și el cu soția în U.R.S.S., în aceeași perioadă, ceea ce a realizat.

Colaboratorul «Pavel» informează că Pană Sașa a fost prosovietic declarat până la apariția articolelor lui Valev în revista «Viața economică», dată de la care s-a arătat supărat că, procedând așa, U.R.S.S. aduce prejudicii în relațiile cu R.S.R. și celelalte țări socialiste.

Informatorii «Micu Klein» și «V» l-au semnalat că în prezent desfășoară activitate de profesor la cursurile de limbă ebraică și istorie iudaică pentru tineret în cadrul Federației Comunității Evreiești; scrie articole pentru revista «Cultul Mozaic», ziarul acestui organ.

*– Informatorul «AX-1» a avut discuții cu Pană Sașa pe tema activității de profesor în cadrul F.C.E., ocazie cu care acesta i-a spus că «**are indicații să nu exemplifice figuri de scriitori antifasciști, activiști membri de partid**» [subl. I.D.]. La nedumerirea informatorului, a continuat: «La noi la F.C.E. nu merge nimic cu revoluționari comuniști. **Eu o scald așa și așa** [subl. I.D.] și nu vorbesc despre eroi pozitivi comuniști».*

(...)

Față de datele ce se dețin, rezultă că se impun a fi luate în continuare următoarele măsuri:

*a) **Colaborarea cu Direcția a III-a** [subl. în document], care are deschisă acțiune informativă asupra lui Litany Dortheea, în scopul luării unor măsuri comune în general și măsuri concrete în special, pentru a putea stabili natura relațiilor dintre obiectiv și respectiva, cu ocazia venirii acesteia în țară, sau a modului în care mențin legătura;*

*b) **Introducerea T.O. complexe la domiciliul său** [subl. în document]*

– se are în vedere că este vizitat de diverse persoane suspecte din țară sau străinătate și putem avea controlul discuțiilor și al eventualelor acțiuni ce intenționează să întreprindă;

– putem stabili dacă biblioteca și sala de lectură pe care le pune la dispoziția unor interesați corespunde scopului afișat – completează Biblioteca Academiei R.S.R. – sau folosește drept paravan pentru acoperirea unor activități de alt gen;

– stabilim persoanele care cunosc sau participă la activitatea care face obiectul muncii noastre asupra lui;

c) ***Marșrutizarea unor colaboratori și informatori cu posibilități și verificați la domiciliul lor*** *[subl. în document]*

– verificarea tuturor persoanelor apărute ca relații în «T.O.», «F», semnalate de rețeaua informativă și, în funcție de preocupări, profesiune, vârstă, origine, puncte de vedere asemănătoare în domeniile ce fac și în prezent un mijloc de odihnă activă sau de câștig pentru obiectiv, să se treacă la folosirea lor pe legende verosimile;

– se are în vedere colaborarea în acest sens cu lt. col. TALPAN, șef birou C.I. Iași, ce are în legătură informatori corespunzători scopului propus;

- există o posibilitate în modul de folosire, controlat de noi, a trimiterilor ce se fac de către Academia R.S.R. pentru studiul unor exemplare rare din biblioteca sa.

d) ***Trimitera sa legendată sub T.O. la sediul F.C.E.*** *[subl. în document]*

– se poate exploata dorința sa de afirmare pe tărâm literar și mai ales de a obține venituri, făcându-i să-i parvină știrea că un grup condus de dr. Moses [Rosen], președintele F.C.E., intenționează să realizeze colectiv o lucrare despre contribuția scriitorilor evrei în literatura română;

e) ***Continuarea interceptării corespondenței*** *[subl. în document]*

– a dat rezultate bune până în prezent;

f) ***Menținerea impresiei că este în continuare gazdă casă de întâlniri*** *[subl. în document]*

– frecventarea casei în mod obișnuit;

– solicitarea sa în obținerea unor informații despre persoane sau activități care să-i pară reale, pentru a-l convinge de faptul că se are încredere în el ca și până acum;

– organizarea unui control asupra faptului dacă este interesat să cunoască activitatea organelor noastre; se are în vedere că este folosit și în realizarea legăturii impersonale cu un informator introdus în casa sa și

putem controla trimiterile pregătite înainte și după trimiterea și primirea lor.

Rezultatele măsurilor propuse a fi întreprinse vor fi analizate la 10.11.1970.

Lucrător operativ,
Maior Diaconu I.

De acord,
Șeful biroului,
Lt. col. Rădulescu I.

[Nota Biroului:]
30 octombrie 1970

De acord cu măsurile propuse. În plus, când veți trece să-i solicitați informații, să faceți o notă cu principalele probleme pe care le solicitați. Totodată, să aveți în vedere și informarea lui cu problemele de care ne ocupăm.

Întrucât pe 4.11.1970 vine de la Olănești (e plecat în concediu), propun a fi pus în filaj pe timp de 10-15 zile, pentru a cunoaște legăturile pe care le face după venire.

Deoarece a avut o atitudine de a nu vrea să discute cu ofițerul ce-l folosește ca gazdă casă de întâlniri, să purtăm o discuție mai largă cu el asupra sarcinilor ce le are, precum și în ideea de a ne da unele «informații».

Pentru urgentarea introducerii T.O. și rezolvarea sarcinilor din notă, propun constituirea unui colectiv format din lt. col Ștefan C., lt. col Rădulescu I., mr. Diaconu I., lt. col. Vasile I.

Locțiitor Șef Serviciu,
Lt. col. Ștefan C.".

Un raport din 30 octombrie 1970, al aceleiași U.M. 01656 – Contrainformații[22], aduce amănunte necesare și importante despre ce îndatoriri aveau colaboratorii care acceptau să-și pună locuința la dispozița Securității, drept „casă conspirativă". Concludent, raportul nu mai are nevoie de comentarii:

„În perioada 19 octombrie-4 noiembrie 1970 «Emilian» se află la stațiunea Olănești împreună cu soția sa, timp în care el știe că nu se mai pot executa întâlniri la domiciliul său, deoarece la plecare nu a dat telefon să anunțe perioada de lipsă, așa după cum este stabilit cu noi.

[22] *Ibidem*, ff. 16-17.

Profitând de situația creată, am considerat necesar să încercăm să intrăm în legătură cu el, pentru a vedea dacă ne oferă posibilitatea de a intra în locuință în lipsa lui și a instala T.O., pretextând că avem corespondență la cutia sa postală.

Cum s-a procedat:

a) Mr. Diaconu Ion a scris o scrisoare cu conținut banal, dar oarecum convențional, pe care a depus-o la cutia postală de la domiciliul obiectivului, cu adresa lui și cu mențiunea «Emilian», la 26.10.1970.

b) A dat telefon fiului lui «Emilian», în care s-a prezentat ca un bun prieten al tatălui, rugându-l să spună ce este cu părinții săi, unde sunt și cum se poate intra în legătură cu ei, pentru o problemă ce nu suferă amânare. Respectivul a comunicat că se află la Băile Olănești, unde, de fapt, vor sta până la 20 noiembrie. Sanatoriul are camere pentru scriitori, camera 48.

Pe 27 octombrie s-a luat legătura telefonică cu stațiunea și nu s-a putut vorbi cu «Emilian». Seara s-a vorbit din nou cu fiul său, care a spus că a intrat în legătură cu tatăl său și acum stă la camera 16.

În ziua de 26 octombrie s-a vorbit cu «Emilian» și după un ușor reproș făcut și scuzele prezentate de el că a plecat fără să spună, i-am spus că mă aflu în situația de a nu putea folosi casa și mai ales am fost anunțat telefonic că are corespondență la cutia sa poștală, l-am întrebat cum mă sfătuiește să procedez, dacă eventual mă pot adresa fiului său, căruia să-i spun în mare despre ce este vorba. I-am menționat că noi, de vreme ce avem încredere în el, fiul său prezintă aceiași încredere, ne gândim numai ca nu cumva acesta să-i reproșeze că până acum nu i-a spus.

«Emilian» a spus că el nu dă socoteală fiului pentru ceea ce face și să-i dau telefon să ne întâlnim, deoarece are cheia numai de la intrarea în locuință și poate să ridice și să dea corespondența pentru noi; în rest, nu are cheile, corespondența pe care o ridică i-o introduce în casă pe sub ușă. Și el îi va da telefon și-i va spune ce are de făcut.

c) În seara zilei respective am vorbit cu fiul lui «Emilian» și ne-am întâlnit în dimineața zilei de 29 octombrie, în fața casei. I-am spus în mare despre ce este vorba. El a întrebat pe ce nume trebuia să fie corespondența. I-am spus că pe numele tatălui, dar cu mențiune «Emilian». Atunci a scos din servietă scrisoarea desfăcută, spunând că a citit-o și nu și-a dat seama decât că are un conținut convențional, dar n-ar fi făcut acest lucru, dacă ar fi știut cum stă situația.

În prezența lui am citit și eu scrisoarea, vădind nemulțumirea pentru faptul că s-a întârziat cu primirea ei și s-a pierdut o problemă importantă. Apoi l-am rugat să verifice dacă mai apare ceva în zilele de 31

octombrie sau 1 noiembrie și eu îi voi da telefon în acest sens. Am făcut acest lucru și mi-a spus că nu a mai apărut nimic, ceea ce mi-a dat posibilitatea să-i vorbesc despre părerea de rău pentru momentul pierdut din cauza lipsei tatălui din localitate.

Ofițer operator,
ss indescifrabil [n. I.D.]".

Raportul aceleiasi U.M. 01656 – Contrainformații – din 12 noiembrie 1970[23] – va impune ferm atitudinea, fără echivoc, profitoare a unui personaj care-și pusese casa la dispoziție în folosul noului regim, prin intermediul poliției politice, pentru avantaje nu doar oferite de Securitate, ci, mai mult, cerute în plus de către același personaj.

Suntem la începutul decadei 70-80, când, doar de câțiva ani, se deschiseseră închisorile politice (formal, totuși, cu trena și halena lipsei profunde de libertate a celor eliberați, dar urmăriți în continuare de servicii sau fixându-li-se domicilii obligatorii), în timp ce confrații de scris, de generație, înfundaseră temnițele și culoarele Ministerului de Interne, în interogatoriile anchetelor ce păreau că nu mai aveau sfârșit. Cu viețile zdrobite și cu demnitatea călcată în picioare, aceștia nu abdicau de la propria semnătură a unei literaturi de valoare; nu li se oferiseră avantaje și nici ei nu ceruseră avantajele unei vieți lipsite de griji, făcând jocul dublu sau triplu al unor „protectori" ce le-ar fi putut ține spatele acoperit și datorită cărora ar fi ieșit cu „fața curată" din orice împrejurare. Regimul nu ar fi acceptat, în niciun caz, oficial, ca membri ai unor organizații religioase să ia parte la întruniri de acest fel, nici nu ar fi avut permisiunea să semneze în paginile vreunei reviste de cult, neadecvată noului regim și cu siguranță interzisă, nici să predice ca profesori de religie sau de istorie etnică în timpuri când în România se afișa internaționalismul proletar! Dacă ar fi făcut-o (desigur, numai în condiții clandestine), i-ar fi așteptat din nou temnița politică, apoi decăderea din drepturi civile, nenumărate interogatorii la Securitate, privarea pe viață de libertate, într-un regim în care nimic ce ținea de libertatea spirituală și fizică a omului nu era permis. Cu subiect și predicat numesc ultimile două mari grupuri din elita intelectuală a României, ce fuseseră condamante la ani grei de temniță și eliberate numai pe bază de decret, alcătuite în loturi de către Securitate: „lotul" *Noica – Pillat* și „lotul" *Teodorescu Alexandru* și *alții* – al „*Rugului Aprins*".

[23] *Ibidem*, f. 19.

Dar, să revenim la Raport:

„Potrivit prevederii din planul de măsuri întocmit în caz, s-a trecut la etapa de apropiere dintre «Emilian» și noi, pentru a ne rezolva problemele.

Pentru început, conform celor stabilite cu tov. lt. col. Rădulescu Ion, s-a avansat ideea către obiectiv că, dacă vor fi situații în care va avea nevoie de sprijinul nostru, ***să ni se adreseze cu toată încrederea și, în funcție de natura solicitării și de posibilități, vom fi gata să dăm curs spre rezolvare*** *[subl. I.D.]. Am exemplificat câteva situații: lemne pentru încălzit (mai ales pentru biroul pus la dispoziția noastră), zugrăvit, rașchetat parchet, mână de lucru pentru diferite treburi de interior pe care nu le poate face singur, sau ar vrea să plătească și nu e cazul, adică i-am dat să înțeleagă că facem aceasta ca un fel de mică compensație pentru deranjul ce i-l facem pe timpul cât îi folosim locuința.*

A rămas foarte încântat și a spus că deocamdată nu este nevoie, dar, dacă vor fi astfel de situații, va ține cont de ofertă.

A pus în discuție doar problema combustibilului; el folosește 3500 litri motorină pe an, a câte 0,40 lei litrul, spunând că pentru început a reușit să procure cantitatea de 1500 litri.

Când i-am spus că ne oferim sprijinul, îl rugăm să rețină că nu vrem să-l jignim, că nu ar avea posibilități, ci pur și simplu considerăm că este de datoria noastră să compensăm oarecum deranjul, a spus că a făcut el pentru alte persoane în condiții grele,eforturi mari, nu ca acestea, și nu a avut niciodată pretenții, după cum nici persoanele respective nu s-au gândit că ar trebui să facă ceva pentru el. ***A povestit timp de 40 de minute aspecte ale colaborării sale cu conducerea superioară de partid din timpul ilegalității, timp în care mi-a dat în special*** *o* ***adevărată lecție a conspirativității*** *[subl. I.D.].*

Folosind prilejul oferit de discuție, l-am întrebat dacă persoanele care locuiesc cu el în imobil nu s-au sesizat și comentat venirea mea și a altor persoane la anumite perioade de timp, care este părerea sa despre ele.

«Emilian» mi-a descris pe fiecare în parte și m-a asigurat că nu trebuie să-mi fac griji deoarece la el mai vin și alte persoane. A menționat că ceilalți locatari vin foarte târziu acasă sau deloc. Am stabilit că eu și persoanele cu care mă întâlnesc la el vom fi motivați ca un nepot la Academia Militară cu diferiți colegi ai săi, care vin să-i studieze biblioteca sa [sic!], pentru lucrări care nu se găsesc în altă parte.

Ofițer operativ,
ss indescifrabil (n. I.D.)

[Nota Ofițerului:]

19.12.1970

«Emilian» m-a rugat să intervin pentru a-l face să aibă telefon singur și nu cuplat cu un vecin neamț, care este curios și el nu vrea să știe de relațiile sale și nici să nu asculte când stabilesc cu el ca să-i folosesc locuința (...)".

* * *

Câteva concluzii se cer în urma celor publicate. Viața și activitatea poetului suprarealist, scriitor, profesor și conferențiar la Templul Coral, cu specialitățile limba ebraică și istoria iudaismului, a colaboratorului permanent la revista comunității evreiești din România, intitulată „Cultul Mozaic", toate acestea cu voia autorităților de partid și de stat, este ca un roman al autorului *Prozopoemelor*. Colaborarea lui cu regimul comunist din România începe ca membru în ilegalitate al Partidului Comunist Român, odată cu punerea locuinței sale din strada Olari la dispoziția organelor de Securitate, care vor dirija în mod samavolnic noua Românie democrat-populară. Locuința aceasta va rămâne, prin voința și colaborarea scriitorului – medic militar, la dispoziția Securității până la sfârșitul vieții acestuia, profitând de avantajele unei vieți prospere.

„Scăldându-se", după expresia proprie, între devotamentul față de puterea politică și cel față de comunitatea etnică căreia îi aparținea, poetul suprealist de valoare, care înființase revista „Unu", precum și Editura „Unu", pentru promovarea literaturii născute odată cu manifestul „insurecției de la Zurich", literatură faimoasă în toată lumea, se dezice, în cele din urmă, de aceste instituții „decadente" cu dezinvoltură, desființându-le fără a clipi, pentru a înființa revista „progresistă" „Orizont", împreună cu Ion Vitner.

Dar demonstrația pe baza documentelor din Arhiva C.N.S.A.S. este concludentă și comentariile noastre devin inutile. Problema care rămâne este de o gravitate incomparabilă: în timp ce iluștrii săi colegi de generație înfundau pușcăriile comuniste, iar după ieșirea din ele aveau parte de decăderi din drepturi, confiscări de bunuri și umilințe greu de închipuit în zilele noastre, poetul, scriitorul, profesorul și medicul militar, omul de nobilă sorginte, trăia dezinvolt din avantajele unui regim samavolnic, dezicându-se de aproape toate visurile și realizările ce-l făcuseră parte din elita spirituală interbelică a României.

Florentin CLIPA

Mărturii despre conviețuirea cu evreii din România. Interviu realizat de jurnalistul Cristi Țepeş cu doi locuitori din Grăniceşti, jud. Suceava (august 2015)

Testimonies about living with Jews in Romania. Interview conducted by journalist Cristi Țepeş with two residents of Grăniceşti, Suceava County (August 2015)

The purpose of this interview is to bring more understanding, knowledge about the Jews in Romania before the Second World War, about their relations with the Romanian population, especially with those from rural areas, about the Holocaust that took place during the Second World War.

Reading this interview, anyone will be able to see, on the one hand, the support offered by civil society to Jews during the Holocaust and, on the other hand, the monstrosities made by Romanian soldiers towards Jews, caused by the policy embraced by the Romanian army through field marshal Ion Antonescu.

Etichete: evrei, legionari, pocăiți, Biblie
Keywords: Jews, legionaries, penitents, Bible

Grănicești este un vechi sat românesc, întemeiat în granițele statului medieval Moldova, fiind atestat documentar sub numele vechi al satului Crainicești, la 15 martie 1490, într-un hrisov de la Ștefan cel Mare, ca proprietate a Episcopiei de Rădăuți.

La 13 martie 1615, domnitorul Ștefan Tomșa îl dăruiește Mănăstirii Solca, situație care se va afla și în 1775. După răpirea părții de nord-vest a Moldovei de către Imperiul Habsburgic, în 1775, a făcut parte, până în 1918, din districtul Siret al noii provincii Bucovina. După Unirea din 1918 a revenit în granițele României reîntregite, în plasa Siretului, jud. Rădăuți. În anul 1930, localitatea avea aproximativ 1.611 locuitori, din care 98% erau români, 0,7% polonezi și 0,6% evrei.

A fost sat de răzeși (țărani liberi) care plăteau bir pentru călugării de la Muntele Athos. Primii creștini neoprotestanți au fost Creștini după Evanghelie în 1919, iar în 1950 au început și penticostalii.

Ca preocupări, oamenii au făcut agricultură, pentru că este sol foarte bun, propice pentru toate culturile, dar s-au ocupat și cu creșterea animalelor, în special cu oieritul. Gospodinele s-au ocupat cu țesutul, cu

cusăturile pe pânză sau piele, cât și cu cojocăritul. Oamenii au fost preocupați de educația copiilor, părinții fiind interesați să își trimită copiii la studii superioare. Casele sunt cu specific românesc, având cerdac sau gang, spațioase, preponderent din lemn, potrivit cu specificul bucovinean.

Primul interviu este cu Eleonora Moroșan

C.Ț. Haideți să ne amintim ce ați văzut când erați copii, când acei evrei au fost împușcați!

M.E. Aveam vreo 10 ani.

C.Ț. Cum a fost?

M.E. I-a găsit la casa lui, i-a adus, i-a pus la un mal, cum se merge în sus în sat este un pod mare de piatră și un pârâu foarte adânc, i-a pus pe malul pârâului, a tras în ei și s-au dus la rând. Unul din ei a început să miște în mijlocul pârâului și s-a dus și l-a mai împușcat o dată. Că se spunea de ce mișcă? De ce mișcă? Ceilalți nu au mai mișcat și au fost îngropați la cimitirul pocăiților vechi, trebuie de mers la cimitir, la cimitirul vechi.

C.Ț. Mai există mormintele lor?

M.E. Da, dar au venit și i-au luat după aceea. După ce s-a făcut libertate au venit niște evrei, i-au scos și i-au dus la Rădăuți, la cimitirul evreiesc.

C.Ț. Cine i-a împușcat? Care soldați erau?

M.E. Omul acesta care o să vină știe precis pentru că era om în stare, eu eram un copil și nu am fost foarte interesată de această treabă. Dar el e om conștient.

C.Ț. Dar dumneavoastră ce ați simțit când ați văzut această crimă?

M.E. O frică am avut, m-am temut, m-am temut.

C.Ț. Dar ce rău au făcut acei evrei?

M.E. Dar nu au făcut nimica, n-au făcut nimica rău. Erau foarte buni oameni, dacă mergeai la ei îți dădeau orice vroiai, îți dădeau ce doreai. Erau oameni necăjiți la noi în sat, și mama mea a fost foarte necăjită. Mai erau niște evrei, mai încoace, acolo unde este dispensarul, erau evrei și mama mergea și spăla rufe la acea evreică și îi dădea făină și de mâncat. Era greu de mâncare, era foamete și ei în timpul foametei aveau de toate cele necesare.

C.Ț. Ei erau negustori? Sau cu ce se ocupau?

M.E. Ei erau negustori însă mai mult ei aveau mai mult pământ și îl semănau, aveau vite și aveau cai și luau oameni de la noi care le lucra la dânșii și le plăteau.

C.Ț. Cum erau priviți în sat? Ei erau iubiți sau erau urâți?

M.E. Ei erau iubiți, nu-i urau oamenii, nu aveau de ce să-i urască. Aveau pământ mult evreii, aveau pământ foarte mult și oamenii la noi în sat erau foarte necăjiți, aveau foarte puțin pământ și nu aveau ce face și mergeau la lucru la dânșii, la evrei. Nu aveau unde merge și mergeau la ei la lucru.

C.Ț. Și îi plăteau sau îi exploatau?

M.E. Le plăteau, le plăteau.

C.Ț. Țineți minte cum se numeau acei evrei?

M.E. Nu mai știu, doar pe unul îl mai știu, parcă Burec, Aghi și nu mai știu. Tatăl Rodicăi trebuie să știe.

C.Ț. Ați povestit că era unul bătrân, un evreu bătrân care a fost salvat.

M.E. Da, a fost acela mai bătrân, tatăl lor, l-a salvat un vecin. A fost sărac acel vecin al lui și el mergea la acest evreu, îi dădea totdeauna de mâncat, îi dădea fân, îi dădea tot ce avea nevoie și l-a ascuns, l-a băgat în paie în podul grajdului. L-a ascuns pe acel bătrân în podul grajdului și a scăpat acel bătrân. A scăpat și a plecat la Rădăuți și acolo a murit, la Rădăuți, după ce a scăpat.

C.Ț. A murit el singur sau a fost omorât?

M.E. Nu l-a omorât pe acela.

C.Ț. Ce părere aveți acuma, când vă amintiți după atâția ani despre această ucidere?

M.E. Am o părere că, dacă Cuvântul Domnului scrie că i-a împrăștiat în toată lumea și ei au căzut sub blestemul lui Dumnezeu, că ei nu au ascultat de Domnul. Nu știu dumneavoastră cum ziceți, dar eu, dacă am citit Biblia, am înțeles așa, că poporul evreu niciodată nu a vrut să asculte de Cuvântul Domnului, cum s-au abătut de la Cuvântul Domnului, Moise le-a spus și ei nu au ascultat. Atunci Dumnezeu ce a spus? Vă împrăștii prin toate neamurile și să vă câștigați voi pâinea. Nu este asta adevărat?

C.Ț. Dar ce părere aveți despre neamul acela care omoară pe evrei?

M.E. Apoi și eu aș vrea să mi se spună, că nu știu.

C.Ț. Dar omul acela care l-a salvat pe acel bătrân evreu a făcut bine sau rău?

M.E. Eu zic că a făcut bine. De ce i-au împușcat? Că nu au fost vinovați cu nimica! Nu au făcut niciun rău nimănui, nu au făcut nimica rău, au avut argați la dânșii pentru că aveau de toate, aveau multe, bogăție mare și necăjiții mergeau la ei la lucru. Și le prindea bine.

Al doilea interviu este cu Ion Cuziac

C.I. S-a făcut în 1940, s-a cedat Basarabia și nordul Bucovinei. Și din Cernăuți a venit armată și evreii au aruncat cu sticle în soldați și au devenit foarte înfierbântați, adică supărați cumva. Era a lui Mahul, în sus, și era unul Buci, unul Azic și altul nu mai știu cum îl chema, pentru că trei feciori a avut. Și a venit și un nepot de-al lor din Siret, un băiat tânăr. Și l-a prins pe Azic și pe încă unul – intervine M.E. – Buzic, unul Aghi, erau vreo cinci. Continuă C.I. – Măi, nu știu, știu de trei, Buzic a fugit și s-a ascuns în podul grajdului la Petrache. La Petrache a Țânții. Petrache acesta l-a ascuns pe Buzic în podul grajdului.

C.Ț. Mai trăiește Petrache?

C.I. Nu. E mort.

C.Ț. Dar copiii lui mai trăiesc?

C.I. Parcă Gheorghe mai trăiește. Și i-a adus pe cei trei la deal. Doi ai lui Mahul și acela din Siret, băiatul acela tânăr. I-au adus în deal aici, la Buciuleni. Și a venit un ofițer.

M.E. De care? Fratele vrea să știe dacă erau români cei care i-au împușcat sau ruși.

C.I. Erau români. Ce unitate, nu mai știu, dar au fost români. Pentru că românii când au venit din Cernăuți, acolo, în Cernăuți, zice că au azvârlit cu sticle întrânșii și erau supărați cumva pe evrei. Și i-au luat pe ăștia trei, îi aducea la deal și vine un ofițer și zice: „Bă, unde duceți luflele astea?”. Nah, și gata cu pumnul i-a dat în pârâu și i-a împușcat. Și i-au îngropat aici, după Gheorghe a Moroșanului, avea un ogor, acela îl ține unul din Găureni. Pe urmă i-o luat și i-o dus în Suceava, cred.

M.E. I-a luat și i-a îngropat în cimitirul pocăiților, da?

C.I. Nu știu, nu știu.

M.E. Unde i-o îngropat? Nu erai acasă pe vremea aceea?

C.I. I-o scos de pe Corneț, de aici, dar nu știu unde i-a dus

M.E. La Rădăuți i-a îngropat în cimitirul evreiesc.

C.I. Poate, poate că la Rădăuți.

C.Ț. Și o chemat oamenii din sat să-i vadă când îi omoară?

C.I. Nu, nu.

C.Ț. Pentru că sora zice că i-a văzut acolo.

M.E. Din întâmplare, asta din întâmplare. Știi de ce? Noi eram niște copii, eram niște copii, am fugit așa și am văzut când i-a pus pe mal acolo la adunare, peste drum de adunarea noastră, pe malul acela. Când i-a pus acolo, acuma noi pândeam acolo, cu toți copiii acolo. Îi pândeam acolo. Și am văzut când îi împușcă. Și am văzut pe unul, poate Azic sau nu

știu cum îl chema, nu era încă mort, și a luat-o prin pârâu, mișca. S-a băgat un soldat și l-a împușcat.

C.Ț. Dumneavoastră, ca locuitor din satul acesta, ce părere aveți de ce s-a întâmplat cu evreii atunci?

C.I. Ce părere să am eu? Mi-a părut rău și atuncea. Om născut din sat, când a murit ne-a părut rău. Ei nu au făcut niciun rău.

C.Ț. Evreii din sat erau iubiți sau urâți?

C.I. Să vă spun ceva. După Primul Război Mondial, pe evrei lumea îi cam ura. Pentru că era unul, Șloim, unde este dispensarul, și avea un fecior Doliu. Doliu acela nu a stat mult în sat, spune că s-a dus în Israel, dar acuma am auzit că ar fi în America. Pentru că Șloim avea un frate acolo, care avea fabrică, era bogat și s-a dus în America. Șloim a făcut obloane la ferești, pentru că îi sfărma ferești le noaptea.

C.Ț. Ați avut legionari în sat?

C.I. Desigur, am avut. Dar se poate??? Dar comuniști nu am avut în sat??? Cum au apărut rușii în sat, s-au făcut comuniști.

C.Ț. Legionarii i-au persecutat pe pocăiți?

C.I. Desigur.

C.Ț. Cum?

C.I. Nu eram pocăit atunci. Îi chema la post, cutare, socoteli, îi ducea din post în post la Rădăuți, la parchet, la Bălcăuți, la Siret, la Cernăuți, la Curtea Marțială, l-a judecat un colonel și mi-a povestit Buliga că și el a fost, am lucrat cu el 20 de ani. De la Siret s-au dus mai încolo, undeva într-un sat, era iarnă, ei erau cu opinci încălțați și cineva din sat i-o anunțat, erau și acolo pocăiți în sat, îi aducea poliția, cu opinci, uzi la picioare, cutare, și o ieșit oamenii, au adus un țol, îi tăia cu cuțitul și îi descălța și apoi spunea: „Pune piciorul aici”. Îi încălța oamenii.

C.Ț. Asta era în vremea lui Antonescu? Dacă era Curtea Marțială.

C.I. Da, cam așa ceva. În vremea lui Antonescu.

C.Ț. Și când i-a judecat la Curtea Marțială i-au și condamnat sau i-a achitat?

C.I. Nu. I-a întrebat așa: voi faceți armată? Da. Puneți mâna pe pușcă? Da. Atunci a întrebat: De ce ai strâns oamenii ăștia aici? Pentru că nu fac cruce. Păi dar ce, i-ai adus să le fac eu cruce? Și atât. Apoi au spus: Liber. Duceți-vă acasă. Și au venit oamenii acasă. Atât i-a întrebat.

M.E. O seamă, pe tata Savetucăi, povestea Truță a lui Peșcovici, i-a povestit că era flăcău, era logodit cu femeia a lui dintâi, cu Margareta, și i-a luat pe pocăiți și i-a condamnat, i-a chinuit pe la poliție. Ca să facă cruce. Unii au făcut și au scăpat, alții, care nu au făcut cruce, i-au dus mai

departe. Era și tata Savetucăi, i-a pus degetele în ușă și i-a dat sângele, dar nu a vrut să facă cruce.

C.I. De pe alte sate i-au condamnat și au făcut și închisoare.

C.Ț. De ce pocăiții nu voiau să facă cruce?

C.I. Nu arată nicăieri în Biblie că apostolii au făcut cruce, că primii creștini au făcut cruce, asta nu scrie în Biblie nicăieri. Dacă nu scrie în Biblie, de ce să fac eu? Să nu te închini! Și chiar a săruta mâna cuiva este un semn de închinare. Ce scrie în cartea lui Iov? Ca să săruți mâna cuiva este un semn de închinare.

C.Ț. Ce părere aveți despre această pată care a fost adusă pe fața satului dumneavoastră? Că niște locuitori au fost omorâți de armata română. Care erau cetățeni, care trăiau cuminți. Ei au atacat armata română? Au aruncat ei cu sticle în soldați? Ăștia, evreii dumneavoastră.

C.I. Spune că în Cernăuți.

C.Ț. Nu, dar ăștia din sat?

C.I. Ăștia din sat nu știu, cei din sat nu. Aici în sat au fost Șloim și Mahul.

M.E. Și ei ajutau pe oamenii săraci, mergeau și lucrau la ei, și ei le dădeau la oameni.

C.I. Sigur, dacă mergeau oamenii la lucru la ei, ei erau cumsecade, îi plăteau. Dar, după Primul Război Mondial, din ce îmi aduc aminte, că eram copil mic, sunt născut în 1924, fărâmau ferestile lui Șloim, și atunci el și-a făcut obloane la ferești, ca să nu-i spargă ferestile.

C.Ț. Deci erau legionari în sat.

C.I. Da, sigur că da.

C.Ț. Și cum se poate ca cineva să fie creștin și să-i urască pe evrei?

C.I. Vai, Doamne, lucruri grele. Eu am un ginere și nu vrea să citească în Biblie, spune că asta e legea evreiască, eu ce am cu evreii?!

C.Ț. Spuneți-mi de ce pocăiții îi iubesc pe evrei?

C.I. Păi dacă noi am mers la Evanghelia lor, a lor a fost chemarea. Ei au fost poporul ales de Dumnezeu, popor sfânt. Cum să nu-l iubești? Dacă eu merg în casă la dumneata, eu trebuie să te urăsc că m-am dus în casă la dumneata? Noi grăim omenește.

C.Ț. Domnul Isus spune că mântuirea vine de la evrei.

C.I. Păi sigur că da.

C.Ț. Și atunci ce părere aveți despre acești oameni care au adus o pată de sânge pe satul dumneavoastră, omorând pe acești evrei atunci, la începutul războiului?

C.I. Ce pot spune? Nu sunt înțelept și nu sunt cărturar și nici nu mă apuc să judec.

C.Ț. Însă sunteți creștin. Un creștin poate să deosebească binele de rău.

C.I. Așa pot să mă corectez pe mine.

C.Ț. Dar dacă ați fi fost atunci soldat sau ofițer?

C.I. Nu trăgeam în evrei. Gata. Asta vă spun. Am fost soldat mai pe urmă. Am făcut pregătire pe front și am avut noroc că s-a făcut armistițiu. Și am scăpat. Dacă nu se făcea armistițiu, nu știu pe unde îmi rămâneau ciolanele. Poate nu mai veneam acasă.

C.Ț. Vă mulțumesc!

Raluca Nicoleta SPIRIDON

Arbitrariul Românizării imobilelor urbane evreieşti: *Memoriul privitor la situația juridică a evreilor botezați creştin în legătură cu legile de expropriere urbană,* întocmit de Hurmuz Aznavorian

The Arbitrariness of the Romanianization of Jewish Urban Buildings: ***Memoir on the Legal Status of christian baptized Jews regarding the Urban Expropriation Laws,*** **drafted by Hurmuz Aznavorian**

The erosion of state institutions, economic nationalization, nationalization and seizure of property accompanied the ethnic restructuring unfolded by authoritarian or dictatorial regimes in the spirit of Nazi racism, long before the institutionalization of communism.

Memoir on the Legal Status of christian baptized Jews regarding the Urban Expropriation Laws, drafted by Hurmuz Aznavorian is exemplary for the arbitrariness of the expropriation of goods on ethnical criteria. The memoir we publish is one of those testimonies for the detrimental effects generated both by the application of anti-Jewish legislation and by the abuse of law that accompanied it in many situations.

Etichete: exproprieri, criterii etnice, legislație antievreiască, abuz de drept, Hurmuz Aznavorian

Keywords: expropriations, ethnic criteria, anti-Jewish legislation, abuse of law, Hurmuz Aznavorian

Schimbarea alianţelor României la 23 august 1944 şi instalarea primului guvern pro-comunist condus de dr. Petru Groza au devenit repere semnificative în periodizarea unui secol de istorie recent încheiat. Erodarea instituţiilor statului de drept, etatizarea economică și confiscările de bunuri au însoţit restructurarea etnică operată de regimurile autoritare sau dictatoriale, cu mult înainte de instituţionalizarea comunismului. Acesta este principalul motiv ce ne-a determinat să publicăm *Memoriul privitor la situaţia juridică a evreilor botezaţi creștin în legătură cu legile de expropriere urbană*, identificat de noi în Arhiva Consiliului National pentru Studierea Arhivei Securităţii, fond Informativ, dosar nr. 2384, vol. 3, ff. 59-63.

Întocmit de Hurmuz Aznavorian, a cărui soţie, Victoria, era de origine evreiască trecută la religia creştină, acest memoriu constituie una dintre acele mărturii referitoare nu doar la exproprierea de bunuri pe criterii etnice, dar ilustrativă şi pentru arbitrariul aplicării Decretului-lege pentru trecerea proprietăţilor imobiliare urbane evreieşti în patrimoniul statului, din 28 martie 1941, transpus statistic prin aceea că „la Curtea de Apel au fost înaintate 38 202 contestaţii de către cei care se considerau a fi în categoria exceptaţilor, din care au fost soluţionate doar 2 016 cazuri"[1].

În ceea ce-l privește pe autorul memoriului, Hurmuz Aznavorian, avocat de prestigiu al perioadei, acesta nu putea rămâne imun în fața discriminărilor și arbitrariului respectivului decret-lege. Provenit dintr-o familie de origine armeană, fiu al lui Bedros și al Arusiacăi, născut la Trebizonda, Turcia, la 26 martie 1888, Hurmuz Aznavorian își petrece cea mai mare parte a copilăriei și adolescenţei la Constanța, după care se mută în București, unde absolvă, în 1910, Liceul „Sf. Sava". Își ia licența în Drept la Universitatea din Bucureşti (1913), după care pleacă la Paris, unde-și va susține doctoratul cu teza *Generalizarea clauzei la ordin – problemă de unificare a dreptului privat* (1919). Perioada corespunde, în linii mari, primei conflagrații mondiale, Hurmuz Aznavorian activând, în calitate de corespondent al ziarului „Viitorul", pentru intrarea României în război alături de puterile Antantei, iar, după terminarea acestuia, avea să fie unul dintre secretarii delegației române la Conferința Păcii de la Paris.

Întors în ţară, Hurmuz Aznavorian se va dedica avocaturii, înscriindu-se în Baroul de Ilfov. Va lucra în cadrul Ministerului Agriculturii și Domeniilor (1923-1930) și al Ministerului Finanţelor (1931-1936), pentru ca, în perioada 1937-1948, să lucreze ca independent. În urma respingerii recursului la Decizia nr. 2078/1948 a Comisiei I de Epurare a Baroului Ilfov („pentru activitate antidemocratică-deschisă"), acesta se va vedea nevoit să se pensioneze. În perioada interbelică a făcut parte din Consiliul de Administraţie al Băncii Române de Scont.

---

[1] Alături de aceste date, conform documentelor la care a făcut apel, Comisia Internaţională pentru Studierea Holocaustului în România a conchis că „până în decembrie 1943 au fost expropriate 75 385 de apartamente, evaluate la peste 50 milioane lei, în timp ce, în teritoriile româneşti recuperate, au fost românizate 9 281 imobile urbane, 8 973 rurale și 16 779 dependințe" (Comisia Internaţională pentru Studierea Holocaustului în România, *Raport Final*, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 190).

Membru marcant al Partidului Naţional Liberal, Aznavorian a fost ales, în 1933, deputat de Ilfov, alături de I.G. Duca, calitate în care a deţinut, în Parlament, funcţia de raportor pentru Codul Penal. După 1937, odată cu radicalizarea vieţii politice, îl găsim în fracţiunile liberale „Gruparea H" şi Gruparea „Păreri Libere", alături de Aurelian Bentoiu, I.G. Vântu, C. Tătăranu. În decursul carierei sale, acesta avea să susţină mai multe conferinţe pe teme juridice, cele mai importante fiind publicate în: „Pandactele Române", „Semnalul", „Curentul" şi „Adevărul". Totodată, s-a numărat printre coautorii *Codului Penal Carol al II-lea* (1938). În broşura *„Non bis in idem" – Nimeni nu poate fi condamnat de două ori*, a condamnat Românizarea şi excesul de legiferare din perioada dictaturii antonesciene, aspect asupra căruia vom reveni. Postum, scrierile şi pledoariile lui Hurmuz Aznavorian au fost reunite în volumul *Excelenţa legii*, prefaţat de Ana Diculescu-Şova, ediţie îngrijită de Aura Matei-Săvulescu, Bucureşti, Editura Semne, 2007.

În perioada celui de-Al Doilea Război Mondial şi imediat după 23 august 1944, activitatea politică a lui Hurmuz Aznavorian a fost, în linii mari, o reflectare a permanentelor căutări politice ale acestuia, în scopul revenirii la o viaţă democratică, acesta oscilând între gruparea Tătărăscu şi bătrânii liberali conduşi de Dinu Brătianu. Delegaţia permanentă a acestora din urmă îl va exclude din partid la 20 iunie 1945, pentru ca, un an mai târziu, după un nou episod tătărăscian, să se alăture din nou acestui grup, împreună cu Aurelian Bentoiu. Cât timp liberalii s-au aflat în cadrul Blocului Partidelor Democrate, Aznavorian a susţinut o permanentă campanie de presă ataşată menţinerii şi apărării Constituţiei liberale din 1923 şi a protestat, imediat după 23 august 1944, împotriva reînfiinţării lagărelor. Totodată, a pledat ca avocat în apărarea mai multor foşti miniştri ai guvernului Ion Antonescu, printre care: Mircea Vulcănescu, Mircea Cancicov, Alexandru Marcu.

Pentru activitatea sa politică a fost reţinut la 16 august 1952 şi încadrat în Colonia de Muncă de la Câmpulung Muscel, pe timp de 60 de luni. La 21 iunie 1958, prin Hotărârea nr. 661 a Tribunalului Militar Bucureşti, a fost condamnat la 25 de ani temniţă grea, 10 ani degradare civică şi confiscarea averii, pentru infracţiunea de crimă de uneltire contra ordinii sociale, în partea de fond invocându-se faptul că, alături de Aurelian Bentoiu, Georgel Ghiorghiu, Victor Papacostea Savel Rădulescu şi Nicolae Sibiceanu, au încercat să reorganizeze P.N.L. Din nefericire, avea să moară în perioada detenţiei, în anul 1961, fără a i se cunoaşte nici până astăzi mormântul.

Revenind la perioada regimului antonescian, *Memoriul privitor la situația juridică a evreilor botezați creștin în legătură cu legile de expropriere urbană* a fost înaintat mareşalului Ion Antonescu, cel mai probabil în jurul datei de 27 martie 1942, când apărea, în ziarul „Curentul”, articolul *Interpretarea legilor,* semnat tot de Hurmuz Aznavorian. În cuprinsul acestuia, referindu-se la românizarea prin exces de legiferare, Aznavorian susţinea teza conform căreia nicio lege nu putea să treacă „peste ordinea juridică”. În privința memoriului, nu există documente din care să rezulte, clar și fără echivoc, modul în care autorităţile au răspuns acestei iniţiative. Cert este faptul că nu s-a revenit asupra legislaţiei ce a însoţit Românizarea. Există, în schimb, câteva informaţii referitoare la urmările publicării articolului amintit: cenzorul Dumitrie Gherase a fost destituit, ziarul „Curentul” a primit avertisment[2], iar Hurmuz Aznavorian a fost trimis de către Marele Stat Major cu plutoanele de propagandă pe front[3].

Din punctul de vedere al autorului, „Articolul era expresia stării de spirit a tuturor oamenilor de drept de la Palatul de Justiţie, care sunt îngroziţi nu numai de legile excepţionale care se decretează în număr atât de mare, dar mai ales de excesele şi arbitrariul pe care aplicarea lor le creează într-o măsură considerabilă. *Guvernul vrea să lupte împotriva Bolșevismului, dar prin metodele sale surpă bazele de drept ale societății și civilizației pe care România a reușit să și-o apropie*. Numai un om de drept îşi poate da seama că arbitrariul n-a înflorit într-o măsură atât de mare în România şi aceasta împotriva intenţiilor Mareșalului, care nu este edificat asupra a celor ce se petrec”[4]. Din punctul nostru de vedere, însă, ceea ce Hurmuz Aznavorian intuia în 1942, referitor la efectele nefaste ale erodării statului, avea să se constituie, după instaurarea regimului comunist, într-un precedent dureros, care va generaliza penalizările pe criterii politice, precum şi confiscarea averii, ca pedeapsă complementară.

ANEXĂ

Memoriu privitor la situația juridică a evreilor botezați creștini în legătură cu legile de expropriere urbană

Decretul-lege de expropriere a imobilelor urbane evreiești din 28

[2] A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 2384, vol. 3, f. 38.
[3] *Ibidem*, f. 47.
[4] *Ibidem*, f. 39.

martie 1941 privește în mod exclusiv pe evrei, iar nu pe românii de alte origini așa-zise etnice. Legiuitorul are un criteriu nu de utilitate publică sau utilitate națională pentru a determina fiecare bun ce urmează a fi expropriat, ci are un criteriu politic personal de *intuitu personaie*, fiindcă exceptează de la expropriere nu anumite bunuri, ci anumite categorii de evrei, pe care după norme obiective legiferate îi presupune intrați în comunitatea română creștină. E prin urmare o expropriere a persoanelor de origine evreiască, cu excepțiunile pe care le-a fixat în articolul 5 din Decretul-Lege. Este evident pentru oricine că legiuitorul a făcut o lege antisemită, adică împotriva evreilor și în principal de confesiune mozaică, pentru a româniza orașele. Această concepție reiese din enumerarea celor patru categorii de exceptați, în care categorii, alături de cei ce au adus servicii militare în timpul războaielor României, a introdus în mod special pe acei evrei care au părăsit religia mozaică și au adoptat creștinismul. Condiția căsătoriei cu români nu e decât verificarea sincerității acestei treceri la creștinism. Nu e o condiție substanțial deosebită. Ideea dominantă e prin urmare exceptarea acelora care au intrat în comunitatea creștină românească, legiuitorul considerând CĂ RELIGIA DETERMINĂ O NOUĂ SENSIBILITATE MORALĂ PRIN ADOPTAREA UNEI NOI CREDINȚE[5]. Acesta e de altfel și obiectivul și aproape întreaga rațiune de a fi a bisericii creștine, biserică deschisă, iar nu închisă, ca acele culturi dovedite intolerante.

II

Legiuitorul prin prisma acestor preocupări a împărțit categoriile de exceptați, sub raportul creștinării, în trei grupuri. În aliniatul „d" al art. 5, legiuitorul exceptează pe evreica care a trecut la creștinism, de cel puțin 20 de ani de la apariția legii, dacă e căsătorită cu un român. Textul nu adaugă nimic peste această denumire. În acest aliniat, legiuitorul în mod expres cere stagiul de 20 de ani pentru botez și niciun stagiu pentru căsătorie.

E și explicabil. N-a voit să excepteze numai pe evreicele care la apariția legii aveau o vechime de 20 de ani și în căsătorie, ci legiuitorul a înțeles să protejeze și pe femeile evreice mai tinere, care, având un stagiu de 20 de ani de botez și căsătorite chiar recent cu un român creștin, să poată beneficia și ele de această excepție, întrucât prin botezul de acum

[5] Pasajele transcrise de noi cu majuscule sunt conforme cu originalul. Aznavorian a dorit să sublinieze, astfel, unele idei importante.

20 de ani și prin căsătoria cu un român creștin au dovedit și ele că înțeleg să intre în comunitatea creștină română. Așa se explică de ce stagiul de 20 de ani pentru căsătorie.

În alineatul „e” din art. 5, legiuitorul procedează invers, exceptează pe evreica botezată creștin, fără a pune vreo condiție de stagiu, însă cere să fie căsătorită cu un român creștin de cel puțin 10 ani de la apariția legii și din căsătorie să se fi născut un copil, la rândul lui botezat creștin.

Prin acest aliniat legiuitorul a înțeles să protejeze toate acele femei, care, fiind botezate înainte de prohibițiunea botezului prin legile din 1940 și 1941, fiind căsătorite însă de cel puțin 10 ani cu un român creștin și având și un copil din această căsătorie, au continuat tradiția creștină prin botezarea copilului la naștere, dovedind astfel integrarea fără rezerve în comunitatea creștină.

Și, în fine, prin aliniatul „f” legiuitorul a protejat pe evreica botezată de cel puțin 30 de ani, fără a mai pune nicio condiție. Semnalăm de la început că în alineatul „d” și „e” legiuitorul a protejat pe evreica botezată de cel puțin 30 de ani fără a mai pune nicio condiție.

Semnalăm de la început că în alineatul „d” și „e” legiuitorul, prin contrast cu evreii, pentru a verifica sinceritatea creștinării soțului evreu, când se ocupă de soții români, nu are în vedere originea evreiască a acestui soț român, ci numai calitatea de român și creștin, tocmai pentru a îngloba toate categoriile de români creștini, de orice origine, care s-au căsătorit cu evreice, care, mai demult sau recent, au trecut la creștinism, bineînțeles înainte de apariția legilor care au oprit pentru viitor botezul evreilor.

III

În fața acestor texte evidente și într-o lege excepțională, e de înțeles atitudinea unora din instanțele de judecată ale C.N.R.[6]-ului, instanțe în compunerea cărora intră domnii consilieri de Curte de Casație și care, totuși, FĂRĂ TEXT DE LEGE ȘI FĂRĂ A AVEA ÎN LEGE VREUN CRITERIU JURIDIC SAU NORME DE ORIENTARE, AU ADĂUGAT DOUĂ CONDIȚII ÎN AFARĂ DE LEGE ȘI AU AGRAVAT SITUAȚIA ACELORA CARE INTRAU ÎN MOD FIRESC ÎN ACESTE EXCEPȚII LEGALE.

[6] Centrul Național de Românizare a fost înființat prin Decretul-lege din 3 mai 1941. Obiectivul C.N.R. a fost acela de a asigura trecerea tuturor bunurilor evreiești intrate în patrimoniului statului în seama întreprinzătorilor români.

Prima agravare o găsim într-o decizie a unuia din completul de judecată al C.N.R.-ului, care afirmă că evreica din aliniatul „e" al art. 5 trebuie să aibă o vechime de 10 ani şi la botez, nu numai la căsătorie, spune textul. Acest adaus este evident, fiindcă de unde la alin „d" al art. 5 textul adaugă stagiul de 20 ani imediat pentru botez și niciun stagiu pentru căsătorie, în alin „e" legiuitorul nu cere niciun stagiu pentru botez, însă, subliniază condiţia ca căsătoria să fi durat cel puţin 10 ani şi din căsătorie să fi rezultat un copil botezat la rândul lui, adică că se află în faţa unei familii creștine. Cum a putut totuși o instanţă de judecată, în faţa acestor două texte excepţionale, puse faţă în faţă, să adauge la alin „e" stagiul de 10 ani și pentru botez, deși textul prin contrast cu alin „d" nu cere acest stagiu? Abuzul este evident. S-a adăugat la lege o condiţie inexistentă. A lovit o serie de familii care în mod firesc urmau să fie exceptate conform textului de lege, prin arbitrariul acesta de interpretare și căruia vor să-i dea un caracter de JURISPRUDENŢĂ GENERALĂ, ceea ce constituie un pericol. Aici urmează a se da UN TEXT INTERPRETATIV, PENTRU A OPRI PE LOC GENERALIZAREA SAU EVOLUŢIA UNEI JURISPRUDENȚE, NECONTESTAT REZULTATUL UNUI ARBITRAR ŞI AL UNUI ADAUS LA LEGE.

A doua agravare. Legiuitorul în aceste aliniate, în care se ocupă de evreicele botezate și cere condiţia ca ele să fie și căsătorite cu români, fiind preocupat de elementul religios, nu adaugă la expresia român nicio clarificare și nicio agravantă. E și firesc, fiindcă legiuitorul exceptează pe acele evreice, care, părăsind religia mozaică, au dovedit sinceritate adoptării noului cult, prin faptul căsătoriei lor cu români care sunt creștini.

Unul din completele de judecată, tot în mod arbitrar şi prin adaus de lege, nu numai că a agravat situaţia şi condiţia acestor femei, dar a ridicat o problemă care, nu numai că nu e juridică şi legală, este însă extrem de periculoasă pentru întreaga comunitate românească, fiindcă face posibilă deschiderea unui proces de discriminare a originii amestecate și oarecum rezultate din încrucișări de rase creștine a clasei noastre conducătoare. Astfel, această instanţă nu s-a mulţumit să înregistreze dovada că soţul evreicei botezate este român creștin. A mai cerut ca să se dovedească că este român etnic, fără a defini ce înseamnă român etnic. Când o noţiune ca aceea de etnic se discută în sociologia rasială și nu s-a ajuns nici astăzi să i se dea o definiție abstract științifică, fiind însă obiect de controverse, având un evident conţinut politic, este inadmisibil ca, fără un text de lege, un magistrat să-și permită acest fără precedent arbitrar, să adauge această expresie nedefinită nici în lege și să

tragă consecințe pozitive de drept, privind patrimoniul unei persoane protejate de legiuitor, şi anume pronunțând exproprierea.

S-a pus în fața acestei instanțe întrebarea ce anume dovezi trebuie să facă românul ca să intre în categoria de etnie, și instanța, complet dezarmată față de această întrebare, n-a putut să dea nici un răspuns şi a pus pe părți în situația disperată de a suporta consecințele unei condiții adăugate la lege, fără a putea să facă o dovadă legală sau juridică sau chiar științifică, fiindcă nicăieri nu s-au putut stabili normele după care cineva poate dovedi originea sa etnică.

În ceea ce privește mai ales pătura noastră conducătoare, și în special elitele intelectuale din țară de toate categoriile, nu se poate tăgădui pricina foarte variată a procesului de încrucișări între familii creştine de origine grecească de peste 300 de ani, armenească de peste 400 de ani, polonă și ruteană de mai bine de 200 ani, bulgară, sârbă poate mai veche, germană, ungară etc. Nu numai atât, dar chiar familiile de țărani de pe malul Dunării, începând de la Severin și până la Galați, sunt toate amestecate prin încrucișări cu familii bulgăreşti sau sârbești. Ei bine, este juridic ca acestor oameni intrați definitiv nu numai în comunitatea, dar chiar în neamul românesc, să li se ceară o origine etnică, când legiuitorul în lege nu numai că nu definește această origine, dar nici măcar nu pune problema.

Faptul că, în ascendența acestor oameni, se găsesc persoane de neamuri deosebite, să li se facă proces de discriminare, când asimilarea lor s-a făcut pe baza spirituală a religiei creștine, dându-le și o identitate de sensibilitate față de fenomenele sociale și naționale.

Pe această educație creştină şi pe această sensibilitate morală s-a desfășurat întreg procesul de asimilare al tuturor grupurilor naționale de origine deosebită, prin acele încrucișări care n-au mai lăsat urme materiale, pentru a fi astăzi descoperite și denunțate lumii, fără a se arăta care sunt criteriile și normele după care se mai poate stabili această deosebită origine. Din aceste familii astfel încrucișate s-au recrutat elitele de conducere și elitele noastre culturale, de o incontestabilă valoare și devotament național.

Încercarea, prin urmare, a instanței de judecată, cu caracter de jurisprudență generală, de a introduce în lege această noțiune nedefinită, cu un conținut atât de variat și de neprecis, este nelegală și nejuridică.

Nu e vorba nici de pierderea unei proprietăți imobiliare. Chestiunea este mult mai gravă și cu rezonanțe mult mai serioase decât interesul limitat în jurul unei proprietăți. Întrebarea este dacă acest adaus la lege, prin această agravare, este și politică? Când astăzi se dezbate

problema evreiască sub toate aspectele, este oare oportun ca, concomitent cu ea, să se dezbată și problema originii grecești, armene, bulgare, poloneze, rutene, a unora dintre elitele sociale, și politice, și culturale?

Cine profită de această extrem de delicată dezbatere în aceste momente, când e agitație de felul acesta, va arunca un total discredit asupra acelor puține elemente de conducere, a acelor elite de care mai dispune țara românească, astăzi când dl. Vice președinte al Guvernului, domnul Mihai Antonescu, afirmă acel admirabil adevăr politic în cuvântarea sa de la Barou: „ÎN EUROPA DE MÂINE NU VOR RĂMÂNE DECÂT NAȚIUNILE ȘI STATELE CARE VOR FI ȘTIUT SĂ REZOLVE GRAVA PROBLEMĂ A ORGANIZĂRII COEZIUNII NAȚIONALE".

În loc de coeziune, vom avea cu siguranță cea mai furtunoasă și cea mai pătimașă dezbatere, care nu se știe unde se va putea opri și cine vor fi victimele acestor dezbateri.

Sunt nume mari, care, dacă ar fi cercetate în mai de aproape, chiar în prima generație a ascendenților lor, nu e greu să descoperi, și nici nu e nici un păcat, ori un grec, ori un polonez, ori un armean, ori un bulgar. E bine ca toate acestea să le putem mărturisi între noi. Cine are însă interesul să-l denunțe public și să dezbată procesul acestor origini, care nu mai prezintă niciun pericol nici pentru viața noastră culturală, nici pentru viața noastră publică?

Dacă se deschide acest proces fără voia legiuitorului, numai prin imprudența sau poate excesul de zel al unor magistrați, care nu cunosc calitățile vieții noastre publice și sociale, agitația care se va naște va depăși cu mult problema evreiască, care va cădea pe un plan secundar, fiindcă acest proces interesează în special pe acei dezarmați până astăzi și care revendică violent posturile de comandă, prin înlocuirea radicală a clasei noastre conducătoare.

E de ajuns să li se dea acest pretext, întemeiat pe o noțiune neprecisă și extrem de periculoasă, cum este originea etnică a elitelor unui popor tânăr, care n-are acea sigură stabilitate a tradiției și a recrutării elitelor sale. Restul îl vor desăvârși ei. Acest pretext a mai fost fluturat cândva, dar n-a avut efect, fiindcă simțul de prevedere al oamenilor de conducere l-a oprit pe loc, de aceea fără a apăra un interes patrimonial, ci numai cu grija de a limita efectele unui text de lege, așa cum legiuitorul s-a exprimat, sunt de părere pentru a evita generalizarea acestor imprudente jurisprudențe să se dea UN TEXT INTERPRETATIV PENTRU A SE ÎNLĂTURA ACEST ADAUS LA LEGE ȘI A REDUCE PROBLEMA LA STRICTUL NECESAR ȘI ANUME CA CONDIȚIA JURIDICĂ A SOȚULUI SĂ NU FIE AGRAVATĂ CU EXPRESIA NEPRECISĂ ȘI NEDEFINITĂ ÎN

LEGE A ETNICITĂŢII CI SĂ SE CEARĂ NUMAI SĂ FIE DE NAŢIONALITATE ROMÂN ŞI CREŞTIN DIN NAŞTERE SAU CUM AM MAI SPUS LA ART. 11 ŞI 16 DIN ACELAŞI DECRET-LEGE, ÎN CAZURILE DE INDIVIZIUNE, „SOŢ NEEVREU”.

Această expresiune prin contrast cu soţul evreu, faţă de care s-a legiferat, există în lege şi e singura modalitate de altfel cu care se poate stabili diferenţierea şi în mod pozitiv se poate verifica prin probe această situaţie juridică.

IV

E vorba prin urmare de evrei pe de o parte şi de neevrei de alta. E de înţeles cum s-a putut introduce, fără text de lege, într-o decizie cu tendinţe de generalizare noţiunea de origine etnică, în aceste dezbateri, când pentru această expropriere urbană nu s-a făcut prin lege nicio discriminare între diversele categorii de români după originea lor şi nici nu i-a supus regimului exproprierii din cauza acestei origini deosebite. De ce atunci să fie tratat altfel acelaşi soţ, când e soţul unui evreu botezat?

V

Ca dovadă că problema românizării oraşelor nu suferă nicio deviere prin menţinerea în comunitatea românească a unor evrei care au ieşit prin propria lor comunitate, e că s-au exceptat de către legiuitor evreii şi evreicele botezate creştin şi care au dovedit prin faptele lor şi prin felul cum s-au comportat mai târziu sinceritatea adoptării acestei taine a botezului, căsătorindu-se cu români neevrei, dar creştini.

În primul rând e şi în interesul înalt al bisericii ca această situaţie odată dobândită să se păstreze, ca evreica devenită creştină să nu se întoarcă înapoi şi să nu fie silită să se mai căsătorească cu un evreu. E vorba de prestigiul Bisericii creştine şi mai ales de autoritatea morală a tainei botezului.

În al doilea rând, pericolul prezenţei evreilor în comunităţile creştine şi naţionale europene, aşa cum a fost denunţat de teoreticienii antisemiţi, a constat mai ales în acapararea finanţei private şi a presei, cele două puncte nevralgice ale oricărei organizări de stat. Or, niciodată nu s-a recrutat în această lume români care s-au căsătorit cu evreice botezate, pentru ca azi legiuitorul să lovească în aceste uniuni mixte, care nu reprezintă niciun pericol de stat. Dimpotrivă, integrarea în comunitatea românească a acestor persoane şi menţinerea lor mai departe, fără

discriminări indiscrete, este o operă utilă și necesară. E verificarea puterii de asimilare a unui neam, prin cultura și sensibilitatea sa morală și religioasă.

Nu căsătoriile mixte au determinat forța finanței și a presei acaparate de evrei și nu ele au alimentat personalul necesar de colaborare.

Dimpotrivă, marii potentați ai acestor forțe, denunțați opiniei publice, n-au avut niciodată încredere în aceste uniuni mixte și nu lor li s-au încredințat conducerile și posturile de comandă. Dimpotrivă, s-au ales oameni cu totul afară de astfel de legături și care au devenit instrumentele lor de mijlocire, sau de vehiculare a intereselor lor. Numele lor sunt bine cunoscute în toate țările și sunt recrutate din categoria acelor oameni care n-au avut în viața lor un moment de tresărire ideală sau dezinteresată.

Socotesc că spiritul de dreptate al unui legiuitor nu trebuie să îngăduie să se lovească fără alegere [în] copiii acelor români creștini care au adus servicii reale țării sau au lăsat un nume curat în istoria politică și culturală a țării.

Faptul că în tinerețea lor, în epoca când nu existau discriminări întemeiate pe ideea discutată de rasă sau de religie, s-au întâlnit cu ființe de aceeași pregătire intelectuală și sufletească și și-au legat destinele prin căsătorii nu constituie niciun act de dezertare, și mai puțin de trădare, față de interesele neamului.

Verificarea se poate face ușor, cercetând viața publică și privată a acestor oameni, care s-au dovedit în majoritatea cazurilor oameni dezinteresați și din cei mai devotați din elitele acestei țări. Cu nimic nu s-a dovedit împotriva lor că s-au compromis în baza mandatului pe care l-au deținut sau au contribuit la coruperea conștiinței unei țări. Soțiile lor, aceste femei de origine evreiască, în majoritatea lor s-au creștinat din cauza vieții pe care au dus-o în atmosfera comunității creștine. Copiii lor au fost creștinați, de asemenea, și s-au organizat astfel familii creștine, asemănătoare cu toate celelalte existente în țară. De ce astăzi acest proces nedrept de discriminare, pentru a le trimite înapoi în comunitatea pe care au părăsit-o de multe ori cu scandal și mari expuneri și supărări din partea propriilor lor părinți?

Nici comunitatea românească și nici biserica n-are de câștigat cu această eliminare și obligare de a reintra în comunitatea pe care au părăsit-o de atâta vreme.

Dar unde nedreptatea începe să ia formele unei violențe, creând și suferințe inutile, atunci când aceste legiuiri lovesc în copii care n-au aparținut niciodată acestei comunități unde legiuitorul vrea să-i trimită astăzi.

Dacă faţă de părinţi se mai pot lua unele măsuri, deşi nedrepte, măsurile luate faţă de copii constituie cea mai flagrantă nedreptate. Domnul vicepreşedinte al Guvernului, dl. Prof. Mihai Antonescu, a spus tot în cuvântarea sa de la Barou, şi reproduc aici pentru frumuseţea şi a gândirii, şi a expresiunii:

„O REVOLUŢIE CARE SE ÎNSTRĂINEAZĂ DE SPIRITUL DE DREPTATE ESTE O REVOLTĂ; O REVOLUŢIE CARE SE ÎNTEMEIAZĂ PE SPIRITUL DE DREPTATE ESTE O BIRUINŢĂ NAŢIONALĂ. Aplauze".

La acest spirit de dreptate, exprimat atât de frumos şi de omul de Stat şi de profesorul de drept internaţional, fac apel prin acest memoriu.

VI

În cadrul celor de mai sus, pentru a sublinia exagerările la care pot duce texte de legi necontrolate în consecinţele lor, semnalez un caz pe cât de ciudat, pe atât de dureros.

Conform art. 5 din Decretul-Lege din 28 martie 1941, privitor la proprietatea urbană, tatăl evreu, căsătorit cu o evreică neexceptată, dacă a fost decorat pe front sau a murit pe front, transmite acest merit şi acea excepţie copiilor săi.

Dacă, însă, acelaşi tată e român, cum e cazul domnului Eduard Giurcăneanu, Director la Banca Românească, fost maior activ, mare invalid de război şi DECORAT CU [Ordinul] MIHAI VITEAZUL, el nu transmite copiilor această distincţie, căci prin art. 2 din Decretul-Lege rural care s-a adoptat, şi prin decretul de excepţiune urbană, evreul este definit ca evreu chiar dacă numai unul din părinţi e evreu.

Art. 5 nu exceptează însă pe copilul care având un tată român, decorat cu Mihai Viteazul, dar o mamă evreică şi care rămâne evreu, fără ca legiuitorul să se ocupe de el.

Prin urmare, copiii unui român cu necontestate merite de război sunt mai prost trataţi decât copiii unui evreu decorat în război. S-a ajuns la acest rezultat absurd, fiindcă s-a dat o definiţie nepermisă de lege, ca să numească evreu copilul unui român care are păcatul de a avea ca mamă o evreică. Milenar s-a verificat regula, că starea civilă a copilului purcede de la tată. Aceasta e o străveche tradiţie europeană.

Cum s-a admis totuşi o derogare atât de radicală de la acest străvechi principiu? Rezultatele ciudate pe care în treacăt le-am semnalat în acest memoriu condamnă eficacitatea derogării.

Niciodată derogările de la legile fireşti nu trec nepedepsite de intransigenţa bunului simţ şi întotdeauna astfel de nedrepte derogări au fost înregistrate ca dovezi de prigoană în paginile istoriei.

Autorul acestor rânduri, asimilat și el prin cultură și prin educaţia morală pe care a primit-o prin camaraderia colegilor pe care i-a avut la liceu și la universitate, a făcut dovada că reflexele lui naţionale și româneşti au funcţionat normal în două mari momente. Când România se găsea în stare de război. Deși se afla pentru studii în străinătate și deși colegii lui români necontestaţi s-au aranjat prin diverse instituţii care au folosit munca lor în străinătate, făcând un lung ocol, s-a întors în ţară, îndemnând și alţi camarazi să facă la fel, prin manifestare publică înregistrată la Paris și a luat parte la bătăliile pe prima linie de foc în Dobrogea și pe apa Neajlovului.

De aceea și-a îngăduit, cu toată durerea în suflet, pentru apărarea drepturilor morale ale copilului său, să denunţe unele din excesivele exagerări, atât ale legiuitorilor, cât și ale nepermiselor interpretări, prin drept internaţional, care are astăzi și puterea sa (...) cât mai e vreme, depășirea acestei situaţii.

VII

În ce privește noul Decret-Lege, cu privire la recensământul evreilor de sânge, prin neatenţia redactorului legii s-a ajuns la următoarele situaţii, care lovesc în descendenţii oamenilor de elită români și creștini și contribuie la un amestec insolit al unor conduceri confesionale în viaţă și dezvoltarea spirituală a acestor descendenţi din părinţi români.

Astfel, obligând pe cei care au doi bunici sau un bunic evreu să se înscrie în comunitatea sau federaţia evreilor de sânge, se va înregistra în această federaţie nume autentice românești: copiii lui Gheorghe Panu, marele scriitor și om politic[7], fata lui Jean Bart (Botez)[8], membru al

[7] Gheorghe Panu – avocat, ziarist, scriitor și om politic. A trăit între 1948-1910. Liberal de factură radicală, adept al republicanismului, reformei agrare și al votului universal, acesta a fost valorizat de către istoriografia comunistă mai ales ca autor al pamfletului antidinastic *Omul Periculos*, publicat la 13 aprilie 1887, în ziarul „Lupta” (la vremea respectivă, articolul nu era semnat).

[8] Jean Bart este pseudonimul scriitorului Eugeniu P. Botez. Născut la 28 noiembrie 1874, în nordul Moldovei, la Burdujeni, absolvent al Școlii de ofiţeri din

Academiei și mare scriitor, copiii fostului maior activ [Eduard] Giurcăneanu, decorat cu Mihai Viteazul, el însuși purtând un nume vechi moldovenesc etc., etc.

De ce aceasta? Fiindcă toţi aceşti oameni s-au căsătorit cu femei, cu care, la rândul lor intelectuale distinse și integrate în spiritualitatea și cultura românească, au întemeiat familii românești.

Prin faptul că copiii acestor oameni care au rămas în istoria culturală și politică a ţării au avut o mamă evreică trebuie să se înlăture marile servicii culturale și naţionale făcute de tatăl lor? Să fie azvârliţi acești copii într-o organizaţie confesională din care n-au făcut niciodată parte, numai din cauza mamei, când milenar s-a stabilit că starea civilă a copilului este aceea a tatălui? Și aşa şi trebuie să fie, căci asupra tatălui cad atât sarcinile militare, cât şi cele politico-sociale.

Aceasta cu atât mai mult, cu cât în comunitatea românească găsim elemente de elită și cu evidente state de servicii, care s-au dovedit a fi rezultatul unor încrucișări asupra cărora nu mai stăruim în acest memoriu. Dar s-a mai spus în acest Decret-Lege că acești copii nu numai că intră în comunitatea evreiască, deși sunt copii de români, cu impresionante nume, dar că, dacă n-au fost botezaţi până la vârsta de un an, se consideră că au religia mozaică, deși ei au fost botezaţi la vârsta de 2, 3 sau 4 ani, cum se obișnuiește de altfel în tradiţia bisericii creştine.

Cum este cu putinţă o asemenea inovaţie, ca botezul și efectele lui să fie înlăturate, printr-o declaraţie legală, fără să se ţină seama de tradiţia Bisericii Creştine, şi mai ales de misiunea ei apostolică, că efectele botezului odată conferite unei persoane, nu se pot retrage, NICI DE BISERICĂ, NICI DE LEGE.

Și apoi, cum este cu putinţă, ca întreaga orientare morală și spirituală a acestor copii, botezaţi după un an chiar, să primească directive de la şefii Federaţiei Evreeşti, când prin dreptul de moştenire de la tatăl lor, român şi creştin, ei au dreptul să continue fără întrerupere în mod legitim tradiţia spirituală moştenită. Or a fi botezat peste un an, nu înseamnă o soluţie de continuitate. În nicio legislaţie din lume NU S-A MAI ÎNREGISTRAT O ATARE VIOLENŢĂ ÎMPOTRIVA CONŞTIINŢEI ȘI A SUFLETULUI UNUI OM.

E cea mai gravă ofensă ce s-a adus libertăţii conştiinţei şi a sentimentului omenesc, de a primi cu sila altă religie şi altă morală.

București (1896), acesta a fost, în același timp, deschizător de drumuri în privința literaturii vieţii fluviale, maritime și portuare.

Cui profită acest fapt, că copiii de români vor primi de aici încolo teme de orientare spirituală și morală de la șefii unui cult din care n-au făcut niciodată parte?

Dacă, pentru motive de propagandă în alte ţări, se poate concepe abstract o atare discriminare, nu se pot încadra însă în realităţile românești astfel de inovații, care echivalează cu cele mai flagrante nedreptăţi. Abstracţiunile acestea pot rămâne în cuprinsul unor cărţi de discuții filozofice sau pretins științifice, fără nici un control, dar ele nu pot trece în conţinutul și substanța unor legi, în temeiul cărora oamenii se împart ca în grădinile zoologice, în ţarcuri, după speța din care fac parte. Socot că este în interesul comunității românești ca acești copii ai unor oameni care au făcut mari servicii ţării să nu primească această gravă ofensă de a li se revoca religia, pentru simplu fapt CĂ AU PRIMIT BOTEZUL PESTE VÂRSTA DE UN AN.

Excitaţiunile mediului politic pot formula revendicări, dar ele nu trebuiesc introduse în texte de legi pozitive, fără discriminare, care creează, pe lângă o mare nedreptate față de oamenii care n-au nici o vină când au creat situațiuni de fapt și de drept, permise la epoca aceea, și o neînchipuită suferință față de dezastrul moral în care sunt aruncaţi.

Vă scrie aceste rânduri un om care a trăit în lumea ordinei de drept și s-a identificat cu ea, cu singura preocupare de a aduce și contribuţia sa în jurul unor probleme care, interesând noua organizare politică a Statului, se pot lua măsuri, fără a compromite marea linie a reformei Statului, măsuri care nu vor avea altă menire decât să înlăture nedreptăţi și suferințe inutile.

Gândindu-mă din nou la înaltul spirit de dreptate și la omul de Stat care are grija menţinerii coeziunii sociale în această ţară, îndrăznesc să prezint aceste observaţii, cu rugămintea de a mă ierta dacă, stăpânit de legitimă durere, am dat un accent neprotocolar unora din observaţiile mai critice.

Pentru a învedera onor instanţei și pentru a convinge și pe reprezentanţii C.N.R.-ului că întreaga această legislaţie de expropriere a bunurilor urbane se referă la acea categorie de cetăţeni români care sunt evrei de origine, spre deosebire de toţi ceilalţi cetăţeni români, pe care în chiar texte legislative legiuitorul îi denumește global, FĂRĂ DISTINCŢIE DE ORIGINE ETNICĂ SAU DE RASĂ, CA NEEVREI.

În primul rând, din chiar dispoziţiile art. 5 al legii din 28 martie 1941 rezultă că exceptează pe evreii și evreicele care s-au botezat creștini și au dovedit sinceritatea acestui botez, intrând în comunitatea creștină fie

prin vechimea botezului, fie prin faptul că s-au căsătorit cu români creştini neevrei.

În al doilea rând, în articolul 11 din Decretul-Lege din 28 martie 1941, în primul alineat, când se ocupă de proprietarii în indiviziune cu evreii sau evreicele care urmează a suporta dispoziţiile acestui Decret-Lege, vorbește de proprietarii NEEVREI, fără niciun alt adaus de origine etnică a românilor pe care acest Decret-Lege nu-i privește.

Tot în art. 11 din alineatul final, unde se ocupă de dreptul de răscumpărare, din nou legiuitorul precizează concepţia sa cu privire la acei cărora se aplică acest Decret-Lege și acei cărora nu li se aplică acest Decret-Lege și iarăși nu numai că nu utilizează expresia români etnici care ar avea dreptul la răscumpărare, dar spune în mod expres: „DACĂ PROPRIETARII NEEVREI SE VOR FOLOSI DE DREPTUL DE RĂSCUMPĂRARE".

În art. 12 vorbește de proprietarul român, fără niciun adaus de etnic, asupra căruia UN EVREU are un drept de uzufruct, uz sau habitaţiune etc.; iarăși aceeași preocupare a legiuitorului român: de o parte evreii, de cealaltă parte românii, fără distincţie de origine etnică.

În art. 16 din același Decret-Lege, legiuitorul revine la expresiunea sa obișnuită, precizând din nou deci concepţia sa legislativă: „Prin derogare de la dispoziţiile art. 14, TITULARII NEEVREI AI DREPTURILOR LEGALE.... PRECUM ȘI CREDITORII CHIROGRAFARI NEEVREI AI EVREULUI....".

Tot în art. 16, ocupându-se de modul de plată al rentelor viagere constituite cu ocazia cumpărării de către EVREU, în favoarea VÂNZĂTORULUI NEEVREU, vor putea fi retrocedate....".

Iar în ultimul alineat al art. 16 se degajă complet ideea de bază, și anume religia de origine care caracterizează pe NEEVREU când spune: „Același drept îl vor avea vânzătorii CREȘTINI de imobile care n-au încasat de la cumpărătorul evreu până la data publicării acestui Decret-Lege".

Din această sumară expunere finală, reţinem concluzia celor afirmate la începutul acestor memorii, și anume că întreagă această legislaţie fiind îndreptată împotriva evreilor de origine care au rămas chiar la religia lor mozaică, excepţiile se aplică acelor evrei sau evreice care au părăsit la datele respective, conform art. 5 din Decretul-Lege, religia mozaică și prin faptul creștinării lor, creștinare verificată prin căsătorii cu români creștini neevrei, au intrat în comunitatea românească, deci au meritat excepţionarea de la exproprierile urbane.

A susține, în sensul acelei decizii izolate, că aceste dispozițiuni legale urmează a fi privite prin prisma noțiunii de român etnic înseamnă a pune întreaga problemă a exproprierii bunurilor urbane evreiești PE PLAN RASIAL, ceea ce n-a fost niciun moment în intenţia legiuitorului şi nici nu prezintă, în actualele împrejurări și faţă de situaţia socială a ţării românești, vreun interes politic ori juridic.

A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 2384, vol. 3, ff. 59-63.

Oana IONEL DEMETRIADE

„Nu este preocupat de mersul politic al evenimentelor, este complet în afara preocupărilor moderne de ordin politic-cetățenesc și filozofic”. Documente ale Securității despre savantul Oscar Sager

„He is not concerned with the political course of events, he is completely outside the modern political-civic and philosophical concerns”. Documents of the Securitate about scientist Oscar Sage

Being a disciple of Gheorghe Marinescu and the founder of the Romanian School of Neurology, Oscar Sager was a researcher, professor and clinician in the field of neurophysiology. He started his career in the interwar period, and by means of scholarships offered by the Romanian state or international foundations, he studied in laboratories within the country and abroad, publishing the results in prestigious journals and attending scientific meetings.

His career was negatively influenced by political decisions made in the 1940s (racial laws which categorized him as a „Jewish doctor”), 1950s and 1960s (not being a member of the Communist Party, he was, for a time, marginalized and banned from participating in international scientific conferences). The Securitate has opened verification files for him and his wife Bertha, for the reason that he was spying for Israel. It was, in fact, about receiving and sending scientific and family correspondence, which did not contain anything political. The note of the informant „Teofil”, one of Oscar Sager's collaborators, is a kind of „characterization” of the professor's scientific activity, with emphasis on his lack of interest in politics.

Through persevering work, regardless the political changes after the Second World War, Sager managed to work freely in the experimental laboratory of the Neurological Clinic of the Colentina Hospital in Bucharest and to become the founder of a research school.

Etichete: Școala română de neurologie, legi rasiale, „medic evreu”, suspect de spionaj, interzicerea deplasării în străinătate, senator al Academiei Române

Keywords: Romanian School of Neurology, racial laws, „Jewish doctor”, espionage suspect, traveling abroad banning, senator of the Romanian Academy

Elev și colaborator apropiat al lui Gheorghe Marinescu, fondatorul școlii române de neurologie, Oscar Sager a continuat și a dezvoltat disciplina profesorului său, căreia i s-a dedicat cu pasiune și seriozitate. De-a lungul unei cariere de mai bine de 50 de ani, Sager a fost, la rându-i, creator de școală la Facultatea de Medicină/Institutul de Medicină și Farmacie și la Spitalul Colentina din București, unde a profesat în Clinica de Neurologie și în laboratorul experimental de Neurofiziologie. Destinul său a fost marcat de evenimente istorice deosebite, pe care le-a traversat muncind cu perseverență. Ne referim la Primul Război Mondial, legislația antisemită din anii ’30 și ’40 și instaurarea regimului comunist în România.

Semnătura posesorului

Nr. 21
Acad. Prof. Dr. SAGER OSCAR
este MEMBRU DE ONOARE
al Academiei de Științe Medicale
Emis la 29·IX·1972
Președinte,
Secretar General,

Carnetul de membru de onoare
al Academiei de Științe Medicale 1972

Oscar Sager s-a născut în Focșani, la 22 decembrie 1894[1]. Fiu al unei familii evreiești de comercianți[2], a absolvit Liceul „Unirea” din localitatea natală, promoția 1913. În același an s-a înscris la Facultatea de Medicină din București[3].

Din cauza implicării României în Primul Război Mondial, și-a întrerupt studiile universitare, fiind mobilizat pe front, cu gradul de

[1] Ionuț Iliescu, *Oscar Sager (1894-1981)*, în „Cronica Vrancei”, IV, 2003, p. 247.

[2] Despre comunitatea evreiască din Focșani la sfârșitul secolului al XIX-lea, vezi Angel Tîlvăr, *Comunitatea israelită din Focșani între anii 1890-1900*, în „Cronica Vrancei”, XIV, 2012, pp. 44-114.

[3] Ionuț Iliescu, *art. cit.*, p. 247.

sublocotenent, după ce a absolvit Școala Militară Sanitară (1916)[4]. După terminarea războiului a revenit la Facultatea de Medicină, pe care a absolvit-o în 1921. Este anul în care a obținut și titlul de doctor în Medicină și Chirurgie la Universitatea din București[5].

În perioada 1921-1923 a fost medic intern, apoi, din 16 mai 1924, a fost numit, provizoriu, medic secundar la Serviciul Neurologic de la Ospiciul Pantelimon, pendinte de Eforia Spitalelor Civile București[6], iar de la 1 aprilie 1925, în urma unui concurs, medic secundar la Serviciul Bolilor Nervoase din Spitalul Colentina, pendinte de Eforia Spitalelor Civile[7]; în 1929 a fost numit asistent în Clinica de Neurologie condusă de prof. Gh. Marinescu, iar în 1931 a primit titlul de docent al Facultății de Medicină din București (cu o teză despre catalepsia bulbocapninică)[8]. Până la decesul mentorului său (1938), în colaborare cu acesta, cu State Drăgănescu, Nicolae Ionescu-Sisești și Arthur Kreindler (alt elev strălucit al lui Marinescu), Sager a experimentat și a publicat lucrări cu subiecte noi în legătură cu cronaxia musculară, activitatea electrică a scoarței cerebrale în stare normală și patologică, tonusul muscular[9], problema somnului etc.[10].

Anii ’20 și ’30 au fost foarte intenși în ceea ce privește cariera de cercetător a lui Oscar Sager. Cu burse oferite de statul român, Fundația

---

[4] Arhiva Muzeului Vrancei, fond Oscar Sager, livret militar; „Monitorul Oficial”, nr. 14, 22 ianuarie 1924, p. 566 (Decretul nr. 139 din 12 ianuarie 1924, semnat de regele Ferdinand I al României, prin care Oscar Sager se înainta în gradul de medic locotenent de rezervă, începând cu 1 ianuarie 1924). Le mulțumesc domnului Silviu B. Moldovan și colegilor de la Muzeul Vrancei pentru generozitatea de a-mi facilita accesul la o serie de documente din patrimoniul instituției vrâncene, fond Oscar Sager.

[5] Anunțul Ministerului de Interne – Direcțiunea Generală a Serviciului Sanitar nr. 23.953 din 12 septembrie 1921 (publicat în „Monitorul Oficial”, nr. 146, 4 octombrie 1921, p. 5889); Ionuț Iliescu, *art. cit.*, p. 248.

[6] Prin Decretul nr. 1784 semnat de regele Ferdinand I al României („Monitorul Oficial”, nr. 88, 20 aprilie 1926, p. 5732).

[7] Prin Decretul nr. 1274 semnat de regele Ferdinand I al României („Monitorul Oficial”, nr. 104, 14 mai 1925, pp. 5425-5426).

[8] „Monitorul Oficial”, anul CXVI, mr. 134, 12 iunie 1948, pp. 5086, 5087.

[9] O lucrare de referință pe această temă a fost G. Marinesco, N. Ionesco-Sisești, O. Sager et A. Kreidler, *Le tonus des muscles striés: études expérimentale et clinique*, préface de Charles Scott Sherrington, Bucarest, Moniteur Officiel et Imprimérie de l’Etat, 1937.

[10] Ionuț Iliescu, *art. cit.*, pp. 255-256.

Rockefeller și fondul olandez „Remmest Adrian Laan", a fost trimis de prof. Gheorghe Marinescu la stagii de cercetare și specializare în străinătate (la Berlin, Utrecht, Amsterdam, New-Haven, Londra), în laboratoarele unor renumiți neurofiziologi ai vremii (Friedrich Kraus, J.G. Dusser de Barenne, A. de Kleijn, Joan Willem le Heux, Rudolf Magnus, Heinrich Cramer, Karl Bonhoeffer, Bernardus Brouwer etc.)[11].

În ianuarie 1933, Oscar Sager devine șef de lucrări la „Clinica Boalelor Nervoase de la Facultatea de Medicină din București", în locul de asistent rămas vacant fiind numit Arthur Kreidler (până în acel moment preparator suplinitor)[12]. A continuat să publice rezultatele cercetărilor în reviste de prestigiu și a obținut recunoaștere internațională datorită citărilor prezente în lucrările unor personalități de seamă. A fost ales membru al unor organisme științifice din țară și din străinătate: Societatea de Neurologie din București (1925), Societatea de Biologie din Paris (1930), membru corespondent al Societății de Neurologie din Paris (1937)[13].

Una dintre cele mai fructuoase colaborări pe plan internațional a fost cea cu profesorul J.G. Dusser de Barenne, împreună cu care a studiat și a publicat lucrări asupra talamusului, pe baza cercetărilor pe pisici și primate[14]. În 1933, Sager a publicat studiul *Recherches sur la somatotopie sensitive dans le thalamus des singes etudiée par la méthode de la dégénerescence retrograde*, editată în Olanda de Fondul Laan. *Sensory functions of the optic thalamus of the monkey (macacus rhesus). Symptomatology and functional localization investigated with the method of local strychninization*, publicată de Dusser de Barenne și Sager în anul 1937, în „Archives of Neurology and Psychiatry"[15], este considerată de

---

[11] http://www.spitalulcolentina.ro/scc-ro/scc_files/scc_meniuri/meniuri_secundare/Istoric-Colentina.pdf - consultat la 25 mai 2020; „Monitorul Oficial", anul CXVI, mr. 134, 12 iunie 1948, p. 5086.

[12] „Monitorul Oficial", nr. 159, 14 iulie 1933, p. 4663; idem, nr. 153, 7 iulie 1933, p. 4520.

[13] Ionuț Iliescu, *art. cit.*, pp. 248-249.

[14] În anii de început ai cercetărilor neurologice pe plan mondial, din cauza inexistenței aparaturii medicale de specialitate, dar și a absenței unei dezbateri etice, experimentele se realizau în laboratoare, pe animale. Aceste practici au continuat în România până în anii '80.

[15] Vezi https://jamanetwork.com/journals/archneurpsyc/article-abstract/647382 - consultat la 8 iunie 2020.

specialiști un „clasic“ al literaturii domeniului[16].

Despre împrejurările stagiului în laboratorul profesorului Dusser de Barenne, Oscar Sager a povestit unui discipol de-al său, Alexandru Șerbănescu, unul dintre colaboratorii și continuatorii muncii sale în laboratorul de neurofiziologie experimentală de la Spitalul Colentina: „Într-o zi, Marinescu îl cheamă în cabinet și-i spune: «Azi este luni, miercuri pleci la Amsterdam, la profesorul Dusser de Barenne. Am făcut calculele, cât costă totul – casa, tramvaiul (de la clinică te întorci pe jos, pentru că trebuie să faci mișcare) –, uite banii». Estimase cheltuielile cu mare zgârcenie. (...) În șase luni, Sager trebuia să vină cu talamusul superior complet cercetat. Și așa s-a întâmplat. Îmi povestea Sager: «Ce nu i-am spus lui Marinescu este că am luat-o cu mine și pe Bertha». Bertha era biolog la Institutul Cantacuzino și lucra lamele, pentru că lui nu-i plăcea să piardă vremea. Deși nu erau căsătoriți încă, ea a acceptat să-l însoțească în străinătate. Într-o zi de vineri, la data și la ora stabilite, Sager s-a întors la profesor, cu studiul complet. Așa era atunci: vinerea era vineri, iar ora 8 era 8. Sager așa lucra și cu mine”[17].

Cariera sa a fost întreruptă din cauza adoptării legilor rasiale în România, în 1940 fiind concediat de la Spitalul Colentina și de la Facultatea de Medicină[18]. Deși participase la Războiul de Reîntregire și din 1926 fusese înaintat la gradul de medic căpitan în rezervă[19], Oscar Sager a primit eticheta de „medic evreu”[20], fiind scos din controalele ofițerilor de

---

[16] Peter Manu, *Medici evrei în Academia Română*, în „Viața medicală”, 6 iunie 2013 (https://www.viata-medicala.ro/opinii/medici-evrei-in-academia-romana-7001 - consultat la 8 iunie 2020).

[17] Alexandru Șerbănescu, *Memorii. Lumea lui Sandy*, ediție îngrijită de Oana Ionel Demetriade, București, Editura Vremea, 2019, p. 156.

[18] Pentru legislația antisemită din România interbelică, vezi Carol Iancu, *Evreii din România 1919-1938. De la emancipare la marginalizare*, prefață de Pierre Guiral, postfață de Gérard Nahon, traducere de Țicu Goldstein, București, Editura Hasefer, 2000, pp. 236-265; idem, *Shoah în România. Evreii în timpul regimului Antonescu (1940-1944). Documente diplomatice franceze inedite*, traducere de Cosmina Ghebaur, Iași, Editura Polirom, 2001, pp. 35-40; Florin C. Stan, *Situația evreilor din România între anii 1940-1944*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2012, pp. 81-110; Peter Manu, *art. cit.* (https://www.viata-medicala.ro/opinii/medici-evrei-in-academia-romana-7001 - consultat la 8 iunie 2020).

[19] Decretul nr. 334 semnat de regale Ferdinand I al României la 25 ianuarie 1926 („Monitorul Oficial”, nr. 26, 31 ianuarie 1926, p. 1228).

[20] Vezi extrase din documentul din 15 noiembrie 1941, intitulat *Problema evreească în Germania, Italia, Ungaria și România. Tabloul comparativ al legiuirilor*, la Florin

rezervă ai Armatei Române (conform dispozițiilor Legii nr. 873 din 1940)[21]. A lucrat la Spitalul Caritas – Noua Maternitate, care aparținea de Comunitatea Evreilor din București, în calitate de „medic primar de consultații, specialitatea neurologie"[22], iar timp de 2 ani (1942-1944) a fost profesor la Școala de Medicină pentru Evrei din București[23].

Consultul unui pacient internat

După Al Doilea Război Mondial, Sager a devenit conferențiar la Facultatea de Medicină din București (numit de la 1 octombrie 1948)[24], în

C. Stan, *op. cit.*, pp. 84-106.

[21] „Monitorul Oficial", anul CXIII, nr. 10, 13 ianuarie 1945, p. 187 (Decretul nr. 32 din 10 ianuarie 1945, semnat de Regele Mihai I al României).

[22] „Monitorul Oficial" (partea I B), anul CXIV, nr. 174, 30 iulie 1946, p. 8085.

[23] Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române (1866-2003). Dicționar*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, cu un cuvânt înainte de academician Eugen Simion, președintele Academiei Române, București, Editura Enciclopedică / Editura Academiei Române, 2003, p. 740. Fostul ministru al Culturii Naționale și Cultelor din perioada 1941-1944, Ion Petrovici, în cadrul procesului intentat după război, declara, în apărarea sa, că a aplicat legislația antisemită cu multă moderație – „Bunăoară am aprobat înființarea unui seminar pedagogic evreiesc unde să se formeze profesori evrei, o quasi facultate de medicină evreiască" (*apud* Florin C. Stan, *op. cit.*, p. 187).

[24] „Monitorul Oficial" (partea I B), anul CXVI, nr. 158, 12 iulie 1948, p. 5882; idem, nr. 181, 7 august 1948, p. 6555.

urma publicării în „Monitorul Oficial” a „raportului comisiei de chemare prin numirea ca titular la conferința de Neurologie Experimentală”, semnat de prof. Nicolae Ionescu-Sisești. După ce au fost prezentate cercetările sale clinice și experimentale, volume și articole științifice, precum și citări din literatura de specialitate („în domeniul științific el s-a dovedit un cercetător ingenios și îndemânatic, producând un mare număr de lucrări originale, care au fost primite și judecate elogios în toate țările de cultură neurologică”), în referat s-a accentuat și asupra altor calități: „dr. Sager este un neobișnuit de talentat operator pe animale”, iar pe plan didactic „demonstrațiile sale clinice ca și lecțiile făcute în cadrul programului au fost de o remarcabilă ținută și apreciate ca atare de studenți”[25].

Cariera sa a continuat timp de 5 ani (1949-1954) la Institutul de Medicină din Timișoara, unde a fost numit conferențiar, apoi profesor la Catedra de Neurologie, Endocrinologie și Psihiatrie[26], revenind apoi în București, unde a preluat conducerea Clinicii de Neurologie a Spitalului Colentina după decesul prof. dr. Nicolae Ionescu-Sisești și postul de profesor universitar. A condus clinica până în anul 1965, când s-a pensionat[27]. Pensionarea nu a însemnat și retragerea sa din activitate, Oscar Sager rămânând profesor consultant la Catedra de Neurologie a Institutului de Medicină și Farmacie[28]. A continuat să facă studii clinice și experimentale în laboratorul de la Colentina, să publice lucrări științifice, să participe la congrese naționale și internaționale. După 1945 și acapararea puterii politice de către comuniști, discriminările au continuat, de această dată din motive politice. Chiar în domeniul cercetării medicale, ceea ce prima nu era valoarea muncii, ci adeziunea la partidul unic, Partidul Muncitoresc/Comunist Român. Mai bine „orientat”, Arthur Kreindler s-a înscris în P.C.R. în 1945, astfel că ascensiunea sa profesională a fost fulminantă. În 1948, după „reorganizarea” Academiei, A. Kreindler a fost ales membru titular, în timp ce O. Sager membru corespondent, câteva luni mai târziu. În același timp, Arthur Kreindler a înființat

[25] „Monitorul Oficial” (partea I B), anul CXVI, nr. 134, pp. 5086-5088.

[26] Alexandru Șerbănescu, *op. cit.*, pp. 172-173; Ionuț Iliescu, *art. cit.*, p. 249.

[27] http://www.spitalulcolentina.ro/scc-ro/scc_files/scc_meniuri/meniuri_secundare/Istoric-Colentina.pdf - consultat la 25 mai 2020.

[28] Vezi adresa ministrului Învățământului, Ștefan Bălan, trimisă lui Oscar Sager în ianuarie 1965, prin care îi comunica faptul că ministerul a fost de acord să rămână profesor consultant (Ionuț Iliescu, *art. cit.*, pp. 250-251).

Institutul de Neurologie pe lângă Academia R.P.R.[29]. Câțiva ani mai târziu, Sager a fost numit la conducerea unei secții a Institutului, anume a Secției de Neurofiziologie, organizată pe lângă laboratorul experimental de la Colentina[30] și abia în 1963 a devenit membru titular al Academiei R.P.R., iar din anul 1970 a fost ales senator al Academiei[31]. Se făcuse, practic, o împărțire a Institutului de Neurologie, o parte, la Spitalul nr. 9 (fostul Spital Central, devenit, din 1951, Spitalul unificat nr. 9 „Dr. Gheorghe Marinescu", actualmente Spitalul Clinic de Urgență „Bagdasar-Arseni"), condusă de A. Kreindler, cealaltă, la Spitalul Colentina, condusă de O. Sager[32].

La cursuri și la examenele cu studenții, profesorul Sager era foarte sever, nimeni și nimic nu-l făcea să se înduplece și să acorde note fără o examinare reală. Dintre cei cărora le-a predat, două personalități îl descriu în contexte diferite, dar cu o trăsătură comună: Oscar Sager nu făcea jocurile „găștilor" profesorilor, chiar dacă asupra sa se făceau presiuni politice.

Ion Vianu îl prezintă pe profesor în contextul ședințelor de demascare a revoluției din Ungaria din 1956. După încercarea nereușită de a organiza un miting de protest la București și arestarea și condamnarea câtorva studenți mediciniști, fostul prim-secretar al Comitetului orășenesc de partid București, Florian Dănălache, a convocat o ședință de demascare în Sala Sporturilor de la Floreasca, la care au participat profesorii și studenții Institutului de Medicină și Farmacie. Vianu își amintește: „Liderii tineretului comunist au început să-i critice pe profesori. Era unul care nu ierta, cel de neurologie, Oscar Sager. Era implacabil la examene, nici față de membrii «găștii» nu ceda. La el trebuia să știi; dacă nu răspundeai cum trebuia, te pica, oricine ai fi fost. Au luat cuvântul și au spus că era un reacționar, că ținea cursuri slabe. În atmosfera încordată s-a auzit deodată un râs tineresc, în aceleași timp vesel și sarcastic. Era Sager, altfel un ins destul de posac, la care râsul te mira"[33].

Alexandru Șerbănescu povestește examinarea unui student, pentru care se încercase o „intervenție" pe lângă profesor: „Cursurile se țineau la parter, în Clinica de Neurologie de la Colentina. La prof. Sager notele erau

---

[29] Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 451.
[30] Ionuț Iliescu, *art. cit.*, p. 250.
[31] Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 740.
[32] Alexandru Șerbănescu, *op. cit*, p. 175.
[33] Ion Vianu, *Amor intellectualis. Romanul unei educații*, Iași, Editura Polirom, 2010, p. 264.

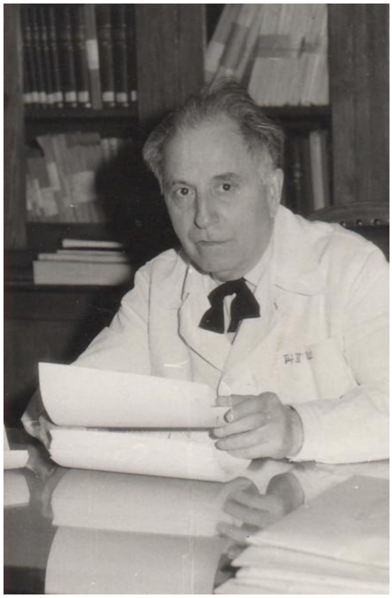
de 5 și de 7, iar 10 era unul singur. Pe bilet erau trei întrebări. Un student, Anghel, avea un frate general de Securitate, iar el era șeful U.T.C.-ului pe universitate. (...) Pe studenții care nu știau materia, Sager îi și chinuia, adică voia să le arate și cât de slab pregătiți erau, întrebându-i nu numai din subiectele trecute pe bilete. Nu mai voiai decât să ieși din sală, că te făcea praf! Îl rugase Ioan Stamatoiu, care era conferențiar, să-l treacă pe acel Anghel. Dacă îl rugai așa ceva pe Sager, mai rău era, indiferent cine făcea intervenția sau pentru cine. Profesorul îl ascultă pe Anghel trei sferturi de oră și apoi îi spune, de față cu toți: «Dragă, ți-am dat 4, dar nu asta-i problema; eu am auzit că dumneata ai o slujbă, am auzit că ești secretar la O.N.T., vezi că te faci de râs acolo!» Toată lumea a început să râdă. Sager știa bine diferența dintre U.T.C. și O.N.T., dar așa era el, nu-i era frică de nimic, deși nepotul lui era înscris în U.T.C. și ar fi putut avea probleme de la șeful lui”[34].

La începutul anilor ’60, două dintre rezultatele cercetărilor lui Oscar Sager (*Morfofiziologia formației reticulate*, monografie publicată în 1959, și *Diencefalul*, volum publicat la Editura Academiei R.P.R. în 1960) au fost recunoscute drept repere științifice la nivel național, pentru care Consiliul de Miniștri i-a acordat „Premiul de Stat al Republicii Populare Române” pe anul 1962[35]. Tot pentru activitatea științifică a fost decorat cu „Ordinul Muncii” clasa a II-a (1955) și clasa I (1965) și cu Ordinul „Meritul Sanitar” clasa I (1971)[36]. Lucrările științifice ale lui Sager au fost publicate în volume proprii sau în colaborare, în publicații științifice din țară și din străinătate, fiind deseori prezentate la congrese și simpozioane[37]. Pentru a-și omagia mentorul, în 1967 Sager a publicat, la Editura Științifică, volumul *O pasiune de o viață: celula nervoasă. Viața și opera lui Gh. Marinescu*.

---

[34] Alexandru Șerbănescu, *op. cit.*, pp. 176-177.
[35] „Buletinul Oficial” nr. 15, 8 mai 1963 (https://lege5.ro/Gratuit/g43dgojq/hotararea-nr-281-1963-privind-acordarea-premiului-de-stat-al-republicii-populare-romane-pe-anul-1962 - consultat la 7 mai 2020).
[36] Ionuț Iliescu, *art. cit.*, pp. 250, 251.
[37] O parte dintre titluri la Ionuț Iliescu, *art. cit.*, pp. 255-279.

Printre metodele noi de cercetare în neurofiziologie, Oscar Sager a aplicat elecroencefalografia (care avea două componente, pentru studiul diurn și nocturn – înregistrări de somn) și experimentele cu microelectrozi, pe baza studiilor clinice (pacienți) și experimentale (în laboratorul de la Spitalul Colentina materialul de studiu au fost pisicile)[38].

Sager în biroul profesorului la Clinica Neurologică
de la Spitalul Colentina (1962)

Foarte exigent cu sine și cu colaboratorii, laboratorul experimental era supranumit „imperiul lui Sager”[39]. Datorită prestigiului său internațional, profesorul a reușit să mențină contacte de colaborare și suport tehnic pentru laborator cu cercetători din străinătate și firme de echipamente medicale, iar împreună cu discipolii să participe și să organizeze reuniuni științifice în țară și în străinătate până spre sfârșitul vieții. Căuta să fie la curent cu literatura științifică, pe adresa clinicii de la Colentina, dar și a domiciliului său, primind adesea lucrări de specialitate din întreaga lume[40].

În 1979, academicianul Oscar Sager a fost numit membru de

[38] Alexandru Șerbănescu, *op. cit*, pp. 188, 200.
[39] Vezi Alexandru Șerbănescu, *op. cit.*, pp. 187-211.
[40] A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 375206, f. 16v.

onoare al Societății de Neurologie din Ierusalim[41]. Unul dintre discipolii săi, Jean Jacques Askenasy, a înființat, în 1989, Institutul „Oscar Sager” în cadrul Centrului Medical Universitar (Haim) Sheba din Israel, dedicat studiilor asupra somnului[42].

Oscar Sager a încetat din viață la București, la 14 aprilie 1981, și a fost înmormântat la Cimitirul Filantropia. Câteva luni mai târziu, soția sa a donat Muzeului Vrancei din Focșani documente, fotografii și notițe care aparținuseră profesorului, cu mențiunea: „soțul meu, oriunde a fost, nu a uitat niciodată că s-a născut în Focșani și că din școlile focșănene s-a ridicat pe treptele cunoașterii. În fiecare an, până în 1978, pleca pentru două trei zile să-și vadă orașul natal”. Înainte de a pleca definitiv din țară, „îndeplinind voința defunctului meu soț, fiu al orașului Focșani, statornic îndrăgostit de locurile natale, rămase vii în amintirea sa până în ultimele zile”, Bertha Sager a mai donat aceleiași instituții câteva obiecte care-i aparținuseră reputatului neurolog[43]. Toate acestea au intrat în patrimoniul Muzeului Vrancei, care a organizat un fond Oscar Sager.

La începutul anilor ’50, Securitatea a întreprins investigații asupra Berthei și a lui Oscar Sager, în scopul „luării în evidență”[44]. Cei doi erau „suspecți” din punctul de vedere al poliției politice, pentru că după 23 august 1944 ar fi fost membri ai unei organizații clal-sioniste, călătoriseră în străinătate și aveau rude care emigraseră din România în Franța și în Israel, cu care corespondau[45]. Sub semnătura locțiitorului șefului Direcției a VII-a (Filaj și Investigații), lt.-col. Garabedian Chricor[46], s-au transmis Regiunii de Securitate București rezultatele investigațiilor de la cartea de imobil și informațiile obținute de la sursele „A. I.” și „T. M.”. Nu se semnala nimic deosebit în legătură cu familia Sager[47].

După ce profesorul Sager a devenit membru titular al Academiei

---

[41] Ionuț Iliescu, *art. cit.*, p. 251.
[42] www.askenasyjean.com – consultat la 12 iunie 2020.
[43] *Apud* Ionuț Iliescu, *art. cit.*, p. 281.
[44] A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 375180, f. 3.
[45] Idem, dosar nr. 375206, ff. 2, 7, 8, 10-11; idem, dosar nr. 375180, ff. 5-6. În legătură cu apartenența lui Oscar Sager la o organizație sionistă, documentele Securității sunt contradictorii: în unele se menționează că nu se cunoștea activitatea sa politică înainte de 23 august 1944 (idem, dosar nr. 375206, f. 8), în altele că ar fi fost „conducătorul” unei organizații sioniste (*ibidem*, f. 15).
[46] Pentru cariera lui Garabedian, vezi http://www.C.N.S.A.S..ro/documente/cadrele_securitatii/GARABEDIAN%20CHIRCOR.pdf – consultat la 8 iunie 2020.
[47] A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 375180, f. 2.

R.P.R., ofițerii de la Direcția a II-a (Contraspionaj) au dorit să lămurească suspiciunea că ar face spionaj pentru Israel, pe parcursul anilor 1963 și 1964 solicitând din nou verificări la cartotecă, la Direcția a VII-a, cercetând dosarul de la Direcția Control Străini și Pașapoarte și „dirijându-l" pe informatorul „Teofil" pentru a da relații din anturajul profesional.

Serviciul „C" – Evidența operativă a Securității a completat rubrica „felul activității dușmănoase", de pe „Cererea de verificare la cartotecă", cu numele și adresele persoanelor și instituțiilor care corespondau cu soții Bertha și Oscar Sager. Pe lângă membrii familiei, profesorul ținea legătura cu cercetători din Occident, fiind indexate și scrisorile primite din Belgia, R.F.G. și Franța „fără adrese expeditor"[48]. Deplasările profesorului în străinătate, în interes de serviciu (erau date exemplele vizelor obținute pentru U.R.S.S., R.S. Cehoslovacă, R.D. Germană) durau și 30-40 de zile, pentru că era interesat de însușirea și schimbul de experiență aferent tehnicilor noi de cercetare în domeniul Neurologiei și de consultarea literaturii de specialitate la bibliotecile de profil[49].

Compartimentele Securității nu aveau nicio reținere în a deschide coletele poștale trimise din străinătate pentru familia Sager. În dosarul informativ al Berthei este arhivată o notă a Serviciului „F" din august 1964, în legătură cu primirea unui pachet din Israel de la familia sa. Pachetul conținea următoarele produse: „un tipar p[en]t[ru] bluză din 3 buc[ăți] hârtie; un șorț din plastic p[en]t[ru] coafor; una pălărie din velur; una fustă tergal; una haină din bumbac p[en]t[ru] seară (bărbat); una bluză din bumbac; două cupoane țesătură bumbac = 6 m". Pentru că „nu a rezultat nimic suspect", pachetul „a fost pus în circuitul vamal"[50].

În urma investigațiilor diverse, la 14 decembrie 1964 Direcția a II-a (Contraspionaj) – Serviciul 8 a propus „trecerea numitului Sager Oscar din evidența operativă activă la evidența operativă pasivă" pentru motivul că „nu prezintă interes operativ pentru organele noastre, desfășurând o activitate profesională și științifică pozitivă"[51]. Aceeași măsură a fost luată

---

[48] Idem, dosar nr. 375206, f. 19.

[49] Sager a urmat, atât cât a fost posibil în anii regimului comunist, exemplul profesorului Marinescu, supranumit „fugărețul", din cauza deselor călătorii în străinătate, unde ținea prelegeri, lucra în laboratoarele de specialitate și învăța tehnicile noi (Alexandru Șerbănescu, *op. cit.*, pp. 154, 172).

[50] A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 375180, f. 8.

[51] Idem, dosar nr. 375206, f. 11.

și pentru soția sa, Betha[52].

După această dată, în dosarele informative ale soților Sager au mai fost introduse câteva documente. În martie 1967, profesorului i s-a acordat „pașaport simplu” și viză de intrare/ieșire pentru Franța, unde urma să participe la reuniunea internațională neurologică, „pe cont propriu”[53]. Bertha Sager a fost verificată de Direcția Control Străini și Pașapoarte în noiembrie 1965, din documente reieșind că nu făcuse cerere de plecare din țară până în acel moment[54]. Se pare că emigrarea în Israel, unde se afla familia Berthei, a fost un subiect de discuție între cei doi soți și o decizie așteptată de autorități. Profesorul nu a dorit niciodată să emigreze, dar soția sa a făcut-o, singură, în aprilie 1983[55].

În continuare, voi publica două documente din dosarul de urmărire informativă a lui Oscar Sager. În primul, informatorul Securității, „Teofil”, l-a descris din punct de vedere profesional, „un om de știință de o deosebită valoare”. Fiind unul dintre colaboratorii profesorului Sager, informatorul a amintit și nedreptățile la care acesta a fost supus – prin refuzul de a i se aproba participarea la congrese în străinătate, deși era specialist în problematica respectivă –, încercând să prezinte și punctele sale „slabe”: nu era capabil să „aprecieze politic” situația din țară, pentru că „nu este preocupat de mersul politic al evenimentelor, era complet în afara preocupărilor moderne de ordin politic-cetățenesc și filozofic”, nu studia și nici nu-l interesa „filozofia marxist-leninistă”, ci era dedicat deplin domeniului său de cercetare. Pe de altă parte, savantul „nu are o atitudine dușmănoasă față de regimul nostru” și nici „vreo atitudine contrară mersului evenimentelor din țara noastră”.

Cel de-al doilea document este o sinteză a informațiilor despre Oscar Sager de la Direcția Control Străini și Pașapoarte. Am ales să-l transcriu integral pentru că demonstrează marginalizarea savantului în acei ani, prin refuzul de a i se acorda pașaportul pentru a călători în țări occidentale (Franța, Marea Britanie, Italia), dar și în țări socialiste (U.R.S.S. și R.D.G.).

Acest material completează imaginea din nota informativă: unui savant recunoscut pe plan mondial în perioada interbelică și care, în virtutea calităților sale deosebise, beneficiase de stagii de pregătire și

[52] Idem, dosar nr. 375180, f. 6.
[53] Idem, dosar nr. 375206, f. 9.
[54] Idem, dosar nr. 375180, f. 7.
[55] *Ibidem*, f. 10.

colaborase cu multe personalități ale Neurologiei mondiale, după instaurarea regimului comunist în România i s-a refuzat, în câteva rânduri, participarea la reuniuni științifice internaționale, care constituiau activități firești în carieră.

Documentul nr. 1

Ministerul Afacerilor Interne
- 280[56] -
Maior Terziu Rusalin[57]
„Teofil"
Casa Polar
3.XII.1964

Strict secret
Exemplar nr.__
4 dec. 1964

Fabian
Faceți propunerea de trecerea la pasiv a lui O. Sager. Urgent.
Ss / Indescifrabil

<u>Notă informativă</u>

Asupra acad. *Oscar Sager*.

Prof. dr. *O. Sager*, membru al Academiei R.P.R., conduce Clinica de Neurologie I.M.F. (Colentina) și Secția de neurofiziologie a Institutului de Neurologie al Academiei R.P.R.

O. Sager a fost unul din colaboratorii cei mai apropiați ai lui *Gh. Marinescu*. Majoritatea lucrărilor de fiziologie nervoasă elaborate de *Marinescu* au fost efectuate în colaborare cu *O. Sager*. *Sager* a studiat în străinătate în perioada 1928-1933 (date aproximative) pe lângă cei mai mari savanți neurofiziologici (sic!) ai vremii: *Dusser de Barenne*, *Rademaker*, *Mc Culloch* etc. Îndeosebi împreună cu *Dusser de Barenne* a

[56] Direcția a II-a (Contraspionaj), Serviciul 8 – munca de contraspionaj pe linia legației Israel (C.N.S.A.S., *Securitatea (1948-1989). Monografie*, vol. 1, coord. Florian Banu, Liviu Țăranu, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2016, p. 113).
[57] Pentru cariera lui Terziu vezi http://www.C.N.S.A.S..ro/documente/cadrele_securitatii/TIRZIU%20RUSALIN.pdf – consultat la 25 mai 2020; Nicolae Ioniță, *Șefii unităților centrale și teritoriale de Securitate. 1948-1989*, în „Caietele C.N.S.A.S.", anul VII, nr. 1(13)/2014, p. 152.

realizat lucrări asupra talamusului, rămase clasice în literatura de specialitate și citate în toate tratatele moderne.

După întoarcerea sa în țară, el a lucrat cu *Marinescu* (în colaborare și cu *A. Kreindler*: „faimosul trio de la Colentina”, cum îl numește *M. A. Brazier*[58], o savantă americană) la Clinica Neurologică Colentina.

După 1944 a fost numit întâi profesor de neurologie la I.M.F. Timișoara, apoi la București, și membru corespondent al Academiei R.P.R., iar din 1963 membru activ. Este laureat al premiului de stat (1963).

O. Sager este un om de știință de o deosebită valoare. Foarte activ și astăzi, la 70 de ani, el efectuează personal munca experimentală până în cele mai mici amănunte: operația animalelor, înregistrările etc. Aceasta este tradiția celor mai buni savanți, care au luat parte la toate fazele muncii de cercetare. Activitatea lui *O. Sager* este atât de insistentă, încât ajunge uneori la a nu avea încredere decât în rezultatele obținute cu mâna lui. Faptul acesta are și un revers negativ pentru colaboratorii săi apropiați, care numai în ultima vreme au putut să reușească a obține să „pună mâna” direct pe preparatul experimental. Atitudinea lui *Sager*, favorabilă calității rezultatelor muncii sale științifice, dar putând avea urmări defavorabile creșterii cadrelor, poate fi explicată și prin situația că în anumite momente el nu a fost înconjurat, la clinica Neurologică, de colaboratori pasionați pentru cercetarea științifică.

Ceea ce este deosebit la *O. Sager* este setea lui de a fi la curent cu metodologia și tehnica modernă, cu literatura de specialitate. Deși *Sager* a învățat, în jurul anilor 1930, tehnicile clasice de ablație (extirpare) a sistemului nervos și de studiu a modificărilor anatomice, el a fost, împreună cu *Marinescu*, unul din pionierii recunoscuți în lume ai studiului activității electrice cerebrale (1936-1938), iar astăzi continuă studiul electrofiziologic al relațiilor cerebrale. Desigur că la o asemenea vârstă el nu mai are capacitatea de a fi continuu la curent cu dezvoltarea tehnicii multilaterală a acestui studiu, dar faptul că uneori articolele sale sunt publicate și azi în mari reviste internaționale și comentate favorabil de specialiști, arată vigoarea lui încă prezentă.

O. Sager a avut o serie de dificultăți, [în] cea mai mare parte fiind însă rezolvate în ultimii 2-3 ani. Conducerea Institutului de Neurologie al Academiei R.P.R. a fost preluată, de la înființare, de Acad. *A. Kreindler, iar*

---

[58] Mary Agnes Burniston Brazier a fost cercetătoare în neurologie, expertă în electroencefalografie, istoric al medicinei, autor și editor. Pentru biografia ei vezi https://snaccooperative.org/ark:/99166/w65jopfo#biography – consultat la 26 mai 2020.

O. Sager a avut în această perioadă o funcție pe planul al doilea. Într-o mare măsură, faptul este și justificat. Kreindler este din 1945 membru de partid, are o mult mai mare capacitate de apreciere politică a situațiilor în comparație cu *O. Sager* și poate fi un conducător de instituție, în sensul coordonării și interesului multilateral pentru toate domeniile de activitate ale Institutului. *O. Sager* foarte interesat în ceea ce face el, mai aprofundat într-un domeniu restrâns și bine circumscris decât *A. Kreindler* este, în același timp, dezinteresat de alte probleme și nu poate conduce o instituție cu preocupări atât de diverse.

Dar trecerea lui *O. Sager* pe un plan secundar, în privința conducerii, a implicat și un alt fapt, de astă dată nejustificat. *O. Sager* a fost trimis într-o delegație în occident o singură dată (Congresul de Neurologie de la Bruxelles, 1957) și a plecat, în general, foarte rar la manifestări științifice internaționale, deși prestigiul său științific îl recomanda să ne reprezinte țara. În numeroase rânduri, *O. Sager* nu a fost recomandat să plece la congrese în mod paradoxal și fără nici o justificare. Chiar recent, la un congres de relații costico-viscerale[59] (sic!) (Berlin, R.D.G., 1964), *O. Sager* nu a făcut parte din delegația condusă de *A. Kreindler*, deși *Sager* a studiat timp de peste 10 ani relațiile costico-viscerale (sic!) în Academia R.P.R.

Pe de altă parte, *O. Sager* are unele dificultăți cu unii din colaboratorii săi de la Clinica Neurologică Colentina. La început, i s-a și interzis să utilizeze aparatura de neurofiziologie venită pe linie de I.M.F., aceasta fiind încuiată într-o cameră și făcută inutilă. În ultima vreme lucrul acesta s-a remediat.

O. Sager nu este preocupat de mersul politic al evenimentelor, este complet în afara preocupărilor moderne de ordin politic-cetățenesc și filozofic. Nu studiază filozofia Marxist-leninistă și cred că nici nu-l interesează. Dar el nu are o atitudine dușmănoasă față de regimul nostru și dimpotrivă, în ultima vreme, de când a fost făcut membru titular al Acad. R.P.R. și i s-a conferit premiul de stat, este mai activ pe plan public, conduce secția ceva mai bine, a început să devină în general mai prezent ca activitate obștească. Nu i-am surprins vreo atitudine contrară mersului evenimentelor din țara noastră.

„Teofil”

---

[59] Nota informativă nefiind olografă, dactilografa a transcris greșit „cortico-viscerale”.

Notă:

Agentul „Teofil” îl cunoaște pe *O. Sager* de mai bine de 10 ani și în prezent având legături apropiate cu acesta. *O. Sager* este luat în evidența operativă activă ca fost membru al Partidului „Clalsion”. I s-a cerut prezenta notă lui „Teofil” pentru a se putea hotărî în privința rămânerii lui [Oscar Sager – n.n.] în evidența operativă activă sau trecerea la pasiv.

ss / Mr. Terziu Rusalin

A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 375206, ff. 8-10.

Documentul nr. 2

Dosar pașapoarte

Sager Oscar

- 1957 – U.R.S.S., RFG, Belgia
- 1959 – U.R.S.S.
- 1960 – U.R.S.S.
- 1962 – R.P.B. [Comis(ia) Guv(ernamentală)]

} Trimis de Academia R.P.R.

Vize respinse

- 1958 – Franța, Anglia, R.D.G.
- 1959 – R.D.G.
- 1961 – Italia, U.R.S.S.
- 1962 – U.R.S.S.
- 1963 – U.R.S.S.

Verificări

Până în 1944 a fost conducătorul unei organizații sioniste.

Are un frate care a cerut emigrarea în Israel.

Un unchi plecat în Franța, socrii și o cumnată în Israel cu care corespondează.

Instituția îl apreciază ca un bun neurolog.

UM 123/T {
În 1957 a fost decorat cu Ord(inul) M(un)c(ii) cl. II.
Suspect de act(ivitate) de spionaj pe linia stat(ului) Israel.
Înainte de 1944 a făcut călătorii în Anglia, Olanda, Germania și S.U.A.
}

Are act(ivitate) științifică bogată.

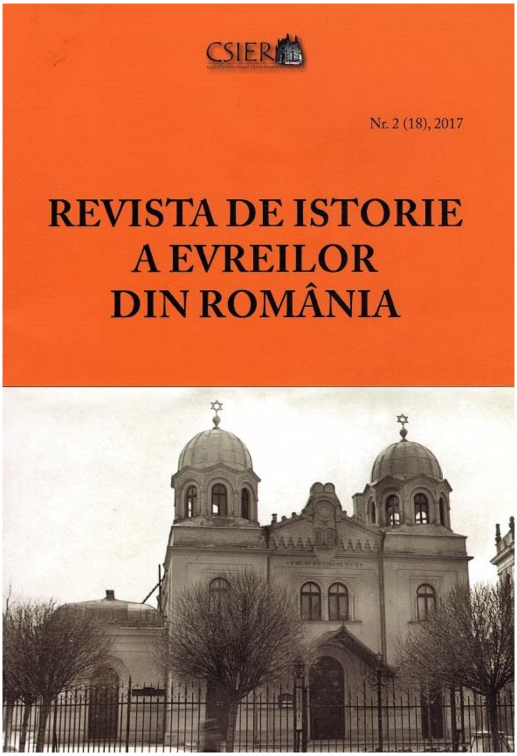
În referatul de cadre se arată că din materialele de la dosar reiese că în trecut a fost conducător sionist.

ss / cpt. Indescifrabil

A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 375206, f. 15.

III. Recenzii. Note de lectură

Revista de Istorie a Evreilor din România, Serie nouă Nr. 2 (18), 2017, Editor Anca Tudorancea, Federația Comunităților Evreiești din România – Cultul Mozaic, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, Editura Hasefer, Bucureşti, 2017, 313 p.

Apariţia numărului 2 (18), 2017, Serie nouă, a Revistei de Istorie a Evreilor din România marchează aniversarea a patru decenii de existenţă a CSIER. Înfiinţat în 1977, ca structură de cercetare a Comunităţii Evreieşti, „Laboratorul" – cum era titulatura iniţială, a trecut, de-a lungul timpului, prin multiple transformări, îmbogățindu-și activitatea și aria de interes. Manifestările culturale iau amploare și se diversifică, se extind cooperările pe plan intern și extern, se modifică și se dezvoltă modul de lucru prin implementarea unor tehnologii moderne, se deschid noi direcţii de acțiune. Astfel, publicaţia anuală a Centrului dă o nouă pagină din istoria sa, primind, din 2016, o structură academică și un colegiu editorial de înaltă factură științifică.

Editorul Anca Tudorancea îndeamnă, în acest al doilea număr, la o reflecție asupra unor *Locuri ale memoriei*, purtându-ne pașii prin amintirile și prezentul unor fragmente de realitate.

Primele pagini dezvăluie gândurile preşedintelui Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România – Cultul Mozaic, dr. Aurel Vainer, care, prin *Cuvântul introductiv*, deschide drumul memoriei, mergând prin istoria Centrului și făcând o scurtă prezentare a acestui număr al revistei.

Prima oprire, spre vizitarea unor *Locuri*, o face Lya Benjamin, la *Templul Coral, un spaţiu al memoriei de un secol și jumătate*, unde face un

ghidaj prin istoria zbuciumată a celebrului monument, începând de la înălţarea edificiului, trecând de-a lungul anilor, până la rolul pe care îl are astăzi în viaţa Comunităţii, încheind cu documente de epocă şi planşe fotografice. Mai departe, Irina-Teodora Nemţeanu pornește în căutarea unor *Spaţii construite evreiești. Explorarea unor urme în Moldova secolului al XIX-lea*, încercând să descopere o tipologie de locuire în raport cu populaţia autohtonă și aportul adus la dezvoltarea urbană, oferind, în acest sens, câteva hărţi și planuri ale Iașului, Târgului Iloaiei și Odobeştiului. Ingrid Fusman călătoreşte tocmai peste ocean, pentru a cerceta istoria și modul în care s-au integrat *Evreii din România, în cartierul Lower East Side, New York (1900-1920)*, în contextul masivei emigrări europene în Statele Unite, de la sfârșitul secolului XIX-începutul secolului XX. Nicolae Emilian Dranca încheie capitolul în *Mitteleuropa, 1940. Distrugerea și dispariţia unei societăţi. Studiu de caz: Bucovina*, a cărei eterogenitate etnică și, implicit, culturală a fost marcată definitiv, ca urmare a colonizărilor și exterminărilor, ce au avut loc, din motive ideologice, în zilele celui de Al Doilea Război Mondial în Europa.

O reclamă interbelică prefaţează câteva *Nume*, Ioana Gabriela Malancu, prin *Bijutieri și ceasornicari evrei din București*, gravând în pagină două figuri emblematice ale epocii: Ignatz Roller, importator direct al unor mărci celebre, ales președinte al breslei, și Heinrich Weiss, bijutier în cea mai luxoasă zonă a Capitalei, Calea Victoriei, încrustând, la final, și câteva fotografii. Lungi liste nominale de *Arhitecţi și ingineri evrei în detașamentul de muncă forţată pentru construcţia Palatului Ministerului de Interne din București* și pentru alte obiective pontează Irina Spirescu, oferind bogate detalii despre sistemul obligativităţii muncii de interes obștesc, impus prin legislaţia adoptată în anii războiului, trecând în Anexă mai multe imagini. Urmează Simona Or-Munteanu și Iris Aravot, care îl desenează pe *Architect Harry Stern – a Role Model (1909-1954)*, decan al facultăţii, aflat în centrul mișcării moderniste ce înflorea în perioada interbelică în București, ca peste tot în Europa, lipind și câteva planșe fotografice. Matei Ciurică analizează, în final, câteva aspecte din mentalul colectiv, plecând de la percepţia evreului în societate și, trecând prin ideile lacaniene, formulând astfel: *Jacques Lacan și teoria psihanalitică a ideologiei antisemite românești*.

Lucian Zeev-Herşcovici aduce *Tiparul ebraic la Galaţi*, aşezând în pagină o lungă listă de materiale evreiești de cele mai diverse forme, apărute între 1881-1937, sesizând, pe baza acestora, modificările survenite de-a lungul timpului în cadrul Comunităţii din oraş şi culegând un nou capitol, *Imagini și cuvinte*. Cu *The Magical and the Mechanical: M.H.*

Maxy, Iacob Sternberg and the Bukarester Idishe Theater Studio, Alexandra Chiriac ridică cortina deasupra istoriei scurtei stagiuni a teatrului de avangardă, în care au fost montate *Noaptea în târgul vechi* (cu instantaneu foto) și *Croitorul fermecat*, două piese care au stârnit puternice emoții în lumea scenei din anul 1930. Felicia Waldman continuă incursiunea în lumea dramaturgiei, ajungând cu *The Barascheum Phenomenon in World War II Romania*, unde aduce sub luminile rampei (de unde oferă și câteva imagini) modul în care, în ciuda legislației antisemite, teatrul evreiesc devine o manifestare a protestului civic, publicul urmându-și artiștii favoriți alungați în culise. În ultimul act, *Celebrating Yiddish Theater in Gheorghe Gheorghiu-Dej's Romania*, citind volumul ce marca aniversarea, în 1956, a 80 de ani de teatru evreiesc, pentru a aprecia evoluția influențelor ideologice, Corina L. Petrescu, după prezentarea câtorva instantanee din spectacole, trage cortina.

Cristian Vasile caută primul în *Arhive*, găsind *Comunitatea evreiască și politicile culturale comuniste în România postbelică: de la dimensiunea internaționalistă la stalinismul național cu accente xenofobe*, în care constată și explică diferențele survenite în politica regimului pe linia minorităților etnice, de la o acceptare și largă deschidere în primii ani, la o excludere treptată din funcțiile de conducere, oferind mai multe exemple în acest sens. Anca Tudorancea încearcă să facă lumină în *The Devastation of the Choral Temple – September 20th 1963. Surveillance Reports of the State Security*, caz descoperit între coperțile unui dosar aflat în Arhiva C.N.S.A.S., găsind argumente (însoțite de multe cadre foto) pentru o posibilă reinterpretare a faptelor.

Carmen Ioviţu îl face cunoscut pe avocatul *Arnold Schwefelberg – o arhivă inedită*, compusă din fotografii și documente de familie (din care revelă câteva file), donată Muzeului de Istorie și Cultură a Evreilor din România. *CSIER – 40 de ani (1977-2017)*. Natalia Lazăr relatează un *Interviu cu dr. Lya Benjamin, cercetător CSIER. 24 noiembrie 2017*, prin care încearcă să discute, împreună cu cel mai vechi angajat (din 1987), câteva aspecte din modul de lucru și de organizare a Centrului, oferind, în Anexă, o informare privind activitatea desfășurată până la data de 01.07.1980 și un tabel cu componența colectivului.

În *Memorii și Reparații. O imagine, A March of Memory in Sighet: the Legacy of Elie Wiesel*, Elana Heideman evocă aproape vizual o noapte de comemorare a deportării din martie 1944, când o treime din locuitori au lăsat orașul mai pustiu. Încercând o îmbinare a cadrului istoric cu cel juridic, Avraham Weber pledează pentru *Rights of Romanian Holocaust Survivors under Various Legal Arrangements*, alcătuind o pledoarie ce

urmărește explicarea comparativă, în context internațional, a legislațiilor compensatorii adoptate de către Germania, Israel și România, analizând aspectele specifice, diferențele și evoluțiile suferite de-a lungul timpului. Felix Totolici realizează *Bucureștii amintirilor. Interviu cu dr. Aurel Vainer, președintele Federației Comunităților Evreiești din România (2006)*, ce recheamă imagini din trecut pentru a le proiecta aievea, trasând astfel o hartă a zonei, ce adună pe teritoriul său cele mai importante puncte de reper din viața Comunității. Rămânând în același perimetru, Cezar Petre Buiumaci consemnează *Amintiri din cartierul evreiesc. Interviu cu ing. Florian Grigore (2017)*, care oferă mici fragmente de memorie din viața, tradițiile și locurile pierdute într-un oraș ce se transformă necontenit, dând spre mărturie câteva instantanee de realitate.

Între *Noutăți*, Lucia Apostol zugrăvește *The Preservation Work at the Holy Union Temple, Bucharest: 2015-2018*, prima sinagogă construită în oraș, în 1835, sediul Muzeului de Istorie și Cultură a Evreilor din România, zugrăvind etapele principale de execuție și exemplificând cu mai multe planșe foto din timpul lucrărilor. Andreea Toma Balaban proiectează *Expozițiile Iașiul evreiesc înainte și după „Duminica aceea" și „Duminica aceea". Pogromul de la Iași, 29 iunie 1941*, ce prezintă filmul locuirii evreiești, începând cu secolul al XV-lea, punând accent pe momentele relevante, cea de-a doua oprindu-se asupra unei singure scene din istorie, inserând câteva cadre și între paginile revistei.

Oana Nae aduce în lumina reflectoarelor *Festivalul International de Teatru Idiș – TES FEST*, organizat de către Teatrul Evreiesc de Stat, în octombrie 2017, ce a adus pe scenă trupe din Israel, S.U.A., Franța, Rusia și Polonia, formații și interpreți de muzică klezmer, aniversându-se 141 de ani de la crearea, la Iași, a primului teatru idiș din lume, developând, cu această ocazie, și câteva imagini. *Expoziția „300 de ani de viață evreiască la Arad"*, organizată de Complexul Muzeal, este redată de Adelina Stoenescu și cuprinde diferite obiecte de cult și personale, documente și fotografii, câteva dintre ele întregind prezentarea. Andreea Toma Balaban ajunge la Cristian, Brașov, la *Școala de Vară „Locuri ale memoriei evreilor" (6-12 august 2017)*, pentru a evoca atât în scris, cât și vizual, programul celei de-a treia ediții organizate de C.S.I.E.R.. Imaginile dovedesc interesul de care s-a bucurat *Expoziția „American Jewish Joint Distribution Committee – a Century of Activity in Romania"*, vernisată în Noaptea Muzeelor 2017 la Muzeul de Istorie și Cultură a Evreilor din România și relatată de către Natalia Lazăr. Annamaria Damian, prin *Expoziția „El Bucarest sefardi. 500 anos de historia contados en 100 imagenes"*, organizată de I.C.R. Madrid și

de Ambasada României în Spania, aduce în atenţie câteva aspecte privitoare la comunitatea sefardă din România.

În ultima secţiune, Liviu Rotman recomandă *Natalia Lazar, Lya Benjamin (editori), American Jewish Joint Distribution Committee in Romania (1916-2016). Documente, Ed. Hasefer, Bucureşti, 2017, 541 p.*, remarcând efortul cercetătoarelor, evidenţiat prin varietatea fondurilor arhivistice studiate, a selecţiei documentelor relevante şi a modului academic de publicare. Elena Siupur propune, pentru început, *Liviu Rotman, Dinamica unei structuri de autoguvernare: Comunitatea evreiască din România, Ed. Hasefer, Bucureşti, 2017, 441 p.*, apreciind volumul de documente din prima jumătate a secolului al XIX-lea în special prin prisma studiului, care analizează procesul de integrare instituţională în societatea românească. Trece, apoi, în revistă, *Anca Tudorancea (Ciuciu), Felicia Waldman, Personaje și povești din Bucureştiul sefard, Ed. Noi Media Print, București, 2016, 144 p.*, redescoperind, cu nostalgie, un oraș aproape necunoscut.

Cu *Recenzii,* cartea care și-a deschis primele pagini din drumul memoriei cu șapte capitole în urmă, prin *Cuvântul introductiv* al dr. Aurel Vainer, își închide ultima copertă și îndeamnă la rememorare. De locuri, de nume. De vieţi şi amintiri. De lumi apuse sau marcate de trecerea timpului. De festivaluri și de expoziții din actualitate. De arhive încărcate cu documente. Și de cărți. De imagini sau cuvinte. De gândurile zecilor de autori, din ţară sau străinătate, înscrise pe sute de file, în română sau engleză. De multe repere vizuale care întregesc imaginile ce capătă contur pe măsura parcurgerii distanţei dintre rânduri; dintre lucrările dispuse atent, în secţiuni ce încearcă să se oprească asupra câte unui subiect, fapt, moment de istorie. Și care, toate, adunate între paginile revistei, alcătuiesc un număr bine structurat, cu aspect unitar, redactatat cu respectarea normelor academice, consonant cu tema aleasă, inepuizabilă... Drumul memoriei rămâne deschis...

Theodor BĂRBULESCU

Revista de Istorie a Evreilor din România, Serie nouă Nr. 3 (19), 2018, Editor Andreea Balaban (Toma), Federația Comunităților Evreieşti din România – Cultul Mozaic, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, Editura Hasefer, Bucureşti, 2018, 385 p.

Lansarea, pe 13 februarie 2019, a ultimului număr al anuarului C.S.I.E.R. a beneficiat de prezența unor invitați de marcă, la prezidiu aflându-se chiar preşedintele Federației Comunităților Evreiești din România, dr. Aurel Vainer, care a oferit o scurtă descriere a volumului şi a drumului parcurs până la ieșirea acestuia de sub tipar.

Apărut sub diferite titulaturi de-a lungul timpului, *Buletinul Bibliotecii Muzeului și Arhivei Istorice a Templului Coral din Bucureşti* – în perioada interbelică, apoi *Buletinul Centrului, Muzeului şi Arhivei Istorice a Evreilor din România*, începând din 2016, *Revista de Istorie a Evreilor din Romania* adoptă un format academic, având un colegiu editorial format din personalități de la mai multe centre universitare din țară şi din străinătate. De asemenea, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România dispune astăzi de un grup de cercetători tineri, care, alături de cei consacrați, alcătuiesc un valoros colectiv științific. Mărturie stau numeroasele apariții editoriale, Școli de Vară, workshopuri, conferințe cu participare internațională, expoziții și proiecte memoriale.

Acest număr, 3 (19), Serie nouă, are ca editor pe Andreea Balaban (Toma) și propune ca temă *Evreii în România Interbelică*.

Adrian Cioflâncă, directorul C.S.I.E.R. și coordonatorul colegiului de redacție, dezvăluie, în *Cuvânt înainte*, câteva aspecte legate de activitatea Centrului, încercând o creionare a decorului istoric al

subiectului ales pentru acest număr al R.I.E.R.

Primul capitol, *Personalități ale lumii evreiești,* este deschis de Liviu Rotman, cu *Antisemitismul interbelic analizat cu ajutorul „Jurnalului" lui Wilhelm Filderman*. Puternic implicat în viaţa comunitară, ca lider al evreilor români, memoriile acestuia oferă o imagine bine conturată a percepţiei minorităţilor de către lumea românească şi a radicalizării progresive a limbajului antisemit al întregii societăţi. *100 de ani de la moartea medicului-publicist Adolf/Avram Steuerman-Rodion. Experienţa dramatică a frontului*. Sub acest titlu, Irina Spirescu ne înfăţişează tragedia intelectualului evreu, autor al unei frumoase pagini din presa și literatura română, sensibil cunoscător al problemelor sociale, căruia dureroasele experienţe trăite pe front ca maior medic și dramele etnice cu care s-a confruntat i-au înfrânt voinţa de a trăi.

Cu următorul studiu, Emilian Dranca ne poartă prin Bucovina, vorbindu-ne despre *Paul Celan, Eugen Ehrlich și Cernăuțiul lor*. Figuri remarcabile ale spațiului cultural, au fost influenţaţi marcant de eterogenitatea etnică şi culturală a nordului Moldovei. Insuficient cunoscuţi în ţară, probabil şi datorită predilecţiei pentru limba germană, poetul Paul Celan și juristul Eugen Ehrlich se numără printre personalităţile de seamă ale secolului trecut. La rândul sau, Maria Mădălina Irimia descoperă, în vechi pagini de jurnale, o *Schiță pentru biografia unui intelectual uitat: Moses Schwarzfeld*, unul dintre cei mai importanţi ziarişti evrei, care, timp de mai bine de jumătate de secol, a luptat neobosit, cu peniţa, pentru emancipare şi progres cultural, pentru drepturile politice şi sociale ale comunităţii din care făcea parte, realizând o fidelă cronică a vieţii evreieşti.

Într-o *Fișă de dicționar: Aristide Blank*, Claudiu Secașiu trasează un crochiu al unuia dintre cei mai importanţi actori de pe scena economico-financiară dintre cele două războaie, filantrop şi colecţionar de artă, un personaj extrem de influent al perioadei. *O incursiune în publicistica lui Marius Micu din perioada interbelică* face Carmen Târgşorean, care schiţează portretul decanului de vârstă al jurnaliştilor evrei, cu o activitate extrem de prolifică, întinsă de-a lungul a opt decenii şi acoperind o arie deosebit de largă de interes, de la politică, știri și reportaje, la cultură și educaţie, publicând câţiva ani chiar în reviste pentru copii.

Cu *Diversitate în unitate, unitate în diversitate: rabini, Şef-Rabinat și curente religioase în obștea evreiască din România interbelică* începe al doilea capitol, *Religie și cultură*. Lucian-Zeev Herşcovici ia ca punct de pornire în lucrarea sa variaţiile existente în plan socio-cultural şi religios în viaţa comunităţilor mozaice din provinciile României Mari, urmându-le

acestora pe drumul sinuos al încercării de centralizare administrativă și supracomunitară, de reorganizare și reunire a tradiţiilor diferitelor grupuri şi categorii, a tendinţelor şi intereselor particulare, ajungându-se, în final, la o structură ierarhică atât a Cultului Mozaic, cât şi a Federaţiei Uniunilor de Comunităţi Evreiești, cu păstrarea, totuși, a specificului religios şi regional.

Un aspect mai puțin cunoscut din epoca modernă este constituit din *Demersuri misionare anglicane care îi vizau pe evreii din România: 1842-1941*. Activitatea Misiunii Anglicane este trecută în revistă de Mihai Ciucă, dezvăluind importanţa pe care a dobândit-o aceasta, de-a lungul unui secol de existență pe pământ românesc. Andrei Corbea-Hoișie ne descrie, în *Glossen zum unaufhaltsamen Niedergang der deutschsprachigen „judisch-liberalen" Presse im Czernowitz der Zwischenkriegszeit*, diminuarea treptată a importanţei presei de limba germană din Bucovina alipită României. Deși Cernăuţiul rămâne, totuși, în sfera culturii austriece, ca și comunitatea evreiască, ascensiunea extremei drepte în Germania slăbeşte identitatea germanofilă, iar anexarea de catre U.R.S.S. închide capitolul eterogenităţii culturale.

Dacă, anterior, comunităţile evreiești se unificau administrativ şi religios, *Politică și societate* deschide o nouă pagină din viaţa evreilor români, Lya Benjamin notând înființarea, congresul general și scurta luptă dusă de *Partidul Evreiesc din România în arena politică a țării (1931-1936)*. Pentru a doua lucrare pătrunde în arhive, împreună cu Natalia Lazăr, scoțând la lumină documente inedite, pe baza cărora este prezentat *The Joint in Interwar Romania. Reconstruction Activities*. Fondată la începutul Primului Război Mondial, la New York, organizaţia filantropică a constituit de-a lungul a mai mult de două decenii (1916-1937), un real sprijin pentru comunitatea iudaică, pe plan medical și social, începând prin ajutorarea văduvelor și orfanilor de război, continuând, apoi, prin cooperative de credit, programe și instituții de instruire vocaţională, cultural-educativă și religioasă.

În contextul modernizării, al emancipării și al transformărilor notabile din societatea interbelică, Sylvia Hershcovitz propune o temă aparte, *Femei sioniste în România primei jumătăți a secolului al XX-lea. Studiu de caz: Asociaţia Culturală a Femeilor Evree (A.C.F.E.), 1919-1948*. Având ca scop înlesnirea plecărilor în Israel, asociația a depus eforturi pe linia educaţiei și instruirii femeilor, copiilor și tinerilor, înființând gradinițe, școli primare sau profesionale, organizând cursuri de limba ebraică şi diferite alte activităţi culturale ori strângeri de fonduri, W.I.Z.O. România ajungând una dintre cele mai importante organizații sioniste

feminine din Europa. Daniel Hrenciuc călătoreşte în Bucovina, prin *Considerații asupra istoriei evreilor rădăuțeni (1918-1940)*, și merge pe urmele acestora, de la primul evreu stabilit în oraş, conform documentelor istoriografice, până la deportarea întregii comunităţi în Transnistria, în 1941, evidenţiind rolul uneia dintre cele mai importante și dinamice colectivităţi mozaice din provincia istorică.

Cercetând documente nepublicate, Philippe Henri Blasen încearcă să ghideze cititorul prin hățisul legislativ al încetățenirii evreilor, *L'emancipation graduelle des Juifs de Roumanie et la revision de la citoyennete roumaine sous le gouvernement Goga. Aspects juridiques (1879-1938) et historiques (1937-1938)*, reușind să ofere o imagine concretă a modificărilor survenite de-a lungul timpului în statutul cetățeniei. Adrian Cioflancă continuă *Spectrele antisemitismului* și descrie *Violența antisemită interbelică. Pogromul de la Focșani (1925)*, redând evenimente care au amplificat ulterior mişcarea naţionalistă. Anca Filipovici evocă tensiunile interetnice din învăţământul preuniversitar, ca urmare a intensificării influenţei extremei drepte în societate, exemplificand cu momente concrete aflate în arhive, examinând *Adolescent Political Turmoil: A Review of Anti-Semitism in Iterwar Romanian High Schools*. Un studiu de caz redactează Emanuel-Marius Grec, *Rethinking Interwar Historiography: The Jews of Arad as Subjects of the Nation in 1930s Romania*, constatând o degradare treptată a interacţiunii diferitelor comunităţi etnice din Banatul multicultural, pe măsura accentuării valului de intoleranță ce cuprindea Europa.

Încercând să încadreze unele *Perspective istoriografice*, Cristian Vasile ne împărtăşeşte *Câteva considerații privind reflectarea în postcomunism a istoriei evreilor din perioada interbelică*, observând evoluția situației din ultimii treizeci de ani și analizând factorii care au stat la baza modului de proiecţie a subiectului în paginile lucrărilor care au văzut lumina tiparului după 1989.

Un inginer și un jurnalist fac apel la *Memorie și istorie* pentru a depăna *Amintiri din Bucureştiul evreiesc interbelic. Ioseph Cotnăreanu și Pompiliu Sterian*. Andreea Balaban (Toma) şi Camelia Întorsură-Moldoveanu consemnează cele două voci care fac parte dintr-un cor mai larg, ce cuprinde mai mulți locuitori ai Centrului Rezidenţial „Amalia și Șef Rabin Dr. Moses Rosen", aceștia alăturându-se, astfel, celorlalte glasuri aflate în arhiva de istorie orală a C.S.I.E.R. În continuare, Veronica Rozenberg îi dă cuvântul tatălui său, Adalbert Rosinger, să povestească, cu ochi maturi, *Spicuiri din primii mei ani de activitate ilegală în perioada interbelică*, ani de entuziasm revoluţionar, transformat, pe măsura trecerii

timpului și a loviturilor vieții, într-o amară deziluzie.

În *CSIER dupa 40 de ani* Anca Tudorancea transcrie câteva *Amintiri cu Iosif Bercu / Ioan Șerbănescu (1923-2010)*, oferind mai multe pagini rupte din interviul ce conturează personalitatea profesorului universitar, ziarist, traducător și cercetător al Centrului pentru Studiul Istoriei Evreilor din România.

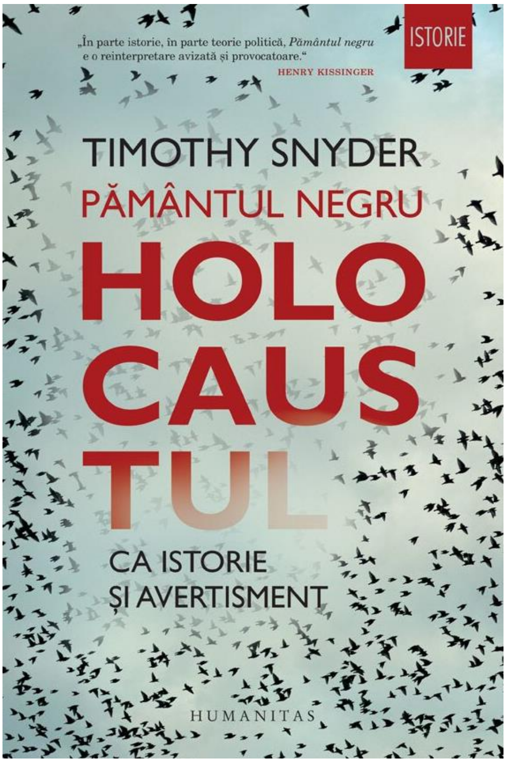
Cele cinci *Recenzii* debutează cu cea mai recentă publicație a cercetătorilor C.S.I.E.R.: *Natalia Lazăr, Lya Benjamin, American Jewish Joint Distribution Comitee. Un secol de activitate în România. A Century of Activity in Romania, Ediția a II-a, revizuită și adăugită, Editura Hasefer, București, 2018, 147 pp.*, recomandată de Claudia Bosoi, care subliniază transformările survenite la noua apariție editorială. Măriuca Stanciu continuă cu *Ion Popa: The Romanian Orthodox Church and the Holocaust (Biserica Ortodoxă Română și Holocaustul), Bloomington, Indiana University Press, 2017, 238 pp.*, construită în jurul tezei de doctorat a autorului. *Arthur Viorel Țuluș. Aspecte din viața comunităților evreiești din jurul gurilor Dunării (până în 1938). Mituri istoriografice, percepții contemporane și realități istorice, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I", Brăila, 2016, 312 pp.*, rezultat al stagiului de cercetare de la Universitatea din Aachen, este descrisă de către Isabela Harțuche. Lucian Zeev-Herșcovici înfățișează o carte bilingvă, în ebraică și română, scrisă de fiica unuia dintre liderii evreimii române, *Adina Rosenkranz-Herscovici, Dadu: Viața și activitatea avocatului David Rosenkranz, Betapress, Ashdod, Israel, 2017, 109 pp. limba ebraică; Ediția a doua: Armonii culturale, Adjud, 2018, 160 pp. limba română*. Lya Benjamin păstrează pentru final lucrarea *Alexandru Marton, 186 de trepte. Întâmplările unui adolescent evreu în lagarele de la Auschwitz, Mauthausen, Melk și Ebensee, Traducere din ebraică de Ion Știubea, Editura Hasefer, București, 2018, 227 pp.*

Lista autorilor pune punct cărții la pagina 385. Opt capitole, 25 de autori, 21 de studii, din care trei în limba engleză și câte unul în germană și franceză, cinci recenzii. Iată, pe scurt, radiografia ultimului număr, 3 (19), Serie nouă, din 2018, al Revistei de Istorie a Evreilor din România. Dincolo de datele concrete, se remarcă efortul depus în încercarea de a acoperi o plajă cât mai largă din zona aleasă, a perioadei cuprinse între cele două războaie mondiale, și gruparea cursivă a secțiunilor, prefațate printr-o fotografie sugestivă a temei respective. Lucrările, temeinic documentate, cu rezumat și cuvinte cheie în limba engleză, beneficiază de un bogat aparat critic și sunt bine repartizate în cadrul diferitelor capitole, ceea ce demonstrează, o dată în plus, o atentă selecție și grijă pentru detalii. În pofida abordării unui subiect complex, rezultatul este notabil,

cartea reușind o îmbinare armonioasă a multiplelor aspecte referitoare la *Evreii în România Interbelică*.

Theodor BĂRBULESCU

Timothy Snyder, *Pământul negru, Holocaustul ca istorie și avertisment*, traducere de Adina Avramescu, Editura Humanitas, București, 2018, 480 p.

După o lungă perioadă de ocultare sau falsificare a tragediei Holocaustului în timpul regimului comunist, urmată apoi, în special în primele două decenii de postcomunism, de negare, trivializare prin comparație sau minimalizare, studii istorice oneste asupra acestei tragedii umane își ocupă din ce în ce mai mult locul binemeritat în istoriografia română. De asemenea, pe piața editorială din România au început să apară și traduceri ale unor lucrări referitoare la Holocaust, scrise de istorici cu preocupări meritorii și de lungă durată în acest domeniu. Lucrări care pot servi drept punct de referință și model de abordare pentru specialiști sau de educare pentru publicul larg, mai ales când aceste studii au și capitole referitoare la implicarea României în crimele Holocaustului. Pentru ca tragedia Holocaustului să nu se mai repete nu este suficient doar ca oamenii să o comemoreze, ci trebuie să o și cunoască și să o înțeleagă. Cartea pe care dorim să o prezentăm în rândurile de față aparține acelor contribuții de anvergură la istoria Holocaustului, contribuție în măsură să emoționeze, să instruiască și, în același timp, să avertizeze asupra pericolelor care pândesc omenirea. După cum susține

autorul, Timothy Snyder, Holocaustul nu trebuie considerat o tragedie trecută, fără legătură cu lumea în care trăim. Formele de gândire care au generat Holocaustul se manifestă în lumea noastră din ce în ce mai pregnant, poate nu identice cu cele de acum 80 de ani, dar înrudite. De aceea, consideră autorul, Holocaustul este încă un avertisment pentru prezent.

Timothy Snyder, un istoric relativ tânăr (născut în 1969), considerat unul dintre cei mai influenți intelectuali publici din Statele Unite, cu lucrări apreciate atât în lumea academică, dar și în rândurile marelui public, este profesor la Yale University, unde predă cursuri de istorie politică a Europei de Est și de istorie a Holocaustului. Cartea de față, multiplu premiată, reprezintă o continuare, și în același timp o completare, a unei lucrări anterioare, *Tărâmul morții: Europa între Hitler și Stalin*, apărută în limba română la aceeași editură, Humanitas, în anul 2012.

Fără să fie o reinterpretare drastică, volumul lui Timothy Snyder aruncă o nouă privire, dintr-un punct diferit, asupra tragediei Holocaustului, la fel de terifiantă, dacă nu chiar mai mult, ținând cont de implicațiile și conexiunile pe care autorul le face în raport cu lumea actuală.

De multe ori cunoștințele noastre ne induc în eroare, avertizează Snyder în prologul justificativ al lucrării: „Asociem în mod corect Holocaustul cu ideologia nazistă, dar mulți dintre criminali nu au fost naziști și nici măcar germani. Considerăm că principalele victime ale genocidului au fost evreii germani [inclusiv în România există această concepție eronată – n.n.], cu toate că imensa majoritate a evreilor morți în Holocaustul au trăit dincolo de granițele Germaniei. Credem că evreii au fost uciși în lagărele de concentrare, deși puțini dintre ei au văzut vreodată unul. Acum că Holocaustul este de domeniul trecutului, se întreabă autorul, putem fi încrezători într-un viitor pe care îl discernem cu ușurință? Lumea în care trăim reactivează temeri familiare în vremea lui Hitler și la care el a răspuns într-o manieră distructivă. Istoria Holocaustului nu a luat sfârșit, crede Snyder. Precedentul său este etern, iar lecțiile sale nu au fost învățate. Potrivit autorului, o abordare realistă a Holocaustului „trebuie să fie planetară, pentru că gândirea lui Hitler a fost ecologică, tratându-i pe evrei ca pe o rană a naturii. O asemenea istorie trebuie să fie colonială, deoarece Hitler și-a dorit războaie de exterminare în teritoriile vecine în care locuiau evrei. Trebuie să fie internațională, pentru că germanii și alții nu au omorât evrei în Germania, ci în alte țări. (...) Trebuie să fie politică (...) deoarece prin distrugerea statelor vecine

Germania a creat zone în care – mai cu seamă în Uniunea Sovietică ocupată – au putut fi inventate tehnici de anihilare”. Și, în sfârșit, atrage atenția Snyder: „O istorie a Holocaustului trebuie să fie contemporană, permițându-ne să deslușim ce a rămas din epoca lui Hitler în mințile și în viețile noastre (…) Combinația exactă dintre ideologia și circumstanțele anului 1941 nu se va ivi din nou, dar ceva asemănător e posibil să apară. O parte din efortul de a înțelege trecutul ține astfel de efortul necesar pentru a ne înțelege pe noi înșine. Holocaustul nu este doar istorie, ci și avertisment”.

Snyder își concepe lucrarea ca o succesiune tematică formată dintr-o introducere, 12 capitole și o concluzie. Argumentația lui începe gradual, pornind de la conceptele istorice și cele naziste care au făcut posibil Holocaustul, trecând prin desfășurarea lui tragică și încheind cu provocările lumii actuale.

În introducere, intitulată *Lumea lui Hitler*, autorul prezintă așa-numita „gândire ecologică” a acestuia și implicațiile ei nefaste asupra evenimentelor ulterioare. Potrivit lui Hitler, rasele umane sunt asemenea speciilor, ele nu și-au încheiat încă evoluția. Încrucișarea lor, chiar dacă posibilă, ar fi imorală. Oamenii ar trebui să se comporte conform speciilor, să se împerecheze cu cei de-o seamă și să-i ucidă pe cei diferiți – o lege la fel de sigură ca atracția gravitațională. În același timp, lupta dintre rase nu are un rezultat stabilit, o rasă poate să triumfe asupra altora, dar poate să și piară. Pentru Hitler legea junglei era singura lege posibilă, oamenii trebuind să se abțină de la orice pornire miloasă. În acest fel, potrivit lui Hitler, ființele umane nu se deosebeau de natură, erau încastrate în ea. Carl Schmitt, important teoretician al dreptului nazist, spunea că politica este generată de sentimentul de dușmănie. Sarcina oamenilor, ai căror dușmani rasiali au fost selectați de natură, este să lupte, să ucidă și să moară.

Cu toate că omenirea se împarte în rase, Hitler nu îi consideră pe evrei o rasă, inferioară sau superioară, ci mai degrabă o contra-rasă sau o non-rasă, refuzându-le în acest fel apartenența la specia *homo sapiens*. Ei vor să cucerească planeta și să-i domine pe locuitori ei, spunea Hitler, inventând în acest sens idei care îi îndepărtează pe oameni de la lupta naturală dintre ei, inventând concepte caudate, precum reciprocitatea politică sau alte practici prin care oamenii își recunosc și acceptă umanitatea unii altora. Conform gândirii lui Hitler, orice atitudine non-rasistă este evreiască – capitalismul, comunismul sunt invenții evreiești. Orice idee despre stat este evreiască, deoarece, considera Hitler: „Nu există stat ca scop în sine (…) țelul suprem al oamenilor nu este

conservarea vreunui stat sau guvern dat, ci a spiței lor”, iar, ca atare, frontierele statelor vor fi măturate de forțele naturii. Lupta împotriva raselor inferioare pentru teritoriu este o problemă de control asupra suprafeței pământului. Lupta împotriva evreilor, potrivit lui Hitler, este o luptă ecologică, fiindcă nu se referă la un anumit dușman rasial sau teritoriu, ci la condițiile vieții pe pământ. Deoarece evreii se luptă cu ajutorul ideilor, puterea lor este peste tot, și, în măsura în care le propagă ideile, oricine poate fi agentul lor, cu sau fără voie. Astfel, ducând mai departe gândirea aceasta viciată, singura cale de a elimina o asemenea plagă este eradicarea ei de la sursă. Dacă o singură familie de evrei ar rămâne în Europa, ea ar putea să infecteze întregul continent. „Un popor care este descotorosit de evreii săi se întoarce spontan la ordinea sa naturală”, spunea Hitler. În felul acesta, el răspundea la toate întrebările despre natură făcând referire la politică. Echivalând natura cu politica, Hitler abolește atât gândirea politică, cât și pe cea științifică, apreciază Snyder. Negând capacitatea de transformare determinată de știință, Hitler credea că nicio rasă, oricât de avansată ar fi, nu poate să modifice structura fundamentală a naturii, prin niciun fel de inovație. Natura are doar două variante: paradisul, în care rasele superioare le extermină pe cele inferioare, și lumea decăzută, în care evreii le refuză raselor superioare beneficiile la care au dreptul și le înfometează de câte ori au ocazia.

Hitler a înțeles că agronomia punea în pericol logica sistemului său și, ca atare, a negat posibilitatea îmbunătățirii recoltelor: hibridizarea grânelor, eficacitatea fertilizatorilor chimici și a pesticidelor, extinderea irigațiilor. Conform analizei lui Snyder, în lumea lui Hitler foametea întrecea în mod obligatoriu capacitatea oamenilor de a îmbunătăți recoltele. Nu putea exista niciun progres care să le permită germanilor să se hrănească de pe propriul lor teritoriu. Singura soluție era cucerirea unor noi ținuturi fertile. În mod deliberat, considera Hitler, evreii au încurajat credința contrară pentru a le reduce germanilor apetitul pentru cuceriri și a-i pregăti pentru distrugere. Evreii, în mod fals, au separat știința de politică și, ca atare, trebuiau să fie confruntați cu realitatea brutală că natura și politica sunt același lucru, fiind izolați de ceilalți oameni și obligați să trăiască într-un loc neprimitor și pustiu. În acest fel, nu îi vor mai influența pe ceilalți oameni cu ideile lor și vor cădea victime, la rândul lor, legii junglei. Prima obsesie a lui Hitler, ca loc de expulzare pentru evrei, a fost un cadru natural extrem, „un stat anarhic pe o insulă”, pe care l-a identificat, în lipsă de altceva mai rău, cu Madagascar. Iar apoi,

când războiul s-a orientat spre Uniunea Sovietică, locul ideal de deportare a evreilor s-a mutat în pustietățile Siberiei.

Un concept fundamental pentru înțelegerea rasismului și ideologiei naziste este cel de spațiu vital, pe care Snyder ni-l expune în prima parte a lucrării, împreună cu toate implicațiile lui practice. Astfel, în crearea conceptului de spațiu vital, Hitler a avut ca model America, cu vastele ei spații deschise și cu rolul colonizării în dezvoltarea țării. Pentru el America reprezenta viitoarea putere mondială, iar nucleul populației americane, format din „germani puri și necorupți din punct de vedere rasial", era „poporul suprem", considerat „mai tânăr și mai sănătos decât germanii". În concepția Führerului, dat fiind că Germania își pierduse coloniile, singurul spațiu deschis, aflat la îndemâna germanilor ca loc de extindere, era Europa de Est, ale cărei populații trebuiau să fie eventual exterminate, după modelul indienilor din America, sau puse în slujba poporului german. „Pentru Germania singura posibilitate a unei politici agrare înțelepte este dobândirea de teren în interiorul Europei înseși", spunea Hitler. Dar cum în apropierea Germaniei nu existau teritorii nelocuite sau chiar subpopulate, rasismul a transformat aceste teritorii populate în spații deschise, în potențiale colonii, într-un imaginar alimentat de recenta colonizare a Americii de Nord și a Africii. De altfel, cucerirea acestor continente le-a alimentat imaginația literară europenilor din vremea lui Hitler. Despre Karl May, popularul autor de romane despre *Far West*, Hitler spunea că i-a deschis „ochii asupra lumii".

Totodată, preocuparea lui Hitler legată de lupta rasială pentru natură și spațiu vital acoperea atât națiunile, cât și guvernele lor. Distrugerea statelor era mereu un act legitim, dacă sunt distruse, înseamnă că trebuiau distruse. De altfel, în concepția lui Hitler, rasele inferioare erau incapabile să construiască un stat, astfel încât, ceea ce se înfățișa ca un guvern al lor, era doar o iluzie, o fațadă pentru puterea evreiască. Slavii nu s-au autoguvernat niciodată, pretindea Hitler. Imperiul rus fusese creația unei clase superioare germane, iar U.R.S.S. este expresia unei concepții evreiești asupra lumii. Din acest punct de vedere, comunismul era cel mai accesibil exemplu pentru teza lui Hitler, potrivit căreia toate ideile universale sunt evreiești și toți evreii sunt slujitori ai ideilor universale. Identificarea evreilor cu comunismul, mitul iudeo-bolșevic, demonstra, în concepția nazistă, că aceștia pot avea o putere distrugătoare asupra maselor, cu ideile lor nenaturale. Ca atare, distrugerea Uniunii Sovietice se impunea. Din moment ce germanii îi vor înlocui pe evrei în poziții de stăpâni coloniali, alimentele din Ucraina vor putea fi redirecționate de la populațiile sovietice inutile spre germanii

recunoscători. Axioma lui Hitler, potrivit căreia viața este un război al înfometării, precum și propunerea privind o campanie a foametei dusă contra slavilor, se regăsesc în documentele redactate după venirea lui la putere în 1933. Un Plan al Înfometării realizat de Göring prevedea că „multe zeci de milioane de oameni din acest teritoriu vor deveni inutili și vor muri sau vor trebui să emigreze în Siberia", după care putea începe colonizarea regiunii de către germani. Conceptul de iudeo-bolșevism a permis ca imaginea avansată de Hitler, a unui ecosistem planetar poluat de idei evreiești, să se transforme într-un plan, spune Snyder. El permitea o politică a războiului și a exterminării evreilor. Dacă erau eliminați, evreii nu mai puteau să furnizeze ideile lor false despre solidaritatea umană și și-ar fi cedat dominația planetară. Dacă războiul nu se desfășura conform planului, iar Uniunea Sovietică nu putea fi înfrântă cu ușurință, ideea hegemoniei evreiești se putea întoarce în prim-planul retoricii și politicii naziste. Dacă o primă lovitură asupra teritoriului sovietic nu ducea la slăbirea puterii evreilor, atunci lupta împotriva acestora trebuia întețită. Dacă Germania trebuia să se lupte cu un inamic global, atunci campania de exterminare a evreilor devenea totală, deoarece evreii puteau lovi din orice parte. Ca atare, și evreii din spatele liniilor germane trebuiau uciși. Această latență a ideilor lui Hitler a fost pusă în practică, atrage atenția Snyder: evreii nu au fost omorâți în număr mare mai întâi în Berlin, ci la frontierele germane din estul sovietic. Când cursul războiului s-a schimbat, într-o manieră negativă pentru germani, crimele în masă din Uniunea Sovietică s-au mutat spre vest, în Polonia ocupată la început, apoi în celelalte țări europene. Identificarea evreu – comunist și eșecul înregistrat în războiul de cucerire a slavilor aveau să constituie temeiul exterminării evreilor, spune Snyderr. În concepția nazistă, atacul asupra Uniunii Sovietice putea să rezolve toate problemele germanilor: accesul la hrană și stabilirea ordinii planetare naturale prin eliminarea evreilor. Dacă războiul era câștigat, evreii puteau fi eliminați după plac. Dacă germanii pierdeau în fața slavilor inferiori, evreii aveau să suporte consecințele. În oricare dintre cele două situații, demersul creării unui imperiu rasial avea să determine eradicarea evreilor, cum din nefericire s-a și întâmplat, atrage atenția Snyder.

După acest excurs necesar în lumea ideilor lui Hitler, pe parcursul următoarelor opt capitole, Timothy Snyder își susține argumentat teza centrală a cărții: cea potrivit căreia uciderea în masă a evreilor și a altor neamuri (polonezi, ruși, ucrainieni, țigani) a fost posibilă din cauza distrugerii structurilor statale în zonele în care s-a petrecut exterminarea acestor oameni.

Bazele tragediei au fost puse odată cu ajungerea lui Hitler la putere, creându-se, astfel, posibilitatea punerii în practică a ideilor sale. Astfel, argumentează Snyder, pentru ca perspectiva lui Hitler să schimbe lumea, trebuia să devină un politician de tip nou, care să practice o altfel de politică. Pentru ca anarhia teoretică să devină exterminare, era necesar ca statul german să fie reconfigurat, iar statele vecine distruse. Pentru ca evreii din Europa să fie omorâți, trebuia ca statele ai căror cetățeni erau aceștia să fie distruse, consideră autorul. Vasta majoritate a evreilor trăiau dincolo de granițele Germaniei, iar marea lor majoritate se găsea în Polonia, țară care separa în același timp și Germania de U.R.S.S. Polonia figura în mod obligatoriu în planurile lui Hitler de distrugere a evreilor și a Uniunii Sovietice. Holocaustul, așa cum îl cunoaștem, s-a petrecut după un război germano-sovietic împotriva Poloniei, spune autorul. Felul cum a început Al Doilea Război Mondial a fost determinat de succesul de care s-a bucurat Hitler în Germania, de eșecul său în a convinge Polonia să i se alăture în campania împotriva Uniunii Sovietice și de dorința liderilor sovietici de a participa la un război de agresiune. La prima vedere, își continuă Snyder expunerea, alianța germano-poloneză părea mult mai plauzibilă decât cea germano-sovietică. Cele două state, cel german și cel sovietic, și-au petrecut anii `30 într-o competiție ideologică înverșunată, fiecare dintre cele două sisteme politice prezentându-și adversarul drept răul absolut, în timp ce Varșovia și Berlinul păreau să aibă mult mai multe lucruri în comun, crede Snyder. Atât Polonia cât și Germania aveau revendicări teritoriale la adresa vecinilor și liderii lor contestau ordinea mondială existentă; cele două state plasau problema evreiască în centrul retoricii lor diplomatice, sugerând că rezolvarea acesteia era o chestiune de justiție internațională. Ambele atrăgeau atenția asupra pericolului reprezentat de comunismul sovietic. Chiar dacă, ulterior, Hitler a prezentat Polonia drept un dușman permanent, decizia de a o ataca a survenit ca urmare a diferențelor profunde de abordare a problemei evreiești și a celei sovietice, diferențe pe care liderii polonezi le-au disimulat în fața Germaniei ani la rândul.

În primul rând, viziunea asupra naturii statului era fundamental diferită între politicienii celor două țări, crede Snyder. Liderii polonezi concepeau statul în maniera conservatoare prozaică – drept un organism ce deținea monopolul violenței și garant al aplicării legilor, spre deosebire de viziunea anarhico-distructivă a naziștilor. Cu toate că antisemitismul a fost, probabil, mai popular în Polonia, decât în Germania, cel puțin înainte de 1933, viziunea polonă asupra problemei evreiești implica crearea unui stat israelian în Palestina, în timp ce politica germană

implica distrugerea statelor în care locuiau evreii. Această viziune fundamental diferită față de stat, a celor două țări, a fost generată, consideră Snyder, în mare măsură, de experiențele și interpretările opuse asupra Primului Război Mondial. Pentru polonezi, anul 1918 a fost considerat un miracol, atunci când un stat polonez independent, absent de pe hărțile Europei vreme de mai bine de un secol, a renăscut. Pentru germani, același an, a marcat o înfrângere militară umilitoare, urmată de Tratatul de la Versailles și de cedări teritoriale, în mare parte în favoarea Poloniei.

La fel ca Germania, Polonia, deși fericita beneficiară a tratatelor de după Primul Război Mondial, avea și ea propriile probleme: se confrunta cu o lipsă acută de pământ cultivabil, zonele rurale poloneze erau suprapopulate, iar șomajul în afara zonelor urbane era enorm. Căutând stabilitatea externă, în iulie 1932, Moscova și Varșovia au semnat un tratat de neagresiune, determinat de îngrijorările lui Stalin față de o intervenție a Poloniei în Ucraina, în timpul Marii Colectivizări. Berlinul s-a arătat foarte neliniștit de posibilitatea ca acest pact să fie îndreptat împotriva propriilor sale interese. Ca atare, în ianuarie 1934, Berlinul și Varșovia au semnat o declarație de neagresiune, care prevedea ca granițele dintre cele două țări să nu fie modificate prin forță. Liderii polonezi, confruntați cu ascensiunea celor doi mari vecini, aveau tot interesul în menținerea *statu-quoului*, dar pentru Hitler, crede Snyder, acordul nu avea nici o importanță. El vedea declarația ca pe un prim-pas spre războiul din Est și colonizarea teritoriului sovietic. Credea că, în cele din urmă, se va ajunge la un acord prin care Polonia să cedeze Germaniei unele teritorii în schimbul altora câștigate de la Uniunea Sovietică. După semnarea declarației comune, propaganda antipoloneză a dispărut din presa germană, Joseph Goebbels susținând chiar o conferință la Varșovia, intitulată hilar „Germania național-socialistă ca un element al păcii europene". Pilsudski, la vremea aceea în vârstă și bolnav, a început să fie înfățișat în presa militară germana drept geniul care demonstrase cum poate fi învinsă armata sovietică prin manevre rapide de învăluire, în timp ce memoriile sale erau publicate în germană. Imediat după moartea lui Pilsudski, Göring le-a propus polonezilor o invazie comună a Uniunii Sovietice, propunere reiterată și de Hitler în 1936. În noiembrie 1936 Germania și Japonia au inițiat Pactul Anti-Comintern, iar câteva luni mai târziu Berlinul i-a cerut Varșoviei să i se alăture. Varșovia a refuzat această propunere, la fel procedând și în alte ocazii, polonezii având experiență în privința puterii comuniste și dându-și seama ce ar fi însemnat un conflict cu U.R.S.S.

Dar, în vreme ce Hitler vedea alianța poloneză ca un prim pas înspre un război comun împotriva Uniunii Sovietice, Moscova privea reconcilierea germano-poloneză ca un semn că Polonia și Uniunea Sovietică nu vor fi niciodată aliați. Din moment ce Stalin a încetat să mai creadă în posibila alianță polono-sovietică, cetățenii sovietici de origine poloneză au devenit ținte ale politicii etnice staliniste. Polonezii din Uniunea Sovietică au putut fi acuzați de eșecurile politicii interne sovietice, precum foametea din Ucraina, și pedepsiți. Astfel, între 1934 și 1939, polonezii din Uniunea Sovietică au fost supuși unei campanii de purificare etnică. Prima dată au fost deportați polonezii de la granița Ucrainei și Bielorusiei sovietice. Apoi comuniștii polonezi din Uniunea Sovietică au fost înfățișați ca participanți la un complot menit să pună capăt ordinii sovietice. Anchetarea lor a dus la „descoperirea" acestui „complot" și ca urmare mai mult de o sută de mii de cetățeni sovietici au fost împușcați sub acuzația că ar fi spioni polonezi. Aceasta, crede Snyder, a fost cea mai mare campanie de execuții motivate etnic, pe timp de pace, din întreaga istorie. Când a început Operațiunea Poloneză, Stalin a declarat că dorește ca „mlaștina spionajului polonez" să fie eliminată „în interesul U.R.S.S.". Iar când s-a ivit ocazia distrugerii statului polonez, Stalin nu a ezitat. Polonia fiind patria celei mai numeroase populații evreiești din Europa – peste trei milioane de oameni, distrugerea statului lor avea să le pecetluiască soarta, spune Snyder.

Așa cum ne demonstrează autorul în capitolul trei, *Promisiunea Palestine*i, problema evreiască în Polonia, daca aceasta și-ar fi păstrat structurile de stat, nu ar fi evoluat spre exterminare. După moartea lui Pilsudski, rivalii acestuia, național-democrații polonezi, aflați în opoziție, au preferat să promoveze o politică populista, antisemită, într-un context de criză economică. Au generat, astfel, o provocare la adresa partizanilor lui Pilsudski (coloneii, vechii lui camarazi), care preluaseră puterea după moartea acestuia. Aceștia din urmă, cu toate că nu erau antisemiți convinși, au încercat să răspundă provocării opoziției promovând ei înșiși o politică antisemită. În 1935 responsabilitatea pentru problemele evreiești a fost transferată de la Ministerul de Interne la cel de Externe, astfel evreii încetaseră să mai fie niște cetățeni normali, care trebuiau protejați de stat, devenind oarecum străini. Organizația electorală a lui Pilsudski, foarte populară în rândul evreilor, a fost înlocuită de un partid al puterii, Noua Tabără a Unității Naționale, care și-a făcut cunoscută preferința pentru emigrarea a 90% dintre evrei. Spre deosebire de germani, guvernul polonez nu îi prezenta pe evrei drept responsabili pentru toate nenorocirile lumii sau ale Poloniei, ci ca pe niște ființe umane a căror

prezență era indezirabilă din punct de vedere economic și politic, apreciază Snyder. Viziunea unei Polonii viitoare lipsite de populația sa evreiască era antisemită, dar nu reprezenta tipul de antisemitism care identifica evreii cu răul ecologic sau metafizic fundamental de pe planetă. În privința emigrării evreilor, Polonia s-a plasat oarecum între poziția interbelică a naziștilor (evreii trebuiau eliminați, dar nu prin Soluția Finală, ci prin emigrare) și cea sionistă (evreii au dreptul la un stat, care va fi creat într-un teritoriu colonial).

Printre locurile posibile de emigrare a evreilor, ne explică în continuare Snyder, se afla, încă din secolul XIX, insula Madagascar, posesiune franceză din Oceanul Indian. Ideea aceasta a fost privită cu mai multă sau mai puțină simpatie în epocă. Printre susținătorii ei se afla Marea Britanie, dar și Germania. Deși opțiunea Madagascar a fost luată în discuție și de sioniști, majoritatea acestora au respins-o.

Autoritățile poloneze s-au lăsat tentate și ele de perspectiva colonizării Madagascarului. Confruntată cu o lipsă acută de pământ cultivabil, în condițiile suprapopulării și a lipsei unui debușeu pentru populația de țărani, având în vedere că America își închisese porțile, Polonia a întrevăzut, încă din 1926, posibilitate emigrării țăranilor din zonele rurale suprapopulate, în Madagascar. Zece ani mai târziu, după moartea lui Pilsudski, această ideea a revenit în varianta pentru evrei. În 1936, primul-ministru francez Leon Blum a permis polonezilor să trimită o delegație de trei oameni pentru a explora insula. Potrivit concluziei experților polonezi, un număr de cincizeci de mii de evrei polonezi puteau fi colonizați imediat, o cifră importantă, dar care nu putea modifica echilibrul populației din Polonia. În timp ce locuitorii malgași au refuzat orice migrație din Polonia, naționaliștii francezi se temeau că proiectul avea să reușească, iar Madagascarul va deveni o insulă poloneză. În Polonia propaganda pro-Madagascar a regimului a avut efecte contrare: auzind că insula este potrivită pentru colonizare, naționaliștii polonezi au cerut „Madagascarul doar pentru polonezi”.

În privința Palestinei, ca loc de migrație pentru evrei, poziția polonezilor a fost diferită atât față de cea a britanicilor, cât și față de cea a germanilor, ne spune autorul. Londra era în favoarea creării unui stat evreu într-un viitor indefinit, și pe moment se opunea continuării imigrației evreiești. Germania se opunea creării statului evreu, însă dorea ca evreii să părăsească Germania și să se ducă într-un loc îndepărtat și nedefinit. Polonia dorea atât emigrarea masivă a evreilor din Europa, cât și crearea unui stat evreu în Palestina. În acest scop, în 1937, Polonia a început să ofere arme și instruire militară Haganahului, principala forță

de autoapărare sionistă din Palestina, iar din 1938 pe teritoriul Poloniei, în regiunea Volînia, a început instruirea militară a evreilor din Irgun, organizație desprinsă din Haganah și formată din evrei mai tineri, mai de dreapta și mai radicali. Volînia a devenit astfel o bază de pregătire a imigrației ilegale în Palestina a evreilor revoluționari, cu instrucție militară.

În cadrul discuțiilor diplomatice cruciale care au avut loc între Germania și Polonia la sfârșitul anului 1938, s-a ridicat și problema evreiască. Hitler le-a explicat polonezilor că dorea o acțiune comună anti-evreiască a Germaniei, Poloniei și României, subliniind legătura pozitivă dintre o alianță antisovietică și îndepărtarea evreilor din Europa. În cadrul acestor discuții, germanii și polonezii păreau să discute despre același rezultat dorit: emigrarea a milioane de evrei europeni în Madagascar, dar prin care fiecare parte înțelegea altceva. Potrivit lui Snyder, polonezii nu puteau înțelege o trăsătură specială a gândirii naziștilor: intenția de a realiza un lucru dificil, sau chiar imposibil, știind că eșecul va pregăti drumul spre ceva și mai radical. Pentru naziști, „Madagascar" nu era un loc geografic, ci o etichetă, era sinonim cu Soluția Finală. Pentru polonezi Madagascarul era o insulă reală, locul real al unei misiuni de explorare, un subiect al unei discuții politice reale, una dintre cele două locuri (alături de Palestina) luate serios în calcul ca destinație pentru emigrarea evreilor din Polonia. Polonezii nu au înțeles că pentru germani nu era importantă fezabilitatea unui plan de deportare, ci crearea condițiilor generale în care evreii să poată fi distruși. Liderii naziști aveau să vorbească în continuare despre „Madagascar", chiar și după ce oamenii lor îi omorâseră pe evreii care trebuiau să emigreze pe acea insulă, ne atrage atenția autorul.

Continuându-și demonstrația, în capitolul patru al lucrării, intitulat *Distrugătorii statului*, Snyder analizează condițiile istorice care au avut drept consecință distrugerea statelor, ca urmare a acțiunilor naziste în Austria, Cehoslovacia și Polonia. Potrivit tezei generale a autorului, condițiile care au influențat într-o măsură covârșitoare distrugerea populației evreiești au fost potențate de distrugerea statelor ocupate de naziști. În Austria statul a încetat *de facto* să mai existe pe 11 martie 1938, atunci când cancelarul austriac Kurt von Schuschnigg, intimidat de Hitler, s-a hotărât să renunțe la referendumul pentru independența țării și și-a dat demisia. În aceeași seară grupuri de indivizi au ieșit pe străzi, strigând sloganuri naziste și căutând grupuri de evrei pe care să-i agreseze. Pentru aceștia din urmă, prima noapte de apatrizi în Austria a fost mult mai periculoasă decât cele două decenii de statalitate austriacă anterioare, crede Snyder. În dimineața următoare, evreii au

început să fie duși să curețe cu peria trotuarele și să șteargă inscripțiile pro-independența Austriei. Membrii S.A.-ului austriac, acționând pe baza unor liste, a cunoașterii personale sau a informațiilor furnizate de trecători, au identificat evrei și i-au obligat să îngenuncheze și să frece trotuarele cu peria, într-o umilire rituală. Între timp, fetele evreice erau abuzate sexual, iar evreii în vârstă erau obligați să facă exerciții fizice în public, în timp ce cetățenii priveau. Distrugerea simbolică a statutului evreilor a fost însoțită de jefuirea acestora. La 11 martie 1938, 70% dintre firmele de pe Ringstasse, celebru bulevard circular din Viena, aparțineau evreilor. Din zorii zilei următoare, procentul a început să scadă de la o oră la alta. Evreilor li s-au furat automobilele, profesorii și judecătorii evrei au fost dați afară din birourile lor, în timp ce membrii S.A. făceau liste cu locuințele evreilor pe care le voiau pentru ei înșiși și acum puteau să le obțină. Confruntați cu aceste traume neașteptate, evreii austrieci au început să se sinucidă.

Austriecii s-au separat de concetățenii lor evrei și de statul pe cale de dispariție, apreciază Snyder, nu numai prin comportament și discurs, ci și prin insignele naziste pe care au început să le poarte nu numai naziștii, ci și foști social-democrați sau social-creștini. Un evreu vienez își aducea aminte că „austriecii au devenit antisemiți peste noapte și i-au învățat pe germani cum să-i trateze pe evrei”. Anterior *Anschluss-ului*, în Austria nu existase o versiune austriacă a legilor de la Nürnberg, nici restricții impuse evreilor cu privire la viața publică. Până în ziua demisiei lui Schuschnigg, evreii fuseseră cetățeni egali. Sfârșitul statului austriac a adus evreilor, în doar cinci săptămâni, o violență comparabilă cu suferința evreilor germani sub Hitler în cinci ani, consideră autorul. Ceea ce naziștii austrieci au realizat pe parcursul a câteva zile, susține Snyder, a fost o sursă neașteptată de inspirație pentru naziștii germani. Odată cu proclamarea Anschluss-ului, naziștii germani au profitat de haosul creat de S.A. Pe 28 martie, Göring a solicitat o redistribuire organizată a proprietăților evreiești furate. Circa patru cincimi din afacerile evreilor austrieci au fost arianizate până la sfârșitul anului 1938, depășind cu mult ritmul din Germania. În august, Adolf Eichmann, șeful secției pentru evrei din cadrul serviciului secret nazist (S.D.), a întemeiat la Viena un Birou Central pentru Emigrația Evreilor. Până la sfârșitul anului 1938, aproximativ șaizeci de mii de evrei părăsiseră Austria, în timp ce numărul evreilor plecați din Germania se ridicase la patruzeci de mii, majoritatea plecați după ce naziștii le aplicaseră lecțiile lor de umilire vienezilor. Evenimentele din martie 1938 din Austria au reprezentat prima ocazie când naziștii au putut să facă ce vor cu evreii, spune Snyder. O a doua

ocazie a apărut în seara zilei de 9 noiembrie, cunoscută sub numele de *Kristallnacht* („Noaptea de Cristal”), când, cu acordul lui Hitler, Goebbels a organizat atacuri coordonate asupra proprietăților și sinagogilor evreiești. Pogromul oficial a fost o experiență copleșitoare pentru evreii germani, aproape 200 dintre ei au fost omorâți în acea noapte sau și-au luat viața. *Kristallnacht* a demonstrat nu numai ceea ce distrugerea Austriei făcuse posibil, dar și limitele aplicării modelului violent austriac în interiorul Germaniei. O asemenea violență fusese posibilă în Austria în intervalul dintre distrugerea structurilor de putere austriece și instituirea autorității germane. Potrivit lui Snyder, o asemenea breșă nu putea fi creată în Germania, statul german trebuia transformat, iar nu distrus.

Și în Cehoslovacia, continuă Snyder implacabil, procesul de distrugere a statului de către germani a determinat distrugerea populației evreiești din zonele respective. Odată cu anexarea Regiunii Sudete, în octombrie 1938, cei treizeci de mii de evrei care trăiseră acolo, la fel ca evreii austrieci cu cîteva luni mai înainte, s-au trezit deodată lipsiți de protecția statului. Aproape șaptesprezece mii dintre ei au fost deportați de germani sau au fugit. În același timp, distrugerea Austriei și a Cehoslovaciei a ridicat problema evreiască și pe cea estică într-o manieră care a provocat tulburare la Varșovia, care s-a confruntat cu sosirea ca refugiați a zeci de mii de evrei din cele două țări. Acordurile de la München au deschis chestiunea viitorului tuturor teritoriilor din Cehoslovacia, inclusiv regiunea din est, cunoscută sub numele de Rutenia subcarpatică. Potrivit Primului Arbitraj de la Viena, din noiembrie 1938, Ungaria a primit o zonă din sud, iar ceea ce mai rămăsese a fost recunoscut ca stat de către Germania. La 15 martie 1939, Hitler a mers mai departe cu politica de distrugere completă a Cehoslovaciei, încorporând Boemia și Moravia sub forma unui „Protectorat”, în restul teritoriului creând un stat slovac independent, menit să fie un aliat al Germaniei.

La câteva zile după distrugerea Cehoslovaciei, Germania a trecut la vechea linie de propagandă privind Polonia, care a devenit din nou vechea inamică, asupritoarea germanilor. Pe 25 martie 1939, Hitler a ordonat începutul pregătirilor pentru un război de distrugere a statului polonez și de eliminare fizică a tuturor polonezilor care puteau fi capabili de construirea unui asemenea stat. Odată ce Marea Britanie și Franța garantaseră suveranitatea Poloniei, Germania s-a trezit încercuită de la vest și est. În mod logic, singura șansă a lui Hitler de a evita încercuirea se afla la est de Polonia – Uniunea Sovietică însăși, apreciază Snyder. Considerând că doar scopul final contează, acesta a fost capabil de orice pe parcursul drumului. Astfel, după o întreagă carieră legată de

anticomunism și după cinci ani de încercări de mobilizare a Poloniei într-un război împotriva Uniunii Sovietice, Hitler s-a hotărât să invite Uniunea Sovietică la un război împotriva Poloniei. Stalin sperase așa ceva, deoarece Germania putea să-i ofere ceea ce Marea Britanie și Franța nu puteau: reconfigurarea Europei de Est. Acordul semnat la 23 august 1939 a reprezentat mai mult decât un pact de neagresiune. După cum se cunoaște, acesta conținea un protocol secret care împărțea Finlanda, Letonia, Estonia, Lituania și Polonia în sfere de influență germană și sovietică. Polonia era împărțită între cele două puteri, cu implicația că sovieticii aveau să se alăture germanilor în invadarea acestei țări și vor colabora la distrugerea statului și a societății sale politice, spune Snyder. În momentul în care știrea despre pactul Ribbentrop-Molotov a apărut în presa din întreaga lume, la Geneva se ținea Congresul Mondial al Sionismului. Evreii adunați din întreaga lume au fost șocați, iar liderul sioniștilor, Chaim Weizmann, a încheiat congresul cu cuvintele: „Prieteni, am o singură dorință: ca noi toți să rămânem în viață”. Aceste cuvinte nu conțineau nici un fel de dramatism, având în vedere că regiunile cuprinse în acord constituiau un teritoriu central al evreilor din Europa, în care aceștia locuiseră continuu de o jumătate de mileniu. Acest teritoriu va deveni cel mai periculos loc din întreaga lor istorie, reiterează Snyder. Peste câțiva ani acolo va începe Holocaustul. În decursul a trei ani, cea mai mare parte din milioanele de evrei care îl locuiau aveau să moară.

Invazia concertată a Poloniei, survenită pe 1 septembrie 1939, a pornit pentru germani de la ideea că această țară nu a existat niciodată, soldații luați prizonieri puteau fi împușcați, deoarece armata poloneză nu existase ca atare, spune autorul. Odată ce campania militară a luat sfârșit, ceea ce a urmat nu a fost o ocupație, întrucât, potrivit logicii naziste, nu a existat un stat anterior care să poată fi ocupat. Legea poloneză a fost declarată nulă și neavenită. Această stare de lucruri avea ca bază voința Fuhrerului. Anularea statalității și a legii nu a fost un detaliu tehnic, ci o chestiune fundamentală, deoarece, apreciază Snyder, Germania trata Polonia așa cum statele europene și-au tratat cândva coloniile: ca pe un petic de pământ locuit de ființe neguvernate. O bună parte a Poloniei centrale a fost transformată într-o colonie, sub numele de Guvernoratul General, inițial fiind denumită „Guvernoratul General al Teritoriilor Poloneze Ocupate”, dar apoi s-a renunțat la acest nume, care sugera că Polonia ar fi existat cândva. Odată cu invazia, Heydrich a organizat *Einsatzgruppen*, care aveau ca misiune să elimine fizic clasele conducătoare poloneze, pentru a face imposibilă orice rezistență ulterioară. Uciderea în septembrie 1939 a zeci de mii de polonezi a fost

considerată insuficientă de către naziști, care au început să identifice „alte elemente cu autoritate” pentru a fi lichidate în execuțiile în masă organizate în pădurile de la marginea marilor orașe.

Prima lovitură a Germaniei a fost îndreptată împotriva Poloniei ca entitate politică, mai degrabă decât împotriva cetățenilor ei evrei, apreciază Snyder. Însă, distrugerea statului polonez a avut consecințe uriașe asupra evreilor, care, ca minoritari, depindeau cel mai mult de protecția statului și a legilor sale. Dintr-odată evreii polonezi nu mai erau cetățenii niciunui spațiu, la fel ca polonezii, ucrainienii, bielorușii. Între timp, o bună parte din populația supusă s-a adaptat imediat așteptărilor rasiale ale germanilor. În momentul în care germanii au distribuit alimente în orașele poloneze, unii polonezi i-au arătat cu degetul pe evreii așezați la coadă, pentru ca aceștia să primească mai puține produse sau chiar deloc. Rasismul și materialismul s-au împletit. În condițiile în care principiul cetățeniei fusese înlocuit cu cel al rasei, nimeni nu voia să fie tratat mai rău decât evreii, spune Snyder.

În zonele anexate Guvernoratului General, legislația civilă poloneză a fost înlocuită de represiunea antievreiască. În octombrie 1939, germanii au acaparat „proprietățile fostului stat polonez și toate proprietățile evreiești”. Evreilor li s-a interzis practicarea profesiilor și bărbații au fost puși la muncă forțată. Paralel a început și ghetoizarea evreilor, proces care s-a desfășurat diferit în regiuni diferite, astfel încât la sfârșitul anului 1941 majoritatea evreilor polonezi se aflau între zidurile unui ghetou. Practic, evreii au fost scoși de sub protecția legii, ei neavând puterea de a decide unde se află și lăsați fără niciun drept de proprietate. Începând cu Polonia, germanii au înființat ghetouri în fiecare țară în care încercau să distrugă un stat, cum n-au făcut în țările supuse unei ocupații convenționale. Potrivit lui Snyder, ghetoul a devenit expresia urbană a distrugerii statului.

Un merit major al lucrării lui Timothy Snyder, subliniat printre alții și de Richard J. Evans (autorul unor masive volume despre istoria celui de-al Treilea Reich, apărute și în română), este tratarea și explicarea problemei colaborării populației locale la jefuirea și omorârea evreilor în timpul Holocaustului. La vremea în care evreii erau adunați în ghetouri, explică Snyder, vecinii lor polonezi fuseseră sărăciți de ocupația germană. Probabil că acest lucru i-a predispus pe polonezi să fure de la evrei atunci când au avut ocazia. Așa cum s-a întâmplat peste tot, cetățenii polonezi aveau tendința să-i urască pe cei de la care furau, tocmai pentru că furaseră de la ei. Evreii dispărând din viața comunităților, casele și apartamentele lor erau acum disponibile. Comerțul și meseriile practicate

în mod tradițional de evrei erau acum exercitate de alții. Desigur, ocupația germană nu a determinat un progres social pentru polonezi ca atare, de vreme ce clasele educate au fost omorâte, iar restul erau tratați ca simplă forță de muncă fără glas. În Guvernoratul General polonezii erau ridicați de pe stradă și trimiși în lagăre de muncă forțată. Toată această situație de privațiune a creat un context în care polonezilor li se părea acceptabil să-și însușească bunurile evreilor, pe măsură ce aceștia dispăreau. Acest lucru nu i-a făcut pe polonezi aliații germanilor, dar i-a făcut să justifice ceea ce făcuseră și să susțină orice politică care-i împiedica pe evrei să recapete ce fusese al lor, concluzionează Snyder. În orice caz, în Guvernoratul General, toți aceia care îi ajutau pe evreii ce părăseau ghetourile erau pedepsiți cu moartea.

Pentru Hitler, la acel moment ,ghetoizarea evreilor avea încă un caracter temporar, ei urmând să fie transportați ulterior în Madagascar. Mai târziu, când acest proiect s-a dovedit nefezabil, ca urmare a refuzului Marii Britanii de a semna un armistițiu, Führerul și-a întors privirea spre tundra siberiană. Pentru acest lucru trebuia pornit războiul de distrugere a Uniunii Sovietice. În decembrie 1940, Hitler a emis dispoziția pentru prezentarea unor planuri de război „în vederea nimicirii Rusiei sovietice într-o campanie rapidă”. Hitler și-a imaginat că statul sovietic putea fi distrus în câteva săptămâni și că evreii vor putea fi transportați în Siberia. S-a înșelat, însă, și în acestă privință, dar închipuirea juca un rol esențial în logica nazistă, în care Führerul nu putea greșii niciodată, spune Snyder. Numai lumea putea să greșească, iar, când se întâmpla acest lucru, vina era a evreilor. Potrivit logicii de escaladare progresivă a lui Hitler, anexarea Austriei a accelerat procesul de deportare a evreilor, invazia Poloniei a creat oportunitatea ghetoizării acestora, iar războiul de anihilare împotriva Uniunii Sovietice avea să permită Soluția Finală, concluzionează Snyder.

În capitolul cinci, intitulat *Dubla ocupație*, Snyder analizează situația specifică în care se găseau populațiile din Est, trecute prin două faze succesive ale opresiunii. Astfel, consideră autorul, când au traversat granița germano-sovietică, pe 22 iunie 1941, germanii au pășit într-o zonă specială: teritorii pe care Germania le acordase Uniunii Sovietice în 1939, începând astfel o reinvazie a unor teritorii recent invadate. Atacul german însemna distrugerea unui aparat de stat recent constituit de sovietici, imediat după ce aceștia distruseseră o serie de aparate de stat, cele ale fostelor state independente în anii 1920 și 1930: Lituania, Letonia, Estonia și jumătatea estică a Poloniei. Când au invadat Uniunea Sovietică, germanii au găsit condițiile ideale în care să poată acționa după bunul

plac, într-o regiunea deja distrusă de sovietici, în care să poată omorî evrei, polonezi, ucrainieni în număr mare.

Sovieticii erau experimentați în violențele politice, continuă Snyder, N.K.V.D. având o experiență a crimelor în masă neegalată încă de nicio instituție germană. Aproape 700.000 de cetățeni sovietici fuseseră arestați, împușcați și aruncați în gropi comune cu ocazia Marii Terori din 1937-1938. În 1939, sovieticii împușcaseră pe teritoriul lor de două ori mai mulți polonezi decât o făcuseră *Einsatzgruppen*, când forțele germane au invadat Polonia. În felul acesta, atrage atenția Snyder, sovieticii au pregătit terenul pentru invazia germană, creând resurse materiale, psihologice și politice în teritoriile din Polonia de est și în propriile lor teritorii ocupate de naziști. Prin bulversările materiale – transfer de resurse, sociale – schimbările la nivelul elitelor și politice – distrugerea instituțiilor, determinate inițial de Uniunea Sovietică, aceasta nu a făcut decât să pună la dispoziția Germaniei un teritoriul gata pregătit pentru crimă.

În capitolele șase și șapte, intitulate *Răul mai mare*, respectiv *Germani, polonezi, sovietici, evrei*, Snyder analizează chestiunea spinoasă, deja întrezărită mai sus, a colaborării populației locale cu ocupantul nazist și implicarea comună în Holocaust. Așa cum am văzut anterior, condițiile au fost pregătite de însăși Uniunea Sovietică, care, prin bulversările generale produse, a determinat o predispunere a populației spre așa-numitele violențe reparatorii. Continuându-și demersul inedit de scoatere la suprafață a unor chestiuni insuficient dezbătute, Timothy Snyder pune problema existenței unui plan prealabil de ucidere în masă a evreilor de către germani. Autorul ajunge la concluzia că nu a existat un asemenea plan când a început invazia Uniunii Sovietice. Una dintre idei a fost ca evreii să fie trimiși în Siberia după o campanie victorioasă și scurtă, dar nu a avut loc nicio discuție între liderii naziști privitor la Soluția Finală, deoarece germanii nu aveau niciun dubiu că războiul va dura câteva săptămâni, în timp ce pentru Soluția Finală era nevoie de ani. De asemenea, autorul contestă și faptul că *Einsatzgruppen* aveau în timpul invaziei un program de ucidere totală, știind de la început, indiferent dacă a avut loc sau nu un plan pentru Soluția Finală, că toți evreii trebuie uciși. Aceste divizii speciale au primit totuși ordine de la bun început să împuște cât mai mulți evrei, dar nu pe toți; în instrucțiunile lor evreii erau menționați ca o categorie printre altele. Inițial, sarcina de baza a *Einsatzgruppen* era să demoleze statul sovietic, așa cum făcuseră și în Polonia, apreciază Snyder. Țintele lor erau grupurile despre care se credea că erau pilonii regimului sovietic: comuniștii și bărbații evrei. Referindu-

se la antisemitismul natural al Einsatzgruppen, autorul consideră că acesta nu poate să explice pe deplin comportamentul lor abominabil. Astfel, cei ce au fost trimiși în 1938 în Austria și Cehoslovacia nu au omorât evrei, iar cei ce au ajuns în Polonia în 1939 au omorât mai mulți polonezi decât evrei. Pe parcursul invaziei Uniunii Sovietice, aceste trupe au omorât și alte categorii de persoane, în afară de evrei: invalizi, țigani, comuniști sau polonezi. Nu au existat germani, sau colaboratori ai acestora, a căror unică sarcină să fie uciderea evreilor. Nu se cunosc cazuri în care germanii să fi ucis evrei și să fi refuzat să omoare alte categorii, sau invers: să fi ucis alte categorii, dar să fi refuzat să omoare evrei, autorul ajungând la concluzia că cei ce erau însărcinați să omoare oameni, omorau pur și simplu oameni. Chiar dacă *Einsatzgruppen* au fost primele unități care au împușcat evrei în număr mare, ele au reprezentat o mică minoritate printre făptuitorii germani. Mitul responsabilității lor totale, atrage atenția autorul, a apărut pe parcursul proceselor desfășurate după război, în Republica Federală Germania, ca o modalitate de a proteja majoritatea asasinilor germani și de a izola crima de societatea germană în ansamblu. De fapt, atrage atenția Snyder, polițiștii germani au fost mult mai numeroși pe frontul de Est și au omorât mult mai mulți evrei. În anul invaziei în Uniunea Sovietică, membrii *Einsatzgruppen*, polițiștii și soldații germani au acționat împreună cu un număr mare de localnici de diferite naționalități care cunoscuseră regimul sovietic și chiar colaboraseră cu el. Dacă în crimele din 1941 au fost implicați localnici, acesta a fost rezultatul antisemitismului local, se întreabă autorul? Ajungând la concluzia că nu, Snyder spune că un asemenea tip de explicație este cumva o ușurare, deoarece ne permite să credem că numai persoanele asociate cu un antisemitism feroce s-ar deda la o violență îngrozitoare. Această gândire liniștitoare este, de fapt, o moștenire a colonialismului și rasismului nazist. Ideea că Holocaustul a început ca o explozie spontană a unui antisemitism primitiv a apărut ca o formă de propagandă și apologie naziste. Germanii au dorit să arate că uciderea evreilor de pe frontul de Est era rezultatul furiei îndreptățite a populației asuprite împotriva stăpânilor ei evrei. Răzbunarea spontană care a apărut după sosirea trupelor germane a fost mai degrabă de natură politică, decât rasială, crede Snyder, iar ei i-au căzut victime un număr relativ mic de evrei, cât și de neevrei. Germanii și-au dat seama că stimularea pogromurilor în rândul populației locale nu era calea spre Soluția Finală. După război, și sovieticii au reiterat versiunea nazistă, deoarece realitatea neplăcută cu care trebuiau să se confrunte a fost că Holocaustul a început

în zonele în care Uniunea Sovietică adusese noua ordine revoluționară în 1939 și 1940.

O altă dificultate pentru sovietici a fost faptul că cetățeni de toate naționalitățile, inclusiv comuniști, au colaborat cu ocupanții germani în omorârea evreilor, nu doar în zonele nou anexate, ci și pe vechiul teritoriu al Uniunii Sovietice. Pentru a ieși din această dificultate, sovieticii au etnicizat responsabilitatea, aruncând blamul exclusiv asupra populațiilor lituaniene, letone sau a ucrainienilor din partea de vest, ale căror aspirații naționale fuseseră distruse chiar de ei. În mod cert, spune autorul, a existat un antisemitism local substanțial în estul Europei, ostilitate existentă de sute de ani. Totuși, antisemitismul vechi de secole nu poate să explice de ce pogromurile au început tocmai în vara anului 1941. Teoria că antisemitismul din estul Europei a determinat asemenea atrocități le conferă celor aflați în alte zone geografice un sentiment de superioritate, spune autorul. Acei oameni erau foarte primitivi, am putea să gândim astăzi. Această calamitate nu poate fi totuși explicată de stereotipuri despre evrei pasivi sau comuniști, continuă Snyder, despre germani disciplinați și inoculați în prealabil sau despre localnici sălbatici și antisemiți. Această crimă în masă fără precedent a fost posibilă ca urmare a unui anumit tip de politică, una care a permis populației locale să se disculpe de colaborarea cu sovieticii, participând la politica germană de ucidere a evreilor, de multe ori și din considerente materiale, casele și bunurile evreilor putând fi jefuite sau însușite.

În capitolul opt, Snyder aduce unele reinterpretări și în privința a ceea ce el numește, chiar în titlul capitolului, „Paradoxul Auschwitz”. Astfel, în conștiința umanității Auschwitz-ul simbolizează intenția de a-i ucide pe toți evreii aflați sub control german, loc în care evrei din fiecare colț al stăpânirii germane au pierit în camerele de gazare. Cu toate acestea, subliniază autorul, unii evrei au supraviețuit camerelor de gazare de acolo, datorită faptului că Auschwitz era atât un complex de lagăre de muncă, cât și o fabrică a morții. În același timp, literalmente aproape niciun evreu care a stat pe marginea unei gropi comune, niciunul dintre evreii care au intrat în lagărele de la Treblinka, Belzec, Sobibor sau Chelmno, nu a supraviețuit. Auschwitz a devenit o metonimie pentru întregul Holocaust, dar, la vremea în care devenise una dintre principalele fabrici ale morții, vasta majoritate a evreilor fuseseră deja omorâți în regiunile din est. În vreme ce Auschwitz a rămas în memorie, cea mai mare parte a Holocaustului a fost uitată. Potrivit lui Snyder, contopirea Auschwitz-ului cu Holocaustul s-a produs deoarece a fost un simbol relativ controlabil pentru Germania postbelică, reducând scara reală la

care a fost făcut răul și permițând asumpția greșită că germanii nu au știut de uciderea în masă a evreilor europeni. În realitate, ne asigură autorul, zecile de mii de germani care au ucis milioane de evrei pe marginea gropilor comune din Est, sutele de mii care au fost martori la omoruri și milioanele de soldați de pe frontul de Est, știau ce se întâmplă. În timpul războiului, soțiile și chiar copiii lor au vizitat locurile de execuție. Soldații și polițiștii au scris acasă familiilor lor, uneori punând în plic și fotografii despre detaliile execuțiilor. Casele germanilor s-au umplut de lucruri furate de la milioanele de evrei uciși, trimise prin poștă sau aduse de militarii în permisii.

Din motive asemănătoare, Auschwitz a fost un simbol convenabil și pentru Uniunea Sovietică postbelică, cât și pentru Rusia Postcomunistă. În felul acesta s-a trecut cu buretele uitării peste faptul că Holocaustul s-a întâmplat în fostele teritorii sovietice și la el au participat în masă și cetățeni sovietici. Auschwitz a fost una dintre puținele părți ale Holocaustului la care nu au participat cetățeni sovietici. După război, propaganda sovietică nu a putut să explice cum de atât de mulți oameni, formați de sistemul sovietic, s-au dovedit colaboratori utili la uciderea în masă a atâtor oameni formați tot de sistemul sovietic. Pentru politica lui Stalin de ucidere a milioane de cetățeni sovietici s-a încercat o explicație, dar problema că zeci de mii de cetățeni sovietici au contribuit la uciderea altor milioane de cetățeni, în numele unui sistem străin, nu a fost abordată niciodată, atrage atenția autorul. A fost, în schimb, transferată. Atunci când uciderea în masă este limitată la un loc excepțional, care evocă uciderea mecanizată și birocrația nemiloasă, rezultatul unei proceduri impersonale, nu suntem nevoiți să ne confruntăm cu faptul că oameni nu foarte diferiți de noi au ucis oameni nu foarte diferiți de noi, remarcă Snyder.

Plecând de la considerentul că majoritatea evreilor care nu au fost în pericol pe parcursul Holocaustului și-au datorat siguranța faptului că puterea nazistă nu și-a extins autoritatea asupra teritoriilor în care aceștia trăiau și nu au amenințat statele ai căror cetățeni erau, Snyder reconsideră și ideea birocratizării naziste ca element al distrugerii poporului evreu. Potrivit autorului, menținerea statalității a contribuit la salvgardarea evreilor, pe când, în zonele în care statul a fost distrus, evreii au fost la rândul lor distruși. Astfel, evreii americani și britanici au fost în siguranță nu doar în țările lor de origine, ci pretutindeni, germanii nepropunându-și, în general, să-i omoare pe evreii cu pașapoarte din țările respective. În același timp, evreii cu pașapoarte poloneze au fost în siguranță pe teritoriul țărilor care recunoșteau statalitatea poloneză antebelică și au

fost omorâți acolo unde aceasta nu era recunoscută. Evreii sovietici au fost omorâți pe teritoriile ocupate de germani, dar câtă vreme se aflau pe teritoriul sovietic au fost la adăpost de Soluția Finală, chiar dacă erau, evident, supuși politicilor sovietice. La extrema distrugerii statului a avut loc Holocaustul, la cealaltă extremă a integrității statului, acesta nu a avut loc, subliniază Snyder. Cazurile de mijloc, unde naziștii au încercat, dar nu au putut să ducă la îndeplinire Soluția Finală, au avut loc în statele aliate ale Germaniei (cum este și cazul României), sau ocupate de aceasta (sau ambele – cazul Ungariei). Politica germană a fost ca evreii care trăiau în aceste zone să fie totuși deportați și omorâți, dar nu au putut-o implementa după voie. Cu toate că un număr îngrozitor de mare de evrei din aceste țări au fost uciși, și că soarta evreilor din asemenea teritorii a fost întotdeauna mai rea decât cea a concetățenilor lor, mai mult de jumătate dintre evreii care fuseseră cetățeni ai acestor state, luați împreună ca grup, au supraviețuit. Aproape unul din doi evrei au fost omorâți, o rată sinistră, care le depășește pe cele ale oricărei categorii de oameni în timpul celui de Al Doilea Război Mondial. Însă, ea diferă cu mult de dimensiunile crimei din teritoriul în care statul a fost distrus, unde cam 19 din 20 de evrei au fost uciși. Chiar dacă istoria fiecărei țări care și-a păstrat doza de suveranitate a fost distinctă, însă, peste tot strategiile supraviețuirii au fost aceleași: cetățenie, birocrație, politică externă.

Revenind la birocrație, după acest lung excurs explicativ, Snyder apreciază că cetățenia înseamnă acces la birocrație. Cu toate că birocrația are reputația de a fi omorât evrei, ar fi mult mai adevărat să spunem că eliminarea birocrației a fost cea care a omorât evrei. Văzută ca un atribut weberian al statului, birocrația a persistat în anumite limite și posibilități chiar în acele condiții vitrege. În majoritatea birourilor lucrurile mergeau cu încetinitorul, dosarele fiind examinate pe îndelete, posibil ca urmare a mituirii funcționarilor sau a înaintării unor petiții. Când oamenii alegeau să fie mărinimoși cu semenii lor evrei, birocrația le-a dat posibilitatea de a-și exprima, în termeni pragmatici sau patriotici, argumentele în favoarea evreilor, pe care birocrații le puteau înțelege și susține. Totodată, birocrația manifesta tendințe clasice de pasare a responsabilității, așteptând ordine clare din partea autorităților superioare și insistând asupra clarității exprimării și a unei administrări corespunzătoare a documentelor. Multe din aceste lucruri, atrage atenția Snyder, supărătoare pentru noi cei de azi, au reprezentat pentru evrei supraviețuirea. Nici birocrația germană, chiar și penetrată de structurile naziste vreme de șase ani, nu a putut să-i omoare pe evreii germani.

Funcționarii germani nu au fost instruiți niciodată, într-o manieră decisivă, care dintre cetățenii germani putea fi socotit evreu. Iar un asemenea rezultat nu se explică prin lipsa dorinței în acest sens. Evreii germani nu au murit din cauza eficienței birocratice din Germania, ci din cauza distrugerii birocrației din alte țări. Cu foarte puține excepții, evreii germani nu au fost uciși pe teritoriul Germaniei antebelice, au fost ridicați de acolo și deportați în zonele fără birocrație din Est, în regiuni în care ar fi fost în siguranță înainte de război. Deoarece birocrații își datorau salariile și demnitatea statului suveran, ei au înțeles că orice compromis în privința cetățenilor și a cetățeniei duce la slăbirea suveranității statului. Chiar și atunci când birocrații adoptau măsuri antievreiești, pentru ei conta ca acestea să fie politici adoptate local, și nu unele impuse din afară. Menținerea suveranității însemna și capacitatea de a avea o politică externă proprie, care se modifica în funcție de interese, iar scopul fundamental al politicii externe este conservarea statului, spune Snyder. În funcție de rezultatul probabil al războiului s-a modificat și politica țărilor respective față de evrei, și, drept urmare, unii evrei au supraviețuit. Astfel, cetățenia, birocrația și politica externă au îngreunat eforturile naziștilor de eliminare a evreilor.

Continuându-și expunerea, autorul face o taxonomie a statelor care nu au fost distruse, dar care au fost, într-un fel sau altul, dominate de germani. Potrivit clasificării lui Snyder, din această categorie au făcut parte trei grupuri de state: statele-marionetă, precum Slovacia și Croația, create în urma distrugerii Cehoslovaciei și a Iugoslaviei; al doilea grup: statele care existau înainte de război și care s-au aliat cu Germania, precum România, Ungaria, Italia și Bulgaria; al treilea grup a fost alcătuit din statele care au fost ocupate de Germania, după ce au fost învinse pe câmpul de luptă, ale căror instituții au fost modificate, într-o anumită măsură, dar fără a fi distruse, cum ar fi Franța, Olanda și Grecia. Potrivit lui Snyder, istoria evreilor confirmă legătura dintre suveranitate și supraviețuire.

În capitolul 9 al cărții, intitulat chiar *Suveranitate și supraviețuire*, autorul detaliază această legătură, trecând în revistă politica celor trei categorii de state față de evrei. Aici sunt prezentate și cazurile României și al Ungariei, cazuri care ar trebui să ne intereseze în mod deosebit, având în vedere dezbaterile perene din istoriografia română a Holocaustului privitoare la politica antievreiască a celor doi vecini rivali.

Revenind la prima categorie propusă de Snyder, cea a statelor-marionetă, în Croația, regimul ustașilor a dat vina pe sârbi și pe evrei pentru existența Iugoslaviei și pentru nedreptățile de până atunci și a

desfășurat un program de purificare etnică împotriva acestora. Sârbii au dat cel mai mare număr de victime, dar, raportat la mărimea populațiilor lor, evreii și țiganii au avut cel mai mult de suferit. Croația, ca stat, nu avea nicio șansă să supraviețuiască înfrângerii Germaniei și, în acest sens, nu a avut o politică externă proprie. Croații au deportat evrei și în 1942 și în 1943, atunci când majoritatea aliaților Germaniei încetaseră să mai facă acest lucru. Ca urmare, în total trei sferturi din evreii Croației au pierit în timpul războiului. Celălalt stat–marionetă, Slovacia, s-a alăturat Axei în noiembrie 1940 și a participat la invazia Uniunii Sovietice din iunie 1941. În septembrie 1941, slovacii au adoptat propriul lor cod de legi discriminatorii la adresa evreilor, iar în octombrie au ajuns la un acord cu Himmler privitor la deportarea evreilor la Auschwitz și au primit asigurarea că deportații nu aveau să se mai întoarcă. Ulterior, 23.000 de evrei au obținut o exonerare birocratică, dar 58.000 au fost deportați, cei mai mulți fiind uciși. În cele din urmă trei sferturi din evreii slovaci au fost uciși.

România, principalul aliat al Germaniei pe frontul de Est ca număr de trupe, a fost, dintre toate celelate state, consideră Snyder, singurul care a generat o politică autonomă de distrugere a evreilor. După unele considerente privitoare la antisemitismul istoric din România, etichetat ca făcând parte din viața politică românească într-o mai mare măsură decât în Germania prenazistă, și după o scurtă prezentare a vieții politice românești, autorul se oprește asupra politicii românești de exterminare a evreilor în teritoriile cucerite sau recucerite de la sovietici. La fel ca pe teritoriul Poloniei, în Bucovina de Nord și Basarabia, în momentul ajungerii trupelor românești, sovieticii își puneau în aplicare politica deportării în masă. În noaptea de 12 iunie, N.K.V.D.-ul deportase peste 26.000 de cetățeni români și arestase peste 6.000. La fel ca Germania, România prezenta Uniunea Sovietică drept un stat iudeo–bolșevic, legând astfel războiul de recăpătare a teritoriilor de lupta anticomunistă și de cea contra evreilor. În zilele de dinaintea invaziei, pe teritoriul României au fost organizate pogromuri masive, acestea, potrivit lui Snyder, depășind cu mult tot ceea ce ar fi fost posibil în Germania antebelică. Când au recucerit teritoriile pierdute din Basarabia și Bucovina, românii au împușcat un număr mare de evrei din zonele urbane, aproximativ 43.500. La fel ca pretutindeni pe frontul estic, prima reacție a populației locale a fost răfuiala personală, care, în general, nu a ținut cont de etnie. Trupele române i-au protejat pe foștii colaboratori sovietici locali, care nu erau etnici evrei, și i-au pedepsit pe colaboratorii evrei, cât și pe ceilalți evrei care nu colaboraseră cu sovieticii. Misiunea lor, potrivit autorului, a fost

definită ca „omorârea tuturor evreilor și, în același timp, protejarea neevreilor pro-sovietici de furia vecinilor lor”. Potrivit românilor de acolo, „nimeni, cu excepția evreilor, nu a fost persecutat în acele vremuri”. Etnicizarea vinovăției a fost pe deplin planificată și conștientă. Aprecieri preluate de Snyder din studiile lui Vladimir Solonari și Diana Dumitru, doi istorici din Republica Moldova, cunoscuți pe plan internațional cu contribuții valoroase la studiul Holocaustului.

În sudul Ucrainei sovietice, pe urmele trupelor române, la fel ca în cazul german, veneau detașamente speciale, a căror misiune inițială a fost să provoace pogromuri, cărora, potrivit unui ordin al serviciilor române de contrainformații, din 6 iulie 1941, trebuia să li se dea aparența de spontaneitate. În cîteva cazuri, spune Snyder, localnici români și ucrainieni au ucis evrei înainte de sosirea trupelor române. Dar, la fel ca peste tot, cei mai mulți oameni au asistat pasiv la execuții. Trupele române, la fel ca cele germane în acea perioadă, erau nemulțumite că pogromurile nu sunt mai răspândite. În timpul deportării evreilor în Transnistria, unii localnici au profitat de excluderea evreilor de la protecția legală; au violat femei evreice sau i-au mituit pe jandarmi pentru a-i scoate din coloană pe evreii mai înstăriți și a-i omorî pentru hainele lor. Aproape două sute de mii de evrei au fost adunați în lagăre improvizate, în grajduri, în hambare sau în câmp deschis, unde au început să moară. Cei care au reușit să supraviețuiască, mărturisesc că au fost ajutați cu apă și mâncare de localnici, în special de femei, cu riscul de a fi prinși și pedepsiți ei înșiși. Potrivit lui Snyder, această campanie românească de deportări masive și masacre sporadice semăna cu ideea germană, de la acel moment, de deportare a evreilor în Siberia. Această campanie antievreiască, din perspectiva României fiind una de epurare etnică, îndreptată împotriva unui dușman al statului român, s-a desfășurat în zone în care teritoriul trecuse de la o stăpânire la alta de două ori în doi ani, unde evreii puteau fi blamați pentru înfrângere, declarați țapi ispășitori și eliminați sub acoperirea războiului. Chiar dacă a existat intenția deportării evreilor din partea centrală a țării, Vechiul Regat, acest lucru nu s-a mai îndeplinit. În final, din cei 280.000 de evrei, uciși ca urmare a politicii românești – aceasta este cifra avansată de autor –, 15.000 trăiseră în zone neafectate de război, un număr impresionant, dar care reprezenta 6% din total. La fel ca în cazul Germaniei, unde 97% dintre evreii uciși trăiseră în afara teritoriilor antebelice, 94% dintre evreii uciși de România trăiseră în teritoriile pierdute în favoarea U.R.S.S. sau câștigate de la aceasta. Începând cu 1942, politica față de evrei, anterior cât se poate de cooperantă cu germanii, a luat-o în direcția opusă. Refuzul

Bucureștiului de a da curs cererii Germaniei ca evreii să fie trimiși la Auschwitz avea de-a face cu calcule legate de propria suveranitate. Potrivit lui Snyder, românii omorau și deportau evreii conform propriilor lor interese și au fost iritați de aroganța germanilor care doreau deportarea evreilor români, în timp ce alte țări, precum Ungaria sau Italia, nu îi deportau. Bucureștiul mai era îngrijorat, apreciază autorul, și de faptul că îndepărtarea evreilor din sudul Transilvaniei ar fi consolidat poziția minorității germane de acolo și, în consecință, și pe cea a Germaniei. Politica românească de ucidere a evreilor s-a derulat atât timp cât nu avea consecințe politice majore, crede Snyder. În octombrie 1942 deportările și politicile de ucidere a evreilor s-au oprit, românii încheind și discuțiile referitoare la trimiterea evreilor la Auschwitz, iar în 1943 aceștia preferând să-și extindă din nou protecția către evreii români din afara granițelor. În concluzie, afirmă Snyder, Holocaustul românesc a început cu trauma pierderii unor teritorii, căreia i-a corespuns și o schimbare de regim politic, de la monarhie la dictatură militară. Holocaustul a început în teritoriile pe care România putea să le recupereze prin forță de la Uniunea Sovietică. Evreii români din teritoriile care nu ajunseseră sub stăpânire străină au apucat, în general, sfârșitul războiului. Dar cei din zonele care trecuseră printr-o dublă schimbare de regim, sau din zonele sovietice, nu au supraviețuit. Logica Holocaustului român, subliniază Snyder, a fost aceeași cu logica Holocaustului german, cu o singură mare excepție: Antonescu, spre deosebire de Hitler, își considera statul ca ceva care trebuie protejat, și pentru el, deși era antisemit, problema evreiească nu era decât o chestiune secundară. În momentul în care supraviețuirea statului a fost pusă în pericol de mersul războiului, Antonescu a încetat politica de persecutare a evreilor. Hitler, care credea într-o lume a raselor, și nu într-una a statelor, a procedat invers.

Ungaria, la rândul ei, a adoptat o legislație antievreiască după modelul german, ca semn al loialității sale față de Berlin. Acest lucru nu a dus, însă, la crime în masă, consideră autorul. Potrivit schemei explicative generale, folosită de Snyder, la fel ca și în celelalte țări, și în Ungaria evreii aflați în cel mai mare pericol erau cei ce se aflau pe teritoriile nou-dobândite de statul maghiar. Autoritățile ungare au deportat evrei din Rutenia subcarpatică, aflați de-a lungul graniței sovietice, chiar în momentul când Germania invada Uniunea Sovietică. Acești evrei au devenit victimele primei execuții pe scară largă din istoria Holocaustului, în august 1941 fiind uciși de germani. În aprilie 1941, armata ungară s-a alăturat aliatului german pentru invadarea Iugoslaviei, ucigând aici un

număr de evrei. Tot armata ungară i-a forțat pe evrei să intre în batalioanele de muncă, unde au lucrat în condiții îngrozitoare pe teritoriul Uniunii Sovietice ocupate, în felul acesta murind peste 40.000 de evrei unguri. Chiar și în aceste condiții, guvernul ungar nu s-a arătat interesat să-și deporteze evreii la Auschwitz, spune Snyder. Eliminarea minorităților naționale apărea ca o soluție posibilă după o eventuală victorie în război. În aceste condiții, 800.000 de evrei erau încă în viață pe teritoriul Ungariei, în 1944. După ce cele trei milioane de evrei polonezi fuseseră omorâți, Ungaria avea pe teritoriul ei cea mai mare comunitate de evrei din Europa Centrală și de Est. În ianuarie-februarie 1943, Ungaria, suferind pierderi uriașe în fața Armatei Roșii, a făcut unele încercări de a intra în legătură cu puterile occidentale. Aflând despre acest lucru, germanii au intrat în Ungaria pe 9 martie 1944, iar, câteva zile mai târziu, Dome Sztojay, fostul ambasador ungar la Berlin, a fost numit prim-ministru. Acest guvern, creat în contextul ocupației germane și având o libertate de acțiune limitată, a trecut la deportarea evreilor ungari în lagărele de exterminare germane. Invazia germană în Ungaria a fost o formă ciudată de ocupație, consideră Snyder, întrucât urmărea păstrarea de partea Germaniei a unui stat aliat. Intenția nu a fost de a determina Ungaria să aplice soluția finală, ci de a înclina balanța spre aplicarea ei. Noul guvern ungar era mult mai antisemit decât cele anterioare, și calculul său, probabil, a fost că deportarea evreilor va conserva statul maghiar. Ideologia nazistă preconiza uciderea evreilor ca un scop în sine, însă, în cazul acesta, consideră autorul, miza a fost ca o Ungarie vinovată de moartea evreilor săi să fie incapabilă să mai schimbe taberele. În același timp, exproprierea pe scară largă a evreilor era de natură să producă susținerea politicii deportării de către populație, care devenea direct interesată de bunurile lăsate fără stăpân. Chiar dacă în Ungaria au sosit experții germani în aplicarea Soluției Finale, printre care însuși Adolf Eichmann, munca de deportare a depins de registrele ministerului ungar de Interne și de efortul polițiștilor unguri. Ca rezultat al acestor „strădanii", între lunile mai și iulie 1944 aproape 437.000 de evrei au fost deportați la Auschwitz, iar dintre aceștia au fost uciși aproximativ 320.000. Asemeni tuturor aliaților Germaniei, concluzionează Snyder, Budapesta a considerat că modul cum gestionează problema evreiască ține de propriile sale alegeri suverane. Acest lucru a fost valabil și pentru conducătorii pe care germanii îi aleseseră în martie 1944, când suveranitatea ungară fusese compromisă, dar nu eliminată. În vara anului 1944, preconizându-se un dezastru pentru armata germană și aliații ei, Horthy, care rămăsese șeful statului, în ciuda schimbărilor de guvern, a

pus capăt politicii de deportare a evreilor. În final, aproape jumătate din populația evreiească a Ungariei a supraviețuit. Majoritatea celor ce au pierit proveneau din teritorii care și-au schimbat apartenența pe parcursul războiului, cum a fost și cazul Ardealului de Nord. Cei mai mulți dintre ei au pierit după intervenția germană, care a compromis suveranitatea Ungariei, încheie autorul.

În ultimul capitol, concluzia, intitulată *Lumea noastră*, Timothy Snyder face trecerea dinspre trecut spre prezent și viitor, aducând în prim-plan preocupările recente, dezvoltate în ultima sa lucrare, netradusă, încă, în limba română: *The Road to Unfreedom, Russia, Europe, America*, o cronică a creșterii autoritarismului în Rusia, Europa și America.

În acest capitol al cărții de față, Snyder apreciază că a-l caracteriza pe Hitler drept antisemit sau rasist antislav subestimează potențialul ideilor naziste. Ideile sale despre evrei și slavi nu au fost prejudecăți extreme, ci emanații coerente ale unei viziuni asupra lumii, care, din nefericire, puteau să îi aducă schimbarea. În acest context, asocierea și identificarea politicii cu știința i-au permis lui Hitler să depășească granițele naturale dintre ele – ideile politice fiind prezentate drept științifice (știința raselor, de exemplu) și cele științifice drept politice. În acest fel, Hitler a interpretat toate datele de care dispunea potrivit unei scheme despre o lume perfectă a vărsării de sânge pe criterii rasiale, coruptă doar de influența umanizantă a evreilor, crede autorul. Prezentându-i pe evrei drept un defect ecologic planetar, responsabili de lipsa de armonie a lumii, Hitler a canalizat și a personalizat tensiunile inevitabile ale globalizării. Potrivit Führerului, singura măsură ecologică înțeleaptă era eliminarea acestui inamic politic, iar singura politică înțeleaptă era purificarea pământului. Hitler și-a prezentat războiul ca fiind atât colonial (împotriva slavilor), cât și de decolonizare (împotriva evreilor). Când războiul colonial pentru *Lebensraum* a dat înapoi, ca urmare a împotrivirii Armatei Roșii, naziștii au început să insiste asupra necesității luptei pentru salvarea planetei de dominația evreilor. De vreme ce evreii erau considerați răspunzători pentru ideile ce împilaseră rasele mai puternice, numai exterminarea lor putea să asigure victoria. Când știința este deconectată de la politică, consideră autorul, analize simple ne arată că soluția expansiunii teritoriale a lui Hitler la criza ecologico-agrară a umanității din prima jumătate a secolului XX, nu avea niciun sens. După cum știa și Hitler, în anii `30 alternativa politică la criză era ca statul german să abandoneze colonizarea în favoarea tehnologiei agrare. Abordarea științifică a resurselor aflate în declin, despre care Hitler

susținea că este o minciună a evreilor, reprezenta o soluție mult mai promițătoare pentru germani decât un război rasial nesfârșit. Oamenii de știință pregăteau deja calea pentru îmbunătățirea situației din agricultură, cunoscută sub numele de *Revoluția Verde*. Dacă Hitler nu ar fi început un război care a dus la sinuciderea sa, ar mai fi apucat probabil ziua când problema Europei nu ar mai fi fost lipsa alimentelor, ci surplusurile, crede Snyder. Știința a ajuns să asigure hrană atât de rapid și în abundență, încât ideile hitleriste despre necesitatea unei lupte pentru supraviețuire și-au pierdut din ecou. În 1989, la o sută de ani de la nașterea lui Hitler, prețul mediu mondial al alimentelor ajunsese la jumătatea celui din 1939, anul în care Hitler a început războiul. Acest lucru în ciuda creșterii uriașe de populație și, în consecință, și a cererii, apreciază autorul.

Astăzi ideologia crimei ni se pare îndepărtată, avertizează Snyder. Panica ecologică, distrugerea statului, rasismul colonial și antisemitismul global ne pot părea idei exotice. În Europa și America de Nord, majoritatea oamenilor trăiesc în state funcționale, dotate cu toate atributele care au permis supraviețuirea evreilor și a altora pe parcursul războiului: politică externă, birocrație, cetățenie. Revoluția Verde a eliminat teama de foamete din emoțiile electoratului și din vocabularul oamenilor politici. În cea mai mare parte a Occidentului, exprimarea deschisă a ideilor antisemite este un tabu, deși în ultimul timp acesta a început să pălească, ne pune în gardă autorul. Despărțiți de național-socialism prin timp și spațiu, ne vine ușor să respingem ideile naziste, fără să încercăm să înțelegem cum au funcționat. Uitarea ne convinge că suntem diferiți de naziști, dar aruncă și un văl asupra asemănărilor.

Considerând Holocaustul ca un avertisment pentru viitor, Snyder apreciază că nu suntem feriți de repetarea atrocităților trecutului, în condițiile apariției unor noi provocări. Astfel, Revoluția Verde, care a dat un sentiment de încredere omenirii după 1945, a început să își atingă limitele. Producția mondială de grâu a stagnat din anii `80. În 2003, China, țara cea mai populată de pe glob, a devenit un importator net de grâu. Chiar dacă omenirea nu este în pericol să rămână fără hrană, societățile mai bogate ar putea să înceapă din nou să-și facă griji pentru rezervele viitoare. Elitele lor ar putea să se confrunte din nou cu situația de a defini relația dintre politică și știință, dând naștere unei ideologii care să explice sentimentul de panică și să ofere iluzia unei soluții. Soluție care se poate manifesta violent sau criminal, așa cum a făcut Hitler, indicând un grup uman drept sursa unor probleme ecologice și distrugând alte state în mod intenționat sau accidental.

Hitler a fost copilul primei globalizări, cea de la sfârșitul secolului XIX, consideră Snyder, noi sunterm rodul celei de a doua, de la sfârșitul secolului XX, Globalizare care aduce cu sine un anumit tip de pericol intelectual: Oamenii sunt obligați să gândescă la scară planetară, cum a gândit și Hitler. Deoarece lumea este mai complexă decât o țară sau un oraș, suntem tentați să găsim o cheie universală de explicație pentru problemele globale. O problemă cu adevărat planetară, cum este schimbarea climatică, cere, în mod evident, soluții globale, iar o soluție la îndemână este definirea unui inamic global. Politica nazistă țintea către omorârea fiecărui evreu, copil, femeie sau bărbat, atrocitate posibilă doar pentru că evreii erau considerați autorii unei ordini mondiale corupte. Ei pot fi văzuți din nou ca o amenințare universală, avertizează autorul, aspect sesizabil deja în rândul unor formațiuni politice din Europa, Rusia sau Orientul Mijlociu. La fel se poate întâmpla cu musulmanii, homosexualii sau alte grupuri care pot fi asociate cu schimbări la scară mondială.

China, apreciază Snyder, reprezintă un posibil factor viitor de instabilitate globală. În prezent, această țară se confruntă cu o penurie de apă potabilă și alimente, cât și cu diminuarea suprafețelor agricole pe cap de locuitor, fiind într-o situație chiar mai dificilă decât Germania din anii `30. Cu toate că este puțin probabil ca această țară să rămână făra alimente, dată fiind bogăția ei crescândă, sunt însă posibile reacții exagerate, de panică, îndreptate internațional, într-un răspuns asemănător cu cel al Berlinului deceniului patru. Africa reprezintă deja pentru China un teritoriu de extindere al spațiului alimentar, dovedind în 2003, cu ocazia războiului din Sudan, că poate sprijini chiar uciderea în masă pentru susținerea investițiilor sale. În acel conflict China și Rusia au vândut arme guvernului sudanez, folosite de populațiile arabe pentru eliminarea păstorilor africani din sud. Deosebirea fundamentală între China și Germania nazistă, ne liniștește oarecum Snyder, se găsește însă la răspunsul pe care aceasta îl va da, probabil, panicii alimentare viitoare: În timp ce Hitler s-a opus științei agrare, determinând invazia colonizatoare în Est și Holocaustul, chinezii nu resping soluțiile științifice la problemele ecologice. Autoritățile chineze finanțează cercetarea în domeniul energetic, ce vizează încetinirea schimbărilor climatice: energie solară, eoliană, nucleară, și, astfel, diminuând neliniștile legate de rezervele de alimente și apă. În același timp, inginerii chinezi implementează soluții pentru încetinirea schimbărilor climatice, reducând riscul unor astfel de conflicte posibile.

În schimb, recentul conflict dintre Rusia și Ucraina pune în lumină resurgența sentimentului unei viitoare catastrofe în cadrul gândirii ruse contemporane, mult mai pregnant decât în China sau în Occident. Într-un nou colonialism, izbucnit în 2013, liderii și propagandiștii ruși și-au putut imagina dispariția totală a vecinilor ucrainieni sau i-au prezentat pe aceștia ca pe niște sub-ruși. În caracterizări care îl aminteau pe Hitler, liderii ruși au prezentat Ucraina ca pe un teritoriu artificial, lipsit de istorie, cultură și limbă, susținut din exterior de evrei, homosexuali, americani și europeni. În războiul rus împotriva Ucrainei, pe care această retorică a fost menită să îl susțină, primele câștiguri ale Rusiei au fost câmpurile de gaze naturale din jurul Mării Negre, din apropierea Crimeei, anexate în 2014. Solul fertil al Ucrainei face din această țară un exportator de alimente, ceea ce Rusia nu este, reiterează Snyder.

În același timp, consideră Snyder, Putin a dezvoltat o doctrină a politicii externe bazată pe războiul etnic. Acest argument care susține invazia pe criterii de limbă, dezvoltat de Hitler și de Putin, desființează logica suveranității și a drepturilor omului și deschide calea spre distrugerea statelor, atrage atenția autorul. Putin se plasează, de asemenea, în fruntea forțelor populiste, neonaziste și fasciste din Europa. În timp ce îi susține pe politicienii care dau vina pe evrei pentru problemele globale actuale și promovează politica de distrugere a statelor, Moscova a generat un nou țap ispășitor global: homosexualii. Noua idee rusească de „lobby homosexual”, responsabil pentru decadența lumii, este la fel de lipsită de sens ca ideea nazistă despre „lobby evreiesc”, însă, cu toate acestea, o asemenea ideologie este răspândită acum în lume. În cazul Rusiei, crede Snyder, al Doilea Război Mondial poate să se transforme dintr-un avertisment într-un precedent instructiv. În 1939, când Stalin s-a aliat cu dreapta extremă nazistă, a făcut-o cu scopul ca Europa să se distrugă singură prin război. Potrivit lui Snyder, se pare că același lucru îl face acum Vladimir Putin, a cărui susținere pentru dreapta extremă europeană are un scop asemănător cu a lui Stalin, distrugerea celei mai stabile și prospere structuri a acestui secol – Uniunea Europeană. Mergând mai departe, în aceeași logică, Putin a reabilitat Pactul Ribbentrop-Molodov, care a creat condițiile izbucnirii războiului și a Holocaustului.

Apropierile și paralelele trecut-prezent, făcute de Snyder în această expunere, menține Holocaustul în centrul reflecției sale despre problemele globale ale lumii noastre. Stereotipul dominant asupra Germaniei naziste este acela al unui stat atotputernic, care a inventariat, a reprimat și apoi a eliminat o întreagă clasă a propriilor cetățeni. În

realitate, subliniază Snyder, majoritatea covârșitoare a victimelor Holocaustului nu au fost evrei germani, evreii care au fost cetățeni germani având mult mai multe șanse să supraviețuiască decât evreii cetățeni ai statelor pe care Germania le-a distrus. Nu numai Holocaustul, ci toate crimele majore ale germanilor au avut loc în locuri în care statul fusese distrus sau compromis major. Deoarece Holocaustul este un eveniment major al istoriei noastre, neînțelegerea lui ne îndreaptă spre o concluzie falsă, spune Snyder. Când Holocaustul este pus pe seama statului modern, atotputernic, slăbirea statului pare binevenită. În zilele noastre, atât stânga, cât și dreapta politică, se confruntă într-o luptă în care niciuna dintre ele nu poate fi rănită, deoarece și una și cealaltă cred că inamicul este statul, apreciază Snyder. La dreapta politică eroziunea puterii statului de către capitalismul global pare ca fiind ceva natural, pe când, la stânga, revoluțiile haotice se înfățișează sub chip benefic. Atât stânga, cât și dreapta, par să se teamă mai mult de ordine decât de slăbirea sau distrugerea ei.

Împărțim planeta lui Hitler și unele din preocupările sale, avertizează Snyder. Ne place să avem spațiul nostru vital, avem fantasme despre desființarea guvernelor, denigrăm sau desființăm știința, visăm la catastrofe. Dacă ne credem victimele unor conspirații planetare sau dacă ne închipuim că Holocaustul a fost consecința unor caracteristici inerente evreilor, germanilor, polonezilor, ucrainienilor sau oricărei alte etnii, atunci intrăm în lumea lui Hitler, afirmă Snyder.

Spre finalul acestei prezentări, am dori să facem unele aprecieri asupra calității traducerii, care, câteodată, nu se ridică la nivelul cu care editura Humanitas ne-a obișnuit. Nu știm dacă să reproșăm neajunsurile traducătoarei sau redactorilor de carte; cel mai probabil, de aceste deficiențe sunt responsabili și unii și ceilalți. Astfel, deficiențele de traducere merg de la unele aspecte rizibile – spre exemplu la pagina 125, când trupele sovietice și germane și-au dat mâna la Brest, peste Polonia ocupată, „și au organizat o paradă comună în cinstea victoriei, zvastica urmată de ciocan și nicovală” – evident fiind vorba de secera și ciocanul; până la unele aspecte, mai grave, ce țin de semantica cuvintelor, perturbarea cronologiei evenimentelor sau chiar de răsturnarea sensului expunerii. Spre exemplu, la pagina 281, traducerea, referindu-se la unii lideri sioniști, care la sfârșitul anilor `30, plănuiseră să creeze statul Israel, preferă să folosească exprimarea puțin fericită: „năpustindu-se în acest sens asupra Palestinei” (by descending upon Palestine – în original), când mai potrivit ar fi fost „îndreptându-se spre Palestina”, în felul acesta fiind posibilă și eliminarea conotațiilor negative din textul românesc. La pagina

256 se amintește despre autoritățile germane care au deportat evrei din Rutenia subcarpatică, consultând, însă, originalul, vedem că autoritățile ungare au făcut acest lucru. La fel, la pagina 258 se vorbește despre conducătorii unguri pe care germanii îi aleseseră în vara anului 1944, corect, în original, fiind primăvara anului 1944. Iar la pagina 279 găsim: „după ce Polonia a fost distrusă în septembrie 1930”, – bineînțeles, corect în original (și în realitate) fiind septembrie 1939.

Din categoria schimbării sensului expunerii amintim traducerea defectuoasă și lipsită de logică de la pagina 241: „În Guvernoratul General și în regiunea vestică aflată sub ocupația Uniunii Sovietice pedeapsa pentru ajutorul dat evreilor era moartea”. S-ar înțelege că în Polonia ocupată de sovietici cei ce îi ajutau pe evrei erau omorâți. Confruntând originalul, descoperim că sensul real al frazei este: „În regiunea ocupată din vestul Uniunii Sovietice” (in the occupied western Soviet Union). De asemenea, considerăm că sintagma „imperiul german” (sic!), chiar dacă este folosită și în original, ar fi trebuit adaptată expunerii în limba română, unde, în studiile istorice, se folosește mai degrabă expresia „Reichul german”, cu referire la Germania lui Hitler. Imperiul German, cu majusculă, este utilizat, de regulă, în limba română când vorbim despre Germania imperială din perioada 1871-1918.

Cu toate aceste deficiențe, traducerea poate fi considerată bună, calitățile ei depășindu-i carențele, care devin deranjante doar, pe alocuri, la o lectură mai atentă.

Apreciem că lucrarea lui Timothy Snyder face parte din acea categorie de cărți totale care, la sfârșitul lecturii, ne dau certitudinea că am înțeles definitiv subiectul tratat. Această calitate nu o scutește însă de criticile specialiștilor în istoria Holocaustului și a Germaniei naziste. Încă de la apariție, cartea a produs un val de critici, inevitabile având în vedere luările de poziție curajoase și inedite ale lui Timothy Snyder. Astfel, Richard J. Evans, într-o recenzie din „The Guardian”, din 10 septembrie 2015, lăudând meritele lui Snyder în tratarea acestui subiect delicat, consideră că acesta înțelege greșit rădăcinile ideologice ale genocidului[1]. În critica sa, Evans apreciază că Hitler a plănuit distrugerea totală a evreilor ca un act de hybris (supraapreciere nebunească și irațională a propriilor forțe) încă de la începutul invaziei în U.R.S.S., și nu ca un act de răzbunare împotriva imaginarei conspirații mondiale evreiești, atunci când operațiunea *Barbarossa* s-a dovedit un eșec, în decembrie 1941.

[1]https://www.theguardian.com/books/2015/sep/10/black-earth-holocaust-as-history-timothy-snyder-review. Consultat la 10.02.2019.

Evans îl contrazice pe Snyder și referitor la concluziile cărții, îndoindu-se de legăturile pe care acesta le face între panica ecologică a zilelor noastre și cea din vremea lui Hitler. De asemenea, analiza referitoare la posibilele războaie de cucerire duse de China și Rusia, din cauza goanei după resurse, i se pare dusă la extrem.

O critică mult mai dură a lui Timothy Snyder a venit din partea lui Michael R. Marrus, specialist recunoscut în istoria Holocaustului, într-o recenzie din „The New York Times”, din 6 septembrie 2015[2]. Acesta consideră că Snyder a produs o interpretare neconvențională a istoriei Holocaustului, dar nu a ținut cont de specificitatea acestuia și, la fel ca Evans, îi neagă valabilitatea concluziilor și a apropierilor dintre panica ecologică, crimele în masă și lipsa resurselor. Marrus este iritat mai ales de sentințele lui Snyder: „noi am înțeles greșit Holocaustul, noi nu am înțeles interpretarea ecologică a lui Hitler, am neglijat participarea negermanilor la crime, am distorsionat semnificația lagărelor de concentrare”. Pe un ton ironic, Marrus continuă: „Pentru a rectifica acest munte de erori, Snyder prescrie câteva antidoturi”, pe care recenzentul le consideră inaplicabile sau, cel puțin, unele dintre ele familiare chiar și pentru cititorii mai puțin informați. Marrus mai critică și insuficienta atenție acordată antisemitismului popular și rolului acestuia în crimele Holocaustului, precum și minimalizarea dorinței naziștilor de a ucide evrei oriunde s-ar afla aceștia, chiar și pe teritoriul Statelor Unite sau a Marii Britanii. Un alt dezacord al lui Marrus are în vedere rolul statelor atribuit de Snyder în salvarea evreilor. Uciderea evreilor, consideră Marrus, are de-a face mai mult cu gradul în care naziștii au fost capabili să-și utilizeze puterea; crimele variind în funcție de strategiile de război, geografie, numărul evreilor din regiune, atitudinea populației față de aceștia. Dacă războiul ar mai fi durat câțiva ani, toți evreii ar fi fost omorâți, crede Marrus.

În sfârșit, a treia critică remarcabilă a venit din partea lui Christopher R. Browning[3], în numărul din 8 octombrie 2015 din „The New

[2] https://www.nytimes.com/2015/09/06/books/review/timothy-snyders-black-earth.html. Consultat la 10.02.2019.

[3] Christopher R. Browning este, printre altele, autorul excepționalei cărți *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland*, HarperCollins Publishers, New York, 1992, în care demonstrează că germanii din acel batalion, care i-au exterminat pe evreii din Polonia, au acționat nu împinși de setea de sânge sau din ură sălbatică, ci din conformism față de ordinele primite de la superiori sau ca urmare a presiunii din partea colegilor.

York Review of Books”[4]. La fel ca Evans, și Christopher Browning apreciază că Hitler a trecut la aplicarea Soluției Finale nu în urma insuccesului campaniei din Est, ci cu câteva luni mai devreme, ca efect al euforiei premature căpătată ca urmare a victoriilor rapide din septembrie-octombrie 1941. Un al doilea punct de dezacord se referă la supralicitarea rolului statelor în analiza lui Snyder. Astfel, Christopher Browning argumentează că, desigur, respectarea drepturilor cetățenilor necesită prezervarea statului, dar, în același timp, nu toate statele respectă drepturile cetățenilor lor. Este crucială, așadar, continuă Browning, prezervarea statelor a căror cultură politică se bazează pe respectarea drepturilor omului, justiție corectă, alegeri libere sau limitarea puterilor excesive și nu doar susținerea lor *per se*.

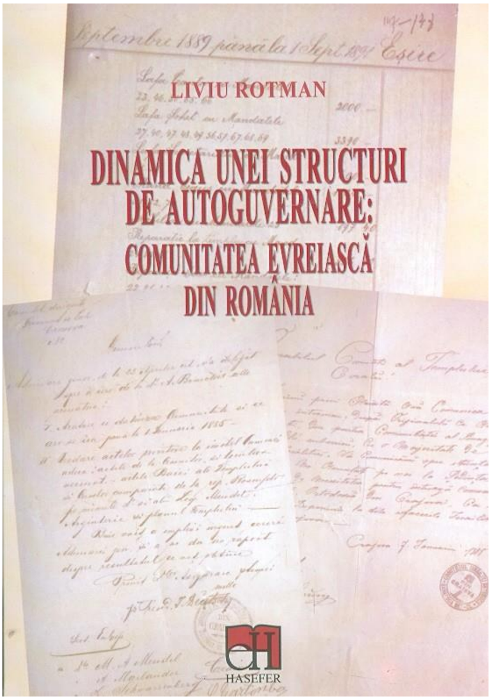
În ciuda acestor critici, mai mult sau mai puțin cordiale, volumul lui Timothy Snyder rămâne, prin claritatea expunerii și a ideilor, o carte de referință pentru oricine este deschis reabordărilor empatice ale istoriei Holocaustului. Cuvintele lui Tymothy Snyder din final, la care subscriem întru totul, sunt lămuritoare în privința intențiilor sale: „Înțelegerea Holocaustului este șansa noastră, probabil ultima, de a ne păstra umanitatea. Acest lucru nu este suficient însă pentru victimele lui. (...) Răul care a fost făcut evreilor – fiecărui copil, femeie și bărbat evreu – nu poate fi anulat. Însă el poate fi amintit și poate fi înțeles. Și chiar trebuie să-l înțelegem pentru a putea împiedica apariția a ceva similar în viitor. Acest lucru ar trebui să fie suficient pentru noi și pentru cei care, să sperăm, vor urma”.

Valentin GHEONEA

---

[4]http://www.politique-actu.com/dossier/vision-holocaust-christopher-browning-nyrb/1465208/. Consultat la 16.02.2019.

Liviu Rotman, *Dinamica unei structuri de autoguvernare: comunitatea evreiască din România*, Editura Hasefer, București, 2017, 441 p.

Recunoscut pentru scrisul onest chiar și atunci când este vorba despre abordarea unor subiecte sensibile și controversate, autorul precizează dintru bun început că lucrarea a avut la bază „o lectură critică a diverselor surse documentare: lucrări, monografii, surse inedite sau publicate” (p. 9). De altfel, dorim să mărturisim că tocmai această calitate remarcabilă a autorului, care încearcă să scrie cât de obiectiv cu putință, ne-a motivat să ne oprim asupra acestui volum. Ediția originală a apărut în anul 2015, în Israel, cu titlul *The Romanian Kehillah: The Pulse, Character, and History of the Jewish Community in Romania*. Drept obiectiv, autorul și-a propus să realizeze o analiză a mecanismului instituțional, respectiv a comunității, tocmai pentru că a urmărit să obțină un grad sporit de obiectivitate. Drept reper a avut o lucrare clasică în domeniu, cea a lui Jacob Katz, *De la tradition à la crise. La société juive à la fin du Moyen Âge* (Paris, 2000; prima ediție a apărut în limba ebraică, în anul 1958). A urmărit, cu predilecție, modul în care au reușit să se împletească unitatea și diversitatea în apariția comunității evreiești în spațiul românesc și să surprindă caracteristicile acesteia, lucrarea fiind o pledoarie pentru identificarea raportului corect între ce a fost comun și ce a fost diferit privitor la comunitățile care alcătuiau Diaspora evreiască.

În demersul său analitic, autorul abordează 8 aspecte, în următoarea succesiune: 1. Așezare și organizare. Inventar de probleme; 2. Apariția evreilor în imaginarul Principatelor Române; 3. Structuri socioprofesionale; 4. Cadrul vieții evreiești în Principate (cu un studiu de caz al localității Dorohoi în anul 1832); 5. Organizarea comunitară în

Principate până la Regulamentul organic (care reprezintă partea cea mai amplă a lucrării); 6. Sistemul fiscal. Crupca; 7. Perioada regulamentară și schimbarea structurilor comunitare; 8. Diversitatea structurilor comunitare; 9. De la comunitate la societate civilă.

Lucrarea se deschide cu analiza așezării evreilor în spațiul românesc și a modului de organizare socială a acestora (1. *Așezare și organizare. Inventar de probleme*). Lipsit de securitatea pe care statul o oferă cetățenilor săi, poporul evreu a reușit, totuși, să supraviețuiască vreme de două mii de ani grație unei soluții proprii de guvernare care a fost comunitatea. Aceasta a fost organizată în baza unor principii morale și religioase clare și riguroase, înscrise în niște regulamente neechivoce, care acopereau toate aspectele vieții evreiești, pornind de la individ și până la întregul ansamblu social. Analiza comunității a urmărit: părțile componente, modul de funcționare, principiile urmărite de aceasta, precum și relațiile stabilite cu autoritatea politică și cu mediile cultural și economic existente în societatea în mijlocul căreia trăiește comunitatea.

O caracteristică a comunității evreiești a fost dată de faptul că în România au existat mai multe grupuri de evrei: evreii sefarzi și evreii așkenazi, care proveneau din zone diferite și, în consecință, aveau forme distincte de organizare socială. În plus, existau și diferențe lingvistice și culturale. Spre exemplu, sefarzii vorbeau ladino, în vreme ce așkenazii vorbeau idiș. O altă caracteristică era dată de statutul fiscal și administrativ acordat de putere, diferențiindu-se, astfel: evreii pământeni (raia) sau hrisoveliți, care primiseră prin hrisovul domnitorilor români dreptul de a se stabili pe acest teritoriu, și evreii sudiți, care beneficiau de protecția altor puteri străine.

Unii alogeni (evreii, armenii, bulgarii, grecii) și-au adus contribuția la apariția și dezvoltarea unor activități economice esențiale, precum comerțul și meșteșugurile, stabilirea lor pe aceste meleaguri fiind chiar încurajată de reprezentanții puterii locale. Potrivit unei cutume românești de la începutul secolului al XV-lea, li se acordau o serie de privilegii, precum scutiri de la plata unor taxe, pentru ca, în timp, situația să devină opusă, taxele percepute acestor „străini” fiind mai mari în raport cu ale autohtonilor. Autorul exemplifică această realitate cu ajutorul unui decret al domnitorului Alexandru cel Bun, care, în anul 1402, îi invita pe armeni să se așeze în șapte orașe din Moldova în scopul dezvoltării comerțului. De acest tratament vor beneficia și negustorii evrei, însă abia de la sfârșitul secolului al XVII-lea, documentele vremii folosind deseori sintagma „târgoveții creștini, armeni și jidovi”, cei creștini fiind grecii.

În spațiul românesc, statutul minorităților a cunoscut o evoluție în

timp, pe măsură ce factorul local de putere își forma propria concepție de guvernare. Până în anii '30 ai secolului al XIX-lea, minoritățile etnice prezente în acest spațiu (armeni, evrei, greci, bulgari) au fost percepute precum populațiile nemusulmane din cuprinsul Imperiului Otoman. Astfel, aceste comunități erau conduse de lideri religioși și se bucurau de autonomie în schimbul achitării unor taxe. Cum obligațiile fiscale ale alogenilor erau în general mai mari decât ale populației autohtone, comunitățile acestora s-au bucurat de o relație optimă cu puterea, beneficiile fiind de ambele părți. Situația va începe să se erodeze, însă, pe măsură ce își va face apariția și se va consolida conceptul de stat-națiune, care va duce la limitarea autonomiilor comunitare. Un prim pas a fost reprezentat de elaborarea Regulamentelor Organice în cele două Principate Române (în 1831 în Țara Românească și în 1832 în Moldova), care consacrau un principiu vital al statului-națiune, și anume raportul direct între stat și individ, fiind desființate formațiunile de tip corporatist. Un compromis se va face, totuși, în cazul evreilor și armenilor, două etnii de care puterea avea mare nevoie din rațiuni economice, fapt pentru care corporațiile acestora vor fi reintroduse, fără a mai avea, însă, vreodată forța din perioada preregulamentară. A urmat, apoi, hotărârea din septembrie 1834, în urma căreia liderului religios al comunității evreiești i-a fost luată atribuția de a judeca pricinile comunitare, aceasta revenind de acum tribunalelor românești. Dispărea, astfel, o instituție specifică lumii comunitare evreiești, și anume tribunalul rabinic („beit-din”).

Marginalizarea evreilor se va accentua în 1866, momentul adoptării primei constituții românești, când le va fi refuzată acordarea de drepturi cetățenești. Se perpetua, astfel, prevederea existentă în Regulamentul Organic, la articolul 379, potrivit căreia doar străinii „de rang creștinesc” puteau beneficia de aceleași drepturi politice pe care le aveau pământenii. Treptat, pe măsură ce se consolida ideea de stat-națiune, în mentalul colectiv românesc va începe să prindă contur principiul potrivit căruia evreul era un străin, la care, teoretic, în 1923, când și evreilor li se va acorda în bloc cetățenia română, prin adoptarea primei constituții a României Mari, acest principiu ar fi trebuit să rămână fără conținut.

În documentele de arhivă se regăsesc multe confirmări de așezare a evreilor, un prim astfel de act datând din 1780, fiind vorba despre târgul Șoldănești, numit mai târziu Fălticeni. Tot prin astfel de hrisoave li se stabileau sau li se limitau o serie de drepturi, precum acela de a-și ridica lăcașurile de cult la marginea așezării și numai din lemn. Toate aceste acte reflectă, însă, „provizoratul evreiesc în Diaspora”, cum se exprimă autorul,

deoarece stipulau foarte clar faptul că aprobările acordate erau provizorii.

Evreii vin tot mai mult spre finalul secolului al XVII-lea și începutul secolului următor, din Galiția și Bucovina, stabilindu-se în nordul Moldovei, de unde mulți își vor continua drumul spre sud, formând comunități la Suceava, Siret, Botoșani, Roman, Iași, Bacău, Dorohoi, apoi la Tecuci, Galați, Focșani, Râmnicu-Sărat. Vor trece, ulterior, granița în Țara Românească, cei mai mulți fiind atrași de posibilitățile de dezvoltare pe care le oferea capitala și de aerul cosmopolit al acesteia. În București, alături de o veche comunitate de evrei sefarzi, care va fi depășită numeric de evreii așkenazi (ziși și lehi) veniți dinspre Moldova, coexistau și alte minorități etnice (bulgari, sârbi, albanezi, armeni, polonezi, italieni, ruși, romi ș.a.). În jurul Sinagogii Mari, inaugurată în anul 1847, se va închega o elită evreiască cu tendințe modernizatoare, urmată de apariția comunității Templul Coral, în 1865.

Din Capitolul 2. *Apariția evreilor în imaginarul Principatelor Române* aflăm că prezența evreiască în cadrul unor comunități organizate pe teritoriul românesc datează de la mijlocul secolului al XVI-lea în Țara Românească. Astfel, într-o responsă a marelui rabin din Salonic este atestată prezența unor foruri locale în acest spațiu, fiind vorba despre o comunitate sefardă din București. Mulți evrei așkenazi vor veni dinspre Moldova în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, ca urmare a unei relativ lungi perioade de liniște și a măsurilor de organizare și modernizare luate de domnitor. Se vor stabili în special în București, unde vor coabita alături de evreii sefarzi, dar și la Focșani și la Craiova, ritmul de imigrare accentuându-se considerabil pe parcursul secolului al XVIII-lea. În ce privește Moldova, datele privitoare la evrei încep să apară de la sfârșitul secolului al XVI-lea, fiind vorba în special despre negustori evrei aflați în trecere pe aceste meleaguri, fără a se stabili aici. Ei se îndreptau spre piețele din Europa Centrală (Lemberg și Cracovia) și spre Constantinopol.

Abia la final de secol XVII apar mărturii documentare referitoare la evrei care dețineau case, fapt ce indică stabilirea lor în acest spațiu. Tocmai din acest considerent, profesorul Rotman consideră că acesta a fost momentul în care s-a făcut trecerea de la „evreul trecător” la „evreul locuitor”, proces facilitat de o anumită așezare a vieții politice din Principate. Așadar, „sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea constituie începutul unei organizări comunitare evreiești în Principatele Române” (p. 57), perioada secolului al XVII-lea și până în anii '30 ai secolului al XIX-lea constituind, în opinia autorului, „perioada de aur a comunității în acest spațiu” (p.112).

Din cuprinsul capitolului 3 (*Structuri socioprofesionale*) ne parvin date documentare privitoare la structura socioprofesională a evreilor, foarte elocvente în această privință fiind recensămintele. Potrivit acestora, până spre finalul secolului al XVII-lea cei mai mulți evrei sunt negustori și creditori, împrumutând bani domnitorilor și localnicilor, însă sunt în trecere. Inițial, ponderea cea mai mare o aveau negustorii și meșteșugarii, în special cei ce comercializau alimente, dar și textile și articole de vestimentație. Pe parcurs, structura socioprofesională a evreilor din spațiul românesc va include mulți arendași pentru anumite activități economice, cum ar fi exploatarea unor ocne de sare, heleștee, păduri, sunt negustori de băuturi alcoolice, numiți cârciumari sau „orândari”, plătind în schimb chirii considerabile.

Așadar, în jurul anului 1700 evreii capătă o vizibilitate clară, aducându-și aportul la dezvoltarea unor domenii economice, cu precădere a comerțului, alături de alte minorități etnice, în primul rând alături de armeni. Treptat, ei se vor implica în fabricarea și comercializarea sticlei, iar, în condițiile unui puternic avânt edilitar, în special în capitala Țării Românești, se vor implica în meseriile legate de construcții (zidari, zugravi, tinichigi, tâmplari, arhitecți). Apar bijutieri, ceasornicari, medici și avocați, dar și legători de carte, croitori și cizmari. Un domeniu în care evreii au avut un rol important au fost finanțele, apărând cămătarii locali, zarafii, concentrați în cartierul evreiesc al capitalei, Văcărești-Dudești. După 1800 apar băncile și bancherii, mulți dintre aceștia fiind evrei, iar în anii '30 ai secolului al XIX-lea își face apariția antreprenorul, precum Smil Moscovici și Froim Aizicovici în 1837, în Moldova.

Comunitatea este evidențiată prin instituțiile ei specifice: sinagoga (care în documentele românești era adeseori numită „școala evreiască”), „mikve” (baia rituală), cimitirul, școala, tribunalul rabinic și o serie de organizații de tip social. Despre toate acestea regăsim informații în Capitolul 4. *Cadrul vieții*. Implicarea evreilor în procesul de urbanizare, care corespundea optim structurii lor socioprofesionale tradiționale, evreii fiind prin excelență o populație urbană, a avut drept cauză și faptul că, potrivit cutumelor românești, nu li se permitea stabilirea în mediul rural, fiindu-le interzisă achiziționarea de terenuri agricole. Ca atare, evreii se vor așeza în târguri sau în orașe mai mari, precum au fost în Moldova: Botoșani, Galați, Roman, Bacău, concentrându-se în zonele comerciale ale acestora. În Țara Românească, ei vor fi atrași îndeosebi de București, așezându-se în Văcărești-Dudești, zona Lipscani, Moșilor-Obor, mahalaua Sfânta Vineri. Dar se vor stabili și la Focșani, Brăila, Ploiești, Craiova.

Capitolul 5. *Organizarea comunitară în Principate până la*

Regulamentul Organic. Rolul comunității era acela de a păstra valorile morale, religia și principiile de viață, în condițiile de minoritate în cadrul unui stat diferit. După cum se exprimă însuși autorul, este vorba despre „o gestiune a cotidianului”, comunitatea având sarcina de a veghea asupra îndeplinirii nevoilor fundamentale ale membrilor săi. Ca modele de organizare au fost: breasla, condusă de un staroste, ai cărei membri aveau aceiași religie. Era o asociație liberă de meșteșugari sau negustori, care asigura legătura între indivizi și autoritatea locală (prima este menționată în 1641, la Roman). Un al doilea model a fost instituția otomană a millet-ului, al cărei înțeles autorul îl comprimă foarte sugestiv în sintagma „autonomie contra bani”. Este subliniată deschiderea tradițională pe care statul român a avut-o față de minorități de-a lungul istoriei, care va fi abandonată, însă, începând din anii '60 ai secolului al XIX-lea.

În documentele vremii, comunitatea apare sub denumirea de breaslă, iar pentru că puterea era interesată în principal de aspectul financiar, comunitatea evreiască era supravegheată de către marele cămăraș, ce răspundea de bunăstarea vistieriei domnitorului. De precizat că exista o dublă impunere fiscală: cea care era aplicată tuturor locuitorilor Principatelor și o alta aplicată străinilor, care în cazul evreilor era mai ridicată. În plus, exista și o fiscalitate aplicată în interiorul comunității, dintre care cea mai importantă taxă era gabela sau crupca, adică taxa fixată pe tăierea cărnii cașer. Banii strânși din taxe mergeau către satisfacerea nevoilor de bază ale comunității, respectiv pentru învățământ, spitale și activitățile de caritate care ocupau un rol important în lumea evreiască, construirea de sinagogi, amenajarea de cimitire.

Lumea evreiască din Europa de Sud-Est a avut o caracteristică regăsită și în spațiul românesc, și anume instituția hahambașiei. Termenul hahambașa îl desemna pe conducătorul religios al comunității, denumire rezultată prin adăugarea termenului turcesc „bașa” sau „pașa” (șef, principal, primul dintre) la termenul ebraic „haham” (înțelept). Această funcție era ereditară, hahambașa având, pe lângă rolul spiritual, și atribuții culturale și laice, era instanța supremă de judecată a conflictelor dintre membrii comunității și fixa și aduna taxele. Tocmai datorită acestei ultime atribuții, exista o relație foarte apropiată între hahambașa și domnitorul român, oglindită de o serie de privilegii economice acordate liderului comunității evreiești. Faptul că sediul hahambașei a fost pentru o lungă perioadă de timp la Iași evidențiază că centrul de greutate al vieții evreiești a fost mereu în Moldova.

Alături de hahambașa mai exista instituția starostiei, starostele reprezentând conducerea laică a comunității, fiind ales din rândul

segmentelor sociale active, precum erau negustorii și meșteșugarii. Ambele instituții, hahambașia și starostia, au ființat până la începutul deceniului patru al secolului al XIX-lea, când vor fi înlocuite cu altele noi, epitropiile și cahalele, ca semn al accentuării autonomiei locale și al modernizării relațiilor din universul evreiesc. Conducerea epitropiei era aleasă prin vot, iar alegerile erau făcute doar de către evreii pământeni.

Capitolul 6 (*Sistemul fiscal. Crupca*) este atribuit crupcăi, denumire identificată în documentele românești pentru desemnarea gabelei, adică a impozitului pe cașrutul cărnii. Aceasta reprezenta principala taxă pe care o plăteau membrii comunității evreiești, asigurând, practic, suportul material necesar autoguvernării. În mod tradițional, acest venit era destinat susținerii școlilor, spitalelor și azilelor de bătrâni sau de orfani. *Perioada regulamentară și schimbarea structurilor comunitare* este titlul celui de-al șaptelea capitol al lucrării. Ideile iluminismului evreiesc (*Haskala*) încep să își facă apariția și în spațiul românesc, chiar dacă după o întârziere destul de mare. Vor apărea modificări consistente în structura comunității evreiești, diferențiindu-se două tabere: pământenii, susținuți de domnie, și sudiții, sprijiniți de consulii străini, din rândul acestora din urmă formându-se o nouă elită evreiască în Principate, care va activa intens pentru aducerea unui rabin din străinătate, insistând asupra nivelului de instruire al acestuia. Acum apare prima școală modernă evreiască din România, și anume școala de pe lângă Sinagoga Mare din București, inaugurată în iunie 1851, urmată anul următor de alta la Iași. Regulamentele Organice vor face distincție între străinii „de rang creștinesc" și „jidovi", în Moldova existând chiar o denumire pentru a-i desemna și anume „nația ovreiască". Așadar, în perioada regulamentară se pun bazele axiomei „evreu egal străin".

Capitolul 8. *Diversitatea structurilor comunitare*. De aici aflăm că evreii au venit din două direcții: sefarzii dinspre Imperiul Otoman, unde se stabiliseră după ce fuseseră alungați din Peninsula Iberică la sfârșitul secolului al XV-lea, iar așkenazii, din est și nord-est, dinspre Galiția, Ucraina și Polonia, începând de la mijlocul secolului al XVII-lea. Evreii sefarzi se vor stabili la București, apoi la Ploiești, Craiova, Giurgiu, Calafat, unde vor coexista alături de evreii așkenazi, care, treptat, se vor impune numeric, dar și pentru că erau o societate mult mai mobilă. Îi vom regăsi sub denumirea de evrei pământeni sau hrisoveliți, întrucât întemeierea comunității era recunoscută printr-un hrisov domnesc, în condițiile în care, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în Principate va apărea categoria „supușilor străini", numiți și „sudiți", printre care se aflau și evrei, din rândul cărora se va desprinde o elită în cadrul etniei evreiești. Aceștia

beneficiau de protecția puterilor străine (Imperiul Habsburgic, Prusia și Rusia), în special de protecție fiscală, în baza unor tratate semnate de Imperiul Otoman cu aceste state, extinse abuziv și asupra Principatelor, care erau autonome. Punctul de pornire îl constituie anul 1782, când sunt înființate consulatele străine.

Apare comunitatea Templului Coral, construit după modelul Tempului Coral din Viena, cu o arhitectură specială, sugerând măreție, grandoare. Printre inițiatorii proiectului au fost reprezentanții elitei evreiești din București: doctorul I.L. Weinberg, medicul și rabinul Iuliu Barasch, ziaristul Armand Levy ș.a. Edificii similare vor apărea și în alte orașe, la Ploiești, Iași (inaugurat în 1865 cu susținerea bancherului I. Neuschotz), Galați, Bacău, Craiova. Comunitatea Templul Coral va fi cea mai importantă comunitate evreiască din spațiul românesc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primul deceniu al secolului al XIX-lea.

Ultimul capitol 9. *De la comunitate la societate civilă*. În deceniul șase al secolului al XIX-lea se va înregistra o acutizare a crizei structurilor tradiționale ale comunității, în special după decizia guvernului de a întrerupe legăturile cu comunitatea evreiască. Un rol important l-au avut conflictele interne dintre cele două comunități (pământenii și sudiții), ce se diferențiau ideologic, suprapuse pe o serie de schimbări ce aveau loc și în afara societății. Comunitățile optau ele însele pentru o separare, autorul exemplificând acest fapt cu ajutorul unui memoriu pe care Epitropia evreilor sefarzi din București l-a înaintat Ministerului de Interne în iunie 1862, în care susțineau că erau cu totul împotriva oricărei forme de unificare cu evreii lehi.

Criza comunității va merge până la final și asta din cauză că dispăruse un principiu esențial pentru supraviețuirea acesteia, și anume solidaritatea. Un semn elocvent l-au constituit greutățile întâmpinate în demersul de colectare a gabelei, ceea ce afecta în mod direct împlinirea necesităților firești ale comunității. Iar paradoxul l-a reprezentat faptul că, în vreme ce veniturile comunității scădeau, noile necesități impuse de o nouă realitate (sinagogi monumentale, școli și spitale moderne) presupuneau existența unor bugete tot mai mari. Într-un document din 1863 era prezentată această situație în care ajunsese comunitatea: „Toată autoritatea comunală [în sensul de comunitară] fiind desființată, taxa cărnii, singura resursă pentru cheltuielile Comunității, fiind ridicată, consecința riguroasă este că: comunitățile Israelite din România se află în stare de anarhie și că-i lipsesc fondurile necesare pentru întreținerea cultului și mai cu seamă pentru școale și spitale” (p. 153).

Soluția va fi oferită de noua elită modernizatoare ce se forma, care,

atrasă fiind de ideile de nou, modern, de schimbare, nu va mai opta pentru modelul tradițional. Idealurile acestei elite nu erau împărtășite, însă, de către întreaga societate, a cărei pondere însemnată o reprezentau păturile sociale defavorizate. Exista, așadar, un clivaj la nivel social, între elită și restul comunității cu puține resurse financiare („patricieni” și „plebei”, după cum îi denumea pedagogul Is. Astruc în 1899), suprapus altuia existent între modernizatori și conservatori. În această perioadă va începe să se cristalizeze societatea civilă în lumea evreiască, la București, unde ființa cea mai activă și fervență mișcare intelectuală evreiască, luând ființă, în anul 1872, societatea „Înfrățirea Zion”. Vor apărea pe parcurs asociații și societății cu obiective clare și punctuale: susținerea unei școli, a unui spital sau a unui azil de bătrâni, care își vor desfășura activitatea exclusiv pe baza contribuțiilor voluntare și în special a donațiilor făcute de către membrii elitei locale. Se conturează un nou tip de generozitate, în spiritul mișcării Haskala, și anume acordarea de bani, timp și idei de către unele personalități evreiești.

Apar noi formule de tip societate civilă: „Societatea Ariel” (1877), „Societatea Cultura” (1894), „Societatea pentru Instrucția Evreilor” (1898), Institutul „Dr. Iuliu Barasch” (1863), „Societatea Munca” (1883), „Societatea Progresul” etc. Alături de acestea ființau o serie de organizații sociale, a căror activitate desfășurată transpare cu ușurință din titulatura lor: „Asigurări Sociale”, „Pietatea”, „Azilul”, „Cantina” „Ajutor pentru șomeri”. Se va înregistra un apogeu al acestora în anii '90 ai secolului al XIX-lea, activitatea lor beneficiind de donațiile consistente ale unor membri ai elitei, care se regăseau în poziția de președinți sau de membri ai structurilor de conducere. Un loc special îl vor avea organizațiile sioniste, alături de care vor apărea și organizații socialiste evreiești, cea mai importantă fiind „Lumina” (Iași, 1898, sub conducerea lui L. Ghelerter și a lui Max Wexler).

La finalul celor nouă părți ale lucrării, autorul ne prezintă *Concluziile* la care a ajuns în urma analizei întreprinse. În primul rând, a dorit să atragă atenția asupra rolului pe care factorul politic l-a avut în dinamica societății evreiești, dincolo de aportul adus de ceilalți factori despre care s-a scris mai mult, îndeosebi despre factorul economic și despre cel cultural. Astfel, comunitatea a reprezentat „un cadru al unei permanente efervescențe politice” (p. 169), liderii comunității fiind nevoiți să își negocieze permanent statutul, să poarte negocieri politice în afara, dar și interiorul comunității și să elaboreze strategii de viață comunitară. Iar modernitatea a dus la intensificarea activității politice, prin consolidarea curentului sionist sau prin orientarea către alte curente

politice, precum liberalismul și socialismul. Profesorul Rotman subliniază faptul că „evreul s-a rugat întotdeauna pentru Ierusalim ca simbol al statalității pierdute și veșnic revendicate” (p.169), Ereț Israel, Ierusalim fiind „puncte centrale în gândirea evreiască dintotdeauna și de peste tot” (p. 111).

Comunitatea evreiască a avut tot timpul drept obiectiv asigurarea supraviețuirii membrilor ei în fața presiunilor externe, dar și prin măsuri ce au avut în prim plan religia, educația, justiția, ajutoarele acordate segmentelor vulnerabile ale comunității (orfani, bătrâni, săraci). Profesorul Rotman ne relevă o serie de caracteristici ale comunității evreiești din spațiul românesc: a apărut în urma unui proces de imigrare dinspre locuri diferite și la intervale diferite de timp; au coexistat comunități diferite, sefarzi și așkenazi (pe care puterea politică a încercat să le trateze unitar, din considerente care țineau de facilitarea controlului fiscal asupra acestora), a căror apropiere va avea loc târziu, dar chiar și atunci lent și parțial, în momentul în care ambele comunități se vor confrunta cu o problemă fundamentală: refuzul autorităților statului de a le acorda drepturi cetățenești; a existat o autonomie comunitară în schimbul stabilirii unor impozite mai mari decât acelea percepute majoritarilor, alături de o serie de interdicții, precum achiziționarea de proprietăți agricole, ceea ce i-a determinat să se orienteze spre mediul urban, fapt ce corespundea unei predispoziții a acestei etnii, care exercita profesiuni tipic orășenești. Se vor stabili în cartiere, mahalale, târguri și vor forma civilizația *ștetl*-ului, specifică lumii evreiești est-europene; prezența lor este acceptată de autohtoni, dovadă fiind sintagma „*ot tam*” (de acolo), ce succeda numelor evreiești pentru a confirmarea recunoașterii apartenenței acestora și care se regăsește în documente la cumpăna secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea.

Autorul a identificat 3 etape ale instituției comunitare: 1. Perioada „breaslei ovreilor”, apare pe la circa 1700, condusă de un rabin numit hahambașa, care are legătură directă cu domnitorul; 2. Perioada regulamentară (1831-1862), perioada epitropiei, când autonomia internă este limitată și își fac apariția primele semne ale disoluției comunității; 3. Perioada comunității după comunitate, când se vor căuta soluții noi, spre exemplu voluntariatul și apariția unor noi lideri, în lipsa existenței unui leadership evreiesc.

Pe parcursul procesului de formare a statului național, în mediul românesc se va produce o schimbare a percepției față de evrei și nu numai, ci față de toate comunitățile etnice, antisemitismul începând să ocupe un loc aparte în cadrul ideologiei naționale românești, fără a genera

apariția unei politici ostile și antisemite. Au fost o serie de măsuri luate ca urmare a faptului că factorii de putere, în drumul lor către consolidarea statului național, au eliminat formațiunile intermediare dintre individ și putere, precum breslele și corporațiile, fie ele profesionale sau etnice, văzute ca un fel de stat în stat. Iar antisemitismul va adânci această opoziție. Potrivit autorului: „personal, nu cred că trebuie să legăm poziția față de comunități de antisemitism. Însă nu puteam să nu îl amintim, din cauza concomitenței între expansiunea acestuia în mentalul colectiv românesc și diversele procese din lumea comunitară” (p. 151).

Erodarea autonomiei comunității va începe odată cu apariția Regulamentelor, prin desființarea instituției hahambașiei și prin dispariția justiției comunitare. Ulterior, se va încerca impunerea unui control al statului asupra procesului de alegere a staroștilor, ceea ce ar fi asigurat extinderea controlului asupra întregii comunități. Însă, refuzul de a accepta această propunere a Vorniciei va duce la sistarea oricărui contact cu comunitatea, prin publicarea hotărârii luate în Jurnalul Consiliului de Miniștri din 26 iunie 1862: „guvernul să înceteze să se mai amestece în viitor în chestiile de asemenea interes, lăsându-se liberi izraeliții de orișice protecție” (pp. 148-149). Această decizie este considerată de mulți specialiști ca fiind punctul de sfârșit al structurii comunitare în spațiul evreo-român. Potrivit autorului, mărturiile din această perioadă „ne transmit … o imagine cenușie a unei paralizii generale în viața evreiască” (p. 148). Apare și o lipsă de simpatie a clasei politice românești pentru comunitatea evreiască. Dar, și aici autorul își probează încă o dată onestitatea științifică și echidistanța față de subiectul analizei, evidențiind faptul că „nu era vorba doar de structurile evreiești, ci exista o ostilitate și față de comunitățile armenilor”, exemplificând cu un document din octombrie 1867 (p. 150).

În ceea ce privește consistenta anexa documentară ce însoțește volumul, aceasta însumează 79 de documente, identificate în cadrul Arhivelor Naționale, Fond Ministerul de Interne – Comunale și Direcția Administrativă. Documentele selectate sunt reproduse și sub formă de facsimil, ceea ce dovedește, o dată în plus, probitatea științifică ce caracterizează scrisul istoricului și profesorului Liviu Rotman. Documentele cercetate de profesorul Rotman sunt documente românești, create de autoritățile administrative sau de poliție, cele evreiești fiind extrem de puține, acestea fiind datorate arhivei comunității sefarde din București. În plus, după cum o recunoaște însuși autorul, și acele infime documente evreiești nu oferă date relevante cu privire la subiectul avut în vedere.

Documentele au fost redactate în perioada 1847-1862, cele mai multe datând din anii 1856-1859, fiind editate în funcție de criteriul cronologic. Sunt și câteva documente nedatate, cum este cazul documentelor 2, 7, 8, 30. Analizând conținutul acestora, observăm că cele mai multe se referă la subiecte precum: alegeri de staroști (documentele 7, 10, 12, 30, 32, 35), hahami (documentul 12), proestoși (documentele 10, 31), epitropi (documentul 36); ridicarea de sinagogi (documentele 28, 78); diferendele existente între evreii pământeni și evreii sudiți (documentele 15, 47, 49, 50, 56, 71, 72); propunerea de aducere a unui rabin din străinătate (documentele 29, 37, 43, 52).

Grație investigației arhivistice a istoricului Liviu Rotman, ne este înlesnit accesul la informații de primă mână și despre alte subiecte, cum ar fi: înființarea unor epitropii la Bacău și București (documentele 2 și 3); necesitatea găsirii unei noi clădiri care să adăpostească spitalul din București (documentul 4); achiziționarea de către comunitatea izraeliților lehi a unor obiecte necesare spitalului (doc 17, 10 aug 1956 și doc 18); intervenția Epitropiei evreilor pământeni la Vornicia capitalei, făcută la 20 octombrie 1858, pentru eliberarea a două persoane arestate de 8 zile, „fără vreo cercetare și fără vină … dupe pâra pusă de câtiva supuși austrieci" (documentul 56); contracte de gabelă (documentele 13 și 16); date despre un proces de divorț (documentul 34); bugetul comunității pe anii 1854 și 1859 (documentele 38 și 69); diverse probleme ale comunităților locale (documentul 39 – la 26 aprilie 1858, comunitatea din Râmnicu Sărat a înaintat o petiție către administrație „spre înfrânaria demoralizații ce eczista înspre conreligionarii lor și osebitele trebuinți ce au" –, și documentul 77).

Lucrarea se încheie cu bibliografia folosită și cu un index nominal și tematic, extrem de util pentru toți cei ce îi deschid paginile.

Volumul realizat de Liviu Rotman reprezintă o reușită analiză monografică a comunității evreiești din spațiul românesc, a cărei valoare este suplimentată de solida anexă documentară ce o însoțește. Ceea ce și-a propus autorul, reușind pe deplin la finalul acestui volum, a fost de a atrage atenția asupra unei aspect neaprofundat până în momentul de față în demersurile istoriografice privitoare la poporul evreu, și anume aspectul politic. Liviu Rotman a reușit să surprindă în detaliu și apoi să ne descifreze cu acuratețe modul în care o societate a continuat să ființeze „în condiții de anormalitate istorică, dată de pierderea statului", de unde și rezultă „caracterul de excepționalitate al istoriei evreiești".

Elis PLEȘA

Camelia Crăciun, ***Scriitori evrei de limbă română: de la rebeli marginali la critici canonici*****, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi, Iaşi, 2018, 300 p.**

Cea mai valoroasă editură universitară din ţară ne-a oferit, în cadrul binecunoscutei colecţii „Biblioteca de istorie literară”, o nouă contribuţie a Cameliei Crăciun. Conferenţiar titular în cadrul Facultăţii de Limbi şi Literaturi Străine a Universităţii din Bucureşti, aceasta este de mult consacrată, nu numai ca autor al unei importante cărţi despre primii 140 de ani de teatru în limba idiş în România (apărută la Editura Institutului Cultural Român, în 2016), sau ca editor al unor volume dedicate literaturii şi culturii evreieşti din România, precum şi a seriei „Biblioteca de Literatură Idiş” a Editurii Hasefer, ci şi pentru rolul, în mare măsură de pionierat, jucat în dezvoltarea în ţara noastră a studiilor dedicate culturii idiş, prin introducerea de cursuri universitare specializate şi prin crearea unui centru de cercetare dedicat, sub egida Universităţii din Bucureşti.

Cercetarea doctorală concretizată în acest nou volum abordează „grupul de scriitori evrei aculturaţi, prezenţi în literatura română începând cu puţin înainte de Primul Război Mondial şi, din ce în ce mai mult, în perioada interbelică, până când legislaţia antievreiască le impune tăcerea” (p. 7). Deşi în primele decenii ale secolului trecut are loc „procesul de includere a identităţii evreieşti în spaţiul cultural românesc”, proces facilitat în acea perioadă de emanciparea târzie a acestei minorităţi (şi împiedicat până atunci tocmai de întârzierea ei), autoarea nu înfrumuseţează realităţile, sesizând şi subliniind de la bun început, pe lângă această apariţie a „primei generaţii de intelectuali evrei formaţi în cultura română ca rezultat al unui proces de aculturaţie profundă” (p. 7), şi faptul că „tinerii scriitori manifestă o puternică criză identitară, exprimată în operele şi în discursul lor public privind marginalizarea şi

excluderea, în cele din urmă depășită prin adoptarea diverselor modele identitare și strategii incluzive" (pp. 7-8).

Confruntată cu aceste multiple sensibilităţi şi susceptibilităţi, autoarea și-a asumat realmente o misiune nobilă, expusă la p. 8: „Acest studiu recuperează, din perspectiva istoriei intelectuale evreiești est-europene, un întreg grup de scriitori asimilaţi de către canonul cultural din perioada comunistă ca autori români, ignorând-le originile și modelul identitar, esenţiale pentru discursul lor public. Dezvoltându-se rapid după Revoluţia din 1989, istoriografia comunităţii evreiești din România a redescoperit textele capitale și biografiile individuale, dar a stagnat într-o abordare centrată aproape exclusiv asupra istoriei comunitare, în timp ce istoriografia culturală românească a fost prea puţin receptivă în a integra acest domeniu de cercetare nou dezvoltat. Datorită poziţiei intermediare între cultura română și cea evreiască, grupul de intelectuali evrei de limbă română a funcţionat ca o punte de comunicare și, prin urmare, a avut o relevanţă specială pentru ambele domenii de studiu. Ca urmare, rolul cercetării mele este de a conecta perspectiva istoriografiei intelectuale evreiești cu cea culturală românească într-o abordare cuprinzătoare, integrativă, capabilă să clarifice și să reintegreze aceste episoade ignorate sau deliberat eludate ale istoriei culturale româneşti. În cele din urmă, pentru istoriografia perioadei interbelice, studiul meu intenţionează să iniţieze o dezbatere privind importanţa identităţii evreiești în cultura română, mult timp ignorată de canonul literar naţional".

Autoarea menţionează, totodată, că, „deși cercetarea include metode și concepte ce ţin de istoria socială a intelectualilor, nu am intenţionat să întreprind un studiu sociologic care să includă toţi autorii români cu origini evreiești din perioada interbelică deoarece chestiunea identităţii este una intimă și care nu poate fi impusă nici prin investigaţii genealogice și nici prin cercetări de evidenţă a populaţiei" (p. 8). În ceea ce ne privește, suntem întrutotul confortabili cu această explicaţie, mai ales amintindu-ne de reticenţele inegalabilului N. Steinhardt de a fi considerat de-a dreptul „scriitor evreu", tocmai în temeiul limbii în care și-a creat opera[1]. Criteriul secund de selecţie a scriitorilor analizaţi a fost

[1] Credem că recunoaștem, în eforturile spirituale ale multora dintre scriitorii evrei aculturaţi, de limbă română, reconstituite în acest volum de către Camelia Crăciun, ceva din jubilaţia părintelui de la Rohia, împărtășită lui Zaharia Sângeorzan într-un (din păcate) foarte puţin cunoscut dialog, editat postum: „Vorbesc la plural, deși nu-s de sânge românesc. Dar și regele Mihai (nu de mult, la radio) și răposatul C.C. Giurescu îmi dau curaj: ambii spun că poţi vorbi ca

„vizibilitatea” acestora, care le-a oferit „poziţia privilegiată a formatorului de opinie, a persoanei capabile să influenţeze masele, dar și să reprezinte curentele de gândire din societate” (p. 9). Intervalul temporar analizat începe cu mijlocul celui de-al doilea deceniu al secolului al XX-lea, odată cu „apariţia primilor scriitori evrei aculturaţi în limba română” și se încheie, în mod previzibil, odată cu Holocaustul, atunci când „statutul populaţiei evreiești în cadrul societăţii românești se modifică, iar eșecul modelului «dublei identităţi» și al eforturilor integrative de la sfârșitul anilor `30 devine evident” (p. 9). Considerăm, totuși, exagerată menţiunea că „în perioada comunistă, dezbaterile despre identitate, antisemitism și Holocaust erau interzise” (p. 9), întrucât regimul comunist a fost, în ambele lui perioade (Gheorghiu-Dej, respectiv Ceaușescu), foarte interesat să se delimiteze atât de extremismul interbelic de dreapta, cât și de acţiunile antisemite ale Germaniei hitleriste și ale aliaţilor/prietenilor acesteia, inclusiv cei din România.

Camelia Crăciun consideră ca o „discrepanţă majoră” faptul că „unele studii monografice dedicate unor scriitori evrei de limbă română din perspectiva istoriei literare românești ignoră sau abordează marginal componentele identitare, centrându-se pe aspectele literare și pierzând părţi esenţiale ale mesajului” (pp. 10-11). În același timp, autoarea apreciază că afirmaţiile lui Tom Sandqvist, potrivit cărora „tradiţia culturală evreiască din Europa de Est și iudaismul au fost surse de inspiraţie pentru avangardism aveau nevoie de demonstraţii suplimentare” și încearcă să depășească ambele tipuri, concurente, de reducţionism (vezi, în acest sens, și precizările de la p. 109) prin aducerea în atenţia publicului larg a literaturii evreiești în limba română, care până în prezent nu s-a bucurat de interesul arătat faţă de reprezentanţii mișcării avangardiste, care erau, de asemenea, de origine evreiască (p. 14). Camelia Crăciun numește spectaculosul grup de scriitori aculturaţi drept „Generaţia Emancipării”, întrucât, „deși nu ei au fost cei care au luptat

---

român deși îți este sângele altul. Mihai spunea: sunt german, englez, rus – și totuși român. La Gherla, odată, un caraliu ţigan m-a apostrofat: ce ești tu, mă, jidan? I-am răspuns că sunt jidan după sânge, dar de gândit și de simțit, gândesc și simt românește. Colegii mei m-au aprobat. (Știu că Nae Ionescu a gândit altfel. E de mirare din partea unui creștin care știa că vinul se poate transfigura în sânge și că, tot astfel, «ce nu este cu putinţă la oameni, este cu putinţă la Dumnezeu»)” – Nicolae Steinhardt, *Monahul de la Rohia răspunde la 365 de întrebări incomode adresate de Zaharia Sângeorzan*, f.l., Editura Revistei „Literatorul”, 1992, pp. 113-114.

pentru emancipare, am ales simbolic acest nume colectiv legat de evenimentul politic major al acordării drepturilor civice deoarece acești autori au constituit prima generație care a manifestat în discursul său intelectual efectele socio-culturale firești ale actului politic" (p. 67).

Odată fixat cadrul de referință al cercetării, autoarea delimitează, cu multă finețe analitică, și obiectul concret al acesteia: „Lipsiți de autoritatea anterioară a *talmud hakham*-ului, omul înțelept, învățat și respectat al comunității, intelectualii moderni care contestă programatic tradiția, valorile și ierarhiile recunoscute reprezintă o inovație, renunțând la legăturile lor cu lumea tradițională sau fiind excluși din aceasta în consecință. Ei sunt percepuți fie în mod negativ, deoarece atitudinea de «transcendere a iudaității» îi extrage din comunitate, fie în mod pozitiv, ca fiind aceia care, prin renunțarea la legăturile lor strânse cu iudaismul, ar putea sluji mai bine umanitatea și adevărul. Evident, cele două abordări posibile depindeau, de asemenea, și de capacitatea de a menține legăturile cu viața comunității și cu iudaismul, și, în același timp, de a fi un intelectual modern, implicat în dezbaterile din societatea neevreiască; exemplele lui Paul Mendes-Flohr pentru cele două cazuri menționate sunt Baruch Spinoza, respectiv Moses Mendelssohn. Pentru cercetarea de față, conceptul de «intelectual evreu» este relevant în sensul apartenenței la modernitate și al succesului conectării celor două culturi și comunități prin intermediul identității de graniță a intelectualului" (p. 18).

Ipostaza care le-a permis marilor reformatori ai gândirii, dar și reformatorilor politicii (a căror contribuție a marcat fundamental nu numai mediile evreiești, ci întreaga umanitate), a fost, conform demonstrației lui Isaac Deutscher, citată de Camelia Crăciun, aceea că, „folosind «instrumente intelectuale neevreiești», făceau, și în același timp, nu făceau, parte din cultura evreiască, în timp ce nu erau nici parte integrantă din lumea neevreiască" (p. 17). Așadar, așa cum subliniază autoarea, aceștia și-au creat opera (culturală, științifică, sau chiar politică) „construind punți între culturi și depășind moduri specifice de gândire" (p. 17). Nu putem, în acest loc, să nu savurăm frumusețea demonstrației lui Deutscher privind faptul că „intelectualul evreu «transcende evreimea» și, în consecință, este un «evreu neevreu», deși într-un sens pozitiv" (p. 16). Pe de altă parte, prezența lui Karl Marx, alături de Spinoza, Troțki, Freud și alții (p. 16), printre acei „evrei eretici" care, așa cum spune Deutscher, „au mers dincolo de granițele lumii evreiești" (p. 17), este perfect justificată, impactul global al teoriilor marxiste neavând nevoie de vreo demonstrație. Remarcăm, în treacăt, această prezență numai pentru a ne situa în răspăr cu o tendință tot mai răspândită în publicațiile

româneşti, conform căreia Marx ar fi fost doar „un criminal”, după cum evaluarea lui drept „unul dintre cei mai mari criminali ai tuturor timpurilor”, dacă nu de-a dreptul „cel mai mare” (fără ca la baza acestei aprecieri să stea argumente bazate pe o cazuistică, darămite pe statistici) ne pare (deşi nu împărtăşim tendinţa de a atribui cu uşurinţă astfel de trăiri) a avea o oarecare legătură și cu aprehensiunile antisemite ale unor intelectuali numiţi de dreapta. Pe baza unui astfel de enunţ simplist (la care tot autorii lui se raportează, ulterior, ca la un fapt deja demonstrat) este, astăzi, răspândită la noi etichetarea deosebit de vehementă a lui Jean Claude Junker, care, în calitatea lui de preşedinte al Comisiei Europene, a participat, în anul 2018, la dezvelirea statuii lui Karl Marx din orașul german Trier. Topind fascinanta analiză a lui Isaac Deutscher în propria-i interpretare a fenomenului literar şi cultural analizat, Camelia Crăciun a definit „conceptul de «intelectual evreu»” în (după părerea noastră) cel mai generos mod posibil, anume în sensul „apartenenţei la modernitate şi al succesului conectării celor două culturi şi comunităţi prin intermediul identităţii de graniţă a intelectualului” (p. 18).

Pusă în faţa vechilor ezitări ale „literaturii evreiești dacă să includă realitatea unei diaspore moderne, multiculturale și aculturate sau să se menţină în zona culturii evreieşti tradiţionale” (p. 19), Camelia Crăciun optează, în finalul unei analize bogate în nuanţe și sugestii demne de preluat, pentru o tendinţă mai nouă, dispusă să recunoască „o literatură evreiască a diasporei, definită fundamental în contextul modernităţii prin creaţii în alte limbi decât idiş, ladino şi ebraică” (p. 20).

După ce terminăm de citit volumul, se dovedește benefic să revenim asupra acestor pagini metodologice de la început, pentru a înțelege mai bine de ce autoarea ne deschide mintea, întâi, prin reproducerea unui intens cerebral fragment dintr-un studiu dedicat de Aaron Appelfeld miezului ascuns, mai curând intuit, al operei scriitorilor de origine evreiască ce au scris în limbi neevreiești, sau cel puţin a unora dintre aceștia (p. 20)[2], apoi pare să dea dreptate altei interpretări, bazată pe „conceptul deschis al unei literaturi și culturi evreiești plurilingve” (p. 21), pentru ca, în final, să ne semnaleze analiza extrem de fină a Eugeniei

[2] „Majoritatea acestor minţi strălucite aparţine mediului lor social și cultural, principalelor curente literare din ţările lor. Dacă există ceva evreiesc în scrierea lor, acesta este ascuns. Ceea ce este ascuns, chiar dacă este profund și semnificativ, nu-i face însă scriitori evrei”.

Prokopowna, pe care și noi o considerăm, tocmai prin dualitatea ei, ca fiind cea mai exactă (p. 22)[3].

În construcţia temei, pe care o descoperim, cu oarecare surprindere, a fi fost atât de puţin cercetată până acum, autoarea se referă la propriile-i afinităţi teoretice (p. 23), dar și la „afinităţile est-europene dintre cazurile culturii evreiești în limbile română și polonă”, inclusiv „datorită mostenirii așkenaze comune” (pp. 22-23). Totuși, aceasta sesizează faptul că, dacă în Polonia minoritatea evreiască „era o comunitate veche” și care „generase un puternic atașament comunitar din partea membrilor săi”, în Regatul României lucrurile stăteau într-un mod diferit: „Urmare, în mare parte, a migraţiei recente, comunitatea evreiască din Moldova și Muntenia avea o vechime de doar câteva generaţii, cu un nivel scăzut de coeziune comunitară, dar cu o mare deschidere pentru aculturaţie rapidă” (p. 61). Încă din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, când emanciparea era doar un deziderat, însă, unul deja contestat de curentul antisemit, intelectualii evrei aculturaţi „continuă să se perceapă ca fiind atât români, cât și evrei, adesea fiind implicaţi într-o retorică sentimentală perpetuată inclusiv în perioada interbelică” (pp. 60-61).

Autoarea identifică în mod corect cauza antisemitismului economic (p. 47) și delimitează „succesul politicilor asimilaţioniste ale statului român”, evoluţie facilitată și de caracterul lent al modernizării educaţiei evreiești (p. 50) și de „continuitatea unor puternice idei integraţioniste în mediul intelectual evreiesc de până la începutul secolului XX” (p. 51). Pe de altă parte, mediul specific oferea, totuși (chiar faţă de marele vecin ortodox de la Est, unde pogromurile erau la ordinea zilei), șansa conservării identitare: „Înainte de 1918 și de schimbările aduse de Marea Unire în ceea ce privește integrarea noilor grupuri etnice și religioase, societatea românească se definea prin caracterul său tradiţional, rural, arhaic, profund atașat ortodoxiei creştine, o denominaţie care nu practica prozelitismul, astfel nefiind interesată de corvertiri sau de asimilare. Datorită acestor caracteristici, presiunea

[3] „Ca fenomen literar, literatura polono-evreiască poate fi privită din două perspective diferite. Pe de o parte, ea poate fi tratată ca parte integrantă, deși distinctă, a producţiei literare poloneze. Pe de altă parte, ea poate fi considerată ca fiind parte a polisistemului culturii evreiești din Polonia, un polisistem constituit din activitatea creativă în toate limbile vorbite de evreii polonezi. Astfel, putem vorbi despre «Școala evreiască» în literatura poloneză sau, alternativ, despre «Școala poloneză» din literatura evreiască. Este evident că ambele abordări sunt la fel de valide și nu se exclud reciproc”.

exercitată asupra comunităţii de a se converti, de a abandona limba idiş în favoarea limbii române sau de a se acultura era semnificativ mai mică decât în alte cazuri occidentale, făcând astfel mai uşoară păstrarea identităţii evreieşti. Astfel, în lipsa unei presiuni externe, păstrarea identităţii evreieşti este posibilă, în timp ce condiţiile pentru aculturaţie, mai prielnice în Muntenia modernă şi urbană decât în mediul tradiţional moldovenesc, dominat de cultura *ştetl*-ului, sunt fructificate printr-o rapidă achiziţie a limbii şi culturii române. În acest context, în ciuda aculturării profunde, specifice modelului central-european, păstrarea identităţii evreieşti este puternică, în timp ce asimilarea nu devine niciodată o opţiune, precum în cazul evreimii occidentale. Prinsă între modelul central-european şi cel estic, evreimea românească oferă un studiu de caz excepţional" (pp. 61-62).

Analiza Cameliei Crăciun acordă o importanţă ridicată mediului cultural local din care provin scriitorii din grupul pe care îl analizează, acesta având, în contextul diversităţii accentuate după anul 1918 în cadrul comunităţii evreieşti, în ansamblul ei, o importanţă evidentă în geneza alegerilor făcute de către aceştia: „Locul naşterii oferă date importante despre tipul de comunitate din care proveneau intelectualii analizaţi, precum şi despre mediul în care s-au născut şi care i-a influenţat. În mod firesc, scriitorii evrei din noile provincii aleseseră deja, prin aculturaţie, limba maghiară, germană sau rusă; ca urmare, toţi intelectualii analizaţi în volumul de faţă provin din fostul Regat, practic din Moldova şi Muntenia, principalele zone în care comunităţile evreieşti erau deja aculturate la limba română sau fuseseră încurajate să o facă. Tot aici trebuie menţionate cazurile de intelectuali născuţi în cultura idiş din Bucovina, Basarabia sau Moldova, dar care trec la limba română şi se mută ulterior la Bucureşti; este vorba de Ury Benador, care scrie iniţial în idiş, de A.L. Zissu, dar şi de Isac Ludo sau Ion Călugăru" (pp. 67-58).

În cazul celui născut cu numele Iosif Hechter, probabil cel mai popular şi mai iubit, în mediul românesc, dintre toţi scriitorii aculturaţi, este remarcată „perspectiva detaşată pe care Mihail Sebastian, originar din Brăila, o prezintă în scrierile sale privind chestiunea identităţii etnice în general; evreiască sau românească, identitatea este percepută mai degrabă ca o problemă intelectuală şi analizată ca atare" (p. 69). Această perspectivă detaşată din scrieri corespunde, în fond, cu alegerile fundamentale din biografia acestor scriitori, deoarece „părăsind Iaşul sau Brăila, intelectualii exprimă o opţiune clară pentru limba română şi pentru mediul cultural românesc, deoarece vechile centre tradiţionale, cunoscute pentru promovarea culturii idiş, pentru importanţa mişcării

sioniste și pentru viața religioasă, sunt lăsate în urmă; Bucureștiul era un loc dominat de limba română, iar idișul, în cazul în care reprezentase anterior limba creației, este, cel puțin în planul scriiturii literare, abandonat" (p. 69).

În unele cazuri, au coexistat, cel puțin un timp și în special din motive jurnalistice, scrierile în limba/limbile minorității și în cea a majorității. În acest sens, selectăm cazul lui A.L. Zissu: „Pe lângă scrierile sale în ebraică și idiș, A.L. Zissu, devenit lider sionist respectat, decide că este necesar să înceapă să scrie și în limba română pentru a ajunge la un public mai larg, în scopul popularizării doctrinei sale culturale sioniste la Bucuresti, regiunea cea mai aculturată a țării" (p. 76). De altfel, încă din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, existau zece publicații evreiești de înaltă ținută în limba română, acestea renunțând la caracterul lor inițial (bilingv), în care, pe lângă lupta pentru obținerea cetățeniei române și a drepturilor aferente, „se promovează și patriotismul românesc, gesturile demonstrative de atașament față de țară și poporul său, implicându-se, în același timp, în viața politică a vremii sau pur și simplu susținând procesul de aculturație" (p. 53). În condițiile în care orașul Iași, locul apariției primului cotidian în limba idiș din lume, decade după 1918, deși „cultura idiș continuă să înflorească în perioada interbelică în România, tentația aculturării sau cea a emigrării în Franța sau în Statele Unite, devin din ce în ce mai puternice pentru tinerii intelectuali evrei", iar „tineri scriitori talentați de limbă idiș migrează din fostele provincii ale Regatului la București și devin scriitori aculturați de limbă română" (p. 57).

Creșterea opțiunii pentru însușirea limbii române (care era, deja, limba maternă pentru majoritatea evreilor din Muntenia, încă dinaintea Primului Război Mondial, o evoluție confirmată apoi și prin recensământul populației din anul 1930) a fost favorizată, după Marea Unire, atât de familiile evreiești tradiționale, în scopul inserției profesionale (prin continuarea studiilor în sistemul public românesc, după încheierea ciclului primar, ce era asigurat în tradiționalele *heder*)[4], cât și

[4] „Cu cât mai multe resurse avea familia pentru a-și trimite copilul să-și continue educația, mai ales după încheierea ciclului educațional tradițional, cu atât mai multe șanse avea acesta să se acultureze prin dobândirea cunoștințelor de limbă și cultură română care, ulterior, ar fi putut susține adaptarea la mediul profesional din afara comunității. În caz contrar, captivi în interiorul pieței de muncă din cadrul comunității evreiești, cei care nu puteau să citească, să scrie și să vorbească românește erau dependenți, în continuare, de un mediu comunitar

de autoritățile românești (care erau interesate în integrarea culturală a diverselor provincii intrate în componența statului național, după Marea Unire)[5].

În condițiile în care persista o „tensiune permanentă între educația formală [într-un mediu creștin] și mediul familial [care] a fost de cea mai mare importanță pentru dezvoltarea identității intelectuale a scriitorilor și legăturii lor cu societatea și cultura românescă" (p. 79), autoarea sesizează posibilitatea, ba chiar existența sintezei, precum în cazul vieții și operei unui scriitor extrem de atașat de limba ebraică, precum Beniamin Fundoianu, care „sintetizează în același timp influențele românești, rădăcinile sale evreiești, precum și preocuparea pentru culturile franceză și germană", personalitatea artistică a celui prematur dispărut (în lagărul de la Auschwitz) fiind una „plurivalentă, lipsită de complexe și dileme și simțindu-se acasă în oricare cultură" (p. 80).

Volumul oferă satisfacții și cititorului care caută dovezi ale sacrificiilor făcute de minoritarii evrei pentru realizarea idelului național

---

pentru a supraviețui, fapt care limita drastic opțiunile profesionale" (p. 74). Este remarcabilă succinta analiză, de la p. 51, a așa-numitei școli israelito-române (1851-1914), pe care Camelia Crăciun o formulează pe urmele lucrărilor lui Liviu Rotman. Reținem, pe lângă alte aspecte importante pentru consolidarea spirituală a comunității din vechiul Regat, faptul că acest sistem școlar special a „schimbat profilul comunității prin nivelul crescut de cunoștințe de cultură română, oferind avantaje absolvenţior care se puteau integra mai ușor în societatea românească și își puteau găsi un loc de muncă". Totodată, acest model școlar unic era „perceput ca o punte între lumea românească și cea evreiască (...) consolidând ideologia integraționistă, dar menținând, în același timp, și identitatea evreiască prin intermediul culturii și educației". Astfel, a fost pregătit, în special după 1880, terenul pentru viitoarea sinteză identitară de după emanciparea evreilor români.

[5] „După Marea Unire, când Basarabia și Bucovina devin teritoriu românesc, contactele dintre populația evreiască din regiune și marile centre de cultură idiș din Galiția, Rusia și Polonia se reduc; deși idișul a continuat să genereze o literatură bogată și mari scriitori, fostele centre de cultură idiș din regiune intră în declin, în timp ce tinerele generații sunt nevoite să învețe limba română pentru a-și continua studiile în scopul avansării sociale și economice" (p. 74). Aceste aprecieri apar, într-o formă foarte asemănătoare, și la p. 56, în cadrul subcapitolului „Apariția intelectualilor evreo-români", unde este menționat procesul prin care, după crearea României Mari, către grupul intelectualilor de limbă română „încep să fie atrași și vorbitori de limbă idiș din nordul traditional idișist al Moldovei sau din Bucovina și Basarabia".

de unitate al românilor. Astfel, încă de la pagina 41 se face precizarea că după, Congresul de Pace de la Berlin, au fost naturalizaţi, individual, „cei 883 de combatanţi evrei înrolaţi în Războiul din 1877" (un aspect extrem de important, având în vedere popularitatea unei versiuni care contestă implicarea etnicilor evrei în Războiul de Independenţă). O serie de scriitori evrei au participat și la Războiul de Întregire. Astfel, Emil Dorian a absolvit Facultatea de Medicină „și a ajuns pe front, în timpul Primului Război Mondial, în calitate de cadru medical militar" (p. 83), relatându-și experienţa personală de război într-un volum apărut în anul 1925 (p. 97); de asemenea, Sașa Pană „a urmat cariera tatălui său, absolvind școala militară și devenind medic militar cu grad de ofiţer în armata română" (p. 83). Un caz aparte (și mult mai bine cunoscut de către publicul românesc) l-a reprezentat Felix Aderca, cel care „a experimentat direct Marele Război, fiind chemat sub arme în 1914 și, în cele din urmă, fiind recompensat cu distincţia *Bărbăție și credință*", fiind „profund traumatizat după ce asistă la moartea vărului său, fapt care îl determină să scrie romanul *1916*, care abordează problema războiului" (p. 98). Desigur, situaţiile de viaţă au fost diverse, fiind înregistrată și sinuciderea, ulterior revenirii lui de pe front, a poetului Avram Steuerman-Rodion, unchiul lui Beniamin Fundoianu. În același timp, Camelia Crăciun sesizează complexitatea contextelor psihologice evreiești din vremea Marelui Război: „Recrutaţi oficial și obligaţi să se alăture luptei, în ciuda statutului lor de «supuși străini» lipsiţi de cetăţenie română, sau alegând să plece voluntar, în special pentru a-și rezolva individual problema cetăţeniei, experienţa războiului este traumatizantă și subliniază voinţa și hotărârea indivizilor de a-şi reglementa situaţia juridică în ţară, cu toate costurile dramatice implicate. După întoarcere, experienţa traumatică transpare din scrierile lor, fără a fi compensată prin acordarea cetăţeniei, obţinută totuşi câţiva ani mai târziu prin modificarea legislaţiei. În ciuda obţinerii cetăţeniei române după sfârșitul războiului, indivizii ajung să-și dea seama, în curând, că integrarea și acceptarea deplină le erau încă inaccesibile, deoarece contextul social și cel cultural nu puteau fi reformate la fel de uşor. Astfel, Emil Dorian, ca fost combatant, și Beniamin Fundoianu, trăind experienţa prin intermediul tragediei unchiului său, își reconfigurează identitatea evreiască în operele lor, accentuându-i reprezentarea. În loc să determine consolidarea identităţii românești, așa cum este cazul multor scriitori veterani de război, spre exemplu Camil Petrescu, războiul, cu toate consecinţele sale politice, a generat implicit contextul pentru o autoreprezentare identitară liberă a autorilor analizaţi și a accentuat diferenţe socio-culturale" (p. 98). În acest

loc, considerăm, totuşi, că autoarea ar fi trebuit să insiste puţin cu anumite exemple, din ambele categorii menţionate (în special din a celor „obligaţi să se alăture luptei”), pentru a nu lăsa impresia că ar fi vorba numai despre o deducţie logică sau de o minimalizare a aderenţei sufletești a celor înrolaţi voluntar.

Remarcând reticenţa majorităţii evreilor din vechiul Regat faţă de internaţionalismul de tip marxist, Camelia Crăciun constată și tendinţele contrare existente în cadrul grupului intelectualilor evrei de limbă română, cu implicaţii inclusiv asupra receptării eroismului evreilor români din timpul Marelui Război: „Mişcarea sionistă şi orientările de stânga devin mai proeminente în mediul intelectual de limbă română, dacă analizăm discursul și afilierile jurnalistice ale scriitorilor analizaţi, în timp ce abordarea așa-zis «asimilistă», promovând integrarea culturală și socială, reprezentată, într-o anumită măsură, de scriitori precum Felix Aderca sau Camil Baltazar, a fost drastic sancţionată de restul intelectualilor (spre exemplu, I. Ludo este autorul câtorva polemici memorabile pe această temă). Asumarea unei identităţi culturale româneşti şi a unui discurs naţional-românesc, simbolizate prin romanul de mare succes al lui Aderca, *1916*, erau receptate favorabil doar de mediul cultural neevreiesc, suprapunându-se artistic soluţiei asimilaţioniste oficiale la «problema evreiească»; intelectualii evrei însă percepeau aceste manifestări ca fiind o expresie depășită a precedentei paradigme culturale care susţinea emanciparea și care fusese promovată de intelectualii care se luptau la acea vreme să obţină drepturi civice. În contextul antisemitismului social persistent, potenţat prin măsuri discriminatorii și politici oficiale, cum ar fi Legea Mârzescu din 1924 sau Legea Românizării Personalului din 1934, singura soluţie privind tendinţa de integrare culturală era marxismul în termeni politici, precum și avangarda în termeni culturali. Ambele direcţii aveau avantajul de a exclude chestiunile identitare, fie ele etnice sau religioase, pentru a favoriza internaţionalismul și lupta socială” (p. 99).

La paginile 44-45 găsim o excelentă explicare a faptului că „mişcările şi ideologia politică de stânga au atras o parte semnificativă a populaţiei evreiești, precum și intelectuali democraţi din România” (p. 44); astfel, chiar dacă „ideologiile de stânga erau slab reprezentate din cauza ostilităţii politice generale faţă de această orientare, mulţi dintre membrii mişcărilor proveneau din comunitatea evreiască, iar acest lucru era și mai adevărat în cazul intelectualilor” (p. 45). Depășind acest aspect, care a creat multe confuzii în acea epocă și care este contestat de unii autori, din dorinţa de a-i „disculpa” pe etnicii evrei, autoarea contribuie

(în special prin evidențierea influenței avute de ideile specifice ale *Haskalei*, care avea, în comun cu stânga europeană, preocupările majore pentru soarta populației sărace) la lămurirea unei mari neînțelegeri în privința ideii de politică de stânga, care este chiar și astăzi privită cu o ostilitate aproape generală în România, nu în ultimul rând sub impactul propagandei simpliste duse, zilnic, de anumite grupări politice și de totalitatea site-urilor de limbă română de pe Internet, care cataloghează ca fiind aprioric negativ orice e considerat ca fiind „de stânga" și idealizează aprioric orice poartă (pe drept, sau pe nedrept) denumirea de „dreapta". Suntem perfect de acord cu observația de la pagina 101: „Din cauza faptului că cercetarea privind perioada timpurie a mișcărilor de stânga din România este încă la începuturile sale, se știe puțin despre implicarea politică a avangardiștilor și a altor scriitori apropiați acestora".

Totuși, periodicele la care publicau intelectualii evrei prezentau „o mare diversitate de opțiuni", aceștia demonstrându-și, în egală măsură, „puterea de asimilare și sincronizare cu cele mai recente dezbateri internaționale, gradul profund de aculturație necesar pentru integrarea în canonul literar național și capacitatea de adaptare la contextul intelectual, atât pe scena românească, precum și pe cea internațională" (p. 97).

O observație extrem de fecundă și care ar trebui să ocazioneze apariția, în viitor, a unor studii dedicate exclusiv acestui fenomen cultural, este aceea că „scriitorii evrei de limbă română analizați publicau cele mai importante cărți despre viața evreiască din România în aceeași perioadă cu cele mai semnificative texte ale Generației 1927" (pp. 65-66). Autoarea face chiar un pas mai departe, concluzionând că „biologic plasați în aceeași vecinătate generațională, dar marcați de evenimente politice diferite, precum și de mecanisme sociale distincte, autorii menționați se află într-un dialog fascinant și coerent, determinat de coexistența în același cadru intelectual și de influența acelorași idei și curente culturale" (p. 66).

În continuarea interpretărilor de mai sus, aflăm nu numai că grupul de intelectuali avangardiști stabiliți la Paris „păstrează legături strânse cu viața intelectuală din România", dar și că „cei mai apropiați prieteni ai lui Beniamin Fundoianu erau intelectuali români care locuiau în Franța, cu care avea contacte permanente, permițându-i astfel să recreeze mediul intelectual românesc la Paris" (p. 105). De altfel, prima poezie scrisă de Fundoianu în Franța i-a fost dedicată bunului său prieten din România, poetul Ion Vinea (p. 82).

Însă aderența unor scriitori evrei la substanța societății românești pare a fi fost și mai profundă: „Precum țăranii care se indentificau cu

regiunea din care veneau, preluând numele localităţilor de origine, Beniamin Wechsler alege să se numească Fundoianu ca dovadă a rădăcinilor sale româneşti și a legăturii emoţionale cu pământul într-o perioadă dominată de tradiţionalismul sămănătorismului literar. În același fel, dramaturgul Isaiia Nacht își alege pseudonimul Isaia Răcăciuni, păstrându-și prenumele evreiesc și schimbând numele de familie cu un toponim care îi afirmă originile din târgul moldovenesc cu acelaşi nume. O modalitate de a-și exprima atașamentul față de loc, regiune și țară prin această confirmare a alegerii numelui, atât Isaia Răcăciuni, cât și Beniamin Fundoianu au realizat un gest metaforic, «asimilaţionist» regional, menit să le consolideze integrarea în societatea românească" (p. 91).

Deși, încă din „primele decenii ale secolului XX, populaţia evreiască din Vechiul Regat ajunsese deja la un avansat nivel de aculturaţie și depunea, de generaţii, eforturi susţinute pentru a se integra economic și social", se menţinea „incapacitatea societăţii româneşti de a integra identitatea profund aculturată a intelectualilor evrei, loiali idealurilor politice și naţionale ale statului român, [ceea ce] a determinat o reacţie puternică" (p. 110). Acesta a fost fondul politico-cultural care a dus la revolta scriitorilor evrei de limbă română față de „canon" (atât în înțelesul literar al acestuia, cât și în ce privește cel naţional), revoltă ale cărei încrengături ideatice și stilistice sunt identificate și analizate cu talent, uneori disecate aproape cu precizia unui chirurg, de către Camelia Crăciun, în volumul căruia îi dedicăm aceste modeste rânduri („În ultimă instanţă, acest context tensionat determină critalizarea unei stări de rebeliune și o reacţie de respingere a unei întregi societăţi și a valorilor acesteia din partea tinerei generaţii de intelectuali evrei de limbă română «revoltaţi», însă în acelaşi timp activi în spaţiul cultural românesc" – p. 110).

Ca efect al acestor evoluţii, „Practic, intelectualii evrei români de la începutul secolului XX asimilaseră deja cultura și limba română, fapt care generase un sentiment profund de atașament și un mod de a acţiona ca *insider cognitivi* ai culturii locale, dar, din cauza contextului juridic și social, sunt abordaţi de societatea majoritară ca *outsideri sociali*, generând un conflict social și o frustrare intelectuală considerabilă, simțindu-se respinşi de societate"; din acest motiv, aceştia aveau tendinţa de a adera la „curente marginale și iconoclaste" (p. 114). Aceste curente erau și rezultatul unei sublimări a condiţiei de minoritar, observându-se o corespondenţă între opţiunile estetice și apartenenţa etnică a multor promotori ai noilor orientări literare: „În cele din urmă, faptul că

avangarda reprezenta, până la urmă, o «cultură minoritară» care se opunea și se lupta cu o «majoritate» rezona cu situaţia socială şi politică a grupului intelectualilor evrei, în ciuda emancipării. (...) Din punct de vedere ideologic, avangarda a evitat deliberat reprezentarea etnicității și a naționalității, dar a plasat intelectualul într-o generică și permanentă «cultură minoritară» care a rezonat cu statutul socio-politic al intelectualilor evrei" (p. 118).

Efectele extrem de interesante (și benefice) ale acestei atitudini au fost atât creșterea prestigului literaturii române în Occident (mulţumită creaţiei inovatoare a autorilor evreo-români, în special a celor expatriaţi în Franța), cât și reconcilierea cu „canonul" literar românesc, care a sfârșit prin a-i include pe foştii „rebeli marginali": „În mod paradoxal, adoptarea modernismului şi a avangardismului semnalează o dorinţă puternică de integrare în canonul cultural, dar și o mare dorință de a-l reforma, în cele din urmă, determinându-l să accepte chiar mişcările moderniste care îl contestaseră. Scrierea textelor literare în limba română, în ciuda frustrării și a revoltei generate de marginalizare, reprezenta o declaraţie evidentă de adeziune și voința puternică de a fi incluși, chiar și printr-un discurs contestat, într-o discuţie amplă, de interes pentru *establishment*-ul cultural românesc. Respingând canonul, scriitorii ajung, în cele din urmă, să devină parte din el prin intermediul polului modernist care, în scurt timp, devine o emblemă a culturii interbelice româneşti la nivel internaţional, fiind promovat acolo chiar de către intelectualii rebeli de dinainte. Evident, discursul tinerilor intelectuali este modelat de dezbaterea naţională dintre modernism și tradiţionalism și abordează revolta împotriva canonului ca pe o strategie prin care sunt, în cele din urmă, incluşi în acesta. În contextul marginalizării, cealaltă opţiune disponibilă intelectualilor evrei aculturaţi, care a funcţionat în mare parte din Europa Centrală modernă (de exemplu, Martin Buber şi Franz Rosenzweig, conform lucrării lui Michael Lowy), a fost întoarcerea la identitatea evreiască printr-o renaștere culturală în cadrul culturii majoritare, separat de mişcările din cadrul cercurilor hasidice și ortodoxe de limbă idiș și ebraică ce își continuă activitatea în aceste perioade. În spaţiul românesc, un astfel de proiect era imposibil să fie inclus în dezbaterile culturale ale majorităţii deoarece presupunea existenţa unei culturi evreiești de limbă română preexistente. În al doilea rând, tinerii intelectuali aculturaţi erau interesaţi în principal de abordări integratoare, iar versiunea unui astfel de proiect de afirmare colectivă apare mai târziu, după emancipare, pe temelia juridic securizată a cetăţeniei şi a includerii naţionale simbolice. Practic, mecanismul prezentat se bazase pe o

abordare integratoare, care este rezolvată printr-o revoltă temporară. Astfel, unii moderniști și avangardiști evoluează dintr-o ipostază inițială, a rebelilor marginali excluși, la cea secundară, a criticilor din interiorul sistemului, implicați în crearea unei literaturi inspirate din viața evreiască în limba română (de exemplu, Ion Călugăru și Mihail Sebastian), respingând, în același timp, societatea românească de dinaintea Primului Război Mondial și, mai târziu, reconstruind o identitate evreo-română în noul context" (pp. 118-119).

În ciuda așteptărilor create de aprecierile citate mai sus, ca și de persistența, în cadrul istoriilor românești, a unor prejudecăți legate de motivațiile și sensul exilului interbelic, Camelia Crăciun ne suprinde, dacă putem spune așa, cu o interpretare mult mai profundă a lucrurilor: „Plecarea definitivă a lui Beniamin Fundoianu în Franța în 1923 și redactarea operei sale exclusiv în limba franceză după această dată, deși percepute de către critici ca o fractură în traiectoria artistică a scriitorului, au reprezentat mai degrabă o formă de continuitate a căutărilor poetice ale acestuia" (p. 130). Astfel, „opera lui Beniamin Fundoianu utilizează experiența complexă a evreității sale ca pe o metaforă pentru a exprima, de fapt, profunzimea și universalitatea existenței umane în substanța sa esențială. În același timp, tocmai experiența exilului este cea care i-a oferit șansa de a reintegra reprezentarea identității evreiești în creațiile sale. Exprimând o identitate mai degrabă dublă, activată în circumstanțe care țineau de contextul socio-politic și cultural românesc, reprezentările identitare privind originea sa evreiască și afilierea culturală românească (devenite universale, mai degrabă decât românești sau franceze) s-au reunit sintetic numai după plecarea sa, în timp ce identitatea dublă a supraviețuit în România mai curând fragmentată, separată, în imposibilitatea de a se sintetiza" (p. 139).

Paginile dedicate lui Fundoianu sunt pline de semnificații și merită recitite de mai multe ori, datorită multiplelor și fecundelor lor sugestii. Acesta și l-a ales drept „simbol al eului său poetic" pe Ulise, considerat și „ca o versiune evreiască a personajului mitologic, reprezentând destinul uman și condiția poetului însuși" (p. 132)[6]. Deși, după anul 1923, Fundoianu nu a mai revenit niciodată în România, acesta a oferit publicului francez numeroase referințe lirice la țara de origine

[6] Identificăm și o descriere similară a eului poetic al lui Ilarie Voronca, la pagina 141: „Abia în ultimii ani ai perioadei sale franceze, poetul începe să-și reinventeze eul poetic ca rătăcitor, străin singuratic, marcat de înstrăinare și dezrădăcinare, adesea asociat cu imaginea lui Ahasverus, Evreul rătăcitor".

(fără să o numească explicit), astfel încât „localizarea românească a funcţionat ca o sugestie directă la cultura Europei de Est, dar şi la spaţiul rural românesc tipic, un fundal spiritualizat pentru dezbaterile de idei care animau această poezie de maturitate” (p. 135). Beniamin Fundoianu (devenit, în Franţa, B. Fondane, după ce se născuse Wexler/Wechsler) și-a asumat „chiar mai profund identitatea evreiască” tocmai atunci când integrarea sa în societatea franceză luase sfârşit cu deplin succes, dar ca urmare a „radicalizării politice a vieţii politice intenaționale și, de asemenea, a celei franceze” (p. 132).

Analiza micului dar extrem de activului grup stabilit la Paris relevă concluzii asemănătoare și în cazul lui Ilarie Voronca, cel care, spre deosebire de Fundoianu (care a fost internat de autorităţile germane de ocupaţie în lagărul de la Auschwitz, unde a decedat, în anul 1944), a apucat să revină în România în ianuarie 1946, însă, s-a sinucis la Paris, la trei luni după acest eveniment de succes. La pagina 141 se precizează că, „odată cu maturizarea artistică şi cu plecarea în Franţa are loc şi un proces de detașare firească de influenţele literare timpurii, precum și o individualizare a discursului său poetic, astfel că referinţele culturale și reprezentarea contextului românesc dispar din creaţia lui Ilarie Voronca”; mai mult, că „în noul context intelectual, eliberat de necesitatea unui conformism care îi garanta integritatea artistică, Ilarie Voronca revine asupra reprezentării artistice a identităţii sale evreiești pe care o sublimează într-o profundă meditaţie umanistă şi creativă”, cu toate că nici în perioada sa franceză „poetul nu se defineşte niciodată prin evreitatea sa” (p. 141). Camelia Crăciun invocă, în cazul lui Voronca, nu numai „raportarea diferenţiată la cele două culturi în cadrul cărora se formează, [fapt care] indică o afiliere culturală evidentă, confirmată și prin opţiunea pentru limba română ca limbă a creaţiei sale literare până la plecarea în Franţa”, ci şi, pe de altă parte, „o strategie personală de incluziune intelectuală și artistică în cadrul canonului cultural românesc al vremii”, ci chiar despre „o inflaţie de referinţe flagrante, deși convenţionale în majoritatea lor, la modul de viaţă şi la cultura românească” (p. 140). Aici însă am ezitat puţin și ne-am întrebat dacă nu cumva și în Franţa putea fi vorba tot despre un conformism, mai ales că acesta devenise necesar, în acei ultimi ani evocaţi la pagina 141, ca și o adaptare formală la un nou context politic, care încetase, până la eliberarea Franţei de către trupele aliate, să mai fie prietenos cu evreii.

Găsim și o confirmare a unei posibile interpretări a evoluţiei poetice a lui Ilarie Voronca într-un sens mai degrabă apropiat de ideea acelui miez „ascuns”, a cărui existenţă era bănuită de către Aaron

Appelfeld. Voronca „va recunoaște influența pe care unii poeți români importanți ai vremii au exercitat-o asupra creației sale de început" (p. 142). În exil, discursul poetic al acestuia „este eliberat de specificul unui anumit segment de limbaj poetic românesc și reușește să comunice același mesaj, dar care acum devine unul universal. Frecvent, metaforele vagi și imaginile simbolice din poezia lui Ilarie Voronca dobândesc claritate și substanță prin referințe geografice specifice, recreând în text peisajul românesc" (p. 142). Analiza inovatoare a Cameliei Crăciun evidențiază caracterul numai aparent al „rupturii" din textele poetului devenit parizian: „În afară de funcția evocativă și de potențialul emoțional al peisajului descris în poem, referințele spațiale accentuează expresivitatea discursului artistic, apelând la fondul cognitiv general al publicului; simpla evocare a unei trăsături general recunoscute a unui anumit obiect, persoane sau tradiții dintr-o anumită regiune face ca publicul cititor familiarizat cu acestea să rezoneze, funcționând ca un fel de jargon cultural și emoțional localizat geografic" (p. 143). Voronca continua, însă, să își reveleze identitatea inclusiv prin invocarea explicită a unor locuri evident necunoscute publicului francez, precum acel „le peron de Soveja", din poemul *Ullyse dans la Cité* (citat la p. 143)[7].

În cazul lui Ilarie Voronca, „integrarea organică a tuturor acestor referințe specifice demonstrează o profundă aculturație nu doar la societatea românească, ci și la tradiția poetică românească din care provin aceste registre poetice" (p. 145). După mutarea acestuia în Franța, „ponderea contextului românesc este regândită în cadrul reconstruirii poetice a trecutului", autoarea sesizând chiar faptul că „locul pierdut dobândește un grad suplimentar de îndepărtare, deoarece este recreat pornind de la o senzație din prezent care se conectează emoțional cu una asemănătoare din trecut" (p. 146), ba chiar că „trăind în Franța, o simplă senzație, sunet, imagine, gust sau sentiment funcționează ca un declanșator proustian pentru un întreg proces de evocare a vieții trăite de poet în România (p. 146). Așadar, nu este lucru de mirare că Voronca (născut Eduard Marcus, brăilean la origine, la fel ca Mihail Sebastian) devenea...mai român decât românii: „Spațiul românesc este, în mod inevitabil, idealizat datorită calității sale de depozitar al memoriei experiențelor trecute ale poetului; atunci când contextul francez dobândește caracteristici pozitive datorită asemănării sale îndepărtate cu

---

[7] Vezi și alte exemple de acest fel, dar și considerațiile în continuare antologice ale Cameliei Crăciun, pe superba temă identitară sublimată în poemele lui Ilarie Voronca, la p. 143.

spaţiul în care un eveniment fericit şi o amintire s-au cristalizat, idealizarea spaţiului românesc sporește evident. Idealizarea trecutului și, ulterior, a contextului său contaminează chiar şi spaţiul francez, care, din întâmplare, seamănă cu celălalt. Astfel, trecutul fericit evocat își întinde aura asupra prezentului şi îl face excepţional fără vreun merit" (pp. 146-147).

Camelia Crăciun reușește să ne convingă că, în ciuda înfloririi acesteia într-o perioadă în care prejudecăţile religioase şi chiar rasiale câştigaseră destul de mult teren, literatura evreiască de limbă română reușește să concilieze cu succes cele două sensibilităţi estetice, operând în spaţiul ei propriu toate adaptările și acomodările necesare, fără a ştirbi însă cu nimic din nobleţea misiunii de a reprezenta spiritualitatea iudaică în faţa (mai mult, chiar în cadrul) majorităţii: „Spre deosebire de modelul kafkian, intelectualii evrei de limbă română aveau ca scop fundamental proiectul de integrare a *Weltanschaung*-ului și a realităţilor existenţei evreiești în cadrul canonului cultural românesc. Pentru studiul meu de caz, literatura inspirată din lumea evreiască şi scrisă în limba română devine parte a canonului cultural datorită adaptării sale, negocierii constante şi utilizării unor teme, motive şi genuri specifice «culturii majoritare» în scopul integrării şi, implicit, al deteritorializării. Funcţionând ca o punte de comunicare între societatea evreiască și cea românească, literatura scrisă în limba română și inspirată din lumea evreiască era articulată pe baze comune, capabile să faciliteze atât accesul cititorilor neevrei, precum și cel al maselor evreiești deja aculturate. «Literatura evreiască de limbă română» a vizat, simultan, în mod constant, două segmente de public şi două coduri culturale distincte. În acest context, corpusul de texte îmbină descrieri ale tradiţiilor evreiești cu motive literare şi teme populare din literatura română care, practic, facilitează includerea acestor opere în dezbaterile și în canonul literar al vremii. (...) Prin prezentarea vieţii evreiești autentice publicului român, literatura cu teme evreiești a iniţiat, de fapt, o formă de comunicare cu masele de cititori, un proces de mediere care susţinea un dialog dinamic pornind de la imaginea deja existentă a evreului în cultura română" (p. 170).

O interpretare și mai spectaculoasă este cea conform căreia autorii evreo-români au preluat și adaptat însuşi repertoriul specific românesc, astfel încât, „în mijlocul acestor dezbateri privind «specificul etnic», discursul identitar evreiesc putea fi perceput ca o preluare și o adaptare a ideologiei generale privind afirmarea etnică prezentată de mediile

intelectuale românești, recreând și replicând dintr-o perspectivă evreiască noul context” (p. 165).

Contrar, probabil, unor aşteptări specifice contemporaneităţii „comunitatea evreiască, viaţa tradiţională şi tipurile umane sunt abordate critic în literatura română cu teme evreiești, spre deosebire de imaginea profund idilică a *ștetl*-ului și de portretul idealizat ale evreului est-european prezentate în operele scriitorilor de la Weimar, care deplângeau situaţia lor asimilată şi pierderea identităţii evreieşti în timp ce căutau modele în viaţa autentică din Est”; astfel, „în viziunea scriitorilor din România, lumea evreiască tradiţională era menită să dispară”, autoarea remarcând, din nou, „îndepărtarea de iudaism a celei de-a doua generaţii aculturate” (p. 172). Nimic mai natural, așadar, decât concluzia de la pagina 173, că „literatura cu subiecte evreiești a sprijinit proiectul integrativ de afirmare a unei culturi evreieşti în România și a unei culturi integrate a diasporei în general”. Mai mult chiar decât atât, „Percepută de discursul sionist şi de intelectualii activi în presa evreiască de limbă română ca un compromis cu publicul și cu literatura majoritară”, literatura evreiască de limbă română a cunoscut, în scurta perioadă de consolidare a emancipării, succesul, fiind distinsă cu premii literare naţionale şi reuşind chiar să creeze „un nou model identitar pentru comunitatea evreiască din România, precum și pentru societatea românească, exprimat prin același vehicul lingvistic” (p. 176).

Un caz mai deosebit este cel al lui Ion Călugăru (născut Ştrul Leiba Croitoru), în a cărui operă „nu se găsesc personaje sau referinţe la sionism” (p. 190). Mai mult, nu numai că literatura lui Ion Călugăru dedicată *ștetl*-urilor din Moldova „s-a concentrat mai puţin pe diferenţele, antagonismele și conflictele dintre comunități și mai degrabă pe caracteristicile sociale și economice similare și pe preocupările general umane, capabile să aducă împreună grupuri, chiar dacă, aparent, naraţiunea evocă etnicul şi specificul”, dar acesta „încearcă să localizeze acţiunea romanului, «moldovenizând» viaţa evreiască pe mai multe niveluri, de la adaptarea limbajului și alegerea numelor deja prezentate și până la obiceiuri și modul de trai” (p. 184). Astfel, dacă identificarea, de către Camelia Crăciun (pe urmele lui Aaron Appelfeld), a unei „agende politice în spatele scrierilor” lui Călugăru, este corectă, de bună seamă că aceasta a fost una de succes, din moment ce „opera lui Ion Călugăru și, în general, literatura evreiască de limbă română, a deconstruit astfel stereotipurile și prejudecățile privitoare la comunitatea evreiască, descriind-o într-o lumină realistă, prezentând asemănările cu grupurile

neevreiești și fundamentele pe care viaţa comună ar putea să fie construită în continuare” (p. 184).

Pe de altă parte, descrierea în romanele lui Isac Peltz a tensiunilor intergeneraţionale din cadrul comunităţii evreiești (datorate modificării cadrului juridic existent în statul român, prin emanciparea generală care a urmat victoriei din Primul Război Mondial) este de natură să pună cititorul de astăzi pe gânduri: „Condamnaţi tacit de către părinţii lor pentru compromisurile sociale și pentru escamotarea identitară, dar și de către copiii lor pentru eșecul pe termen lung al eforturilor lor de integrare, precum și pentru lipsa de implicare în viaţa politică evreiască, membrii generaţiei de mijloc din scrierile lui Isac Peltz adoptă un discurs, perceput drept «asimilist» și foarte criticat, popular însă în cadrul comunităţii evreiești din Muntenia, care sprijinea politic Uniunea Evreilor Români și, astfel, politica românească” (p. 202). Chiar dacă sensul criticilor din scrierile lui Peltz vizează mai mult aspecte sociale (precum „meschinăria” unor reprezentanţi ai comunităţii evreiești, dedicaţi „strategiei de securizare a proiectelor private de afaceri”) și par menite să valorizeze, prin contrast, activismul comunist al unor tineri generoși, dar naivi („spre deosebire de eforturile politice idealiste, generoase și colective ale copiilor lor”), o anume raportare a acestora la valorile în bună măsură interiorizate deja ale primei generaţii născute în România, după imigrarea masivă din Galiţia, sună destul de neplăcut și presupunem că a sunat la fel și în faţa autorităţilor românești interbelice: „Luptele pentru obţinerea cetăţeniei și pentru demonstrarea, în mod repetitiv și patetic, a atașamentului patriotic faţă de «interesele naţionale» în schimbul unei integrări și acceptări parţiale și îndoielnice erau dispreţuite profund de următoarea generaţie” (p. 202). Totuși, „generaţia copiilor”, chiar dacă rezona, în revolta ei faţă de „generaţia părinţilor”, cu aceea tradiţionalistă, a bunicilor, opera numai o „întoarcere parţială la identitatea evreiască” (p. 202). Aceasta adopta, în schimb, un militantism politic cu certitudine inspirat din trăirile intelectualilor generoși, revoltaţi în faţa inechităţii sociale (exista destulă în România interbelică...), ce era, însă, din cauza mezalianţelor ideologice create, perceput deseori drept antinaţional de către autorităţile și partidele politice românești, astfel încât, „flirtând intens cu politica de stânga (mai mult decât cu ideologia sionistă care, în Muntenia, unde Isac Peltz își plasează acţiunea romanelor, era mai puţin populară), ei sunt împiedicaţi să-și materializeze proiectele, din cauza situaţiei speciale a mișcării socialiste din România la acea vreme. Interziși în politica românească prin trimiterea mișcării comuniste în ilegalitate, supravegheaţi de poliţie și de Siguranţă, pasibili de a fi supuși arestărilor,

încarcerărilor şi condamnărilor, tinerii atraşi de politică nu reuşesc să-şi ducă la capăt proiectele, iar acest lucru conferă acţiunilor lor o aură eroică, utopică, dar şi un caracter inutil" (p. 203).

Totuşi, operele analizate veneau către convergenţa cu gustul cultural al majorităţii, astfel încât „literatura română cu subiecte evreieşti reprezintă o zonă de graniţă, deschisă faţă de influenţele provenind din ambele culturi pentru a fi în mai mare măsură integrată în ambele discursuri culturale. De asemenea, acest tip de literatură a devenit un indicator al unei situaţii socio- culturale noi şi al concepţiei moderne asupra naţiunii şi culturii venind din ambele părţi, prezentând astfel cultura evreiască pentru neeevrei şi integrând viaţa şi societatea evreiască în mediul românesc în cadrul unui proiect cultural multietnic" (p. 177).

În cazul lui Ury Benador, în schimb, „În afara numeroaselor referiri culturale la istoria evreiască şi la iudaism, naraţiunea este impregnată cu elemente reprezentând identitatea evreiască. În acest sens, Benador nu este preocupat de evreitate, de păstrarea identităţii, de pericolele prin care tendinţa asimilistă ameninţă coerenţa comunităţii evreieşti; pentru el, iudaismul şi, mai ales, hasidismul sunt, încă de la început, căi de relaţionare cu lumea, comunitatea sau sinele" (p. 205)[8]. În opinia autoarei, deşi personajele lui Ury Benador „posedă un remarcabil individualism intelectual sprijinindu-se pe o puternică identitate evreiască, opera în sine uzitează strategii complexe de integrare în cadrul discursurilor literare româneşti din interbelic", identificând chiar influenţa directă a „tendinţei autenticist-experimentaliste din literatura română interbelică" şi o „înrudire" a scrierilor lui Benador „cu un întreg curent al discursurilor culturale ale literaturii interbelice de la noi: Anton Holban, Mircea Eliade, Gib Mihăescu şi Camil Petrescu" (p. 206).

În ceea ce priveşte aderenţa la mult discutatul „canon", scrierile lui Isac Peltz sau Ion Călugăru au fost mai uşor incluse în cadrul acestuia, „prin critica lor socială", bucurându-se de reeditări, spre deosebire de cele ale lui Ury Benador, care deşi s-a bucurat de o primire favorabilă din partea criticii, „a rămas în mare parte necunoscut, din cauza substratului mistic profund din textele sale" (p. 207). Scrierile lui Călugăru (despre

[8] Remarcăm destul de lesne căldura deosebită cu care autoarea îl prezintă pe Ury Benador, inspirându-ne şi nouă un impuls aproape irezistibil de a citi opera acestuia. Considerăm că doamna Crăciun ar fi cea mai potrivită pentru a se îngriji de reeditarea operei lui Benador, cu atât mai mult cu cât una din operele capitale ale acestuia, îndelung analizată în volumul prezentat (romanul *Ghetto, veac XX*), nu a mai fost reeditată după 1934.

sărăcia din tradiţionalele *ștetl* evreiești din zona Moldovei - vezi p. 177) sau cele ale lui Peltz despre mahalalele din Bucureşti constituiau, datorită mesajului lor universal despre „indivizii marginali şi pentru viaţa la marginea societății”, o „rețetă literară de succes pentru această perioadă” (interbelică) şi, astfel, puteau obţine mai uşor integrarea „identităţii evreieşti în spaţiul cultural românesc” (p. 192).

Absolut superbă (deşi, *doar aparent*, contradictorie) este analiza modelului identitar propus de către Mihail Sebastian, în binecunoscutul său roman *De două mii de ani...*, identificat ca „o identitate ideală”, bazată pe „articularea unei critici evidente a variantelor de compromis, de presiune a definirii identităţii într-o anumită direcţie şi de păstrare a identităţii prin negociere și contrapresiune” (p. 256). Sebastian a avut (faţă de Ury Benador, bunăoară, care doar a teoretizat acest model, ceea ce nu era, oricum, credem noi, puţin lucru) avantajul că a plasat acest model ideal „în centrul unei opere literare, asigurându-i, astfel, o mai largă deschidere spre public şi propulsându-l în acest mod în centrul dezbaterilor vremii” (p. 256). Desigur, așa cum bine se știe, apariţia volumului i-a adus și un dezavantaj personal autorului (în plan sufletesc), prin multitudinea de reacţii negative provocate (atât din mediile evreieşti, cât şi din cele româneşti), ca să nu mai vorbim de atitudinea glacială pe care mentorul generaţiei lui Sebastian, profesorul Nae Ionescu, o convertise în cuvinte, în finalul prefeţei solicitate, nu fără candoare, de către scriitorul născut în Brăila. Reţinem, însă, cu multă plăcere, atributul „ideal” asociat modelului identitar propus (și susţinut și ulterior!) de către Sebastian, cu atât mai mult cu cât nu suntem de acord cu aprecierea că acesta provenea din „asumarea riscului de a prezenta un model identitar teoretic, care nu se regăsește în realitate” (p. 254 – nu înțelegem foarte clar dacă această neîncredere aparţinea doar publicaţiilor evreieşti ale epocii, care l-au criticat pe Sebastian, sau este însușit și de către autoare). Într-un domeniu atât de gingaş cum este sufletul uman şi capacitatea (sau, alteori, incapacitatea) acestuia de a interioriza diferite loialităţi, faptul că nu cunoaştem, în anumite momente (sau, poate, nicicând), anumite tipologii spirituale, nu înseamnă că ele nu există şi cu atât mai mult că acestea *nu pot* exista. În orice caz, remarcăm, în acest context, încă o distincţie de mare fineţe oferită de Camelia Crăciun, cea între modelul identitar propus de către așa-numiţii „scriitori români de origine evreiască” (autorul analizat numărându-se printre cei declaraţi în acest fel, inclusiv în ancheta jurnalistică iniţiată de „Facla”) şi versiunea susţinută de Sebastian, care, deşi „prin istoria familiei sale, prin cultură, educaţie, mediu social şi profesional”, era integrat în societatea

românească, își augmenta loialitatea prin „refuzul de a-și reprima identitatea evreiască în favoarea celei românești, fie și formal" (p. 254).

Mihail Sebastian este, de altfel, un caz special prin caracterul explicit declarat al sentimentelor lui românești, ba chiar prin fervoarea acestora. Este, de asemenea, un talent deosebit, care a știut să explice în mod convingător faptul că acea „dublă identitate", identificată în cazul lui, nu era rezultatul a două identităţi care se excludeau reciproc, ci dimpotrivă. Camelia Crăciun citează un fragment din pasionanta conferinţă ţinută de Sebastian la Institutul Francez din Bucureşti, la 21 martie 1935, în toiul polemicilor vehemente stârnite de romanul său prefaţat de Nae Ionescu: „Între aceste două forţe – iudaismul şi românismul său, să-mi permiteţi să născocesc un cuvânt care nu există în franceză, dar care singur poate traduce termenul atât de frecvent de românism – între iudaismul său şi românismul său, el nu se vede obligat să aleagă. El crede că le poate reuni în aceeași viață, el crede că poate ajunge la un acord interior al valorilor românești și valorile evreiești care formează ființa și spiritul său" (p. 245).

Deosebit de emoţionant este și un fragment dintr-o scrisoare adresată de Sebastian lui Petru Comarnescu, în 1936: „Copilăria mea – ca și a tuturor celor din generaţia mea – s-a scurs sub semnul grijei și a dragostei de ţară. Aveam 11 ani atunci când din capătul străzii Lucaci au apărut cei dintâi ulani, călări, și am plâns când i-am văzut. Am trăit atmosfera aceea înfrigurată, când fiecare veste despre un succes al nostru, al românilor, era o sărbătoare și fiecare înfrângere, o umilință și o desnădejde. Când s-a zvonit că nemţii vor pleca, am ieșit noi, băieţii de liceu, în stradă, cu temeritatea adolescenţei și am cucerit ultimele tunuri părăsite de fugari. Şi apoi, luni de-a rândul, am participat din plin la beţia victoriei – care era și a mea pentru că era a noastră – și am jucat Hora Unirii în jurul statuei lui Mihai Viteazul, cu Vaida Voevod și acela care avea să devină mai târziu Patriarhul Miron Cristea. (...) De ce să fiu eu considerat mai puţin român decât Mișu Polihroniade de pildă și ceea ce este și mai umilitor, să mi se refuze chiar permisiunea de a avea un sentiment patriotic? (...) În numele cui mi se contestă mie dreptul de a mă considera român? (...) Nu pot desnădăjdui nici pentru ţara aceasta, de care îmi e legată întreaga viaţă, nici pentru oameni, deoarece cred încă în demnitatea noţiunii de om" (p. 247).

Camelia Crăciun a reușit să ne ofere o lectură minunată, care clarifică cititorului, pe deplin, multiple aspecte implicate de distincţia între literatura în limbile vorbite de evrei, cea a avangardei, creată în special în exil, și grupul deosebit de coerent al scriitorilor evrei de limbă

română, precum și diferențele de program și de percepție dintre prozelitism, convertire, asimilare și aculturație. Din toate acestea înțelegem că, în ciuda momentelor de criză și de revoltă care au apărut, literatura evreiască de limbă română a fost o poveste cu *happy end*: „Respinse adesea de către intelectualii sioniști ca fiind rezultatele unui compromis cultural-politic, operele publicate au fost integrate cu succes în canonul cultural românesc în cele din urmă, însă acesta nu a reușit să asimileze elementul etnic ca atare, abordând textele în principiu prin aspectul criticii sociale și al perspectivei ideologice de stânga. În cele din urmă, cazul primei generații aculturate și prezente în mediul cultural românesc reprezintă o poveste de succes, realizând inclusiv integrarea operelor literare rezultate și a profilurilor intelectuale, dar eșuând să impună identitatea evreo-românească în cultura română. Evoluând de la «rebeli marginali» la «critici canonici», intelectualii analizați au propus, în cele din urmă, modelul «dublei identități» ca soluție ideală pentru tensiunea fundamentală dintre aculturația la mediul românesc și marginalizarea socio-culturală a identității evreiești" (pp. 266-267). Totuși, „incompatibilitatea esențială dintre modelele identitare civic-liberal și etnic-organicist a generat conflictul major dintre cele două mari paradigme conceptuale privind relația individului cu colectivitatea și, în cele din urmă, a determinat eșecul acestui proiect al «dublei identități»" (p. 267).

Și acum, să zăbovim puțin lângă inevitabilele „pete în soare" din volumul Cameliei Crăciun...

În primul rând, avem sugestia (cauzată, însă, credem noi, numai de o mică neatenție în redactarea celui de-al doilea paragraf de la p. 163) că nu numai România Mare ar fi fost un „stat multinațional", ci și vechiul Regat[9]. Având în vedere că peste 90% din populație era românească, și tot pe atâta de confesiune ortodoxă, credem că se exclude categoric o asemenea interpretare, în cazul României antebelice. Însă, nici statisticile interbelice, care confereau minorităților etnice „aproape 28%" (p. 163), nu justifică, în opinia noastră, declararea României Mari drept stat multinațional, întrucât românii continuau să dețină o majoritate absolută

[9] Această idee este enunțată doar indirect: „Prezența substanțială a maghiarilor, germanilor, grecilor, armenilor și a altor grupuri etnice și religioase face ca societatea românească să devină în sfârșit conștientă de caracterul său multinațional, ajungând după 1918 la aproape 28% minorități etnice, contrastând cu situația anterioară când, în 1899, 92,1% din populație era etnic românească, iar 91,5% era ortodoxă" (p. 163).

confortabilă. Astfel de aprecieri (care nu ar trebui să fie considerate, oricum, drept negative - mixajele etnice fiind un aspect fermecător al contemporaneităţii -, dacă nu ar fi fost manipulate din interese politice, mai precis geopolitice) au fost utilizate de către comuniştii cominternişti, în scopul de a provoca dezmembrarea teritorială a statului român, care urma a fi, în foarte mare parte a lui, împărţit între vecinii săi revizionişti. Suntem însă indirect de acord cu formularea Cameliei Crăciun (bănuim, chiar, că aceasta a fost ideea pe care autoarea o avea, de fapt, în vedere), în sensul că, dacă România Mare nu era propriu-zis un stat multinaţional, devenise cu siguranţă unul multicultural, ţinând cont în special de valoarea şi de ponderea cultural-religioasă ale unor minorităţi care deveniseră şi extrem de numeroase după 1918 (maghiară, germană, evreiască).

În toiul unei scurte, dar comprehensive analize, privind impactul ideologiilor de stânga dintre cele două războaie mondiale, autoarea apreciază în mod greşit că „mişcările de stânga, socialismul şi comunismul" au fost „urmărite şi interzise de statul român în cea mai mare parte a perioadei interbelice" (p. 174). Informaţia corectă, cea a interzicerii (doar a) Partidului Comunist din România, în anul 1924, este totuşi prezentă la pagina 102, alături de constatarea, la fel de corectă, privind „camuflarea opţiunii ideologice sub atitudini artistice rebele şi gesturi anarhiste şi îmbinarea dintre acestea", fenomen determinat de „faptul că bolşevismul reprezenta o ameninţare considerabilă pentru societatea conservatoare românească, bazată pe proprietatea privată". Acţiunile bolşevice reprezentau, într-adevăr, un pericol ridicat pentru România, însă nu numai din cauza conservatorismului social, ci şi din cea a camuflării intereselor imperiale ruseşti sub lozincile bolşevice, acesta fiind şi motivul pentru care PCdR fusese scos în afara legii în anul 1924, adică în momentul în care acest partid îşi însuşise lozinca moscovită a dezmembrării „statului imperialist" România.

Surprindem câteva tuşe reducţioniste la paginile 33-37, privind contextul istorico-cultural interbelic, prin absenţa concretizărilor cronologice şi a comparaţiei cu alte state europene, precum şi unele repetiţii care puteau fi evitate, dar care nu sunt de natură să îngreuneze lectura (de exemplu, cele de la pagina 228). Maniera reducţionistă în care sunt prezentate „paradigmele identitare", la paginile 231-232, unde sunt imaginate falii spirituale intraeuropene, aproape într-un mod „huntingtonian" (fără ca interpretarea să fie efectiv lipsită de anume argumentaţii, însă expediind prea lesne – din moment ce teza enunţată era cea a „diviziunii dintre Occident şi Orient" - tocmai exemplul german,

cel care a generat și cea mai nefericită manifestare a unei paradigme identitare, în anii `30-`40). În ceea ce ne privește, însă, agreem în mod deosebit ipostaza „dublei identități”, prezentată la pagina 233 (atribuită „practic primei generații cu rădăcini în ambele culturi, tineri intelectuali care promovează discursul identității duble provin dintr-un mediu multicultural, combinând limba și cultura română cu tradițiile și valorile religioase evreiești”), sau minunata poziție a lui Ury Benador, expusă de Camelia Crăciun la paginile 234-235: „Astfel, sub titlul sugestiv *Două ori eu = 1*, Benador afirma, în articolul publicat în prestigioasa revistă «Adam», că «vrem să demonstrăm că un evreu poate fi un bun român numai dacă este bun evreu», considerând că o identitate culturală nu putea fi dobândită doar prin nașterea în mediul aculturat sau prin aderarea voluntară, ci era totdeauna construită printr-un proces dinamic de devenire, prin primirea și asimilarea de noi elemente spirituale”.

Impresia noastră este că autoarea insistă prea mult (la pp. 234-242) pe critica la adresa anchetei literare întreprinse de revista „Facla”, în ianuarie și februarie 1935, sub genericul „Scriitor român – Scriitor evreu”, atribuind redacției intenția de a limita, chiar prin titlul „anchetei”, opțiunile identitare ale scriitorilor evrei de limbă română. În opinia noastră (formată însă numai pe baza fragmentelor indicate de către autoare), redacția nu a făcut altceva decât să fixeze cadrele discuției, prin enunțarea unei teme (care trebuie să indice, de obicei, limitele dezbaterii propuse), la care, însă, scriitorii de origine evreiască au putut răspunde în mod liber, în spiritul presei românești interbelice, care a știut, totuși, să cultive polemicile de bună calitate. Pe de altă parte, dacă redacția ar fi așteptat răspunsuri tranșante, în sensul delimitării celor două ipostaze identitare evocate și al excluderii, în consecință, a opțiunii bazate pe „dubla identitate”, aceasta nu ar fi procedat, esențialmente, altfel decât în mod identic cu I. Ludo, care îl atacase pe Felix Aderca tocmai în baza opțiunii sale culturale net românești, solicitându-i aderarea fermă la evreitate (polemica declanșată de Ludo fiind, subînțeles, apreciată într-un mod pozitiv de către autoare). În orice caz, acest episod, readus pentru prima dată în atenția publicului de către Leon Volovici (istoric literar redutabil, căruia autoarea îi păstrează, după cum cititorul poate cu ușurință constata, o vădită recunoștință și o caldă afecțiune), în anul 2000, merită o analiză separată, chiar o reeditare critică integrală și credem că, prin pregătirea ei complexă, dar și prin sensibilitatea de tip empatic pe care o demonstrează, Camelia Crăciun ar fi cea mai potrivită pentru acest rol.

Persistă și o oarecare contradicție între „modelul franco-iudaic", de succes, despre care se spune (nu fără îndreptățire, însă) că a dominat „rândurile evreimii franceze până la sfârșitul anilor `20, când crizele sociale destabilizează echilibrul prin emigrație, criză economică sau creșterea extremismului" (p. 253), și unele aspecte invocate contextual (precum atacul antisemit produs în 1923, în parlamentul francez, la adresa deputatului Leon Blum[10]), care arată că nici societatea franceză nu era străină de tendințele antisemite care câștigaseră mai multă influență în alte țări ale continentului. În orice caz, putem deduce că urmările acelor crize sociale de la sfârșitul deceniului al treilea (episodul legat de Blum se petrecuse la începutul deceniului) au afectat, indirect, și situația grupului stabilit la Paris.

Ne pare că putem sesiza și o vagă contradicție între aprecierile la adresa motivației ce a stat la baza apariției avangardei și a modernismului, „care au apărut în Occident și în special în Europa Centrală pe fundamentele dezasimilării și ale dezamăgirii unei evreimi care și-a pierdut legătura cu trecutul, descoperind în același timp limitele integrării și incluziunii" (p. 269), și cele despre situația evreimii românești, deși este subliniată, din nou, atât „absența unui context asimiliaționist", cât și faptul că evreii români „au manifestat, mai ales în perioada interbelică, o aderență culturală (dar nu și una religioasă sau națională, exprimate prin convertire sau asimilare) mai mare la cultura românească dominantă" (p. 267), iar fina distincție enunțată la pagina 269, între „dezasimilarea și dezamăgirea" din Europa Occidentală și Centrală, și efectele „refuzului integrării și a emancipării juridice" sunt extrem de promițătoare din punctul de vedere al analizelor ulterioare.

Autoarea are perfectă dreptate atunci când identifică, în poemul *Ullyse*, faptul că, „evocând empatic povestea dramatică a emigranților evrei, poetul se identifică cu acest grup de oameni porniți spre alte orizonturi din pricina persecuțiilor, pogromurilor și a sărăciei" (p. 136), însă, din fragmentul reprodus imediat după aceea (la p. 137), constatăm că Fundoianu se referea explicit la „les pogroms de Russie" (formularea de la

---

[10] Viitorul premier de stânga al Franței răspundea, atunci, în termeni foarte asemănători celor utilizați în România de către Mihail Sebastian: „M-am născut în Franța. Am fost crescut ca francez în școlile franceze. Prietenii mei sunt francezi. Stăpânesc la perfecție limba franceză, fără cea mai mică urmă de accent străin. Am dreptul de a mă considera perfect asimilat. Și totuși, cu toate acestea, simt că sunt evreu. Și nu am simțit niciodată nici cea mai mică contradicție, cel mai mic conflict între aceste două zone ale conștiinței mele" (pp. 251-252).

p. 136 putând, în schimb, sugera că ar fi fost vorba despre România, unde astfel de pogromuri *încă* nu se produseseră).

Chiar dacă astfel de aspecte joacă un rol secundar în complexa analiză reușită de Camelia Crăciun, credem că ar fi fost oportună și o oarecare detaliere în ceea ce privește informaţiile (corecte pe fond, și într-un caz, și în celălalt) despre vechimea comunităţii evreieşti de pe teritoriul României. Astfel, dacă la pagina 30 se afirmă că aceasta trăia „pe teritoriu românesc de secole", la paginile 40-41 este remarcat faptul că aceasta „nu resimţea presiunea către asimilare", datorită, pe lângă caracterul creştinismului ortodox românesc, care nu practica prozelitismul, și „provenienţei, în mare parte recente, constând în principal din imigranţi veniţi în secolul XIX din Galiţia".

În fine, utilizarea termenului „spaţiu vital", la pagina 121, într-un context referitor la opera de limbă franceză a lui Beniamin Fundoianu, poate deștepta, în memoria afectivă a cititorului, acel „Lebensraum" hitlerist, care a dus la înfiinţarea lagărelor morţii din Polonia ocupată, unde chiar Fundoianu și-a găsit prematurul sfârșit[11].

Dincolo de valoarea întregii documentaţii expuse și de cea a analizei acesteia, pe care autoarea o întreprinde, volumul Cameliei

---

[11] Apariţia, după decembrie 1989, a unei traduceri din B. Fundoianu, la iniţiativa Editurii Humanitas, într-o perioadă în care abundau reeditările operei „Generaţiei 1927", a dus la perceperea temporară a acestuia ca „un fel de Emil Cioran evreu", datorită și titlului ales, care sugera apartenența autorului la tabăra scepticilor (*Conștiința nefericită*, volum apărut în Franţa, în 1936). Subliniind, în deosebit de interesata-i *Prefață pentru ziua de azi*, că omul „nu poate renunța la voința de a poseda adevărul, pentru simplul motiv că adevărul este cel care nu renunță la el", Beniamin Fundoianu ne dă ocazia să medităm asupra posibilului miez „ascuns" al demersului său filozofic: „Acestea fiind spuse, cititorul nu va întârzia să descopere mobilurile care l-au determinat pe autor să evite lupta loială, «obiectivă» și «examenul liber și public» care, supus statutelor legitimării, justificării, explicaţiei, decid, în ultimă instanță, asupra *întrebărilor care nu se pun.* Va «intui» că autorul își impune trecerea prin înseşi ochiurile reţelei «celei de-a treia forme de activitate transcendentală» și că, prin aceasta, el nu se poate angaja decât într-o tactică vicleană de gherilă, oricare ar fi rezultatul scontat sau eșecul care îl pândește. Cu toate că a fost călăuzit pe acest drum de un maestru pe care, dintre toţi ceilalţi, îl iubește și îl venerează cel mai mult, mai curând împins de o forță pe cât de afectuoasă, pe atât de lucidă, decât angajat din proprie iniţiativă, se va înțelege că autorul nu vrea să împartă cu nimeni responsabilitatea acestei întreprinderi temerare, pe care consideră de datoria lui să și-o asume integral" (B. Fundoianu, *Conștiința nefericită*, traducere de Andreea Vlădescu, București, Ed. Humanitas, 1993, pp. 12, 19).

Crăciun[12] întruchipează idealul bunei (și lipsitei de ipocrizie) conviețuiri[13], superb exprimat, cu decenii în urmă, în platforma-program a revistei „Cultura”: „Voim ca oamenii, ca cei în mijlocul cărora trăim, să ne cunoască așa cum suntem. Și înainte de toate să ne cercetăm și să ne cunoaștem noi singuri (prin) cultivarea sufletului și educarea inimei evreiești prin arta și literatura evreiască” (p. 54).

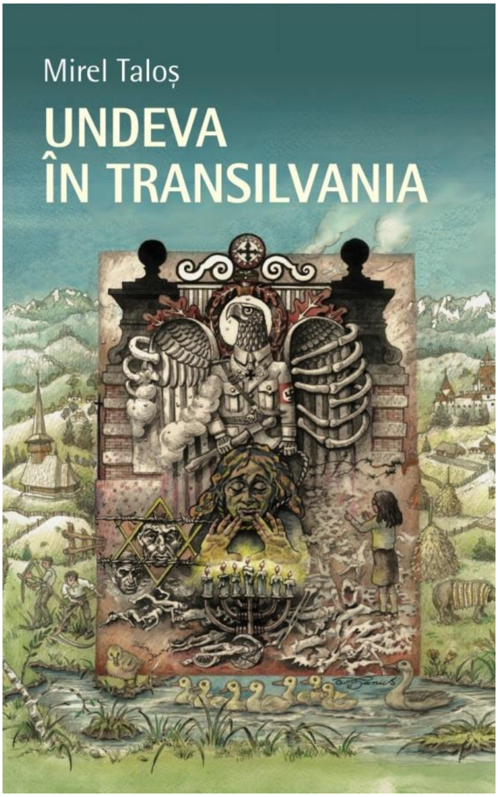
Camelia Crăciun abordează tema literaturii evreiești de limbă română într-un mod atât de firesc și de loial, încât cititorul are impresia (noi, cel puțin, am avut-o) că autoarea este, parcă, născută pentru aceasta. Credem că orice cultură minoritară (în fond, de ce nu, și una majoritară) și-ar dori să aibă parte de astfel de hermeneuți, talentați și deopotrivă empatici.

Silviu B. MOLDOVAN

[12] Acest volum a fost precedat de câteva studii care „îl anunță”, precum *Bucureștiul interbelic, centru emergent de cultură idiș*, publicat de Camelia Crăciun în „Revista de Istorie a Evreilor din România”, editor Natalia Lazăr, serie nouă, nr. 1 (16-17), 2016, la pp. 65-81. Deși acest studiu nu este dedicat scriitorilor evrei de limbă română, ci unui domeniu mai larg, conține câteva din ideile dezvoltate în cartea apărută, doi ani mai târziu, la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

[13] De remarcat faptul că autoarea utilizează de cel puțin trei ori expresia „punte” sau „punte de comunicare”, referindu-se de fiecare dată la contactul, mijlocit de literatură, dintre lumea românească și cea evreiască (la pp. 8, 51 și 170).

Mirel Taloş, *Undeva în Transilvania*, prefață de Nicolae Breban, Editura RAO Distribuție, Bucureşti, 2019, 328 p.

Undeva în Transilvania este o carte pe care o deschizi cu frică. După ce începi să o citeşti, frica devine, rapid, dominantă. O frică dublă! Pe de o parte, este frica de ceea ce știi prea bine că, inevitabil, se va întâmpla, în finalul povestirii, acţiunea fiind evident (deja de pe coperta patru) circumscrisă Holocaustului care s-a produs, fulgerător, în partea de Nord a Transilvaniei (în perioada cât aceasta a fost ocupată de horthyşti). Aceasta este frica (poate ar fi mai complet supus „groaza") de imaginea, nicicând uitată, a tablelor de marmură care acopereau un întreg perete al clasei tale din fosta şcoală evreiască din Târgu Mureş, dăltuite acolo în memoria copiilor deportaţi de pe băncile şcolii la Auschwitz[1], dar şi frica anume că nu vei avea, poate, generozitatea sufletească de a citi cartea cu suficientă demnitate (ca şi când ai putea răscumpăra, prin lectură, păcatele din anii `40 ale celorlalţi consângeni). Este, pe de altă parte, frica de a nu descoperi, prin lectură, postura eventual nedemnă a principalilor tăi consângeni, deoarece, pentru mentalul colectiv românesc și pentru respectul de sine al românilor, a

[1] Plăcile comemorative de marmură se găseau în sediul Școlii Generale nr. 4 din Târgu Mureș (de pe Str. Horia), transformată ulterior în Școala Gimnazială „Europa". Aceasta a fost mutată într-un nou sediu, mai modern, în anul 2013 (în timpul mandatului, îndeplinit cu multă distincție, al directoarei Mihaela Însurățelu), însă colțul rezervat memoriei elevilor și profesorilor evrei deportați în 1944 a mai putut fi, câțiva ani, vizitat pe Str. Horia, în special pe timpul verii. Între timp, tablele de marmură au fost transferate în incinta sinagogii de pe Str. Aurel Filimon.

rămas extrem de important faptul că evreii din Sudul (neocupat) al Transilvaniei nu au mai fost deportaţi, iar unele reţele româneşti au contribuit, în complicitate cu cercuri guvernamentale, la salvarea unora dintre evreii aflaţi în Nord, dincolo de graniţa fixată prin Dictatul de la Viena.

Parcă regretând că ne prilejuieşte suferinţe sufleteşti (dar ştiind prea bine că trebuie să o facă), autorul ne previne, încă din motto-ul care deschide volumul, că ne aşteaptă încercări grele: „Civilizaţia nu este decât o frumoasă blană de miel sub care se ascunde barbaria" (Thomas Bailey Aldrich). Într-adevăr, Al Doilea Război Mondial a demonstrat, mai convingător şi complet decât orice alt eveniment, această apreciere, care ne reaminteşte atmosfera moralmente terifiantă a binecunoscutului roman post-traumatic al lui William Golding, *Împăratul muştelor* (nu optăm a evoca, din motive pe care le vom detalia cu altă ocazie, şi expresia mai veche, dar echivocă, conform căreia „dacă zgârii un pic pielea de pe faţa unui rus, dai de un tătar"). Prefaţatorul, acad. Nicolae Breban, plasează acţiunea în „anii `40-`44 ai secolului trecut (...) anii de coşmar ai naţiunii române tinere" (p. 7). Cunoscător, chiar prin istoria propriei familii, a unor împrejurări similare, prefaţatorul descrie şi el (re)căderea treptată în barbarie a acelui „undeva" din titlu, care nu era altul decât faimosul Sălaj, atât de iubit în tradiţiile naţionale româneşti[2]: întâi „se pierde un ţinut populat de inşi care aparţin unor etnii diferite, care găsesc şi realizează o bună înţelegere şi conlucrare ce pare a anunţa viitorul întregului continent", apoi urmează să „asistăm la scene şi reacţii umane ce coboară vertiginos şi brutal într-un Ev Mediu ce părea revolut" (p. 9). Însuşi autorul ne informează, într-un preambul al romanului, că „toate faptele relatate s-au petrecut aievea, oricât de neverosimil ar putea părea astăzi acest lucru, din cauza uitării sau a naivităţii", acţiunea bazându-se pe mărturiile directe, culese din Şimleu Silvaniei şi din Jac (inclusiv în propria familie), pe documentele identificate în arhive şi pe lucrările regretatului Oliver Lustig; în fine, mai aflăm că toate personajele sunt reale, cu excepţia lui Lazăr Klein, care „este o personificare a Raţiunii" (p.

[2] În context, nu ne putem abţine să nu evocăm superba conferinţă *Ţara Sălajului*, ţinută de Corneliu Coposu la posturile româneşti de radioemisie, la 22 septembrie 1944, în cadrul „Orei Ardealului" (vezi textul complet al conferinţei, în ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 2, vol. 4, ff. 38-44). Trecând în revistă atrocităţile comise în timpul ocupaţiei horthyste din 1940-1944, împotriva românilor, slovacilor şi evreilor din Ţara Sălajului, Corneliu Coposu apreciază că „nimeni în lume nu a dat dovadă mai desăvârşită că dedesubtul pojghiţei de omenie în neamul urmaşilor lui Arpad domneşte [grup lipsă în dactilogramă]" (*Ibidem*, ff. 42-43).

13).

Primul personaj realist, față de tendințele revizioniste care agitau politica europeană, este primarul român din satul Jac, care îi explica unui concetățean evreu: „Eu sunt de acord că trebuiește să ții la țara ta cu oarecare aprindere, dar nu să pornești la război. Nu trebuie să fii musai priceput politicește să știi că toate amarurile vieții sunt într-un război. Războiul e un dascăl aspru. Și Germania, lasă, că prea se crede curată ca un dos de prunc proaspăt spălat, de parcă cine a pornit războiul cel mare? Și aici la noi nu înțeleg de ce nu ne putem înțelege ca oamenii, că suntem mai multe nații în Transilvania asta de sute de ani, și români, și unguri, și sași, și evrei, și toți știm mai mult de o limbă, că și eu am fost la școala ungurească și știu ungurește și ungurii știu românește, că altfel nu s-ar înțelege cu vecinii, și sașii știu românește și tot așa. Uite, și copiii ăștia ai noștri au început să învețe limba dumitale, un fel de nemțească după câte aud eu. Și fetele astea două sunt toată ziua îmbrățoșate. Și pe lângă nații, mai suntem și de atâtea confesiuni, că numai în Jacul ăsta cât e de mic, sunteți dumneavoastră israeliți, apoi românii sunt ortodocși, greco-catolici și baptiști. Și ne înțelegem, de ce nu ne-am înțelege? De ce e atât de tulburată lumea? (...) Se va ajunge la război, mai mult ca sigur. Războiul, domnule Brumălă, este cea mai mare năpastă. Trecutul pilduiește totdeauna bine, dar pilduiește degeaba. Grele vremuri am ajuns! Ce nu mi-e mie limpede e unde va fi România în acest război. Ce mă doare e că aici la noi, în Transilvania, ne-a apucat dihonia pe toți, cu toate că atâtea veacuri am locuit împreună; unii trag hăis și alții cea. Sașii spre Hitler, ungurii spre Horthy, românii dezbinați, unii ar vrea să ne ajutăm cu Germania, alții cu englezii și tot așa... și Antihistul de rege ne dezbină în loc să ne unească. Vom adeveri că cine nu își însușește învățătura istoriei o trăiește din nou...” (pp. 27-28). În acest moment suntem deja introduși în contemplarea celei mai înduioșătoare ipostaze din roman, aceea a prieteniei de nedesfăcut dintre micuța româncă Măriuca (fiica primarului Andrei) și micuța evreică Gittel (fiica lui Friedmann Abraham, zis Brumălă).

Însă nu numai primarul Andrei măcina resentimente amare, ci și rabinul Ehrenreich, din Șimleu, cel care, fiind „sigur că se apropia cea mai mare furtună asupra evreilor, din toate câte fuseseră”, pusese pe picioare și un mic, veritabil serviciu de informații personal, la nivel local (p. 38). În acest cadru protectiv, „irecuperabilul umanist” Lazăr Klein, cel pe care „nimeni și nimic nu-l puteau face să-și schimbe opiniile, nici măcar cele mai aspre realități” (p. 39), are o primă nedumerire, care însă nu îl determină să își abandoneze încrederea nestrămutată și fără nuanțe în

puterea Raţiunii: „După acest război, spiritul va reveni în vechiul său făgaş, e o rătăcire colectivă, inexplicabilă… deşi trebuie să fiu onest şi să-mi exprim surprinderea că spiritul se poate rătăci atât de mult…” (p. 40). Optimismul lui debordant este amendat atât de rabin, prin menţiunea că „E târziu pentru Palestina şi pentru America. Nici americanii şi nici englezii nu ne vor”, cât şi de un alt stâlp al comunităţii, doctorul Benedeck, care profeţeşte că, „Dacă spiritul va supravieţui acestui război, va ieşi oricum schilodit din el” (p. 40). Rabinul insistă nu numai asupra informaţiilor primite de la „fraţii noştri din Ungaria, unde ura pentru evrei fierbe” (p. 78), ci şi asupra constatării că „Hitler ne-a arătat ură, iar America şi Canada ne-au arătat dezinteres” (p. 79). În acelaşi timp, copiii îşi cultivau iluziile specifice vârstei, uşor recognoscibile şi în povestea cu *happy end* pe care Gittel i-o deapănă Măriucăi, despre împăratul care avea cea mai frumoasă, dar şi cea mai nefericită fiică, şi care porneşte în lume, reuşind în final să-i redea fericirea prinţesei, după o discuţie revelatoare cu propriii lui supuşi (p. 48).

Pe de altă parte, înverşunarea lui Lazăr Klein de a demonstra infailibilitatea Raţiunii îl determină să „aştepte cu interes, cu poftă chiar, o lucrare rasistă bună, care să-l provoace” (p. 89). După ce rămâne dezamăgit de memoriile lui Adolf Hitler, pe care le-a abordat cu o nobleţe de care numai un suflet cu adevărat mare este capabil („o citise de două ori, de teamă ca nu cumva prejudecăţile faţă de autor să-i distorsioneze lectura sau să-l facă, fără să-şi dea seama, să scadă din valoarea textului” – p. 89), concluzionează că opera de căpătâi a lui Alfred Rosenberg „nu este decât o varză” (p. 90), pentru ca, în final, să se replieze pe poziţia „că trebuia să rămână în continuare în aşteptarea unei cărţi antisemite de calitate, care să-l provoace la controversă, la dialog” (p. 91).

În acest timp, semnele apropiatului cataclism se înmulţeau, lent, dar inexorabil. Primul a venit cu puţin timp înainte de cedarea unei părţi a Transilvaniei, atunci când un protopop român din plasa Valea Agrijului a încercat (ce-i drept, fără succes, graţie opoziţiei ferme a profesorilor prezenţi, de asemenea români) să împiedice participarea a trei elevi din Jac la examenul de absolvire a clasei a şaptea, pe motiv că doi erau baptişti, iar al treilea evreu (pp. 99-102). La scurt timp după acest eveniment, rabinul Ehrenreich anunţa îngândurat că „întreg judeţul Sălaj este în zona cedată Ungariei: asta face ca evreii din Sălaj să devină, dintr-odată, atât de apropiaţi de Germania” (p. 108). Ajungând progresiv, după 30 august 1940, la manifestarea unui nivel mai înalt de ostilitate, ferventul antisemit Lázár Iosif îşi exprimă nemulţumirea că „de cele mai multe ori i se părea că poliţiştii şi jandarmii nu erau destul de duri cu evreii şi se

vedea nevoit să intervină el însuși pentru a adăuga brutalitatea necesară" (p. 208). În cele din urmă, după ce se pusese în aplicare și ideea lui Lázár ca, în nou-înființatul ghetou evreiesc, să fie construite numai latrine fără pereți (p. 229), acesta era asistat de jandarmi „de fiecare dată când se năpustea asupra cuiva", iar frazele lui ajungeau „să pară imprecații vrăjitorești", în timp ce „oamenii se temeau că demonii vor ieși din el și vor intra în trupuri nevinovate" (p. 256). Ghetoul, în care evreii din Șimleu Silvaniei și din împrejurimi și-au așteptat deportarea în lagărele germane de pe teritoriul polonez ocupat, este totodată locul în care Lazăr Klein îi dă torționarului replica definitivă, care salvează Rațiunea, chiar și în fața sufletelor pierdute ale criminalilor: „Sfârșitul meu, domnule Lázár Iosif, înseamnă și sfârșitul dumneavoastră, iar ele, împreună, vor marca sfârșitul omului. Dacă unii vor muri, cei rămași vor fi tot morți, tot într-un cimitir. Cimitirul celor vii. Iar morții vor fi și ei vii..." (p. 257). Abia pe 6 iunie 1944, ziua în care trenul cu deportați a plecat către lagărele germane, Lázár acordă atenție enigmaticei prorociri a lui Klein, pe care-l declară „un jidan deștept al dracului" (p. 319). A fost, totodată, ziua în care, deși „nimic din ce făcuseră nu le lăsase cicatrice în inimă", asupra oficialilor horthyști au început să se resfrângă, instinctiv, temeri asupra viitorului. Atunci, „umbra de frică așternută peste fața" lui Lázár Iosif (p. 318) o făcea deosebită de cea de după 30 august 1944, când Lázár s-a întors din Ungaria în orașul lui natal, Șimleu Silvaniei, și când „elementul cel mai izbitor al feței lui era scrâșnetul de ură, ușor schițat tot timpul, gata pregătit să fie declanșat la vederea unui evreu" (p. 115). Cititorul, care deja își lăsase o bucată de inimă lângă Măriuca, cea care aștepta zilnic, la intrarea în sat, o mașină care să o readucă pe neprețuita-i Gittel (p. 306), nu poate decât să încerce să își imagineze că toți oamenii din roman (chiar și „soldații aceia urâți ca niște draci", care „o luaseră pe Gittel și ai ei", cum spunea Măriuca – p. 306) ar fi putut să fie frați. Sau, poate că erau, într-un fel, frați, numai că nu-și dădeau seama; la urma urmei, Lázár afirmase în 1918, atunci „când românii și germanii din Transilvania votaseră unirea provinciei cu România", că „mă voi întoarce când Ungaria se va întoarce" (p. 115), iar Ștefan Fodoreanu, unul din cei care au trecut în România după Dictatul de la Viena, a spus că „mă voi întoarce aici când România se va întoarce aici" (p. 136).

Dacă unele aspecte relatate din ghetou redeșteaptă în inima cititorului imaginea spațiului concentraționar de tip stalinist, autorul îi reamintește acestuia și faptul că ipostaza conformismului pasiv, pur formal, nu a fost o invenție a comunismului. La fel simțea și tânărul Sandu, silit de noile autorități să se prezinte la ședințele organizației

horthyste pentru premilitari („Cuvintele îi răsunau în minte și se ciocneau de propria lui conştiinţă; cunoștea atât de mulţi evrei din Șimleu Silvaniei, mai ales familia Engel, încât se considera îndreptăţit să aibă propria lui opinie, iar tot ceea ce auzea îl revolta. «Tot ce auzise acolo erau minciuni», se gândea. Se spuneau despre evrei lucruri neadevărate. Simţea că oamenii aceia voiau să-i vateme firea; se simţea în tovărășia unor suflete vulgare, dar nu putea ieşi. Ar fi atras privirile şi, cu siguranţă, ura lor" – p. 210).

E greu să nu fii înduioșat (dacă nu cumva să te pufnească, de-a dreptul, plânsul) la tentativa Măriucăi de a o salva pe Gittel. Fiica primarului îi convocă, autoritar, pe „toţi copiii de pe uliţă pe iarba din spatele şurii", sub cuvânt că „aveau de vorbit ceva foarte important, mai important decât orice făcuseră ei odată"; aceştia veniră toţi în păr, mai ales că „simțeau că asta avea legătură, într-un fel sau altul, cu faptul că se pornise un război, de care ei auziseră" (p. 213). Cu Gittel stând cuminte la dreapta ei, şi sub cuvântul de ordine „nu vă mai îndoiţi, că tăiaţi din puterea vrăjii" (p. 215), Măriuca îi pune pe toţi prichindeii să rostească o vrajă împotriva „zmeului care mănâncă evrei" şi care apăruse prin preajma satului. Soluția salvatoare era inspirată de fapta izbăvitoare a oamenilor din vechime, despre care umbla vorba prin Jac: „Tu nu ai auzit de Grădina Zmeilor, de dincolo de dealul de la Brusturi? Acolo sunt niște zmei care mâncau oameni și care au fost transformaţi în stane de piatră. (...) Cum au făcut oamenii de dincolo de Brusturi cu zmeii; au spus o vrajă. Zmeii sunt fricoși de vrăji. Zmeii împietriţi sunt acolo, îi poate vedea oricine. Vom spune toţi o vrajă. Dacă o vrajă e spusă de mai mulţi, e mai puternică... întâi spun eu vraja și voi mă ascultaţi. Apoi spune fiecare vraja, iar la urmă spunem toţi vraja. Ascultaţi!" (p. 114). În ciuda bărbăției ei, Măriuca este realistă. O corectează pe Gittel, care auzise din familie că în Germania ar exista, într-adevăr, un singur „zmeu care vrea ca toţi evreii să moară" (p. 96), nuanţând că: „Zmeii sunt totdeauna mai mulţi. Dacă ar fi doar unul, l-ar învinge oamenii" (p. 97). În toiul acestui zbucium, fata primarului avea coşmaruri în care se făcea că un monstru înfiorător îi răpea prietena: „Gittel era răpită, și asta era durerea cea mai mare, dar la aceasta se adăuga neputința; faptul că nu putea face nimic și că din aceasta Gittel ar putea înțelege că nu vrea să facă nimic pentru a o salva era chinuitor" (p. 97). Acest mic fragment-capodoperă, mântuitor, ne dă întreaga măsură a distincţiei interioare şi a nivelului de empatie proprii lui Mirel Taloş.

Ipotezele și ipostazele salvării sunt diverse în roman, de la modul în care Magdalena Stern se consola (după ce acelaşi Lázár Iosif i-a incendiat mica colecţie de scrieri sioniste) cu concluzia (corectă) că, „dacă

ura pentru sionism este reală, sionismul este real" (p. 275), până la evadarea reușită a unui grup de evrei peste granița izbăvitoare a Regatului României („Bărbaţii se adânciră în întuneric, îndepărtându-se spre un orizont nevăzut, în care scăpărau stele; odată trecuți în România, erau în siguranță" – p. 313). Și unii români din Șimleu și Jac au trecut granița în patrie, mai ales după vestea tragicului masacru comis de trupele horthyste în apropiere, la Trăznea (p. 136). Mai deznădăjduit, totuși, decât îi plăcea să o arate, Lazăr Klein scria și el (un gest, de asemenea, soteriologic în esența lui) într-un „caiet în care voia să aștearnă gânduri despre viață, oameni, cultură și istorie, să rămână drept urme scrise ale cugetării lui" (p. 18). Deși „se rezemase întotdeauna pe ideea că omul e bun de la Dumnezeu și se simţise bine proptit în această credință", umanistul, care nu era lipsit de realism, îi dădea în sinea lui dreptate doctorului Benedeck: „Era pe deplin convins că evenimentele în vârtejul cărora era prins erau epocale pentru el, pentru viața lui, pentru poporul lui, pentru țara în care trăia, România, pentru Europa, pentru lumea întreagă, iar destrămarea ideii că omul este bun era devastatoare; pentru că își ieșise din fire, omul era în ajunul unei mari catastrofe, credea, și nimic nu va mai fi vreodată la fel" (p. 17). Rabinul Ehrenreich îi atrăsese și el atenția lui Klein că „nu există umanitatea așa cum o vezi tu, omenirea este o plută a Meduzei" (p. 83). Chiar și cele două mici prietene ajunseseră la interpretări diferite (dar complementare și înțelepte, deopotrivă) ale semnelor naturii: surprinse în pădure de o ploaie torențială, Gittel opina că „a crăpat cerul", iar Măriuca, deja protectivă, o atenționa că „dacă ar fi crăpat, ar curge îngeri, nu apă"; dacă Gittel, care percepea instinctiv neliniștea crescândă a comunității evreiești, credea că „poate sunt lacrimile unor îngeri care plâng", Măriuca o liniștea din nou, sub cuvânt că „poate Dumnezeu trimite câte un înger cu fiecare strop de ploaie, să ne vegheze. Poate noi suntem jucăriile îngerilor" (p. 85).

În final, înțelegem de ce Nicolae Breban nu se mulțumește să îl felicite pe autor, ci îi și urează „să continue, rezistând modelor și așa-ziselor curente literare, atacând teme dificile, impregnate de ceea ce se poate înscrie în ordinea mare a romanului european, apt de a crea naturi, oameni vii și viziuni îndrăznețe ale acelor pasiuni puternice, calme, umane, ce-și caută un destin" (p. 11).

Lectura unei cărți cum este romanul-document al lui Mirel Taloș (supranumit de Nicolae Breban „un roman cu ardeleni de rit iudaic" – p. 7) nu poate avea un efect de scurtă durată. Te întrebi, doar, pentru un scurt timp, ce ar trebui să te impresioneze cel mai mult: talentul autorului de a evoca (în mod perfect empatic, nu într-unul spectacular)

manifestările paroxistice de ură rasială, sau faptul că evenimentele rememorate s-au produs și în realitate, exact așa cum acesta le descrie. Talent descriptiv dublat de un tip de sensibilitate specific regiunii lui natale, autorul are pe deplin capacitatea de a-şi proiecta cititorul direct în timpul în care evenimentele „înviate” prin roman s-au petrecut. După închiderea ultimei pagini (gest greu, încărcat de teama de a nu tăia legătura-ți, parcă vie, cu personajele), rămâi convins că le-ai cunoscut aievea pe Măriuca și pe Gittel. Și rămâi să te frământi, încercând să găsești un mod de a le ușura, înapoi în timp sau, măcar, peste timp, durerea. Dacă nu poţi face nimic în sensul schimbării evenimentelor de acum aproape 80 de ani, ar fi important ca Gittel din Jac (sau Enikö, sau Emöke, de pe tablele de marmură din Târgu Mureș) să nu înțeleagă din asta că nu vrei să faci nimic pentru a le salva, măcar prin memoria istorică şi ca un omagiu adus Raţiunii neanihilate de partea întunecată a universului interior.

Silviu B. MOLDOVAN

IV. Abrevieri

A.C.N.S.A.S., Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
A.L.A., Apărarea Locală Antiaeriană
A.M.A.E., Arhiva Ministerului Afacerilor Externe
A.M.J.D.I.M., Arhivele Ministerului Justiției, Direcția Instanțelor Militare
A.M.R., Arhivele Militare Române
A.N.I.C., Arhivele Naționale Istorice Centrale
A.N.R, Arhivele Naționale ale României
A.R.L.U.S., Asociația Română pentru Legături cu Uniunea Sovietică
B.B.C., British Broadcasting Corporation
B.P.D., Blocul Partidelor Democratice
C.A.S.B.I., Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice
C.I.D.N.A., Compania Internațională de Navigație Aeriană
C.C., Comitetul Central
C.C. al P.C.R., Comitetul Central al Partidului Comunist Român
C.C. al P.M.R., Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român
C.C.P., Comisia Controlului de Partid
C.D.E., Comitetul Democratic Evreiesc
C.E.K.A., Comisia Extraordinară Panrusă pentru Combaterea Contrarevoluției și a Sabotajului
C.I.A., Central Intelligence Agency/Agenția Centrală de Informații
col., colonel
com., comuna
coord., coordonator
cpt., căpitan
C.M., Colonia de Muncă
C.N.R., Centrul Național de Românizare
C.N.S.A.S., Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității
c.p., carte poștală
C.P., Cod Penal
C.P.A.D.C.R., Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România
C.P.P., Cod de Procedură Penală
C.S.I.E.R., Centrul pentru Studierea Istoriei Evreilor din România
C.S.P., Comitetul de Stat al Planificării
C.S.P.M.S., Comitetul de Stat pentru Probleme de Muncă și Salarii
C.S.V.P.A., Comitetul de Stat pentru Valorificarea Produselor Agricole
Č.S.R., Republica Socialistă Cehoslovacă

D.C.F.R.J.H., Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust
D.G.C.E., Direcția Generală a Controlului Economic
DGEIPDCP, Direcția Generală a Editurilor, Industriei Poligrafice, Difuzării Cărții și Presei
D.G.I.E., Direcția Generală de Informații Externe
D.G.M., Direcția Generală a Miliției
D.G.P.C.M., Direcția Generală a Penitenciarelor și Coloniilor de Muncă
D.G.S.S., Direcția Generală a Securității Statului
D.I.E., Direcția de Informații Externe
D.M.R.U., Direcția Management Resurse Umane
D.R.M., Direcția Regională de Miliție
D.R.M.A.I., Direcția Regională a Ministerului Afacerilor Interne
D.S.J., Direcția de Securitate Județeană
D.U.I., Dosar de urmărire informativă
E.C.P., Educație, Cultură și Propagandă
F.A.O., Organizația Națiunilor Unite pentru Alimentație și Agricultură/Food and Agriculture Organization
F.C.E., Federația Comunității Evreiești
G.O.S.T.A.T., Trustul Central al Gospodăriilor Agricole de Stat
g-ral mr., general maior
H.C.M., Hotărâre a Consiliului de Miniștri
I.C.M.B., Întreprinderea de Construcții-Montaje București
I.C.M.R.U.C., Întreprinderea de Confecţii Metalice și Reparaţii Utilaje pentru Construcţii
I.C.R.M., Intreprinderea de Comert cu Ridicata pentru Metalo-Chimice
I.G.J., Inspectoratul General al Jandarmeriei
I.N.C.E.R.C., Institutul de Cercetări în Construcții și Economia Construcțiilor
I.N.S.H.R., Institutul Național pentru Studiul Holocaustului din România
I.P.S.S., Înaltpreasfinția Sa
I.R.S., Inspectoratul Regional de Securitate
I.S.C.E., Întreprinderea de Stat pentru Comerț Exterior
I.S.M.B., Inspectoratul de Securitate al Municipiului București
I.T.A., Industria Textilă Arădeană
jud., județul
K.G.B., Comitetul Securității Statului
K.I.M.S.Z.,Uniunea Tineretului Muncitor din Ungaria
K.K.L., Keren Kayemeth LeIsrael (Fondul Naţional Evreiesc)
K.M.P., Partidul Comuniştilor Maghiari
lt. col., locotenent colonel

lt. maj., locotenent major
lt., locotenent
M.A.D.O.S.Z., Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România/Magyar Dolgozók Országos Szövetsége
M.A.N., Marea Adunare Națională
M.A.S., Ministerul Afacerilor Străine
M.C.E., Ministerul Comerțului Exterior
M.C.I., Ministerul Comerțului Interior
m.d.p., membru de partid
M.E.N., Ministerul Economiei Naționale
M.G.B., Ministerul Securității Statului
M.K.P.K.V.P.B., Biroului Politic al Partidului Comunist Ungar
M.K.P.-S.Z.D.P., Partidului Comunist Ungar unit cu Partidul Socialist Ungar
mr., maior
M.S.Z.D.P., Partidului Socialist Democrat Ungar
N.C., Nota Controlului
N.K.V.D., Comisariatul pentru Afaceri Interne al Poporului/Narodnîi komissariat vnutrennih del
N.O., Nota ofițerului
O.C.M., Oficiul de Control al Mărfurilor
O.N.T., Oficiul Național de Turism
O.N.U., Organizația Națiunilor Unite
O.S.D., Oficiului de Studii și Documentare
P.C.C., Partidul Comunist Cehoslovac
P.C.dR., Partidul Comunist din România
P.C.M., Președinția Consiliului de Miniștri
P.C.U.S., Partidul Comunist al Uniunii Sovietice
P.M.P., Partidul Muncitoresc Polonez
P.M.R., Partidul Muncitoresc Român
P.M.U.P., Partidul Muncitoresc Unit Polonez
P.N.L., Partidul Național Român
P.N.Ț., Partidul Național Țărănesc
pp, prevăzută și pedepsită
P.S.D., Partidul Social Democrat
P.V.I., Proces verbal de interogatoriu
R.A.T.A., Regia Autonomă de Transport Auto
R.D.G., Republica Democrată Germană
R.F.G., Republica Federală Germană
R.K.K.S., Reichskreditkassenschein
R.P.B., Republica Populară Bulgară

S.A.R.P.I.A., Societatea Anonimă Română pentru Industria Animală
S.A.R.T.A., Societatea Anonimă Română de Transporturi Aeriene
S.T.B., Societatea comunală a Tramvaielor București
S.G.T., Secretariatul General pentru Trupe
S.I.N.C.O.M.I.N., Societatea Internațională de Comerț și Industrie S.A.
S.J.S.P., Serviciul Județean al Securității poporului
slt., sublocotenent
S.R.S.C., Societatea Română pentru Știință si Cultură
ss, semnătură
S.S., Sanctitata Sa
S.S.I., Serviciul Special de Informații
S.U.A., Statele Unite ale Americii
T.A.R.S., Societatea de Transporturi Aeriene Româno-Sovietice
T.O., Tehnică operativă
tov., tovarăș
U.A.E.R., Uniunea Asociațiilor Elevilor din România
U.C.F.S., Uniunea de Cultură Fizică și Sport
U.N.R.R.A., United Nations Relief and Rehabilitation Administration
U.R.C., Filiala Autonomă de Lagăr
U.R.S.S., Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
U.S.C., Organizației Umanitare Unitariene
U.S.I.A., Administrația Bunurilor Sovietice din Austria/Upravlenie Sovetskim Imușiestvom v Avstriia
U.S.I.C.,Uniunea Sindicatelor din Industrie și Comerț
U.T.C., Uniunea Tineretului Comunist
U.T.C.dR., Uniunea Tineretului Comunist din România
U.T.M., Uniunea Tineretului Muncitoresc
WIZO, Women's International Zionist Organization

V. Lista autorilor

Liviu-Marius BEJENARU – Consilier superior la C.N.S.A.S. Licenţiat al Facultăţii de Istorie, Universitatea „Al. Ioan Cuza" din Iaşi (1992). Studii postuniversitare – specializarea ştiinţe politice, Şcoala Naţională de Studii Politice și Administrative, București (1994). Studii recente: *„Ce trebuie și ce nu trebuie să știe poporul": cenzura și controlul informațiilor în România comunistă* (coautor), în Gheorghe-Ilie Fârte, Daniel-Rareș Obadă (coord.), *190 de ani de presă în spațiul de limbă română (1829-2019): lucrările celui de-al XII-lea Congres de Istorie a Presei Românești (Iași, 12-13 aprilie 2019)*, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", 2020; *Războiul psihologic al statelor comuniste împotriva Occidentului. Dezinformarea prin intermediul publicațiilor și a agenților de influență* (coautor), în Cătălin Negoiță (coord.), *Mediamorfoze V – Reflectare, (de)formare și fake news în spațiul mediatic și cultural*, București, Editura Tritonic, 2020.

Florentin CLIPA – Licențiat în teologie pastorală al Institutului Biblic „Emanuel" din Oradea (1999). A absolvit un program de master în teologie biblică la Universitatea „Queens" din Belfast, Irlanda de Nord (2005). A fost implicat timp de mai mulți ani în proiecte misionare creștine desfășurate în Europa de Est. Domenii de interes: istoria comunismului din România, istoria Reformei protestante, Holocaustul.

Iuliu CRĂCANĂ – Consilier superior la C.N.S.A.S. Licenţiat al Universităţii „Dunărea de Jos" din Galaţi, secţia Istorie-Filozofie (1994-1998); Licenţiat al Facultăţii de Drept, Universitatea „Titu Maiorescu" Bucureşti (2009). Studii aprofundate de istorie: „Partide şi sisteme politice în România (a doua jumătate a secolului al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea)". Doctor în istorie al Universității Bucureşti (2012). Doctorand al Institutului de Cercetări Juridice din cadrul Academiei Române, în specializarea „drept penal". Volum recent: *Dreptul în slujba puterii. Justiția în regimul comunist din Romania, 1944-1958*, C.N.S.A.S., Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2015.

Oana IONEL DEMETRIADE – Consilier superior la C.N.S.A.S. Licențiată a Facultăţii de Istorie, Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi (1999). Bursier Erasmus la Universita degli Studi di Bari (2000). Doctor în Istorie al Universității din București (2016). Coautor și coeditor al mai multor volume editate în cadrul C.N.S.A.S. Curator al unor expoziții documentare. Distinsă cu Medalia „Regele Mihai I pentru loialitate"

(2014). Lucrare recentă: *De la raptul teritorial la exilul memoriei. Confiscarea de către Securitate a documentelor unioniștilor basarabeni Pantelimon Halippa și Ioan Pelivan* (coautor), în „Caietele CNSAS", anul XI, nr. 1(2)/2018, pp. 121-215.

Ioana DIACONESCU – Poetă, traducătoare, publicistă, jurnalistă media, cercetător de istorie recentă. Membră a Uniunii Scriitorilor din România și membră a Asociației Ziariștilor Independenți din România. Licențiată a Universității din București, Facultatea de filologie, secția română-italiană. Realizator la Radio România, consilier superior și cercetător acreditat în cadrul C.N.S.A.S. Autoare a peste 40 de volume: poezie, cărți de istorie recentă a României, traduceri, ediții critice, cărți pentru copii**.** Premii**:** Premiul *Perpessicius* pentru ediție critică; Diploma și Medalia Academiei Carpatica pentru Creație Poetică Excepțională; Premiul *Șerban Cioculescu*, pentru Memorialistică și Istorie literară, al Muzeului Național al Literaturii Române; Premiul revistei *Convorbiri Literare* pentru Poezie (2012); Premiile Uniunii Scriitorilor Filiala Iași (2017 și 2018). Volume recente**:** *Rugul Aprins – Studii și documente despre exterminare și supraviețuire* (2018); *Revoluția ascunsă. Iași 14 decembrie 1989. Premise și declanșare* (coautor, 2019).

Alina ILINCA – Consilier superior la C.N.S.A.S. Licențiată a Facultății de Istorie, Universitatea din București (1999). Doctor în economie (2009). Studii recente: *„Ce trebuie și ce nu trebuie să știe poporul": cenzura și controlul informațiilor în România comunistă* (coautor), în Gheorghe-Ilie Fârte, Daniel-Rareș Obadă (coord.), *190 de ani de presă în spațiul de limbă română (1829-2019): lucrările celui de-al XII-lea Congres de Istorie a Presei Românești (Iași, 12-13 aprilie 2019)*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza", 2020; *Războiul psihologic al statelor comuniste împotriva Occidentului. Dezinformarea prin intermediul publicațiilor și a agenților de influență* (coautor), în Cătălin Negoiță (coord.), *Mediamorfoze V – Reflectare, (de)formare și fake news în spațiul mediatic și cultural*, București, Editura Tritonic, 2020.

Dumitru LĂCĂTUȘU – Licențiat al Facultății de Istorie, Universitatea din București. Doctor în istorie al Universității „Al. Ioan Cuza" din Iași. Expert în cadrul IICCEMER (2006-2013). Asistent cercetare la Universitatea din București (2013-2017). Domenii de interes: istoria serviciilor secrete și politicile represive din statele comuniste, biografiile ofițerilor de Securitate, rezistența și dizidența anticomunistă în Europa de Est, mișcarea comunistă ilegală. Lucrări recente: *Alexandru Vișinescu. O*

biografie, în „Sudii și Articole de istorie”, nr. 82/2015; *Evoluția Relației dintre artiștii plastici și Securitate în perioada 1950-1990*, în Caterina Preda (editor), „The State Artist in Romania and Eastern Europe. The Role of the Creative Union”, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2017; *Membrii PCdR, simpatizanții și UTC-iștii originari din Basarabia: rezultate ale interogării instrumentului de lucru digital ANDCO*, în Adrian Cioroianu (editor), „Camarazii utopiei: destine individuale şi de grup din ilegalitatea comunistă”, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2017. În 2017 a înființat Centrul de Consultanță Istorică (www.consultantaistorica.ro), un centru privat de cercetare, specializat în cercetare și documentare istorică, consultanță istorică pentru procese litigii, documentare expoziții pe subiecte istorice, investigații istorice, întocmirea arborelui genealogic și redactarea istoriilor de familie sau personale.

Valeriu MEDIAN – Absolvent al Școlilor Blajului, Facultatea de Teologie Pastorală Greco–Catolică din cadrul Universității Babeș–Bolyai din Cluj–Napoca, departamentul Blaj, promoția 1994, prima generație de absolvenți după redeschiderea cursurilor teologice din timpul păstoririi Înalt Preasfințitului Arhiepiscop și Mitropolit Cardinal dr. Alexandru Todea. În anul 2010 a susținut și a obținut titlul de doctor în istorie al aceleiași universități din Cluj–Napoca. Din anul 2000 a fost încadrat și este funcționar public în aparatul tehnic al C.N.S.A.S., unde, de asemenea, este cercetător acreditat.

Ciprian NIȚULESCU – Consilier superior la C.N.S.A.S. Licențiat al Facultății de Istorie, Universitatea din București (1999). Master în specializarea „Istoria României în secolul XX”, Universitatea din București (2001). Studii recente: *Între pace și război. Diplomați români pe continentul american (1940-1944)*, în „Studii de istorie”, vol. IX (In honorem professoris Constantin Bușe octogenarii), Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2019; *Locul Ministerului Afacerilor Externe în sistemul instituțional al României (1948-1989)*, în „Analele Universității *Dunărea de Jos* din Galați”, seria 19, Istorie, tom XVIII, 2019; *Funcționari ai B.N.R. în vremuri tulburi (1947-1952)*, în „Magazin istoric”, nr. 10 și 11/2020.

Adrian Nicolae PETCU – Consilier superior la C.N.S.A.S. Licenţiat al Facultăţii de Istorie, Universitatea din Bucureşti (2000). Doctorand al Universității din București. Domeniu de interes: Istoria recentă a vieţii religioase din România. Cercetător al arhivelor comunismului și ecleziastice din ţară și străinătate. Participant la conferinţe interne şi internaţionale şi autor a numeroase articole, studii ştiinţifice și volume.

Volume recente: *Dicționarul clericilor și mirenilor mărturisitori în închisorile comuniste (1945- 1964)*, București, Editura Basilica, 2017; *Patriarhul Justinian Marina și apărătorii Ortodoxiei în perioada regimului comunist*, București, Editura Basilica, 2017 (album); *Episcopul Grigorie Leu în vâltoarea istoriei. Documente (1924-1949)*, Doxologia, 2009 (coeditor); *Preoți vâlceni în închisorile comuniste (1945-1964)*, Editura Praxis a Arhiepiscopiei Râmnicului, Râmnicu-Vâlcea, 2019. Coautor al proiectului online „Fototeca Ortodoxiei Românești" (www.fototecaortodoxiei.ro). E-mail: anportodoxia@gmail.com.

Elis PLEȘA – Consilier superior la C.N.S.A.S. Licențiată a Facultății de Istorie, Universitatea din București (2000). Master în specializarea „România în secolul XX", obținut la Facultatea de Istorie a Universității din București (2003) și master în domeniul Științe ale Comunicării, specializarea „Comunicare organizaționala", obținut la Facultatea de Științe ale Educației, Științe Sociale și Psihologie a Universității din Pitești (2019). Doctor în istorie al Universității din București (2013). Membru al Comisiei Prezidențiale Consultative pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (2007-2010). Membru în Colegiul de redacție al revistei „Caietele CNSAS". Domenii de interes: istoria Securității, istoria P.C.R., rezistența armată anticomunistă. Publicații recente: *Gheorghe Gheorghiu-Dej: cultul personalității (1945-1965)*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2015; „Caietele CNSAS", Minoritatea evreiască din România (I), anul X, nr. 2 (20)/2017, București, Editura C.N.S.A.S., 2018 (coordonator număr tematic).

Liviu PLEȘA – Consilier superior la C.N.S.A.S. Licențiat al Facultății de Istorie și Filologie, Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba Iulia (1999). Membru al Comisiei Prezidențiale Consultative pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (2007-2010). Doctorand al Universității din București. Coautor și coeditor al mai multor volume. Autor al unor studii și articole pe teme privind mișcarea de rezistență armată, organizarea și activitatea Securității, represiunea împotriva intelectualilor etc., publicate în „Caietele C.N.S.A.S.", „Arhivele Securității", „Anuarul I.C.C.M.E.R", „Revista 22" etc. Volum recent: *Istoriografia clujeana sub supravegherea Securității 1945-1965*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2017.

Florența POPESCU-SIMION – Facultatea de Litere a Universității din București, specializarea română-franceză, promoția 1995. Master în Etnologie și Folclor (1996) și master în Istoria Limbii Române (1998), ambele obținute la Facultatea de Litere a Universității din București. Din

2010 – *doctor magna cum laude* al Universităţii din Bucureşti, cu o teză despre antropologia morţii în spaţiul urban contemporan. Între 1996 şi 1998 – muzeograf la muzeul Satului „Dimitrie Gusti” din Bucureşti. Între 1998 şi 2014 – asistent universitar, apoi (din 2007) lector universitar la Facultatea de Litere a Universităţii „Spiru Haret”. Între 2011 şi 2014 – lector de limbă şi civilizaţie românească la Universitatea din Tel Aviv, statul Israel, din partea Institutului Limbii Române. Din 2014 – cercetător ştiinţific III la Institutul de Etnografie şi Folclor „C. Brăiloiu” al Academiei Române. Domenii de interes: etnologia obiceiurilor şi dinamica schimbărilor actuale, cu precădere în spaţiul urban, precum şi studiul comunităţii evreieşti (originare) din România, atât în ţară, cât şi în Israel.

Veronica ROZENBERG – Născută în București (1952). Absolventă a Liceului Spiru Haret din București. Licențiată a Facultații de Matematică, Universitatea din Bucureşti (1975). În luna septembrie a anului 1975 a emigrat în Israel, stabilindu-se în orașul Haifa. Specialist în programare I.T. (1975-2001). Cercetător acreditat la C.N.S.A.S. Doctor în istorie al Universității din Haifa, Departamentul de Istorie a Evreilor, cu o teză referitoare la procesele economice din Comerțul Exterior din anii 1960-1965 (2015). Volume recente: *Procesele economice ale funcționarilor evrei din Comerțul Exterior: 1960-1964*, Cluj Napoca, Editura Mega, 2018 și *EPPUR ȘI MUOVE... și totuși continuă*, București, Editura Smart Publishing, 2019.

Raluca Nicoleta SPIRIDON – Consilier superior la C.N.S.A.S. Licențiată a Facultăţii de Istorie, Universitatea din București (1999). Master în Istoria ideilor și mentalităţilor, Facultatea de Istorie, Universitatea din București (2005). Coeditor al volumelor: *Intelectualii români în arhivele comunismului*, București, Editura Nemira, 2006 și *Politică și demografie în România comunistă (1966-1989),* C.N.S.A.S., București, Editura EIKON, 2017.